БАЙЦАР АНДРІЙ

ГЕОГРАФІЯ ТА КАРТОГРАФІЯ ВИННИКІВЩИНИ

Наукове видання

ВИННИКИ

2020

УДК 908(477.83-25-2)

ББК Т3(4УКР3-2ЛЬВ)

Б-18

Світлина Миколи Тинкалюка

Рецензенти: д-р геогр. наук, проф. М. С. Дністрянський

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

д-р геогр. наук, проф. І. І. Ровенчак

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

д-р геогр. наук, проф. П. І. Штойко

(Львівський державний університет фізичної культури)

Байцар А. Л.

Б 18 Географія та картографія Винниківщини. Наукове видання / А. Л. Байцар. – Винники; Львів: ЗУКЦ, 2020. – 640 с.

Книга в доступній формі знайомить читача з географією Винниківщини. У книзі подано картографічний матеріал не лише по Винниківщині, але й по Україні в цілому. Видання розраховане на всіх пошановувачів географії та історії рідного краю.

УДК 908(477.83-25-2)

ББК Т3(4УКР3-2ЛЬВ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Моїм батькам – Марії Олексіївній
та Любомиру Петровичу Байцар
присвячую

Винниківщина, як історико-етнографічна частина Поділля, почала формуватися у XVII—XVIII ст., коли у Винниках замість давнього дерев'яного збудовано кам'яний замок. У цей період, 17 травня 1666 р., польський король Ян II Казимир надав Винникам магдебурзьке право. Але корені цього процесу сягали ще княжої доби. Винники не були околицею Львова, а на протязі свого існування являли собою економічно розвинутий, індустріальний і фортифікаційний населений пункт на підступах до Львова. Винниками володіло чимало славних родів, що ставлять їх в один ряд з великими містами Польщі та України раннього та пізнього середньовіччя.

1854 р. — 1867 р. — Винниківський повіт. 1867 р. — 1918 р. — Винниківський податково-судовий повіт. Винниківський судовий повіт існував у таких межах: Білка Королівська, Білка Шляхетська, Винники, Винничкии, Вовків, Давидів, Дмитровичі, Гаї, Гончарі, Глуховичі, Гочманів, Загірці, Кам’янопіль, Жирівка, Журавники, Козельники, Кротошин, Кугаїв, Лисиничі, Миклашів, Милятичі, Підберізці, Підбірці, Селиська, Сухоріччя, Товщів, Черепин, Чишки, Чарнушовичі, Чижиків, Unterbergen (Підгірне), Weinbergen (Винники).

Історичним центром Винниківщини є місто Винники. Винники — одне з найдавніших поселень біля Львова, ще у XXV тис. до н. е. людина вперше заселила околиці Винник. Місто розташоване на шляху, що споконвіку єднав два величні українські міста: Львів та Київ. Винники було засновано у другій половині XIII ст. галицько-волинським королем Левом Даниловичем. Спочатку місто мало назву Малий Винник. За часів Галицько-Волинської держави першим відомим власником Винник був Бертольд Штехер (перший німецький війт Львова за часів короля Лева Даниловича). За свою працю на благо міста він отримав у винагороду від короля Лева млин Сільський Кут, озера та два невеликі маєтки в Малих Винниках та Підберізцях. Матеус (Матвій) Штехер — син Бертольда — також був війтом Львова і володарем Винник на поч. XIV ст.

Право на володіння Винниками, нащадкам Бертольда, згодом підтвердив польський король Казимир III своїм привілеєм від 22 серпня 1352 р. Ця грамота містить першу письмову згадку про Винники.

1785 р. австрійський уряд поселив у Винниках 32 німецькі родини з Баварії, що дало початок заснуванню німецької колонії Вайнберґен і 10 німецьких родин між Підберізцями та Винниками, утворивши колонію Унтерберген. Австрійська влада провела земельні й адміністративну реформи, що дало можливість сприяти розвитку мануфактурного виробництва. Велику роль в подальшому розвитку Винник відіграло

заснування тютюнової фабрики 1779 р. (у приміщеннях колишнього Винниківського замку). Фабрика стала найбільшою мануфактурою на території Галичини.

10 січня 1940 р. — 26 вересня 1959 р. (за винятком періоду німецької окупації) місто було центром Винниківського району Львівської області.

До Винниківського району, у різний період, належали села: Виннички, Гончари, Давидів, Черепин, Товщів, Селиська, Великі Кривчиці, Лисиничі, Підбірці, Ямпіль, Кам'янопіль, Верхня Білка, Нижня Білка, Гаї, Чижиків, Підберізці, Чишки, Дмитровичі, Глуховичі, Козельники, Пасіки Зубрицькі, Кротошин, Сихів, Зубра, Гори.

Винники — місто районного значення у Львівській області України. Підпорядковане Личаківському району м. Львова. Воно розкинулося на Головному Європейському вододілі, що ділить річкові системи Балтійського та Чорного морів. В околицях міста знаходиться каскад озер та джерел.

Винники знаходяться на схід за 6 км від Львова над річкою Маруинькою і відокремлене від нього великим лісовим масивом. Населення близько 20 000 осіб.

На заході місто межує зі Львовом, на півночі – з селами Лисиничі й Підбірці, на сході – з селами Підберізці й Чишки, на півдні – з селами Волиця та Чишки. Координати Винник 49° 48' 56" Пн. ш. і 24° 07' 47" Сх. д. Площа міста — 667 га. У Винниках близько 130 вулиць. Найдовша вулиця — Івана Франка (170 будинків), а найкоротша — Жупан (5 будинків). Найчисленніша за кількістю мешканців вулиця Кільцева — понад 3 500 осіб.

Місто Винники має вигідне географічне положення, яке сприяє розвитку туризму та сфери послуг, багате на історико-археологічні, культурні та природні туристично-краєзнавчі ресурси. Винники мають добре транспортне сполучення. Через місто та околиці проходять автомобільні дороги Львів–Тернопіль (Н-12) та Київ–Чоп (М-06). Це транспортні артерії, якими здійснюються основні туристичні перевезення: за маршрутами «Золота підкова», а також поїздки до Галича, Коломиї, Яремче, Ворохти, Косова тощо. Територіально Винники розміщені на межі Грядового Побужжя і Давидівського пасма.

Горбиста місцевість та дубово-грабові ліси, що її покривають, надають неповторного природного колориту околицям Винник, що свого часу дало привід назвати їх «Малою Швейцарією».

Висловлюю щиру вдячність міському голові Винник Володимиру Квурту, Винниківській міській раді та меценату, депутату Львівської міської ради Григорію Козловському за фінансові витрати на друк цієї книги.

Автор

РОЗДІЛ І. ПРИРОДА ВИННИК ТА ОКОЛИЦЬ

І. 1. ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ

Територіально Винниківщина розміщена на межі Грядового Побужжя та Давидівського пасма. Історичним центром Винниківщини є місто Винники.

Винники — місто районного значення у Львівській області України. Підпорядковане Личаківському району міста Львова, має власний орган самоврядування — міську раду та свій бюджет. Винники знаходяться на схід за 6 км від Львова. На заході місто межує зі Львовом, на півночі – з селами Лисиничі й Підбірці, на сході – з селами Підберізці й Чишки, на півдні – з селами Волиця (Вулька) та Чишки. Координати Винник 49° 48' 56" Пн.ш і 24° 07' 47" Сх.д. Площа міста — 667 га.

Автори – Валерій Підпалюк та Роман Хім'юк

Місто лежить на відстані бл. 80 км від кордону з Польщею.

Винниківщина розміщена у центральній частині Львівської області у східноєвропейському часовому поясі на 24 меридіані; місцевий час відстає від поясного на 24 хвилини.

Найвища точка Винниківщини — гора Чортові (Чатові) скелі (414 м над рівнем моря).

Герб Винник — офіційний геральдичний символ, затверджений 17 лютого 1992 р. Автор ескізів — Тарас Левків. Розроблений Андрієм Гречилом та Іваном Сварником за мотивами старої печатки. Опис — у золотому полі синє гроно винограду з зеленими листочками. Щит обрамований декоративним картушем і увінчаний срібною міською короною.

Герб м. Винники встановлений на фасаді будинку міської ради, а хоругва зберігається в кабінеті голови Винниківської міської ради та встановлюється в залі під час проведення сесій Винниківської міської ради поряд із Державним прапором. Відповідно до геральдичних правил і традицій українського прапорництва, хоругва — прямокутне полотнище зі співвідношенням сторін 1х1 м, на жовтому тлі — синє гроно винограду із зеленими листочками; з трьох сторін хоругву обрамляють синьо-жовті лиштви. Вже в середині XIX ст. виготовлялися печатки із зображенням виноградного грона, такий же герб зображено і на документах 1894—1906 рр.

Населення близько 20 000 осіб.

У Винниках близько 130 вулиць. Найдовша вулиця — Івана Франка (170 будинків), а найкоротша — Жупан (5 будинків). Найчисленніша за кількістю мешканців вулиця Кільцева — понад 3000 осіб.

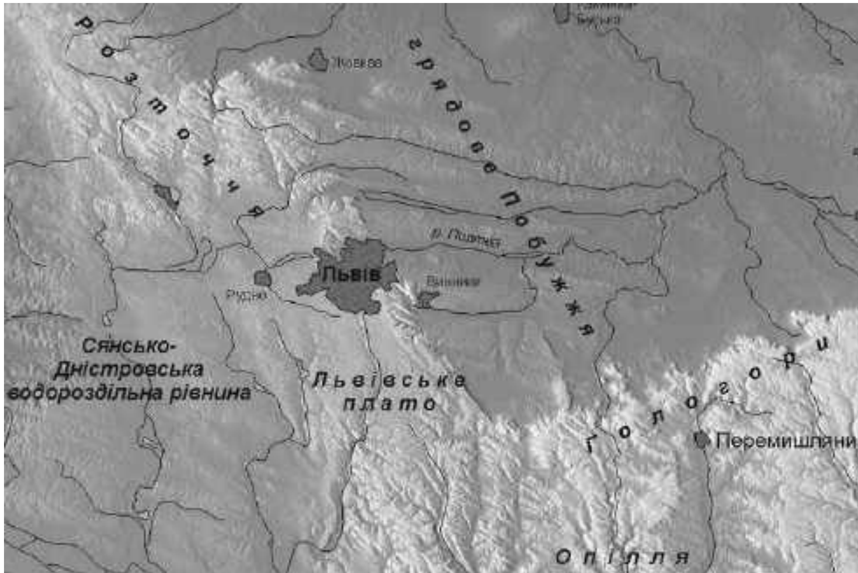
Місто Винники має вигідне географічне положення, яке сприяє розвитку туризму та сфери послуг, багате на історико-археологічні, культурні та природні туристично-краєзнавчі ресурси. Винники мають добре транспортне сполучення. Через місто та околиці проходять автомобільні дороги Львів–Тернопіль (Н-12) та Київ–Чоп (М-06). Це транспортні артерії, якими здійснюються основні туристичні перевезення: за маршрутами «Золота підкова», а також поїздки до Галича, Коломиї, Яремче, Ворохти, Косова тощо.

І. 2. ГЕОЛОГО-ТЕКТОНІЧНА БУДОВА

Винниківщина у тектонічному відношенні розташована у межах південно-західної частини Східноєвропейської платформи. Цю частину платформи також називають Подільською плитою. Осадовий чохол платформи представлений тут палеозойськими відкладами (кембрій-нижній силур, верхній силур, девон, нижній і середній карбон), які дуже полого занурюються на південний захід під Карпатську складчасто-покривну споруду. Через це трансгресивні верхньокрейдові утворення залягають на різних стратиграфічних горизонтах.

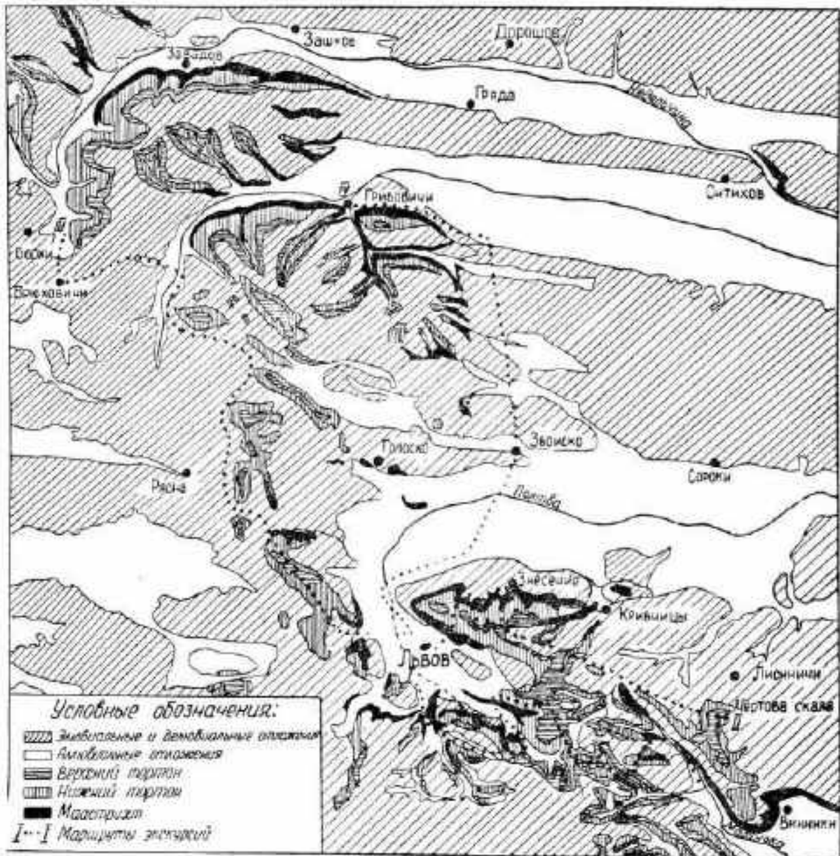
В околицях Винник відслонюються тільки відклади маастрихтського віку. Потужність цих відкладів тут невідома, оскільки свердловина, пробурена 1894 р. в Стрийському парку у Львові до глибини 501 м, не

вийшла з верхньокрейдових мергелів. За порівнянням з глибокими свердловинами сусідніх районів можна припустити, що в околицях Винник породи, які підстелюють крейду, залягають на глибині 800—900 м.

Орографічна схема околиць Львова (за даними Петра Цися)

На маастріхтських мергелях залягають верхньоміоценові відклади баденського ярусу, які дуже широко розповсюджені не тільки в околицях Винник, але і по всій Східноєвропейській платформі. Їх стратиграфічна кореляція дуже складна і до сьогодні остаточно не встановлена. В умовах мілководного басейну накопичувались різні породи, які часто заміщують одні одних по латералі — піски, глини, вапняки й гіпси. Характер фауністичних рештків в різних місцях також змінюється, навіть в однакових за літологічним складом породах. Річкова долина Маруньки виповнена алювіальними утвореннями — пісками і галечниками, причому перші часто флювіогляціального генезису. На плескатих водороздільних ділянках і плато розвинутий достатньо потужний четвертинний покрив, через що корінні крейдові та верхньоміоценові породи відслонюються, за декількома винятками, виключно на схилах річкових долин і у глибоких ярах. На підвищених ділянках Грядового Побужжя залягають нерівномірно шаруваті сірі (іноді до жовтих) піскуваті глини й супіски. Складені вони переважно тонкою псаміто-пелітовою фракцією з домішкою лусочок слюди. Вверх за розрізом сірі піскуваті глини поступово переходять у жовтуваті, а у покрівельній частині вони втрачають шаруватість і набувають обрисів типового лесу.

Схематична геологічна карта околиць Львова (Вялов О. С., Горецкий В. А., Кудрин Л. Н. и др. Краткий геологический путеводитель по Львову. - Львов: изд-во Львовского ун-та, 1954.- 46 с.).

І. 3. КЛІМАТ

Клімат Винниківщини — помірно континентальний, з м'якою зимою і теплим літом. Він формується під впливом багатьох факторів, головними з яких є сонячна радіація, атмосферна циркуляція, що зумовлює перерозподіл тепла та вологи, та характер місцевості (висота, експозиція схилів, ґрунтово-рослинний покрив).

Специфіку клімату визначають кількість тепла, яка одержується від Сонця, кількість тепла чи холоду які приносяться з повітряними масами, кількість опадів, випаровування, вітри, хмарність.

Кількість тепла.

Кількість тепла, що приходить від Сонця, залежить від кута падіння сонячних променів на землю та від тривалості сонячного сяяння, що обмежується тривалістю дня, хмарністю, крутизною схилів та їх орієнтацією відносно Сонця. Географічна широта Винниківщини забезпечує можливість падіння сонячних променів на горизонтальну поверхню, в середньому, під кутом 41, що можна спостерігати в обідню пору під час весняного та осіннього рівнодення. Максимальний кут падіння сонячних променів досягається в час літнього сонцестояння (62°), а мінімальний — в час зимового сонцестояння (17°).

Сонячне проміння надходить на Землю у двох формах: у вигляді прямої та розсіяної радіації. Разом вони утворюють сумарну радіацію. Географічна широта (49°49'), на якій розташовані Винники, одержує до 163,3 ккал/см² ***сумарної радіації*** за рік. Проте справжні величини сумарної радіації на території Винник значно менші і за рік становлять 92,4 ккал/см².

Дійсна сумарна радіація становить лише 60% від можливої. Така різниця між можливою і дійсною сумарною радіацією зумовлена значною хмарністю над територією Винниківщини протягом року.

Радіаційний баланс на теренах Винниківщини в цілому за рік додатний і становить понад 40 ккал/см². Тільки чотири місяці (листопад, грудень, січень і лютий) мають від'ємні значення радіаційного балансу.

Тривалість денної частини доби також залежить від географічної широти місця, бо визначається інтервалом часу між сходом і заходом сонця. У Винниках та околицях цей час найдовшим є в липні й становить 16 год. 20 хв, а найкоротший у грудні – 8 год. 10 хв.

Орієнтація (експозиція) схилів та їх крутизна мають свій додатковий вплив на тривалість та інтенсивність прогріву поверхні землі й приземного шару повітря. На Давидівському кряжі схили південної експозиції крутизною 15-20° одержують тепла стільки ж, скільки і горизонтальна поверхня в українському степу, а схили такої ж крутизни, але орієнтовані на північ можна прирівняти за кількістю сонячного тепла до горизонтальної поверхні на широті Санкт-Петербурга.

Повітряні маси.

Повітряні маси, що надходять на територію Винниківщини мають різне походження: морське (північне, західне, південно-західне) та континентальне (східне та південно-східне). Основними центрами атмосфери, що впливають на рух повітряних мас є: Азорський та Сибірський максимуми та Ісландський мінімум. Активність центрів збільшується в зимовий період.

На погоду Винниківщини впливає надходження помірних, арктичних і тропічних повітряних мас, які надходять з Атлантики, Азії і Арктики. Панівними є ***помірні повітряні маси*** (влітку — дощі, а восени й взимку — похмура погода з туманами, відлигами, снігом). ***Континентальні повітряні*** маси надходять з Азії (влітку — суха погода, спека і взимку — морозна

погода). ***Тропічні повітряні маси*** формуються над Середземним морем (морські) та Азією (континентальні). Морські тропічні повітряні маси обумовлюють теплу дощову погоду влітку та потепління взимку. ***Арктичні повітряні маси холодні***, з низькими температурами. Морське арктичне повітря надходить через Норвезьке та частину, що не замерзає Баренцового моря. З ним пов'язані нестійка дощова погода влітку і морозна, малохмарна погода взимку. Континентальне арктичне повітря надходить через Карське море та частину, що замерзає Баренцового моря і викликає різке похолодання і малохмарну погоду (влітку), зниження температури і зменшення кількості опадів у зимовий період.

З атмосферною циркуляцією тісно пов'язаний **вітровий режим**.

На даній території панують вітри західних румбів: у зимовий період — західні та південно-західні, влітку — західні та північно-західні. У Винниках та околицях найчастіше повторюються слабкі та помірні вітри, швидкість яких становить 0—5 м/сек (70—90% за рік). Вітер зі швидкістю 0—1 м/с найчастіше повторюється влітку, зі швидкістю 2—3 м/с однаково протягом року, а зі швидкістю 4—5 м/с — взимку. У холодну пору бувають вітри зі швидкістю 6—10 м/с. Швидкості більші, ніж 10 м/с, спостерігаються рідко.

Завдяки руху повітряних потоків, відбувається розподіл у просторі і часі ***хмарності, температури повітря, опадів і вологості.***

Хмарність. Винниківщина належить до областей зі значною хмарністю протягом усього року. При цьому слід пам'ятати, що хмарність в межах Винник та околиць нерівномірна і за сезонами, і територіально. Тривалість захмареного неба може досягати до 80% днів у грудні. Ймовірність ясного і малохмарного неба найвищі у серпні та вересні. У Винниках налічується лише 50 ясних днів протягом року і майже 150 похмурих, коли небо повністю вкрите хмарами; решта 160 днів року відзначається перемінною хмарністю.

Температурний режим. Середньомісячна температура повітря — −4,6°C у січні і +17,3°C у червні. Середньорічна температура повітря — +7,9°C. Абсолютний максимум температури повітря — +37,0°C зафіксований у серпні 1921 р. (Львів), абсолютний мінімум — −33,6°C 10 лютого 1929 р. (Львів). Загалом, за останні 100 років температура повітря у Винниках має тенденцію до підвищення. Так, протягом цього періоду середньорічна температура підвищилася більш ніж на 1°C.

У грудні 2015 р. спостерігалася аномально тепла погода, яка була схожа на початок весни. 27 грудня температура повітря — +11°C. Додатна температура протрималася майже місяць (до 29 грудня).

Режим зволоження. У середньому за рік випадає 740 мм атмосферних опадів: найменше — в січні, найбільше — в липні. За рік на території Винниківщини близько 174 дні з опадами. Такі суми опадів обумовлені, очевидно, великою лісистістю та заболоченістю території, у порівнянні з навколишніми височинами. Найменша кількість опадів припадає на січень-лютий (29 мм за місяць), а найбільша – на червень-липень і становить 93 мм

за місяць. Кількість опадів за літній період перевищує їх кількість за зимовий період у 2,5 р.

Середньорічні суми опадів характеризуються значною мінливістю в окремі роки – від 640 мм (2003 р.) до 930–956 мм (2008, 2010 рр.). Також протягом останнього десятиліття спостерігаються значні відмінності і в середніх сумах опадів за окремі місяці, наприклад, середньомісячна сума опадів у лютому варіюється від 20 мм (2008 р.) до 83 мм (2004 р.), в липні від 26 мм (2003 р.) до 168–170 мм (2006, 2004 рр.). 1893 р. випало 1 422 мм за рік, з них тільки у липні — 301 мм. 1904 р. випало 369 мм. Були роки, коли місячна сума опадів становить 1— 5 мм – це березень 1901 р.

Влітку в околицях Винник бувають часті зливи, особливо рясні дощі, інтенсивність яких дорівнює 0,1–0,3 мм/хв. Це відбувається тоді, коли хмари надходять зі сходу. Їм на перешкоді стають Чортова скеля, г. Жупан та г. Лисівка, таким чином хмари діляться на дві гілки: одна гілка іде на захід північною стороною оминає Чортові скелі, а друга – південною обходить г. Лисівку. Перед підвищенням Давидівського пасма вони ніби роблять «зупинку», саме тут випадають зливові дощі.

У зимовий період на Винниківщині утворюється більш-менш стійкий сніговий покрив, який добре оберігає ґрунт від переохолодження і відіграє важливу роль у режимі зволоження. 2015 р. перший сніг випав 12 жовтня, а у 2016 р. — 12 листопада. Максимум снігу випадає в січні на початку лютого (його висота 10—15 см, в лісі 20—25 см).

Сніг випадає до кінця березня, або першої половини квітня. Стійкий сніговий покрив дуже рідко встановлюється відразу. Таких виключень небагато. Як приклад – зима 1995—1996 рр. (коли сніг випав 4 листопада 1995 р. і протримався аж до кінця березня 1996 р.). Звичайно йому передує утворення декількох тимчасових покривів. Внаслідок зростання температури, зникає сніг також поступово.

Пори року

Для всіх пір року характерні різкі перепади атмосферного тиску, температур і вологості повітря.

Зими — м'які, морози нижче −20°C спостерігаються вкрай рідко. Стійкий сніговий покрив встановлюється не кожної зими. Переважає похмура погода із західними та південно-західними вітрами, які супроводжуються частим вторгненням вологого і теплого морського повітря з боку Атлантики і викликають відлиги. Відлиги бувають інколи настільки тривалими, що сніговий покрив повністю сходить і поверхня ґрунту відтає. Найчастіше відлиги спостерігаються у грудні.

Весна — прохолодна та дощова, заморозки можливі до початку травня. Початок вегетаційного періоду навесні зумовлюється підніманням середньодобової температури повітря вище 5°C. У квітні й особливо в травні починає інтенсивно підвищуватись температура повітря, ґрунт добре нагрівається, і рослини починають вегетувати. Навесні збільшується кількість опадів.

Літо — помірно тепле. Звичайні літні полуденні температури в межах +20°С — +25°С, спека вище +30°С спостерігається рідко. Влітку частими є грозові зливи і різкі перепади температур при проходженні атмосферних фронтів. При цьому майже щороку спостерігаються ураганні вітри, які призводять до повалення дерев, обриву ліній електропередач, невеликих руйнувань.

Осінь — помірно тепла і суха. На початку осені стоїть тепла, ясна і суха погода, що пов'язується з поширенням теплого повітря з південних широт внаслідок частого повторення південних і південно-східних вітрів. Перші приморозки з’являються в середині жовтня, ймовірність їх становить 70-80%. Випадає сніг, як правило, нестійкий, а також сніг з дощем.

Агрокліматичні умови.

Положення території в поєднанні з лісистістю та заболоченістю впливає на агрокліматичні умови. Тривалість безморозного періоду 180 днів. Тут раніше починаються осінні (в другій половині жовтня) та пізніше закінчуються весняні (на початку травня) приморозки (приморозки — короткочасні зниження температури ґрунту і приземного шару повітря до 0°С й нижче вночі при позитивній температурі вдень; причина — вторгнення холодних повітряних мас та охолодження поверхні землі вночі). Найнебезпечніші весняні приморозки, від яких зазнають шкоди сади під час цвітіння, а також численні сільськогосподарські культури. Тому необхідно дуже уважно вибирати поля під ярі культури.

Необхідно також враховувати суми активних температур, які становлять 2 450 — 2 500°С, вони більші, ніж на сусідніх територіях. Вегетаційний період триває 233 дні, а період активної вегетації — 160 днів. Середня кількість опадів, що випадає впродовж вегетаційного періоду, за останні 15 р. збільшилась з 518 мм до 570 мм.

Середня дата весняного переходу через +5ºС спостерігається з 26 березня, а осіннього переходу через +5ºС з 14 листопада.

Стихійні метеорологічні явища.

Ураганний вітер в червні 2006 р. Сильний буревій пройшов над Винниками 23 червня 2008 р. Стихія розгулялася внаслідок проходження холодного фронту з північного заходу з температурою повітря 18—20°С і зіткненням його з теплим атмосферним фронтом, який знаходився над Львівщиною, з температурою повітря понад 30°С, у час з 14.00 до 16.00 год. Ураганний вітер до 34 м/с, який супроводжувався сильними зливами, завдав шкоди господарству м. Винники та навколишнім селам.

Сильні морози в кінці січня – першій половині лютого 2012 р. У березні 2013 р. — снігопади, що були пов’язані з проходженням циклону.

У мікрокліматі окремих частин Винник є як відмінності, так і багато спільного, а саме: м’якість, що виявляється у невеликих різницях температур літа і зими, та висока зволоженість, про яку свідчать річні суми опадів. Показники теплового балансу свідчать про те, що в межах Винниківщини

формується помірно-вологий клімат. Кількість опадів перевищує величину випаровування.

М'який клімат, горбиста заліснена місцевість надають неповторного ландшафтного колориту Винникам та околицям, що свого часу дало привід назвати цю місцевість «Малою Швейцарією».

I. 4. ВНУТРІШНІ ВОДИ

РІЧКИ

Марунька — річка в межах м. Львова (витоки), м. Винники й Пустомитівського району Львівської області. Ліва притока Білки (басейн Західного Бугу). Бере початок з двох джерел. Витоки розташовані на східній околиці м. Львова (в районі Майорівки), в межах Давидівського кряжа. Витік річки утворюють два потічки, що мають форму «вил». Вони на всьому проміжку проходять лісом, аж до злиття перед озером. За Винниківським озером долина Маруньки розширюється до 1 км. Течія повільна, дно долини плоске і широке. Долина майже по всій довжині річки заболочена. Правий її схил розчленований долинами приток р. Волиця, р. Бережанка і потоком Марущак. Спочатку тече між пагорбами Винниківського лісопарку на південний схід, потім – через місто Винники, а далі – на схід у межах Грядового Побужжя (між Винниківською та Дмитровецькою грядами). Впадає до р. Білки на північ від села Чижикова. Довжина Маруньки 14 км, площа басейну 65 км². Річище слабо звивисте, у нижній течії випрямлене і каналізоване. Споруджено кілька ставів, зокрема **Винниківське озеро**.

Особливість Винниківського озера (6,2 га, сер.глибина – 5 м) у тому, що воно протічне, а це сприяє самоочищенню води.

Білка — річка в межах Перемишлянського та Пустомитівського районів Львівської області. Права притока Полтви (басейн Західного Бугу).

Бере початок на схід від с. Романів, у північному відгалуженні західної частини Гологорів, неподалік від підніжжя г. Щурихи. Тече переважно на захід, північ та північний схід територією Грядового Побужжя, перетинаючи Звенигородську, Дмитровицьку та Винниківську гради. Впадає до Полтви на північ від села Нижньої Білки.

Довжина 39 км, площа водозбірного басейну 245 км². Похил річки 2,4 м/км. Річкова долина трапецієподібна, подекуди коритоподібна, завширшки до 1—2 км. Річище звивисте, завширшки до 2 м, частково відрегульоване, використовується в меліоративній осушувально-зрошувальній системі. Заплава в середній та нижній течії місцями заболочена. Вода використовується для зрошування. Притоки: Коцурівський потік, Кабанівка, Марунька (ліві), Кищиця (права).

ОЗЕРА

Острів на Винниківському озері. 2012 р.

1953 р. було створено ***Комсомольське озеро*** (Винниківське) як рекреаційну зону, тоді ж були облаштовані водна та човнова станції, пляжі. Вхід був безплатний.

1967 р. на околиці Винник було створено спортивно-оздоровчу базу ***«Електрон»***, яка була власністю заводу «Електрон». Колись на цій території було болото, протікала річка – і цей природній ландшафт вдало використали для створення бази відпочинку. Окрім аборигенної рослинності, додатково 116 найменувань чагарників і дерев висаджено на площі 8 га. Були побудовані літні дерев'яні будинки, кам'яний будинок, спортивні площадки й т. д. Вхід був платний. База проіснувала до поч. 1990-их рр..

1973 р. Озеро «Електрон»

Озера біля Винник: «Радгоспні стави» (с. Волиця, Перша Вулька), «Львівська Швейцарія» (Куп'ятин, с. Давидів), Чижиківське (с. Чижиків), у с. Соснівка, у с. Виннички, у с. Бережани (Сихівська Вулька) та ін.

2012 р. Озеро в с. Соснівка.

І. 5. ҐРУНТОВО-РОСЛИННИЙ ПОКРИВ

Ґрунти. Сірі лісові ґрунти сформувалися під широколистяними лісами. Вони представляють самостійний генетичний тип ґрунтів. Процес підзолоутворення в них протікає слабкіше, ніж у підзолистих ґрунтах, унаслідок малої водопроникності материнських порід, насиченості їх кальцієм і т. п. В їхньому профілі виявляються ознаки як підзолистого, так і дернового процесів. У ряді випадків розвиток сірих лісових ґрунтів зумовлений сезонним надлишковим зволоженням (поверхневим і ґрунтовим). Різні сполучення підзолистого й дернового процесів приводили до утворення неоднакових по властивостях сірих лісових ґрунтів. Якщо природні умови сприяли росту лісової рослинності й більш інтенсивному прояву підзолоутворення, формувалися ґрунти, у профілі яких добре виражені ознаки опідзолення і менш чітко — нагромадження гумусу, оструктурування й ін. Якщо ж трав'яниста рослинність раніш змінила лісову, чи якщо під лісом створювалися менш сприятливі умови для прояву підзолистого процесу, формувалися ґрунти з глибоким гумусовим шаром і слабкими ознаками залишкового опідзолення. Вміст гумусу в орному шарі коливається від 1,5 до 3%, а в цілинних — 4–6%. Сірі лісові ґрунти мають кислотність і ступінь насичення ґрунту основами від 75 до 90%.

Темно-сірі опідзолені ґрунти мають достатній гумусовий горизонт, під яким простежується білуватий прошарок. Вміст гумусу в них становить 3,5—4,5%, вони багатші на поживні речовини, такі, як азот, калій, фосфор, ніж сірі лісові ґрунти. Темно-сірі опідзолені ґрунти формуються переважно у дібровах, де під пологом лісової рослинності є багата трав'яна рослинність і внаслідок цього значний вплив на формування ґрунту має дерновий процес ґрунтоутворення. Темно-сірі опідзолені ґрунти за своїми ознаками та властивостями наближаються до чорноземів опідзолених. Ознаки опідзолення порівняно слабо помітні, а процеси акумуляції гумусу – інтенсивні. Вони мають добре прогумушений верхній гумусово-елювіальний горизонт потужністю 25—35 см, переміщення колоїдів менш помітні, ніж у сірих опідзолених ґрунтах і механічний склад їх середньо- і важко-суглинковий, тому в них краща структура, але слабка водостійкість.

Темно-сірі опідзолені ґрунти належать до категорії особливо цінних, оскільки їх інтенсивно використовують у сільськогосподарському виробництві, переважно під ріллею. Посилений антропогенний пресинг, особливо впродовж останніх 30—40 років, призвів до суттєвої трансформації властивостей ґрунтів, часто деградаційного характеру. Найвідчутніших змін зазнають загальні фізичні властивості, що зумовлено переущільненням ґрунтів важкою технікою та інтенсивним господарським використанням.

Чорноземи опідзолені. Чорноземи опідзолені у порівнянні з темно-сірими опідзоленими ґрунтами характеризуються інтенсивнішою і глибшою гумусованістю і менш виявленими ознаками опідзолення. Їхній однорідний гумусовий горизонт (Не) здебільшого сягає глибини 40 см, а перехідний (Нрі) — 60—70 см. Ці ґрунти глибокі, добре гумусовані, зустрічаються

переважно на вододілах. Тут вони часто поверхнево слабооглеєні. За механічним складом ґрунти цієї групи є грубопилувато-легкосуглинковими, але дещо важчими, ніж сірі опідзолені. Серед чорноземів опідзолених трапляються зрідка пилувато-середньосуглинкові різновиди; їхні фізичні властивості, зокрема структурність, кращі, ніж у сірих опідзолених. У порівнянні з останніми вони багатші на гумус. У них більша місткість вбирання, здебільшого вищий ступінь насиченості основами. Ці ґрунти слабокислі у відносно знижених районах і досить кислі в підвищених.

Чорноземно-лучні ґрунти являють собою перехідну ланку ґрунтового покриву між чорноземами і глибокими дерновими (лучними) ґрунтами. Їхніми особливостями, якими вони відрізняються від чорноземів, є періодичне зволоження підґрунтовими водами, що зумовлює низку ознак, не властивих чорноземам (той чи інший ступінь оглеєння нижньої частини профілю, дещо більшу гумусність тощо). Ці ґрунти трапляються на низьких давніх терасах річок, делювіальних шлейфах та зрідка на знижених вододільних рівнинах. Їхніми материнськими породами є звичайно делювій лесовидних суглинків і крейдових мергелів. За глибиною профілю вони є неоднорідними. Переважають глибокі, часто намиті, слабо вилужені. Механічний склад чорноземно-лучних ґрунтів досить різноманітний, але переважають пилувато-легкосуглинкові відміни. За фізичними й фізико-хімічними властивостями чорноземно-лучні ґрунти аналогічні чорноземам, а за вмістом гумусу часто перевершують їх, що й зумовлює високу родючість. Це кращі ґрунти для городини та інших сільськогосподарських культур.Деякі масиви цих ґрунтів треба дренажувати.

Загалом природні умови Давидівського пасма, як західної частини Подільської височини. є сприятливими для росту й розвитку лісової рослинності та вирощування змішаних високопродуктивних деревостанів.

РОСЛИННИЙ ПОКРИВ

Характеристика рослинного покриву Давидівського пасма частково висвітлена у праці: О. Ю. Громяк, Г. Г. Гриник, Ю. О. Громяк: «СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОСНОВИХ ЛІСІВ ДАВИДІВСЬКОГО ПАСМА» (2012 р.).

Лісові насадження Давидівського пасма зростають на території двох лісництв двох підприємств лісового господарства Львівського обласного управління лісового та мисливського господарства, зокрема: Винниківське лісництво (кв.6-24, 28-72, 84-86) ДП «Львівське лісове господарство» та Старосільське лісництво (кв.42) ДП «Бібрське лісове господарство». Однак соснові ліси розміщені лише на території Винниківського лісництва.

На території Давидівського пасма нараховується 2130,8 га лісових насаджень. Давидівське пасмо характеризується багатими лісорослинними умовами – груди, які займають 1916,4 га (90%) вкритих лісовою рослинністю земель. Тут успішно зростають мезотрофні та мегатрофні типотвірні деревні породи: бук європейський, дуб звичайний, вільха чорна, ясен звичайний. На

Давидівському пасмі в околицях Винник зустрічається різні типи лісів. Загалом на цій території переважають ***букові лісостани (62,5%).***

Бук є тут найціннішою породою. Букові ліси займають найбільш підвищені ПТК. Внаслідок густої крони в букових лісах відсутній чагарниковий ярус, а коли і зустрічається то слаборозвинений. Трав'янистий покрив не рясний, містить невелику кількість тіньолюбних рослин. Світлолюбні рослини зустрічаються на краю лісу і галявинах.

Значну площу займають насадження ***дуба звичайного (9,0%) та граба звичайного (7,1%).*** Грабові ліси з домішкою бука займають тут нижній пояс, нижче зустрічаються дуб, береза. Верхній ярус у цих лісах займає бук, граб, чагарники відсутні, лише рідко зустрічаються поодинокі кущі ліщини, горобини, калини.

У трав'янистому покриві переважає осока.

Грабово-букові ліси ростуть на сірих лісових ґрунтах. Підлісок представлений ліщиною, червоною калиною. У цих лісах добре розвинений трав'янистий покрив, у ньому переважає червоно-синя медуниця, зозулин льон, жовтий медяник, дзвіночки, лісові ромашки, конвалія. В низовинах – папоротник, плавуни, лісова м'ята, мох.

Ліс Діброва. 2016 р. (осінь)

Частка насаджень ***сосни звичайної становить 6,2%.*** Соснові насадження в регіоні не є панівними та не формують загальної структури, однак їхнє екологічне, економічне та соціальне значення є важливим. Загальний запас соснових насаджень Давидівського пасма становить 48,30 тис. м^3. Визначне місце тут займають буково-соснові ліси. Поширені вони на слабопідзолистих піщаних ґрунтах. Ліси ці трьохярусні, у верхньому ярусі – сосна, у другому – бук, у третьому – дуб. Чагарники майже відсутні. Трав'янистий покрив рідкий, у якому переважає квасениця, з чагарничків – чорниця.

І. 6. ЛАНДШАФТИ

Територія Винник та околиць знаходиться на межі Грядового Побужжя і Давидівського пасма.

Грядове Побужжя.

Грядове Побужжя (інша назва — Пасмове Побужжя) — південно-західна частина Надбужанської котловини (частина Малого Полісся). Розташоване на північ та схід від Львова. Характеризується наявністю ряду підвищень у вигляді пологих гряд. Грядове Побужжя є відносно низинною областю, обмеженою досить урвистим уступом від Розточчя, Львівського плато і (частково) Львівського Опілля. Абсолютні висоти не перевищують 284 м. Грядове Побужжя є цілком оригінальним природним ландшафтом лесового лісостепового типу зі значною участю природних комплексів поліського типу (боліт і лук), які займають тут понад 30% загальної площі ландшафту.

Лесові природні комплекси пов'язані з грядами, що простягаються із заходу на схід паралельними смугами. Їх ширина від 1 до 4 км, а довжина понад 10 км. Вони піднімаються над долинами на 25—30 м, вершини гряд плоскі, злегка хвилясті, іноді круто обриваються до річкових долин. В цілому Грядове Побужжя складається з шести гряд, які простягаються від Розточчя в східному та південно-східному напрямах до долини Західного Бугу.

1960-і рр. Світлина Олександра Комендяка

З півночі на південь йдуть ***Смереківська, Куликівська (або Дорошівська) з Яричевським валом, Грядецька, Малехівська (або Дублянська), Винниківська і Дмитровецька (або Чижиківська) гряди,*** абсолютні висоти яких досягають 250—260 м, а відносні 20—30 м. Гряди

невеликими річечками й потічками поділені широкими (1—4 км) плоскими, частково заболоченими долинами з невеликими річечками і потічками.

Багато дослідників роблять висновок про постгляціальну природу цих долин, коли талі льодовикові води переливалися через низькі місця у вододілі Розточчя до басейну Західного Бугу. Польський геолог Ян Новак пояснював прямолінійні обриси гряд причинами тектонічного характеру. У підошві гряд залягають верхньокрейдяні породи. Іноді вони відслоняються на поверхні гряд (Куликівска гряда, на північний схід від Куликова). Але, як правило, на розмитій поверхні маастрихтських мергелів залягають четвертинні суглинки й супіски, які подекуди мають потужність понад 10 м.

У широкій долині Полтви (в околицях с. Кам'янополя) виділяється ерозійний останець — невисокий горб, на схилах якого трапляються глиби верхньоміоценового літотамнієвого вапняку і пісковику. Височина Кам'янополя була свого часу з'єднана з г. Чортова скеля і через неї з Львівським плато. Пізніше, під дією невпинної ерозії, вона була відділена й у значній мірі зруйнована. Подібні процеси відбуваються і сьогодні з Чортовою скелею.

1960-і рр. Світлина О. Комендяка

На грядах Побужжя залягають нерівномірно шаруваті сірі (іноді до жовтих) піскуваті глини й супіски. Складені вони переважно тонкою псаміто-пелітовою фракцією з домішкою лусочок слюди. У цьому горизонті знайдені зуби й окремі кістки мамонта, а також рештки дрібних ссавців льодовикового періоду (Погулянка, Пасіки, Голоско, Знесіння, Вулька). Вверх за розрізом сірі піскуваті глини поступово переходять у жовтуваті, а у покрівельній частині вони втрачають шаруватість і набувають обрисів типового лесу.

2018 р. Світлини Миколи Тинкалюка (вид з г. Лисівка)

Більшу частину Винник та околиць займають Винниківська і Дмитровецька (Чижиківська) гряди. Дані гряди розділені долиною р. Маруньки (притоки Полтви). Північна частина Винниківської гряди розміщена між Кривчицями (тепер в межах Львова) та Винниками. Її схили асиметричні: південний, місцями крутий, порізаний ярами і балками, спадає до р. Полтви. Чижиківська гряда, що знаходиться між долинами річок Маруньки і Гончарської, розмежована долинами Чижиківського і Коп'ятинського потічків. Північний схил Чижиківської пологий, а південний крутий. В основі цих гряд залягають верхньокрейдяні породи, підняття поверхні яких переважно збігається з підняттям гряд. На крейдових мергелях лежать піщано-мулисті відклади й суглинки, потужністю в деяких місцях понад 10 м.

Поверхні гряд зайняті темно-сірими опідзоленими та чорноземами опідзоленими, дещо змитими ґрунтами, видолинки з чорноземно-лучними ґрунтами. Діброви, які були поширені на даних грядах в доагрокультурний період, майже цілком знищені, а на їх місці, як і на місці колишніх лучних степів, простягаються досить родючі орні землі. Гряди переважно покриті мішаними лісами, що складаються з таких деревних порід: бука, дуба, граба з домішкою клена, явора, ясена, липи, берези. На більш при піднятих ділянках переважають бук та граб.

На Грядовому Побужжі поширені два типи місцевостей:

1. Місцевість слабо розчленованих лінійно-витягнутих гряд з сірими і темно-сірими опідзоленими легко суглинковими слабозмитими ґрунтами, сформованими на лесах.

2. Місцевість міжгрядових понижень з близьким заляганням ґрунтових вод з лучно-болотними, лучними і дерновими ґрунтами на алювіально-делювіальних відкладах під осоково-різнотравними луками.

Давидівське пасмо. Давидівське пасмо являє собою ніби південно-східне продовження Розточчя і має такі характерні ознаки:

а) різка асиметричність схилів; північно-східний схил утворює уступ, що круто спускається до Грядового Побужжя, тоді як південно-західний схил непомітно переходить у Львівське Опілля;

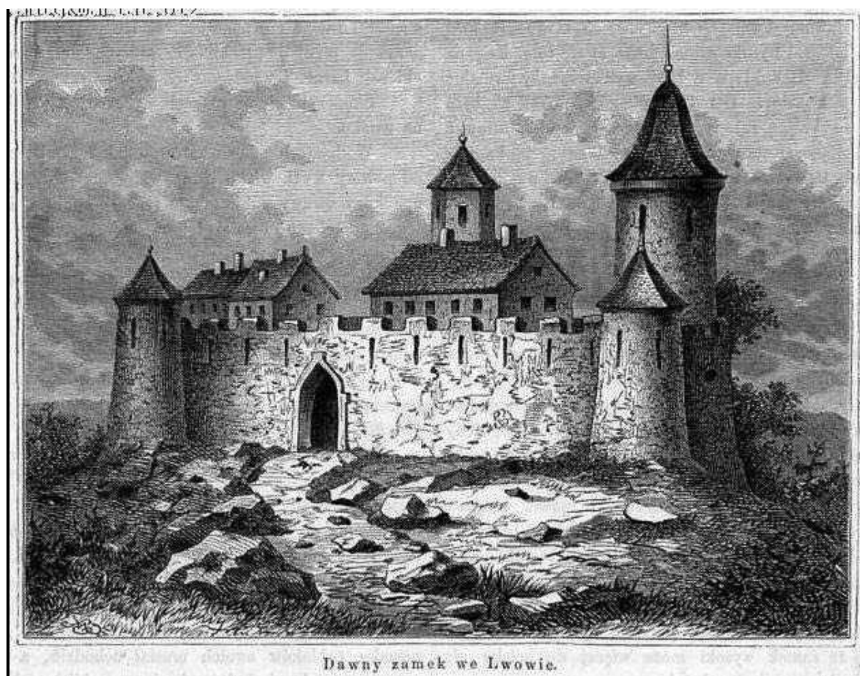
б) значні висоти, які перевищують місцями 400 м над рівнем моря;

в) значна лісистість, особливо північно-східного крутого схилу, з поширенням сосново-дубово-букових лісів на сіро-лісових ґрунтах.

Дискусійним є питання щодо виділення меж Давидівського пасма. Професор І. Бурачинський (Польща) і ряд львівських вчених (О. Федірко, В. Брусак та ін.) пропонують відносити розширену північну частину Давидівського пасма до Розточчя. Сюди входять останцевий горб Високий Замок у Львові, височина Знесіння, Винниківський ліс з Чортовими скелями і Медовою печерою. Професор К. І. Геренчук (1972 р.) виділяє Давидівське пасмо в окремий однойменний природний район у групі горбогірно-лісових ландшафтів, для яких характерно глибоке розчленування поверхні, значні абсолютні висоти (350–400 м), малопотужний покрив лесових суглинків і значне поширення широколистяних лісів.

Давидівське пасмо місцями сильно розчленоване сучасними і давніми долинами, завдяки чому в межах Львова утворилися відокремлені масиви, такі як Кортумова, Княжа та Піскова гори, Знесіння. Західна околиця Винник займає східну частину Давидівського пасма. За морфологією це ерозійно-тектонічний уступ, який являє собою невисоке узгір'я, що починається з Високого Замку (Княжої гори) у Львові і простягається до Чортової скелі й далі до сіл Гончарі та Під'ярків. Відроги Давидівського пасма включають декілька ерозійних останців.

Гора Високий Замок (413 м н. р. м.) — увінчана штучно насипаним конусоподібним горбом (36 м). Високий Замок має дві яскраво виражені структурні тераси, поверхня яких бронюється пластами твердих тортонських вапняків. Східніше розташована Піскова гора (Гора Лева).

Dawny zamek we Lwowie.

Гора Лева (***Піскова гора,*** 388 м н. р. м.) — один із пагорбів Давидівського пасма, пам'ятка природи місцевого значення. Пагорб розташований неподалік від центру Львова, між вулицями Опришківською, М. Кривоноса і О. Довбуша. Являє собою денудаційний останець, що стрімко підноситься над навколишньою територією на кілька десятків метрів. Це унікальна геологічна пам'ятка збереглася завдяки тому, що кварцеві та вапнисті піски вкриті шаром щільного пісковику. Складається з пісковиків та піску (звідси й друга назва — Піскова гора). На західному і (частково)

північному боці пагорба є невисокі скелі. Його схили стрімкі, особливо північний та західний, місцями з урвищами. Пагорб переважно не залісений, лише його південний бік порослий деревами та кущами. На вершині встановлено металевий хрест, облаштовано оглядовий майданчик, східним схилом прокладено стежку зі східцями та (місцями) поруччям. Пагорб з прилеглою територією розташований у західній частині Регіонального ландшафтного парку «Знесіння».

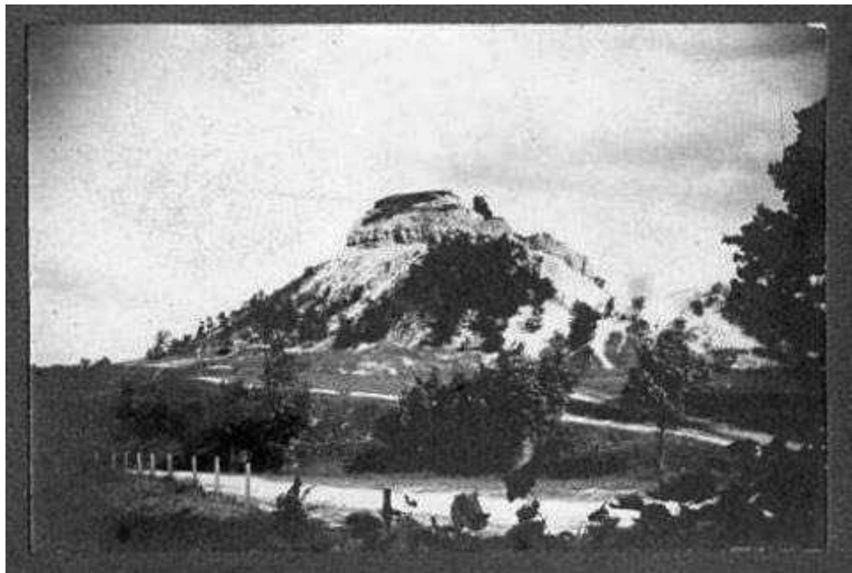

Wysoki zamek nad Lwowem — zbudowany przez Kazimierza W:

У минулому на Горі Лева активно використовувалися піскові кар'єри, через що його висота з роками стала значно меншою. Однак завдяки рішучим протестам історика Ісидора Шараневича каменоломні на цій горі були ліквідовані. Гору ще називають «Кальварія», а у XV—XVII ст. львівські міщани називали її горою Стефана. На гравюрі А. Гоґенберга за рисунком 1607—1608 рр., автором якого вважають Аврелія Пассаротті, її названо: «гора Стефана, загально звана Левовою». Проте горою Стефана тоді офіційно мав би називатися невисокий горб над Стрільницею, бо від її підніжжя здійснювалось розмежовування земель (ланів), що належали місту. Львівські міщани перенесли назву гори на 400 м далі, щоби трохи збільшити площу своїх володінь. І довший час їм вдавалося дурити королівських ревізорів.

Наступна за нею ***Вовча гора,*** яка височіє над будинком нинішньої обласної дитячої лікарні на вул. Лисенка (її ще називають Змієвою).

А далі на схід простягається плосковерха ділянка – ***Лиса гора***. Протягом останніх сторіч її було знищено пісковими кар'єрами.

1910 р. Гора Лева (Піскова гора).

На південному сході, біля Винник відрог замикається лісистою ***Чортовою (Чатовою) скелею***, увінчаною оригінальними формами звітрювання верхньотортонських пісковиків у вигляді стрімких скель. Висота Чортової скелі – 414 м, це найвища точка Давидівського пасма.

Дальше пасмо повертає на південь до ***г. Жупан*** (391,3 м), ***г. Шипшина*** (336 м), ***г. Лисівка*** (321 м) і далі дугою на схід до сіл Шоломия і Звенигород. У районі Винник північно-східний схил утворює уступ, що круто спускається до Грядового Побужжя.

На Давидівському пасмі поширені три типи місцевостей:

1. Уступи височин з псевдо терасованими, ерозійними та гравітогенними формами і комплексом дернових та сірих лісових ґрунтів, переважно заліснені.

2. Полого- і спадисто схилові розчленовані пасма з темно-сірими лісовими ґрунтами і чорноземами опідзоленими поверхнево-оглеєними слабозмитими середньосуглинковими на лесоподібних суглинках, частково розорані.

3. Вузькі днища річкових долин з близьким заляганням ґрунтових і виклинюванням пластових вод з лучно-болотними, лучними і дерновими ґрунтами на алювіально-делювіальних відкладах під осоково-різнотравними луками.

Отже, горбиста заліснена місцевість, м’який клімат, надають неповторного ландшафтного колориту Винникам, що свого часу дало привід назвати місто «Малою Швейцарією».

І. 7. ОХОРОНА ПРИРОДИ

Винниківський ліс (інші назви — **Винниківський лісопарк**, **Майорівський лісопарк**) — лісовий масив на території, підпорядкованої Львівській міській раді. Площа лісопарку 2 799 га. Простягається від Майорівки й Пасік (місцевості у східній частині Львові) до меж м. Винник.

Через ліс проходить автошлях Н 02 (відтинок Львів — Винники), який розділяє ліс на північну та південну частини. У ландшафтному плані Винниківський лісопарк розташований на пагорбах Давидівського пасма і межує на півночі з Малим Поліссям, а на півдні — з Львівським Опіллям. М. М. Койнов ідентифікує цю територію як окремий індивідуальний ландшафт Винниківский ліс у межах Львівського плато. Винниківський ліс за М. М. Койновим простягається від Чортової скелі до гори Хом (біля с. Гринів Пустомитівського р-ну).

Основні лісотвірні породи — бук, граб та сосна. З північного заходу на південний схід ліс перетинає р. Марунька. У лісі добре розвинута ярково-балкова мережа (деякі яри простягаються на понад 1 км).

Орнітофауна. *За Ганною Кузьо «Пташині місця Львова: Винниківський ліс»:* «Незважаючи на значне рекреаційне навантаження (озеро Комсомольське, Медова печера, Чортові скелі) тут є достатньо затишні місця, де можна зустріти пару круків, довгохвосту сову та гніздо малих яструбів. Чим старіший ліс, тим більше в ньому дуплистих дерев, а чим більше дупел, тим більше там житиме дуплогніздників – синиць, повзиків, мухоловок. Найцікавішим поселенцем великих дупел є рідкісний голуб-синяк. Його ритмічне токування можна почути як зранку, так і перед заходом сонця. Проте найвідомішими жителями дупел, які самі собі їх роблять є все ж таки дятли. Тут живе їх ціла плеяда – великий

строкатий, середній, малий, жовна сива та чорна. Найкраще за ними спостерігати ранньою весною, поки в них ще демонстративна поведінка і можна в кроні добре розгледіти або вже вкінці травня чи на початку червня, коли в лісі з'являються «співочі дупла» — тобто дятленята голосно просять їсти. Від середини до кінця весни – пік активності співочих птахів. Усі лісові яруси зайняті – вивільга пересвистується флейтовим голосом високо в кроні, звідти ж лунає простенька пісня мухоловки білошиї і тоненький писк золотомушки жовточубої. Ліс наповнений піснями зябликів, зеленяків та вівчариків протягом всього дня. Чорний та співочий дрізд більше люблять ранкові години одразу після сходу сонця та обов'язково «реєструються» перед заходом.

По корі непомітно курсує підкоришник, збагачуючи пташиний хор тоненькою піснею. Голосною сигналізацією викрикують повзики (найактивніше протягом березня).

Одним з цікавих місць є потічок Марунька. В густих заростях рослинності біля води живе волове очко (кропивник). З підліску постійно чути дзвінку пісню вільшанки. Середній ярус також наповнений голосами різних видів кропив'янок.

Як бонус крім усіх цих звичайних співочих видів птахів, тут можна зустріти регіонально рідкісну малу мухоловку».

У лісі розташована пам'ятка історії та природи Чотові скелі, Медова печера і Винниківське озеро.

Крім того, на основі Винниківського лісопарку 1984 р. було створено лісові заказники — «Винниківський», «Чортова Скеля», Львівський заказник та ботанічну пам'ятку природи «Винники».

Винниківський ліс популярний серед любителів велосипедного та мотоциклетного спорту.

Лісовий заказник «Винниківський», загальною площею 848,0 га, оголошено рішенням Львівської облради від 9. 10. 1984 р. № 495. Місце знаходження: Пустомитівський р-н, біля села Бережани, на південний захід від м. Винники. Лісовий заказник «Винниківський» створено з метою збереження цінних дубових насаджень з мальовничими ландшафтами. За лісорослинним районуванням територія лісу відноситься до району Західно-Подільського холмогір'я, де ростуть високопродуктивні насадження. Вся територія характеризується неповторними ландшафтами.

«Чортова Скеля» — лісовий заказник місцевого значення. Оголошений рішенням Львівської облради від 9. 10. 1984 р. №495 та від 8. 12. 1999 р. №226 (зменшення площі). Розташований у межах Личаківського району Львова, на південь від с. Лисиничі і на захід від м. Винники. Площа природоохоронної території 353 га. Основними завданнями заказника є: збереження цінних букових і буково-соснових лісів з мальовничими ландшафтами та скелями.

Заказник розташований у межах Давидівського пасма, у Винниківському лісопарку, в районі пам'ятки природи Чотові скелі — ерозійного останця верхньотортонських пісковиків. Вся територія лісового

масиву характеризується унікальними ПТК. Тут виділено генетичні резервати букових лісів.

Ботанічна пам'ятка природи «Винники» загальною площею 2,7 га, оголошена рішенням Львівської облради від 9. 10. 1984 р. №495. Місце знаходження: м. Львів, Личаківський р-н, Львівський ДЛГ, Винниківське л-во кв. 20. Ботанічна пам'ятка природи створена з метою збереження дендропарку закладеного професором Станіславом Соколовським у 1898 р. Під керівництвом вченого у Винниківському лісі було висаджено дерева 62 порід.

Львівський заказник — лісовий заказник місцевого значення. Розташований у Личаківському районі м. Львова. Площа — 523 га. Перебуває у віданні ДП «Львівський лісгосп» (Винниківське лісництво). Оголошений рішенням Львівської облради від 9. 10. 1984 р. №495.

За лісорослинним районуванням територія розміщена в окрузі Давидівське пасмо (частина Подільської височини).

Створений з метою збереження цінних букових лісів з мальовничими ландшафтами. Основний деревостій становлять: бук, сосна, дуб, вільха чорна; в підліску зростають ліщина, крушина, бузина червона, бузина чорна, горобина, свидина. Серед трав'яних рослин зростають папоротник, фіалка, плющ, первоцвіт, підсніжник звичайний, копитняк європейський, медунка.

РОЗДІЛ ІІ. ГЕОГРАФІЯ НАСЕЛЕННЯ ВИННИК

ІІ. 1. ЕТНОКОНФЕСІЙНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ ВИННИК

Етноконфесійні процеси у Винниках перебували під впливом політичних процесів, територіальних змін, етнічної, соціальної структури населення цього регіону.

Українські та польські науковці, аналізуючи історичні події міжвоєнного періоду в Західній Україні, подають характеристики окремих етнічних груп населення. Проте проблемам етнічного складу населення на місцевому рівні вони належної уваги не приділяють. В українській історіографії поширеним критерієм ідентифікації населення є віросповідний. Як свідчить огляд вітчизняної та польської історіографії, питання етнічної та конфесійної структури населення малих містечок залишаються не вивченими до тепер.

Етнічний склад західноукраїнського населення першої половини ХХ ст. ґрунтовно дослідив В. Кубійович. Аналіз етнічного складу населення західноукраїнських земель з кінця ХІХ ст. до 1939 р., а також економічних і політичних факторів, що вплинули на зміну співвідношення між окремими національними групами краю, знаходимо у дослідженнях С. Макарчука. Етнічний склад населення Львова досліджували Р. Лозинський, О. Пасіцька та ін.

Вивчення етнічного складу населення на місцевому рівні є важливим чинником у розумінні політичних, соціально-економічних, культурних процесів сучасного суспільства. На етнічну структуру та розміщення населення Винник впливали загальнодержавні процеси тодішньої Речі Посполитої, Австро-Угорщини та ІІ Речі Посполитої, а також локальні особливості регіону. Етнодемографічні процеси у Винниках перебували під впливом політичних процесів, територіальних змін, етнічної, соціальної структури населення даного регіону.

У XV ст., внаслідок демографічних процесів, у найбільших містах Галичини – Львові й Перемишлі – українці взагалі стають меншістю, витісняючись до передмість. У Винниках руська (українська) людність продовжувала складати основну масу населення.

Динаміку чисельності населення Винник у XVIII–XIX ст. можна частково прослідкувати за метричною книгою церкви Воскресіння ГНІХ, що знаходиться в Історико-краєзнавчому музеї м. Винники, але вона на жаль не повністю збереглася – бракує перших 29 сторінок книги народжень. У середині 1990-их рр. її опрацював працівник музею Роман Бучко.

Отже, найстаріша дата метричної книги є в метриці шлюбів за 1747–1776 рр., всього – 109 шлюбів. У книзі смертей (за 1753–1785 рр.) зафіксовано 286 осіб. За 1753–1776 рр. смертність у Винниках була невеликою з огляду на мале населення села (до ста хат). У середньому за рік за цей період вмирало по 3–6 мешканців.

1765 р. у Винниках проживало 200 греко-католиків, здатних до сповіді, та 50 українських дітей дошкільного віку, нездатних до сповіді.

Цікаві дані про населення Винник містяться у Поземельному кадастрі, так званій Йосифінській метриці, що була укладена 1785—1788 рр. на підставі патенту (указу) австрійського імператора Йосиф ІІ (1780—1790) від 12 квітня 1785 р. Йосифінська метрика за 1788 р. винниківські ґрунти ділить на домінікальні поля колоністів та рустискальні (селянські). У метриці, крім колонії Вайнберґен та тютюнової фабрики, що знаходилася на домінікальних ґрунтах, було понад сто хат, якими володіли винниківчани – всього 67 прізвищ. У 1819 р. список власників хат збільшився і сягнув понад 200 шляхом нових мешканців з німецькими й польськими іменами та прізвищами. Нова Францисканська метрика у 1821 р. оподатковує понад 100, а у 1833 р. 178 власників будинків у Винниках, крім фабричних будинків та колонії, на якій збільшилося лише 2 парцелі.

1785 р. у Винниках і Підберізцях мешкало 2 036 осіб (з них християн — 1 981 особа, євреїв 55 осіб; християнських родин — 408, єврейських — 10).

1796 р. у Винниках і Підберізцях проживало 2 867 осіб (1 387 чол. і 1 480 жін.).

1815 р. у Винниках проживало 874 греко-католиків (українців).

1821 р. у Винниках проживало 814 греко-католиків (українців).

1827 у Винниках проживало 840 греко-католиків (українців), серед них 203 дітей дошкільного віку.

1830 р. у Винниках проживало 799 римо-католиків.

1831 р. у Винниках проживало 930 греко-католиків (серед них 270 дітей дошкільного віку).

1832 р. у Винниках проживало 910 греко-католиків (українців).

1844 р**.** у Винниках проживало 1 033 греко-католиків (українців).

1854 р. у Винниках проживало 1 106 греко-католиків (українців).

Станом на 31 жовтня 1857 р. в Австрійській імперії проведений перший загальний перепис, програма якого відповідала сучасному її розумінню. Після нього на території Галичини австрійською владою було проведено ще п'ять загальних переписів населення: 1869, 1880, 1890, 1900 та 1910 років. Результати переписів із технічних причин публікували з певним запізненням. Їх оприлюднювала спеціальна установа – Краєве статистичне бюро у спеціалізованих періодичних виданнях “Rocznik statystyki Galicji”, “Wiadomośći statystyczne o stosunkach krajowych” та ін. Варто зауважити, що тут публікували не детальні звіти по кожному населеному пункту, а вже підсумкові цифри по повітах і по коронному краю загалом.

1864 р. у Винниках проживало 1294 греко-католиків (українців).

1874 р. у Винниках проживало 1397 греко-католиків (українців).

Австрійські переписи населення, як пізніше польські, суттєво применшували кількість українців. Упорядники статистичних видань, які за національністю були поляками, вже на етапі підготовки матеріалів до друку мали можливість фальсифікації даних.

Результати перепису населення 1880 р. були одразу критично сприйняті свідомою українською громадськістю краю. Українським лідерам Галичини був очевидний масштаб фальсифікацій. Вони вказували на те, що перепис населення, проведений 1848 р., показував переважання в Галичині українського, а не польського населення. У наступні десятиліття частка українців мала суттєво зрости внаслідок більш динамічного, ніж у поляків, природного приросту і приблизно такого ж рівня смертності та міграцій. Лише маніпуляції з даними про «товариську мову», за оцінками тогочасного українського демографа В. Охрімовича, дозволили щонайменше 168 тис. українців зарахувати до поляків.

Австрійські матеріали про чисельність представників різних конфесій Галичини були, на фоні співвідношення різних національностей, більш вірогідними. Саме тому в радянській та сучасній українській історіографії заведено ототожнювати римо-католицьке населення Галичини з поляками, а греко-католицьке – з українцями, враховуючи при цьому окремі цифри на користь українців.

З усіх австрійських переписів населення найменш вірогідними є переписи 1880 р. і особливо 1910 р.

У другій половині XIX ст. приріст населення кожного десятиліття складав 400—500 осіб.

Перепис населення 1880 р. – у Винниках проживало 2 857 осіб (за віровизнанням – ***1 398 греко-католиків****,* 1 090 римо-католиків, 239 іудеїв, 153 інших. Мова: ***1 469 – руська (українська)****,* 206 – польська, 1 189 – німецька. Ймовірно має бути 206 осіб – німецька, 1 189 – польська. У місті – 374 будинків (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom XIII. – Warszawa, 1893. – s. 561).

1884 р. у Винниках проживало 1 497 греко-католиків (українців).

Важливою подією суспільно-політичного життя кінця 1890 р. став перепис населення. Головним завданням для українців визначалася необхідність максимально точного відтворення їх кількості. В ці дні українська газета «Діло» писала: *«Обовязкомъ кождого Русина єсть признати ся при конскрипціи до своєи народности и для того повиненъ кождый въ рубрику "языкъ товарискій" вписати языкъ рускій...»*. Також освіченіші українці повинні були стежити, щоби неписьменним чи несвідомим не пропонували вписувати якусь іншу мову.

1890 р. у Винниках проживало 3 390 осіб (з них – 302 євреїв).

Перепис населення 1900 р. – у Винниках проживало 3 881 особа (з них – 266 євреїв). Римо-католики складають 37% від усього населення; греко-католики (українці) – 53%.

Перепису 1900 р. присвячено видання "Gemeindelexicon von Galizien. Bearbeitet auf grund der ergebnisse der volkszählung vom 31. Dezember 1900. – Wien, 1907. – 1024 s.". Чи не єдиний в Україні примірник цього видання зберігається у Львівській науковій бібліотеці імені Василя Стефаника. У ньому наведено конкретні дані про національний склад населення кожного села, міста та містечка коронного краю.

1904 р. у Винниках проживало 1 920 греко-католиків (українців).

1914 р. у Винниках проживало 5 000 мешканців (з них – 2 150 українців, 2 300 поляків, 350 євреїв, 200 німців) (за: *Orlowicz M. Ilustrowany przewodnik po Lwowie. Wydanie drugie rozszrone. Lwow-Warszawa: Zjednoczone zaklady kartogr. i wydawnicze tow. naucz.szkol sredn. i wyz.s.a., 1925*).

Перепис населення 1921 р. – у Винниках проживало ***3 603 особи*** (за віровизнанням – ***1 456 греко-католиків***, 1 835 римо-католиків, 250 іудеїв, 54 – євангелісти; 8 – інші християни). Народність: 2 420 – польська; ***1 166 – русинська (українська)***; 7 – німецька; 7 – жидівська; 3 – інша. Стать: 1 647 – чоловіків; 1 956 – жінок. У місті **–** 574 будинки, 3 інших помешкання.

1924 р. у Винниках проживало 1 948 українців.

1936 р. у Винниках проживало 2 096 українців.

Євреї

За час проживання у Винниках євреїв кількість їх сімей не перевищувала 40—50. Євреї компактно проживали в районі «бойні» (біля теперішнього ГРК «Святослав»). Основним джерелом доходів винниківських євреїв була торгівля (магазини й кіоски), а також закупівля сільсько-господарської продукції у місцевих мешканців і перепродаж її у Львові. Євреї Винник підпорядковувалися львівській громаді. Їхня громада була настільки мала, що в неї був лише один м'ясник, який також був авторитетом у кошерних справах.

1765 р. у Винниках проживало 11 єврейських сімей (див. табл.).

У 1880 р. у Винниках проживало 239 євреїв, які становили близько 8%. всіх жителів (2857). У 1890 р. їх кількість дещо зросла до 302 осіб, або близько 9%. всього населення (3390). Проте в наступні роки кількість винниківських євреїв

Lwów. Kahał z parafią.

Lwów:		
miasto	1710 (+ 40)	5918 (+ 241)
przedmieś.	4208 (+ 201)	
Sokolniki	27	
Rakowice	19 (+ 1)	
Podciemno	9	
Gajów	6	
Zagórze	6 (+ 1)	
Wołków	9	
Milatycze	7	
Tołczów	12	
Krotoszyn	19	
Zubrze	7	
Dawidów	4 (+ 1)	
Winniki wielkie	11	
Mikłaszów	17 (+ 1)	
Lisienice	10 (+ 1)	
Kaminopol	7	
Podborce	11 (+ 1)	
Żydatycze	6	
Sroki	9	
Laszki	6	
Zboiska	5	
Malechów	6	
Dublany	5	
Grzybowice wielkie	11 (+ 1)	
Grzybowice małe	3 (+ 1)	
Brzuchowice	10	
Borki	7	
Brodki	8 (+ 1)	
Rokitna	8	
Jaśniska	29	
Dębna	7	
Łozina	33 (+ 1)	
Dąbrowica	13 (+ 1)	

ich zaś tylko 140; kobiet zliczono 127, jest ich zaś 128; ogólna suma mieszkańców Kulikowa wynosi zatem 268, a nie 264 (w końcowej sumie podano nawet 254). We wszystkich wsiach jest ich 146, a nie 145,

a zatem 268
146
414 nie zaś 409.

зменшилася – у 1900 р. їх було 266 осіб, близько 7 відсотків. всього (3881), а в 1921 – 250, що становило близько 7 % всіх жителів (3603).

1928 р. у Винниках було створено благодійний єврейський кредитний союз, який у 1929 р. надав чотири позики на суму 400 злотих. У складі Товариства в 1930 р. була створена організація «Менора» і відділення організації «Бейтар», що свідчить про вплив ревізіоністів, що домінували серед місцевої громади. Ці організації діяли лише протягом короткого періоду.

Єврейська синагога «Винниках Шул» знаходилася на теперішній вул. І. Франка, 46 (у подвір'ї цього приміщення; тепер там приймають металобрухт). Фашистський і комуністичний режими у 40-их роках XX ст. знищили цю споруду. На теперішній час збереглися стіни синагоги.

Єврейського цвинтаря у Винниках не було. Більшості провінційних єврейських громад аж до кінця XVI ст. не дозволялося мати свої цвинтарі. З цієї причини в період пізнього середньовіччя Старий єврейський цвинтар у Львові став місцем вічного спочинку для всіх євреїв Галичини. Винниківських євреїв спочатку хоронили на Старому єврейському цвинтарі у Львові по вул. Шпитальній (нині вул. Базарна). Коли у серпні 1855 р., під час епідемії холери, кількість поховань на єврейському цвинтарі доходила до 15-ти щоденно, тоді стало питання про закриття Старого цвинтаря і відкриття Нового єврейського цвинтаря на Янівському передмісті, на так званих «Пілiховських полях», де він зберігся і дотепер. У травні 1872 р. на Львівському передмісті Знесіння був відкритий ще один єврейський цвинтар площею 0,8 га, на якому хоронили також євреїв з Винник, Брюхович, Замарстинова, Збоїськ, Голоско, Клепарова, Кульпаркова й інших передмість.

У Винниках в 1884 р. народився єврейський художник ***Гросс Казимір*** (Gross Karzimierz). Закінчив гімназію у Самборі. Протягом 1904—1905 рр. навчався у Краківській академії мистецтв (Майстерня Флоріана Цинка).

У Винниках до 1941 р. мешкала численна й організована єврейська громада, чимало її представників активно займались пивоварінням. В роки німецької окупації на території Львівщини нацисти утворили розгалужену систему місць примусового утримання (ґетто, табори примусової праці, тюрми, табори для військовополонених), що стала складовою гітлерівської «машини смерті» на території дистрикту Галичина та Генерального губернаторства. Німецька влада всіляко переслідувала та тероризувала місцеве населення. Євреїв позбавили всіх політичних і громадянських прав. Цих людей можна було безкарно обкрадати, змушувати виконувати будь-яку роботу, депортувати, знущатися з них і вбивати. У липні та серпні 1941 р. лише в дистрикті Галичина відкрито для євреїв дев’ять таборів примусових робіт (у Львові, Винниках, Острівці, Куровичах, Якторові, Лацках, Плюхові, Дрогобичі й Бориславі). У вересні й жовтні створено наступні шість великих таборів, зокрема Янівський у Львові. Там євреїв примушували працювати 12–14 годин на добу. Знущалися з них, а згодом убивали. На місце убитих швидко доставляли наступних, схоплених в облавах.

Винниківський табір організований у липні-серпні 1941 р. На початку тут перебувало 800 євреїв, яких використовували на будівництві шосейної дороги. Керував будівництвом Юрген Штрооп, який відомий як ліквідатор Варшавського гетто. За свідченнями очевидців, гітлерівці розстрілювали євреїв в урочищі Діброва (на галявині біля лісу). Табір ліквідований 23 липня 1943 р. Усіх в'язнів (378 осіб) відвезли до Янівського концтабору у Львові, з них 105 осіб були скеровані на роботи, а 273 – розстріляні.

За спогадами винниківчанина Богдана Макульондри: «Я знаю факт, коли приреченого на смерть мешканця гетто кат послав... за набоями. Коли їх привели на страту, то з'ясувалося, що німець-убивця забув набої. От доки одні нещасні рили собі яму, то одного в'язня змусили побігти й принести їх. Про це зараз мало говорять, але в кожному з єврейських гетто німцями була створена єврейська поліція, яка слідкувала за порядком, знущалася зі своїх же одноплемінників».

За спогадами винниківчанина Богдана Гарапи: «Моя сім'я жила неподалік Діброви. Ще маленьким я босоніж пас худобу Отож, багато разів бачив, як окупанти розстрілювали в'язнів місцевого гетто. Подеколи, доки тривала страта, охоронці наказували мені чекати, щоб разом із коровами якась куля не вцілила в мене. Тому я бачив, як перед смертю ці нещасні й морально знищені голодом і катуваннями люди самі копали собі могилу. Таких ям було немало. Кожну засипали рядами. Розстріляли декількох нещасних і засипали їх. Згодом убили інших й також закопали над попередніми. Й так тривало доки могилу не заповнювали. Тоді наступні смертники копали собі нову могилу. Ось так це відбувалося на очах сотень людей. Але навколо панували страх і смерть, люди від горя немов заціпеніли. Мабуть, людський мозок має якісь захисні функції, бо ж в іншому випадку моє покоління від усього побаченого жаху могло б утратити розум! Я ж бачив, як ворушилася земля на цих могилах, бо хтось із розстріляних падав у яму ще живим».

Багато євреїв зі Львова приїхало до Винник після початку Другої світової війни, коли Галичина була окупована Червоною армією. З цієї причини число євреїв у Винниках виросло до 500. Через кілька тижнів після приходу німців, всім єврейським чоловікам віком від 13 р. і старше було наказано зареєструватися в міській управі. Через деякий час їм було наказано прийти на площу біля міської управи з харчами та знаряддям праці. Їх організували в колону, і наказали йти та співати в супроводі польського оркестру, який грав марші й польські народні пісні. Колона прибула в Лисиничі. Євреям наказали копати глибокі ями, роздягається, всіх їх було розстріляно.

Єврейське поселення у Винниках було знищено в першому кварталі 1942 р. Поліцаями був оточений єврейський квартал, який знаходився в районі «бойні» (біля сучасного готельно-розважального комплексу «Святослав»). Жінок і дітей завантажили у вантажівки і відвезли в невідоме місце. Імовірно, що вони були вбиті в Пісках (в районі Лисинич).

Поляки

Відомо, що в давнину поляки проживали на окраїнах Київської держави, у Галичині, Волині, Холмщині та Підляшші. Найбільше польський елемент зміцнився у Галицько-Волинському королівстві за часів правління Юрія-Болеслава ІІ. До 1340 р. першими поляками в Україні були купці, які займалися транзитною торгівлею з Заходу на Схід через Польщу та Україну. 1340 р. поляки з’явилися в Галичині як загарбники (король Казимир ІІІ). 1349 р. Казимир ІІІ напав на Галичину вдруге, зайняв знову Львів, присвоїв собі титул «Пана Руської землі» і вже сильно утвердився в новій займанщині. З метою укріпити панування поляків на українських землях король Казимир ІІІ і його наступники щедро роздавали польським панам великі маєтки. Поодинокі села надавалися у володіння зайшлій польській шляхті з вимогою військової служби.

Землі в Галичині й на Поділлі роздавали знатним польським родам. Становище поляків зміцнило створення 1375 р. римо-католицької єпархії з архієпископом у Галичі (з 1412 р. у Львові) та єпископствами у Перемишлі, Холмі, Володимир-Волинському (з 1428 р. у Луцьку) та у Кам'янці-Подільському. Відбувається обдарування латинського духівництва та чернечих чиновників земельними наділами. Поляки прибували до Львова не лише з польської етнічної території. Їх було багато також у складі мігрантів з міст Руського та Белзького воєводств.

Завоювання західноукраїнських земель супроводжувалося активною полонізацією: у Галичині було утворено три воєводства — Руське, Белзьке та Подільське. З 1434 р. на українських землях було запроваджено польське право, нав'язано польський адміністративний апарат, створено шляхетське самоуправління.

За О. Пасіцькою: «Вже у XV ст. поляки проживали у львівських селах, заснованих на німецькому праві, зокрема, у Зимній Воді, Сокільниках, Чишках. Чимало поляків було також у Збоїщах і Малехові. Порівняно компактне розміщення цих поселень поблизу Львова, відмінності населення у правовому та віросповідному статусі, а також колонізаційний вплив Львова сприяли збереженню цих польських поселень упродовж століть».

Українські Винники в останній чверті XVI ст. в етнічному складі населення зазнали змін. Впродовж XVII–XVIII ст. чисельність поляків та їхня вагомість постійно збільшувалися.

Активізувалася польська громада в 1756 р. (липень) коли С. Ґло-вінський передав Винники у тимчасове користування ордену піарів (піари з'явилися у Львові у 1718 р.). Отці-піари почали обслуговували новостворену римо-католицьку парафію (1766 р.) у Винниках. До парафії було прилучено латинників з Лисинич, Підборець, Миклашева й Винничок.

Процес олатинення та сполячення винниківських українців пришвидшився з 1779 р., коли австрійський уряд заснував у місті тютюнову фабрику.

1830 р. у Винниках проживало 799 римо-католиків.

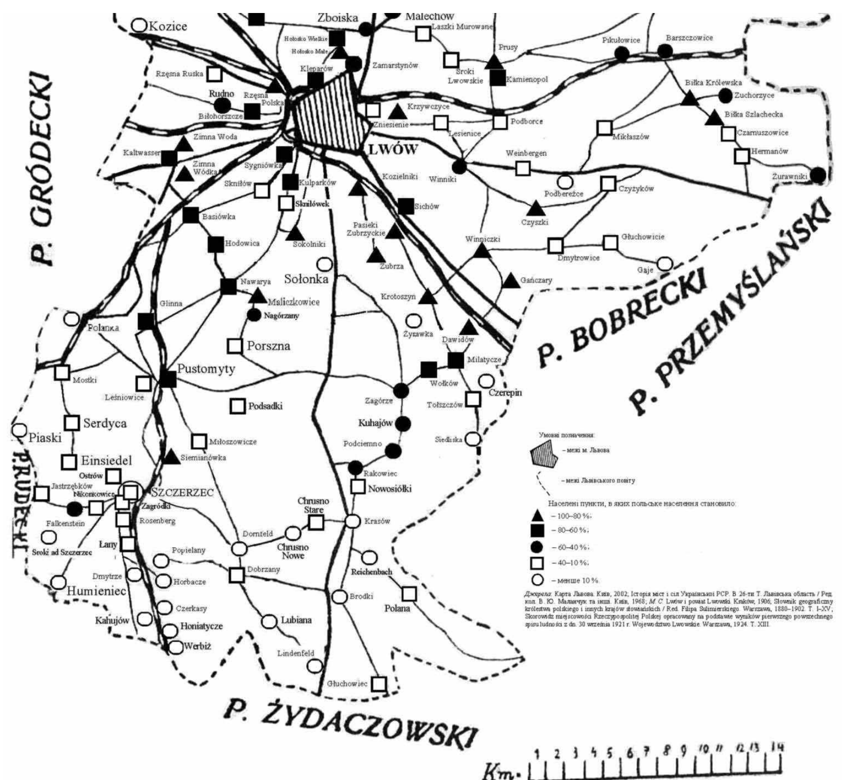
Самуель Ґловінський

Після поразки революції 1848–1849 рр. в австрійській монархії та подальшої ліквідації Віднем здобутків «весни народів» було відновлено союз австрійського уряду з польською й угорською політичними верхівками, що призвело до обмеження національних прав інших народів імперії, у тому числі галицьких українців.

Після поразки Австрії у війні з Пруссією (1866 р.), в результаті внутрішньополітичних змін, відбулося перетворення Австрійської імперії на дуалістичну державу і фактичне запровадження польської автономії у Галичині. На цей період припадає активізація польської громади у Винниках.

Згідно з переписом 1910 р. римо-католиків (поляків) у Галичині було 47%. У Західній Галичині поляки переважали (89%), а Східна була краєм з мішаним населенням: українська більшість (62%) жила разом з польською та єврейською меншинами (відповідно 25% та 12%). З 890 тис. поляків Східної Галичини у 1910 р. 68% були селянами, 16% працювали у промисловості, 8,5% займалися торгівлею та транспортними перевезеннями, 7,5% працювали у сфері послуг та адміністрації.

Поляки не лише домінували в адміністративному й економічному житті Галичини, а й перетворили її міста на центри польської культури. Так у Львові, який у 1910 р. був ще відносно невеликим містом з населенням 207 тис. осіб, понад 80 % населення було поляками або євреями.

Чисельність та розселення поляків у Львівському повіті у 20-х роках XX ст. (за О. Пасіцька, 2008 р.)

На поч. XX ст. Винники інтенсивно розвивалися. Населення Винник за 1900–1910 рр. зросло на 21%. Під час перепису населення 1910 р. майже всіх трудових мігрантів було записано римо-католиками. Річ у тім, що на тютюновій фабриці існували обмеження у прийнятті на роботу греко-католиків (тобто українців). Крім того, у 1900–1910 рр. простежувалося зменшення кількості греко-католиків у навколишніх селах, де більшість населення становили римо-католики. Питома вага поляків збільшилася у Винничках, Зимній Воді, Холодновідці, Зубрі, Сокільниках.

1900 р. – римо-католики складають 37% населення.

1910 р. – римо-католики складають 45%; греко-католики (українці) теж 45%. Отже, римо-католиків в % відношенні від загальної кількості населення збільшилося на 8%, відповідно греко-католиків (українців) зменшилося на 8% (див. табл.).

Отже, на початку XX ст. (1914 р.) польська громада почала домінувати у Винниках над українською.

Tabl. XIV. Ludność gmin podmiejskich m. Lwowa według wyznań w cyfrach procentowych w latach 1900 i 1910.

La population des villages suburbains de Léopol par confessions, exprimée en pour cent depuis 1900—1910.

L. porządk.	Nazwa miejscowości	rzymsko katolickie				grecko katolickie				mojżeszowe			
		w r. 1900	w r. 1910	przyrost	ubytek	w r. 1900	w r. 1910	przyrost	ubytek	w r. 1900	w r. 1910	przyrost	ubytek
1	Kleparów	76	66	—	10	17	21	4	—	6	13	7	—
2	Hołosko Małe	87	83	—	4	11	14	3	—	2	3	1	—
3	Hołosko Wielkie	48	57	9	—	47	38	—	9	5	5	—	—
4	Zamarstynów	54	51	—	3	23	22	—	1	22	28	6	—
5	Zboiska	32	41	9	—	59	51	—	8	9	8	—	1
6	Zniesienie	37	38	1	—	19	28	9	—	43	34	—	9
7	Krzywczyce	91	71	—	20	4	15	11	—	3	14	11	—
8	Kozielniki	79	81	2	—	7	9	2	—	13	10	—	3
9	Kulparków	64	83	19	—	24	11	—	13	10	6	—	4
10	Malechów	35	40	5	—	57	56	—	1	7	3	—	4
11	Laszki murowane	10	10	—	—	88	86	—	2	2	3	1	—
12	Lesienice	31	31	—	—	60	62	2	—	8	7	—	1
13	Winniki	37	45	8	—	53	45	—	8	7	7	—	—
14	Sichów	68	72	4	—	24	20	—	4	8	8	—	—
15	Zubrza	94	97	3	—	2	2	—	—	2	1	—	1
16	Sokolniki	95	96	1	—	3	2	—	1	2	2	—	—
17	Skniłówek	9	10	1	—	84	89	5	—	3	1	—	2
18	Skniłów	18	16	—	2	73	76	3	—	6	5	—	1
19	Sygniówka	85	74	—	9	5	17	12	—	8	5	—	3
20	Biłohorszcze	79	77	—	2	16	19	3	—	3	2	—	1
21	Rzęsna Polska	91	90	—	1	7	8	1	—	2	2		—
	Razem . . .	59	59	—	—	27	26	—	1	12	14	2	—

У міжвоєнний період польська влада в Галичині організувала два переписи населення — 1921 р. та 1931 р. Поміж інших критеріїв перепис 1921 р. визначав віровизнання та національність жителів, а перепис 1931 р. –

віровизнання та рідну мову, причому, щоб зменшити кількість українців, окремо виділяли українську та руську мови. За цими критеріями матеріали перепису 1921 р. публікували щодо кожного населеного пункту Галичини, перепису 1931 р. – у розрізі повітів із виокремленням сільського і міського населення та найбільших (з населенням понад 20 тис. осіб) міст.

У 1920-их рр. Львівський повіт обіймав навколо м. Львова територію сучасних Пустомитівського району, північно-західну частину Миколаївського району, південно-західну частину Кам'янсько-Бузького району, південь Жовківського та крайню південно-східну частину Яворівського району. Повіт межував: на півночі – з Жовківським і Кам'янсько-Струмилівським, на півдні – Жидачівським, на заході – Городоцьким, на сході – Бібрецьким і Перемишлянським повітами.На початок 1920-их рр. у Львівському повіті мешкало 149 551 особа, з них 71 644 чоловіків, 77 907 жінок, а у Львові мешкало 219 388 осіб: 99 266 чоловіків і 120 122 жінок. Статус міст, окрім Львова, у Львівському повіті ще з 1896 р. мали Новий Яричів і Щирець.

1906 р. Польське «Towarzystwo Rodzina Winniki»

У містах Львівського повіту в 1921 р. проживало 3 075 осіб, з яких 1 454 чоловіків та 1 621 жінка. За чисельністю міське населення поступалося багатьом приміським селам, наприклад, Замарстинову (8 659 осіб), Клепарову (5 789 осіб), Знесінню (5 551 особа), Білогорщі (4 423 особи), ***Винникам (3 603 особи; з них — поляків 1 835 осіб (50,9 %), українців – 1 456 осіб (40,4 %), євреїв – 250 осіб (6,9 %), інші – 62 особи (1,7 %)***. Дані по

перепису населення у Львівському повіті були опубліковані у «Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. Województwo Lwowskie. Warszawa, 1924. T. XIII. S. 24–27». Загальна чисельність сіл Львівського повіту – 131, населення – 143 279 осіб, із них чоловіків – 68 633 особи, жінок – 74 646 осіб. З-поміж сіл, статус містечок мали Кукіжів і Наварія. У Львівському повіті знаходилося 13 сіл з населенням понад 2 тис. осіб (Білогорща, Борщовичі, ***Винники,*** Давидів, Знесіння, Клепарів, Кульпарків, Рясна Польська, Сигнівка, Симіанівка, Сокільники, Замарстинів, Чишки), 35 – від 1 000 до 2 000, 58 – від 500 до 1 000 і 25 – від 200 до 500 мешканців. Менш як 200 мешканців проживало у Загородці, Новому Хоросні та Лінденфельді. Загалом, у 131 селі Львівського повіту мешкало 67 409 поляків, 63 495 українців, 9 734 євреї та 2 502 німці. З інших етнічних груп у селах Львівського повіту були росіяни і чехи, зокрема, у Фалькенштайні, Кульпаркові, Клепарові, Скнилові.

Gminy wiejskie w 1934

W *nawiasie procent mieszkających Polaków*[4].

- gmina Biłka Szlachecka (66,5%)
- gmina Brzuchowice (60,7%)
- gmina Czerkasy (4%)
- gmina Czyszki (47,1%)
- gmina Dawidów (82,4%)
- gmina Jaryczów Stary (22,7%)
- gmina Krasów (39,8%)
- gmina Krzywczyce (57,8%)
- gmina Malechów (od 1937 *gmina Dublany*) [5] (46,2%)
- gmina Nawaria (pocz. *gmina Nawarja*) (67%)
- gmina Ostrów (36,4%)
- gmina Prusy (88%)
- gmina Sokolniki (69,9%)
- gmina Zimna Woda (72%)

У Львівському повіті переважали поляки, зокрема, у селах навколо м. Львова, а також на сході повіту. Понад 90% поляків проживали у таких селах: Білка Шляхетська, Білка Королівська, Давидів, Зубра, Кротошин, Пруси, Семенівка, Сокільники, Чишки, Гончари, Костеїв, Козельники, Пасіки-Зубрицькі, Виннички, Холодновідка.

Демографічна картина чисельної переваги поляків у Львові та зокрема й у Винниках значною мірою була наслідком продуманої політики польської влади. Зокрема, на зменшення непольського населення вплинули осадницька колонізація, еміграційна політика, бойкот українцями перепису 1921 р. та інші фактори. Підтвердженням полонізаційних процесів у Львівському повіті ставали Рішення Львівського повітового староства про зміну віросповідань. У них зафіксовано зміну конфесійної приналежності мешканцями Львівського повіту з греко-католицького обряду на римо-католицький. Такі процеси значною мірою сприяли загальному збільшенню поляків. Отже, внаслідок колонізації Винник та навколишніх територій у попередні століття, населення у 20-х — 30-х рр. XX ст. характеризувалося етнічною національною строкатістю з перевагою польської етнічної групи. Польське населення переважало також у більшості сусідніх з Винниками селах.

Ситуація змінилася під час і після Другої світової війни. Ще в кінці липня 1944 р. по Львову пройшла чутка про те, що "москалі" закриють кордон, а поляків виселять в Казахстан або Сибір. З ранку до пізнього вечора охочі покинути місто та околиці стали осаджувати бюро репатріації. Ажіотаж тих хто від'їздить досяг піку восени 1945 р.1945 р. — 1946 р. — виселення польського населення з Винник (перша хвиля).

1957 р. — 1958 р. — виселення польського населення з Винник (друга хвиля).

Згідно з переписами населення: 1959 р. у Винниках проживало поляків – 302 особи (4,2 %); 1989 р. – 127 осіб (1,1%); 2001 р. – 74 особи (0,6%).

Німці

Початки німецької колонізації в Україні сягають часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (IX–XIII ст.). Це підтверджує той факт, що до початку XV ст. німецьке право мали фактично всі головні міста Галичини, ціла низка невеликих міських поселень і чимало сіл.

Перші німецькі поселенці з’явились у Винниках ще за часів короля Лева Даниловича у XIII ст. Німецька громада разом з українською, єврейською та вірменською була присутня у Львові з часу його заснування Данилом та Левом. Німецькі переселенці принесли до Львова традиції Магдебурзького права — де війт керував справами громади й представляв її перед королем.

Досліджуючи колонізацію Галичини XIV—XVI ст., історик І. Крип’якевич підкреслив, що «Чужосторонні колонії на наших землях в тих часах доволі різноманітні. Були це найбільше купецькі оселі по містах. ... в XIII і XIV в. почався невеликий наплив німецьких колоністів. Вже тоді стрічаємо зорганізовані німецькі громади по більших містах, таких як Володимир, Галич, Львів, Сянік. ... Чужу колонізацію ведено особливо енерґічно по містах. При давніх оборонних городах поставали тепер нові міські оселі, на т. зв. німецькому праві, – призначені для чужих колоністів. Так, напр., у Львові,

поруч давнього міста на Підзамчі, утворено німецьку оселю в теперішнім середмісті. Нові оселі діставали самоуправу та різні господарські привілеї, тим то могли успішно конкурувати з місцевим населенням. Українці (чи то «визнавці грецької віри») по нових містах діставали тільки невеликий квартал або вулицю (як у Львові – Руська вулиця), а то й зовсім не могли ставати громадянами міста. Колоністи, що напливали до нас, були спершу здебільша німці, від XIV віку вони вже всі попольщилися. Таким чином нові міста скріпили польський елемент на українських землях».

Державний і політичний провід Галицько-Волинського українського королівства, досить широко протегував німецькому населенню міст Галицької Руси. У цій українській державі західноєвропейського зразка ширилася латинська мова, зокрема в канцеляріях, а приплив німецьких колоністів спричинив першу хвилю німецьких впливів. Ці тенденції проявилися, головним чином, у техніці ремесла, в торговельній справі, в організації міського самоврядування.

Першими володарями Винників була німецька родина Штехерів, зокрема війт Львова Бертольд Штехер. 1290/1300 рр. — король Лев Данилович подарував війтові ***Бертольдові Штехеру*** млин «Сільський кут» зі ставом поблизу Львова, а також село Малі Винники з млином, ставом, корчмою, хутір Підберізці та місцевість «Підпреськ». Бертольд Штехер був серед засновників костелу Марії Сніжної, одного з найдавніших храмів Львова.

Син Бертольда — ***Матеус (Матвій)*** також був війтом Львова і володарем Винник, а його далекий нащадок — ***Петро Штехер*** (нім.Peter Stecher) — львівським бургомістром.

Винники перебували у власності родини Штехерів близько 100 років.

У квітні 1340 р. Казимир III вступив у Галичину під проводом захисту католиків регіону, якими, переважно, були городяни-німці. Рукопис XVII ст. (Topografia civitatis Leopolis a Joane Alnpech, consule civitatis Leopolensis) повідомляє, що Казимир III здобувши Львів, віддав його вартувати «сторожі із німців», що, як довідуємося з іншого джерела, нараховувала 1 200 осіб німецької національності *(Смирнов М. Доля Галицкои Руси до злученя єи сь Польщею // Монографіи до исторіи Галицкои Руси М. Смирнова, М. Дашкевича и Изидора М. Шараневича. – Тернополь, 1886. – С. 49. (Руска Исторична Бібліотека подь редакцією Олександра Барвьнского. – Томь V).*

За Капраль М. «Демографія Львова XV – першої половини XVI ст.»: «На поч. XVст. більшу частину населення у Львові становили німці, про що свідчить переважання німецьких імен та прізвищ у податкових реєстрах... Одночасно, у XV-XVI ст. відбувається міґрація із галицьких сіл до Львова... За даними фінансових книг Львова др. чверті XVI ст., етнічне обличчя Львова визначали п’ять національних груп: поляки (38%), українці (24%), німці (8%), євреї (8%) та вірмени (7%). У др. чверті XVI ст. німецький елемент за чисельністю був на третьому місці – 65 осіб (11%)».

Щодо німців, то станом на 1931 р. у Винниках їх проживало 60 осіб, які в основному проживали у центрі міста. У 1938 р. – перед війною у Винниках проживало вже 367 колоністів.

Специфіка етнічного складу населення Винник формувалась ще у довоєнний період. Річ у тім, що ***Винники отримали статус міста (за адміністративним критерієм) тільки у 1933 р.. У 1942 р. німецька влада ввела в адміністративні межі Львова м. Винники та близько 20 навколишніх сіл.*** Тому в складі його населення до війни, на відміну від інших міських поселень Галичини, налічувалось обмаль євреїв – усього 5%. Натомісь частка українців у Винниках була суттєво вищою, ніж у Львові. Наприклад, 1939 р. українці становили 43,3% населення Винник. Частка українців виявилася високою також завдяки функціональному типу Винник. Це було насамперед промислове місто.

1959 рік 1989 рік

Етнічний склад населення м. Винники

За даними В. Кубійовича (станом на 1. 01. 1939 р.) у Винниках проживало 6 000 осіб. З них – українців 2 600 осіб (43,3%), поляків – 2 800 осіб (46,7%), євреїв – 300 осіб (5%). З цього випливає, що німців було близько 300 осіб (5 %).

Радянський період. Одразу ж після вигнання німецьких окупантів, у середині 40-их років минулого століття, місто Винники зазнало глибоких соціально-демографічних змін, викликаних насамперед переселенням жителів польської національності у Польщу та поселенням у місті й районі українських переселенців з українських земель Надсяння, Холмщини, Лемківщини, що відійшли до Польщі в результаті українсько-польської угоди про обмін населенням від 9 вересня 1944 р.

Упродовж 1944–1947 рр. у Винники на постійне місце проживання прибуло 2 739 виселених українців. Значний вплив на етносоціальну та етнокультурну ситуацію в місті мало також організоване скерування в західні області УРСР значної кількості функціонерів владних структур та спеціалістів і кваліфікованих робітників народного господарства зі східних областей України, з Росії та союзних республік колишнього СРСР. Станом на 1945 р. ті, що прибули зі сходу, становили близько 18% у населенні міста.

Національна структура населення м. Винники зазнала змін також у силу асиміляційних процесів, яким підпадали росіяни і поляки, представники інших національностей. Отже, після Другої світової війни у Винниках вже існувало міцне українське етнічне середовище, тому росіяни мігрували сюди не надто охоче.

У 1959 р. частка українського населення у Винниках була значно вищою, ніж частка українців у міському населенні області. Крім того, у Винниках жило доволі багато поляків. Отже, за період між 1959 і 1989 рр. кількість населення Винник зросла у 1,7 раза. ***1959 р. у Винниках проживало 7 194 особи, а у 1989 р. вже – 12 017 осіб.*** Проте високого показника загального зростання чисельності мешканців Винник досягнуто не так шляхом природного приросту, як завдяки механічному приросту. Певні зміни відбулися в національній структурі населення. Жителі неукраїнської національності, зокрема, росіяни та поляки підпадали природній асиміляції, що виявлялося не тільки в поширенні серед них української мови, а й у скороченні їх чисельності.

1959 р. у Винниках проживало: українців – 5 922 особи (82,3%), росіян – 722 (10 %), євреїв – 30 (0,4 %), поляків – 302 (4,2 %), білорусів – 32 (0,4 %), інші – 186 (2, 6 %).

1989 р. українців у Винниках різко збільшилось – 10 957 осіб (91,2%), у порівнянні з іншими національностями ситуація виглядала так: росіяни – 823 (6,8 %), євреї – 12 (0,1%), поляки – 127 (1,1%), білоруси – 67 (0,5%), інші – 31(0,3%).

Період Незалежності. У серпні 1991 р. Верховна Рада України, опинившись перед загрозою відновлення на українській землі авторитарного суспільства, проголосила незалежність України і вже 1 грудня 1991 р. Акт проголошення незалежності України був підтверджений волею українського народу на Всеукраїнському референдумі. Розпочалася нова ера історії етнічної спільноти. Але лише у першій половині грудня 2001 р. в Україні нарешті відбувся черговий перепис населення – перший в історії незалежної держави. Результати першого всеукраїнського перепису населення за критерієм національності виявилися сприятливими для незалежної України: адже за 1989–2001 рр. частка українців у складі населення підвищилася аж на 5,1%, подібна ситуація спостерігалася і у Винниках.

2001 р. українців у Винниках теж збільшилось у порівнянні з 1989 р.: українців – 12 318 осіб (95,4%), у порівнянні з іншими національностями ситуація виглядала так: росіяни – 459 осіб (3,6%), поляки – 74 (0,6%), білоруси – 38 (0,3%), інші – 28 (0,2%).

У 2001 р. проживало 12 917 осіб. Станом на 2011 р., народжуваність становила 11,5 на 1000 осіб. На даний момент, у Винниках найбільша народжуваність у порівнянні з іншими районами Львова (включаючи смт. Брюховичі і смт. Рудно). Смертність становила 10,8 на 1 000 осіб (2011 р.). Отже, природний приріст у Винниках становив + 0,7 на 1 000 осіб (2011 р.). Більшість населення за етнічним складом становлять українці. Також

проживають такі національності, як росіяни, поляки, вірмени, цигани, німці, білоруси та інші. За теперішніми даними, більшість жителів м. Винники – це українці, вихідці з Закерзоння (тепер Польща) — української етнічної території загальною площею понад 20 тис. км², на якій проживало до виселення (1944 р.) понад 700 000 українців.

Кількість населення: 17 642 особи (станом на 1 січня 2019 р.); 2012 р. — 15 976; 2011 р. — 15 723; 2010 р. — 15 547 осіб.

ІІ. 2. НІМЕЦЬКА КОЛОНІЯ ВАЙНБЕРҐЕН У ВИННИКАХ

Українські та польські науковці, характеризуючи історичні події міжвоєнного періоду в Західній Україні, подають аналіз окремих етнічних груп населення. Проте вони не приділяли належної уваги проблемам етнічного складу населення на місцевому рівні. З метою ідентифікації населення використовувався поширений в українській історіографії віросповідний критерій.

Ґрунтовне дослідження етнічного складу західноукраїнського населення у першій половині XX ст. здійснив В. Кубійович. Аналіз етнічного складу населення західноукраїнських земель з кінця XIX ст. до 1939 р., економічних і політичних факторів, що вплинули на зміну співвідношення між окремими національними групами краю, знаходимо у дослідженнях С. Макарчука. Етнічний склад населення Львова досліджували Р. Лозинський, О. Пасіцька та ін.

Історію німецьких колоній досліджували М. Драк, П. Штойко, І. Іванчов, Л. Гнесь та ін. Частково інформація про німецьких колоністів у Винниках та околицях міститься у працях М. Влоха і Р. Луціва.

Виникнення німецьких колоній пов’язане з входженням Галичини до Австрійської імперії (1772 р.).

Влітку 1772 р. Росія, Австрія, Прусія провели перший поділ Речі Посполитої. Австрія окупувала Руське (без Холмщини) і Белзьке воєводства, окраїни Подільського і Волинського воєводств, а також три етнічні польські землі – південну частину Краківського, Сандомирського і частину Люблінського воєводств. Входження Галичини до складу Австрійської монархії позначилося на всіх формах її економічного та суспільно-політичного життя. Впродовж XVIII—XIX ст. сільське господарство складало основу економіки Галичини. Ставлення Габсбургів до своїх нових східних провінцій як до слабо заселених і промислово відсталих територій дозволяло уряду вирішувати демографічні проблеми старих територій, а також спроваджувати переселенців з Північної Німеччини, Надрайння, Палатинату.

1782 р. австрійським імператором Йосифом II було розпочато колонізаційну програму з організації і підтримки еміграції десятків тисяч німців-колоністів на територію Галичини. Саме в німецьких колоністах австрійські урядові чинники вбачали міцну опору для проведення

колонізаторської політики, перетворення Галичини на ринок збуту промислової продукції та аграрно-сировинний придаток митрополії.

Уже влітку 1782 р. у Галичину стали прибувати німецькі поселенці, переважно цілими сім'ями. Багато німецьких колоністів прибуло на нові землі у 1783 р. (на цей рік припадає заснування понад 35% усіх німецьких колоній Галичини 80—90-их років XVIII ст.). За кілька років поселенського руху до Галичини прибуло 2 827 родин. Їх загальна кількість складала 12 475 осіб. Австрійський уряд запросив у Галичину переселенців з німецьких провінцій своєї держави та з сусідніх країн (Пруссії, Саксонії, Баварії, Польщі). Назви деяких колоній вказують на їх генезу, наприклад Фалькенштайн.

Згідно з графіком краєзнавця Г. Брауна, впродовж червня 1782 – січня 1786 рр. до Галичини переїхало 14 257 осіб; а в 1802—1803 рр. до них приєдналися ще 478 осіб (разом – 14 735 поселенців). Зокрема, за 1783—1784 рр. до східної частини австрійської Галичини було спроваджено німецьких переселенців земель Райнлянд-Пфальц (8 393 особи), Саарщини (1 424), Гессен (1 177), Вюртемберґ (1 060), Баден (760), Баварії (199), Саксонії (50), Ельзас-Лотарингії (416), Люксембурга (69).

Австрійська програма міграції німців у Галичину передбачала значне інвестування коштом державного бюджету. Мігранти отримували гроші, коней і харчі на дорогу, а з приїздом на визначене місце поселення – безкоштовно землю із правом спадщини, велику рогату худобу, будівельні матеріали, сільськогосподарський реманент, посівні матеріали тощо. Німецькі колоністи звільнялися від сплати державних податків та мали свободу віросповідання. Заходами колонізації планувалося збільшити кількість населення Австрійської держави, тому що підданим Австрії (громадянам внутрішніх територій) переселятися принципово не дозволялося. Розташування колоній в історично-сформованій системі розселення Галичини відбувалось шляхом ряду державних та приватних акцій, яким відповідають певні періоди.

Етапи державної колонізації: I-й період – 1774—1781 рр. (Марія Терезія) – охоплював тільки міську колонізацію, проте нові поселення не закладались; II-й період – 1781—1785 рр. (Йосиф II) – широка колонізаційна політика передбачала сільську колонізацію. На цей час припадає найбільша хвиля німецького розселення; III-й період – 1785—1802 рр. (Леопольд) і IV-й – 1802—1805 рр. (Франц I) – спад колонізаційного руху, кількість колоністів становила близько однієї третьої поселенців Йосифінського періоду. До 1830 р. у невеликих кількостях поселяли німців на державних ґрунтах, натомість приватні землевласники були зацікавлені в поселенні колоністів, починаючи від 1783 р. до 1870 р., але у відносно дрібні колонії.

У Львівському повіті ще з часів Галицько-Волинського князівства мешкали німці. Німецькі колонії Львівського повіту виникли у такій хронологічній послідовності: Острів – 1783 р. (тепер Щирець — селище міського типу Пустомитівського району); Розенберґ – 1783 р. (тепер Щирець

— селище міського типу Пустомитівського району); Кальтвассер – 1784 р. (тепер Зимна Вода — село в Пустомитівському районі); Фалькенштайн – 1784 р. (тепер Соколівка — село в Пустомитівському районі); Вайнберґен – 1785 р. (присілком Вайнберґена була німецька колонія Унтерберґен, у якій з 55 осіб німцями були 49 (89,1%); Дорнфельд – 1786 р. (тепер Тернопілля — село в Миколаївському районі); Фордерберґ – 1786 р. (тепер околиці м. Городка); Лінденфельд – 1788 р. (тепер Луб'яна — село в Миколаївському районі); Райхенбах – 1789 р. (тепер Красів — село в Миколаївському районі); Хоросно Нове – 1789 р. (тепер Хоросно — село в Пустомитівському районі); Айнзідель – 1836 р. (тепер Сердиця — село в Пустомитівському районі).

Менш відомі німецькі колонії: Богданівка (місцевість у Франківському та Залізничному районах Львова); Сигнівка (місцевість Залізничного району Львова); Ебенау (тепер Стоділки — село в Городоцькому районі Львівської області); Брунендорф; Бурґталь; Отенгаузен; Ротенган; Лієнталь. Переважно німецькі поселення розташувалися на півдні Львівського повіту, тільки Вайнберґен і Унтерберґен знаходилися у центральній, а Кальтвассер – у західній частині повіту.

Протягом першої половини XIX ст. на території Львівського округу виникають нові поселення, зокрема Нойдорф та Карачинів (1830 р.).

Завдяки заохочувальній політиці уряду Австрії, в галицьких містах і селах наприкінці XVIII – першої половини XIX ст. поселилися німецькі ремісники і купці, а в сільській місцевості за короткий час виникло близько 186 німецьких колоній.

Німецькі колонії (поселення) — поселення німецьких колоністів у Галичині з населенням щонайменше 20 родин, які творили самодіяльну «ґміну». Переважно ці територіальні одиниці мали від 10 до 40 родин, як виняток, понад – 100. Їх територія була невеликою, особливо поблизу міст і містечок. В основному колонії розташовувались на полях чи громадських землях сіл, які згідно з містобудівельною традицією регіону не заселялись – це верхів’я гряд і пагорбів. У поодиноких випадках колонії розташовувались на міських ґрунтах. Найчастіше для закладення колоній (або фільварків) від села відбиралась частина земель, де колоністи утворювали свою ґміну.

Дрібніші колонії з кількох сусідніх ґмін підлягали спільному управлінню. Це були поселення зі школами, костелами, кірхами, молитовними будинками, народними будинками (казино), інколи будинками поліції, пошти. Житлові будинки німців-колоністів були зручні і розраховані на спільно-роздільне проживання двох родинних сімей: сім’ї господаря (батьків) і сім’ї когось із дітей. В одній половині будинку мешкали господарі – батьки, в іншій – сім’я старшого сина чи доньки господаря. Цей факт і зумовив значні розміри житлового об’єму хат. Так, хати при ширині 8–10 м сягають 18–20 м і більше в довжину. Крім хати садибу формували розташовані навколо господарського двору стайня, стодола, шпихлір (комора), криниця, погріб.

Кожна колонія має свою історію занепаду. Як правило, сучасне молоде покоління населених пунктів, які колись були колоніями, часто і не знає про таку сторінку в історії їхнього містечка, або села, як німецькі колонії.

Здебільшого колонії мали німецькі назви: Дорнфельд, Фалькенштайн, Райхенбах, Лінденфельд, тільки поодинокі – українські, наприклад, Богданівка, Сигнівка, Хоросно Нове. Деякі мали паралельні українські та німецькі назви, з однаковими або близькими значеннями, наприклад, Винники – Вайнберґен (Винні гори), Зимна Вода – Кальтвассер.

За відносно короткий час у регіоні виникло приблизно 150 німецьких поселень. Згідно з статистичними даними у 1900 р. в Галичині вже нараховувалося 249 німецьких поселень.

Німецьку колонію у Винниках заклали в 1785 р. 32 родини вихідців з Баварії (німецька громада Вайнберґен у 1885 р. святкувала свій 100-річний ювілей існування). Десять німецьких родин поселилися між Підберізцями і Винниками, створивши селище **Унтерберґен** (**Під Горами**). Разом вони творили одну громаду. На той час у Винниках і Підберізцях проживало 2 036 осіб. Українці з с. Підберізці називали ці колонії «швабами»: Вайнберґен – «Великі шваби», Унтерберґен – «Малі шваби».

Колонія Вайнберґен, як і всі німецькі поселення закладались з жорстким дотриманням правил регулярності. За плануванням це була лінійна колонія, з широкою центральною вулицею (тепер вул. Галицька), яка веде зі Львова у напрямі на місто Золочів та Тернопіль. Тут мешкали різні верстви населення; селяни, ремісники, робітники, чиновники, інтелігенція, місцеві підприємці. Розпланування колонії Вайнберґен було здійснене таким чином, що групи усіх цих верств населення проживали компактно, але поруч одна з одною. Умовним поділом розселення виступала центральна вулиця колонії. Вздовж однієї сторони вулиці простягалась садибна забудова селян-колоністів з господарськими спорудами. Хати становили собою довгі моноблоки, де житлова частина блокувалась із господарською. До подвір’я садиби примикали городи, які були обов’язковим елементом садиби і простягались далеко у глиб поля. А з протилежної сторони вулиці розміщувалось житло ремісників, службовців, інтелігенції тощо.

Крім сільського господарства і промисловості німецькі колоністи займалися ще й ремеслом. Зокрема у колонії Вайнберґен були столярі, що виробляли поліровані меблі. Садиби цієї верстви населення колонії були менших розмірів, аніж садиби селян.

Таке чітке розмежування є логічним з точки зору експлуатації земельних паїв, а також з точки зору комфортності проживання мешканців цих кварталів. Взаємовигідне співіснування різних верств населення у німецькій колонії спричинялось до зручного вирішення побутових проблем, зокрема постачання мешканців садиб ремісників та інтелігенції сільськогосподарською продукцією. Тобто реалізована модель поселення, в якому присутня широка зайнятість мешканців колонії. А також, коли одна категорія мешканців, яка є виробниками сільськогосподарської продукції, постачає цю продукцію іншим

верствам населення. Окрім того, чітка диференціація садиб по обидві сторони від центральної вулиці колишньої колонії навіть сьогодні урізноманітнює навколишню сучасну забудову (за Л. Гнесь).

Житлові будинки за час існування колонії Вайнберґен зазнали суттєвих змін. Закладення будинків проводилось згідно із «Патентом поселення», (1787 р.). Житлові будинки мали у плані щонайменше 6,5 м на 8,5 м. Будинок складався із житлової кімнати, спальні та кухні, що була обладнана піччю з мурованим димарем.

Початково забудова Вайнберґена була дерев'яною або на основі дерев'яного каркаса (фахверку) із заповненням цеглою-сирцем чи глиносолом'яними вальками.

Ця конструкція стін найдовше збереглася в господарських спорудах. Друга генерація будинків з'являється у сер. XIX ст., що засвідчують кадастральні плани. Будинки не збігаються із місцями розташування первісних будинків, виконані із триваліших матеріалів та значно більших розмірів (8 м на 16 м). Третя генерація (кінець XIX ст.) – забудова цегляна, яка враховує регіональну архітектуру (за О. Олешко).

Після Першої світової війни з'являється четверта генерація житлової забудови. Житлові будинки зводяться переважно з цегли місцевого виробництва, адже у Винниках ще з кінця XVIII ст. функціонували цегельня і вапнярня. Допоміжно-господарська функція не суміщується із житловою. Розміри будинків стають меншими, а пропорції компактнішими. Деякі будинки на вул. Галицькій збереглися по теперішній час.

У цей період німці будують декілька оригінальних будинків. Надзвичайно красивий будинок, у якому зараз розташована бібліотека для дорослих, збудував німець Міллер. Він спорудив також будинок в якому тепер знаходиться школа «Берегиня».

Після депортації німців радянська влада селила в хати, де мешкала одна німецька сім’я, дві українські, і кожен господар облаштовував своє помешкання на власний лад. Іноді оселі добудовували тільки з одного боку, розширювали, споруджували другий поверх.

Реформи Йосифа II послужили основою для складання у 1785 р. у Галичині земельного кадастру. Уряд сподівався отримати правову оцінку природних ресурсів краю, тому приділив особливу увагу обмірові та описові земель. Складення земельного кадастру дало можливість урядові повніше з’ясувати майновий стан духівництва і селянства. Землі домінії почали поділятись на рустискальні (селянські) та домініальні (поміщицькі, землі панського маєтку, які залишились у користуванні пана). Селяни дістали так зване право дотації на земельний наділ, на користування пасовищами і лісами, на допомогу реманентом, на опіку під час злиднів.

Винниківська німецька громада мала у власному користуванні частину лісового масиву (західна частина урочища «Діброва», приблизно по сучасну лінію електропередач). Німецькі колоністи внесли помітний вклад у розвиток сільського господарства Винник: освоєння значних площ невживаних

земельних угідь, підвищення культури землеробства (запровадження вирощування конюшини, ріпаку, хмелю, ревеню), садівництва, упорядкування лісового господарства, покращення годівлі худоби. Дотепер старожили Винник називають свої господарські знаряддя німецькими словами «цюрік», «васирвага» та ін.

1940-ві рр. Німецька кірха у Вайнберґені

Але далеко не всі винниківські колоністи займались сільським господарством. Частина з них працювала на тютюновій фабриці. Винниківська фабрика стала найбільшою мануфактурою на території Галичини. Серед

багатьох тютюнових підприємств Австрії вона посіла третє місце. Німецькі колоністи брали активну участь у щорічних конкурсах на виконання річних перевезень продукції та сировини для тютюнової фабрики. Таким чином населення, яке колись заробляло лише посезонно, мало тепер додатковий заробіток. Перевезення стало вигіднішою справою ніж робота на фабриці. Крім сільського господарства і промисловості німецькі колоністи займалися ще й ремеслом. У Вайнберґені були столярі, що виробляли поліровані меблі і дешево збували їх гнидівським торгівцям меблями у Львові. Від цих торгівців столяри були цілком залежні економічно, бо не були зорганізовані.

2016 р. Бібліотека для дорослих (будинок збудований німцем Міллером). Світлина Анастасії Патер

18 вересня 1785 р. згідно з урядовим розпорядженням у місцевих камеральних володіннях було скасовано панщину. Вже наприкінці 1780-их рр. містечко перетворилося на один з індустріальних центрів тогочасної Галичини. Змінюється як кількісний, так і національний склад Винник.

Потрібно зазначити, що в цей час у самій Австрії проводилось ряд реформ у дусі Просвітництва. Після приєднання Галичини вони були поширені й на цей край. Що стосується освіти, то ще у 1770 р. імператриця Марія-Терезія зібрала у Відні світських і духовних осіб та утворила комісію, яка мала створити у Відні т. зв. «Взірцеву школу», що стало початком освітньої реформи. Шкільна реформа, проведена в 1774 р., передбачала відкриття в селах однокласних парафіяльних шкіл, у невеликих містах —

трикласних (тривіальних) з німецькою та польською мовами навчання, у великих містах – чотирикласних (головних) з німецькою мовою навчання. Однак на організацію державних початкових шкіл не вистачало ні вчителів, ні підручників, ні коштів.

Після спеціального урядового розпорядження, 1781 р. у Галичині почали створювати школи, а вже на 1785 р. у Винниках було дві школи (українська та польська). Окрема школа була і у колонії Вайнберґен, її заснували ще 1785 р., однак пошук педагога затягнувся.

Першим учителем школи в колонії був Георг Ролянд, який учителював тут з 1793 р. На початку XIX ст. німці школи у Винниках не мали. Навчання відбувалося тільки узимку у будинку вчителя Георга Ролянда, уродженця Палатинату. 1807 р. він склав звіт, в якому подав кількість дітей шкільного віку — 40 осіб, загальна ж кількість колоністів у Вайнберґені та Унтерберґені, відповідно — 195 і 83 особи. Кількома роками пізніше учнів уже було 22, а учениць 29. 1808 р. у Вайнберґені – 192 особи, Унтерберґені – 54 особи. У 1880 р. згідно з «Географічного словника Королівства Польського та інших земель слов'янських» в Унтерберґені: 12 будинків і 100 мешканців, із них 82 народності німецької, 3 поляків і 15 русинів (українців).

У звіті Східногалицької адміністрації тютюну від 30 грудня 1803 р. подано донесення управління Львівської тютюнової фабрики про заснування тривіальної школи для католицької молоді та дітей фабричного персоналу і робітників коштом чинного при фабриці т. зв. Фонду (Інституту) хворих. Зазначалося, що крайовий уряд визнає гідним похвали старання у цій справі управителя фабрики Антона Бурггарда. Між Фондом і учителем Коттинським було укладено безстрокову шкільну угоду.

Як зазначає Роман Луців (дослідник шкільництва у Винниках) – гостро стояла проблема будівництва нової школи. З документа від 10 березня 1810 р. довідуємося, що крайовий уряд мав дати камеральному управлінню у Винниках доручення доставити будівельний матеріал і зайнятися так потрібним будівництвом школи, але ніщо не свідчить, що саме будівництво розпочалося. Оскільки камеральне управління бажало, щоб діти колоністів ходили до школи, заснованої кілька років тому при фабриці тютюну, то справа будівництва школи, ймовірно, не просувалася. Хоча Вайнберґен мав шкільний ґрунт на 6 корців засіву, але він не був звільнений від податків.

На початку XIX ст. (за М. Влохом) у Винниках існувало три тривіальні школи, заведено було й навчання у недільні дні.

Згідно з архівними даними (за Р. Луцівим) 1811 р. у Винниках були тривіальна школа при тютюновій фабриці і школа в колонії Вайнберґен, в яких навчалися, відповідно, 49 і 50 учнів. 15 вересня 1812 р. обов'язкове початкове шкільне навчання, запроваджене у 1805 р. було скасовано, тому і дітей у школах стало менше. Лише деякі священики і дяки продовжували навчати сільських дітей церковнослов'янської граматики. Всі документи, що знаходились у громадському уряді Вайнберґену і в повітовому суді, згоріли за російської навали під час Першої світової війни.

Уряд Австрії вважав за доцільне, щоб усі нові поселення закладалися окремо для протестантів і католиків, із метою легшого та швидшого їх забезпечення культовими спорудами і освітніми закладами. Католики могли оселятись скрізь. А протестанти – лише у Львові, Бродах та деяких західних галицьких містах. Патент свободи віросповідання Йосифа II від 13 жовтня 1781 р. відкрив цілковито нові перспективи – гарантував протестантам вільне і безперешкодне виконання релігійних культів, був першим втіленням гуманістичної ідеї в системі Австрійської монархії. І якраз після цього патенту свободи віросповідання у Винниках з'явились перші німецькі протестантські поселенці.

2016 р. Школа «Берегиня» (будівля збудована німцем Міллером). Світлина Анастасії Патер

Свого храму тривалий час винниківські німці не мали і ходили на богослужіння до львівської євангелістської церкви. Там же відбувались вінчання. Хрещення проводили німці у винниківському римо-католицькому костелі, а похорони відправляв місцевий німецький учитель.

Євангельська лютеранська громада у Львові була створена 1778 р. 1785 р. громаді передали будівлю – костел святої Урсули (тепер вул. Зелена, 11 Б). 1878 р. проведено реконструкцію в класицистичних формах за проектом Йозефа Енґеля. 1929 р. на споруді була поміщена таблиця в пам'ять про 400-річчя протестантського руху і в пам'ять про організацію.

Траплялося, що колоністи із лютеранського віросповідання переходили на католицьке: у Винниках 1904 р. німець Йоган Вагеман офіційно перейшов у католицизм.

Лютеранська кірха збудована у Винниках у 1930-их рр. 1933 р. німецька громада розпочала будову своєї церкви й завершила у 1936 р. Головними натхненниками були винниківські німці: Міллер Польді, Бредій Кароль, Гартман, Вольфи, Шнайдери, Манци та інші. Від 1946 р. споруда використовувалася як склад, а пізніше як господарський магазин. З 1998 р., після освячення її 4 січня, вона стала церквою Івана Хрестителя греко-католицької громади.

Починаючи з кінця XVIII – початку XIX ст. кількість німецького населення у колоніях зростала, а з другої половини XIX ст. поступово зменшувалася. У кінці XIX ст., коли німці з будь-яких причин почали виїжджати до Німеччини, у колонії Вайнберґен щораз більше поселялися українці. Так виникли самостійні українські одиниці – як популярно називали їх у Винниках «нумерами».

У результаті розвитку мережі розселення німецьких переселенців до 1918 р. на території Галичини серед близько 200 поселень 55% складали дрібні колонії з кількістю населення 30–100 осіб, 34% – середньо великі – 101–300 осіб, 11% (23 колонії) вважались великими – 301–1000 осіб. Колонія Вайнберґен належала до середньо великих.

У селах Львівського повіту, які заснували німецькі колоністи, на початку 1920-их рр. німці складали: Айнзідель (Один поселенець) – 119 осіб (37,1%); Вайнберґен (Винні гори) – 260 осіб (36,2%); Дорнфельд (Тернове поле) – 606 (75,6%); Кальтвассер (Зимна вода) – 64 особи (11,7%); Лінденфельд (Липове поле) – 99 осіб (76,2 %); Острів – 77 осіб (4,7%); Райхенбах (Текучий потік) – 12 осіб (55,8 %); Розенберґ (Трояндова гора) – 70 осіб (34,3%); Фалькенштайн (Падаючий камінь) – 179 осіб (42,3%); Хоросно Нове – 126 осіб (72 %).

У міжвоєнний період, за часів панування Польщі, німецькі колоністи не могли розраховувати на підтримку уряду, їх добробут залежав від справності дії самої громади. Колонія Вайнберґен, як і більшість колоній Галичини, діяла по принципу самовистачальності та згуртованості. Тут було організовано щотижневу відправу в кірсі, початкову школу, яка знаходилась біля кірхи (тепер вул. Галицька, 59). Німецьке казино знаходилось на теперішній вул. І. Франка (тепер – будинок школяра). Під час фашистської окупації в цьому приміщенні з літа 1941 р. по 23 липня 1943 р. розміщувався єврейський трудовий табір.

Поляки переслідували колоністів, наприклад професора Людвіга Шнайдера, уродженця Винник, орендаря, який був активним діячем німецької громади. У німецькій колонії був організований хор, де німецька молодь співала рідні пісні. У 1927 р. польська поліція завела справу на власника магазину у Вайнберґені, за те, що він порушив закон про державну мову, оскільки вивіска була складена українською та німецькою мовами.

1931 р. у Винниках було 60 німців, які проживали переважно у центрі міста. 1938 р. – перед війною у Винниках вже проживало 367 колоністів.

У цей період у Вайнберґені була, як зазначається у документах, приватна євангелістська однокласна загальна школа з німецькою мовою викладання, містилася вона у відповідному окремому приміщенні й мала достатнє матеріальне забезпечення. Як зазначалось у зверненні громади, якщо для утримання школи не вистачало внесків самої громади, на допомогу приходив шкільний фонд євангелістського костелу в Польщі. Дослідник Р. Луців наводить відомості і про кошторис школи у 1932 р. – 3 793 злотих.

У 1933 р., коли школа пройшла чергову перевірку (візитацію) та отримала дозвіл на продовження навчальної діяльності, її бюджет становив 3 800 злотих. На той час школу у Вайнберґені очолював Філіп Генріх Стальман (1893 р. н., проживав у Винниках з 1929 р.). Як свідчать документи, за його директорування відбулись ще дві візитації — у 1936 та 1939 рр. Під час першої з них Ф. Стальману закидали погане знання польської мови, про що свідчили помилки у вимові та письмі. Зокрема, на уроках польської мови він не користувався методичними посібниками, а історію та географію викладав не польською, як це передбачалося, а німецькою мовою.

Остання візитація школи у травні 1939 р., засвідчила навчання в ній 22 учнів: 3 — у першому класі, 12 — у другому, 4 — у третьому, 3 — у четвертому. Перший і другий класи були однорічними, третій – дворічним, а четвертий клас, хоча згідно зі статутом і мав бути трирічним, насправді був однорічним. Учні ходили до четвертого класу лише один рік, а потім або завершували навчання, або переходили до шкіл третього ступеня у Винниках чи Львові. Шкільна кімната була великою і світлою. Оскільки виявлені під час попередньої перевірки недоліки так і не були виправлені (шкільна канцелярія не впорядкована, шкільна метрика — відсутня, декілька років не записувалася шкільна хроніка), шкільний інспектор Р. Янішевський відмовив німецькій громаді Винник затвердити Ф. Стальмана на посаді керівника на наступний термін.

За даними на 9 грудня 1931 р. в межах сучасної західної частини України, окрім Закарпаття, проживало 60 тис. німців.

З приєднанням Західної України у вересні 1939 р. почались переговори з німецьким урядом про депортацію німців. Ініціатива переселення німецьких колоністів з України належить Берліну. Переселенці мали поповнити трудові ресурси Рейху. Крім цього, німецьку молодь чекала служба у військових структурах та спецпідрозділах, де були потрібні знання української, польської мови, умов життя і психології місцевого населення.

Репатріація галицьких німців до Рейху, згідно з пактом Молотова-Ріббентропа, почалася в грудні 1939 р. (4 грудня в лютеранській кірсі на вул. Зеленій у Львові відправили останню службу) і тривала до квітня 1940 р. Їм не казали, що на них чекає. Важким було прощання з домівками, що стали рідними, з обійстями, маєтками, які були нажиті ще їхніми предками за 150 років. Але найважчим було прощання з могилами рідних, які залишались лежати назавжди у винниківській землі. За переказами старожилів Винник,

при виселенні німці навіть забирали з собою цинкові труни з прахом своїх родичів.

Вже взимку в деяких колоніях власність була викуплена радянським урядом. Дозволяли брати з одного двору тільки одну фіру майна (іноді за хабар вдавалося домовитися з радянською владою і про дві), яке потім на території Польщі розкрадали. Кинувши решту майна напризволяще, німці назавжди залишити землю, яка стала для них Батьківщиною.

Жінок, дітей і літніх людей відправляли потягами до Перемишля, здебільшого в товарних вагонах, і дорога тривала до шести днів, адже час був воєнний. Чоловіки їхали на возах, тижнів два. Була зима. Репатріантів поселили в літніх таборах, легких дерев'яних будинках, бараках. Перед тим організували показове переселення частини німців і для пропаганди зробили репортаж, як вони там добре житимуть, і що всіх поселять разом. Насправді тих, хто повертався, нацисти розселювали на різних територіях, щоб населення змішувалося.

Гірка доля спіткала і винниківських німців. У лютому 1940 р. завершилося їх переселення у примусовому порядку (депортовані в центральну теперішню Польщу).

Впродовж XX ст. німецькі колонії остаточно перестали існувати: більшість із них приєднано до ближніх міст та сіл: Острів і Розенберґ (Заріччя) – до м. Щирець, Хоросно Нове – до с. Хоросно Пустомитівського району. Спочатку Розенберґ мав статус передмістя Щирця і називався «Новий Щирець», але незабаром він почав існувати як самостійна німецька колонія. Окремі німецькі колонії перейменовано (наприклад, Дорнфельд – на с. Тернопілля, Лінденфельд – на с. Липівку Миколаївського району, Айнзідель – на с. Одиноке, Фалькенштайн – на с. Соколівка Пустомитівського району).

Німецький винниківський цвинтар (сьогодні парк на вул. Сахарова) діяв з 1785 р. по 1944 р.

		Прибутки, злоті	Видатки, злоті
1.	Кошти, виручені за оренду шкільного ґрунту	743	
2.	Чинш за євангелістський дім	1 100	
3.	Внески членів збору євангелістів	1 800	
4.	Інші прибутки	150	
5.	Пенсія для керівника школи		2 380
6.	Утримання шкільного будинку		160
7.	Опалення школи		150
8.	Платня обслуговуючому персоналу		80
9.	Витрати на пресу		12
10.	Витрати на шкільне приладдя		200
11.	Утримання євангелістського дому		200
12.	Пенсія для жінки колишнього учителя		360
13.	Внесок до пенсійного фонду		170
14.	Інші непередбачені видатки		81
	Разом	3 793	3 793

Кошторис прибутків та видатків школи у Вайнберґені

Ось така коротка географія та історія німецьких поселень у Винниках, яку варто пам'ятати і шанувати. Адже винниківські німці разом з українцями проживали пліч-о-пліч, деякі з них навіть воювали в рядах Української Галицької Армії під час українсько-польської війни 1918—1919 рр. (наприклад Теодор Шустер — активний учасник творення ЗУНР). Як згадує Ярослав Левицький (збірник М. Влоха), деякі винниківські німці у 1918 р. перейшли безпосередньо з австрійської армії до УГА та й, пройшли з українцями всю Визвольну боротьбу, почували себе ще й навіть у часи німецької окупації в 1941—1944 рр. більше українцями, ніж німцями.

Відомі люди Вайнберґена.

Вільгельм Шмідт (Wilhelm Schmid; 15 травня 1812 р., ***Винники*** — 25 березня 1872 р., м. Львів) — архітектор, ад'юнкт будівельного департаменту Галицького намісництва. ***Народився у Винниках (німецька колонія Вайнберґен).*** Працював у Львові в першій половині й середині XIX ст., спочатку у стильових формах пізнього ампіру, а надалі — неоренесансу. За проектом Ю. Бема будував бібліотеку і музей Оссолінських на вул. Стефаника, 3 (1831—1832 рр., архіт. Я. Зальцманн, Ф. Бауман).

Збудував наступні споруди у Львові:

*****Житловий будинок на нинішній вулиці Руставелі, 28 (не збережений).

*****Продовжив будівництво особняків на Софіївці після Флоріана Ондерки і Йогана Зальцмана (не збереглись).

*Дім Владислава Єльського на вулиці Міцкевича (нині — Листопадового чину), 28 (1835—1838 рр.). Посередині колонного портика знаходилась статуя Матері Божої авторства Йогана Шімзера чи Павла Евтельє, нині втрачена.

*Дім Вензля Худетца на площі Міцкевича, 9 (1839 р., не збережений).

*Переобладнання штабу Генеральної військової комендатури на готель «Англійський» у 1840 р. Знаходився на місці нинішнього Етнографічного музею, що на проспекті Свободи, 15. Фасад було прикрашено рельєфами, що було рідкістю для архітектури пізнього класицизму у Львові після 1835 р.

*Дім Петра Міколаша на площі Смольки (нині площа Генерала Григоренка), 4 (1840 р.). Не збережений, на його місці сецесійний колишній прибутковий дім початку XX ст.

*Дім військової прокуратури на нинішній площі Соборній, 6 (1839 р., 1840 р., співавтор Флоріан Ондерка).

*Житловий будинок на розі площі Соборній, 7 і вулиці Пекарської (І пол. XIX ст., в 1913—1914 рр. на цьому місці архіт. М. Лужецький і Е. Жихович збудували «Краківський готель»).

*Будинок Народного Дому для чоловічої академічної гімназії, бібліотеки і українського театру «Руська бесіда» на вулиці Театральній, 22 (1851—1864 рр., співавтор С. Гавришкевич).

*Перебудова палацу Орловського на вулиці Пекарській, 13. Збереглись два проекти 1854 і 1855 рр.
*Перебудова житлового будинку на вулиці Краківській, 17 (1852 р.).
*Перебудова споруди Оссолінеуму, після Йогана Зальцмана (1840—1850 рр.). Тепер вулиця Стефаника.
*Будинок на нинішньому проспекті Шевченка, 22 (1852 р.).
*Перебудова синагоги «Осе Тов» вулиці бічній Сикстутській (нині Банківська) у 1857 р. Будівля набула рис неороманського стилю.
*Реконструкція будинку на вулиці Галицькій, 16 (1868 р.).

Могила В. Шмідта на Личаківському цвинтарі

Брав участь у реконструкції ратуші (вежа, споруди 1827—1835 рр. увінчувалась банею, спроектованою Шмідтом) та її перебудові після пожежі 1848 р. Здійснював реконструкцію палацу Замойських на вул. Зеленій, 24 (1843 р., 1854 р., ск. Й. Шімзер, пізніше перебудував Е. Жихович).

Похований на Личаківському цвинтарі.

Рудольф Болек (9 жовтня 1887 р., ***м. Винники*** — 18 січня 1940 р., м. Познань) — учитель і політик, голова Німецької Народної Ради Галичини. Навчався в педагогічних навчальних закладах на Буковині. Працював вчителем у Вайнберґені (Винники).

1919 р. Б. Болек був обраний до складу правління Німецького Товариства сільськогосподарських кооперативів (існувало з 1910 р. в Польщі), де впровадив багато новацій. Працював у євангелістському уряді Львова.

1922 р. залишив професію вчителя і присвятив себе роботі в Німецькій Народній Раді Галичини.

Андреас Болек (Andreas Bolek; 3 травня 1894 р., ***м. Винники*** — 5 травня 1945 р., Магдебург, Німеччина) — нацистський політичний та військовий діяч.

Був гауляйтером НСРПН, начальником поліції та СС-Бригадефюрером. Народився в сім'ї вчителя. Освіту здобув у Львівських гімназіях. Закінчив Бізнес Академію. У 1914 р. пішов добровольцем на війну. 1919 р. повернувся до Лінца, де одружився, мав чотирьох дочок. 1923 р. обійняв посаду в трамвайній компанії Лінца (ESG). У тому ж році приєднався до нацистської партії, і як колишній бойовий офіцер незабаром став місцевим керівником СА. 1926 р. Болек став заступником гауляйтера Верхньої Австрії. 1932 р. став нацистським лідером партії в міській раді міста Лінца, але наступного року НСРПН була заборонена австрійським урядом і Болек переїхав у Німеччину. 9 листопада 1937 р. вступив в ряди СС. З 7 листопада 1938 р. очолив поліцію Магдебурга. 1939 р. став почесним членом Народного суду, терміном на 5 років. Розстріляний радянськими військовими.

РОЗДІЛ III. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ВИННИКІВЩИНИ ВІД КНЯЖОЇ ДОБИ ДО СУЧАСНОСТІ

Винниківщина, як історико-етнографічна частина Поділля, почала формуватися в XVII—XVIII ст., коли у Винниках замість давнього дерев'яного збудовано кам'яний замок. У цей період, 17 травня 1666 р., польський король Ян II Казимир надав Винникам магдебурзьке право. Але корені цього процесу сягали ще княжої доби. Винники не були околицею Львова, а на протязі свого існування являли собою економічно розвинутий, індустріальний і фортифікаційний населений пункт на підступах до Львова. Винниками володіло чимало славних родів, що ставлять їх в один ряд з великими містами Польщі та України раннього та пізнього середньовіччя.

VI–X ст. — у складі Давньоруської держави – Велика (Біла) Хорватія.

Крім Київської Русі, часові рамки якої точно не визначені, в Європі існувала ще одна русько-слов'янська держава, а саме Велика Хорватія, засновником якої був нітранський князь Самослав.

За Леонтієм Войтовичем: «... у VIII—X ст. до приєднання до Київської Русі у басейнах Сяну та Верхнього Дністра, напевно, існували хорватські племінні князівства посян, теребовлян і поборан; на Середньому Дністрі і Верхньому Пруті — Східнотеребовлянське чи Галицьке хорватське князівство (а, напевно, і обидва); за Карпатами — Боржавське, Верхньотисянське, Землинсько-Ужанське і Нижньотисянське хорватські князівства. Укріплення городищ, які збереглися, їх планування і забудова, ремісничі комплекси, як згадуваний металургійний комплекс у Рудниках, рівень технології виробництва дозволяють говорити про диференціацію суспільства в обох регіонах і його політичну організованість».

993 р. — підкорення Великим князем київським Володимиром Великим білих хорватів, остаточне приєднання Підкарпаття до складу Київської Русі.

Бл. 1084 р. — 1144 р. — у складі Звенигородського князівства.

1145 р. — 1199 р. — у складі Галицького князівства.

1199 р. — 1253 р. — у складі Галицько-Волинського князівства (Галицько-Волинської держави).

1253 р. — 1349 р. — у складі Руського королівства (Галицько-Волинської держави).

1349 р. — 1387 р. — у складі Руського королівства (протистояння з Польщею та Угорщиною).

22 серпня 1352 р. — перша письмова згадка про Винники (за короля Казимира ІІІ).

З давніми традиціями самостійного існування Галицько-Волинської держави змушений був рахуватися і польський король Казимир ІІІ. У грамотах і привілеях протягом 1349–1370 рр. за його владарювання, а відтак до 1434 р. вживався термін «Королівство Русь» (Regnum Russiae). Крім того, Казимир ІІІ карбував окрему монету для Руського королівства. У той же час він титулував себе не лише королем Польщі, але й королем Русі.

1387 р. — 1772 р. — Польське королівство та Річ Посполита (Руське королівство до 1434 р.).

1434 р. — 1772 р. — у складі Руського воєводства (Львівська земля; Львівський повіт).

Після захоплення Галичини у 1349 р. військами Польського королівства в адміністративно-територіальному устрою Галицької Русі запанував хаос. Та необхідність впорядкування податкової системи змусила урядовий апарат утворити адміністративні одиниці. 1434 р. із захоплених поляками українських земель утворено Руське воєводство, яке поділялося на землі, останні — на повіти, а повіти — на староства і приватні волості. Сусідні населені пункти, які належали одному землевласникові, об'єднували у господарські територіальні одиниці, які називалися спочатку — уділами й волостями, а згодом — ключами. В окремий територіальний домен стали зводити й королівські землі. Вони іменувалися староствами.

Руське воєводство — адміністративно-територіальна одиниця Королівства Польського та Корони Польської в Речі Посполитій. Існувало в 1434—1772 рр.. Створене на основі земель Руського королівства. Входило до складу Малопольської провінції. Належало до регіону Русь. Розташовувалося в південній частині Речі Посполитої, на заході Русі. Головне місто — Львів. Очолювалося руськими воєводами. Складалося з 5 земель: Львівської — з центром у Львові, Галицької — з центром у Галичі, Перемишльської — з центром у Перемишлі, Холмської — з центром у Холмі та Сяноцької — з центром у Сяноку. Було єдиним з-поміж воєводств на українських землях, яке поділялося на землі. Кожна з земель у свою чергу ділилися на повіти. Складалося з 13 повітів.

Львівська земля — одна з п'яти земель Руського воєводства (1434—1772 рр.) у складі Королівства Польського, з 1569 р. — Речі Посполитої. Формування землі почалось у другій половині XIII ст. з піднесення ролі

Львова у Галицького-Волинському князівстві, трансформованому у королівство Русі. Львівська земля на заході межувала з Перемишльською, на сході з Галицькою, на півночі із землями Белзькою і Буською Белзького воєводства, на півдні доходила до Карпат. У Львівській землі у XV ст. виділялися: Львівський, Глинянський, Городоцький, Жидачівський, Олеський та Щирецький повіти. Адміністративно-територіальний поділ Львівської землі зазнавав змін у XVI ст. (зникають старі замкові повіти — Глинянський, Олеський, Щирецький). Повіти остаточно визначилися у II-ій пол. XVI ст. Так, Львівська земля на цей час складалася з Львівського і Жидачівського повітів. Управляв повітом гродський староста, що відав адміністративними, судовими, а іноді й військовими справами. З поширенням на українські землі польського права у кожному повіті діяв гродський суд (очолював староста) та виборний земський суд, які обслуговували головним чином шляхту (передусім землевласницьку). До середини XVI ст. деякі із повітів складалися зі свого роду підповітів на чолі зі старостами нижчого рангу.

17 травня 1666 р. польський король Ян II Казимир дозволив Стефанові Замойському перетворити Винники на місто, надавши йому магдебурзьке право.

Львівська земля разом з Руським воєводством була ліквідована після першого поділу Речі Посполитої у 1772 р.

1772 р. — 1918 р. — у складі Австрійської (з 1867 р. — Австро-Угорської) імперії.

1773 р. — 1867 р. — Львівський циркул (округ).

Львівський округ (циркул) створений 1773 р., існував до 1867 р., коли було скасовано округи і залишено лише повітовий адміністративний поділ (повіти виділені у складі округів у 1854 р.). У Львівському окрузі було 4 міста, 2 містечка та 173 села. Населення 196 542 осіб (1866 р.).

За цісарським патентом від 15 серпня 1772 р. проведено демаркацію кордонів нової провінції та розділено її на 6 адміністративно-територіальних одиниць, які отримали назву ***крайс*** (від нім. kreis — круг, коло), або циркул. В офіційних документах та картографічних матеріалах, виданих на території Галичини в цей період німецькою мовою, для означення нової адміністративної одиниці провінції вживали слово ***«kreis»***. В українській науковій літературі як відповідник новому адміністративно-територіальному утворенню запропоновано назву «округ», натомість у польській – часто трапляється слово «циркул», але вживали також слово «округ» (okręg). Циркули ділили на дистрикти (від нім. kreisdistrikt – «окружна територія»).

6 жовтня 1772 р. у Галичині були ліквідовані усі попередні державні установи і запроваджена загальноприйнята в Австрії централізована система управління. Фактичним керівником краю став губернатор.

3 травня 1773 р. придворна канцелярія видала раднику Кочану інструкцію, якого відправили до Галичини здійснити адміністративну реорганізацію краю. В ній, зокрема, вказувалось, що кількість адмінодиниць

— циркулів (округів) має бути не більше 7. 23 липня 1773 р. губернатор Антон фон Перґен видав циркуляр керівникам новостворюваних адміністративно-територіальних одиниць.

1773 р. – 1782 р. – Винники в складі циркулу (округу) Львів, дистрикт Жовква.

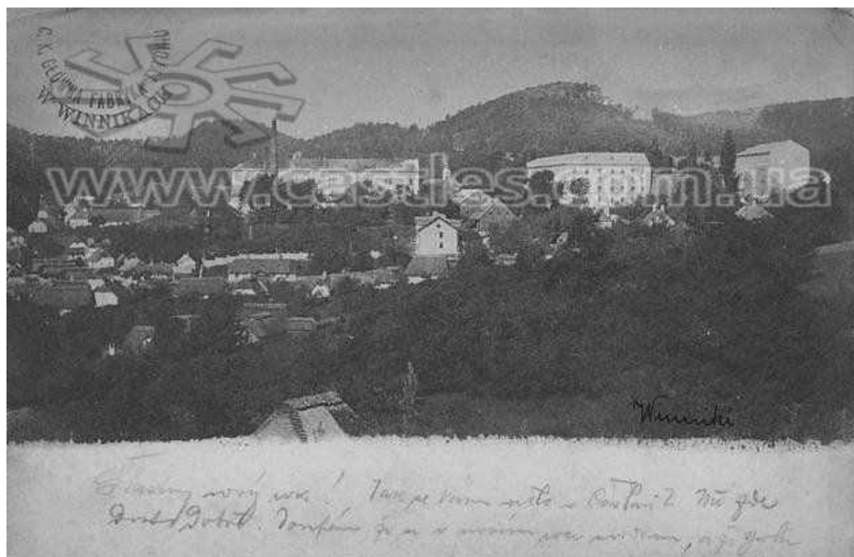

1837 р. Літографія Карла Ауера «Винники»

Наприкінці 1773 р. територію провінції було поділено на 6 циркулів (округів, крайсів): Львів, Галич, Белз (центр – Замостя), Самбір, Величка, Пільзно (центр – Ряшів). Циркули ділилися на 59 ***дистриктів*** (нім. distrikt), кожен з яких мав свій номер (дистрикти проіснували до 1782 р.). Їхніми центрами ставали міста, містечка і навіть великі села. ***До складу Львівського циркулу входило десять дистриктів: Рава, Жовква, Броди І, Броди ІІ, Городок, Бібрка, Золочів, Зборів, Бережани, Теребовля.*** Територія Львівського циркулу (округу) відповідала приблизно Львівському і Теребовлянському повітам Руського воєводства з невеликою прикордонною частиною Белзького воєводства (Рава) та частиною Кременецького і Луцького повітів Волинського воєводства.

11 жовтня 1774 р. львівський губернатор представив проект нового адміністративного поділу, затверджений 14 березня 1775 р. Число й розміри циркулів не змінилися, число дистриктів зменшено до 19. Змінилися лише деякі назви циркулів (Галич – Станіслав, Величка – Казімєж). Проект нового адміністративно територіального поділу був уведений в дію 1777 р.

Відповідно до нього, Львівський циркул розділено на дистрикти з центрами у Жовкві, Бродах і Бережанах.

Вид на Винники з Піддіброви (Розлавка)

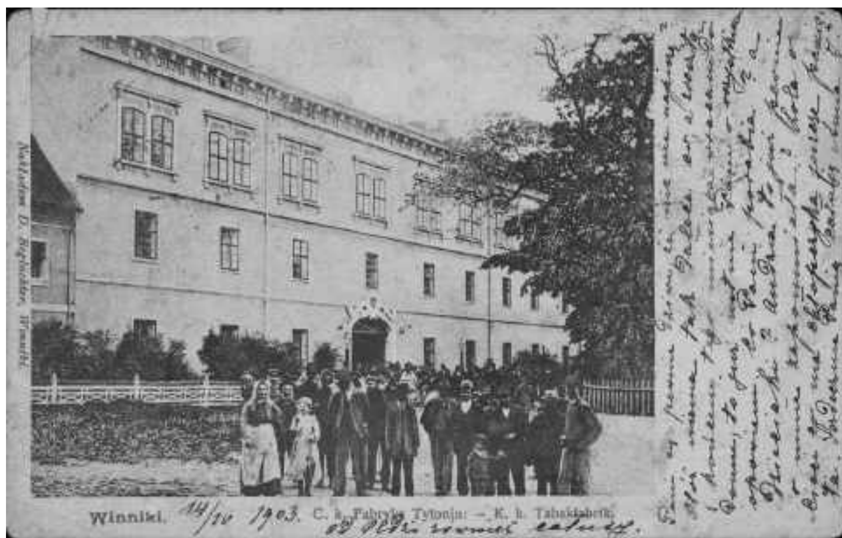

Ставок біля костелу (біля базарчику). Світлина до 1906 р.

22 березня 1782 р. австрійський уряд провів чергову адміністративну реформу, за якою замість двоступеневого адміністративно-територіального устрою введено одноступеневий. Округи як великі територіальні одиниці ліквідовано, а ***дистрикти***, які назвали округами (циркулами), підпорядковано безпосередньо адміністративному центру провінції. Отже, утворилося 18 округів (циркулів) (Бережанський, Бохенський, Вадовицький, Жешувський, Жовківський, Золочівський, Коломийський, Львівський, Перемишлянський, Самбірський, Сандецький, Станіславський, Стрийський, Сяноцький, Тарновський, Тернопільський, Чортківський і Ясловський). У 1786 р. 19-м циркулом стала Буковина, і лише у 1849 р. на вимогу буковинської аристократії вона відокремилася від Галичини в окремий край.

1782 р. – 1867 р. – Винники в складі циркулу (округу) Львів.

У 1788 р. у Йосифінській метриці були визначені межі Винниківської землі. Спеціальна комісія зафіксувала на 50 листах, за німецьким звичаєм, усі подробиці оплати податків, які склали 98 параграфів. Підписали метрику по шість представників із сусідніх громад – Підберізців, Лисинич, Підборець, Миклашова, Білки, Чижикова, Чишок і Сихова. Від Винник підписали – війт Іван Забавський, Федко Козак, Яцко Сушко, Федко Врецьонів, Ян Челінський, Єндрух Ружа, Федько Забавський, Петро Хома та Сенько Кияк.

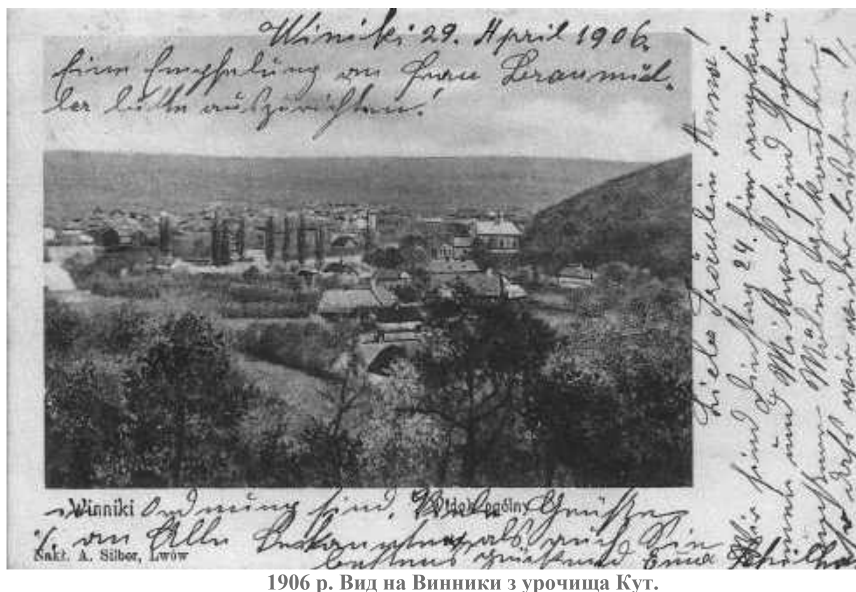
1903 р.

1905-1914 рр. Вид на Винники з урочища Кут

1850 р. коронний край «Галичини і Володимирії з Великим князівством Краківським та князівствами Освєнцима і Затору» (так почали називати провінцію) розділили на три адміністративні території (нім. Regierungsbezirk) з центрами у Кракові, Львові і Станіславі. Самі циркули Галичини поділили на 63 повітові староства (нім. Bezirkshauptmannshaften). Тобто відбувся перехід на двоступеневий адміністративний поділ краю. Крім того, виділили судові повіти (нім. Gerichtbezirk). У Львівській частині утворено 62 судові повіти. 1854 р. відбулася нова реформа. Цілий коронний край розділили на два адміністративні округи (нім.Verwaltungsgebeit) з центрами у Львові (Східна Галичина) та Кракові (Західна Галичина). Адміністративні округи було поділено на судові циркули (нім. Kreisgericht). Зокрема, в адміністративному окрузі Львів були такі судові циркули: Львів, Золочів, Самбір, Перемишль, Тернопіль, Станіслав. В межах судового циркулу Львів виділено циркули (нім. Kreis) Львів та Жовква. Циркули були розділені на податково-судові повіти (нім.Bezirks auch teueramts) або бецірки.

Усього на території Галичини утворили 178 бецірків, зокрема, у східній її частині – 110. Центрами податково-судових повітів стали всі міста, значна кількість містечок і навіть деякі села (***зокрема — Винники***). Такий двоступеневий адміністративно-територіальний устрій з двома метрополіями існував до 1867 р., коли австрійський уряд на теренах Галичини запровадив новий політико-адміністративний поділ. Тоді ліквідували циркули та запровадили 74 адміністративних повітів або бецірків (нім.Bezirk), в межах яких створили податково-судові повіти. Винники включені до Львівського адміністративного повіту.

1906 р. Вид на Винники з урочища Кут.

У межах циркулу Львів протягом 1854-1867 р. було 5 повітів:

*Львівський;

Винниківський;

*Янівський;

*Городоцький;

*Щирецький.

Львівський повіт — адміністративна одиниця коронного краю Королівство Галичини і Лодомерії у складі Австро-Угорщини (до 1867 р. назва держави — Австрійська імперія). Повіт існував у період з 1854 р. до 1918 р. Львівський політичний повіт складався з судових повітів: Львів, Винники та Щирець. Отже, Винники з навколишніми селами входили в склад Винниківського судового повіту.

1867 р. — 1918 р. — Винниківський податково-судовий повіт.

Винниківський судовий повіт існував у таких межах (на 1910 р.): Білка Королівська, Білка Шляхетська, Борщовичі, Винники, Виннички, Вовків, Давидів, Дмитровичі, Гаї, Гончари, Глуховичі, Германів, Кам'янопіль, Журавники, Камянопіль, Козельники, Кротошин, Лисиничі, Миклашів, Милятичі, Підберізці, Підбірці, Селиська, Сухоріччя, Товщів, Черепин, Чишки, Чарнушовичі, Чижиків, Weinbergen (Винники), Unterbergen (Підгірне).

Герб Винник доби австрійського панування мав суто «промовистий» зміст. Його опис зберігся в реєстрі, складеному 1897 р. офіціялом львівського архіву Ф. Ковалишиним: «На срібному тлі зелена галузка винограду з гроном».

1 листопада 1918 р. — 16 квітня 1919 р. — ЗУНР.

1 листопада 1918 р. — 1919 р. (друга пол. травня) — політичний повіт Львів (повітовий комісар з 1 по 21 листопада 1918 р. — д-р Витвицький Степан, адвокат (УНДП).

Складався з судових округів Львів, Винники, Щирець.

Судовий округ Львів (повітовий комісар — Теодор Ґелемей, директор школи в Сороках). Осідком комісаріату судового округу Львів після втрати українцями міста були з 14 грудня 1918 р. послідовно село Запитів, містечко Яричів Новий, село Журавники. З другої половини квітня 1919 р. даний судовий округ був тимчасово об'єднаний з округом Винники.

Судовий округ Щирець (повітовий комісар — Володимир Могильницький; Малицький, директор школи; О. Константин Білинський, парох у Гуменці). Голова прибічної Ради комісаріату — О. Константин Білинський.

Делегати до УНРади: від міста Львова – Михайло Галібей, ремісник (УНДП); від повіту – Никола Сушко.

1 листопада 1918 р. — 1919 р. (друга пол. травня) — судовий округ (повіт) Винники.

1 листопада 1918 р. — збори українців у Винниках (комісар судового округу Винники — професор Пилип Мисько; з грудня 1918 р. – о. Володимир Семків, парох у Миклашові; д-р Осип Когут, адвокат (УРП).

1—22 листопада 1918 р. — осідок комісаріату судового округу Винники у Винниках (згодом до 15 березня 1919 р. – у селі Миклашів).

15 березня 1919 р. — 15 квітня 1919 р. — осідок комісаріату судового округу Винники у Винниках (згодом до 6 травня – в Яричеві Новім, до другої половини травня – в с. Журавники).

1919 р. — 1939 р. — Друга Річ Посполита.

16 квітня 1919 р. — поляки вдруге здобули Винники і Чортову скелю, на якій були позиції артилерії УГА.

23 грудня 1920 р. — 4 грудня 1939 р. — у складі Львівського воєводства (Львівський повіт).

23 грудня 1920 р. Польща поділила Східну Галичину на три воєводства — Львівське, Тернопільське і Станіславське, які влада

почала офіційно називати «Malopolska Wschodna» (Східна Малопольща) та заборонила вживати назви «Західна Україна» і «Східна Галичина».

Львівське воєводство — адміністративно-територіальна одиниця Республіки Польща на землях Галичини часів Другої Речі Посполитої. Засновано 23 грудня 1920 р. на землях ЗУНР у результаті анексії Галичини Польщею. Станом на 30 вересня 1934 р. воєводство складалося з 27 повітів, 58 міст і містечок, 252 сільських ґмін. Припинило існування 4 грудня 1939 р. після анексії Галичини СРСР; на його місці утворилися Львівська і Дрогобицька області УРСР.

Львівський повіт (23 грудня 1920 р. —10 січня 1940 р.). У 20-их роках ХХ ст. Львівський повіт обіймав навколо м. Львова територію сучасних Пустомитівського району, північно-західну частину Миколаївського району, південно-західну частину Кам'янсько-Бузького району, південь Жовківського та крайню південно-східну частину Яворівського району.Львівський повіт межував з повітами Городецьким, Руденським, Жидачівським, Бібрським, Яворівським, Перемишлянським, Кам'янецьким та Жовківським, складаючись із 134 ґмін та трьох міст. Статус міст, окрім Львова, у Львівському повіті ще з 1896 р. мали Новий Яричів і Щирець, ***з 1933 р. — Винники***. Площа — 1 276 км². Одним з структурних елементів державного управління Львівського повіту було громадське (ґмінне) територіальне самоврядування (з 1920 р. — міська ґміна Новий Яричів і міська ґміна Щирець).

1939 р. в повіті проживало 156 730 мешканців (77 535 українців — 49,47% та ще 745 польськомовних українців — 0,48%, 56 795 поляків — 36,23%, 1 295 польських колоністів — 0,83%, 12 965 латинників — 8,28%, 5 150 євреїв — 3,29% і 2 245 німців та інших національностей — 1,43%) (за В. Кубійовичем).

Рішенням міністра внутрішніх справ 11 березня 1939 р. змінені німецькі назви поселень (колоній) на польські:

*****Любянка (замість Лінденфельд — Lindenfeld);

*****Добжанка (замість Дорнфельд — Dornfeld);

*****Подзамче (замість Розенберґ — Rosenberg);

*****Воля Конопніцка (замість Кальтвасер — Kaltwasser).

1921 р. — 1924 р. — сільська ґміна Винники.

1921 р. — 1933 р. — сільська ґміна Вайнберґен.

1924 р. — 1934 р. — міська ґміна Винники.

У Польщі 1933 р. набув чинності новий закон про місцеве самоврядування, згідно з яким, Винники ***(20 жовтня 1933 р.)*** отримали статус міста.

Газета «Діло» №65 від 16. 03. 1933 р. писала: **«**Винники волять бути селом. Частина мешканців у Винниках під Львовом предложила громадському урядові письмо з домаганням перемінити міську адміністрацію місцевости на сільську. Тим способом хотять зменшити податкові та інші грошеві тягарі громади».

1 квітня 1933 р. ліквідовано ґміну Вайнберґен Львівського повіту і воєводства, а її територію приєднано до Винник.

1 серпня 1934 р. в складі повітів утворено нові підрозділи — великі сільські ґміни (до 1939 р.) – рівнозначні волостям. Львівський повіт складався з наступних ґмін:

*Білка Шляхетська (з 1946 р. – с. Велика Білка);
*Брюховичі;
*Черкаси;
*Чишки;
*Давидів;
*Старий Яричів;
*Красів;
*Кривчиці;
*Малехів (з 1937 р. – ґміна Дубляни);
*Наварія;
*Острів;
*Пруси (з 1947 р. – с. Ямпіль);
*Сокільники;
*Зимна Вода.

19 вересня 1939 р. – 30 червня 1941 р. — перша більшовицько-російська окупація.

27 листопада 1939 р. — у складі Львівського воєводства (Львівський повіт).

4 грудня 1939 р. — у складі Львівської області (Львівський повіт).

10 січня 1940 р. статус міста Винникам підкріплено радянським режимом.

1940 р. радянська влада ліквідувала Львівський повіт, а його територію поділила на чотири окремих райони: Львівський, Винниківський, Сокільницький, Щирецький.

10 січня 1940 р. — 26 вересня 1959 р. (за винятком періоду німецької окупації) місто було центром Винниківського району Львівської області.

«Ліквідувавши попередній адміністративний поділ, нова влада натомість створила велику кількість малих районів. Очевидно, метою був якомога жорсткий контроль центри над периферіями, його вимагала також політика радянізації. Водночас тоталітарні стандарти передбачали перерозподіл коштів, притік інвестицій в ті малі села та міста, яким на короткий час пощастило стати (центрами). З того часу до наших днів залишилася система охорони здоров'я (лікарні, поліклініки, стоматологічні поліклініки, особливо ті, які пережили «оптимізацію» Партії регіонів), культурна інфраструктура (бібліотеки, будинки культури тощо. Тому досвід адміністративних реформ 1939-1941 рр. мав не лише негативні, а й позитивні риси» *(за Ігорем Чорноволом. Історія адміністративного поділу як напрямок регіональної історії. На прикладі Пустомитівського району (1782-2004).*

До Винниківського району, у різний період, належали села: Виннички, Гончари, Давидів, Черепин, Товщів, Селиська, Великі Кривчиці, Лисиничі, Підбірці, Ямпіль, Кам'янопіль, Верхня Білка, Нижня Білка, Гаї, Чижиків, Підберізці, Чишки, Дмитровичі, Глуховичі, Козельники, Пасіки Зубрицькі, Кротошин, Сихів, Зубра, Гори.

30 червня 1941 р. — 27 липня 1944 р. — німецька окупація.

1 серпня 1941 р., під час німецької окупації, було створено дистрикт Галичина з центром у Львові.

Дистрикт Галичина — адміністративна одиниця у складі Генерал-губернаторства, утвореного головно з центральної частини Польщі в період німецької окупації під час Другої світової війни. Дистрикт Галичина складався з Львівської, Дрогобицької, Станіславівської і Тернопільської (за винятком її північних районів) областей, охоплюючи територію понад 48 тис. кв. км. Ділився на окружні староства (крайсгауптманшафти) та виділені міста (крайсфрайштадти). На чолі дистрикту Галичина стояв губернатор. Урядовою мовою була німецька.

Це був п'ятий дистрикт у складі Генеральної Губернії. Німці Галичину розділили на округи (крайси), а ці в свою чергу поділялися на повіти – звичайні або розширені. Кожну округу очолював крайсгауптман, а у міста призначався штадтгауптман. Все адміністративне управління на рівні округ і міст знаходилося виключно в руках німців. Українці мали право на посаду війта і мерів міст – бургомістрів.

Таким чином дистрикт Галичина складався із міста Львова і 15 округ. Всього разом 16:

1) Бережани (Бережани, Бучач, Підгайці); 2) Городенка (Городенка, Товмач); 3) Городок (Городок, Яворів); 4) Дрогобич (Дрогобич); 5) Золочів (Броди, Золочів, Перемишляни); 6) Калуш (Долина, Калуш); 7) Камінка-Струмилова (Камінка-Струмилова, Радехів, Сокаль); 8) Коломия (Коломия, Косів, Снятин); 9) Львів-місто (дільниці: німецька, українсько-польська, єврейська); 10) Львів-повіт (Бібрка, Жовква, Львів-повіт); 11) Рава-Руська (Любачів, Рава-Руська); 12) Самбір (Самбір, Турка); 13) Станіславів (Делятин, Надвірна, Рогатин, Станіславів); 14) Судова Вишня (Мостиська, Рудки, Судова Вишня); 15) Стрий (Жидачів, Ходорів, Стрий); 16) Тернопіль (Скалат, Тернопіль, Теребовля, Збараж).

Внаслідок змін у територіально-адміністративному поділі від 13 квітня 1942 р. до дистрикту Галичина, крім міста Львова, входило 13 (згодом 11) округів (крайсгауптманшафтів): Бережани, Чортків, Дрогобич, Калуш, Львів-повіт (Лемберг-ланд), Рава-Руська, Самбір, Станіславів, Стрий, Тернопіль, Золочів. Перестали існувати округи Городок і Городенка.

1941 р. — 1944 р. — сільська ґміна Винники (пол. gmina wiejska), територія якої не включала до свого складу м. Винники (але правління ґміни знаходилось у Винниках). До ґміни належали села: Чишки, Чижиків, Дмитровичі, Гаї, Глуховичі, Підберізці і Виннички. З 1 серпня 1934 р. по 1939 р. ці села входили в ґміну Чишки, до цієї ґміни належало і с. Гончари.

Під час німецької окупації, **1 квітня 1942 р.**, Винники та близько 20 навколишніх сіл введено в адміністративні межі Львова**.**

1915 р. липень. В'їзд у Винники.

1 лютого 1943 р. створення у Великому Львові 11 дільниць. Винники разом з Лисиничами, Підбірцями та Кам'янополем ввели до складу VIII-ї дільниці Вайнберґен м. Львова (керівник VIII-ї дільниці — колишній січовий стрілець п. Харкевич). Згодом до VIII-ї дільниці приєднали Кривчиці.

27 липня 1944 р. — 24 серпня 1991 р. — радянська Україна (СРСР).

Станом на 1 вересня 1946 р. до Винниківського району належали села: ***Виннички, Гаї, Глуховичі, Гончари, Давидів, Дмитровичі, Зубра, Козельники, Великі Кривчиці, Кротошин, Лисиничі, Підбірці, Пасіки Зубрицькі, Підберізці, Селиська, Сихів, Товщів, Черепин, Чижиків, Чишки.***

Рішенням Львівського облвиконкому ***26 вересня 1959 р.*** Винники підпорядковано ***Ленінській районній раді Львова.***

6 травня 1972 р. — Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про зміну підпорядкованості міста Винники Львівської області» ***(передати місто Винники Ленінської районної Ради в підпорядкування Червоноармійській районній Раді депутатів трудящих міста Львова).***

З 24 серпня 1991 р. — у незалежній УКРАЇНІ.

1991 р. — Винники — центр Винниківського протопресверіату (деканату) Львівської архієпархії УГКЦ. Охоплює церкви УГКЦ розташовані у місті Винники та частині сіл Пустомитівського району (Борщовичі, Верхня

Білка, Виннички, Гамаліївка, Журавники, Кам'янопіль, Лисиничі, Миклашів, Муроване, Нижня Білка, Пикуловичі, Підбірці, Підгірне, Сороки Львівські, Сухоріччя, Тарасівка, Чишки, Чорнушовичі, Ямпіль).

16 травня 1992 р. — постанова Верховної ради України «Про перейменування Червоноармійського району міста Львова» на Личаківський.

28 березня 2004 р. — референдум з приводу надання Винникам статусу міста обласного підпорядкування (з 9113 винниківчан участь в плебісциті взяли лише 4400, тобто — 48% населення при «прохідних» — 51%).

24 грудня 2015 р. сесія ВМР звернулася до Львівської обласної ради та до народних депутатів України Юринець Оксани Василівни та Добродомова Дмитра Євгеновича про підтримання у Верховній Раді України пропозиції щодо віднесення міста Винники Львівської області до категорії міст обласного значення.

29 березня 2016 р. — Львівська обласна рада зарахувала Винники до міст обласного значення. Депутати звернуться до Верховної Ради з поданням про віднесення міста Винники до категорії міст обласного значення.

Отже, протягом багатьох років Винники та сусідні населені пункти творили окремі адміністративно-територіальні одиниці — Винниківський повіт, Винниківський деканат УГКЦ, Винниківський судовий повіт, Винниківська сільська ґміна, Винниківський район. Для всіх цих утворень містечко було своєрідною столицею, історичним, культурним і торгово-економічним центром, в якому зосереджувалася адміністративні й судові установи. Тому, враховуючи всі наведені фактори, маємо повне право називати Винники з довколишніми селами — Винниківщиною.

РОЗДІЛ IV. ТОПОНІМІКА ВИННИК ТА ОКОЛИЦЬ

***Топоніміка** — наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання і вимову. Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка розташована на стику трьох наук і використовує дані з трьох галузей знань цих наук: географії, історії та лінгвістики.*

1970-1980-ті рр. Вулиця Івана Франка

За переказами та легендами, Винники були засновані як селище виноградарів (винників). Клімат на той час був м'якшим ніж у наступні століття, тож не дивно що на південних і східних схилах росли виноградники.

За свідченням історичних джерел, «давні руські князі» мали з них чимало вина. Назва Винники свідчить також про заняття виноробством. Писемні джерела подають відомості про значні насадження винограду, плантації якого простягались від схилів Замкової гори у Львові, вздовж теперішньої вулиці Личаківської й до Винник.

Підтвердження цьому знаходимо в описі Львова та околиць **Мартіна Ґруневеґа**, купця, а пізніше монаха, за походження німця з Ґданська, який жив у Львові від 1582 р. по 1602 р. (спогади Ґруневеґа написано протягом 1601—1606 рр.):

«... Львів ...лежить у такому місці, неначе це альтана посеред раю. Дуже гарні околиці. Як тільки трохи перейти через поріг, натрапиш на стільки дивовижних речей, що деінде треба було б подорожувати сто миль, щоб таке побачити. Тут широкі поля, гори і долини, пагорби і верхи, чагарники й ліс. Відразу за міською брамою це все не тільки можна оглядати, а й досягти руками. Не знаю міста у всьому королівстві, яке було б багатше на садки. Тут ростуть горіхи і сливи, завбільшки з куряче яйце, їх пакують у великі бочки і вивозять аж до Москви. Виноград з тутешніх садів не тільки носять кошиками на ринок, але й роблять вино до погребів по 50—60 бочок з одного преса. Завдяки умінню і пильності виноробів їхнє вино міцніє з року в рік, так що деякі вина приймають за привезені, а не місцеві... Кипариси і розмарини тут побачиш не тільки у вазонах, ай на ділянках. Гарні каштани, дині, артишоки та деякі іноземні рослини тут не дивина... Запашні нагідки, найкращі фіалки та інші свіжі квіти можна знайти тут у будь-який час цілий рік. І городи вони мають не тільки для пожитку, а й для забави, — у городах є гарні альтанки, ставки, навіть майданчики для кеглів».

Зауважимо, що між Львовом і Винниками аж до 1578 р. не існувало розмежування земель. Щорічно селище постачало до княжого двору 50—100 бочок вина і велику кількість кошиків винограду.

У княжі часи на місці сучасних Винник була фортеця із поселенням, яка оберігала шлях на Поділля. Згодом її функції перебрав укріплений двір, а пізніше замок XVI—XVIII ст. (територія теперішньої тютюнової фабрики).

Вчені Львівського національного університету ім. Івана Франка Шаблій О. І., Муха Б. П. та ін. у праці «Географія: Львівська область. Топонімічний словник міст Львівської області» про Винники подають наступну інформацію: «Винники — за літописними даними засноване в другій половині XIII ст. (перша згадка датується 1410 р.). Про походження назви є кілька припущень. Частина дослідників вважає, що вона походить від винокурень (винниць), де виробляли вино. Інше припущення більш вірогідне. Воно пояснює походження назви від слова віно «придане, посаг, дарована земля». Дійсно, ці землі король Лев дарував за вірну службу колишньому львівському війтові німцеві Бертольдові. Тоді це поселення мало назву «Малий Винник».

При розгляді топоніміки Винник та околиць проаналізуємо австрійську мапу на якій вперше зображені Винники.

Опис «Мапи Винник 1783 р.» за Михайлом Влохом:

«Східня половина мапи подає передпілля Львова на сході включно з Винниками. Тут зазначено найцікавіші для історії Винник оборонні споруди, які в археології мають назву «Глиняні вали» і датуються третім на друге тисячоріччя до Хр. Археологи, які згадують про ті вали, вже не бачили їх у другій половині XIX сторіччя, а могли знати про них тільки з переказів, бо 1787 р. австрійська влада усунула їх при будові «цісарського гостинця», що переходив по лінії тих валів, правдоподібно вживаючи землю під насипи шляху. Одинокий доказовий слід тих валів зберігся на цій унікальній мапі, бо

в наступному виданні мапи вже більше не зазначено їх, а тільки шлях на тім місці.

На цій мапі замкова гора у Винниках нанесена у вигляді зрізаної піраміди зі стрімкими, природно оборонними боками зі сходу, півдня і заходу, а тільки з півночі вона пов'язана з тереном рівної височини без природної оборони. Тому тут було насипано оборонний вал, який на заході починається поперечною запорою коло вілли нотаря В. Левицького, а закінчується на колонії коло тюрми, де помітно насип до полудня як правдоподібний залишок валу.

Другий віддільний вал зазначено вздовж західнього берега лісу «Діброва», а в південному продовженні оборонної споруди знаходяться мочари на лузі «Лазки», що їх заливали води з «Кута». Вал «Під Дібровою» має дві прірви — переїзди. На іншому місці подаємо за Семеном Маґалясом переказ про цей вал. Правдоподібно в початках австрійської влади цей вал також розібрано і по нім не стало сліду, крім знаку на мапі. Може колись археологічні розкопки розкажуть про походження цього валу. Ця мапа становить цінне доповнення до історії Винник.

При актах «Винники» у віденських архівах до мапи долучено такий військовий спис:

«Мапа Винник і околиці, 1:28.800 виконав Аббе Ліссґаніґ 1783 р.

Замок — міцний мур, так само костел. Малі етапи з доброю водою до пиття для людей і худоби. В напрямі Львова багато ставків. Прилеглий ліс складається з молодої бучини. Ліворуч — мочаруваті луги. Дорога до Львова повз стави, переважно вивозом, надзвичайно погана. До Чішок іде добра дорога, так само до Миклашева дорога має твердий ґрунт. Замкова височина домінує коло Підбірців. (Підпис) Abbe Lissganig.».

Підпреськ.

На географічних мапах XIX — першої пол. XX ст. у районі сучасної вул. Забава позначено топоніми г. Пріска 360 м н. р. м. (Góra Pryska), урочище Пріска (Pryska). Ймовірно, що саме тут і розташовувався давній «Підпреськ», про який згадується в грамоті короля Казимира III від 22 серпня 1352 р. ***(перша письмова згадка про Винники)***.

Торговиця.

Урочище у районі верхньої частини сучасної вул. Шевченка (територія біля Винниківської школи мистецтв), між горами Лисівка та Жупан. Постійні мешканці оселилися тут у IX—X ст. У XVI ст. на цьому місці виникла площа, яка мала назву Торговиця. На ній відбувалися віча, карали злочинців, у певні дні тижня проходили великі ярмарки, куди з'їжджалися селяни з довколишніх сіл. Дана площа проіснувала до поч. XX ст. Місце між костелом і ставком, винниківчани ще й досі називають «базарчиком». Урочище «Торговиця» — історичний центр міста (IX—XX ст).

1990-ті рр. Вид на урочище «Торговиця». Світлина М. Тинкалюка

1990-ті рр. Вид на урочища «Торговиця» та «Кут». Світлина М. Тинкалюка

Голда.

Назва схилу гори під тютюновою фабрикою. М. Влох так описує походження цієї назви: «Дехто твердить, що ця назва походить від «гольде» (звалище). Можливо там скидали фабричні відходи, а також можливо, що колись там піддані селяни складали своєму панові «голд» (чолом, чолобитню). Це тим більше правдоподібне, що така сама назва зустрічається в селі Черепин

(село біля Винник), де ніколи не було фабрики, проте був пан – власник села, що йому селяни, мабуть, складали «голд».

Кут (На Куті).

Територія між сучасними вулицями Львівською і Руською, формою нагадує гострий геометричний кут. У свій час там знаходилося багато джерел, вода з яких заливала нижню частину міста, поки австрійська влада не побудувала водопроводи для потреб фабрики.

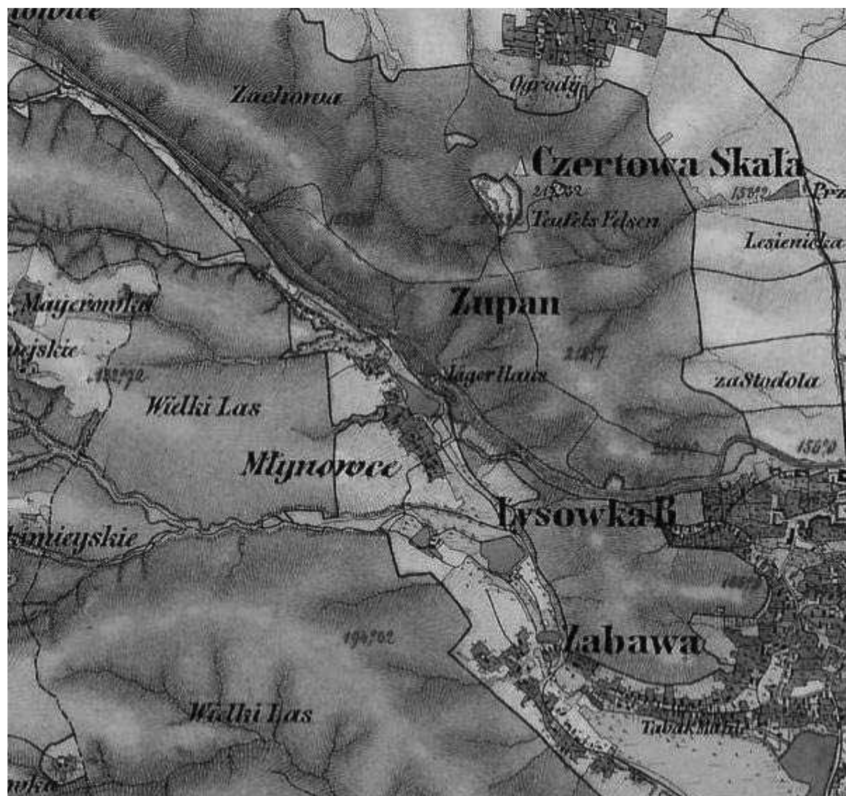
1990-ті рр. Вид з тютюнової фабрики на урочище «Кут». Світлина М. Тинкалюка

Забава. Бліх (На Бліху).

На околиці Винник, де долина Маруньки стає широкою, починається урочище «Забава». З давніх-давен на луках над Марунькою люди збиралися на обрядові дійства, свята, забави, звідси і назва урочища. В урочищі Забава, на південному схилі лісу, відкритому до сонця, здавна плекали виноград, що і дало згодом назву місту Винники.

На австрійській карті 1861-1864 рр. «Franziszeische Landesaufnahme (Second Landesaufnahme) Galizien und Bukowina» (Австрійська військова топографічна карта Галичини та Буковини) урочище Забава позначене в районі теперішньої вул. Ломоносова.

На Забаві було два ставки Ліпських з млинами, тютюновий млин Манка і млин Міллера, що діяв до недавнього часу. У районі Забави Марунька ставала повноводною річкою, ще років 60 тому в ній ловили рибу, купалися діти.

Вулиця, що простягається вздовж правого берега Маруньки (від Винниківського озера і до колишнього тютюнового млина (тепер вул. І. Франка) має назву «Забава».

Сіножаті над Маруонькою називалися ще недавно **«Бліх»**, **«На Бліху»**, від німецького «bleichen» – «відбілювати». Тут господині прали і відбілювали на сонці домоткане полотно. Урочище Бліх згадується в «Акті генеральної візитації Винниківської парафії 1741 р.».

Тепер в цьому урочищі знаходиться Винниківський стадіон та новобудови міста (вул. Сопілки, вул. Сонячна, вул. Джерельна, вул. Долинна).

Діброва.

Діброва – це лісовий масив у східній частині Винник, що колись переважно був покритий дубовими лісами. Це один з найдавніших топонімів у Винниках. На карті «Lemberg Leopol Lwow» (1783 р. Масштаб: 1:28 800. Формат карти: 63 х 42 см. Автор карти: Фрідріх фон Міг. Видавець: Квартирмейстерство австрійського Генерального штабу) позначені вали в

урочищі Діброва. Краєзнавець Михайло Влох (1970 р.) подає опис цієї мапи: «…Другий віддільний вал зазначено вздовж західнього берега лісу «Діброва», а в південному продовженні оборонної споруди знаходяться мочари на лузі «Лазки», що їх заливали води з «Кута». Вал «Під Дібровою» має дві прірви — переїзди. На іншому місці подаємо за Семеном Маґалясом переказ про цей вал. Правдоподібно в початках австрійської влади цей вал також розібрано і по нім не стало сліду, крім знаку на мапі. Може колись археологічні розкопки розкажуть про походження цього валу. Ця мата становить цінне доповнення до історії Винник».

За Михайлом Влохом (1970 р.): «І так Семен Маґаляс *(17 травня 1885 —1978); український культурно-освітній і військовий діяч, співорганізатор Державного Секретаріату Військових Справ ЗУНР, сотник Армії УНР, начальник закордонного відділу Головного управління Генерального штабу Дієвої армії УНР, начальник мобілізаційного відділу Головного управління Генерального штабу УНР – А. Б.)*, уродженець Винник, подав до нашого збірника таке оповідання:

«Я їхав у поле «Під Дібровою» через обійстя мого стрийка, де народився мій батько. Обійстя дотикає лісу «Діброви». Тоді їхав зі мною мій старший брат Олекса і оповідав мені, за переказом бабуні віком понад 90 літ, що тут на краю лісу є вал.

- Не бійся, коли б ти сам уночі туди переїжджав, бо можеш побачити кремезного пана на валі. Він прохожим нічого не робить і не звертає на нікого уваги. Він чекає на свого брата, якого він уб'є, щоб позбутися свого суперника.

Обидва брати були синами власника замку. Був колись слід гробу того вбитого брата, а потім земля вирівнялася. Старші люди пам'ятають місце

гробу. При «Діброві» правдоподібно, крім оборонного валу, були ще додаткові укріплення з оборонною вежею.

Переказ Семена Магаляса згадує про вал під «Дібровою», що його молодше покоління вже не бачило, і дає підставу для археологічних дослідів. Братовбивство під «Дібровою» кидає світло на даровизни Мар’яни *(Маріанна Потоцька з Підгаєць (Яблоновська, Тарло); бл. 1664 — 1749; воєводина люблінська і володарка Винників на початку XVIII ст. – А. Б.)…».*

І сьогодні у лісі росте декілька 200-літніх дубів. Тепер лісотвірними породами є граб, бук, клен, явір та дуб. Зрідка зустрічається береза та липа. З кінця XVIII ст. і до 1939 р. частина лісового масиву належала німецькій громаді Вайнберґен. Великої шкоди дубовим насадженням в Діброві завдала II Світова війна. У Винниках (весна-літо 1944 р.) німцями було споруджено потужну захисну смугу для оборони Львова, спорудженням цієї смуги займалися грузинські солдати, які воювали на боці німців. Усе місто було перерите замаскованими окопами й дотами, які зробили зі стовбурів величавих дубів. Залишки окопів ще й тепер можна побачити на західній околиці Діброви.

Піддіброва.

Територія у східній частині Винник, що безпосередньо, з заходу, прилягає до лісу Діброва. Також це одна із найдавніших вулиць Винник, назва якої збереглася ще з австрійських часів. Урочище Піддіброва згадується в «Акті Другої генеральної візитації Винниківської парафії» яка відбулася 3 лютого 1764 р. Також урочище Піддіброва позначене на польській карті «Winniki» 1919 р. (між Вайнберґеном та Унтерберґеном – Pod dabrowa, на північ від Діброви).

Колонія (кольонія).

Тепер це вул. Галицька з прилеглою територією (за СРСР – вул. Леніна). 1785 р. у Винниках, вихідцями з Баварії, було закладено (32 будинки) німецьку колонію Вайнберґен (Винні гори, нім. Weinbergen). Проіснувала до квітня 1940 р. Перші німецькі поселенці з’явились у Винниках ще за часів короля Лева Даниловича у XIII ст. Німецька громада Вайнберґен у 1885 р. святкувала свій 100-річний ювілей існування

Десять німецьких родин поселилися між Підберізцями і Винниками, створивши селище Унтерберґен (Під Горами). Разом Вайнберґен та Унтерберґен творили одну громаду.

Шпіль Пляц (німецький топонім).

Це західний край Діброви. Ця територія належала винниківським німецьким колоністам з Вайнберґену. Там була поляна, на якій відбувались усілякі забави. Зараз нею проходить лінія електропередач. Але там і тепер часто можна зустріти відпочивальників.

Штрека.

Залізничне полотно. Через Винники, протягом 1908-1944 рр., проходила залізниця «Персенківка — Винники — Перемишляни — Бережани — Підгайці». Залізнична колія пролягала біля г. Жупан,

утворюючи справжні винниківські серпантини. Щоб оминути гору, поїзд повинен був перетнути дорогу, різко звернувши вправо. Для цього над дорогою збудували міст. За ним колія різко повертала вправо. Через кількасот метрів – вліво. Перетнувши ще раз дорогу, поїзд повертав вправо та їхав уже просто (по теперішній вул. В. Винниченка) до Винниківського вокзалу. Вокзал у Винниках знищили під час ІІ Світової війни, а знаходився він поблизу нинішньої пожежної частини (колишньої котельні СЗШ №29), на вул. Колійовій (тепер вул. Івасюка). Далі лінія йшла біля теперішньої військової частини, по сучасній вул. Лисика (район «Негри») на Підберізці до Миколаєва і т. д.

Розлавка.

Історична назва частини Винник (теперішній кут вул. Стрілецької та вул. Кривої, з навколишньою територією).

На австрійських мапах кінця XVIII ст. зображені вже поодинокі будиночки на Розлавці. М. Влох в історико-мемуарному збірнику «Винники, Звенигород, Унів та довкільні села» (Чикаго, 1970 р.) виводить назву «Розлавка» від слів розвал, або провал. Бо такий вигляд має там стрімкий, зволожений і зсувний схил.

Великою топонімічною неточністю є теперішня назва однієї із вулиць Винник (бічна вул. Соборності) – Розливка (замість літери «а» літера «и»). Виходячи з сучасної назви – колись там щось розливали, або розливають тепер. Таку «розумну» назву було дано на початку 1990-их років.

23 серпня 2018 р. на Розлавці відбулося святкування Дня міста (загальноміський концерт). На святі було присутньо декілька тисяч людей. На свято прибули гості з Польщі (Гміна Грудзьондз), Сербії (Ситнеши) «Мотајички Вук» («Гірський вовк») і м.Маріуполя (с.Урзуф). Концертну програму розпочали колективи Винник, а саме: вокальний ансамбль «Винниківчани», вокальний ансамбль «Стожари», ансамбль естрадно-спортивного танцю «Сунички», вихованці Культурного центру «Дозвілля» і Будинку дитячої та юнацької творчості, театральної студії ЗМВ. Вечір продовжили виступами відомих артистів: Ярини та Юліанни Опалевич, гурту «Наші», музичного гурту «ROCKONS», Dizex band, Андрія Заліска, гурту «PTASHKIN», JULIK (ex.DZIDZIO). Також на святковій сцені виступив сербський танцювальний колектив «Мотајички Вук», що подарував винниківчанам два національні танці та світлове шоу від Театру танцю «Тріада».

Лазки.

Територія колишніх сіножатей, між лісом Дібровою і с. Чишки. М. Влох так пояснює цю назву: «Ця назва (в Галичі й Березові називають «Лази») походить від слова лазити та означає дію при корчуванні лісу або випасі худоби».

2017 р., липень. Вид на Розлавку з Піддіброви.

1960-ті рр. Вид на г. Лисівку з Розлавки. Світлина О. Комендяка

Підлужжя.

Поля між лісом Дібровою і Лазками (район сучасної вулиці Стрілецької). Ще на початку 1970-их років на цих полях вирощували зернові культури.

Оболонь.

Оболонь — від давньоукраїнського слова «оболонь» («болонь», «болоньє») — низьке узбережжя ріки, прирічні луки, які заливаються весняним паводком. Територія між сучасними вулицями Сагайдачного і Незалежності. Новобудови в цьому районі розпочалися на початку 1980-их років.

Вид з г. Лисівка на Загороддя та Забаву

Загороддя.

Південно-східна частина Винник. Назва ймовірно пішла від території, яка знаходилася за городами. Адже ця територія була заселена пізніше. Площа урочища велика – від теперішньої вул. Сагайдачного до р. Маруньки.

Річка Марунька.

Існують дві легенди щодо походження назви цієї річки.

За старих часів молодий боярин заблукав у лісах на ловах. Три дні і три ночі шукав дорогу, аж на четвертий день почув дівочий спів. Пішов на голос і побачив дівчину, яка пасла корів.

Боярин спитав, як йому вийти до Львова, і дівчина сказала:

– Ідіть за цією річкою.

На прощання боярин поцікавився, як дівчину звати.

– Марунька, – відповіла вона. Так ту річку і назвали.

За іншою легендою боярин закохався в пастушку, забрав її до себе, хотів одружитися. Але батько був проти і зажадав, аби дівчина вернулась до села. Дівчина з розпачу втопилася в річці, яку потім назвали її іменем.

У першому описі Винник (1783 р.) часів австрійського панування до Винник належало 7 млинів зі ставками на р. Марунька, які пізніше придбала тютюнова фабрика (власники млинів – Скремета, троє Лемів, Тетько, Ярема та Макк).

Цит за О. О. Бокало «АРХІТЕКТУРА ВИННИКІВСЬКИХ МЛИНІВ», 2015 р.: «Млини на території Західної України поширюються з XII–XIII ст. У привілеї (1352 р.) польського короля Казимира III Юрію, Руперту та Маргариті – нащадкам львівського війта Бертольда на вічне володіння маєтками під містом Львовом – млином СільськийКут, селом Малі Винники і хутором Підберізці, надані йому в минулому Галицько-Волинським князем Львом Даниловичем згадується і про млин у Винниках: «…що їх вищеназваний батько купив за певну суму грошей млин Сільський Кут з рибним ставом, розташованим у Львівському передмісті..., село, що зветься Малі Винники…» Про млини у Винниках згадує у своїй праці Михайло Влох: “ , річка Марунька мала велике господарське значення, порушуючись колись 7 млинів...” [с. 251]. Ігор Тимець конкретизує, що станом на 1785 р. У Винниках було 7 млинів. У цей же період Винниківська тютюнова фабрика орендувала один млин. У 1796 р. Фабрика додатково винайняла млин у с. Глуховичах. У 1805 р. орендує три млини. А у 1818 р. фабрика зводить свій табачний млин на р. Маруньці, який пропрацював до 1939 р. Отже, можна говорити, що у Винниках могло бути вісім млинів. Варто уточнити, що до території Винник з кінця XVII ст. входять землі села Млинівці, яке розташоване вздовж річки Маруньки між Львовом і Винниками. І, як зрозуміло з назви, більшість винниківських млинів розташовувались на землях колишніх Млинівців. Аналізуючи історичні карти, варто зазначити, що млини були важливими об’єктами і їх переважно позначали спеціальними позначеннями. Відповідно можна зорієнтуватися про кількість і місце розташування млинів. Так на картахМіґа 1779–1783 рр. у Винниках позначено 7 млинів. На карті Кумерера 1860 р. – 5 млинів; на нових військових австрійських картах 1861–1864 рр. – 7 млинів і підписано табачний млин. На карті 1892 р. позначено знову 7 млинів. Загалом на восьми історичних картах позначено від 5 до 9 млинів. Розглянувши історичні карти, можна побачити всього 11 об’єктів, яких позначили на різних картах у продовж 150 років. Варто зауважити, що не всі вони повинні були бути борошномельними млинами, як, приміром, табачний млин, де перемелювали тютюн на нюхальну табаку. Термін “млин” також стосується й інших виробничих будівель, у яких використовували силу води за допомогою водяного колеса (папірня, олійня, гамарня, фолюш і ін… На підставі аналізу історичних карт Винник за 150 р. було виявлено 11 млинів. Локалізовано місце розташування 7 млинів, три з них збереглося до нашого часу. А саме: -

Винниківський млин по вул.. Франка, 114; Табачний млин по вул. Спортовій, 6; Млин у кінці вул. Б. Хмельницького)».

Великий ліс.

Узгір'я, що знаходиться вздовж правого берега р. Маруньки. Назва очевидно походить від великого й колись дуже густого, важкопрохідного масиву лісу. Великий ліс сьогодні є частиною Винниківського лісопарку (або Майорівського лісопарку) — лісового масиву на території, підпорядкованій Львівській міській раді. Площа лісопарку 2 799 га. Простягається від Майорівки до меж міста Винників. У ландшафтному плані Винниківський лісопарк розташований на пагорбах Давидівського кряжа, і межує на півночі з Малим Поліссям, а на півдні — з Львівським Опіллям. Основу лісу становлять насадження сосни та бука. На основі лісопарку в 1984 р. було створено лісовий заказник «Винниківський», загальною площею 848 га. Охороняються цінні дубові насадження з мальовничими ландшафтами. Місце знаходження: Пустомитівський р-н, Львівський ДЛГ, Винниківське л-во.

Польська карта 1931 р.

Млинівці. Млинівка.

1365 р. — перша письмова згадка про с. Млинівці (*пол. Mlynowce*) Тепер – територія навколо Винниківського озера. У долині біля шляху між Львовом і Винниками селяни вирубували ліс, висушили болото і над річкою, що звалася Марунька, почали освоювати під ріллю землю, будувати хати, млини. Так виникло село Млинівці. Даремно сьогодні на карті шукати його, воно зникло вже в кінці XVII ст. Назва поселення пішла від млинів. На карті 1783 р. тут показано 4 ставки. Між Млинівцями і теперішнім дріжджзаводом – урочище **Млинівка** (*пол. Mlynowka*).

Маріївка.

Сьогодні Маріївка (пол. Mariówka) — місцевість у Винниках (територія навколо Винниківського озера). Розташована вздовж долини р. Марунька. Маріївка майже з усіх боків оточена лісовими масивами: з півночі, сходу та

південного сходу — Лісом Жупан (частина Винниківського лісопарку), із заходу — Великим лісом (Wielki Las). На заході межує з Пасіками міськими (Pasieki miejskie), місцевістю Майорівка (Majerówka), на північному заході – з урочищем Ялівець (Jalowiec).

Назва урочища з’явилася в кінці XIX ст., коли в 1891 р. львівський підприємець Еміль Браєр збудував у долині річки Маруньки, в урочищі Млинівці, санаторій «Маріївка». За іншими даними курорт було відкрито в 1885 р. В 1908 р. появилася залізнична станція «Маріївка», недалеко від сучасного Винниківського озера. Проіснувала до липня 1944 р. Назва, мабуть, походить від антропоніма «Марія».

Ставки у Млинівцях та Винниках (австрійська карта 1783 р.)

Польська карта 1931 р.

Майорівка (Маєрівка).

На старих австрійських і польських мапах територія Майорівки доходила аж до теперішнього дріжджзаводу та Винниківського озера. Так на польських картах «Mapy Taktycznej Polski» (Тактична карта Польщі, 1921 р.), «Mapa specjalna okolic Lwowa» (Спеціальна карта околиць Львова, 1924 р.) та ін. урочище Маєрівка (Majerówka) міститься між Млинівцями і Ялівцем (територія теперішнього дріжджзаводу).

Сьогодні Майорівка (Маєрівка) — місцевість Личаківського району Львова. Розташована східніше вул. Пасічної і південніше вул. Таджицької. Майорівка майже з усіх боків оточена лісовими масивами: з півночі, сходу та південного сходу — Винниківським лісопарком, із заходу — лісопарком Погулянка.

1841 р. мешканець Краківського передмістя (власник ділянки в районі теперішньої вул. Січових Стрільців), ботанік Йозеф Маєр (Józef Mayer), облаштовується у надзвичайно мальовничому, оточеному лісами урочищі східної околиці Львова (на Пасіках Личаківських). Йозеф Маєр заснував там Маєрівку (*пол. Majerówka, Majorówka; нім. Mayerowka*). Згодом назва трансформується у Майорівку.

Вулиця Січових Стрільців, де раніше проживав Й. Маєр, мала назви: вул. Mayer Gasse (з 1841 р. до 1871 р.), вул. Majerówka (з 1871 р. до 1885 р.). За будинком на вул.Дорошенка №10/12 розташоване велике подвір'я, на жаль зараз недоступне широкому загалові, де збереглись залишки садиби другої половини XIX ст. з одноповерховим будинком. Колись тут був помологічний город, що належав Маєру, і цю околицю назвали Маєрівкою.

У 1870—1880-их рр. австрійською армією на Майорівці споруджено форти. Залишки земляних укріплень п'ятикутної форми на ділянці 75 × 60 м збереглись у лісовому масиві. У 1930-их рр. Майорівку придбав митрополит Андрей Шептицький й створив тут відпочинкову оселю для студентів Львівської греко-католицької семінарії та Богословської академії.

На південно-східній околиці Майорівки розташована пам'ятка природи — Медова печера.

Ялівець. Броварня Ґрунда.

Ялівець (Яловець; *пол. Jalowiec*) — місцевість у Личаківському районі Львова. Починається в районі рогатки (перехрестя) вулиць Пасічної та Личаківської та закінчується районом теперішнього дріжджзаводу. За однією версією, назва походить від рослини ялівець, останні екземпляри якої зустрічались тут ще у 1930-их рр. За іншою версією цю назву породили неврожайні (ялові) землі цієї місцевості. Давній топонім нині зафіксований лише у назві невеликої вулиці Ялівець. До місцевості також застосовували іншу назву — «Машів». Поселення, територія якого починалась за вул. Біваковою (тепер Голинського), оточена землями громади Кривчиці, здавна належала Львову.

У 1870-х роках жвавий рух панував на Винниківському шляху, особливо у день відпусту (15 серпня) у тамтешньому костелі. Піші та кінні поспішали до Винник, де окрім сакральної мети подорожі, додатковою принадою містечка було пиво. ***Темне пиво у Винниках варила броварня Крупицького.*** А на зворотному шляху, в урочищі Ялівець, при шляху на землях, що належали громаді Лисинич, мандрівники відвідували ресторан. Ресторан, прозваний ***«Лісничівкою» (Jägerhaus)***, знаходився біля броварні у великому дерев'яному павільйоні де, окрім пива, подавали різноманітні закуски і чудових смажених курчат. По полудні у залі грала музика. У вході до ресторану був напис: «Вхід на залу босо суворо заборонений!».

«Jägerhaus» (будинок мисливця) вперше позначено на австрійській карті 1855 р. «Administrativ Karte von den Königreichen Galizien und Lodomerien...» (Адміністративна карта Королівства Галичини та Лодомерії...), аркуш «21. Umgebungen von Lemberg Winniki Kulikow Busk und Gliniany». І знаходився він не в районі теперішнього дріжджзаводу, а в урочищі Млинівці. Але поступово ця назва перенеслася на броварню австрійця Ґрунда. На австрійській карті 1898 р. «Spezialkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie» (Нова спеціальна карта Австро-Угорської монархії та приєднаних областей), аркуш «ZONE 6 COL XXX LEMBERG») броварня Ґрунда позначена вже **як «Brauhaus» (пивоварня)**.

Отже, слава винниківського пива поступово занепадає, бо її затьмарила нова броварня Ґрунда. Чиста вода з навколишніх джерел сприяла якості вареного там напою. В цих роках пиво «від Ґрунда» називали навіть Лисиницьким «праздроєм», порівнюючи його з відомою маркою чеського пива.

У 1898 р. броварня переходить у власність Львівського акціонерного товариства броварів. Зміна власників не відбилася ані на якості продукції закладу, ані на його популярності. ***Він і далі називався «броваром Ґрунда» і навіть дав своє ім`я у 1908 р. залізничній станції лінії «Львів-Підгайці».*** Початок І світової війни став початком занепаду броварні. Воєнні дії не сприяли розвитку пивоваріння, тому броварню було закрито.

1890 р. Броварня Ґрунда (дорога на Винники)

Пасіки. На Пасіках. Пасіки міські.

Сьогодні **Пасіки** — місцевість Сихівського та Личаківського районів Львова, що розкинулася поблизу сучасної вулиці Пасічної. Назва походить від традиційного місця львівських пасік, що були розташовані на цих землях. Їх заклали у XVI ст. львівські міщанські родини Шимоновичів та Бернатовичів.

Поселення ***Пасіка (Pasieka)*** позначене на австрійській карті 1824 р. «Königreich Galizien und Lodomerien» (Королівство Галичини та Лодомерії), аркуш «Tab. XVII Lemberg» на захід від Млинівців (територія сучасних Винник).

На австрійській карті 1855 р. «Administrativ Karte von den Königreichen Galizien und Lodomerien...» (Адміністративна карта Королівства Галичини та

Лодомерії...), аркуш «21. Umgebungen von Lemberg Winniki Kulikow Busk und Gliniany») урочище ***На пасіках (Na pasiekach)*** позначено між Млинівцями і Ялівцем (територія теперішнього дріжджзаводу ЕНЗИМ).

На австрійській карті 1861-1864 рр. «Franziszeische Landesaufnahme Second Landesaufnahme) Galizien und Bukowina» (Австрійська військова топографічна карта Галичини та Буковини) урочище ***На Пасіках (Na Pasiekach)*** позначено між Майорівкою та Ялівцем. На тій самій карті позначено урочище ***Пасіки міські (Pasieki miejskie)*** – між Великим лісом та Майорівкою. Сьогодні Пасіки міські – місцевість у Львові між вулицями Джорджа Вашингтона, Пасічною та Зеленою.

1871 р. з’явилася вулиця з назвою «Пасічна дорога» (частина теперішньої вулиці Пасічної у Львові). У XX ст. вже розрізняли **Пасіки Личаківські** (вздовж нинішньої вул. Пасічної), що належали до маєтностей вірменських Бенедиктинок, та **Пасіки Галицькі** (в околицях теперішньої вул. Джорджа Вашингтона). На Пасіках Личаківських, поблизу парку у 1914–1915 роках ховали російських вояків, що загинули в битвах Першої світової війни чи померли у львівських шпиталях. Через близькість піщаних кар'єрів виникла небезпека для існування цвинтаря, тому у 1935–1936 роках останки ексгумовано і перенесено на австрійський військовий цвинтар (частина Личаківського). Радянське керівництво міста частину плато колишнього цвинтаря знесла. На цьому місці влаштовано стадіон спорткомплексу ЛНУ ім. Івана Франка. 1952 р. на решті території колишнього цвинтаря було споруджено нове меморіальне військове кладовище «Пагорб Слави», де поховані кілька тисяч солдатів та офіцерів радянської армії.

Медова печера.

Печера, геологічна пам'ятка природи. Розташована в межах Винниківського лісопарку, при східній околиці Львова, в кінці вул. Медової печери, що в урочищі Майорівка. На стінах печери можна знайти натічні форми та маленькі кристали жовтого кольору, що нагадує колір меду. Очевидно, звідси й назва — Медова печера. Раніше вона називалася Маєрівка, що дістала свою назву від імені німецького колоніста Йозефа Маєра, який облаштувався на цій місцині. Інша назва Медової Печери, або Медунки, походить від того, що у печерах є вапняк, який кольором своїм нагадує мед (кристалічний вапняк).

Вулиця Медової печери — вулиця в Личаківському районі Львова. Розташована в урочищі Майорівка. Бере початок від перехрестя із вул. Пасічною і закінчується глухим кутом під Винниківським лісопарком. Отримала назву 1933 р. 1969 р. перейменована на вулицю Пересади. 1990 р. знову перейменовано на Медової печери. Назва походить від печери.

Вулька.

Давній топонім біля Винник. Ойконім «Вулька» мали сучасні села Волиця (колишня назва — Перша Вулька), Бережани (колишня назва — Друга Вулька), Соснівка (колишня назва — Третя Вулька) Пустомитівського району, частина Сихівського району м. Львова (Сихівська Вулька). Лісовий

масив між хутором Коп'ятин (с. Давидів) і Сиховом ще й тепер називають — Ліс Вулька. Назва Вулька походить від зменшувального від польського «воля» (пол. Wola) – Вулька (пол. Wólka). «Воля» — вільне поселення, слобода. У давнину так називали поселення, які заснували польські магнати на вільних землях, звільняючи мешканців на 10-20 років від податків.

Цікавим є факт, що в Тернопільській області у Бережанському районі теж с. Вульку перейменовано на Волицю. Ще назву Вулька має місцевість Франківського району Львова, що обмежена залізничним полотном і вулицями Гвардійською, Княгині Ольги, Сахарова та Стрийською.

Польська карта 1931 р.

Чортова (Чатова) Скеля.

Назва скелі «Чортова» – сучасна. Раніше скелю називали «Чатова», тому, що місцеві мешканці з неї чатували за підходом татар. Привертають увагу історичні події, пов'язані зі скелею. Високий Замок, Лиса гора, а також Чортова (Чатова) Скеля були спостережними пунктами, на яких перебували княжі чати, що стерегли підступи до давнього Львова. Поширена в Галичині легенда про «чортівські назви» не оминула й скелі.

Існують кілька легенд щодо походження назви гори.

Перша легенда. За переказами, чорти розсипали великі камені, й один із них впав у Винниківському лісі, один біля села Пеняків, ще один біля Підкаменя. Тому скелю у лісі Жупан і назвали у народі Чортовою (Чортівською).

Друга легенда. Колись чорти заповзялися знищити собор Святого Юра. А нечиста сила має міць до першої ночі, бо вже як о першій півні запіють, то чортівня відразу слабне.

Ото вони зібралися й вирішили на собор кинути цілу скелю. За Винничками якраз така скеля стояла, і чорти дійшли думки, що вона б цілком могла розчавити собор.

Вибрали вони таку ніч, коли зірок на небі майже не було, обхопили ту скелю руками й знялись у повітря. Та не пролетіли й сотні кроків, як мусили спуститися на землю й в долоні поплювати. Клята скеля була така важезна, що обривала руки. Так вони то летіли, то віддихувалися, аж от коли були напівдорозі між Винниками і Львовом півні заспівали, а на Ратуші бамкнув дзиґар.

Враз уся сила, яка в чортів була, змаліла, скеля вислизнула з рук і гугупнула серед лісу на пагорбі.

Там вона і досі стоїть. А коли уважно придивитися, то можна помітити сліди чортячих пазурів.

Третя легенда. Ніхто не знав, звідки прилетів цей дракон, що оселився піді Львовом на Чортових Скелях.

У погідну днину вигрівав своє могутнє тіло на скелях, ліниво мружачи дрімливі очі. Коли надходив вечір і тіні високих сосен лягали на землю, дракон оживав – спочатку з хрумкотом потягувався, розправляючи могутні лапи, далі шкробав гострими кігтями по камінні, аж іскри летіли, а вкінці розривав повітря голосним гарчанням. Від його рику стрясалися дерева, гуркотіло каміння, аж луна котилася і страхом напоювала місто.

Був час, коли дракон убивав для самої лише розваги. Годі було потрапити зі Львова до Винник, бо страховище чаїлося в лісі на пагорбах і тільки й чекало на необачного подорожнього.

Та от урешті уклали львів'яни зі змієм таку угоду, що будуть йому приганяти худобу на поживу. А крім того щомісяця молоду панну приводити.

Того чорного дня всі дівчата вкладали до шапки папірчики зі своїми іменами, а посланці з шапкою ішли до самої драконячої печери й ставили шапку перед чудовиськом.

Змій якусь хвилю обнюхував папірці, а тоді як дмухне – всі вони, мов пелюстки, вгору злітали. Лише один папірчик залишався.

Посланці поверталися назад, несучи в шапці для когось горе, а для міста спасіння.

І так тривало понад рік, аж поки не випала черга на доньку коваля Ярину.

Вістку їй принесли якраз у переддень шлюбу. Родина вся залилася слізьми, та що мали робити – мусили споряджати ковалівну на смерть таки того вечора. Її наречений був мисливцем і відчайдухом таким, що не раз з самою лише рогатиною йшов на ведмедя. Але дракон – не ведмідь. Може б його вдалося забити, але ж він не підпустить до себе, змете гарячим полум'ям.

– Знаєте що, сказав мисливець до коваля. – Я піду замість Ярини.
– Що ти говориш? – здивувався той. Дракон чекає панну. Тобою він не вдовольниться.
– Він і дістане панну, – усміхнувся мисливець. – Я буду тією панною.

І по тих словах парубок хутенько зголив собі вуса, натер щоки буряком, вбрався в Яринину шлюбну сукню – чим не панна? От тільки на голову ще лляного прядива накласти й віночок вчепити.

– Боже мій! – жахнувся посланець, який мав відпровадити офіру до змія. – Та ж дракон усіх тоді заб'є, коли викриє обман!

– Не вспіє викрити, – сказав юнак. – Ходімо

І пішли вони удвох з посланцем до Чортових Скель. Посланець усю дорогу трусився й молитви шепотів, а мисливець стискав меча, захованого в складках широкої сукні.

Дракон уже чекав. Ані тіні підозри не мигнуло в його очах. Бачив перед собою струнку вродливу панну з буйним хвилястим волоссям, котре падало на дещо заширокі плечі.

Посланець уклонився і поспішив покинути жахливу місцину, а юнак сміливо рушив до змія.

Той лежав собі, ліниво муркочучи під ніс, і жер жадібним поглядом улюблений смаколик. Зараз він насолодиться ніжним дівочим м'ясцем. З цією п'янливою думкою дракон підвів голову з лап і пащеку розкрив. Але що це?! Раптом панна зробила різкий рух і в повітрі зблиснув гострий меч.

На мить дракон закляк від несподіванки. У його не надто розумній голові виникла підозра, що панна не може володіти такою силою, щоб вимахувати двосічним мечем, як веретеном. Але це була його остання думка, бо в наступну мить з розсіченої драконової шиї бухнула чорна паруюча кров і, мов смола, заклекотіла по камінні. Ще один удар – і голова змія покотилася до підніжжя скель.

Так ото настав кінець лютому драконові. Голову його забрав зі собою хоробрий мисливець, а тіло розшарпали лісові звірі та птахи. Але ще й досі можна побачити на скелях сліди драконових пазурів.

Хоча деякі історики вважають, що насправді скеля мала називатись Чатовою, бо на її вершині чатували воїни і виглядали, чи з'являються на горизонті відлуння пожеж від татарських набігів.

Четверта легенда про ключ від скарбу під Чортовою скелею.

Довго полювала міська сторожа на розбійника Федька Чугая, та врешті решт схопили і заточили до тортурні. Кат впродовж кількох днів намагався вибити з в'язня бодай щось про його товаришів та їхні криївки, але все намарне. Лежачи змордований без клаптика живого місця на тілі, Федько марив про своїх друзів і про те, як вони на прудких конях увірвуться на Ринок і врятують його від страти. Аж ось нарешті надійшов його останній день. Раннім ранком вивели Федька з катівні. Мав на шиї зашморг, кінець якого тримав у руці кат.

Сторожа, озброєна галябардами і флінтами, оточила їх з усіх боків. Шибениця вже чекала попід Ратушею. Федько кидав довкола неспокійними очима, намагаючись упізнати своїх кумплів у юрбі цікавих. Не міг він знати, що частина його розбійницького загону загинула день перед тим під час облави, а решта розпорошилася і рятувалася на віддалених хуторах.

Коли врешті збагнув, що порятунку не буде, зі смутком і байдужістю пропустив повз вуха вирок смерті. Так само механічно поцілував хреста священикові й висповідався. І тільки зійшовши за катом на драбину, мовби знову на світ народився. Поглянув на тлум людей і гукнув:
– Гей, люди! Біля Чортової скелі під смерекою закопав я золоті і срібні гроші! Сховані вони в залізній скрині, а ото ключ від неї.

Із тими словами скинув з шиї металевого хреста і простягнув на руці. Кат щойно зараз помітив, що хрест має зазубрини, такі, як у ключі. Аж очі йому на лоба полізли, що раніше про те не здогадався, бо був би з шкіри виліз, а видобув би з Федька його скарб.

Але ніхто з юрби не рушив з місця за тим ключем, і тоді кат простяг було руку за ним, але Федько змахнув правицею і ключ полетів людям під ноги. Може б хтось й підняв, але в одну мить невідь звідки об'явився чорний пес, схопив ключа до писка і, заки хто небудь отямився, зник безслідно.

П'ята легенда. 1648 р. в околицях села Лисиничі був розташований табір військ Богдана Хмельницького. На Чатових скелях (як вони тоді називалися) був сторожовий пункт, з якого було видно всі околиці. Козаки захопили його без особливих зусиль і утримували навіть тоді, коли основні війська Богдана Хмельницького змушені були відступити від Львова через зраду кримськотатарського хана. Польські війська все-таки здобули цей важливий стратегічний пункт на підступах до Львова, але ціною дуже великих втрат. Хтось із них сказав тоді, що це справжні Чортові скелі, а не Чатові. Так ця назва і закріпилася за скелями.

Гора Жупан (Ліс Жупан).

Існує легенда щодо походження назви – сталося так, що поляки оточили козаків у Винниках під горою. Було це в той час, коли Б. Хмельницький облягав Львів. Поки не звечоріло, козаки боронилися як могли, а в сутінках зійшли на гору. Порозвішували жупани на кущах та деревах і запалили вогні. Під покровом ночі козаки втекли Лисиницьким трактом. Поляки на світанку кинулися штурмувати гору і застали тільки попіл від вогнищ і жупани козацькі. Відтоді гору назвали Жупан.

Інша легенда виглядає ще романтичнішою. Восени тут стояли козаки Богдана Хмельницького. Як каже один з переказів, сам Богдан Хмельницький назвав тоді гору Жупаном. Якийсь час ставка гетьмана була на схід від Винник біля с. Миклашів. У тому місці досі ростуть дуби Б. Хмельницького. Якось, під'їжджаючи до Винник, Б. Хмельницький зупинився вражений прекрасним краєвидом. Гора, що здіймалася над Винниками, виглядала, ніби гаптована золотом і пурпуром. Це виблискувало на сонці пожовтіле листя і дозрілі червоні ягоди шипшини. Милуючись горою, гетьман сказав: «Красива, як козацький жупан».

Гора Шипшина.

Сьогодні шипшини на горі небагато, але у минулому її кущі густо вкривали схили гори. Коли шипшина зацвітала, ліс здіймався над Винниками як велетенський рожевий букет.

Гора Лисівка.

Колись гора була не залісненою й на її схилах вирощували виноград.

1861-1864 рр. Австрійська карта.

Америка (На Америці).

Колишня вул. М. Шашкевича, тепер — вул. Лесі Українки. У творі Мирослави Сопілки «Про затишне місто Забобонники» (1930 р.) так іронічно подається опис цієї місцевості: «Америка ж славна колись була своїм болотом, і, мабуть, розказують старі люди, лише тому Америкою зветься, що колись дуже давно у тім місці люди по вулицях човнами через калабані переїздили. Пішоходом можна було втопитися. Отака-то історія нашої Америки». Пройшло майже століття, а вул. Лесі Українки майже не змінилася.

У радянський період з'являються нові назви місцевостей: **«Камчатка»**, **«Сахалін»**, **«Негри»**. Проте, вони не прижилися, за виключенням «Негрів».

«Негри».

«Негри» — район вул. Кільцевої, територія де в часи СРСР знаходилася військова частина (військова частина є й тепер) та будинки в яких переважно проживали родини офіцерів та прапорщиків. Військовики були переважно російськомовні й відповідно їхні сім'ї теж. Діти ходили у російську школу №39 у Винниках (тепер школа «Берегиня»). Це була зовсім інша та чужа місцевим українцям-винниківчанам культура. Переважна більшість населення цього району суттєво відрізнялося в побуті, культурі, мові, звичаях та обрядах від корінних мешканців, з відси і назва – «Негри». Але з часом російськомовні українізувалися, невелика частина їх на поч. 1990-их рр. виїхала з Винник, російську школу закрили. Проте назва місцевості «вкоренилася», хоча, мабуть, більшість теперішніх жителів і не знає чому вони живуть на «Неграх».

«Камчатка».

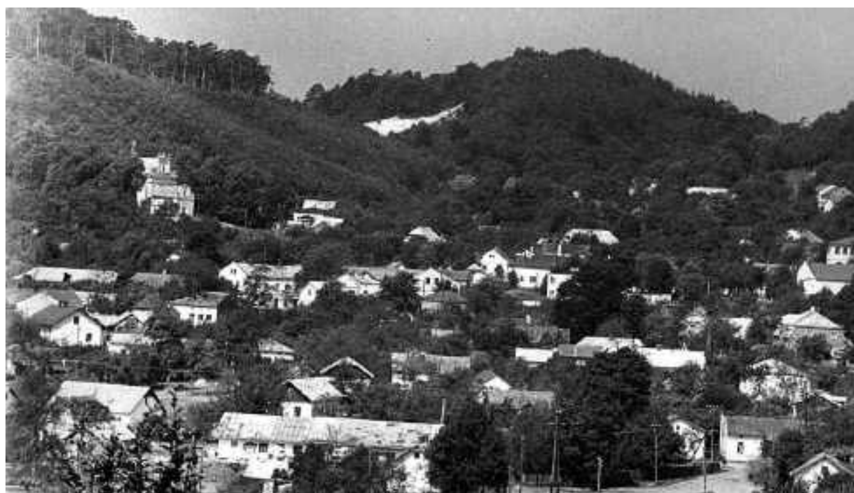
«Камчатка» — східна околиця Винник (територія між Будинком школярів, церквою Івана Хрестителя (вул. Галицька) й Кільцевою дорогою (траса Київ-Чоп), частина колишньої німецької колонії Вайнберґен. Топонім з'явився в 1950-их рр. Мабуть, назва «Камчатка» пов'язана з географічною картою СРСР (півострів Камчатка знаходиться на крайньому сході Росії, тоді – СРСР).

1950-ті рр. Вулиця Танкістів (тепер В. Івасюка)

Будинок на вул. Л. Українки (колишня вул. М. Шашкевича) в якому проживав Іван Липа (2017 р., грудень)

1960-ті рр. Вид на пісковню та урочище «Кут» з Розлавки. Світлина О. Комендяка

Вид на урочище «Сахалін». Світлина Мар'яни Білик

«Сахалін».

«Сахалін» — район теперішньої вул. Івасюка та прилеглої місцевості (колишня військова частина та військове містечко). Топонім з’явився в 1950-их рр. Ця територія була «ізольована» від основної частини Винник. Військова частина та військове містечко знаходилися в Лісі Жупан (під Чортовою (Чатовою) склею). Назва «Сахалін» як і назва «Камчатка» теж пов’язана з географічною картою СРСР (Сахалін це острів який знаходиться в Росії, тоді – СРСР).

«Ранго».

«Ранго» — південна околиця Винник і частина с. Волиця (колишня Перша Вулька; від вул. Забава до ставів і озера "Електрон"). З 1950-их до початку 1990-их там знаходилися кантора, пилорама, дитсадок радгоспу «Винниківський».

СТАРІ НАЗВИ МІСЦЬ І ДЕЯКІ ПОЯСНЕННЯ (за М. Влохом, 1970)

На перехресті доріг з Винник до Лисинич і Підборець на австрійській мапі такого ж масштабу (1 : 75 000 – А. Б.) з 1892 року є напис **«Принада»**. Так називалася старовинна корчма коло Глинянського шляху. Прилеглі поля у Винниках називали **«Під Принадою»**. Якийсь кілометр далі на схід називали поля **«За Каменем»**. Народній переказ говорить, що колись у Велику П’ятницю вибрався там селянин орати поле і перемінився в камінь. Цей камінь мав вигляд фігури і правдоподібно був кам’яною бабою, що їх було більше в околиці Львова. Ще за один кілометр далі на схід на австрійській мапі (мабуть, з 1835 р., дати не зазначено) знаходиться заглибина під назвою **«Роздороже»**, де в північній частині зазначено дві греблі. За часів шляхетської Польщі там пани мали став з рибним господарством, яке, мабуть, скасували з-за недостатнього допливу води. До

наших часів залишилися тільки назви піль **«Межи греблями»** або **«Ланки за ставом»**.

Далі на схід між селами Миклашевом і німецькою колонією Унтерберґен на австрійській мапі з 1892 року зазначено парцелю з лісом поверхнею коло 1 квадратового кілометра. З цього на сьогодні збереглося лише три дуби, що їх називають **«Дубами Хмельницького».** З цього місця відкривається прегарна панорама в бік Львова на лісисте узгір'я **«Жупан»** від Лисинич до Винник. Може й ця назва походить від краси узгір'я, наче вкритого зеленим жупаном. Далі на південь узгір'я має назву **«Лисівка»** і **«Забава»**. Правдоподібно, колись там були незаліснені піскові дюни на яких плекали виноград, від чого й оселю назвали Винники.

Паралельно до описаного узгір'я по правому боці річки Маруньки знаходиться друге лісисте узгір'я, що на мапах має назву **«Великий ліс»**. В ньому, коло дороги з «Забави» до Пасік і Сихова, була колись вапнярка для вжитку тільки власників замку у Винниках. На австрійській мапі з 1783 року цю вапнярку зазначено написом **«Кальк Офен»**, а на мапах пізніших видань її вже немає, — мабуть її скасувала австрійська влада.

Там же недалечко (біля урочища «Бліх» — А. Б.) був табачний млин (зазначений на австрійських мапах), збудований управою тютюнової фабрики у Винниках для мелення тютюну на мучку — табаку до нюхання. Попилю силою для млина була вода з річки Маруньки. Після введення електричних моторів табачний млин перенесено до тютюнової фабрики.

Південно-східня частина Винник мала назву **«Загородє»**, що означає урочище. На схід від Винник, між лісом **«Діброва»** і селом Чішки, простягаються сіножаті під назвою **«Лазки»**. Ця назва (в Галичі й Березові називають «Лази») походить від слова лазити) та означає дію при корчуванні лісу або випасі худоби. Поля вздовж південного берега лісу **«Діброва»** до **«Лазків»** називали **«Підлуже»**.

Частину села на схід від замку (тютюнова фабрика) називали **«Розлавка»**, що, мабуть, виводиться від слів розвал або провал, бо такий вигляд має там стрімкий, підмоклий і усувний терен. На захід від замку частина села називалася **«На Куті»**, що формою нагадує гострий геометричний кут. Там були сильні джерела, що заливали частину села і **«Лазки»**, доки тютюнова фабрика не уярмила джерел у водопроводи для свого вжитку. Обмуровані й накриті джерела називали **«цісарською студнею»**.

«Голда» — назва схилу гори під тютюновою фабрикою. Дехто твердить, що ця назва походить від «гольде» (свалка). Можливо колись там скидали фабричні відпадки, а також можливо, що колись там піддані селяни складали своєму панові «голд» (чолом, чолобитню). Це тим більш правдоподібне, що таку саму назву зустрічаємо в недалекому селі Черепин, де ніколи не було фабрики, те був пан — власник села, що йому селяни, мабуть, складали «голд».

1904 р. Вілла нотаріуса Володимира Левицького

Ринок. Площа Торговиця. Світлина до 1906 р.

Початок XX ст. Ринок. Площа Торговиця. Кінний базар

Луки, городи й поля мають такі назви: **Підлуже, Лазки, Межи греблями, За Ставом, У Коритині, Нивки, Ланки, Полуванки (Пів ланки), Під Дібровою, Помірки** тощо. Назви лісів, як от **Діброва, Великий ліс. Лисівка, Шипшина** й **Жупан** — усі старовинного українського походження, які також вказують на те, що тут споконвіку живуть українці.

Десь перед першою світовою війною багатий львівський міщанин Зажицький побудував під Великим лісом санаторію, назвавши її **«Макіївка» («Маріївка»** — А. Б.**)**, а управа австрійських залізниць також назвала залізничну зупинку тут «Макіївка». Але колись цю дільницю Винник називали **Млинівці**, бо там було кілька млинів, а тепер вона називається вулицею Хмельницького.

РОЗДІЛ V. ЗГАДКИ ПРО ВИННИКИ У ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛАХ ТА АКТАХ

Габсбурзька монархія, що утворилася у XV—XVI ст., являла собою багатонаціональну державу, що включала німецькі, слов'янські й угорські землі Центральної Європи. У результаті першого поділу Речі Посполитої в 1772 р. до численних володінь Габсбургів додалися ще польські й українські землі.

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY

KRÓLESTWA POLSKIEGO

TOM I.

WARSZAWA

Невдачі Австрії у двох великих війнах (війна за Селезію з Пруссією та Семилітня війна проти Пруссії (1756–1763) зробили для панівних кіл очевидною невідкладність реформ. Ці реформи, що здійснені під час правління Марії-Терезії (1740–1780) та її сина Йосифа II (1780–1790), досить характерні для політики «освіченого абсолютизму».Частково ще за правління Марії-Терезії, і особливо за правління Йосифа II, в імперії був проведений ряд заходів, що значно обмежили привілеї католицької церкви: закриті численні монастирі, проведена часткова секуляризація церковних земель, єзуїти вигнані з австрійських володінь.

1782 р. уряд Йосифа II ліквідував особисту залежність селян у Галичині, Чехії, Моравії, Угорщині та замінив панщину та натуральні повинності грошовою рентою. У межах цих заходів землевласникові заборонялося вимагати від селянина більше як три дні панщини на тиждень, або 156 днів на рік (для найбідніших селян встановлювалася ще менша панщина); суворо обмежувалися додаткові повинності на користь землевласника; закон надавав селянинові право обробляти свій наділ, а також такі особисті свободи, як право одружуватися без дозволу пана, переходити на інші наділи, звертатися зі скаргами на свого пана до суду.

Перший опис Винник, часів австрійського панування, відноситься до 1783 р. Інші описи датуються 1785 р., 1786 р. і 1797 р. Їх було знайдено М. Влохом у віденських архівах. 1785 р. — акти: « Найвище розпорядження для Комісії Двору в справі знесення панщини», «Знесення панщини і розділення землі. Договір цісарсько-королівських камеральних дібр Винники в Галичині» (ці акти стосуються роздачі землі селянам і одночасного знесення панщини у Винниках).

1786 р., у Лейпцигу, виходить книга Франца Кратера «Листи про теперішній стан Галичини» (подана розповідь про фабрику тютюну у Винниках; на стор. 38).

Про Винники згадує австрійський вчений Гакет (Hacquet) Бальтазар (1739—1815) який був різнобічним науковцем, дослідником та подорож-

ником. За характером своєї наукової діяльності він найбільше належав до географії. Вчений був одним з останніх представників так званої «середньовічної географії». У своїй праці «Hacquet B. Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 bis 1795 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nordlichen Karpaten. Erster Teil: 206 S., 7 fig. und 7 Tafeln. Zweiter Teil: 249 S., 8 fig. und 6 tafeln. Dritter Teil: 247 S., 7 Tafeln und 3 Tabellen. Vierter Teil: 254 S., 6 Tafeln. Im Ferlage der Raspischen Buchhandlung, Nurnberg 1790, 1791, 1794, 1796» він зауважує, ***що у Винниках (коло Львова: «… є колонія швабів і тютюнова фабрика»*** [т.3, с.235].

Опис Винник з 1797 р. подає управитель Антон Фрік.

У розділі «Хроніка тютюнової фабрики у Винниках» М. Влох подає камеральні акти починаючи з 1779 р. і по 1848 р.

Всі ці матеріали (тексти описів) були опубліковані М. Влохом у його збірнику.

Важливі дані по географії та історії Винник містяться у Географі́чному словнику Королі́вства Польського (пол. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich).

Це — 15-томна енциклопедія-довідник, видана наприкінці XIX ст. польським географом, редактором часопису «Wędrowiec», магістром фізико-математичних наук Варшавського університету Філіпом Сулімєрським; магістром фізико-математичних наук Варшавського університету Броніславом Хлєбовським, а також землевласником, кандидатом дипломатичних наук Владиславом Валєвським. Праця вийшла завдяки пожертвам Вітольда Згленіцького та коштам, зібраним за посередництва каси імені Юзефа Мяновського.

Цей «Географічний словник» є джерелом для вивчення історії та географії Центрально-Східної Європи.

Географічний словник Королівства Польського та інших слов'янських країн) був виданий у Варшаві у 1880 – 1902 рр. і складався з 15 томів. У томі XIII (Warmbrun — Worowo, 1893, 960 s) є відомості про Винники.

Ось як пише про «Географічний словник» М. Влох у своєму збірнику: «Дехто вважає «Географічний словник» монументальною працею в польській науці. Немає сумніву, що та праця велика об'ємом (15 великих томів), та, на жаль, не всі подані там відомості правдиві, а деякі навіть фальшиві, сфабриковані з розмислом для збільшення польського стану посідання коштом українського, тому до цієї праці треба підходити обережно. Щоб не бути голослівним, цитуємо для прикладу статтю про Вайнберген, колишню німецьку колонію у Винниках...» (дальше йде розповідь про фальшування статистики населення Вайнберґену і т. п.).

Цікаві відомості про Винники містяться у праці ***Станіслава Шнюр-Пепловського*** «Галіціана. 1771–1812» (1896 р., ст. 112).

Станіслав Шнюр-Пепловський (1859–1900) — за освітою правник, за покликанням журналіст та історик Львова. Наслідком систематичної праці з історичними джерелами було видання численних статей та 21 книги (за

8 років). Підбір тематики, легкість пера, доступна жива мова зробили Шнюр-Пепловського неперевершеним популяризатором галицької історії. Найвідоміші праці: «З минулого Галичини. 1772–1862» (1894–1895 рр.), «З тайного архіву» (1896 р.), «Картини з минулого Галичини. 1878–1841» (1898 р.). Покінчив життя самогубством.

Короткі згадки про Винники у польській літературі подавалися у так званих путівниках по Галичині і Львову. У путівнику «Przewodnik po zdrojowiskah i mejscowosciach klimatycznych Galicii» (Львів, 1912 р.) на стор. 222 знаходимо відомості про Винники. Одним зі співавторів був доктор ***Тадеуш Прашіль*** — відомий лікар-бальнеолог, власник лічниці в Трускавці. Працював також у шпиталі Червоного Хреста у Львові.

Автором понад 150 путівників, в тому числі по Львову та Галичині, був ***Мечислав Орлович*** *(17 грудня 1881 р., м. Комарно — 4 жовтня 1959 р., м. Варшава) — доктор права, польський географ, етнограф, краєзнавець і популяризатор туризму. Випускник Університету Яна Казимира у Львові (Львівський національний університет імені Івана Франка). Був одним із засновників Академічного туристського клубу у Львові (1906 р.) — перша академічна організація туризму в Польщі, організував перший Національний олімпійський комітет у Польщі (з 1930 р. був його віце-президент).*

Деякі путівники Мечислава Орловича.

***** Ilustrowany przewodnik po Galicyi. — Lwów, 1914.(опис Винник стор. 121);

***** Ilustrowany przewodnik po Lwowie. — Lwów, 1920.(опис Винник стор. 126). Побудований за маршрутним принципом з описом за дільницями, вулицями і площами, путівник М. Орловича був розрахований перш за все на військовиків з різних кутків Польщі, яких автор прагнув ознайомити з минулим Львова, його культурною та мистецькою спадщиною, військовою історією, пам’ятками архітектури, акцентуючи на споконвічній польськості культури міста. Путівник заілюстрований 32 фотографіями.

***** Друге розширене перевидання путівника «Ilustrowany przewodnik po Lwowie» (опис Винник стор. 242). з’явилося друком 1925 р. у серії «Польська туристична бібліотека» коштом Міністерства публічних робіт, керівником сектору «Туристика» якого на той час працював М. Орлович. Видання містило 102 ілюстрації та план міста. Особливого розширення зазнав розділ «Околиці Львова». Тут автор зосередив відомості про геологію, корисних копалин, фауну та флору, характеристику поселень з демографічним і національним складом їх мешканців, місцеві культурні пам’ятки Левандівки, Рясної, Білогорщі, Сигнівки, Замарстинова, Голоско, Збоїщ, Винник, Сихова, Сокільник, подав опис підльвівських курортних місцевостей з їх лікувальними властивостями (Брюховичі, Воля Добростанська, Зимна Вода, Любінь Великий, Пустомити).

Згадки про Винники зустрічаємо у праці галицького політичного діяча і журналіста ***Івана Гладиловича*** «Зміни краєвиду в землі Львівській з

половини XV до половини XX сторіччя. Львів, 1931.» (пол. мовою). На стор. 417 подано опис Винник і дату першої згадки про місто – 1410 р.

Іван Гладилович (1901—1945) — діяч студентської католицької молоді (1920-ті рр.), член проводу Союзу Гетьманців-Державників, з 1932 р. редактор цього органу «Хліборобський шлях». 1935 —1939 рр. член проводу Фронту Національної Єдності і співредактор щоденної газети «Українські вісті». Опублікував ряд праць з історії Галичини.

«Історичні проходи по Львові» ***Івана Крип'якевича*** (Львів, Видання товариства «Просвіта», 1932 р.) — це історико-краєзнавча праця видатного українського вченого. Вона знайомить з цікавими сторінками давнього минулого Львова, з найважливішими подіями, які відбувалися в місті протягом XIII-XIX ст. і першої третини XX ст. «Історичні проходи по Львові» — це один з найкращих путівників по Львову з неповторним стилем авторського тексту, який робить її надзвичайно цікавою. Історико-краєзнавчі нариси І. Крип'якевича є водночас пам'яткою української мови Галичини 20—30-их рр. XX ст., а тому містить багато старих термінів. Зокрема, тодішні назви окремих національностей як жиди (євреї), москалі (росіяни) не мають ніякого сучасного образливого відтінку, оскільки тоді вони були загальноприйнятими. У даній праці знаходимо відомості про околиці Винник: Чортову скелю та Медову печеру.

Характеристика населення Винник подана у фундаментальній праці ***Володимира Кубійовича*** «Етнічні групи Південно-Західної України (Галичини) на 1.1. 1939. Національна статистика Галичини.» – Вісбаден, 1983.

Кубійович Володимир (1900—1985) — український географ, демограф, енциклопедист, організатор української науки. Дослідник і популяризатор географії, українського етносу на теренах України та поза ними. Автор понад 80 наукових праць з географії України: «Територія і людність українських земель» (1935 р.), «Атлас України і суміжних земель» (1938 р.), «Географія українських і суміжних земель» (1938 р., 1943 р.), «Українські етнічні групи Галичини» (1953 р.) та ін. Квінтесенція цих праць — обґрунтування концепції відродження національної держави в її етнічних межах. Організатор видання і головний редактор «Енциклопедії українознавства» (Париж — Нью-Йорк, 1955—1984 рр.). Редактор українського видання праці Вольфа-Дітріха Гайке з історії дивізії «Галичина», автор статей у «Вістях» Братства колишніх вояків дивізії, зокрема статті «Початки Української Дивізії «Галичина». Також написав спогади «Мені 70», «Мені 85» і «Українці в Генеральній Губернії 1939 — 1941» (1975 р.). Обґрунтував концепцію відродження національної держави в її етнічних межах. Голова Наукового товариства імені Шевченка в Європі (1952 —1985 рр.).

Наукові праці В. Кубійовича-географа присвячені проблемам вивчення антропогеографії Українських Карпат, географії, демографічних процесів і населення України та окремих її регіонів — Галичини, Карпат, Волині,

Полісся. За наукові дослідження в галузях географії та демографії, В. Кубійовича вважають одним із засновників сучасної географії України.

Праця ***Олени Степанів*** «Сучасний Львів» (1943) — перша комплексна і найбільш повна економічно-географічна характеристика Львова та околиць. Вона не втратила своєї актуальності й тепер. У даній монографії неодноразово згадуються Винники. Ось кілька цитат про Винники:

«З усіх місцевостей, прилучених до Львова, окрему антропогеографічну одиницю становлять Винники, розташовані при північнім березі Поділля. Поселення має фізіономію малого містечка (донедавна осідок, урядів — суд), свій розвиток завдячує головно великій фабриці тютюну і цигарок... У зв'язку з новим поширенням львівської громади від 1 квітня 1942 р. через прилучення таких міст і сіл, як: Винники (1410), Білогорща (1423), Брюховичі (1452), Велике Голосько (1403), Каменопіль (1447), Кривчиці (1447), Ляшки Муровані (1454), Лисиничі (1411), Малехів (1377), Підбірці (1454), Рудно (1480), Рясна Польська (1430) і Руська, Сихів (1409), Козільники (1400), Скнилів (1396), Малий Скнилів, Львівські Сороки (1433), Збоїська (1359), Зимна Вода (1440), Зимновідка - разом: 1 місто і 20 сіл, збільшився простір Львова на близько 20 тис. га, що з давньою площею 6,6 тис. га дає 26.030 га. Одночасно проведено новий адміністративний розподіл міста, на одинадцять дільниць: І. Штадтмітте, II. Кайзервальд, III. Квеллєнберґ, IV. Стрийпарк, V. Гохшулє, VI. Гауптбангоф, VII. Зоммерштайн, VIII. Вайнберґен, IX. Кальтвассер, X. Штадтвальд, XI. Ам Пельтев.

Винники — містечко, 8 км від Львова. Це стара оселя, що згадується під назвою «Малий Винник». Вона була розбудована: 1) на землях, які князь Лев дарував за вірну службу колишньому львівському війтові німцеві Бертольдові, та 2) на даровизнах по другім боці річки Марунькии, які надав був Володислав Опольський львівському міщанинові Григорієві. Вже в XVII ст. було це містечко. З пам'яток культури є тут бароковий костел з 1737 р. і один з перших у Галичині пам'ятників Шевченкові, проекту укр. арт. Лушпинського, роботи укр. мистця Коверка. На цвинтарі пам'ятник поляглим стрільцям УГА. В лісах, від сторони Маріївки, в тінистих ярках заховалось багато рослин питомих тільки Карпатам. У містечку знаходиться велика фабрика тютюнових виробів. Мешканці — переважно столярі і робітники на фабриці. Число населення досягає близько 5 000 — 2/3 українців. Біля Винник знаходиться б. німецька колонія Вайнберґен».

Олена Іванівна Степанів (1892—1963) — громадська і військова діячка, перша в світі жінка, офіційно зарахована на військову службу у званні офіцера, чотар Української Галицької Армії, доцент географії у Львівському державному університеті ім. І.Франка. Автор близько 75 праць, в тому числі спогадів «На передодні великих подій. Власні переживання і думки 1912—1914», «Напередодні великих подій» (1943 р.), довідника «Кооперативи здоров'я» (1930 р.), монографії «Сучасний Львів»(1943 р.), нарисів «Промисловість Львова за часів німецької окупації 1941—1944 років»

(1946) та «Трудові резерви Львівщини» (1949 р.). Особливо актуальною є книга Олени Степанів «Крим — ключ до Чорного моря», що була надрукована 1943 р. у львівському журналі «Дорога».

Олена Степанів належала до ґрона вчених, якими може пишатися будь-який народ: це академіки Степан Рудницький і Юрій Полянський, професори Володимир Геринович та Володимир Кубійович, доктори Мирон Дольницький і Михайло Іваничук.

29 травня 1962 р. була підписана постанова ЦК КПУ № 16 / 18-3 «Про видання «Історії міст і сіл Української РСР». Це перша фундаментальна історична праця, кожний том якої висвітлював історію населених пунктів окремих областей України, а їх на той час налічувалося майже 40 тисяч. У книзі «Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область. — К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1968. — 980 с.» подано розгорнуту історико-географічну характеристику Винник.

У радянській енциклопедії (Большая советская энциклопедия: в 30 т. Гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — М. : Сов. энцикл., 1969 – 1978) теж згадуються Винники: «Винники, місто Львівської області УРСР, за 4 км на Сх. від Львова. 10 тис. жителів (1968). Тютюнова, швейна фабрики, цегельний завод. Засноване у 2-й половині 13 ст. Місто з 1940».

У першому томі Географічної енциклопедії України (1989, ст. 173) теж подано географічну характеристику міста: «ВИННИКИ — місто Львів. обл., підпорядковане Червоноармійській райраді м. Львова. Розташоване на р. Маруньці (прит. Полтви, бас. Зх. Бугу), за 6 км від Львова. Нас. 12,1 тис. чол. (1988).

Засн. у 2-й пол. 13 ст., місто з 1940. Рельєф міста погорбований, з незначним перевищенням висот і заг. похилом поверхні на Пд. Сх. Пересічна т-ра січня — 4,0°, липня + 18,0°. Опадів 790 мм на рік. Пл. зелених насаджень 133 га. У місті — тютюнова ф-ка, філіал Львів. виробничого текст.-галантерейного об’єднання «Юність», цехи львів. виробничих об’єднань «Полонина» і «Галантерея», консервний цех львів. з-ду «Харчопродукт», цегельний з-д тощо».

РОЗДІЛ VI. УНІКАЛЬНІ ПРИРОДНІ ПАМ’ЯТКИ ВИННИК ТА ОКОЛИЦЬ

VI. 1. ЧОРТОВА (ЧАТОВА) СКЕЛЯ

Чортова (Чатова) скеля (414 м н. р. м.) — унікальний природний та історичний об'єкт в околицях Винник, пам'ятка природи місцевого значення. Дістатися до неї можна по-різному: від дороги Львів-Винники, від Глинянського тракту, від Лисинич, чи від Винник. Головне — підніматися весь час догори, а лісові стежки виведуть до скелі.

Природа. Належить до ландшафту Давидівського пасма. Знаходиться у Винниківському лісопарку. Є найвищою вершиною в околицях Львова.

Максимальна висота скель — до 20 м. Плосковершинний ерозійний останець гори увінчаний оригінальними (химерними) формами вивітрювання пісковиків верхньої частини баденського регіоярусу (середній міоцен, кайзервальдські верстви, 14 млн р.). У карбонатних пісковиках різної щільності чітко виражена скісна шаруватість. Типовий приклад ерозійних останців. На схилах гори трапляються суфозійні карстові лійки та зсуви. Гори є об’єктом туристичного відпочинку та тренувань з техніки скелелазіння.

Чортові скелі колись були більшими та вищими. Але протягом останніх століть звідси видобували каміння для будівництва та мощення доріг. Центральна скеля, що розташована на самій вершині пагорба, невисока, при своєму підніжжі має невеликий грот (очевидно рукотворний). Деякі інші скелі використовуються альпіністами для тренувань.

Археологія. Львівська обласна експедиція Інституту українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України у 1973 р. відкрила та обстежила багато пам'яток.

Найбільш значні роботи провели на пункті Львів-VII в урочищі Чортова (Чатова) скеля у межах навісу Романа і майданчика перед ним.

У верхньому горизонті зафіксовані матеріали XIX—XX ст., а також фрагменти посуду доби раннього заліза (скіфський період) та численні кістки тварин, зокрема, одомашнених.

На глибинах від 50 до 140 см виявлені рештки тільки диких тварин (оленів благородного і північного, лисиці, борсука, птахів тощо) і крем'яні вироби, скребки та ножі. Цим знахідкам понад 8 тисяч років.

Ще глибше (2 м під поверхнею землі) знайдені рештки мамонта, північного оленя, птахів, інших тварин, а з крем'яних виробів – скребки, різці та ножі, якими користувалися наші предки понад 13 тис. років тому.

У горизонті IV виявлені кістки мамонта, північного оленя, первісного коня та інших тварин, а з кам'яних і кістяних виробів – скребло, ножі тощо. Комплекс датований пізнім палеолітом (понад 27 тис. р. тому).

На думку археологів, під скелею було найдавніше поселення на території Львова – мисливський табір. Він існував раніше, ніж Кирилівська стоянка у Києві (19 тис. р. тому) та поселення на вулиці Спажистій у Кракові (25 тис. р. тому). Давні мисливці полювали на території нинішнього Львова на мамонтів, печерних ведмедів та левів.

У верхніх відкладах у навісі Львів-VII виявлено також рештки матеріальної культури часів короля Данила та його сина Лева.

Історія. На території Чортової скелі археологи знайшли залишки культури часів короля Данила. Колись наші предки називали скелю Чатовою, тому що місцеві мешканці з неї чатували за підходом татар. Гори Високий Замок, Лиса гора, а також Чортова були спостережними пунктами, на яких перебували княжі чати, що стерегли підступи до давнього Львова.

У часи воєн Чортова скеля ставала справді Чатовою, бо біля її підніжжя не раз розігрувалися битви: з турками (1672 р.), татарами (1695 р.), більшовиками (1920 р.).

1909 р.

1672 р., з турецько-татарською навалою на Львів, частина селян навколишніх сіл і деякі передміщани переховувалися зі своїми сім'ями та майном у лісах біля Чортової скелі. Під час останньої навали татар на Львів у 1695 р. кілька

ночей на Чортовій скелі за дорученням захисників міста розвідник спостерігав за пересуванням татарських орд, пильно стежив, звідки буде їх наступ на львівську фортецю.

Коли у листопаді 1918 р. українське військо залишило Львів, Чортова скеля ще кілька місяців перебувала в руках УГА. В околицях скелі воювали взимку 1918—1919 рр. частини групи «Схід», відтоді, напевно, залишились окопи, що прорізали ліс. А на самій скелі перебував спостережний пункт для коригування артилерійського вогню.

У середині XIX ст. відомий дослідник історії Галицько-Волинського князівства ***Ісидор Шараневич*** стверджував, що первісний Львів повинен був знаходитися в околицях Чортової скелі, оскільки на той час вона була найвищим місцем на цих теренах. Саме звідти, згідно з його припущенням, можна було побачити велику пожежу в Холмі, про яку згадано у Галицько-Волинському літописі. Цю сенсаційну гіпотезу Шараневича не підтримали сучасники. Однак нещодавні археологічні розкопки, проведені на території Чотової скелі фахівцями Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, відкрили найдавніший мисливський табір-поселення на теренах сучасного Львова, знайшли залишки матеріальної культури часів короля Данила. Тепер, у зв'язку з виявленням давньосередньовічної кераміки, варто повернутися до такого припущення.

Історик ***Людвік Зелінський***, який у XIX ст. досліджував цю територію, у журналі «Львовянин» писав, що були руїни якогось поганського замку, датовані VIII ст., коли у скелях робили оборонні споруди. Німецькомовний поет Саломон писав у 1822 р. у «Львівському пілігрімі», що якийсь боярин Ігор, «гордий, енергійний і жадібний багатства, мав замок у Лисиницькому борі на скелі». Замок цей називався Орлом, а Чортову скелю називали в народі Ігрець.

У народі щодо цього є кілька переказів. Один із них – на скелі був замок якогось боярина Ігоря, названий Орлиним. Може, саме тому одна зі скель, найвища, має назву «Орлине гніздо». За часів Австрії скелю перетворили на каменоломню.

Винниківчани приписують скелі цікаву властивість, вважаючи, що вона береже місто від граду та бурі. Якщо хмари закриють верхівку дерев, — це до тривалої негоди. «Закурив чорт файку», — жартують винниківчани.

Старожили стверджують, що в час війни німці хотіли підірвати скелю і прокласти пряму дорогу до Львова, однак геологи дослідили, що глибоко під скелею є великий резервуар води. Тільки це врятувало її від знищення.

Чортова скеля й ліс були власністю родини Сапоровських, які подарували їх львівським монашкам-бенедиктинкам.

1920-ті рр.

Одна монахиня у кінці XVII ст. оповідала, що бачила тут залишки мурів і звалища якогось замку. Скелі займали колись значно ширший простір, ніж тепер, пізніше їх було використано на каміння.

Від першої половини XIX ст. Чортова скеля притягала багатьох львів'ян, які любили там прогулюватися. Тоді її оспівували в поезіях та складали про неї фантастичні епопеї: про князя Ігоря, що тут мав свій замок, воював з братом Володарем і хотів відібрати його жінку Аделю; про Бонна й Вудиславу тощо.

1943 р.

Чортовою скелею пильно опікувалася ігуменя конвенту бенедиктинок Йосифа Кун. Вона встановила східці з поруччям, а на верху виставила альтанку з гострим дахом і верандою. Цю будову називала святинею Аполлона, або Муз. Сама ігуменя описала Чортову скелю й околиці міста у збірці віршів «Lembergs shonie Umgebungen» (гарні околиці Львова — нім.) (1834). Австрійська влада запідозрила Йосифу Кун в участі у революційних гуртках, й ігуменю вивезли зі Львова до Старії.

У другій половині XIX ст. монахині збудували під скелею монастир, де мешкали влітку, а згодом добудували костел. Цікаво, що у краєзнавчих джерелах є згадка про перший монастир, збудований у 1595 р. сестрами

Шариповськими з Коломиї, які поміняли свої землі у Коломиї на Чортову скелю і Лисиничі.

1912—1914 рр. навколо Львова з'являється кільце фортів. Його формували 11 фортів, споруджених у радіусі 8 км: Брюховичі, Грибовичі I і II, Дубляни, Лисиничі, Винники, Зубра, Сокільники, Скнилів, Рясне, З'явленська гора.

Форт «Винники» знаходився біля підніжжя Чортової скелі, між Винниками і Лисиничами (залишки укріплень збереглися). Стіни були побудовані з цегли місцевого виробництва — цегельня «Zupan» розташована була у Винниках. Форт відносно невеликий — 90 м довжина, 40 м ширина.

Культура. З кінця XVIII ст. до Винник на Чортову скелю почали поступово приїжджати на відпочинок городяни Львова, а на початку і в середині XIX ст. скеля стала улюбленим місцем багатьох львів'ян. Горою стали цікавитися історики, краєзнавці, туристи. Приблизно тоді ж на одній зі скель був облаштований оглядовий майданчик (зберігся донині) з альтанкою, звідки відкривались чудові краєвиди на Надбужанську котловину.

У XIX ст. та на початку XX ст. на Чортовій скелі бували діячі культури і науки: відомі галицькі просвітителі, учасники «Руської Трійці» Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький; художники Корнило Устиянович, Артур Гротгер; письменники Іван Франко, Михайло Павлик, Марія Конопницька; історики Денис Зубрицький, Ісидор Шараневич, Юліан Целевич. Часто відпочивали біля підніжжя скелі художники Олекса Новаківський, Іван Труш, Осип Курилас, Олена Кульчицька, композитори Анатоль Вахнянин, Філарет Колесса, співачка Соломія Крушельницька, етнографи Володимир Гнатюк, Володимир Шухевич, письменники Наталія Кобринська, Василь Стефаник та багато інших.

Геодезичний пункт біля Чортових скель (цит. за: Геодезичний пункт біля Чортових Скель. https://zommersteinhof.dreamwidth.org/201002.html)

Біля Чортових скель встановлено монумент з граніту, на якому вміщено напис:

«Пам'ятка науки і техніки міжнародного значення
Центральноєвропейська геодезична дуга
The Central European Geodetic Arc
Геодезичний пункт Винники
(Winniki (Zaptowska skala)
ф 49° 49' 43" λ 24° 07' 07"
Відновлено Науково-дослідним інститутом геодезії і картографії
у 2012 році
Охороняється державою».

Надпис «Zaptowska skala» — це орфографічна помилка. Мало бути написано «Czartowska skała». Ще до війни геодезисти допустили цю помилку. Якщо це сталось з вини довоєнних картографів і саме ця помилкова назва була занесена до міжнародного каталогу геопросторових даних, то тут уже нічого не поробиш. Символіка «UNESCO» на монументі — наразі не зрозуміла.

На монументі є ще надпис «Центральноєвропейська геодезична дуга». Що таке «Центральноєвропейська геодезична дуга»? Центральноєвропейська геодезична дуга будувалась як допоміжна до Дуги Струве. Метою було поєднати Дугу Струве з Дугою 30-го меридіану на африканському континенті.

Довідка. Дуга 30*-й меридіан є набором триангуляційних пунктів, які утворюють дугу від Порт-Елізабет в Південній Африці до Каїру в Єгипті через весь африканський континент. Метою вимірювання було визначення розмірів і форми Землі. Ланцюг трикутників, виміряних вздовж 30-го меридіана, проходить через Ботсвану, Мозамбік, Зімбабве, Замбію, Танзанію, Бурунді, Уганду, Демократичну Республіку Конго, Судан і закінчується поблизу Каїра в Єгипті.*

12 липня 1931 р. Вилазка на Чортові (Чотові) скелі.

Проект був ініційований сером Девідом Гіллом, королівським астрономом у 1879 р., а остаточні виміри були завершені у 1954 р.

Головною перешкодою для продовження Дуги 30-й меридіан на європейський континент і поєднання з Дугою Струве виявилось Середземне море. Відтак з'явилась ідея розширення Дуги Струве методом відгалуження

від неї ще однієї дуги з початком в Білорусі. Далі ця дуга має дійти (через м. ін. Польщу, Україну) до Середземного моря і через о. Кріт може бути об'єднана з Дугою 30-го меридіану. Разом ці дві дуги охоплять майже 105º по широті, що складає понад 11 650 км у довжину.

Саме в цій Центральній європейській дузі й знаходиться геопункт ***Winniki (Zaptowska skala)***.

VI. 2. ГОРА ЖУПАН

Гора Жупан (391,3 м н. р. м.) знаходиться у західній частині Винник і належить до ландшафту Давидівського пасма. ***Гора Жупан — пам'ятка археології м. Львова.*** Давидівське пасмо за морфологією це ерозійно-тектонічний уступ, який являє собою невисоке узгір'я, що починається з Високого Замку (Княжої гори) у Львові й простягається до Чортової скелі й далі через Винники до сіл Гончарі та Під'ярків.

Від підніжжя гори до вершини проходить Хресна Дорога (встановлено 14 хрестів, що символізують останню земну дорогу Ісуса Христа; 1999 р.) біля гори височить фігура Божої Матері (зведена та освячена 29 серпня 1996 р.). ***У деяких джерелах вершина називається Винницькою горою.***

Топоніміка. Існує версія, пов'язана з Богданом Хмельницьким і його козаками, які в меншості на цій горі були в оточенні ворога. Вони використали таку хитрість, аби ворогам показати свою більшу кількість: всю ніч палили вогнища і виставили, щоб видно було, свої жупани. Ворог думав, що їх багато, наступу не проводив, а в той час козаки просто вночі втекли, таким чином врятувавшись і давши назву горі.

Природа. Основна лісоутворююча порода на горі Жупан — бук європейський, який має потужну кореневу систему, але неглибоку, без ясно

вираженого стрижневого кореня. Росте тут бук на кислих і вапняних ґрунтах. Окремі екземпляри бука на горі Жупан — заввишки 20—30 м. Деякі екземпляри мають більше ніж 200 років, а граничний вік дерева — 350 років, рідше 500. Стовбур їх вкритий гладенькою сріблясто-сірою корою. Чисті насадження бук утворює на найбільш підвищених, захищених від вітру місцях. В інших умовах зростання до нього в значній кількості домішується граб, який на вологіших ділянках витісняє бук. У складі деревостану тут зустрічається також сосна звичайна, клен гостролистий, липа серцелиста. Трав'яний і чагарниковий яруси розвинені слабо. Під пологом лісу поодиноко виростають такі чагарники, як вовче лико, ліщина, калина, горобина тощо. У трав'яному ярусі ростуть тіневитривалі види. Але зустрічаються також, причому інколи у значній кількості, чимало типових представників карпатських лісів (крем'яник гарний, апозерис смердючий, зубниці залозиста і бульбиста, арум плямистий, живокіст серцевидний, вероніка гірська тощо).

Недалеко від гори Жупан розташований ***дендрологічний парк «Винниківський»***, який було створено в 1898 р. Вищою лісовою школою під керівництвом видатного науковця, професора Станіслава Соколовського з метою інтродукції лісових порід. Під керівництвом вченого у Винниківському лісі, в урочищі Жупан, було висаджено дерева 62 порід.

Уже в 1913 р. було акліматизовано 56 видів деревних порід, в тому числі береза канадська, береза вишнева, карія біла, дуб австрійський, туя гігантська, кипарисовик Лавсона, сосна скельна, дугласія голуба, ялиця кавказька. Дотепер збереглися не всі види: частина з них загинула через непристосованість до екологічних умов середовища, частина відпала внаслідок природного відбору в конкуренції з місцевими лісовими породами. Але та частина, що збереглася (вік понад 100 років) заслуговує на особливу увагу. Найстійкішими та високопродуктивними у наших умовах виявились дугласія зелена, сосна чорна, модрина японська та європейська, дуб північний. Ці види збереглись у вигляді окремих біогруп, а за продуктивністю вони перевищують місцеві породи. На Львівщині це єдине місце проростання цінних лісових порід на невеликій території. Сьогодні лісотехніки поволі відновлюють наукову роботу в дендрологічному парку.

Згідно з рішенням Львівської облради від 9. 10. 1984 р., № 495 на території дендропарку було створено ботанічну пам'ятку природи місцевого значення «Винники». Площа 2,7 га. Перебуває у віданні ДП «Львівський лісгосп» (Винниківське лісництво, кв. 20).

Історична довідка.

Станіслав Соколовський (19 жовтня 1865 р., Польща — 31 серпня 1942 р., м. Закопане, Польща) — піонер лісівництва в Галичині, професор, член Польської академії наук (1931 р.).

У Кракові закінчив педагогічний коледж, а пізніше через відсутність грошей, щоб продовжити навчання, протягом 13 років працював лісівником. 1893—1896 рр. — навчання у Відні.

1897 р. розпочав роботу у Крайовій школі лісового господарства у Львові

на посаді професора-адюнкта. З 1904 р. вже у Вищій лісовій школі у Львові (професором лісівництва), 1909—1919 рр. — завідувач кафедри лісівництва, 1913—1919 рр. — директор Вищої лісової школи.

1912 р. вийшло друком у світ перше видання його фундаментального підручника з лісівництва «Hodowla lasu». В цей період він опублікував багато наукових статей з різних актуальних питань лісівництва.

У 1912 р. і протягом 1914—1917 рр. був президентом Польського товариства дослідників природи ім. Коперника.

1919 р. Станіслав Соколовський переїжджає до Кракова, де стає професором Ягеллонського університету та очолює кафедру лісівництва, працює редактором журналу «Sylwan».

З 1920 р. він був членом Національної ради з охорони природи. Ще в 1920-их роках професор С. Соколовський закликав до створення Національного парку в Татрах.

Завжди підтримував творчі контакти з львівськими лісівниками. Завдяки їм у 1930 р. було надруковано у Львові трете видання його фундаментального підручника з лісівництва «Hodowla lasu», у якому було представлено основні розділи сучасного лісознавства та лісівництва, а також штучного лісорозведення.

За П. Третяк, В. Павлюк (2004 р.): «Заслуговує уваги його глибоке опрацювання початків лісової типології та фітоценології. Актуальними для сьогодення є його ідеї стосовно необхідності виділення «перехідних» та «довготривалих» типів лісу. Слід відзначити, що професор С. Соколовський доволі детально опрацював питання біології та екології мішаних лісів. До речі, він вважав соснові ліси з рясним піднаметовим поширенням ялиці білої «перехідним» типом лісу, який прямує до формування природних ялицевих деревостанів. Зараз такі лісові природні комплекси широко представлені на Розточчі на території Польщі. Подібні явища зараз спостерігаються і у нас на височинах Передкарпаття у букових та дубових деревостанах. Звичайно, будучи високоосвіченим спеціалістом, він підтримував тісний творчий контакт з усіма лісівничими школами світу. Йому були відомі праці А. Каяндера, А. Крюденера, І. Гуторовича, Г. Морозова та ін. Свої теоретичні узагальнення він будував на критичному аналізі їх наукової спадщини».

Археологія. Науковцями на г. Жупан виявлено сліди перебування носіїв культури лійчастого посуду і пізньотрипільської культури.

Історична довідка.

Культура лійчастого посуду — археологічна культура нової кам'яної доби й пізнього енеоліту, що існувала на території Західної Волині, у басейні Західного Бугу та сучасної Польщі. Датується 4000—3000 рр. до н. е. Є найдавнішою землеробською й скотарською культурою Північної й Центральної Європи у новій кам'яній добі, що сформувалася у Південній Скандинавії на Північноєвропейській рівнині. Виділена на початку XX сторіччя; названа за типовою формою кераміки — кубку з лійкоподібною шийкою. На території сучасної України населення цієї культури зазвичай

обирало для своїх поселень місця, зручні для захисту від можливих нападів чужинців. Для більшої безпеки свої периферійні поселення вздовж Західного Бугу вони обносили ровами та валами. Основними галузями господарства племен культури лійчастого посуду були землеробство та скотарство.

Трипільська культура — археологічна культура часів енеоліту, назва якої походить від назви тоді с. Трипілля на Київщині. Культура набула найбільшого розквіту між 5500 та 2750 рр. до н. е., розташовувалась між Карпатами та річкою Дніпро на території сучасних України, Молдови та Румунії, займаючи територію загальною площею понад 35 тис. км². Трипільська культура є однією з основних давньоземлеробських культур мідного віку. Трипільські племена займали простори Східної Європи від Дніпра до Карпат, від Полісся до Чорного моря і Балканського півострова.

За даними А. Шнайдера та А. Чоловського пам'ятка відома ще з кінця XIXст. Повторно поселення відкрите у 1930-их роках М. Смішком, який його частково і вивчив. Подальші дослідження енеолітичного поселення на горі Жупан продовжив у 50-их роках XX ст. І. Свєшніков. У 1960–1970-их роках роботи тривали під керівництвом М. Пелещишина. Проте усі проведені дослідження мали розвідковий характер і не давали відповіді на ряд важливих питань.

1985—1987 рр. та в 1992 р. проф. М. Пелещишином на г. Жупан проведено розкопки поселення культури лійчастого посуду, яке займало верхню площадку приблизно трикутної форми. Для спорудження жител використовувався також схили гори Жупан, які, ймовірно, колись мали більш виразні тераси. У межах жител знаходилися глиняні відкриті печі, що мали добре вимощений черінь з невисокими стінками-бортиком.

Привернула увагу дослідників відсутність виробничих відходів, які б свідчили про місцеве виготовлення знарядь, що дозволило М. Пелещишину припустити, що знаряддя доставлялися з півночі, із західнобузьких поселень культури лійчастого посуду, де їхнє виробництво було добре розвинене. До рідкісних знахідок належать черпаки з високою фігурною ручкою, одиничними є знахідки фрагментів посуду зі шнуровим орнаментом. Серед типового для вказаної енеолітичної культури керамічного посуду виявлено миски. Подібні миски вперше знайдені на поселенні культури лійчастого посуду.

1992 р. спільною експедицією ЛНУ ім. Івана Франка та ВІКМ під керівництвом проф. М. Пелещишина на горі Жупан було виявлено групове поховання (доросла людина та дитина). Череп дорослої людини було передано С. Горбенку для антропологічної ідентифікації та пластичної реконструкції за методом М. Герасимова. Дослідник встановив, що покійний – чоловік віком 35—40 років. Дані антропометрії показали повну відмінність черепа похованого від відомих краніометричних серій трипільської культури. Враховуючи ще й невластивий трипільцям обряд поховання, а також його географічне розташування, С. Горбенко робить висновок, що поховання належить територіальним і хронологічним сусідам трипільців, носіям культури лійчастого посуду.

Енеолітичне поселення з матеріалами двох культур – лійчастого посуду та трипільської на горі Жупан продовжувало бути об'єктом дослідження Винниківського загону археологічної експедиції Львівського національного університету імені Івана Франка під керівництвом проф. М. Пелещишина протягом 1995 р. (32 м²), 1996 р. (28 м²), 1997 р. (52 м²) та 1998 р. (64 м²). Результатом розкопок було суттєве поповнення джерельної бази для вивчення питань як житлового будівництва (за всі роки розкопок досліджено 15 жител), так і загалом матеріального і духовного життя носіїв культури лійчастого посуду. М. Пелещишин встановив, що поселення мало змішаний в етнічному плані склад жителів: в спільноту культури лійчастого посуду вливалась певна кількість трипільців з верхньодністрянських поселень.

Стосовно трипільської кераміки дослідник зауважив цікаву рису орнаменту: заглиблення у вигляді рисок, ліній, рівчаків, що нерідко пересікаються, сходяться кінцями під кутом, створюючи враження загадкових знаків, літер. Окрім фрагментів керамічного посуду серед знахідок з поселення на горі Жупан трапляються крем'яні ножі, ножі-серпи, серпи-пилки, скребки, сокири, молотки, наконечники стріл, товкачі зі скам'янілого дерева або каменю, глиняні пряслиця, тягарці, а також фрагменти пізньотрипільських фігурок.

2016 р. на г. Жупан було знайдено два хронологічних пласти. Верхній – пізньотрипільський, що датується 3300 – 3100 років до н. е. На цьому шарі розкопали двоярусне житло трипільців. Нижній пласт – ймовірне кладовище періоду лійчастого посуду, що існувало за триста років до появи тут трипільського поселення. Розкопки археологічної пам'ятки доби енеоліту «Винники-Жупан» проводилися українсько-польською Трипільською експедицією в рамках реалізації спільного дослідницького проекту Інституту археології НАН України, Інституту археології Жешувського університету та Історико-краєзнавчого музею у Винниках. Пам'ятка «Винники-Жупан» зараз маркує крайній західний кордон поширення трипільської культури. Тут вперше на Львівщині знайдено житло, типове для інших регіонів поширення Трипілля.

У липні 2019 р. археологи теж виявили предмети побуту трипільської культури: фрагмент амфори та іншого посуду, а також знаряддя праці. Вік знайдених предметів перевищує 5000 років.

VI. 3. ГОРА ЛИСІВКА

Гора Лисівка (320,7 м н. р. м.) знаходиться на західній околиці Винник і належить до ландшафту Давидівського пасма. ***Південно-західна частина гори — пам'ятка археології м. Львова.*** Гора Лисівка входить до складу покритого лісом узгір'я, що розпадається на кілька вершин. Переважна більшість вершин – безіменні. Колись гора була не залісненою і на її схилах вирощували виноград. У підніжжі південного схилу гори розміщений винниківський цвинтар, а у підніжжі південно-східного — костел. Сідловиною г. Лисівка з'єднується з безіменною вершиною (336 м н. р. м.),

яка складається з пісковиків та піску.У минулому біля підніжжя цієї вершини активно використовувався пісковий кар'єр.

На вершині гори знаходяться військові траншеї часів Другої світової війни.

За спогадами корінного винниківчанина, українського поета та перекладача Івана Врецьони (Златокудра; 1930 р. н.): «У прикінцевих тридцятих роках, й пізніше. ми, малі друзі з винниківського Кута, бавилися у військо, на Лисівці, де були старі австрійські «окопи», траншеї. Залишки трашеї, якими була обведена гора Лисівка (траншеї тягнулися краєм лісу межуючим з вулицею Руською, проти ж будинку, Руська 25, де на взгірку є ще сліди траншеї й окопу для гармати. Потім вгору східною стороною краєм лісу, де тепер брукують стежку «Шептицького» до східного підніжжя Шипшини, до «шанців» (*пол.* укріплення, де можуть ховатися вояки – А. Б.) в лісі, який ми, місцеві, звали Жупаном (де ходили «на шанці» на підпеньки). Далі східною стороною проти колишньої цегельні до приблизно половини лісу Жупану. Де, пам'ятаю, були колись залишки колючого дроту з бетоновим ломом із колишнього шанкя».

Геологія. У далекому минулому (70 млн років тому) у крейдяний період (крейдяний період — останній (третій) геологічний період мезозойської ери, що розпочався близько 145 млн років тому, закінчився 66 млн років тому) на території сучасних Винник було море. Залишки решток тварин, які населяли це море, можна знайти й тепер на цій горі. Гора складається з сіро-жовтих пісків, пісковиків та вапняків. Схили — стрімкі, особливо південний та східний, місцями з урвищами.

Рослинність. Ґрунти. Південний схил гори покритий переважно сосною, а східний і північний – мішаними буково-грабовими деревостанами на сірих лісових опідзолених супіщаних ґрунтах. Сосна це світлолюбиве дерево, нижні його гілки відмирають, очищаючи стовбур. На південних схилах г. Лисівка висота сосни досягає 25—30 м. Коренева система сосни у даних екосистемах — стрижнева. На бідних ґрунтах Лисівки дерево утворює величезну поверхневу кореневу систему, глибиною до декількох метрів, і радіусом до 5—7 м. На горі зустрічаються окремі дерева віком 100—150 років, а максимальний вік дерев може сягати 300—400, іноді й більше років. У порівнянні з іншими шпильковими сосна росте швидко. Сосна звичайна — світлолюбна, посухо- і холодостійка порода, невибаглива до ґрунтів, росте передусім на пісках, тощо. Старі сосни на Лисівці відмирають, а молоді через антропогенний чинник не виростають, і через десятки років замість соснового лісу залишається один грабово-буковий.

У профілі ґрунту виявлено горизонти: А — лісова підстилка (потужністю до 3 см); А 1 — гумусовий (вміст гумусу 5%) потужністю — 20 см, сірого кольору; А 2 В — перехідний, потужністю — 30 см, з грубозернистою структурою; В – ілювіальний; С — материнська порода (пісок сіро-жовтого кольору на глибині 70 см). Корінна порода — вапняк.

2018 р. Світлина М/ Тинкалюка

Археологія. Науковці виявили на горі сліди перебування носіїв культури лійчастого посуду і пізньотрипільської культури. ***Пам'ятка відкрита у 1955—1956 рр. вчителем місцевої середньої школи Борисом Возницьким.*** Згодом дослідження території провів науковий співробітник Львівського історичного музею І. Свєшніков. Ним було зібрано колекцію артефактів у стінках військових траншей біля південного схилу урочища. Через декілька років роботи продовжив Винниківський загін Волинської археологічної експедиції ІСН АН УРСР та Львівський державний

університет під керівництвом М. Пелещишина. Дослідження проводились з метою з'ясування планувальної структури поселення та стану її збереження. На жаль, результати досліджень не опубліковані. Свої роботи Винниківський загін археологічної експедиції Львівського університету знову продовжив лише в 1993 р. В наслідок досліджень встановлено, що пам'ятка частково зруйнована військовими окопами та «чорними» археологами. У стінках окопів на південному схилі виявлені скупчення шматків глиняної обмазки, окремі з яких – з відбитками пруття. Також знайдені фрагменти горщиків з характерними потовщеними орнаментованими вінцями, уламки кількох тонкостінних чаш, амфор, крем'яні відщепи. В наступному році продовжено археологічні дослідження пам'ятки. Як наслідок, вперше з'ясовані особливості опалювальних пристроїв (великі глиняні черіні відкритого типу із бортиком по краю) населення КЛП у Верхньому Побужжі.

Впродовж 1999–2000 рр. спільна експедиція Львівського національного університету імені Івана Франка та Історико-краєзнавчого музею м. Винники проводила розкопки поселення культури лінійчастого посуду, де у 1963 та 1993 роках проводив дослідження проф. М. А. Пелищишин. Пам'ятка Винники – Лисівка розміщена на крайній, відносно рівній південно-східній ділянці узвишшя площею 160 м на 100 м і була заселена вздовж краю південного схилу. З напільної західної сторони, звідки доступ до неї був легкий, тогочасні мешканці укріпили її дугоподібним валом та ровом. Тут виявлено вимостку із плиток сірого мергелю та значне скупчення кераміки. Науковці припускають, що це культова споруда – мегаліт.

Серед знахідок абсолютну більшість складає фрагментований посуд культури лінійчастого посуду і лише 4 з них відносяться до пізнього Трипілля. Заселення г. Лисівка носіями культури лінійчастого посуду могло відбуватися, на думку дослідників, протягом 3400/3300 – 2900/2800 рр. до н. е.

VI. 4. ГОРА ШИПШИНА

Гора Шипшина (336 м н. р. м.) розташована праворуч біля в'їзду до Винник зі сторони Львова. Зараз вона заросла лісом, а колись з неї відкривався чудовий краєвид на Винники. Гора знаходиться між старою залізничною колією Львів – Підгайці (діяла до 1944 р.) і шосейною дорогою Львів – Винники. Можливо ці обставини й стали головною причиною перетворення її у місце відпочинку Митрополита Андрея Шептицького.

Природа. Сідловиною гора плавно переходить у підніжжя г. Жупан. Південно-східний схил Шипшини – стрімкий, а південно-західний – більш пологий. Схили покриті сосново-грабово-буковими лісами, що проростають на сірих лісових ґрунтах. Окремі екземпляри бука сягають висоти 25–30 м, а діаметр стовбура у них до 1 м. Бук світлолюбний, росте швидко. Стовбури в переважній більшості буків прямі, добре сформовані і без сучків сягають до

15 м у висоту. У 100—120-річних буках стовбури починають гнити. На схилах в багатьох місцях зустрічаються гнилі стовбури.

Археологія. Пам'ятку археології на г. Шипшина виявили у 1991 р. вчені відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Її стаціонарно дослідили, ввели у науковий обіг. Це пам'ятка ранньоскіфського часу – VI-VII ст. до н. е. (тобто, їй приблизно 2700 років). Там є і поселення, і могильник.

Літом 2014 р. Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (керівник експедиції – науковий працівник відділу археології А. Гавінський) та історичним факультетом Львівського національного університету ім. І. Франка (керівник практики – доц. Н. Білас) проведено археологічну експедицію з дослідження багатошарової пам'ятки на г. Шипшина (Голянівка). На теперішній час частина археологічної пам'ятки зруйнована забудовою міста, а рельєф знівельований, тому перед експедицією постало завдання проведення тут рятівних досліджень. На пам'ятці «Винники-Шипшина» було закладено три розкопи загальною площею 124 м ^{2}. Зафіксовано чотири об'єкти ранньозалізного часу – три ями і частину житлової споруди заглибленого типу. У культурному шарі та в об'єктах виявлено незначну кількість уламків кераміки ранньозалізного часу, серед яких виділяються тюльпаноподібні горщики та півкруглої форми миски. Частина посуду прикрашена пластичними пружками з так званими пальцевими вдавленнями та наскрізними отворами під краєм вінець

У 1787 р. зі Львова через Винники прокладено Бродівську дорогу (цісарську) на Золочів і Броди. Ця дорога і сьогодні проходить біля г. Шипшина. Біля підніжжя гори розташована «Цісарська криниця».

VI. 5. МЕДОВА ПЕЧЕРА

Медова печера (387 м н. р. м.) — печера, геологічна пам'ятка природи місцевого значення (з 1970 р.) у Винниківському лісопарку. Розташована у східній околиці Львова, в кінці вулиці Медової печери (місцевість Майорівка). У брошурі «Przyroda Lwowa, jej osobliwości i zabytki», виданій 1914 р. накладом Музею ім. Дідушицьких, Медову печеру вносять до списку найцінніших пам'яток природи в околицях Львова. 1925 р. у своєму провіднику по Львову відомий львовознавець Микола Голубець пише: «За Погулянкою і броваром Кляйна лежить чарівна «Медова печера» зложена з двох об'ємистих комор сполучених поміж собою.

Назва печер походить від медової краски її каміння. Відкрито її щойно перед кільканадцяти роками при нагоді ломання каміння». Цікаві відомості про печеру дізнаємося з книжки історика Івана Крип'якевича «Історичні проходи по Львову»: «В цій стороні лежать популярні місця прогульок: Медова Печера і Чортівська Скала. До Медової Печери веде Пасічна дорога, попри Маєрівку; серед узгір лежить котловина і в ній дві невеликі печери. В 1850-х рр. тут була каменоломня і тоді видовбано печери. Назва Медової

Печери, або Медунки, походить від того, що у печерах є вапняк, який кольором своїм нагадує мед (кристалічний вапняк). В цій котловині є сліди невеликого цвинтарика: на цьому місці в 1914—1915 рр. російські воєнні суди виконували засуди смерті й тут хоронено розстріляних».

Печера утворилася у товщі хемогенних ратинських вапняків верхньої частини баденського регіоярусу (середній міоцен, 14 млн р.). Вапняки жовтуватосірі, щільні, пелітоморфні, де-не-де кавернозні. Потужність їх — 2,2 м. Підстеляються глауконіт-кварцовими пісками і пісковиками з лінзоподібними прошарками водоростевих (багрянкових) вапняків. Перекриваються глинами, мергелями й пісковиками з прошарками бентоніту.Загальна довжина ходів — бл. 56 м, середня висота — 4,5 м, середня ширина — 8,5 м. Біля входу — великий грот з колоною у центрі, від неї йде вузька галерея, що з’єднує ще два гроти. Складається з двох великих залів, з'єднаних вузьким проходом-хідником. Зали можна візуально поділити на 3 кімнати, а також 4-у (важкодоступну). Склепіння першої зали підпирає кам'яна колона, друга зала завершується вузьким лазом, яким можна проповзти кілька метрів (далі ходу немає). Печера відома з XIII сторіччя. Печера штучного походження (за винятком кількох тріщин тектонічного походження). Має дві паралельні назви: ***Медова печера*** і ***Медунка***. Назва, ймовірніше, походить від медово-жовтого кольору кальциту, що колись у вигляді натічних форм прикрашав її стіни та стелю.

Тепер печера покрита з середини чорною сажею від вогнищ і смолоскипів та завалена сміттям. Лише в 2-й залі можна побачити природній колір печери.

У печері водяться кажани.

VI. 6. ВИННИКІВСЬКЕ ОЗЕРО ТА САНАТОРІЙ «МАРІЇВКА»

Винниківське озеро — став на річці Маруньці, неподалік від східних околиць м. Львова, в західній частині м. Винник (звідси й назва).

На північ від озера розташована траса Львів—Винники (автошлях Н 02) і лісиста Давидова гряда, на якій розташована пам'ятка природи — Чортові скелі (за 2 км на північ від озера).

Природа.Озеро розташоване на території Винниківського лісопарку. Озеро протічне, що сприяє самоочищенню води. Довжина озера становить 440 м, ширина 200 м, загальна площа 6,2 га, глибина біля дамб 5 м. Ширина пляжної зони до 50 м, а власне відпочинкова зона займає ділянку площею 17,3 га. Вода в озері жовтуватого кольору, бо струмки, що живлять його течуть через глинисті породи багаті на залізо. Це додає воді не лише характерного забарвлення, але й лікувальних властивостей. До послуг відпочивальників кафе, альтанки, столики, лавочки, будиночки з заготовленими дровами, спортінвентар, душові кабіни. На озері налагоджено рятувальну та медичну службу, роботу органів правопорядку. На території зони відпочинку пробурено кілька свердловин з питною джерельною водою.

1930-ті рр. Відпочивальники на ставу у заплаві р. Маруньки.

Історія *(за Володимиром Грабовецьким, з доповненням автора).*

Давним-давно територія Винниківського озера була вкрита лісом, поміж деревами вилася багата на рибу річка. Згодом тут почали поселятись люди. Так виникли села: Лисиничі, Підбірці, Підберізці, Зубра, Винники. Винники було княже село, в якому виноградарі, або т. зв. «винники» вирощували виноград для княжого столу. Від «винників» і пішла назва села. У долині від шляху між Львовом і Винниками працьовиті селяни вирубували ліс, висушили

болото і над річкою, що звалася Марунька, почали освоювати під ріллю землю, будувати хати, млини. Так виникло село Млинівці. Даремно сьогодні на карті шукати його, воно зникло вже в кінці XVII ст. Назва поселення пішла від млинів.

1940-ві рр. Хлопці з урочища «Кут» (з архіву Юрія Домазара)

Першу письмову згадку про Млинівці маємо в джерелах за 1365 р., а у 1453 р. селом заправляв вже старшина Микола-тивун (категорія привілейованої сільської старшини княжого часу). Це свідчить про існування села в княжий період та залишки руського права в галицьких селах, ще в середині XV ст. З документів довідуємося, що селяни Млинівців у XV ст. підтримували тісні зв'язки з Львовом та сусідніми селами Винниками, Підберізцями та іншими. Як виглядало село Млинівці в XVI ст., можна уявити з цікавого документа, виявленого професором В. Грабовецьким у Львівських городських книгах Центрального державного історичного архіву України в м. Львові (ф. 9, т. 333, арк. 564-570). В цьому документі іде мова про спір між феодалами, власником села Винник і власником села Млинівці, про кордон між ними в 1542—1568 рр. З документа видно, що село Млинівці (1543 р.) знаходилось «під тією дорогою, яка вела з Винник до Львова» і було приватною власністю католицького ксьондза Мніщковського, який успадкував його від своїх предків. В селі проживали селяни-кріпаки «піддані» католицького ксьондза, які змушені були виконувати важкі феодальні повинності: панщину, натуральні, грошові, церковні та інші данини.

У податковому реєстрі 1515 р. в селі документується млин і 1 лан (близько 25 га) оброблюваної землі.

У центрі села був панський двір, озеро з греблею, млином і корчма. В 1542 р. тут мешкав якийсь Коваль, якого хата і кузня лежала «на віддалі пострілу з лука» під високою горою (теперішньою «Лисівкою»). Вона розділяла Млинівці від Винник.

Власник щорічно отримував значні прибутки не лише з панщини, але й ставу, де була риба, і з кількох млинів та корчми. Свою продукцію з поля: ярину, овочі, збіжжя і навіть лісові плоди селяни продавали або в самому Львові, або в галицькому передмісті цього міста. Як це велося в середньовіччі, шляхта сусідніх сіл намагалася збільшити свої земельні володіння шляхом сусідніх сіл прямим насильством. Тоді між шляхтою велися постійні чвари, які закінчувались судовими процесами. У середині XVI ст. володарі Винник шляхтичі Лагодовські намагались захопити частину Млинівців і повели суперечку за ґрунти з власником села ксьондзом Мнішковським. Цей судовий спір розглядався двічі у XVI ст.

1950-ті рр.

Справу розглядав Львівський міський суд. Судова комісія була змушена прибути на місце, щоб обстежити території і примирити сусідів. Однак це не полегшило становища селян Млинівців і вони ще довго терпіли від здирств винниківських шляхтичів.

У період перебування військ Богдана Хмельницького під Львовом восени 1648 р. у Млинівцях були козацькі загони, яких підтримували селяни. Наприкінці XVII ст., під час наступу татар село було знищено, залишилось кілька хат навколо ставу, які були приєднані до Винник. Так село Млинівці

зникло з карти, тільки деякий час тут працював ще млин. Після цього ставом володіли окремі власники.

Ще за Австрії (карти 1861 р., 1889 р.) озеро складалося з двох частин (основне і «технічне» (поряд основного). На цих двох ставках були млини (карта 1889 р.). Недалеко від сучасного озера було два стави в Млинівцях (карта 1889 р.), один став з млином (нижче від виїзду з Винниківського озера на трасу Львів-Винники; теперішня вул. Б. Хмельницького), а також став біля сучасного дріжджзаводу. На південний схід від озера теж був став (початок урочища «Забава») (карта Міга 1783 р.). В кінці 1920-их років тут утворили табір для навчання і відпочинку польських харцерів (польський варіант «Пласту»). При перших «совітах» (1939-1941 рр.) це вже був піонер табір. В 1953 р. поновили дамбу, відбудували будинок водної станції.

За спогадами українського поета, корінного винниківчанина Івана Врецьони (1930 р. н.): «Колись Винниківське озеро було ставком п. Станіслава Ліпського, де до недавнього часу були шлюзи – колись був млин, в мене збереглася світлина тих часів. Ми в молоді роки ходили купатися, квиток на увесь день коштував 20 грош. Брат Ліпського теж мав ставок (нижче Винниківського озера), але менший, який пізніше перетворили на гарбарню (цех де ГАРБУВАЛИ, тобто обробляли сиру шкіру, з якої потім робили взуття та ін. Гарбарні розташовували біля річки, бо процес вимагає багато води; цех пластмасових виробів був у приміщенні колишньої гарбарні - прим. А. Б.). В 1947 р. брати Ліпські виїхали до Польщі. За «других большевиків» озеро спробувала облаштувати тютюнова фабрика, але з того нічого не вийшло».

За спогадами корінного винниківчанина Ігоря Матиса: «До ремонту дамби, десь до 1952 р., на місці теперішнього шлюзу.ще стояв млин.Не діючий,перший поверх кам'яний на ньому ще 2 дерев'яні.До війни належав п. Ліпському. Ми там бавились у війну, «штурмували і захищали» поверхи. А публіка, рибалки, човни у сезон теж були…».

Озеро було створено як рекреаційну зону 1953 р., тоді ж були облаштовані водна та човнова станції, пляжі. До середини 1970-их років до озера ходив електропотяг від станції «Личаків». До початку 1990-их років озеро мало назву **Комсомольське озеро**. 1950—1970-ті рр. озеро – одне з улюблених місць відпочинку винниківчан. У 1970-их рр. на околиці озера був військовий спортивний табір.

У 1980-их роках воно було доведене до жахливого стану. Людей далі приваблювали мальовничі краєвиди, але купатись у брудній воді не кожен ризикував. Озеро заросло очеретом та перетворювалось на велику калюжу, а згодом стало розсадником антисанітарії та шкідливих бактерій. Ліс довкола став звичайним сміттєзвалищем. На початку 1990-их років адміністрація Винник робила спроби врятувати озеро, але для цього потрібні були великі кошти. Чужих інвесторів озеро не цікавило, а своїх на той час було надто мало. У квітні 2002 р. виконком Винниківської міської ради надав Винниківське озеро і прилеглу територію в оренду терміном на 20 років товариству з обмеженою відповідальністю (ТзОВ) «Краківський ринок».

1950-ті рр. (кінець). Світлина з сімейного архіву Уляни Шлапак

1974 р.

1970-ті рр. (кінець). Комсомольське (Винниківське) озеро. Зруйнований місток

1978 р. (травень-червень). Комсомольське (Винниківське) озеро. Військовий спортивний табір (світлина з FB Michael Tschirka)

2 листопада 2017 р. сесія ВМР прийняла рішення про передачу Винниківського озера в суборенду ТзОВ «Академія футболу» (терміном на 5 років).

За Володимиром Сиротенком (Вербицьким) «Дума про вмираючі озера нашої юні»: «У лісах на Чатових скелях есесівці розшукали трьох не знайдених НКВДистами мольфарів і стали з ними працювати в лабораторії Ананербе. Її побудували в мальовничій долині між гір на краю старовинного урочища Забава. У місці, де тоді ще в повноводну річечку Марунька, під величезним садом графів Закревських, вливався потік Пасіка. З вигляду це був

великий одноповерховий будинок, але ось під ним було ще кілька поверхів, в яких і знаходилися різні лабораторії, де і експериментували з мольфарами. Чим вони там займалися, не знав ніхто... Лабораторія перебувала в 10 м від острівця до центру озера. Там зараз найглибше місце... Цікавий факт. Львів був залишений німцями без бою 20 липня і узятий Конєвим 27 липня 1944, а ось в урочищі, де знаходилася лабораторія Ананербе, єгері протрималися до кінця серпня, після чого, підірвавши лабораторію, зникли в лісах гряди... Берія, як і Гіммлер, захоплювався містикою. Він послав у Винники співробітників спецвідділу МГБ. Вони досліджували руїни лабораторії Ананербе, особливо цікавилися підвалами. Але в самий розпал досліджень, коли майже всі чекісти знаходилися в підвалах, пролунав могутній вибух і на місці руїн утворився величезний котлован, куди відразу ж поринули води Маруньки і потоку Пасіка. Вода безслідно зникала в котловані. Але ось наступної весни вона виринула звідси могутнім потоком, несучись по долині, змітаючи будинки околиці Винників – Забави... Дирекція фабрики допомогла їм ліквідувати руйнування. Але наступної весни такий же потоп повторився знову і став регулярним. Справа в тому, що води, що потрапили з річку Марунька і потоку Пасіки, потрапляли у величезну карстову порожнину. Туди ж навесні сходилися потоки з численних гірських джерел. Весною, переповнена порожнина викидала скупчені води могутнім потоком, змітаючи все на своєму шляху. Дирекція тютюнової фабрики вже не мала грошей для ліквідації наслідків повеней. Тоді жителі околиці Забава звернулися з колективним листом до першого секретаря Львівського обкому партії Грушецького... Грушецький ... зібрав у себе через два тижні закриту нараду провідних вчених області з питання, що робити в Винниківськими повенями... Зрештою, прийняли рішення заповнити порожнину на місці вибуху камінням, будівельним сміттям, з розвалин зруйнованих будинків міста, потім залити бетоном. Після виїзду на місце, вирішили, що найкращим варіантом буде створення тут місця відпочинку з озером, відгородженим від долини греблею, яка і буде регулювати водоскид. Наприкінці 1948 року Грушецького послали вчитися на курси при ЦК ВКП (б), а Козирєв раптово помер (25. 01. 1949) і роботи зі спорудження дамби були тимчасово припинені... Будівництво греблі планувалося здійснити після того, як буде закінчена підготовка ложа для озера. Це вже відбулося при першому секретарі обкому Зіновію Сердюку, який і відкрив у 1953 урочисто Комсомольське озеро... Йдучи до Ради Міністрів України, він рекомендував на своє місце першого секретаря міськкому партії Василя Куцевола... Це завдяки йому над озером весною розквітав, а восени радував урожаєм яблук сад, над яким став шефствувати ректор сільгоспінституту, розташованого в Дублянах, академік Михайло Тимофійович Гончар... дослідженнями розвитку зерняткових займалися в Винниківському саду, завдяки чому він підтримувався в ідеальному порядку. Поставками яблук державі інститут не займався, тому їх закладали на зберігання в Дублянських складах з підвалами і холодильниками для вивчення процесів, що протікають під час тривалого зберігання».

Санаторій «Маріївка»

Влітку 1891 р. львівський підприємець Еміль Браєр збудував у долині річки Марунькі недалеко від сучасного Винниківського озера кліматичний лікувальний заклад «Маріївка» (Korczyński Ludomił Prof. Dr. Zarys balneoterapii i balneografii krajowej dla użytku lekarzy i uczniów. – Kraków, 1900. – S. 367). За іншими даними курорт було відкрито в 1885 р.

Комплекс було зведено за взірцями професора Вінтернітца на височині біля ставка серед великого 11-моргового парку. Головний архітектор споруди — Михайло Ковальчук (1855 р., м. Станіслав, нині Івано-Франківськ – 14. 03. 1938 р., м. Львів; архітектор, історик і теоретик архітектури), співавтор Я. Шульц. Керівництво курортом обійняв відомий в Австро-Угорській імперії бальнеотерапевт Юзеф Закшевський (1868—1930), колишній лікар клінік в Інсбруку, Монако та Бадені під Віднем, який запровадив у закладі найсучасніші методи лікування. З 1897 р. запроваджено курс оздоровчої дієти, як одного з лікувальних чинників. Заклад був відкритий упродовж цілого року. Тут одночасно могли проходити лікування 100 осіб.

Заможні львів'яни все-таки віддавали перевагу курортам європейським, так що невдовзі Е. Браєр збанкрутував, а «Маріївку» було продано на аукціоні. 1900 р. відомий інженер Карл Ріхтманн купив «Маріївку». Після модернізації за останнім словом тогочасної бальнеотехніки оновлений курорт знову відкрився 1901 р.

***Історична довідка**. Карл Ріхтманн (1863 р., м. Перемишль — 1921 р., м. Варшава) — архітектор, інженер. Здобув технічну освіту в навчальних закладах Львова, Відня, Парижа. Від 1895 р. працював інженером залізничного будівництва, будівничим, архітектором, брав участь у спорудженні багатьох відомих об'єктів у Львові. Саме фірмі інженера Карла Ріхтманна Комітет будови костелу св. Ельжбети 1903 р. доручив виконання будівельних робіт за проектом відомого архітектора, професора Теодора Тальовского. Через помилку Тальовского у розрахунках міцності фундаменту не вдалося досягнути запроектованої висоти шпиля костелу. Карл Ріхтманн помер у Варшаві, поховали його на Личаківському цвинтарі у Львові.*

Курорт був розташований у мальовничій околиці Винник, на узгір'ї серед великого парку, тут застосовували найсучасніші методи лікування та процедури. Для роботи в санаторії було запрошено першокласну обслугу, висококваліфікованого кухаря-дієтолога, збудовано зимовий сад, теплицю, що дозволяло протягом цілого року мати свіжу городину.

Невдовзі Карл Ріхтманн запропонував Ю. Закшевському співвласність закладу. Санаторій було дещо перебудовано, модернізовано та споруджено кілька нових корпусів, оранжерею. Ім'я інженера К. Ріхтманна та добра реклама зробили свою справу і «Маріївка» стала модним курортом. Тут неодноразово лікувалася одна з найбільш стильних львів'янок початку століття – письменниця Габріеля Запольска. Судячи з усього, ці роки були вершиною розвитку санаторію – Ю. Закшевський навіть зміг відкупити у Ріхтманна його частку і став, таким чином, повноправним власником.

1960 р.

2016 р. вересень

Про інфраструктурну організацію цього санаторно-курортного комплексу можемо судити з такого опису: «Зі Львова до закладу можна доїхати фіакром; за попереднім замовленням... заклад висилає на залізничний вокзал чи на обумовлене місце криту або відкриту бричку. Завершення прокладання колії зі Львова до Підгайців з пристанком в Маріївці значно спростить доїзд з поза Львова і з самого міста.Заклад розташовано в кількох будинках. Головний корпус має два зали для гідротерапії, електричних

купелей, газових купелей, ординаторський кабінет з електрофізіотерапевтичним оснащенням, гімнастичний зал... кімнату для більярду, спальний салон і читальню, їдальню, кухню... а також кільканадцять номерів. Інші два будинки, т. зв. вілла і швейцарка, є виключно спальними корпусами і мають доволі просторі салони та дещо менші і скромніше облаштовані покої; більшість з них сполучена з відкритими або закритими верандами, оберненими до сонця. В межах парку є два кегельбана, тенісний корт, а на невеликому ставку човни. Заклад оперізують довкола розлогі ліси... В межах прилеглого до закладу лісу розташовані галявини для прийому сонячних і повітряних ванн – окремо для пань і панів» (Polski przewodnik po zdrojowiskach / Za red. dr. Xawery Gorski. – Kraków, 1904. – S. 123-125).

У дворі викопали колодязь глибиною 17 м. Окремо стояла так звана ледовня. Взимку на ставках вирубували брили льоду, складали їх у спеціальні тунелі, зберігали так упродовж усього літа і використовували для потреб санаторію.

Територію «Маріївки» прикрасили гарними клумбами, декоративними кущами. Навколо санаторію висадили бузок, жасмин, сосни і туї. У санаторії лікували переважно хвороби опорно-рухового апарату. Лікувальні грязі привозили у бочках з Італії, до послуг пацієнтів були тренажерний і масажний зали. Санаторій мав обладнання, яке за призначенням і принципом дії нагадує сьогоднішні солярії, сауни і джакузі. Головний акцент «Маріївка» робила на водолікуванні, сонячних ваннах, чистому повітрі та спеціальній дієті.

Під час Першої світової війни курорт припинив існування. Спочатку тут розташувалися «на постой» німецькі військові, справу довершили мародери, скориставшись відсутністю власника. Після 1920 р. родина Закшевських продала «Маріївку», через інфляцію отриманих грошей вистачило чи не на пачку сірників. Новий власник влаштував тут літній будинок, а в 1953 р. біля курорту з’явилося «Комсомольське озеро».

VI. 7. РІЧКА МАРУНЬКА

Марунька — річка в межах міста Львова (витоки), міста Винник і Пустомитівського району Львівської області.

Природа. Марунька — ліва притока Білки (басейн Західного Бугу). Довжина Маруньки 14 км, площа басейну 65 км². Річище слабозвивисте, в нижній течії випрямлене і каналізоване. Споруджено кілька ставів, зокрема Винниківське озеро. Витоки розташовані на східній околиці міста Львова (в районі Майорівки), в межах Львівського плато. Витік річки утворюють два потічки, що мають форму «вил». Вони на всьому проміжку проходять лісом, аж до злиття перед Винниківським озером. За озером долина Маруньки розширюється до 1 км. Течія повільна, дно долини плоске і широке. Долина майже по всій довжині річки заболочена. Правий її схил порівняно розчленований долинами приток р. Волиця, р. Бережанка, потоком Марущак, р. Кабанівка. Спочатку тече між пагорбами Винниківського лісопарку на південний схід, потім через місто Винники, а далі — на схід у межах Грядового Побужжя (між Винниківською та Дмитровицькою грядами). Впадає в р. Білка на північ від села Чижикова.

Історія. Ще 100 років тому вода у Маруньці була настільки чистою, що її використовували для пивоваріння у броварні австрійця Ґрунда. Броварня заснована у 70-их рр. XIX ст. Пиво Ґрунда славилося далеко за межами Львова. Пиво «від Ґрунда» називали навіть Лисиницьким «праздроєм», порівнюючи його з відомою маркою чеського пива. 1922 р. Львівське Акційне Товариство Броварів і віденська фірма «Маутнер-Маргоф» на базі броварні створила Акційну спілку «Лисиницька фабрика пресованих дріжджів та спирту». З 1945 р. це – Львівський дріжджовий завод. Недосконала система очищення стоків мала шкідливий вплив на Маруньку, практично знищила її. 1994 р. на місці дріжджзаводу створено АТ «Ензим».

У давнину вздовж Маруньки проходила дорога, яка була дуже вибоїста, придатна лише у суху погоду. Починалася вона біля Личаківської рогатки, вела через Ялівець, коло Горів, через пивоварню Ґрунда і виходила на Забаву. Називалася вона нижньою дорогою. У 1787 р. зі Львова через Винники прокладено Бродівську дорогу на Золочів і Броди. Ця, як її називали у давнину, цісарська дорога і сьогодні з’єднує Винники зі Львовом. Частково дорога проходить по лінії глиняних валів, які, на думку археологів,

оточували оборонне селище близько 1800—2000 р. до н. е. Залишки валів позначені на австрійській карті 1783 р. Матеріал валів використовували для насипу під тверду основу дороги.

1934 р. (вересень). «Лисиницька фабрика пресованих дріжджів та спирту»

Зі спогадів винниківчанина п. Ореста Бачмаги: «Колись один старший пан (Євген Йона) показував мені свої світлини І на одній з них були зазнимковані молоді хлопці, що стояли під півтораметровим водоспадом по пояс у воді. Виявилось, що такий водоспад був колись на Маруньці в районі Забави. Тільки русло її пролягало тоді північніше, ближче до забудов. Потім вирили канал серединою Бліху і спрямували туди Маруньку».

Русло Маруньки було змінено в кінці 1970-их рр.

Екологія. Згідно з моніторинговими дослідженнями, проведеними КП «Адміністративно-технічним управлінням» у II кв. 2015 р., р. Марунька є одним з найбільш забруднених водних об’єктів Львова та околиць. У воді зафіксовані перевищення гранично допустимих концентрацій заліза загального, азоту амонійного, фосфатів, завислих речовин, БСК5, ХСК.

Восени 2017 р., в рамках природоохоронного заходу «Заходи щодо відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річки Марунька з метою захисту від шкідливої дії вод у місті Винники Львівської області» у співфінаснуванні Департаменту екології та природних ресурсів Львівської ОДА у розмірі 239 тис. грн та фінансовому внеску Винниківської міської ради у розмірі понад 60 тис. грн, завершено очищення р. Марунька.

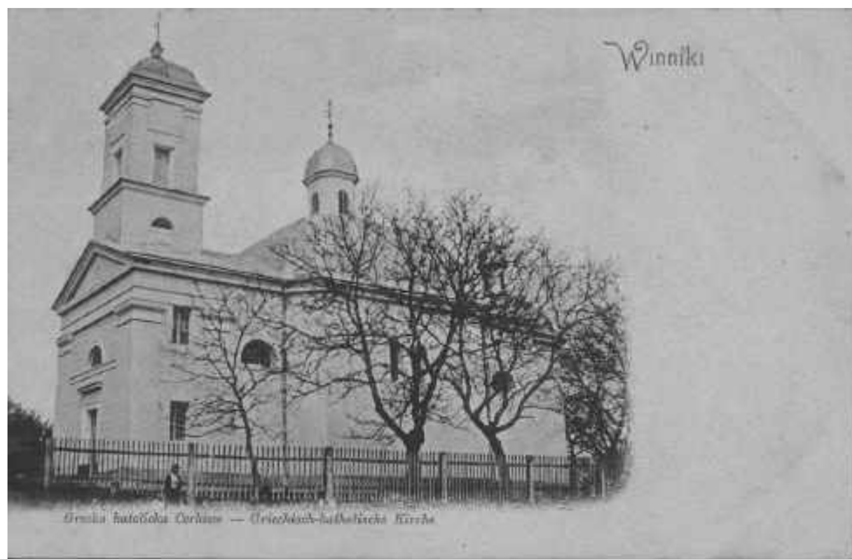
РОЗДІЛ VII. САКРАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ ВИННИК

VII. 1. ХРАМИ ВИННИК

VII. 1. А. Церква Воскресіння Господнього (1842 р.)

Перша згадка про церкву датується 1515 р. і походить з податкового реєстру. У ньому відзначено лише, що в селі, яке було власністю пана Ваника, місцевий піп був змушений сплачувати 15 грошів річного податку. На жаль, нічого не можна сказати про вигляд першої церкви й навіть про її посвяту. 1578 р. священик Винник сплачував вже 1 золотий податку. Ці цифри подав ще у XIX ст. польський дослідник Яблоновський.

Світлина до 1906 р.

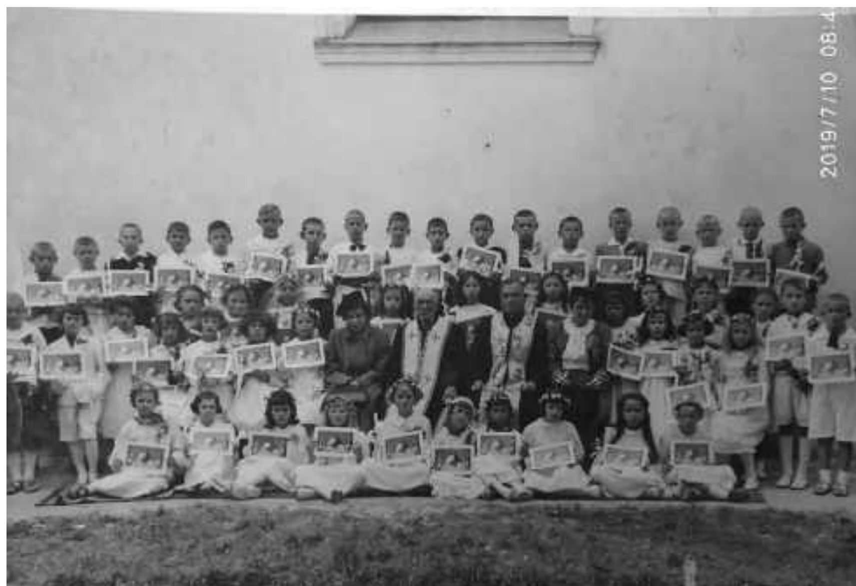
1939 р. Освячення пасок. Отець Григорій Гірняк

1680 р. – нова дерев’яна церква.

На початку XVIII ст. парафія Воскресіння Господнього у Винниках належала до столових маєтків львівської катедри. Перша генеральна візитація парафії відбулася 17 березня 1741 р. **Фрагмент Акту візитації** (цит. за В. Лаба «Літопис парафії Винники від давніх часів до 1945 р.»): «…дерев’яна церква Воскресіння Господнього, покрита ґонтом. Колятором був Карл Тарло, староста щирецький. З давніх часів на виживання пароха церкві було надано поле у трьох частинах (руках)… Дзвіниця коло церкви була дерев’яна, побита ґонтами, а на ній висіли 4 дзвони. Цвинтар був новим плотом огороджений. Парохом при церкві був о. **Юрій Ременович,** за презентою Адама Тарла, воєводи люблінського, з 1715 року, висвячений і сюди призначений. В селі було біля 70 родин парафіян, які цього року ухвалили давати дякові по мірці зерна, яких три входило у львівський півмірок, та платити по 3 гр.

В церкві була срібна чаша, зовні позолочена, срібна кадильниця, «Євангеліє», оправлене у червоний оксамит та срібло, друга цинова чаша, цинова коробка для зберігання св.тайн, циновий посуд для вина, 2 пари мосяжних ліхтарів, мосяжна кадильниця, спіжовий дзвінок, 12 богослужбових книг, 3 метричні книги, 4 фелони, 3 підрясники, 2 хоругви, 8 обрусів, 3 нараменники та 2 корпорали (підставки для чаш)».

Друга генеральна візитація відбулася 3 лютого 1764 р. **Фрагмент Акту візитації** (цит. за В. Лаба «Літопис парафії Винники від давніх часів до 1945 р.»): «Церква Воскресіння Христового на підвалинах і стінах з дубового, а вгорі з соснового, гиблем обструганого дерева, і одним над серединою в четвірку виведеним верхом, під ґонтом. Підлога з дощок тісно укладена.

1939 р. Перше Причастя. Отець Григорій Гірняк та о. Василь Богонюк (з архіву Оксани Бойко)

1940 р. Перше Причастя. Отець Антін Поточняк (з архіву Оксани Бойко)

Сама в собі досить обширна, але темнувата. Двері з бабинця з заходу дубові, добре оковані, з залізним замком, збудована 1680 року, як видно з напису на трамі. Невідомо, ким посвячена. Коло неї цвинтар, огороджений плотом, з однією хвірткою зі двору від дороги, над якою стоїть в'язана дзвіниця на 4 дубових стовпах, теж під ґонтом, а на ній 4 дзвони помірні… Церковний інвентар*:* Чаша срібна гладкої роботи з атрибутами, на ручці і зверху місцями позолочена, колись Каролем Тарлом, люблінським воєводою, подарована до церкви. Друга цинова з простими реквізитами. 6 покривал великих, 8 воздушків, 2 корпорали, 3 пурифікатори, 5 фелонів, єпітрахиль, 4 підрясники з домашнього полотна, 2 нараменники, 4 пояси, 5 штук білизни у схованні (на запас), подущина… Парох о. **Іван Слоньовський** за презенюю Самуеля Гловінського, єпископа-суфрагана львівського і дідича маєтку, виданою 30.3.1753 року у Львові, висвячений у Крилосі 15.10.1755 року. Показав метрики давні з 1707 року хрещень і шлюбів, а свої всі, непогано писані. Мав 52 родини парафіян, з мельниками. Вино купляли за кошти зі скарбони. Проскурного парох не брав. За те колись було поле коло ставу, а тепер за нього надане поле під Дібровою. Тепер бере в час молитви в піст, вступивши (до хати), по мисці муки і по буханцю хліба на то від кожного господаря, а проскурниці по 4 шеляги (платять). Братства і школи тут нема. Дяк бере роковою по мірці зерна, яких три входить у півмацок львівський і два рази в рік святкового по 3 гр. В церковній скарбоні має бути готівки до 6 зол, на боргах грошей нема».

В описі церкви 1808 р. записано, що церква була вже досить знищена і вартувала 160 зр., така ж дзвіниця 10 зр (В. Лаба, 2017).

1809 р. загальна вартість церкви з майном становила 9 485 зр 17 кр, обійстя пароха 3 904 зр 51 кр (В. Лаба, 2017).

Ще 1810 р. цісарсько-королівське Будівельне управління виготовило проект, чи як тоді казали абрис на будівництво нового мурованого храму. Були замовлені столярські вироби – тринадцять вікон, четверо дверей, зі слюсарної роботи окуттям вікон і дверей з замками, трьома залізними ґратами до вікон, хрестом на дах, які віддали на тимчасове зберігання в доміняльний склад.

1810-1811 рр. Австрійська влада конфіскувала церковні дорого-цінності, щоб стабілізувати економічний стан в державі. Австрія мусила виплачувати Франції контрибуцію сріблом та золотом після програної війни (*5 липня 1809 р. під містечком Ваграм, поблизу Відня, почався дводенний бій між французькою та австрійською арміями - 170-тисячне військо Наполеона розбило 110-тисячну армію австрійців, і в жовтні австрійський імператор Франц I був змушений підписати Шенбруннський мирний трактат, по якому Австрія втрачала велику частину своїх територій і зобов'язувалась виплатити багатомільйонну контрибуцію.*). Церкви отримали за забрані коштовності облігації державного боргу, які згодом держава сплачувала.

1811 р. була вимурована хата для священика (за домініальні (церковні) кошти). Через початок австрійсько-французької війни з Наполеоном Бонапартом, декретом намісника Галичини 1813 р. будівництво церкви було зупинене. Стару дерев'яну дзвіницю розібрали 1815 р.

1816 р. новопоставлений галицький митрополит Михайло Левицький зобов'язав громаду продовжити будівництво.

Михайло Левицький *(1774—1858 рр.) — єпископ Української Греко-Католицької Церкви; з 8 березня 1816 р. — Митрополит Галицький та Архієпископ Львівський — предстоятель Української Греко-Католицької Церкви.*

За сприянням митрополита Михайла Левицького львівське Будівельне управління виготовило новий проект. Ймовірно, автором цього нового проекту був український архітектор чеського походження ***Йосиф Вандрушка*** (1792 р., березень – після 1863 р.), який спроектував понад десять храмів в Галичині. Всі його проекти були базовані на типових терезіянських зразках, затверджених до обов'язкового застосування ще австрійською імператрицею Марією Терезією в середині XVIII ст. Правда, треба відзначити, що в двох випадках – в Янові та Винниках, Вандрушка відійшов від типових зразків, віддавши належне українському традиційному сакральному будівництву. В цих обох випадках нава була запроектована ширшою, ламаючи план типового однонавового базилікового терезіянського храму.

1827 р. церква Воскресіння Господнього вже хилилася до упадку. 25 серпня 1840 р. початок будівництва церкви. 1842 р. відбулося освячення нового мурованого храму. Архітектура церкви витримана в класицистичному стилі.

Церква була 29,73 м довжини та 12,12 м ширини. Товщина стін становила 1,4 м. Дах був двоскатний, над входом була вимурувана вежа-дзвіниця з вікнами, над серединою невеликий округлий купол, а над вівтарем малий ліхтарик (маківка) (В. Лаба, 2017). 1848 р. старий дерев'яний храм продали громаді с. Скнилів (Золочівщина). Розміри: довж. 17 м, шир. 6,5 м, вис. 8 м. Вміщав 300 осіб.

1870 р. — ремонт церкви та парафіяльного обійстя.

1885 р. у церкві проведений черговий ремонт (церква обгороджена новими штахетами).

1898 р. — перекриття ґонтового даху на церкві бляхою.

1903 р. у церкві встановлений різьблений і позолочений чотириярусний іконостас рядової побудови. На думку українського дослідника В. Слободяна за побудовою та характером різьби і малювання іконостас дуже подібний до іконостаса Станіславівської катедри, ікони для якої написали Юліян Макаревич та молоді ще тоді Модест Сосенко та Антін Манастирський.

Юліан Макаревич *(1854—1936) — український художник та реставратор. Творчий доробок (участь у реставрації): Львівського єзуїтського костелу (1879 р.); іконостаса з церкви Зішестя Святого Духа в Рогатині в 1880-х рр.; фрескових розписів Ягеллонської каплиці на Вавелі в Кракові; фресок замкової каплиці Святої Трійці в Любліні; фресок в*

Кафедральному соборі в Сандомирі; іконостаса із церкви Воздвиження Чесного Хреста в монастирі Скит Манявський (Богородчанський іконостас (1883–1885 рр.). Творчий доробок (як художник-монументаліст): настінні розписи в приміщенні Наукової бібліотеки Львівського Національного університету ім. І. Франка на вул. Драгоманова, 5, виконані в 1904 р.

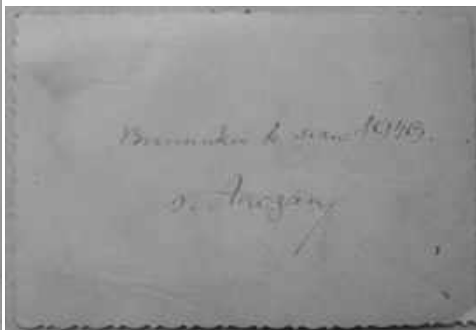

1960-ті рр. Світлина О. Комендяк

І в теперішньому винниківському іконостасі намісні ікони Христа, Богородиці та Св. Миколая, ікони апостольського ряду та Деісус виказують руку вправного маляра-академіста. Підпис на намісній іконі Христа «ІМ» в лівому нижньому куті та «1903» в правому засвідчує маляра та час постання іконостасу. Ініціали «ІМ» можна відчитати як Іуліан Макаревич, так писали наші предки на початку ХХ ст., що притримувалися так, званого «язичія». Натомість ікони празничкового ряду та намісна ікона Св. Івана Хрестителя вказують на пензель новатора-модерніста, яким був Модест Сосенко (цит. за В. Слободяном).

Модест Сосенко *(1875—1920) — український художник-монументаліст. Творчий доробок (портрети): Атанасія Шептицького, Володимира Шухевича, «Портрет дівчини» (1912 р.), «Автопортрет» (1915 р.). Побутові картини: «Хлопець обідає», «Розмова», «Діти на плоті» (1913 р.), «Трембітарі» (1914 р.), етюди народних танців. Пейзажі: Парижу, Карпат, Південної Далмації, «Рання весна на селі» (1903 р.).*

1949 р. Ікона Богородиці в церкві Воскресіння.

Антін Манастирський *(1878—1969) — український художник, живописець і графік. До найкращих творів у портретному жанрі слід віднести полотна: «Портрет матері», «Портрет тестя», «Портрет Т. Г. Шевченка», «Автопортрет», «Запорожець», «Паламар», «Дідусь із Смерекова». Велику популярність мали і його твори: «На водопої», «На могилі», «Ой під гаєм, гаєм», «Прощавайте, товариші», «Вчора і сьогодні», «Розвідники» та багато інших. Понад дві тисячі робіт у спадщині митця.*

М. Влох у своїй книзі писав, що церкву розмалював український маляр Ю. Панкевич (декотрі люди називали йому художників Сосенка і Гриневича).

Юліан Якович Панькевич *(1863—1933) — український художник, літератор, громадський діяч, співзасновник і секретар «Товариства для розвою руської штуки». У кінці 1900 р. церковний комітет вирішив зробити в церкві ремонт і виконавцем робіт вибрали саме «Товариство для розвою руської штуки».*

Сам о. Григорій Гірняк у газеті «Діло» за 1904 р. подав що винниківська церква отримала новий іконостас з артистично-різьбярської робітні молодого різьбяра ***Теодозія Комісарчука*** зі Станіславова. Він теж виготовив престол, кивот та горне сідалище. Парох від імені комітету дякував йому за добру працю і радив іншим замовляти в нього працю.

1957 р. Отець Анатолій Козак з дітьми. Світлина з сімейного архіву Марії Кривошлик

1960 р. Отець Анатолій Козак з парафіянами. Світлина з сімейного архіву Марії Кривошлик

1960-ті рр.. Отець Анатолій Козак з парафіянами. Світлина з сімейного архіву Марії Кривошлик

1990-ті рр. Отець Михайло Романишин. Світлина М. Тинкалюка

Цінним свідченням національної свідомості мешканців Винник початку XX ст. є встановлена в церкві пам'ятна таблиця з написом: «1811—1911. Памяти о. Маркіяна Шашкевича поета подвижника і вістника відродження Галицької України-Руси. Винницкі українці».

Поруч з церквою стоїть мурована стінна дзвіниця, зведена 1925 р. (архітектор Олександр Лушпинський). Цікавинкою її є балкон з кованими ґратками в центральному арковому прорізі для дзвону.

У період 1926-1929 рр. до церкви було придбано 2 дзвони за 500 доларів (4 500 зол).

Стіни винниківської церкви вкриті орнаментальними розписами 1930- их рр., неодноразово поновлені та доповнені постатями святих. На початку XXI ст. орнаментальні розписи, які не підлягали реставрації замалювали (під час ремонту церкви).

2005 р. біля церкви, у парку, була встановлена й освячена фігура Божої Матері (меценати – Голіян Б., Голіян О., Наставський О.).

2017 р. (весна-літо) – ремонт церкви та дзвіниці (перекриття даху мідною бляхою, оздоблювальні роботи, встановлення нового дзвону на дзвіниці).

ІСТОРІЯ парафії Воскресіння ГНІХ.

1700 р. відбувся перехід в унію Винниківської парафії.

1715 р. – **о. Юрій Ременович** парох.

1740-ві рр. — 30 грудня 1753 р. — **о. Іван Струмилович** парох.

1750-ті — 1780-ті рр. — **о. Іван Слоньовський** парох.

10 серпня 1755 р. — **Самуель Ґловінський** закріпив ерекційною грамотою за церквою її прадавні землі.

1780-ті — 1803 р. — **о. Василь Роздольський** парох. Вів записи в метричних книгах польською мовою. При ньому 14. 3. 1784 р. єпископ Петро Брянський затвердив статут Винниківського церковного братства.

За наказом влади (1792) було заведено при кожній церкві інвентарний опис майна. 1798 р. влада визначила шлюбний вік молодят (не нижче 14 р.). З 1808 р. метричні книги у всіх церквах почали вести за новим календарем. З весни 1809 р. священикам була нагадана категорична заборона ховати померлих раніше 48 год після смерті.

1780-ті — 1820-ті рр. — **Олекса Сендега** дяк у церкві. 14 березня 1784 р. єпископ Петро Білянський затвердив статут церковного братства. У 1788 р. дяком був Олекса Сендикович, а в лютому 1791 р. він вже був записаний як бакаляр, тобто учитель (В. Лаба, 2017).

19. 9. 1796 р. 29-річний Петро Прасоловський зі Скпилова одружився з дочкою місцевого пароха Мар’яною Роздольською, якій було 19 років. Свідками були о. Матвій Шанковський, професор теології з університету та шляхетна Тереза Гарасевичева (з Яблонських), о. Микола Галицький з семінарії. Вінчав молодят львівський владика Микола Скородинський. 1800 р. о.Петро Прасоловський вже служив парохом у Глинянах. Коли помер

о. Роздольський невідомо, але збудована ним хата служила парохові 1804 року, хоч вимагала ремонту (В. Лаба, 2017).

1803 р. — 1832 р. — **о. Семен Давидович** (1774 р. – 7 вересня 1832 р.) парох. Навчався у римо-католицькому навчальному закладі. Висвячений 6 грудня 1803 р.

16 вересня 1803 р. отримав презенту на Винниківську парафію, а 18 грудня був введений у посаду. 1801-1803 рр. був сотрудником о. Василя Роздольського (був його зятем; 14 лютого 1802 р. одружився з його дочкою Анною) (В. Лаба, 2017).

Як і його тесть, о. Василь Роздольський, вів записи в метричних книгах польською мовою. Після о. Семена Давидовича записи велися вже на латині (цього вимагав закон).

1815 р. – 874 греко-католиків, 1821 р. – 814, 1827 – 840 (серед них 203 дітей дошкільного віку), 1831 р. – 910 греко-католиків (серед них 203 дітей дошкільного віку). 1832 р. Винниківська парафія належала до Львівського деканату.

Після смерті о. С. Давидовича завідування Винниками було доручене **о. Григорію Честинському** з Підберізців.

З жовтня 1833 р. і до 1838 р. парохом був о. **Андрій Дуткевич** (1799 р. — 26. 09. 1866 р., м. Львів).

1835-1836 рр. — Яків Банах дяк у церкві (провізори: Яків Врецьона та Іван Корчук).

Після його відходу парохом був о. **Орест Кічура** (1838 р., листопад — 1839 р.). З 1 вересня 1839 р. і по 1848 р. парох о. **Іван Слимаковський**, який збудував муровану церкву. Після о. І. Слимаковського парохом був о. **Юліан Сембратович** (20 березня 1848 р. – 4. серпня 1849 р.).

1849 р. – 1890 р. – парох церкви о. **Степан Хоминський**. 1854 р. дяком при церкві служив Семен Саламонович.

У 1880-их рр. до Винниківської греко-католицької парафії належали Лисиничі, Миклашів, Підберізці, Вайнберґен і Унтерберґен. В цей період дяком у церкві був Петро Врецьона (перший дипломований дяк у Винниках, навчався у школі дяків у Львові).

1885 р. при церкві діяло Братство тверезості з 32 членів, церковне братство з 62 членів (В. Лаба, 2017).

17 травня 1887 р. з канонічною візитацією парафії побував Митрополит Галицький, Архиєпископ Львівський та Єпископ Кам'янецький, предстоятель УГКЦ Сильвестр Сембратович.

15 грудня 1889 р. митрополит Сильвестр Сембратович рукоположив Григорія Гірняка (1865–1945 рр.) на священика. Відразу після висвяти (2 січня 1890 р.), о. Гірняка призначено сотрудником старенького пароха о. Степана Хоминського (1816–1890 рр.). 31 січня 1890 р. о. Григорій Гірняк — завідувач парафії.

1891—1893 рр. парохом у Винниках був о. Микола Січинський.

З 27 січня 1894 р. о. Г. Гірняк вже парох і залишився ним аж до смерті в 1945 р. Винники були першим і останнім місцем його праці, яка тривала 56 років. Займаючи високі церковні посади, о. Г. Гірняк багаторазово зустрічався і спілкувався з митрополитом Андреєм Шептицьким.

3 жовтня 1896 р. митрополит С. Сембратович затвердив статут винниківського Братства найсвятіших тайн (1901 р. — 200 членів).

Отець Петро Баран

Владика Андрей Шептицький неодноразово відвідував Винниківську церкву. Винниківчанин Зіновій Чепіль згадував про приїзд Митрополита Андрея Шептицького та єпископа-помічника митрополита Івана Бучка з канонічними візитаціями: «Отець Гірняк організував величаву зустріч владики – по особливому били дзвони, співав хор, по обіч церкви зібралась величезна кількість вірних, які отримували благословення Митрополита Андрея».

1908 р. — візитація винниківської церкви Митрополитом Андреєм Шептицьким. 1938 р. відбулася остання візитація Митрополита Андрея до Винник.

Помічниками (сотрудниками) о. Г. Гірняка були: о. Євген Бобовник (8. 08. 1932 р. — 1933 р.), о. Іван Шулим (1. 09. 1933 р. — 1935 р. (осінь), катехит о. Василь Богонюк (1935 р. — 1940 р.), о. Антін Поточняк (12. 09. 1940 р. — 1945 р.), священик родом з Винник о. Григорій Стасишин. Дяком був Петро Врецьона, а пізніше Євстахій Шпаківський; дириґентом — Василь Согор, паламарем —Тимотей Коваль, грабарем – Іван Лоза.

Поч. 1960-их рр.

1921—1935 рр. Винниківським деканом був о. Григорій Гірняк (з 1906 р. був заступником), а в 1935—1946 рр. — о. Йосип Осташевський.

6 травня 1931 р. відбулося крилошанство о. Григорія Гірняка у церкві Св. Юра у Львові. Новими крилошанами стали ще о. д-р Йосип Сліпий (ректор Духовної Академії) та о. Юліян Дзерович (директор учительської жіночої семінарії у Львові).

З 1945 р. (після смерті о. Г. Гірняка) і ж до арешту в 1946 р. парохом у Винниках був Антін Поточняк, який не зрікся рідної Віри і не перейшов у московське православ'я (1984 р. закатований у Львівській в'язниці).

7 липня (неділя) 1942 р. – святкування 100-го ювілею церкви Воскресіння ГНІХ. Присутні багато винниківчан. Церква була святково прикрашена різноманітними вишивками. Богослужіння відправив Преосвященний Єпископ Миколай Чарнецький *(24 квітня 2001 р. у*

присутності Його Святості Папи Івана Павла ІІ у Ватикані відбулося проголошення декрету мучеництва єпископа Миколая Чарнецького. Обряд беатифікації відбувся 27 червня 2001 р. у м. Львові під час Святої Літургії у візантійському обряді за участі папи Івана Павла ІІ), асистували йому доктор Григорій Костельник, доктор В. Лаба та інші священики. Співав місцевий хор. Після обіду відбулася святочна академія в Народному домі. Про історію Винник на тлі загальної історії розповідав мгр. Лоза. Місцеві школярі читали вірші. Як писала газета «Львівські вісті» (№154 від 12. 07. 1942): «Най краще вийшла деклямація маленької Н. Перепелиці. Гарна погода сприяла врочистому святкуванні, яке полишило глибоке враження в учасників».

Поч. 1970-их рр.

31 жовтня 1945 р. відбувся приїзд о. Григорія Костельника (взяв участь у підготовці та проведенні Львівського церковного собору (1946), організованого НКВС, що проголосив скасування Берестейської унії й приєднання УГКЦ до РПЦ), щодо переходу винниківської парохії до РПЦ.

За Лідією Купчик: «Вважав (о. Йосип Осташевський – прим. автора) своїм обов'язком прибути і на деканальну конференцію, скликану у Винниках о. Костельником для переводу деканату під юрисдикцію Російської Православної Церкви. Монахині, які тоді мешкали на плебанії, розповіли, що о. Костельник, нібито вболіваючи над самопочуттям о. Осташевського, настояв, щоб той не заходив на конференцію, зате запросив прибулого з ним представника совєтської влади. Таким чином, отець-декан залишився на лавочці на подвір'ї плебанії, а конференцію священиків його деканату

проводили о. Костельник і кагебіст. В результаті цієї наради було підписано православ'я всіма присутніми священиками, окрім о. Антона Поточняка, який виступив із рішучим протестом і покинув нараду, за що невдовзі був заарештований.

Про цю нараду маємо докладну довідку співробітника 2-го Управління НКДБ УРСР І. Богданова, датовану 1 листопада 1945 року, яка поміщена в збірнику документів радянських органів державної безпеки «Ліквідація УГКЦ (1939—1946) опублікованих академіком В.Сергійчуком, том 2, стор. 33-35. Про о. Осташевського там сказано коротко: «Декан Осташевский – ярый католик, преклонного возраста и больной, по его просьбе был отстранен от обязанностей священика и снят с должности декана. В связи с этим ему было запрещено присутствовать на совещании». Далі в цій довідці детально подається, які запитання ставилося на конференції присутніми священиками та про різку заяву о. Поточняка, яку «все священники выслушали с удовлетворением». Тоді, як із задоволенням доповідає капітан Богданов, він сам відповів о. Поточняку, «что в таком случае ему придется оставить приход, и тут же дал указание Костельнику, немедленно назначить на его место нового священика». «Это, — резюмує Богданов, произвело соответствующее впечатление на всех присутствующих на совещании священиков, и они, после небольшой дополнительной дискуссии, подписали заявление о присоединении к инициативной группе».

Ось так здійснився перехід на московське «православ'я» священиків Винниківського деканату, очолюваного отцем-деканом Осташевським. А сам отець-декан Йосиф Осташевський (хворий і старий, як стверджувалося в згаданій доповідній довідці) вночі 18 березня 1946 р. був заарештований у Львові.

Священики Кабарівський Йосафат і Кметь Василь Лук'янович були делегатами від Винниківського деканату на Львівському соборі 1946 р., що відбувався 8—10 березня. Після цього собору Винниківська греко-католицька парафія перестала легально існувати. Винниківська церква на деякий час була закрита.

З ***1946 р.*** по ***1948 р.*** парохом був ***о. Дурбак Всеволод-Іван Теофілович*** (1910 р. н.). Отець Дурбак — один із перших капеланів українських військових формувань часів Другої світової війни. Був капеланом українського батальйону «Роланд», після розформування якого повернувся до Львова. Однак уже на початку 1942 р. на прохання майора Є. Побігущого (командира українського Шутцманшафтс батальйону) митрополит А. Шептицький делегував його на посаду капелана цього батальйону. Пізніше о. Дурбак був полковим капеланом дивізіону зброї СС Добровольчої дивізії «Галичина». Після боїв під Бродами залишився в Україні, за завданням Проводу ОУН приєднався до Ініціативної групи о. Костельника і перейшов з греко-католицької в православну віру. Отець Костельник навіть пропонував його кандидатуру на священика Собору св. Юра у Львові.

З ***1948 р.*** по ***1961 р.*** у Винниках служив ***о. Козак Анатолій Іванович.*** Отець Анатолій (13.07.1883–27.08.1973) народився у с. Синявка Чесанівського повіту. Початкову освіту здобув у 1901 р. в Академічній гімназії у Львові. 1905 р. закінчив духовну семінарію у Перемишлі й був висвячений з рук єпископа К. Чеховича. 1914 р. заарештований австрійською владою й ув'язнений у Талєргофі. До лютого 1945 р. був парохом у Любачеві (це передостанній (до масового виселення українців) греко-католицький парох у Любачеві). 1945–1948 рр. – настоятель парафії у Яворівському р–ні Львівщини. Учасник Львівського собору 1946 р. від м. Яворова. Помер у Львові в 1973 р., похований на Янівському цвинтарі.

З ***1961 р***. по ***1986 р.*** парохом був ***о. Петро Баран*** (1904—1986 рр.), який в умовах московського православ'я старався зберегти греко-католицький обряд (з 24 серпня 2014 р. — Почесний громадянин Винник (посмертно).

1985 р. (весна) — 2001 р. — парох церкви ***о. Михайло Романишин*** (з грудня 1989 р. по 2001 р. у церкві богослужіння відбувалися почергово — за греко-католицьким і православним обрядами). З 18 січня 1999 р. сотрудником був о. Василій Петрик (УАПЦ).

У ***грудні 1989 р.*** на запрошення винниківської громади до Винник прибув ***о. Петро Паньків***. Перша святкова греко-католицька літургія відбулася на Різдво 1990 р. 1991—1996 рр. сотрудником при о. П. Паньківу був старенький ***о. Володимир Мороз*** (багато років провів у радянських концтаборах, але так і не зрікся своєї рідної Віри).

Після смерті о. Володимира Мороза в 1996 р. до Винник був направлений ***о. Михайло Дроздовський*** (дияконське і священницьке звання отримав від Блаженного Мирослава-Івана Любачівського). У Винниках він відповідав за катехитичне навчання і був віце-деканом Винниківського деканату (2004 р. емігрував до США; 2006 — 2008 рр. – сотрудник парафії св. Анни Аустінтауен і Пресвятої Трійці Янгстауна, з 2008 р. – парох парафії Покрови Пресвятої Богородиці УГКЦ (м. Парма).

Сотрудниками о. Петра Паньківа були — ***о. Роман Яцик*** (червень 2009 р. — червень 2014 р.), ***о. Володимир Мазур*** (помер 29 жовтня 2014 р.). З 21 вересня 2003 р. по травень 2013 р. сотрудником був ***о. Орест Чекан.*** З вересня 2014 р. сотрудником є ***о. Любомир Мостовий.***

З 1920-их і по 1970-ті рр. дяком у Винниках був Євстахій Шпаківський. Пізніше дяками були Василь Брода, К. Лесняк; дяком-регентом у церкві був до 1996 р. Стефан Сус. З 1996 р. – по теперішній час дяком-регентом є Зеновій Грисьо (1993—1996 рр. — помічник Стефана Суса).

20 серпня 2017 р. Святкування 175 річного ювілею Храму Воскресіння ГНІХ

10 квітня 2018 р.

Керівниками церковного хору в різний час були Є. Шпаківський, Василь Брода, К. Лесняк, Стефан Сус, Микола Кузик та ін.

З нагоди святкування 170-ї річниці посвячення храму Воскресіння Господнього, що відбулося 10 червня 2012 р., у м. Винники завітав Високопреосвященний Владика Ігор – Архієпископ і Митрополит Львівський. Перед Святою Літургією Владику Ігоря (Возьняка) зустріли хлібом-сіллю. Парохи храму запросили Владику благословити присутніх парафіян і гостей та провести Святу Літургію.

7 грудня 2014 р. відвідав парафію Воскресіння ГНІХ Преосвященний ***владика Венедикт***, єпископ-помічник Львівської архієпархії. Під час візиту єпископ привітав з 60-літтям мецената парафії, Богдана Голіяна і вручив йому грамоту. Щиру подяку владиці склав адміністратор храму о. Петро Паньків.

4 вересня 2015 р. ***владика Венедикт***, Єпископ-помічник Львівської архиєпархії УГКЦ, під час свого пастирського візиту до парафії Воскресіння ГНІХ звершив Архиєрейську Божественну Літургію та Чин освячення престолу.

23 жовтня 2016 р. у храмі Воскресіння Господнього пройшов І Фестиваль дитячої духовної пісні «ПІД ТВІЙ ПОКРОВ СВЯТИЙ…». Організатори фестивалю — БДЮТ м. Винники, директор Соколик О. Д.; храм Воскресіння Господнього УГКЦ, парох — отець Петро Паньків; меценат Богдан Голіян. У фестивалі взяли участь дитячі та юнацькі колективи всіх винниківських храмів.

18 квітня (Світлий Вівторок) 2017 р. Церква Воскресіння Господнього відзначила 175 років з дня освячення. Парох храму Воскресіння митрофорний протоієрей Петро Паньків у співслужінні із Преосвященним ***владикою Венедиктом*** та деканом Винниківського протопресвітерату протоієреєм Іваном Духничем провели урочисту літургію з нагоди 175-ліття храму. Привітали прихожан та священнослужителів вихованці дитячої катехитичної школи при храмі Воскресіння Господнього та міський голова Винник Володимир Квурт.

20 серпня 2017 р. — святкова Архієрейська Літургія (очолив Правлячий Митрополит Львівський Кир Ігор Возьняк). Святкування 175-річчя храму.

10 квітня 2018 р. — парох храму Воскресіння митрофорний протоієрей Петро Паньків у співслужінні із Преосвященним владикою Володимиром Груцою та деканом Винниківського протопресвітерату протоієреєм Іваном Духничем провели урочисту літургію з нагоди свята Великодня в честь якого іменується храм.

7 липня 2019 р. — посвячення трьох ікон в накритті для освячення води.

Хор «Воскресіння» греко-католицької парохії було створено 19 травня 1996 р. (керівник Ярослав Харун, художній керівник Галина Бобків).

VII. 1. Б. Костел Успіння Пресвятої Діви Марії (1766 р.)

Костел Успіння Пресвятої Діви Марії та дзвіниця належать до пам’яток архітектури XVIII–XIX ст. Костел розташований у центральній частині Винник, на південь від магістральної дороги, що проходить через місто, в наріжнику вулиць Т. Шевченка та Львівської у глибині ділянки, на схилі г. Лисівка. Будівництво костелу почалося у 1738 р., і тривало до 1766 р., бо власне в тому році до нього перенесено чудотворну ікону.

Історія. Початки винниківського костелу пов’язані з культом ікони Матері Божої Винниківської. Винниківський образ Божої Матері є однією з копій Ченстоховської, зробленої, на думку польського дослідника Петра Красного, перед урочистою коронацією Белзької (Ченстоховської) у 1717 р., бо на ній намальована корона вже Владиславівська, а не папська – Климентівська.

Історична довідка.

Белзька, або Ченстоховська чудотворна ікона Божої Матері, за переказами, була намальована євангелістом Лукою в Єрусалимі у Сіонській горниці, де відбувалась Тайна Вечеря (пам'ять 18 жовтня). У 66–67 рр., під час навали римських військ під керівництвом Веспасіана і Тита, християни втекли у містечко Пеллу. Разом з іншими святинями вони зберігали у печерах і образ Богоматері. Цариця Олена, мати візантійського імператора Костянтина у 326 р., привезла цю ікону з Єрусалима до Константинополя. Як потрапила святиня до Белза — невідомо. За однією версією, її безпосередньо отримав із Константинополя король Лев, згідно з іншою — вона спочатку була в Болгарії, Моравії та Чехії, а потім дісталась українському королю Леву. Він помістив чудотворну ікону в замкову церкву в Белзі. 1382 р. (за іншими даними — в 1377 р.) сілезький князь Владислав Опольський, який на той момент управляв Галичиною, перевіз ікону з Белза спочатку до Львова, а потім до заснованого ним у 1352 р.

Ясногорського кляштору отців-паулінів у Ченстохові. З того часу Богородиця Белзька стала називатися Богородицею Ченстоховською.

Світлина до 1906 р.

Перша половина XX ст.

У хроніці львівських вірменських бенедиктинок є згадка, що 1736 р. ця ікона, що перебувала в господаря Нікеля, плакала кровавими слізьми. Дідичка Винник Маріанна з Потоцьких Тарлова взяла цю ікону і помістила її в палацову каплицю, а через великий наплив відвідувачів, у 1738 р. виділила кошти на будівництво костелу. Львівський латинський архієпископ Миколай Вижицький (1733—1756 рр.), після дослідження, признав ікону чудотворною.

За легендою, оригінал хотіли забрати гусити і не змогли. Один з них вдарив шаблею ікону, від чого зразу помер, але шрам на обличчі Марії залишився. Є він і на винниківській копії, що видно на фотографії початку XX ст. з книги Фридриха. Друга фотографія з 1927 р. представляє зовсім інше зображення, іншу раму, барокові стилістичні риси і поворот голови замість анфасного. Виходить, що образ був перемальований, поміщений в нову раму та оздоблений новими ризами з орнаментом. На деяких з численних копій був напис польською мовою: «Під Твоєю охороною ховаємося».

Польський історик мистецтва Пйотр Красний пише, що після II Світової війни цей образ з костелу передали до Винниківської греко-католицької церкви (ксьондз Владислав Пельц передав на збереження греко-католицькому священику А. Поточняку). Тепер у церкві в лівому вівтарі є невеликих розмірів копія Ченстоховської ікони, зроблена оліографією на дикті невеликих розмірів, з іншими ризами і без напису, тобто, одна з серійно тиражованих копій.

За свідченням п. Дарії Бреславської, ікону з костелу перевезли в костел у Тжебницю біля Вроцлава.

1766 р. храм було нарешті збудовано, чудотворний образ перенесено до нього, і при допомозі Львівського архієпископа Сєраковського у Винниках виникла парафія, яку обслуговували до 1784 р. отці піяри. 1785 р. австрійська влада реквізувала золоті та срібні прикраси чудотворного образу.

1799 р. конгруя римо-католицького ксьондза Домініка Кутшеби становила 400 зр.

1805 р. костел мав розміри 35x17 сажнів, був покритий ґонтом і вартував 20.000 зр.

Мурована хата ксьондза Вінцента Яніцького мала 4 кімнати, розміри 25 х 16 сажнів та вартувала 2217 зр, стайня 22 х 9 сажнів вартувала 693 зр. (В. Лаба, 2017).

1830 р. у Винниках проживало 799 римо-католиків.

У Державному архіві збереглися листи-звіти та поточна документація (інвентар костельний, надбання, рахунки з прибутків, оплати за шлюби) функціонування костелу в австрійський період, що велася німецькою та латинською мовою. Після піярів ксьондзами в костелі були: Домінік Кутшеба (1799), Вінцент Яніцький (1805), Цибінський (1816), Микола Шибінський (1830), Скжитовський (1851), Польц (1862). Ксьондз Бенедикт Банах ховає померлого греко-католика у січні 1890 р., коли захворів священик Степан Хомінський. Серед парафіян костелу бачимо прізвища з церковних метричних книг – Місько, Кіяк, Сидорко, Врецьона, Данилишин, Капарник. Це було вже наприкінці XIX ст., але конфронтації релігійної в той час не було.

1896 р. ревізія зауважила брак костельної ощадної книжки Галицької каси ощадності у Львові за №205311 при відході цього року ксьондза Банаха на пенсію, через що він мав клопоти, бо цей фонд був призначений для убогих. Є звернення до каси, щоб виготовили дублікат цієї книжки, але врешті книжка віднайшлася. Після Банаха недовго службу правили Матеуш Срока,

Якуб Полєк та вже згадуваний Владислав Пельц. В кінці XIX ст. згадується понад 50 прізвищ парафіян костелу з Винник та сусідніх сіл.

1938 р. винниківська римо-католицька парафія — 3 210 осіб.

Після II Світової війни адміністратором парафії був ксьондз Альбін Мидляж (до 13 листопада 1945 р.), після нього ксьондз Владислав Пельц, який покинув парафію 8 травня 1946 р., виїхав на Опольщину. Ключі від костелу віддали греко-католицькому пароху о. А. Поточняку. Орнати, альби, капи, хоругви, монстранції, 2 келихи, мшал, хідники перевезли до парафіяльного костелу Ланьцута (Польща), дрібніші речі, метричні книги 1910—1945 рр. та кілька старших до Вінова (Польща).

За радянської влади костел використовувався як склад. 1992 р. відновлено римо-католицьку парафію, у березні 1993 р., після відновлення і освячення, костел знову став служити вірянам. Територія парафії — Лисиничі, Миклашів, Підгірне, Підберізці, Чишки, Чижиків, Волиця, Бережани, Соснівка, Винничfrüh, Дмитровичі.

2007 р. — ***о. Леонтій Саламон*** — настоятель римо-католицької парафії у Винниках.

25 жовтня 2015 р. парафіяльна спільнота святкувала 250-річчя спорудження свого храму. З нагоди ювілею храму та образу Матері Божої Винниківської Апостольська Столиця видала від імені Святішого Отця Франциска спеціальну індульгенцію про надання відпусту на час ювілейного року.

16 червня 2016 р. відбулася Свята Меса з нагоди 15 річниці священицьких Свячень о. Леонтія Саламона.

В рамках святкування 250-річчя костелу Успіння Пресвятої Діви Марії у неділю, 30 жовтня 2016 р., під час урочистої Святої Меси сім`я ювелірів із Чикаго (США) передали золоті корони з дорогоцінними каміннями для коронації чудотворної ікони Матері Божої Винниківської. На цю урочистість прибуло чимало вірян, не тільки з Винник, а також з-за меж України. Охочі могли зблизька розглянути корони та зробити пам`ятний фотознімок. Коронація ікони відбулася 27 листопада цього року. Її здійснив архієпископ Мечислав Мокшицький, котрий також надав винниківському храму статус санктуарію.

27 жовтня 2019 р. до Санктуарію Матері Божої Винниківської передали мощі св. Папи Івана Павла ІІ, а також освятили площу та пам'ятник на його честь. Чин освячення провів Архієпископ Львівський РКЦ Мечислав Мокшицький.

Архітектура. За планувальною структурою костел – прямокутний у плані, однонавний, загального типу нава *(від лат. navis — корабель — поздовжня або поперечна частина простору церкви, розташована між рядами колон, стовпів, арок або між зовнішньою стіною та поздовжньою колонадою або аркадою).* Головна нава умовно поділена на три частини – приміщення первісного притвору з хорами, влаштованими на рівні другого ярусу, власне нава, та однакової ширини з нею, пресвітерій, відділений від нави лише однією сходинкою. Головна нава храму перекрита трьома пряслами хрестових склепінь, хори – бочковим склепінням. Від сходу до костелу примикає, прямокутна у плані, захристія, від заходу – невелика ризниця, від півночі прибудований прямокутний у плані притвір (усі три приміщення перекриті плоским перекриттям). Костел накритий трьохсхилим дахом, на гребені котрого височить струнка барокова сигнатурка. Нижчий від основного об'єму притвір накритий двосхилим дахом. Чільні фасади костелу та притвору завершуються відповідно бароковим та необароковим фронтонами. Фасади костелу декоровані пілястрами іонічного ордену, бароковими дзеркалами стін з прорізами вікон, декорованими білокам'яними профільованими обрамленнями.

Відомо також, що у 1795 р. костел був покритий ґонтом, а фасади храму помальовані на червоно. Прибудований на початку ХІХ ст. притвір – реконструйований 1889 р. Цього ж року була збудована стінова дзвіниця. 1896 р. костел освятили під титулом **Успіння Пресвятої Діви Марії.**

Пам'ятка, в цілому, розташована на високому цоколі, викладеному з білокам'яних блоків. Вхід до храму влаштований по зовнішніх відкритих сходах, розташованих на центральній осі костелу та огороджених балюстрадою.

В архітектурі костелу є багато елементів, схожих на мотиви творців так званого радикального чеського бароко І-ї половини XVIII ст., зокрема, Кристофа і Кіліяна Ігнаца Дінтцгоферів; нагадує костел Божого Різдва (чеськ. *Kostel Narození Páně (Praha)*) в Санктуарії «Лорета» на Градчанах у Празі (архітектори Кіліян Іґнац Дінтцгофер, Йоган Ґеорґ Ахбауер-старший (нім. *Johann Georg Achbauer der Ältere*), 1733—1735 роки). Схема фасаду костелу дуже близька композиції фронтальних сторін костелу в Годовиці, фари в Тарноґруді (1751—1771 роки). Тому дуже ймовірно, що архітектором був Бернард Меретин (цит. за Пйотр Красний (*Piotr Krasny*), 1996 р.).

Інтер'єр храму. В інтер'єрі храму зображене малярство XVIII–XIX ст. Впродовж 30 років тривало впорядкування внутрішнього убрання костелу – малювання стін та склепінь, влаштування головного та бічних вівтарів, амвону *(амвон (грец.) — підвищення — у ранньохристиянській та візантійській церкві одна з кафедр, на якій здійснюються окремі елементи*

богослужіння, виголошуються проповіді; розміщувалась на боці хору під куполом).

Первісне малярське оздоблення інтер'єру, імовірно, мало постати в 50-их чи 60-их роках XVIII ст. Ініціатором розписів, правдоподібно, мав бути сам фундатор костелу – львівський єпископ-суфраган С. Ґловінський. Розписи, вірогідно, виконані не пізніше як 1758 р. На це вказує насамперед згадка про костел у наданні єпископа для львівської колегії піярів, де згадано про забезпечення пароха костелу в Винниках та його зобов'язання відправляти щотижня дві меси за душу С. Ґловінського.

Стіни були декоровані іонійськими пілястрами *(пілястр (фр. pilastre) — плоский виступ в стіні будівлі, який зовні має ознаки колони)*, вікна прямокутні. З західної стіни аркадова ніша для органа. Портал в середині передстінка мав декорацію з герограмою «Марія в славі» та два герби «Пілава» і «Шренява» (мати Маріанни Потоцької Христина Любомирська мала цей родовий герб). На фронтоні була герограма ІНЗ, а з боків – декоративні вази. Вежичка у формі бані оббита бляхою з глорієтою, увінчаною хрестом. Бічні вівтарі з позолоченого дерева зображували Св. Антонія й образ Божого Серця, а на засові – олійні зображення Св. Йосифа та Стигматизацію Св. Францішка. Є в костелі епітафія з написом: «Тут лежить серце Едварда Братковського, підкоморого Августа III, короля польського й електора саського, старости, а потім дідича миклашівського. Помер у 1778 р.». Коли померла і де похована фундаторка костелу невідомо.

1912 р. — ґрунтовний ремонт костелу. До цього часу слід також віднести теперішній розпис храму, що був накладений на стінові розписи другої половини XVIII ст.

1912 р. за описом навколо ніші були фрески, що зображували Давида, Св. Луку та двох ангелів. На східній стіні нави – Св. Родина, а з боків – страсті та Св. Катерина Олександрійська. На західній стіні – Ян Непомуцен

та ще два святих, а в стюкових рамах зі сходу був Спас, а з заходу – Матір Божа. На склепінні – євангелісти та символи семи дарів Св. Духа.

У склепінні вівтарної частини (презбітеріуму) вміщено Вознесіння Богородиці. Сюжет відтворено у максимально скороченій редакції. Чималий вільний простір обабіч фігури заповнюють численні клуби хмар, поміж якими з кожного боку вміщено по парі невеликих херувимів з темними крилами. За фігурою Богородиці роз'яснене жовте (золотисте) небо, на тлі якого виділяються широкі світліші, розширені назовні, промені сяяння навколо голови. У сегменті стелі над вівтарною стіною з-за хмар над головою Богородиці злітає голубка святого Духа. Бокові сегменти склепіння від зовнішніх стін вміщують на хмарах по одному ангелу навколішки, скерованому до вівтарної стіни.

Склепіння нави, відповідно до пропорцій самої споруди, розділене на дві частини й має однорідну, проте скромніше розроблену програму. У сегментах від бокових стін на тлі стилізованих картушів знаходяться зображення, вміщених при декоративно потрактованих колонах, чотирьох євангелістів з їхніми символами.

Від сторони вівтаря з півдня знаходиться євангеліст Йоан з орлом, а з півночі – євангеліст Матвій, відповідно з боку хорів від півночі євангеліст Лука з тельцем, а від півдня – Марко з левом. За стилем костел наближений до т.з. чеського радикального бароко. Подібний костел є в с. Наварія, також започаткований у 1738 р., як перша споруда пізніше знаменитого архітектора Бернарда Меретина (Собор св. Юра у Львові, ратуша в м. Бучачі та ін.). Вчені припускають, що костел у Винниках також будував Б. Меретин, хоча немає документального підтвердження, крім того, що цей будівничий працював для С. Ґловінського у Винниках. Схожі храми є і в Городенці, Годовиці, Тернополі, побудовані пізніше.

Бернард Меретин (кінець XVII ст. — 1759 р.) — архітектор німецького походження. Споруди Меретина виконані в стилі пізнього бароко та рококо з елементами класицизму, пристосованому до українських традицій. Показовим для еволюції стилю майстра є Городенківський костел, на котрому архітектор застосував ряд прийомів, розвинутих надалі у головному своєму творінні — Соборі святого Юра у Львові.

402. Winniki, kościół parafialny.
Obraz *Matka Boska z Dzieciątkiem*. Stan z r. 1927.

1933 р.

1937 р.

27 жовтня 2019 р. Відкриття пам'ятника

VII. 1. В. Церква Різдва Івана Хрестителя (1936 р.)

Церква Різдва Івана Хрестителя – греко-католицький храм, колишня лютеранська кірха у винниківській німецькій колонії Вайнберґен (Винники). Входить до складу Львівської архієпархії УГКЦ. У 1933 р. німецька громада розпочала будову своєї церкви й завершила у 1936 р. Головними натхненниками були винниківські німці Міллер Польді, Бреді Кароль, Гартман, Кремпель, Шлегель, Шрайєр, Штайн, Вольфи, Шнайдери, Манци та інші. 1939—1940 рр. відбулася репатріація винниківських німців до Рейху (храм було закрито). Під час німецької окупації тут буб продуктовий склад. А Служба Божа для німців інколи проводилася в польському костелі.

Від 1944 р. споруда використовувалася як склад

зерна, а пізніше з 1950 р. як господарський магазин, який люди називали «залізний магазин». У часи незалежності «залізний магазин» викупило підприємство «Матвол», яке також використовувало її як крамницю.

Реставрація церкви відбувалася протягом 1996—1997 рр. Організаційними роботами керували о. Петро Паньків, о. Михайло Дроздовський та тодішній голова церковного братства Володимир Джумак. Роботи розпочалися 16 жовтня 1996 р. Багато винниківчан працювало на будові, здавали кошти на ремонтно-реставраційні роботи. На власні заощадження церковний дзвін придбав Орест Білінський.

Будівельними роботами керували тодішні депутати міськради Петро Кондришин і Богдан Гарапа, які доклали значних зусиль, щоб робота йшла швидко, якісно і добросовісно. Значну допомогу надав командир військової частини п. Маллер. Вагомий вклад у відновлення храму внесли військовослужбовці будівельного батальйону, який в цей період знаходився у Винниках (командир – підполковник Олександр Самсоненко, заступник – Сергій Конечний).

Проект інтер'єру храму розробив Степан Кострика, усі малярні роботи виконали Михайло Задорожний та Ігор Сенів. Оздобили інтер'єр храму художники Михайло Костів та Степан Гриньків. Усі фасадні роботи виконали майстри-штукатури: Ярослав Гап'яка, Михайло Сорока, Ігор Каняка.

4 січня 1998 р. Освячення храму Різдва Івана Хрестителя

4 січня 1998 р. Освячення храму Різдва Івана Хрестителя. Владика Юліан закладає у чотири кути престолу символи євангелістів та заливає їх розтопленим воском

2016 р. вересень/ Отець Володимир Клим'юк та отець Орест Чекан

Покрівельні роботи – Володимир Солина та Ростислав Сворень, а покриття куполів – Микола Дуркевич. Основні конструктивні роботи проводилися під керівництвом Романа Яриша та Івана Біловуса. Ці складні роботи їм допомагали виконувати винниківчани Юрій Литвин та Євген Білінський.

До кінця 1997 р. храм був уже повністю відновлений. За цей час був проведений капітальний ремонт приміщення – демонтоване перекриття між першим та другим поверхами, зміцнена стеля, відновлені аркові вікна, перекритий дах та відновлена дзвіниця.

З нагоди посвячення храму, 4 січня 1998 р., у м. Винники завітав Високопреосвящений владика Юліян Ґбур (4 грудня 1942 р. — 24 березня 2011 р.) — Єпископ-помічник Львівської архієпархії. На богослужінні були присутні біля 500 мирян.

Месійним празником у Винниках є 7 липня – День народження Івана Хрестителя. Цей празник завжди об’єднував усіх парафіян, тому громада вирішила дати саме таке ім’я новопосвяченому храму.

7 липня 1998 р. було освячено іконостас в храмі Івана Хрестителя.

Іконостас виконано в оригінальному стилі на склі з різьбленим орнаментом. Авторами іконостасу є відомий львівський художник Тарас Лозинський, художники-різьбярі Тарас Максимович, винниківчанин, випускник Академії мистецтв Михайло Бенях, столярі Олександр Гирило з батьком.

Чин освячення нового іконостасу здійснив парох церкви св. Ольги і Єлизавети (Львів) митрофорний протоієрей о. Михайло Федорів. У літургії взяли участь священики з 13 парафій, отці костелу Успіння Пресвятої Богородиці (м. Винники), а також о. Петро Паньків та о. Михайло Дроздовський. На жаль, на вимогу парафіян, у 1999 р. іконостас на склі був замінений на традиційний. Ще один іконостас роботи Тараса Лозинського знаходиться в церкві с. Воля Гамулецька. Тарас Лозинський свої оригінальні ікони на склі не взорує на кшталт народного наїву, а перейнявши технологію, витворює власний стиль, сплавлений як із барокових форм, так і малярського досвіду Новаківського, Сельського, Матісса, Патика – тих художників, під впливом яких він сформувався.

Отцем Романом Кравчиком (економ Львівської Архієпархії) нагороджено пам’ятною медаллю Митрополита Андрея Шептицького парафіян церкви.

22 травня 2013 р. розпорядженням голови Львівської обласної адміністрації зареєстровано релігійну громаду Української Греко-Католицької Церкви Різдва Івана Хрестителя (сотрудник ***о. Орест Чекан***; з 21 вересня 2003 р. — сотрудник парафії Воскресіння ГНІХ).

З 1 вересня 2013 р. настоятель храму ***о. Володимир Клим'юк***.

3 листопада 2013 р., з нагоди святкувань 15-річчя храму Різдва Святого Івана Хрестителя, Винники відвідав Преосвященний ***владика Венедикт***, єпископ-помічник Львівський.

9 листопада 2014 р. з пастирським візитом завітав до парафіяльної спільноти Високопреосвящений владика Ігор, Архієпископ і Митрополит

Львівський, де відправив святкову літургію та освятив наріжний камінь майбутнього храму Премудрості Божої – Софії.

6 травня 2016 р. **—** Преосвященний ***владика Венедикт*** відвідав маївку на будові храму Святої Софії Премудрості Божої.

4 серпня 2016 р. **—** 14 травня 2017 р**. —** о. Тарас Голота сотрудник храму.

3-8 листопада 2016 р. — перебування у храмі Чудотворної ікони Матері Божої Зарваницької.

22 січня 2017 р. винниківчани особливо і святково відзначили 98-му річницю Дня Соборності України. З нагоди цієї події у храмі Різдва Івана Хрестителя відбулася Архиєрейська Божественна літургія, яку очолив преосвященний ***владика Венедикт***, Єпископ-помічник Львівської архиєпархії.

14 травня 2017 р. **—** о. Петро Терлецький сотрудник храму Різдва Івана Хрестителя.

7 липня 2018 р., з нагоди святкувань храмового празнику, Винники відвідав Преосвященний ***владика Венедикт***, Правлячий єпископ єпархії Св. Миколая з осідком у м. Чикаго, США.

29 червня 2015 р.

VII. 1. Г. Церква святих Володимира і Ольги (2001 р.)

Рішенням № 141 сесія Винниківської міськради від 20. 06. 1990 р. дала дозвіл на будівництво церкви. За ініціативи митрофорного протоієрея о. Михайла Романишина та групи однодумців у 1991 р. у Винниках розпочалося будівництво храму УАПЦ свв. Володимира і Ольги. Автори проекту – архітектор М. Шпак, інженер – конструктор М. Шевчук та митець-кераміст, заслужений діяч мистецтв Тарас Левків. Художник Богдан Балицький.

Архітектурний стиль – неовізантизм (мурований хрестово-купольний храм із сімома куполами, дзвіниця надбрамна, триярусна). У каплиці, розташованій в основі дзвіниці, поховано о. Михайла Романишина (6. 05. 1940 р. — 3. 04. 2005 р.). Продовжив справу будівництва й оздоблення храму протоієрей о. Василь Петрик. 29 липня 2001 р. відбулося освячення новозбудованого храму.

Історія будівництва та становлення храму. Голова будівництва — Тарас Левків послідовно розробляв всі креслення і намічав хід робіт. Для стін було завезено 900 тис. шт. цегли. Велику допомогу надав тодішній директор тютюнової фабрики п. Євген Хомик.

1994 р. з появою баштового крана будівництво пожвавилось. Велику допомогу в конструктивних розрахунках надавав інженер-конструктор п. Богдан Максимович. Всі елементи арок та куполів виготовлялись на спеціальних майданчиках на землі з наступним монтажем у відповідних місцях. Цей спосіб економив час і гарантував якість робіт. Паралельно із будівництвом проводилась активна робота з проектування інтер'єру. Над здійсненням окремих елементів активну участь брали студенти-дипломники Львівського державного коледжу декоративного та ужиткового мистецтва ім. І. Труша.

Так відділом художньої обробки дерева було виготовлено пристіл, ківот, тетрапод, енелої та ін. Відділом художнього металу було зроблено балконну решітку, два привхідних світильники-ангели, елементи балюстради на хорах. Художній текстиль збагатив храм хоругвами святих Володимира і Ольги, Ісуса Христа і Богородиці, Плащаницею, тканими накриттями на пристіл, тетрапод, енелої. Дипломник Академії мистецтв виготовив семисвічник. Окрім того, брали участь у роботах і професійні художники. Вітраж проектували і виконували брати Тарнавські, запри стольну ікону-мозаїку проектував Кость Маркович. Ікони до престолу та жертовника намалював Анатолій Юхимчук. Хрести на куполах проектував Тарас Левків. Позолоту підхрестових яблук та семисвічника здійснив художник-реставратор вищої категорії Ярослав Мовчан. Жертовник спроектував Лев Левків та виготовив його разом з художником Василем Хомиком. Проект іконостасу зробив Володимир Іванишин. Багато цінних порад надавав Патріарх Димитрій. Коштом громадянина США Ярослава-Джері Куца підприємством «Львівсвітло» виготовлено центральний павук (панікадило).

З 2008 р. споруджувалася дзвіниця за проектом архітектора Володимира Смереки. А дзвін до неї подарував громадянин Німеччини Михайло Притула.

На кошти родин-вихідців із Винник, які проживають у Києві, було придбано великий дзвін на півтонни, середній дзвін на 240 кг. Горне місце із запрестольною іконою спонсорувала родина Богдана Лаврушка. Жертовник подарувала родина Петра Герасима, Плащаницю Успіня Пресвятої Богородиці – дарунок родини Богдана Москаля. Значні пожертви вносив меценат Григорій Козловський та багато інших.

Історія парафії. Перший комітет УАПЦ у Винниках очолив Ігор Маркевич (1990—1995 рр.). 1995 р. церковний комітет очолив Лев Притула.

21 липня 1991 р. громадою УАПЦ (о. Михайло Романишин та о. Володимир Ярема) встановлено хрест та посвячено місце будівництва церкви свв. Володимира та Ольги.

7 липня 1998 р. — освячення надкупольних хрестів на церкві свв. Володимира та Ольги. Посвяту здійснив ***Патріарх Димитрій*** разом з владикою Макарієм, о. Михайлом Романишином, о. Василієм Петриком (с. Голоско), о. Миколою Кавчаком (церква св. Петра і Павла, м. Львів).

З 18 січня 1999 р***. — о. Василій Петрик*** парох у Винниках.

29 липня 2001 р. — освячення Церкви свв. Володимира і Ольги (УАПЦ).

З 2001 р. по 2014 р. здійснено розпис храму (2011 р.), споруджено парафіяльний будинок (2012 р.), засновано недільну школу (2013 р.), закінчено оформлення церковного подвір'я (2014 р.).

3 квітня 2005 р. — помер митрофорний протоієрей о. Михайло Романишин (УАПЦ) — багатолітній парох у Винниках (з 1985 р.).

28 липня 2011 р. — святкування 10-го ювілею храму рівноапостольних святих Володимира і Ольги (УАПЦ). Під час Богослужіння владика Макарій посвятив у сан диякона Андрія Петрика.

7 липня 1998 р. Освячення Патріярхом УАПЦ Димитрієм надкупольних хрестів храму св. Володимира та Ольги (світлина із приватного архіву Марії Банах).

25 серпня 2013 р. — приїзд Предстоятеля УАПЦ, Блаженнійшого Мефодія, митрополита Київського і всієї України (у рамках святкування 1025-ліття хрещення Руси-України).

2 липня 2014 р. — освячено наріжний камінь під будівництво храму святого Миколая Української автокефальної православної церкви (вул. Сахарова).

Кожного Старого нового року, 14 січня, в храмі відбувається фестиваль дитячої різдвяної коляди під назвою «Різдвяна зірка» за участю дитячих колективів з інших парафій та дитячих хорів із будинків культури та музичних шкіл м. Львова.

Об'єднавчий собор відбувся 15 грудня 2018 року у Софійському соборі. На соборі було розпущено УАПЦ та УПЦ КП та шляхом їх об'єднання та за участі двох ієрархів УПЦ МП створено нову церкву — Православну Церкву України. Шляхом голосування новим предстоятелем обрали митрополита Епіфанія. Екзархи Константинопольської ПЦ подарували новобраному предстоятелю панагію. Титул нового предстоятеля Православної церкви України буде — Митрополит Київський і всієї України. 16 грудня (в неділю) першу літургію в якості предстоятеля ПЦУ Блаженніший Епіфаній звершив у Михайлівському золотоверхому соборі. Цього ж дня його ім'я було згадано за богослужінням Константинопольської ПЦ.

У неділю, 18 серпня 2019 р., у Винниках відбулася духовно-релігійна подія, яку запишуть в історію об’єднаної церкви України і, безперечно, історію нашого міста. З нагоди святкування 30-річчя III відродження УАПЦ у

храмі св. Володимира і Ольги звершив урочисту Божественну літургію Глава помісної української церкви, Блаженнійший Митрополит Епіфаній у співслужінні архієреїв і духовенства.

18 серпня 2019 р.

VII. 1. Д. Церква Святої Софії (УГКЦ)

Історія будівництва храму *(за матеріалами Маріанни П'ятакової-Лученко)*.

24 жовтня 1993 р. Освячення місця будови храму

1993 р. Львівська обласна рада на чолі з тодішнім очільником В'ячеславом Чорноволом надала повне сприяння у будові нової церкви, адже Винники були одним з небагатьох галицьких міст, де існувало повне порозуміння та мирне співіснування церковних громад різних конфесій. Ініціатором нового храму стало Церковне братство храму Воскресіння на чолі з отцем Петром Паньківим. У той час найактивнішими та найініціативнішими братчиками, які стали біля витоків цієї будови, були Роман Партика, Петро Кондришин, Левко Яремко, Володимир Борух, Ярослав Хомич, Богдан Гарапа, Михайло Стефанишин, Іван Лешневський, Богдан Луців, Богдан Дзьордзь, Мирон Банадига, Орест Кравчик та ін.

9 листопада 2014 р.

За проект обрали ідею бойківської тризрубної церкви у сучасному виконанні, автором якої був доктор архітектури, професор, академік, директор Інституту архітектури й завідувач кафедри дизайну та основ архітектури Національного університету «Львівська політехніка», винниківчанин Богдан Черкес. У 1995 р. вирили котлован, у 1996-1997 роках – заклали фундамент. Уся греко-католицька громада піклувалася про майбутню Св. Софію – чоловіки працювали на будові, жінки варили й носили їсти. Першу пожертву на будову храму зробила взагалі стороння для Винник жінка – Катерина Василик з Австралії. А першими винниківськими жертводавцями стали Олег Матвіїшин, Ігор Козидра, Ігор Бродило та тодішній міський голова Ярослав Хамуляк. Постійні внески передавали з Канади вихідці з Винник – родина Опалевичів та родина Брам.

Будова почала дуже активно рухатися, коли до неї долучилися військовослужбовці винниківської військової частини А-2627 під командуванням полковника Сергія Маллера. Завдяки працьовитим рукам воїнів з Дніпропетровщини, Донеччини, Одещини, Київщини та Полтавщини зростали міцні підвалини майбутнього місця молитви за мир для усіх українців.

До 2001 р. на будові постійно велися роботи. З певних суб'єктивних причин будівництво вирішили зупинити. Гадали, що зупиняються на 2–3 роки, але роки затягнулися на десятиліття. На місці будови святого храму утворилася пустка, поросла хащами та бур'янами. Нова надія відродити храм Святої Софії з'явилася 2013 р. У Винниках утворилася нова парафія храму Різдва Івана Хрестителя, отцем-адміністратором якої став Володимир Климюк. За ініціативи о. Володимира, о. Ореста Чекана та учасників Церковного братства було відновлено будівництво Святої Софії. 2013 р. до Винник прибув Єпископ-помічник Львівський, Владика Венедикт, який схвалив рішення громади відновити будівництво храму Святої Софії Премудрості Божої. Ця подія відбулася рівно через 20 років після першого освячення каменю 24 жовтня 1993 р. майбутнього храму Святої Софії, який мав стати однією з перлин храмового будівництва Львова та окрасою Винник. 9 листопада 2014 р. Митрополит Львівський Ігор Возняк відслужив Архиєрейську Літургію та освятив наріжний камінь храму.

11 лютого 2018 р., в ході благодійного концерту «Пісенний вінок» організованого Львівською державною школою мистецтв №9 у Винниках, зібрано понад двадцять одну тисячу гривень на будівництво храму Святої Софії Премудрості.

6 травня 2016 р.

VII. 2. ЦВИНТАРІ
VII. 2. А. Старий винниківський цвинтар

На винниківському цвинтарі знаходяться могили видатних людей, які залишили вагомий внесок в історії та культурі нашої держави. Тут є могили січових стрільців, пам'ятник воїнам УГА, пам'ятник польським воякам, два пам'ятники радянським танкістам, з десяток могил радянських воїнів.

Старий винниківський цвинтар заснований наприкінці XVIII ст. У 1748 р. Галицьке губернаторство опублікувало декрет, котрий постановляв, що «мають бути скасовані всі кладовища біля храмів, а кожна громада має виділити протягом чотирьох тижнів частину ґрунтів за містом, яких би вистачило на поховання покійників без різниці віросповідань (крім євреїв) на 10–20 років». Але видно, що й у ті часи не дуже ретельно виконувалися постанови, бо губернаторство через декілька місяців змушене було опублікувати цей декрет ще раз. Декретом від 11 грудня 1783 р. австрійський імператор Йосиф II, з огляду на небезпеку виникнення епідемій заборонив проводити поховання в церквах та довкола них, вимагаючи закладати нові цвинтарі. 23 серпня 1784 р. появився цісарський декрет, яким священикам було наказано вибрати відлюдні сухі місця, де б не розвивалися процеси гниття. 20 січня 1785 р. цісар заборонив ховати людей в мішках, і повернув давній звичай ховати в трунах.

Ще 10 листопада 1781 р. світська влада наказала, щоб трупи померлих ховали на глибину 4 лікті і священики мали за тим слідкувати.

У Винниках вибрали місце під цвинтар, де він знаходиться й досі. Про це свідчать і найдавніші пам'ятники, які тут збереглися. Це скульптури XVIII ст. роботи Шимзерів, дуже відомих на той час майстрів. До того цвинтар знаходився біля теперішньої церкви Воскресіння Господнього (1842 р.), яка була збудована на місці старої дерев'яної церкви (1680 р.). Раніше померлих хоронили біля церкви. Вперше документально зафіксовано існування при церкві цвинтаря у Винниках у 1753 р. Церковний візитор, описуючи парафіяльну церкву Воскресіння Господнього, згадав про церковний місцевий цвинтар. Тоді цвинтар простягався до підніжжя г. Лисівка. Про це свідчать як спогади старожилів міста, так і поодинокі знахідки людей, що згодом забудували цю територію.

У XVIII–XIX ст. кладовище розширювалося і було перенесене на південний схил г. Лисівка, у своєрідне природне урочище. Починався винниківський цвинтар де розміщена стара польська каплиця. Саме там були перші поховання. А оскільки польська громада мала кошти, то, щоб утвердити себе, збудувала каплицю і захоронюючи поблизу неї своїх громадян, таким чином «посувала» можливість поховань українців значно далі. У XIX–XX ст. винниківське кладовище поділилося на польське і українське, яке обслуговувало 2 грабарі.

В акті візитації Винниківської парафії (8 вересня 1895 р.) записано, що в селі мають розширювати цвинтар і вже купили для цього ґрунт, але ще не посвятили.

Протягом багатовікового періоду похоронено не одне покоління жителів, їх могили після ліквідації при церкві цвинтаря австрійським урядом, були забуті і затерлися в пам'яті винниківчан.

Могила воїнів УГА.

Винники одними з перших виконали свій обов'язок стосовно полеглих воїнів УГА: за одностайною згодою винниківської громади 24 квітня 1921 р. відбувся великий стрілецький похорон, останки ***16 воїнів***

(15 стрільців і чотаря ***Ганкевича***) перевезено на місцевий цвинтар і поховано у спільній могилі (дані за краєзнавцем М. Влохом).

Стосовно кількості похоронених бійців УГА точної інформації немає.

Газета «Свобода» (США) від 25 травня 1921 р. згадує про перепоховання (23 квітня, субота) ***15 стрільців***, з яких лише двоє відомі – ***Лука Семчук*** з Пирятина Радехівського повіту, згаданий у наступному «Інформаційному звіті» (документ 3, ч. 2, стор. 4) та ***Петро Довгий*** з Романова – у звіті О. Козака. не згаданий. Газета «Батьківщина» (ч. 50/1921), описуючи цю ж подію називає кількість перепохованих – 16 воїнів (п'ятнадцятьох стрільців і чотаря Ганкевича).

Народився Петро Довгий у с. Романів Бібрського повіту (нині Перемишлянського р-ну Львівської обл.). В австрійській армії під час І світової війни був у званні капрала. Старший десятник Романівської залізної сотні ІІ Коломийської бригади. Про приналежність сотні до якогось куреня цієї бригади зимою 1918-1919 рр. відомостей не маю. До травня 1919 сотня воювала поряд із Станіславівськими куренями, але деякі дослідники, не наводячи джерел, стверджують, що сотня до середини весни 1919 була окремим приділом і підпорядковувалась безпосередньо штабу, пізніше ввійшла у структуру січових стрільців і на її основі формувався ІІ полк. Петро Довгий в грудні 1918 (?), йдучи з дорученням, заблукав в околицях Винник під час завірюхи і вийшов випадково на позиції поляків, які його вбили. Перепохований у присутності родини 23 квітня 1921 року у Винниках (цит. за Ярославом Іванишином).

У газеті «Галицька Брама» (1998. №5-6. С. 3-6) подається інформація про Воробця Івана.

Воробець Іван (д. н. н. – д. с. н.) – поручник УГА. Доброволець УСС. Поручник 2 куреня 2 полку УСС, учасник Чортківської офензиви. 1919 р. комендант шпиталю в Одесі. Перепохований 23. 04. 1921 у Винниках (у звіті О. Козака не згаданий).

Подаємо матеріал Козака О. М. з ***«ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗВІТУ про проведення заходу «Вивчення архівних матеріалів про поховання жертв воєн та політичних репресій на території Львівської області»:***

«Щодо пам'ятника воїнам УГА у Винниках у ДАЛО зберігаються такі документи.

Документ 1. ДАЛО. - Ф. 1 - Опис 30 - Спр. 4210. - Арк. 17.
Формат А5. Рукопис, чорнило чорне. Переклад із польської мови.

«Штамп «Уряд ґміни Винники. Номер 737\23»

«Гміна Винники. До староства у Львові.

Щодо обіжника від 12\VII L 29081\23 у справі військових цвинтарів доповідаю, що на території тутешньої ґміни немає жодних поховань військових із війни перед листопадом 1918 року.

Одночасно доповідаю, що на тутешньому ґмінному цвинтарі є два збірних поховання загиблих військових із польсько-руської війни після

1 листопада 1918 р. на яких стоять кам'яні пам'ятники, які дуже ретельно доглядаються.

Винники 7 VII 1923. Печатка. Підпис.».

Даний документ 1923 року підтверджує про існування на місцевому ґмінному цвинтарі Винник поховань часів польсько-української війни, які увічнені кам'яними пам'ятниками.

Документ 2. ДАЛО. - Ф. 1. - Опис 30. - Спр.4471. - Арк. 114.

Формат А5. Рукопис, чорнило чорне. Текст написано українською мовою.

«Виказ померших стрільців У.Г.А. по 1\XI. 1918.

Роман Вавець, поліг в бою 1\I. 1919.

Стефан Жилавюк – 3\I. 1919.

Петро Боднар – 17\II. 1919.

Микита Сікора – 17\II. 1919.

Роман Бордун – 18\II. 1919.

Михайло Залізко – 24\II. 1919.

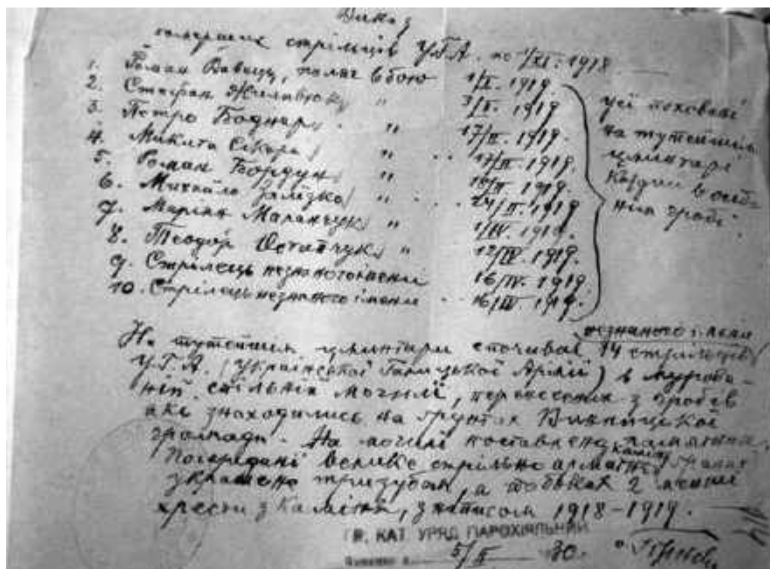
Маріян Маланчук – 1\IV. 1919.

Теодор Остапчук – 12\IV. 1919.

Стрілець незнаного імени – 16\IV. 1919.

Стрілець незнаного імени – 16\IV. 1919.

На тутейшім цвинтари спочиває 14 стрільців незнаного імені У.Г.А. (Української Галицької Армії) в мурованій спільній могилі, перенесених з гробів які знаходились на грунтах Винницької громади. На могилі поставлено пам'ятник, посередині велике стрільно арматне з каміню (гранат), украшене тризубом, а по боках 2 менших хрести з каміню, з написом 1918-1919.

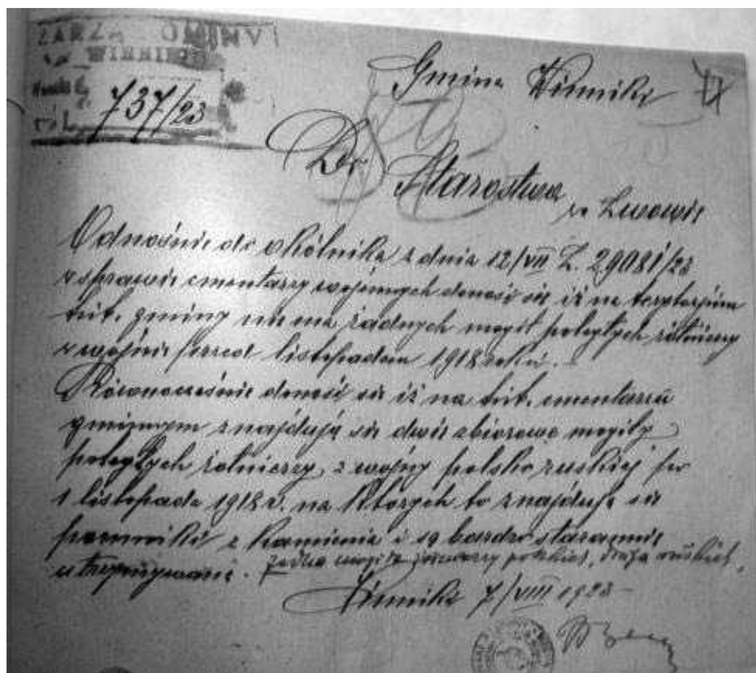
Виказ
померших стрільців У.Г.А. по 1/XI. 1918
1. Роман Вавець, поліг в бою 1/I. 1919
2. Стефан Жилавюк " 3/I. 1919
3. Петро Боднар " 17/II. 1919
4. Микита Сікора " 17/II. 1919
5. Роман Бордун " 18/II. 1919
6. Михайло Залізко " 24/II. 1919
7. Маріян Маланчук " 1/IV. 1919
8. Теодор Остапчук " 12/IV. 1919
9. Стрілець незнаного імени 16/IV. 1919
10. Стрілець незнаного імени 16/IV. 1919

На тутешнім цвинтари спочиває 14 стрільців незнаного імени У.Г.А. (Української Галицької Армії) в мурованій спільній могилі, перенесених з гробів які знаходились на грунтах Винницької громади. На могилі поставлено пам'ятник, посередині велике стрільно арматне з каміню (гранат) украшене тризубом, а по боках 2 менші хрести з каміню, з написом 1918-1919.

ГР. КАТ. УРЯД ПАРОХІЯЛЬНИЙ

5/8 30.

1930 р. Довідка надана о. Григорієм Гірняком

ZARZĄD GMINY w WINNIKACH
737/23

Gmina Winniki

Do Starostwa w Lwowie

Odnośnie do okólnika z dnia 12/VII L. 29081/23 w sprawie cmentarzy wojennych donosi się, iż na terytorjum tut. gminy nie ma żadnych mogił poległych żołnierzy w wojnie przed listopadem 1918 roku.
Równocześnie donosi się iż na tut. cmentarzu gminnym znajdują się dwie zbiorowe mogiły poległych żołnierzy z wojny polsko-ruskiej po 1 listopada 1918 r. na których to znajdują się pomniki z kamienia i 14 krzyży starannie utrzymywane.

Winniki 7/VIII 1923

1923 р. Доповідь уряду ґміни Винники до староства у Львові

Штамп «ГР. КАТ. ПАРОХІЯЛЬНИЙ.

Винники 5\II 1930. Підпис «о. Гірняк».

Даний документ 1930 року підтверджує факт масового поховання військовослужбовців УГА на цвинтарі Винник. Поховання увічнене кам’яним пам’ятником у вигляді артилерійського снаряда із зображенням тризуба. По боках центрального пам’ятника розміщено два хрести із каменю менших розмірів із написом «1918-1919». ***У документі також сказано, що у могилі поховано 14 стрільців УГА. Серед них 8 відомих імен. Решта – невідомі.*** Відомо також, що тіла загиблих були знесені із території громади Винник і перепоховані у спільній могилі. Усі вони загинули у бою. Двоє загинули на початку січня 1919 р., четверо – у лютому 1919 р., четверо – в квітні 1919 р. Документ написано парохом української греко-католицької парафії Винник о. Г. Гірняком і поданий до воєводського управління. Можемо припустити, що українська громада доглядала поховання і вела власний облік похованих стрільців УГА.

Документ 3. ДАЛО. - Ф.1. - Опис 30. - Спр.4471. - Арк. 18-20.

Формат А2. Формуляр заповнений фіолетовим чорнилом від руки.

Переклад із польської мови.

Сторінка 1.

«Місцевість: Винники. Гміна: Винники. Повіт: Львів. Ера польська. Гмінний цвинтар у Винниках.

СПИСОК солдатів і полонених загиблих або померлих після 1 листопада 1918 року»

Червоний прямокутний штамп. «Гмінний цвинтар. Національність. Польська – 1 масове поховання. Тіл – 14. Українська – 1 масове поховання. Тіл – 30. Разом 2 масових поховання. Тіл – 44.

На цвинтарі стоять два масові пам'ятники: в N 1 лежать воїни польської армії – 14, в N 2 - української армії – 30».

Штамп: «При складанні списків враховано. 25\8. 1930. Підпис».

Сторінка 2. Таблиця. 2.

Валець Н. (Walec N.), Українська армія, 2 сотня група «Схід», загинув 1\1 1919.

Жилавюк Стефан (Zylawiuk Stefan), Українська армія, загинув 3\1 1919.

Боднар Петро (Bodnar Piotr), ряд. (рядовий), Українська армія, 10 курінь 4 Золоч. Бригада, загинув 17\4 1919.

Сікора Максим (Sikora Maksym), ряд., Українська армія, 10 курінь 4 Золоч. Бригада, загинув 17\4 1919.

Бордун Роман (Bordun Roman), ряд., Українська армія, 10 курінь 4 Золоч. Бригада, загинув 18\4 1919.

Зеліско Михайло (Zelisko Michal), Українська армія, 2 бойова сотня, 20 полк укр. стріл., загинув 14\2 1919.

Маланчук Максим (Malanczuk Maksym), ряд., Українська армія, 3 Станіславівський курінь 8 сотня, загинув 1\4 1919.

Остапчук Теодор (Ostapczuk Teodor), Українська армія, загинув 12\4 1919.

Невідомих – 21, Українська армія.

Сторінка 3. Таблиця.

Графа «Точніше розміщення поховання – Парафіяльний цвинтар у Винниках». Графа «Зауваження» - «Спільне поховання».

Сторінка 4. Таблиця. 2.

Семчук Лук'ян (Semczuk Lukasz), Українська армія».

Документ 3 складений воєводським управлінням, ймовірно у середині 20-х років. Його дані враховувались при складанні списків у 1930 році, про що свідчить відповідний штамп. Його зміст підтверджує факт існування на місцевому (гмінному чи парафіяльному) цвинтарі спільного поховання стрільців УГА (Української армії). Із Документом 2 він різниться такими даними.

Загальна кількість похованих – 30 стрільців (у Документі 2 – 14 стрільців).

Відомих імен – 9 (у Документі 2 – 8 стрільців).

Різниця у окремих іменних даних. Так у Документі 3 - Валець Н. (Walec N.), у Документі 2 – Роман Вавець; Сікора Максим у Документі 3 і

Микита Сікора у Документі 2; відповідно Зеліско Михайло і Михайло Залізко, Маланчук Максим і Маріян Маланчук.

Відомі імена воїнів УГА:

1. Роман Вавець (Валець Н/), поліг в бою 1\I. 1919.
2. Стефан Жилавюк (Жилавюк Стефан)– 3\I. 1919.
3. Петро Боднар (Боднар Петро) – 17\II. 1919.
4. Микита Сікора (Сікора Максим)– 17\II. 1919.
5. Роман Бордун (Роман Бордун)– 18\II. 1919.
6. Михайло Залізко (Зеліско Михайло) – 24\II. 1919.
7. Маріян Маланчук (Маланчук Максим)– 1\IV. 1919.
8. Теодор Остапчук (Остапчук Теодор)– 12\IV. 1919.
9. Семчук Лук'ян – 1919.
10. Петро Довгий – 12. 1919.
11. Чотар **Ганкевич** – 1919.
12. Тимофій Макар – 1967.
13. Воробець Іван.

Разом із тим, Документ 3 надає нам додаткову інформацію про те, до яких військових підрозділів УГА належали загиблі стрільці. А саме – група «Схід», 4-та Золочівська бригада, 20-й Стрілецький полк, 3-й Станіславівський курінь.

У 2018 р. (літо-осінь) проведено чергову реконструкцію пам'ятника. 1 листопада 2018 р. відбулися освячення відреставрованої могили воїнів УГА та поминальна панахида за загиблими українськими воїнами. На пам'ятнику воїнам УГА встановлено 2 меморіальні таблиці (одна з відомими прізвищами воїнів, друга – невідомі стрільці).

Підсумовуючи, можемо констатувати, що розміщена на старому цвинтарі могила воїнів УГА є масовим похованням (14 або ж 15 чи 16, чи 30) українських воїнів. Кількість похованих потребує ще додаткового вивчення.

Українське товариство допомоги інвалідам у 1922 р. придбало будинок у Винниках (тодішня вул. Собєського) для хворих на туберкульоз, бездомних інвалідів – учасників визвольної війни. Спочатку там проживало 7 інвалідів. Серед них ***поручник Шафран*** (похований біля стрілецької могили, з правої сторони), ***чотар Балич*** (похований біля стрілецької могили, з правої сторони).

З правої сторони біля цієї могили похований винниківчанин, булавний УСС з 1914 р. ***Василь Олексів*** (1897 р. н.). 1916 р. він захворів в армії і був комісований. Брав участь у роззброєнні австрійського гарнізону у Винниках 1 листопада 1918 р., відзначився в боях за Львів. У складі УГА перейшов р. Збруч, був поранений у ногу (від вибуху гранати).

24 серпня 2017 р. Панахида за полеглими українськими воїнами та освята відреставрованої могили УГА (приурочені події до 665-ї річниці м. Винники і 26-ї річниці Незалежності України).

Біля стрілецької могили (перед могилою справа) похований січовий стрілець, в'язень сталінських концтаборів, Почесний громадянин Винник, винниківчанин ***Степан Титович Копач*** (1902—1991 рр.).

16 травня 1937 р. Посвячення пам'ятника І. Липи (світлина з сімейного архіву Остапа Булича)

Зліва від пам’ятника був похований січовий стрілець, винниківчанин ***Тимофій Макар*** (1894—1967 рр.). 3 лютого 2018 р. відбулася церемонія перепоховання Тимофія Макара у братську могилу воїнам УГА.

Недалеко від стрілецької могили знаходиться могила ***о. Д. Бобовника.***

Біля могили січових стрільців похований ***Іван Липа*** (літературні псевдоніми: Петро Шелест, Іван Степовик; 24 лютого 1865, м. Керч — 13 листопада 1923, м. Винники) — громадський і політичний діяч (міністр управління культів — 26 грудня 1918 р. — 13 лютого 1919 р.; міністр віровизнання — 13 лютого 1919 р. — 9 квітня 1919 р.), письменник, за фахом лікар. З 1 березня 1922 р. жив і провадив лікарську практику у Винниках. Тут він написав повісті «Кара» та «Утома».

Газета «Діло» №106 від 18.05.1937 р. писала: «ПОСВЯЧЕННЯ ПАМЯТНИКА НА МОГИЛІ ІВАНА ЛИПИ У ВИННИКАХ. В неділю 16. ц. м. відбулося посвячення памятника на могилі визначного письменника та громадського діяча Івана Липи на цвинтарі у Винниках. Після Служби Божої в місцевій церкві сформувався похід на цвинтар, що його вів о. декан Гірняк в асисті о. Осташевського з Підберезець, о. Уляновича з Лисинич та о. д-ра Богонюка. В поході взяла участь поважна кількість місцевого громадянства і гостей зі Львова. Співав місцевий хор, грала теж місцева оркестра. На цвинтарі після посвячення памятника виголосили промови, о. декан Гірняк, Андрій Петренко (від «Товариства допомоги емігрантам з В. України») і д-р К. Коберський (від «Товариства письменників і журналістів ім. І. Франка»). Відтак під звуки пісні «Ой Морозе, Морозенку» делегації покрили памятник вінками від місцевих установ і «Т-ва опіки над емігрантами з В. України» (чудовий вінок з туліпанів). Памятник на могилі І. Липи роботи артиста-різьбаря А. Коверка достроюється до памятника на сусідній могилі Січових Стрільців. Памятник цей уфундував син незабутнього Івана Липи, відомий письменник Юрій Липа, (що є тепер лікарем у Варшаві). Свято це доказ пієтизму сина до батька і культури українського винницького громадянства, яке взяло в ньому участь у дуже великому числі, складаючи й від себе поклін Тіням заслуженого письменника і громадського діяча».

Могила польських воїнів (1920-ті рр.).

Могила знаходиться вище від могили воїнів УГА (з правої сторони). Похоронені 14 польських вояків, які загинули в околицях Винник під час польсько-української війни 1918—1919 рр. та польсько-більшовицької війни 1919—1920 рр.

Могили радянських воїнів-танкістів (1941 р., 1944 р.).

Могила 1944 р. При вході на цвинтар, з правої сторони, знаходиться пам'ятник воїнам-танкістам. На монументі напис: «Загиблим воїнам-танкістам, які полягли в бою з німецькими загарбниками за визволення м. Винники 24 червня 1944 р.». Мабуть, воїни загинули не 24 червня, а 24 липня, адже тільки 20 липня радянські війська зайняли Перемишляни. Винники були «визволені» лише 27 липня (Львівсько-Сандомирська операція розпочалася 18 липня 1944 р.; мета – силами 1-го Українського фронту і лівого крила 1-го Білоруського фронту розгромити групу армій "Північна Україна", звільнити від німців Західну Україну).

Дата «24 червня» може і не бути помилкою, адже радянські джерела повністю замовчали першу спробу наступу в бік Львова у кінці червня 1944 р.

Могила 1941 р. За капличкою, теж з правої сторони (між могилою воїнів УГА та капличкою), знаходиться ще один пам'ятник воїнам-танкістам. В червні 1941 р. боїв запеклих в районі Винник не було. Як загинули радянські воїни, що тут поховані, достеменно не відомо.

Історичним сакральним об'єктом є ***капличка,*** де поховані визначні постаті національно-духовного відродження — ***о. Стефан Хоминський*** (1815–1890 рр.) з родиною та ***о. Григорій Гірняк*** (1865–1945 рр.). Поряд з капличкою похована дочка о. Гірняка – Ірина, яка померла у 1980 р. (працювала вчителем молодших класів).

Не доходячи до братської могили воїнів УГА, зліва від головної алеї, похована під православним хрестом «Мария Івановна Колянковская ур(ожденная) Стрельбицкая; 20. 3. 1831 +31. 3. 1914». Мабуть, це мати Ольги Колянковської-Гірняк (дружини о. Григорія Гірняка), яка теж похована на Винниківському цвинтарі (померла 13 квітня 1929 р.).

На цвинтарі також знаходяться могили:

*Гуглевича Аркадія (1876—1961 рр.) — священика УГКЦ, громадського діяча та його сина Данила (1910—1983 рр.) — священика УГКЦ, в'язня більшовицьких таборів;

*Полєка Миколи (1880—1960 рр.) — професора-філолога, вчителя і його дружини Фердинанди Калинович-Полєк, яка походила з австрійської аристократичної родини (померла 1947 р.);

*Лиско Володимира (1882—1964 рр.) — священика УГКЦ, релігійного і громадського діяча;

*Прокоповича-Орленко Романа Івановича (1883—1962 рр.) — українського оперного співака (бас-баритон) зі світовим іменем, педагога, музиканта-патріота;

*Шпаківського Євстахія (1884—1974 рр.) — багатолітнього дяка та керівника хору Святовоскресенської церкви у Винниках, члена «Просвіти», керівника просвітянського хору;
*Федюка Миколи (1885—1962 рр.) — живописця, графіка, мистецтвознавця, педагога та його дружини Меланії (1898—1979 рр.);
*Нагляка Якова (1889—1959 рр.) — доктора, січового стрільця та його дружини Константи (з Зелеських) (1891—1977 рр.);
*Сидурко Василя (1891—1959 рр.) — скульптора першого на Україні пам’ятника воїнам УГА у Винниках та його дружини Карії (1891—1958 рр.);
*Любич Парахоняк Олександри (1892—1977 рр.) — оперної та камерної співачки;
*Богонюка Василя (1894—1965 рр.) — священика УГКЦ, доктора і його дружини Олени (1899—1976 рр.);
*Керницького Михайла Васильовича (1896—1979 рр.) — краєзнавця, вчителя;

*Зубрицького Гната Антоновича (1897—1989 рр.) — учасника національно-визвольних змагань 1918—1921 рр.
*Підлісецького Володимира (1898—1972 рр.) — січового стрільця, політичного і громадського діяча (могила знаходиться зліва, через дорогу від могили воїнів УГА);
*Йони Ярослава Григоровича (1900—1970 рр.) — стрільця УГА (з 1 січня 1919 р.), козака 3-ї Залізної дивізії Армії УНР та його рідних братів:

Володимира (1890—1969 рр.) — стрільця УГА та Євгена (1900—1988 рр.) (могила знаходиться зліва від центральної дороги, 100 м не доходячи до могили воїнів УГА);

*Барана Петра (1904—1986 рр.) — українського священика, багатолітнього пароха у Винниках (1959—1986 рр.), Почесного громадянина Винник (2014 р., посмертно) і його дружини Меланії (1907—1983 рр.);

*Кияка Григорія Степановича (1910—1987 рр.) — видатного вченого і педагога в галузі аграрної науки, доктора сільськогосподарських наук, професора, члена-кореспондента Академії наук УРСР, заслуженого діяча науки УРСР, завідувача кафедри рослинництва і луківництва (могила знаходиться зліва, через дорогу від могили воїнів УГА);

*Мороза Володимира (1913—1996 рр.) — священика УГКЦ, в’язня сталінських концтаборів, Почесного громадянина Винник (1998 р., посмертно);

*Гниди Володимира Михайловича (1919—2016 рр.) — воїна дивізії «Галичина», в’язня сталінських концтаборів, багатолітнього паламаря у Святовоскресенському храмі Винник, Почесного громадянина Винник (2014 р.);

*Чеславського Михайла Степановича (1921—2003 рр.) — видатного педагога, багатолітнього директора СШ №29 і його дружини Лідії (1922—2008 рр.);

*Калитовського Івана Теодоровича (1922—1986 рр.) — відомого хірурга;

*Слоти Зеновія Григоровича (1922—2011 рр.) — громадського діяча, педагога, Почесного громадянина Винник;

*Кипріяна Богдана (1922—1943 рр.) — члена ОУН, редактора самописного ілюстрованого журналу для дітей «Дитячий шлях», що виходив у Винниках у 1934—1935 рр. (рідний брат Мирона Кипріяна);

*Йосифіва Петра Миколайовича (1923—2012 рр.) — громадського діяча, члена ОУН і його дружини Софії Іванівни (1927—2002 рр.) — Почесних громадян Винник;

*Маркевича Богдана Дмитровича (1925—2002 рр.) — українського футбольного тренера, Почесного громадянина Винник;

*Горячого Миколая (1927—2014 рр.) — митрофорного протоієрея УПЦ Київського патріархату;
*Божик Євгенії Дмитрівни (1936—2012 рр.) — прозаїка;
*Білоуса Богдана Дмитровича (1949—1994 рр.) — майстра спорту з вільної боротьби та самбо, багаторазового переможця і призера першостей України та СРСР;
*Саноцької Олесі (1970—2016 рр.) — художника, директора Львівської міської громадської організації «Спільнота взаємодопомоги «Оселя»;
*Осташевської (Лиско) Теофілії — дружини отця Йосифа Осташевського (1890—1948 рр.) — видатного діяча УГКЦ, декана Винниківського з 1927 р. по 1945 р., пароха с. Підберізці з 1927 р. Могила має незвичний напис: «В пам’ять родини Осташевських». Поховано там лише Теофілію Осташевську, а о. Йосифу Осташевському (помер у Харківській тюрмі), Володимиру і Мирославу Осташевським (синам, які загинули у 1944 р. по дорозі фронт) не судилося мати власних могил.

Пам'ятник «Львівським орлятам». Винниківський цвинтар.
Світлина 1920-1930-ті рр.

VII. 2. Б. Новий винниківський цвинтар

1 листопада 2005 р. було освячено Новий цвинтар (поміж Винниками і Підбірцями). Цього ж дня було здійснене перше захоронення.

На цвинтарі також знаходяться могили видатних людей.

Сапеляк Андрій (13 грудня 1919 р., Ришкова Воля, Польща — 6 листопада 2017 р., Винники) — єпископ-емерит української греко-католицької єпархії в Аргентині.

Він був першою дитиною в українській селянській родині Михайла Сапеляка та Агафії Ярош, та мав молодших братів та сестер: Василя, Емілію, Марію та Ярослава. Його батько мав тільки народну освіту. Однак у австрійському війську служив у чині підофіцера. Після закінчення Перемишльської гімназії Андрій вступив до згромадження Отців Салезіян. 29 червня 1949 р. був висвячений у священики. Вищу освіту здобув у Салезіянському університеті в Італії (Турин), факультет канонічного права.

1951 р. організував у Франції Українську малу семінарію і був її першим ректором.

1961 р. о. Андрія іменовано першим єпископом українських вірних у Аргентині, де він працював 36 років. Спочатку Владика Андрій був іменований Апостольським Візитатором для українців католиків в Аргентині, а після створення єпархії — Апостольським адміністратором Української католицької єпархії в Аргентині. Владика Андрій Сапеляк відомий як діяч Вселенської Церкви: член комісії Східних Церков на II Ватиканському Соборі (1962 — 1966).

1968 р. разом з владикою протопресвітером Борисом Арійчуком був обраний до керівних органів Української Центральної Репрезентації в Аргентині.

1997 р. Владика Андрій повернувся в Україну. На 80-у році життя відбув з пасторальною місією у місто Верхньодніпровськ Дніпропетровської області, де працював до 2014 р. Восени 2013 р. 93-річний Єпископ Української Греко-Католицької Церкви у Львові отримав паспорт громадянина України. Отримуючи документ, владика оповів що зробив це з любові до України:

2014 р. переїхав в ораторію у м. Винники, де прожив до останніх днів. Похований поблизу могили брата о. Василя Сапеляка, який помер у лютому 2016 р.

Сапеляк Василь народився 15 лютого 1923 р. у с. Рижкова Воля Ярославського повіту. Гімназійні студії закінчив в Салезіянській малій семінарії в Івреа – Італія (1938-1942), курс філософії у Фольїццо (1943-1946), а богослов'я - у Боленго (1949-1953) (обидва міста поблизу італійського Турина).

Вступив до Салезіанського згромадження 16 серпня 1942 р., а вічні обіти склав 28 серпня 1949 р. Висвячений на священика єпископом Іваном Бучком в Римі 28 червня 1953 р.

В римському університеті «La Sapienza» навчався у 1954-1961 рр., де захистив докторат з класичної філології. Вчителював в українській Папській малій семінарії (Рим) з 1960 року, будучи вчителем, катехитом і ректором (1967-1976). Лектор з української літератури в університеті «La Sapienza» (Рим) з 1979 року. Відповідальний за підготовку текстів для Української секції Італійської державної телерадіокомпанії «RAI» з 1979 року.

З 1991 по 2007 рік – парох храму Покрови Пресвятої Богородиці у Львові. З 2007 р. перебуває в м. Верхньодніпровськ, Дніпропетровська область, сіючи зерно віри. 2014-2016 належить до монашої спільноти Львів-Винники.

Помер 26 лютого 2016 р. в монастирі в м. Винники у віці 93 років, з яких 73 монашого і 67 священичого життя.

VII. 2. В. Німецький (австрійський) винниківський цвинтар

Сьогодні це «Парк Вайнберґ» на вул. Сахарова (діяв з 1785 р. по 1944 р.). З 1940 р. корінних німців вже у Винниках практично не залишилось, але під час воєнних дій 1941—1944 рр. німецьке військове командування дало наказ хоронити військових на цьому цвинтарі. На початку 1950-их років ці військові поховання по-варварськи були сплюндровані радянською владою. На сьогодні збереглось лише з десяток поховань, і перебувають вони в занедбаному стані.

У червні 2010 р. делегація німецьких парламентарів відвідала м. Винники. Вони оглянули старий міський цвинтар – місце поховання чотирнадцяти бійців Вермахту, які загинули в 1941 р., та можливе місце поховання генерала Вермахту, який загинув у 1944 р. Німецька сторона висловила бажання дослідити ці поховання та провести перепоховання останків своїх вояків (на жаль дотепер нічого не зроблено).

1991 р. з допомогою представників німецької громадськості на цвинтарі було наведено лад, встановлено пам’ятну плиту (невдовзі невідомі вандали знищили плиту).

На одній із братських могил було встановлено хрест і пам’ятну табличку про те, що в ній поховано невинно закатованих сталінськими головорізами з НКВС семеро людей (через кілька днів табличку було теж знищено). Поховані там наші земляки-винниківчани, які пішли з життя у Винниках 28 червня 1941 р. від рук вбивець з НКВС.

Тут знайшли свій останній спочинок вчитель, директор гімназії Василь Григорович Лученко (мав 70 р.); лікар К. Становський (мав 72 р.), його теща (мала 80 р.) і рідна сестра дружини (мала 67 р.); Теодор Іванович Сеньків (мав 56 р.); чоловік і жінка, що проживали на теперішній вул. Галицькій.

Через два дні потайки, щоб не дізналися москалі, рідні та сусіди поховали усіх загиблих на найближчому цвинтарі – німецькому (адже їх було замордовано в околицях колишнього залізничного вокзалу, де вони проживали). Старожили розповідали, що коли ховали жертв сталінського терору, то цього жахіття не витримали і тварини. Коні на яких перевозили тіла замордованих, від запаху крові і відчуття смерті сполошилися; господар знайшов їх аж біля с. Підбірці.

21 лютого 2013 р. сесія ВМР, з ініціативи депутатської «Комісії з питань освіти, культури, спорту, молодіжної політики, охорони здоров'я, екології та соціального захисту населення» (Байцар Андрій (голова комісії), Голіян Богдан (секретар комісії), члени комісії: Шустер Богдан, Грисьо Зеновій, Партика Андрій, Герман Михайло, Патер Тетяна) затвердила межі парку, що на вул. Сахарова, та надала згоду на створення зони відпочинку, площі для проведення масових заходів з одночасною можливістю зведення храму УАПЦ парафії Святителя Миколая м. Винники. На жаль це рішення не було реалізовано, і вже восени 2015 р. на так званій «чорній сесії» більшість депутатів проголосували за виділення земельних ділянок на вул. Сахарова (на частині цвинтаря планували побудувати житлові будинки).

Рішенням сесії Винниківської міської ради від 11 лютого 2016 р. засновано «Парк Вайнберґ» по вул. Сахарова. Площа парку — 2,5 га.

VII. 2. Г. Братські могили радянських воїнів

У Винниках знаходяться дві братські могили радянських воїнів. Одна – по вул. Шевченка, друга – в районі перехрестя кільцева дороги і траси на Тернопіль. До 1997 р. могил було три. 22 червня 1997 р. відбулося перезахоронення останків радянських солдат з могили на вул. Галицькій (біля церкви Івана Хрестителя) у Братську могилу на вул. Шевченка.

Братська могила радянських воїнів, що загинули в 1939 р., 1941 р., 1944 р. (вул. Шевченка)

Братська могила радянських воїнів, що загинули в 1939 р., 1941 р. (шосе Львів-Золочів)

VII. 3. ФІГУРИ БОЖОЇ МАТЕРІ ТА ХРЕСТИ ПРОЦЕСІЙНІ

Більшість Хрестів, що були встановлені у Винниках, знищено комуністичним режимом. Сьогодні Хрести встановлено біля усіх Божих Храмів міста.

У період І Світової війни було встановлено Хрест біля дороги, що веде зі Львова до Винник, недалеко від стежки, що повертає на дачі (при наближенні до Винниківського озера).

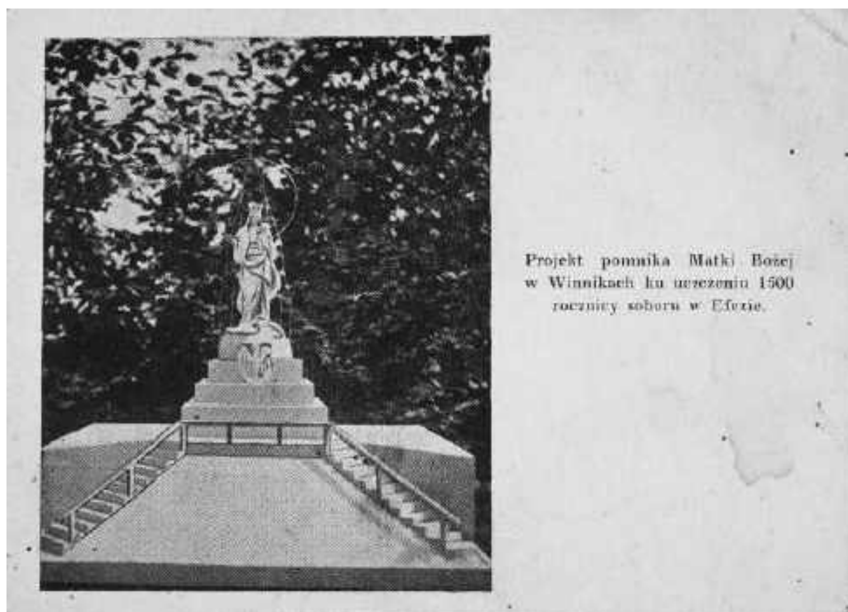
Ще один Хрест стояв у колишній Маріївці, біля ставу графа Ліпського (тепер Винниківське озеро). Легенда говорить, що члени сім'ї графа трагічно загинули й були поховані недалеко маєтку. Можливо Хрест було встановлено для очищення цього місця.

До 1914 р. було встановлено Хрест на обійсті при в'їзді у Винники зі Львова (тепер вул. Галицька). На цьому місці був пустир, кар'єр, де добували камінь. Люди посвятили місце, поставили Хрест, збудували хату. Біля хреста було джерело, де подорожуючі могли набрати води. На поч. 1990-их років господар оселі п. Петро Олексів поновив Хрест і його освятив о. Петро Паньків.

Хрест у церкві Воскресіння ГНІХ (весна 1938 р.) — встановлено та освячено перед Пасхою до 950-ліття Хрещення Русі-України (на урочистостях був присутній Митрополит Андрей Шептицький, це остання візитація Митрополита до Винник). 1992 р. (у Великий Четвер) Хрест перенесли на цвинтар (зберігається дотепер).

Хрест на роздоріжжі вул. І. Франка — Забава. Недалеко від нього знаходилася кузня.

Кам'яний Хрест (1939 р.) на вул. Сахарова. Колишні господарі оселі виготовили його для встановлення на цвинтарі, але війна 1939 р. не дала змоги їм це зробити. Так і залишився хрест стояти на подвір'ї.

Проект Фігури Матері Божої біля тютюнової фабрики

Хрест на подвір'ї церкви Воскресіння Господнього (1988 р.) — встановлено і освячено на честь 1000-ліття хрещення України-Руси. Весною 1992 р. Хрест перенесли на цвинтар, а пізніше – біля будови церкви свв. Володимира і Ольги (УАПЦ).

Хрест 1938 р. з церкви Воскресіння ГНІХ на цвинтарі

Хрест при вході на цвинтар

Хрест на роздоріжжі вул. Ломоносова — Шевченка (жовтень 1989 р.) — перенесено з обійстя Опалевичів на узбіччя дороги. Колись, ще за польської окупації, а можливо ще й за часів Австро-Угорщини хрест поставили в центрі роздоріжжя вулиць і обгородили парканчиком. Винниківчанин п. Орест Бачмага, в дитинстві будучи свідком події, згадує як хрест врятував фірмана. Він їхав сполошеними кіньми з фірою і не міг їх зупинити. Хрест затримав ошаленілих коней. Побачивши перед собою хрест коні втихомирились.

Хрест на символічній могилі «Борцям за волю України» (1990 р.) (Розлавка, роздоріжжя вул. І. Франка — Стрілецька). Перший Хрест тут було встановлено у 1850-их рр. на честь скасування панщини.

Історична довідка. *Починаючи з 1849 р. день 16 квітня (скасування панщини) щороку відзначався як всенародне свято. Люди намагалися увічнити пам’ять про кінець кріпацької неволі. Народні майстри споруджували пам’ятники з каменю, заліза або дуба на кошти, зібрані серед селян. Кам’яні пам’ятники завершувалися кам’яним або залізним хрестом. Ставили їх у річниці скасування кріпацтва. До кінця XIX ст. таких пам’ятників у Галичині було 1,5 тисячі.*

В 1919 р. тут було поховано декілька українських вояків (вбитими поляками під час війни) і встановлено хрест. Газета «Свобода» (США) від 25 травня 1921 р. згадує про перепоховання (23 квітня, субота) 15 стрільців. Похоронна процесія виглядала так: з Розлавки, у військовому порядку вишикувалися шістнадцять підвід, аж до могили на цвинтарі вся дорога була заповнена людьми, між ними всі школярі у національному одязі йшли за

домовинами під проводом своїх учителів. Похорон очолив о. прелат Леонтій Куницький з кільканадцятьма священниками з Винник та околиць. Але хрест на цьому місці залишився і простояв до 1950-их рр.. 2019 р. проведено капітальну реставрацію Братської могили.

1992 р. було встановлено і освячено ***Хрест у церкві Воскресіння ГНІХ*** на честь 150-ліття храму.

Хрест на вул. Стуса (відновлено 1995—1996 рр.) — найдавніший Хрест у Винниках; з давнім відреставрованим розп'яттям. Новий Хрест виготовили винниківчани Дзьордзі.

25 жовтня 1993 р. освячено хрест на місці майбутнього храму Премудрості Божої – Софії (УГКЦ) (вул. Галицька).

Хрест на подвір'ї римо-католицької церкви. 23 грудня 2007 р. освячено Архієпископом Мирославом Мокшицьким.

Хрест на вул. Шевченка (біля костелу; 2012 р.) — встановлено з нагоди 250-ліття завершення будівництва римо-католицького храму і створення латинської парафії у Винниках.

Хрест на вул. Івасюка (біля будинку №48) — освячено 27 вересня 2018 р. (встановлено на місці будівництва храму УГКЦ).

Хрест на вул. Шевченка

Хрест на подвір'ї костелу

Фігура Божої Матері біля г. Жупан (4 грудня 1996 р.). Посвятили фігуру о. Петро Паньків та о. Михайло Дроздовський (УГКЦ), о. Михайло Романишин (УАПЦ). Суттєву допомогу надали місцеві підприємці

П. Герасим, П. Герасимович, І. Бродило, П. Стецко, О. Матвіїшин, І. Лишневський, Б. Лишневський, О. Василів, І. Козидра. Прилучилися до втілення цього задуму у життя й працівники підприємства «Колібрі» (керівник І. Вархолик), Винниківського лісництва (А. Ціж) і підприємства «Благоустрій» (Т. Божко).

2017 р. Фігура Божої Матері біля г. Жупан. Світлина Олега Пендюка

Хресна Дорога на г. Жупан (29 серпня 1999 р.). Задум – о. Петро Паньків (увіковічи всіх Героїв України, починаючи з княжих часів). Роботи тривали з червня по ранок 29 серпня 1999 р. Дерев'яні хрести виготовили винниківські майстри Федір Кожух та Адам Адамчук. Господній гріб споруджений майстрами Романом Яришем, Ярославом Сичем та Антоном Федоровичем. У неділю, 29 серпня 1999 р., тисячі винниківчан та гостей міста прийшли до храму Різдва Івана Хрестителя. Там було відслужено Акафіст до Христа Спасителя священиками Винниківського та інших деканатів. Було освячено 14 хрестів та ікон із зображенням Страстей Господніх. Після цього урочиста процесія з фанами, хоругвами та хрестами

рушила до місця посвячення Хресної Дороги на г. Жупан. Процесія розтягнулася на усю центральну вулицю міста.

29 серпня 2019 р. – Хресна Дорога на г. Жупан (до 20-чя створення). Процесію провели о. Петро Паньків та о. Орест Чекан.

Фігура Божої Матері на вул. Кільцевій (2001 р.). Посвятили фігуру о. Петро Паньків та о. Михайло Дроздовський (УГКЦ), о. Василь Петрик (УАПЦ).

Фігура Божої Матері біля церкви Воскресіння ГНІХ (4 грудня 2005 р.). Меценати — Олег Наставський, Богдан Голіян, Олег Голіян. У липні-серпні 2018 р. проводилися роботи з облаштування скверу Божої Матері. В результаті цих робіт виконувалася архітектурно-планувальна і об’ємно-просторова структура скверу.

Фігура Божої Матері на будинку по вул. Шевченка (колишній цех меблевої ф-ки, біля церкви Воскресіння ГНІХ).

Фігура Божої Матері у Винниківській санаторній школі-інтернат (2006 р.).

Капличка Божої Матері на розі вул. Шевченка — Галицької (17 травня 2006 р.).

17 травня 2006 р. відбулося посвячення каплички Божої Матері. Скульптор — народний художник України Іван Самотос (автор пам'ятника В'ячеславу Чорноволу у Львові; 2002 р.). Автор портретних мозаїк митрополитів Андрея Шептицького та Івана Огієнка — Анатолій Слободян. Скульптура зроблена з найкращого каменю, з якого постала неповторна архітектура Львова. Капличку посвятили о. Петро Паньків (УГКЦ) та о. Василь Петрик (УАПЦ).

Богородиця повернулася на своє законне місце після більше ніж півстолітньої відсутності, відколи руки вандалів зруйнували фігуру. Колись на цьому місці римо-католицька громада Винник встановила (поч. 1930-их

рр.) фігуру Матері Божої (на фото вгорі). 20 квітня 1950 р. рішенням виконком у Винниківської районної ради «Про впорядкування рогу вулиць Леніна та Шевченка» передбачалося знести фігуру Божої Матері, що стояла на тому розі. Знесення пам’ятника мотивувалося тим, що він нібито «робить гострий ріг і закриває видимість для водіїв машин». Цей документ зобов’язував директора тютюнової фабрики Лебедя та директора МТС Квашу надати допомогу в проведенні цього «міроприємства». Контроль за виконанням цього рішення було покладено на завідувача Райкомунгоспу Новосада. В основних закладах міста були розміщені оголошення (російською мовою). Оголошення роз’яснювало причини зняття «фігури Матки Боски» (як писалося там) і одночасно оповіщало мешканців, що у випадку заяви громади фігура може бути перенесена в інше місце. Однак, для подання заяви було обмаль часу, лише 4 дні. Скульптуру зняли за допомогою техніки (екскаватора). Перед тим солдати лопатами обкопали фігуру.

Уродженець Винник отець Роман-Андрій Кияк у своїй книзі «Перлини християнської мудрості» згадує про трагічну подію, пов’язану з руйнуванням фігури Матері Божої: «У місті Винники, що біля Львова, навпроти тютюнової фабрики стояла чудова фігура Матері Божої. Під час

першого перебування наших червоних «визволителів» радянська влада не торкала її. А коли нас «визволили» вдруге, директор тютюнової фабрики Лебідь, який повернувся з фронту в званні полковника, бажаючи сподобатися владі «геройським вчинком», а радше, щоб замаскувати свої злодійські справи, дає вказівку трактором знести фігуру Матері Божої й кинути її у велику яму на території фабрики. Злодійські дії директора, члена бюро райкому партії (викрадав і продавав вагонами тютюнову продукцію) було викрито. Його засудили на 15 років тюрми. За ґратами в нього почалася гангрена обидвох ніг. Ноги ампутували. Після звільнення з тюрми, він приїхав на інвалідному візочку до своїх колишніх робітників і в каятті та з великим жалем у серці говорив їм: «Якщо б мені Господь повернув ноги, я б сам переніс фігуру Матері Божої на те місце, де вона стояла».

За споминами (січень 2015 р.) п. Люсі Литвин: *«Я ще як була мала мені про цю фігурку розказував пан Іван Кравець (нині вже покійний), що біля цієї фігури були ще дві - це апостоли Іван та Яків. Коли їх зруйнували то потім закопали на території нашого стадіону. Руку одного з апостолів так і не знайшли. На скільки це правдиво не можу сказати. Але це все зі слів пана Івана»*.

28 серпня 2013 р. освячено ***Фігурку Матері Божої*** на вул. Любич-Парахоняк, 17. Освятили фігурку о. Петро Паньків (УГКЦ), о. Леонтій **Саламон** (РКЦ) та о. Андрій Петрик (УАПЦ). Фігура була встановлена з ініціативи п. Віктора Гавриха (депутат ВМР). Символічно, що фігура була встановлена на тому ж місці, де 28 червня 1941 р. радянські військові під час відступу та навантаження на залізничній станції розстріляли невинних винниківчан, деякі з них проживали в даному районі.

31 серпня 2014 р. освячено ***Фігурку Матері Божої*** на перехресті вул. Грушевського та Лугової.

28 серпня 2015 р. освячено ***Фігурку Матері Божої*** на вул. Ціолковського.

РОЗДІЛ VIII. ГЕОГРАФІЯ ПРОМИСЛОВОСТІ

1932 р. (серпень) — початок електрифікації Винник.

Якими і які були фабрики у Винниках за правління Польщі? На це запитання ми дізнаємося з прозового твору Мирослави Сопілки «Про затишне місто Забобонники», що написаний 1930 р. Сама письменниця назвала його «провінційним репортажем». І хоча там ніде немає слова «Винники», але вже з перших рядків зрозуміло, що саме про нього – «не село, не містечко, а місто» – йдеться у творі.

Про фабрики: «Фабрик у нашім місті є аж три: фабрика цегли, фабрика дощок і фабрика тютюну. Фабрика цегли і фабрика дощок знаходяться на славнім новім передмісті, що Канадою зветься... Канада славиться фабриками, судом повітовим, двірцем залізничим, гарними вілійками. Америка ж славна колись була своїм болотом (теперішня вул. Лесі Українки – А. Б.)... Цегельня (спілка з обмеженою порукою) розташувалася на полі, під лісом, недалеко від міста. Краєвид навкруги дуже гарний, а глина довкола цегельні дуже добра. Розуміються на тім не робітники, а власники цегельні. Працює вона тільки влітку... на фабриці тютюну, де працює кількасот жінок (українки й польки), а чоловіків ледве кількадесят, є організація, і то не одна, а дві: ППС-правиця і «Християнська демократія»... Завдяки тому, що фабрика тютюну державна, то заробітна платня, так звана декада (щодесять днів), тут краща, ніж по інших заводах. Робітниці й робітники фабрики тютюну вважають себе за щось вище від тих, які працюють по інших фабриках. Просто вважають себе за аристократію».

У післявоєнний період відновлює свою діяльність тютюнова фабрика, засновано швейну фабрику, ливарно-гвіздковий завод та ін.

Протягом 1940–1950-их рр. розвиток економіки міста мав постійну тенденцію до розширення. Досить динамічно зростала кількість зайнятих у промисловості, збільшувались обсяги виробництва продукції на тютюновій та швейній фабриках, цвяховому та цегельному заводах, райпромкомбінаті й артілях.

1950-ті рр. — підприємства та установи: тютюнова фабрика, дріжджовий завод, швейна фабрика, молокозавод, Львівський лісгосп, цегельний завод (1959—1961 рр. переобладнано та механізовано; працювало 58 робітників, випускали 9 млн штук цегли на рік), млин, завод цвяхо-ливарний, райпромкомбінат, райпродкомбінат, друкарня, артіль 1-го Травня (колишня приватна майстерня з виготовленням меблів Біньовського; з 1959 р. – Винниківський цех №3 Львівської меблевої фабрики де працювало 116 робітників на в-ві кімнатних буфетів та столиків під радіо) та ін.

За роки радянської влади у Винниках відкрилися цех львівського виробничого об’єднання «Галантерея», ливарний і інструментальний цехи Львівського виробничого об'єднання «Полонина», три цехи виробничого об'єднання «Юність», два цехи Львівського заводу пластмасових виробів, консервний цех заводу «Харчопродукт».

VIII. 1. ТЮТЮНОВА ФАБРИКА

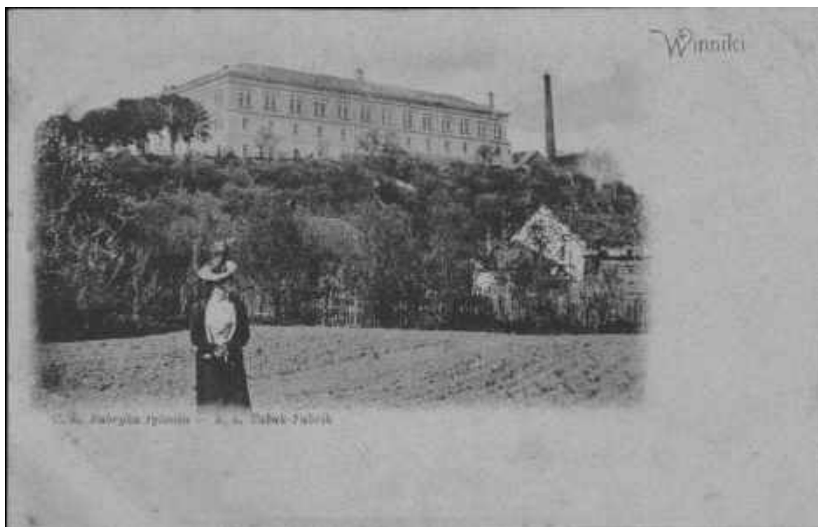
1779 р. Львівська тютюнова фабрика була переведена в приміщення Винниківського замку (в той час вже монастиря). Відтоді історія та життя Винників була нерозривно пов'язана з виробництвом тютюнових виробів.

1889 р.

1914 р. Вид на тютюнову фабрику з Розлавки

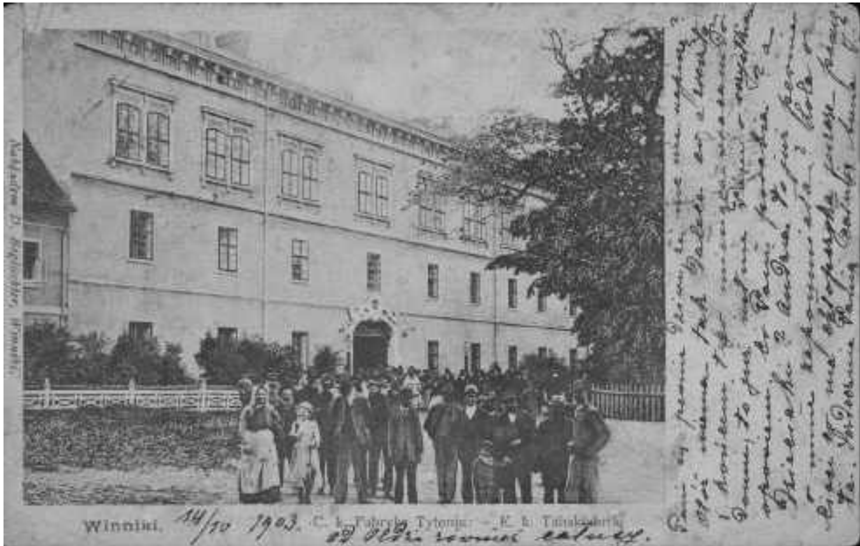

Світлина до 1906 р.

Події цього часу описує Ігор Тимець (2005 р.): «Для заохочення працівників фабрика не лише будувала житло, а й відкрила у 1803 році школу для дітей робітників і службовців. Від 1811 року на фабриці введено посаду лікаря. З появою у 1805 році нового обладнання фабрика змінила застарілі кінні машини для різання тютюну на сучасніші ручні, а також взяла в оренду три млини: Яреми, Тетька і Скремети. Вона поступово стала підприємством, яке увійшло до трійки найбільших в Австрії. Великих збитків мануфактура зазнала у 1809 р. під час розквартирування у Львові та Винниках московських військ. З фабрики силоміць було вивезено сотні центнерів готової продукції, і це набуло певного розголосу. Щоб виправити ситуацію, на фабрику прибув граф Голіцин, який покарав офіцера, причетного до грабунку, і замінив його майором Енгельгардтом... З метою збереження ринків збуту цісарський уряд збільшив видатки на розвиток фабрики у Винниках. Скарб двору у 1818 році постановив збудувати на річці Марунька новий млин зі шлюзами для помелу сушеного листя (експлуатувався до 1939 року). В тому ж році фабрика здійснила низку реконструкцій і перебудов. Зводилися нові будинки для виробництва та зберігання продукції, споруджено приміщення для ферментації тютюну (дві сушарні). Попит на різаний тютюн у XIX столітті почав поступово переважати, і вже у 1817 році Винниківська фабрика, де на той час працювало 498 робітників, виготовила 15 400 центнерів тютюну для куріння і 3 800 центнерів нюхальної табаки».

Початок XX ст.

1903 р.

За матеріалами М. Влоха, у Винниках побував австрійський імператор Франц (II) I під час подорожі Галичиною в 1817 р. і особисто відвідав фабрику тютюну та оглянув виробництво. Франц II (I) з своєю дружиною

Кароліною Авґустою відвідав Львів 10 липня 1817 р. Ставлення до Винниківської фабрики після її відвідин цісарем у 1817 р. різко змінилося на краще, і вже 1817—1818 рр.. стали роками перебудов, розширення та реконструкції підприємства. Було затверджено рішення про будівництво млина зі шлюзами й будівництво криниці, розроблено плани спорудження столярної та боднарської майстерень, будівництва складу для зберігання листя тютюну, відбудови складу нюхального тютюну та січкарні, розширення вартівні, сушарні та будинку для робітників.

1848 р. — Лейзор Бавер (єврей) завершив перебудову головного корпусу тютюнової фабрики. Придбання сусідніх земельних ділянок для спорудження нових корпусів фабрики.

Початок XX ст.

За Ігорем Тимцем (2005 р.): «... в 1872 році на її (Австро-Угорщина. – А. Б.) тютюнових фабриках вже функціонували перші ручні різальні машини. Винниківська фабрика отримала чотири. Біля кожної машини працювало по сім осіб. У 1880 році підприємство отримало кілька ручних пристроїв для виготовлення паперових гільз і окремо — партію ручних машинок для виготовлення цигарок. Через два роки, освоївши нову техніку, фабрика

започаткувала масовий випуск цигарок (близько 40 млн штук). Асортимент продукції, крім табаки й різаного тютюну, збагатився новим товаром — цигарками».

На початку XX ст. в Винниках з'явилися перші цехи з переробки тютюнового листа (виготовляли різаний тютюн і нюхальні суміші). Тютюнові вироби користувалися великим попитом, їх збут приносив величезні прибутки власникам цехів. Тому не випадково австрійський уряд спеціальним декретом ліквідував цехи і створило державну тютюнову фабрику.

1914 р. (вересень) — згоріло головне приміщення тютюнової фабрики.

Російська окупація Галичини у 1914-1915 р. запам'яталася не лише російським прапором на львівській ратуші, утисками українського самостійницького руху чи насильницьким вивезення в глиб Росії Митрополита Андрея Шептицького. Зачепила вона й господарську сферу життя галичан, і, зокрема, мешканців Винник. Ось що писав у жовтні 1915 р. краківський «Щоденний Кур'єр» про проблеми тютюнового промислу Галичини: «Внаслідок російської навали робота тютюнових фабрик перервалася. Будівлі частково зруйновано, а товарні запаси – знищено. І хоча три місцевості, в яких були тютюнові фабрики, вже є звільненими: Заболотів – від квітня, Винники – від червня, а Монастириська – трохи пізніше, однак до цього часу робота фабрик не відновлена. Внаслідок цього працівники цих підприємств знаходяться в прикрому становищі і приречені на голод і злидні. Кількість фабричних працівників у Винниках становила перед війною приблизно 1 700 чол., в Заболотові – 800, а у Монастириськах – 1 000. Разом з працівниками постачання і збуту їх кількість виносить близько 4 000 осіб. Враховуючи те, що з праці фабричних працівників утримувалися їхні сімї, то маємо приблизно 12 000 людей, які потерпають від нестатків. Люди потребують невідкладної допомоги і швидких рішень міністерства скарбу, якому підлягають ці державні фабрики».

1914 р. — 700 робітників на тютюновій фабриці.

Динаміка розвитку економіки в першій половині 1920-их рр.. була низькою. З 1921 р. по 1926 р., за винятком 1924 р., тривала економічна депресія, яка переходила в кризу. Різко скоротилося промислове виробництво і зовнішня торгівля, знову виросла інфляція, величезних масштабів досягло безробіття (до 50%). Криза досягла піку в кінці 1925 р. — початку 1926 р., вона не обійшла й Винники.

Початок XX ст.

Поавстрійський залізобетоновий склад

Початок XX ст.

1905 р.

За Ігорем Тимцем: «Постало питання про відновлення фабрики у Винниках. Її директором призначили п. Маєвського. Відновити виробництво в повному обсязі підприємство так і не спромоглося. Кількість працюючих від 1922 до 1938 року коливалася в межах від 300 до 500 осіб. Криза спричинила скорочення працівників у 1926 році (було звільнено 172 робітники). В період 1927— 1928 років на фабриці працювало 659 осіб, 508 з яких становили жінки. «...Робота на фабриці йде жваво й пильно... Працюють подвійно — і руками, і язиками. Руками крають тютюн, пакують у пачки, роблять цигарки, язиками виспівують різні літанії... Далі мова йде про те, хто де вродився, а хто помер, хто з ким жениться, а хто сидить на віру, хто скільки боргу має, як вдягається, що їсть, на чім спить, куди ходить, що робить і т. д. Одним словом, безпартійна, безполітична жива газета, яка щодня точно курсує».

У серпні 1944 р. почалося відродження тютюнової фабрики у Винниках. Після відступу німецьких військ на фабриці, яка за Польщі мала назву «Польський монополь тютюнови», залишилося порожнє приміщення, обладнання було вивезене до м. Радома. Відновлювальні роботи на фабриці

проводилися під гаслом «Все для фронту». Обладнання отримували з різних підприємств, наприклад з Львівської фабрики «Аїда», що виготовляла папіросний папір і гільзи для набивання папіросів. Одержали парк станків для механічного цеху німецького та австрійського виробництва. У серпні був запущений перший цех фабрики – механічний. Незабаром налагодили випуск папіросів «Біломор» на машинах системи «Куркевича». Попри скептицизм колишніх працівників, переважно поляків, фабрика запрацювала.

1920-1930-ті рр. Робітники тютюнової фабрики

Після запуску виробництва папіросів, перед колективом було поставлено завдання – до кінця 1944 р. налагодити випуск сигарет. У м. Гродно було відряджено групу робітників, щоб демонтувати зі спаленої місцевої фабрики сигаретну машину. Устаткування виявилося некомплектним, довелося власними силами доробляти необхідні деталі. Так наприкінці 1944 р. почалося виробництво сигарет. Дві машини виготовляли «Приму».

Після війни було порушене центральне енергопостачання, тому папіросні машини приводили в рух вручну. Незабаром створили свою фабричну електростанцію. Основою її став дизельний двигун марки «Шкода» з трофейного підводного човна потужністю 300 кВт. Виробництво на тютюновій фабриці у 1945 р. забезпечувало 250 інженерно-технічних працівників і службовців, у 1946 р. колектив нараховував 586 осіб, у 1953 р. кількість працюючих на фабриці досягла 826 осіб, а в середині 1950-их рр. — уже 1016 працівників.

1946 р. на фабриці працював вже пакувальний цех, випускали сигарети «Катюша», «Парашутист». Машини німецького виробництва пакували

«Аврору». Роботи виконувалися вручну. Норма – 500 тис. цигарок за день (за Польщі – 80 тис. цигарок за день). Допустимо було помилитись у пакуванні плюс-мінус одна штука. Клеїли смолою, шкідливими випарами якої дихали працівники. Обіду не було.

Наприкінці 1940-их початку 1950-их рр. вже була пакувальна машина. Працювали в цей час 14 год, а заробляли на одну хлібину (при 240 руб. зарплати хліб на базарі коштував 90 руб.).

1950-ті рр. — багатотиражна газета «Голос робітника» на тютюновій фабриці.

З часом на фабриці ввели двозмінну роботу. Перша зміна – з 23 год до 8 год, друга – з 8 год до 20 год. У 1950-их рр. організували їдальню. На початку 1960-их рр. ввели транспортери, праця дещо полегшилася.

1946 р. на фабриці працювало 32 машини, а в 1950 р. їх кількість зросла до 126 одиниць.

1946 р. випуск тютюнових виробів становив 800 млн штук, 1950 р. — 4,7 млрд штук, наприкінці 1950-их рр. — 7 млрд курильних одиниць, а вже у 1980 р. виробнича потужність фабрики становила 13,5 млрд сигарет.

1960-ті рр. — Дмитро Наконечний директор тютюнової фабрики.

До 1961 р. «Верховина», «Аврора», «Памір» коштували відповідно 1,40 крб; 1,40 крб; 1,00 крб. Після грошової зміни – в 10 разів менше.

Після 1961 р. «Гуцульські» коштували 6 коп. У 1970-1980-их рр. «Прима» коштувала 14 коп., «Астра» – 18 коп., «Друг» – 22 коп.

1968 р. — Галич Г., Наконечний Д. «Львівська тютюнова фабрика» (історичний нарис).

1984 р. — 1996 р. — директор тютюнової фабрики Євген Хомик.

У 1980-их роках фабрика була одним з кращих підприємств України по виробництву тютюнових виробів. Щорічно там випускалося до 14 млрд штук сигарет (70 % — сигарети без фільтра та 30 — з фільтром) таких колись популярних марок, як «Львів», «Орбіта», «Аврора», «Верховина», «Прима», «Космос», «Фільтр». До 1982 р. на підприємстві була ділянка, де вироблялися подарункові набори цигарок «Тарас Бульба», «Гайдамаки», «Три богатирі», які користувалися особливо великою популярністю у іноземців.

1993 р. було створене СП «РДжР Тобакко Львів», ліквідоване 1998 р., устаткування було вивезено до Кременчука.

1999 р. на базі тютюнової фабрики було створено ТзОВ «Львівська тютюнова фабрика». Впродовж 2001 р. товариство було реорганізоване спочатку у закрите, а потім у відкрите акціонерне товариство.

На фабриці з початку XXI ст. постійно працювало не менше 500–1000 осіб (приблизно десята частина жителів Винників).

Протягом певного часу підприємство переживало спад виробництва. Офіційно знову почало працювати 1 лютого 2007 р. Винники від діяльності фабрики не отримують податків, оскільки підприємство зареєстровано в іншому місті.

1953 р. Колектив ЛТФ

1950-ті рр. Оркестр ЛТФ

1950-ті рр. Дошка пошани ЛТФ

2003 р.— 2006 р. — Квурт Володимир Леонідович генеральний директор Львівської тютюнової фабрики.

З лютого 2010 р. і донині — директор ТзОВ «Львівська тютюнова фабрика» — Козловський Григорій Петрович.

1970-ті рр.. Подарункові набори цигарок «Тарас Бульба» та «Гайдамаки»

VIII. 2. ВИННИКІВСЬКА ЦЕГЕЛЬНЯ

У 1790-их рр. у Винниках почала функціонувати цегельня.

Цегельня «Żupan» фігурує в скоровідзах з 1912 по 1930-ті роки. Цеглу випускало підприємство «Żupan» Tow. Akc» (Акціонерне товариство). Клеймо «Żupan» було в рамці з закругленими та прямокутними краями, клеймо без номера і з номерами «1» та «2».

Про цегельню ми дізнаємося з твору Мирослави Сопілки «Про затишне місто Забобонники», що написаний 1930 р. Сама письменниця назвала його «провінційним репортажем». І хоча там ніде немає слова «Винники», але вже з перших рядків зрозуміло, що саме про нього – «не село, не містечко, а місто» – йдеться у творі: «Фабрик у нашім місті є аж три: фабрика цегли, фабрика дощок і фабрика тютюну. Фабрика цегли і фабрика дощок знаходяться на славнім новім передмісті, що Канадою зветься... Канада славиться фабриками, судом повітовим, двірцем залізничим, гарними вілійками. Америка ж славна колись була своїм болотом (теперішня вул. Лесі Українки – А. Б.)... Цегельня (спілка з обмеженою порукою) розташувалася на полі, під лісом, недалеко від міста. Краєвид навкруги дуже гарний, а глина довкола цегельні дуже добра. Розуміються на тім не робітники, а власники цегельні».

Цегельня діяла до 2010 р.

VIII. 3. ВИННИКІВСЬКА ШВЕЙНА ФАБРИКА

У вересні 1944 р. було організовано Винниківську швейно-взуттєву фабрику по вул. Комінтерну (тепер вул. С. Крушельницької, 3) у будинку, що належав до 1939 р. польському судді. Початково на швейно-взуттєвій фабриці, яка підпорядковувалася обллегпрому працювало 34 особи. Оскільки, рішення про створення фабрики було прийнято, штат

сформований, а матеріально-технічна база (із зі зрозумілих причин – повоєнна відбудова, нестача коштів, інше) була відсутня, то працівники фабрики приносили власні швейні машинки на робочі місця. Саме на них і виготовляли у перші роки різні швейні вироби, в переважній більшості – військову форму. Як було сказано вище, фабрика мала назву «Швейно-взуттєва» і у її взуттєвому цеху виготовляли пів чоботи, мешти.

1949 р. відбулася часткова спеціалізація, в ході якої взуттєвий цех передано «Львівській взуттєвій фабриці», а у Винниках залишився швейний цех, який продовжив свою діяльність під новою назвою «Винниківська швейна фабрика Львівського облпегпрому». У цьому ж році на фабриці встановлено 3 агрегатні поточні лінії, де працювало 60 машин. На одній поточній лінії працювало 26-28 осіб. Крім цього, діяв розкрійний механізований цех. Кількість робітників через 5 років після заснування зросла майже в п’ятеро і становила 166 осіб. Асортимент виробів значно розширився: виготовляли пальта чоловічі і жіночі, костюми чоловічі, штани, дитячі костюми, комплекти для немовлят.

Особливо активно фабрика розвивалась починаючи з 1953 р. У цьому році на підприємстві працювало 243 робітники і випуск виробів щороку зростав майже на 8 %.

У 1962 р. відбулася чергова реорганізація, яка торкнулася швейної промисловості. Всі швейні фабрики Львівської обл. були злиті у швейне об’єднання під назвою «Львівська швейна фірма «Маяк». Це покликало за собою як позитивні так і негативні зміни. Різко зменшився асортимент виробів, з 1963 р. виготовляли лише дитячі костюми й чоловічі піджаки. У 1964 р. на фабриці працювало 112 універсальних машин і 28 спеціалізованих машин для виробництва окремих деталей. На підприємстві працювало 364 робітники. Продуктивність праці за період 1953—1963 рр. зросла на 184,5 %.

У 1968 р. чергова зміна підпорядкування – передача Винниківської філії фірми «Маяк» фабриці текстильно-художніх виробів, яку у 1970 р. перейменовано на «Львівське текстильно-галантерейне об’єднання «Юність», а Винниківська філія відтепер отримала назву «Швейний цех №3».

Швейний цех припинив свою діяльність на поч. 2000-их рр.

VIII. 4. ВИННИКІВСЬКИЙ МОЛОКОЦЕХ

До 1945 р. у Винниках діяла Винниківська райзаготконтора Львівського молококомбінату. Приміщення контори було розташоване на вул. Танкістів, 10 (у приватному будинку). 1945 р. Райвиконком вирішив був виділити для Райзаготконтори Львівського молококомбінату, де директором Тютько Григорій Петрович, садибу господаря Маркевича Михайла. Райзаготконтора і молоко цех розмістилися за адресою вул. Крива, 2 (хата з 3-ох кімнат, кухня, стодола і стайня). Та будівля, в основному, вся була зайнята трофейними коровами. Щоб звільнити приміщення для переобладнання під молочний цех, доводилось довго «боротись» з військовою частиною, щоб забрала з примі-

щення корови. У хаті жили дівчата, коли їх переселили, то приміщення обладнали під Райзаготконтору. Коли приміщення військова частина звільнила, тоді директор Тютько Т. П. домовився з будівельниками, щоб зробили реконструкцію для цеху приймання молока. В тім приміщення довжиною 15 м, шириною 6 м зроблено ремонт, виведено каналізації і включено в колектор винниківської міської каналізації, викопано за цехом криницю глибиною 5 м, з котрої ручним насосом подавали воду для охолодження молока. Коли ремонт цеху закінчили, то, за згодою санепідемстанції, почали приймати молоко. Найперше приймали молоко від корів винниківчан. До того часу молоко приймали в однокімнатному приміщенні на вул. 1 Травня, у цьому ж будинку був Райвідділ міліції. Відвозили молоко до молококомбінату у Львів на вул. Головацьку, 19. Були сталі фірмани – п. Ханас і п. Влох. Коли поставили холодильник відкритого типу, то почали направляти молоко з сіл Виннички, Гончари, Давидів, Черепин, Товщів, Селиська, Лисиничі, Підбірці, Ямпіль, Кам'янопіль, В. Білка, Н. Білка, Гаї, Чижиків, Підберізці, Чишки, Дмитровичі, Глуховичі, Кротошин.

При Винниківському молокоцеху працювала лабораторія з визначення якості молока. За графіком виїжджали на села аналізатори, котрі робили проби молока від здатчиків. Їздили зі своїми центрифугами на підводах, котрі привозили молоко зі сіл. Молоко, що поступало зі сіл Винниківського району, цех приймав, очищав і охолоджував, потім машини з молококомбінату (бортові з флягами) приїжджали і забирали продукцію на Львівський молококомбінат.

У ті роки, коли в Винниківському районі організували колгосп, почали возили до цеху в малій кількості молоко підводами і флягами. Разом з приватним сектором молокоцех відправляв його до Львова (львівськими бортовими машинами). У 1952 р. цех виробляв морозиво, сир і сметану. Перед 1960-ми рр. в автоколоні молококомбінату з'явились спецмашини-молоковози. У зв'язку зі збільшенням кількості молока, такий перевальний пункт, як у Винниках, потребував докорінної реконструкції. Згодом він уже був переданий у підпорядкування Щирецькому молокозаводу Пустомитівського району. Обласна рада вирішила у 1969 р. молокоцех Винниківський Щирецького молокозаводу передати радгоспу «Винниківський».

1969 р. все молоко, котре мав обслуговувати Винниківський молокозавод, направлено на Львівський молококомбінат.

З 1969 р. розпочато масштабну реконструкцію молокоцеху – збільшено довжину у 3 рази, ширину вдвічі, висоту в 3 рази, пробурили свердловину глибиною 70 м. Були придбані нові потужні компресори, градільню, пастеризатор закритого типу. За вимогами санепідемстанції стіни виклали скляною плиткою, обладнали холодильну камеру для зберігання продукції, здійснювали транспортування продукції в холодильну камеру і з камери на спецмашини. Молоковози постачали продукцію у 21 пункт торгівлі, в тому числі до 2 баз для обслуговування закритих установ. Молоко коштувало 24 копійки, воно мало великий попит, скарг не було на винниківське молоко.

З 1971 р. процес трудомістких робіт було механізовано ***(матеріал про молокоцех поданий за спогадами Калатина Євстахія Івановича).***

Молокоцех припинив свою діяльність на поч. 1990-их рр.

На поч. 2000-их рр. на базі молокоцеху було створено підприємство з виробництва морозива – ТзОВ «Айя» (адреса: вул. Стрілецька, 2).

VIII. 5. ВЗУТТЄВА ФАБРИКА «СТЕПТЕР»

13 квітня 1994 р. було відкрито взуттєву фабрику «Стептер» (адреса: вул. Шептицького,29).

Засновник та директор — Стецко Петро.

Взуттєва фабрика заснована для забезпечення ринку України сучасним взуттям європейської якості. Фабрика «Стептер» займається виробництвом взуття для чоловіків та жінок. Фабрика виготовляє взуття з високоякісної імпортної і вітчизняної сировини на сучасному устаткуванні провідних фірм Італії та Німеччини (ATOM, PFAFF, FORTUNA, TORIELLI, COMPART).

Підприємство має свої магазини за адресою: Винники, вул. Шептицького, 29; Галицька, 27; Львів, вул. Городоцька, 25.

VIII. 6. ПІДПРИЄМСТВО З ВИРОБНИЦТВА ПЛАСТМАСОВИХ ВИРОБІВ ТзОВ «АУРА»

У вересні 1994 р. було відкрито ТзОВ «Аура»

Засновник та директор — Галущак Володимир.

У 2019 р. колектив нараховував 40 осіб.

РОЗДІЛ IX. ГЕОГРАФІЯ СФЕРИ ПОСЛУГ

IX. 1. ТРАНСПОРТ

Протягом століть зі Львова до Винник вели дві дороги. Одна з них, Глинянська, що йшла на схід, до Києва і на південь – у Крим. Друга – дуже вибоїста, придатна лише у суху погоду, починалася біля Личаківської рогатки, вела через Ялівець, коло Горів, через пивоварню Ґрунда, вздовж р. Маруньки та виходила на Забаву. Називалась вона Нижньою дорогою. У 1787 р. зі Львова через Винники прокладено Брідську (цісарську) дорогу на Золочів і Броди. Ця дорога і сьогодні з'єднує Винники зі Львовом. Дороги з твердим покриттям називали по-різному: «гостинець», «цісарська дорога».

З побудовою цісарської Нижня дорога не перестала функціонувати. Для багатьох вона мала свої принади і переваги – була коротшою, звичною, вела попри млини, броварню, куди заходилось на пиво і на новини. У важкі повоєнні роки, коли проїзд у автобусі був розкішшю, багато мешканців Винник діставалися до Львова пішки саме цією Нижньою дорогою.

Омнібус (нерейковий громадський транспорт на кінній тязі) з'явився у Львові у 1835 р. Омнібуси курсували трьома маршрутами:

І – головний вокзал – Грудецка (тепер вул. Городоцька) – костел св. Анни – Казимирівська (тепер вул. Городоцька) – Коллонтая (тепер вул. Менцинського) – Ягелонська (тепер вул. Гнатюка) – Ощадна каса (Музей етнографії та художнього промислу) – Карла Людвіка (тепер проспект Свободи) – пл. Марійська (тепер пл. Міцкевича) – пл. Галицька – пл. Бернардинська (тепер пл. Соборна) – пл. Цлова (тепер пл. Митна).

ІІ – пл. Цлова (пл. Митна) – Личаківська – костел св. Антонія – Верхній Личаків – Винники. Омнібус (на 12 пасажирів) за день робив 4 рейси до Винник й назад.

III – курсував тільки в літній час: пл. Галицька – Академічна (тепер пр. Шевченка) – св. Миколая (тепер вул. Грушевського) – Зиблікевича (тепер вул. Ів. Франка) – Стрийська – парк Кілінського (тепер Стрийський парк).

В залежності від секції проїзду ціна коливалася від 3 до 12 центів. Омнібус припинив існування близько 1900 р., кінний трамвай – у 1908 р. і тільки електричний трамвай досі функціонує на львівських вулицях.

29 жовтня 1909 р. відкрито залізницю «Підзамче — Винники — Перемишляни — Бережани — Підгайці» (потяги із 3—4 вагончиків; між Львовом і Винниками потяг курсував 2—3 рази на день, до Підгаєць і Бережан — раз на добу). Під Жупаном, на галявині, збудували станцію «Маріївка». Це була примітивна дерев'яна споруда без вікон та дверей. Але під її дахом у дощ чи сніг могли сховатися кілька десятків людей.

Залізнична лінія пройшла від Личакова вздовж шосе, перетинаючи його, до Винник і Підберізців і Миколаєва, а далі звертала до Куровичів і від них через Лагодів і Коросно прямувала до Перемишлян. Від Перемишлян колія проходила через Вовків, Білу, Дунаїв, Біще та Гиневичі до Бережан, на станції Потутори перетиналася із залізницею Березовиця-Острів – Ходорів і далі прямувала до Підгаєць. У подальших планах розбудови залізниці було її продовження від Підгаєць до Бучача чи Монастириська на Галицькій трансверсальній залізниці, але ці роботи були відкладені, оскільки в черзі на фінансування із місцевого бюджету стояли нові проекти. Протягом 1920—1930 рр., для доїзду відпочивальників у рекреаційну зону Винник, на лінії курсували спеціальні відпочинкові приміські потяги. Зокрема, відомо про експлуатацію парового трамвая з вертикальним котлом.

Winniki 1908. Budynek dworca od strony torów. Ze zb. Muzeum Historyczno-Krajoznawczego w Winnikach

Winniki około 1926 roku. Budynek dworca od strony torów. Ze zb. Marka Sosenko

Залізничний вокзал. 1908 р. та 1926 р.

17 вересня 1939 р. під час бомбардування німецькою авіацією Винник було частково пошкоджено залізничну станцію, тютюнову фабрику та житлові будинки. 22 червня 1941 р. під час бомбардування німецькою авіацією Винник було частково зруйновано залізничну колію. Під час німецької окупації колію було відновлено. 1944 р. німецькі війська, які відступали, знищили лінію на відрізку від Винник до Підгайців. З 1968 р., влітку, зі станції Личаків до Винниківського (тоді Комсомольського) озера ходили потяги, однак маршрут швидко закрили.

Lwów — Brzuchowice.

TYTAN Lwów — Winniki. TYTAN

Квиток на автобус 1928 р.

12 квітня 1928 р. у Львові запрацював перший автобусний маршрут «А», який сполучив площу Більчевського (тепер Кропивницького) з летовищем на Скнилові. У перший рейс автобус відправлявся о 6 год ранку і працював до 22 год (інтервал в одну год). Маршрут було поділено на 2 секції і визначено 6 автобусних зупинок. Вартість проїзду в межах однієї секції — 30 грошів, а у межах двох — 50.

Автобусами також можна було доїхати до Винник, звичайно, якщо у вас був 1 злотий на білет. Подорож на дальшу відстань виливалася у більшу суму. Наприклад, білет до Городка коштував 2 злотих, до Перемишлян і Великих Мостів по 4 злотих 50 грош, а подорож до Борислава, виносила із кишені цілих 8 злотих 50 грош. Автобусні маршрути того часу були доволі впорядковані. Існувала практика додаткових рейсів у вихідні дні та свята. Зупинки здійснювалися лише у визначених місцях.

Автобус до Винник відправлявся з Маріїнської площі (сучасна площа Міцкевича) о 7. 30 год ранку. По дорозі на Винники автобус мав кілька зупинок:

* 7 год 34 хв – вул. Св. Антонія (біля теперішнього Винниківського ринку);

* 7 год 40 хв – Личаківська рогатка;

* 7 год 44 хв – Кривчиці;

* 7 год 49 хв – Маріївка (біля теперішнього Винниківського озера);

* 7 год 55 хв – Винники (автостанція біля теперішньої міської ради; біля старих воріт на тютюнову фабрику).

Автобуси курсували на Винники часто. Другий рейс на Винники був у 9 год 30 хв, а наступні: 11. 30, 13. 30, 15. 30, 18. 30 (16. 30, 17. 30, 19. 30 і 20 год 30 хв – у неділю та у свята). З Винник на Львів перший автобус відправлявся у 8 год 30 хв, останній – 19 год (в неділю та у свята – 21 год).

Перший львівський автобус марки «Lancia» мав 19 крісел для пасажирів і міг перевозити ще 15 пасажирів, які їхали стоячи.

Восени 1931 р. автобусний парк Львова поповнився автобусами «Зауер» польського виробництва, що дозволило скоротити інтервали руху на автобусних маршрутах.

1938 р. Карта залізниць

З «Економічної характеристики м. Львова» (1940 р. березень) дізнаємося, що на балансі трамвайного тресту на той час знаходилося 16 автобусів, які залишилися московсько-більшовицьким загарбникам у спадок від Польщі. Вже в травні 1940 р. до Львова прибула перша партія радянських автобусів ЗіС 16, яка складалася з шести машин обтічної форми. Проте на подальшій заваді розвитку автобусного руху стала радянсько-німецька війна.

Про автобусне сполучення Винник під час німецької окупації у 1941–1944 рр. дані відсутні.

1940-ві рр. (середина) — 1950-ті рр. — автостанція по теперішній вул. Галицькій (навпроти теперішнього ресторану «Гетьман»).

Першими повоєнними автобусами, які курсували зі Львова до Винник, були трофейні автобуси, а також «маршрутки» з відкритими кузовами (на дерев'яних лавках вміщувалося 14 осіб). Пізніше появилися автобуси моделі ЗІС 154 та ЗІС 155. ЗІС-154 став одним з перших післявоєнних серій автобусів ЗІС. Міська 9,5-метрова модель ЗІС-154 місткістю 60 пасажирів (34 місця для сидіння), випускалася в 1946-1950 роках. Всього було виготовлено 1165 примірників.

Починаючи із середини 1950-их рр. на маршрут почали виходити автобуси львівського виробництва – ЛАЗ 695. У 1960-их рр. з'явилися автобуси ЗіЛ 158 (потім вони виготовлялися під маркою ЛіАЗ 158 у м. Лікіно-Дульово під Москвою). ЗІЛ 158 випускався на Лікінському автобусному заводі з 1959 р. до 1970 р.

1956 р. (лютий) — побудований перший автобус «ЛАЗ» (ЛАЗ 695). Це був двовісний, зі зварним кузовом 9-метровий автобус з механічною коробкою передач, та двигуном ЗіЛ 124, деталі були узяті від автобуса ЛіАЗ 158 (ЗіЛ 158). Максимальна швидкість становила 65 км/год, а узяти «на борт» він міг 67 пасажирів, зокрема 33-х сидячих.

1968 р. до Львова поступили перші автобуси ЛіАЗ 677, які мали двоє широких ширмових дверей і просторий салон. В цей час для маршрутів із невеликими пасажиропотоками почали використовувати малі автобуси ПАЗ 672. Такі автобуси курсували через Винники, з'єднуючи довкільні села (Дмитровичі, Чишки і т. д.) зі Львовом.

З 1960-их рр. до поч. 1990 рр. на маршруті Львів — Винники експлуатувалися автобуси моделей ЛАЗ 695 і ЛіАЗ 677. Проїзд у автобусах в радянські часи був найдорожчим серед інших видів громадського транспорту – 5 коп., у тролейбусі – 4 коп., у трамваї – 3 коп. Автобусний маршрут до Винник, мав дві тарифні зони – на проїзд у межах першої зони потрібно було заплатити 5 коп., а якщо їхати до кінця маршруту – 10 коп. На маршруті компостерів не було і водії реалізовували квитки, що відривали від рулону.

З радянської» Історії Львова» (1984 р.) дізнаємося: «З 1960 р. швидко розвивалася також автобусне сполучення: 1961 р. — 43 автобуси і 15 маршрутів, 1962 — 49 автобусів і 17 маршрутів, 1963 р. — 87 автобусів, 1964р — 110 автобусів і 18 маршрутів; перевезено 23 млн пасажирів». Станом на 1978 р. — 26 маршрутів (із маршрутами, що обслуговували Рудно, Винники, Лисиничі, Брюховичі); станом на 1990 р. — біля 40 маршрутів.

Економічна криза початку 1990-их рр. негативно вплинула на розвиток міського автобусного транспорту. Активно автобусний рух почав деградувати із середини 1990-их рр., коли було запроваджено безкоштовний пільговий проїзд для пенсіонерів.

PRZEDSIĘBIORSTWO AUTOMOBILOWE „PAP“
SPÓŁKA Z OGR. ODPOW.
w Winnikach. Telefon 10.

ROZKŁAD JAZDY

autobusu, marki krajowej „Ursus“ kursujący z Winnik do rogatki Łyczakowskiej (do tramwaju 1.) i z powrotem od dnia 10. sierpnia

ODJAZD:

z Winnik		ze Lwowa rogatka łyczak.
6·05	Odjazd punktualny!	8·15
9·00	Cena biletów:	9.15
11·15	Bilet na 1 jazdę 60 gr.	13·15
14·10	Bilet na 12 jazd 5 zł.	16·40
17·15		18·00

Bilety dla PP. urzędników państw., robotników, dzieci szkolnych i dzieci poniżej lat 10-ciu i bilety na przejazd do Lesienic i Marjówki 50 groszy.

Powyższe przedsiębiorstwo automobilowe postanowiło, w zrozumieniu krytycznego położenia gospodarczego i dzięki uzyskaniu zniżki opłaty na rzecz p. funduszu drogowego, jakoteż dzięki własnej produkcji karoserji i warstatowi mech.-samochodowemu, ustalić na czas nieograniczony powyższe najniższe ceny za przejazd, licząc na minimalny zysk.

Ponadto stawia się do dyspozycji (w Winnikach) 2 dorożki samochodowe, do użytku osób pragnących pomiędzy odjazdami autobusów przejechać do Lwowia lub z powrotem. Cena za przejazd wynosi zależnie od pory dnia do rogatki łyczak. lub z powrotem od 3—6 zł. dla 3 osób. Do miasta Lwowa lub z powrotem od 6—10 zł.

Bezpieczeństwo maksymalne, dzięki fachowemu nadzorowi technicznemu i ubezpieczeniu. Uprasza się unikać zatrzymanie autobusu pod górę, jako w miejscach nieodpowiednich dla stawania, lecz tylko na równinach.

Uprasza się o żądanie biletu jazdy, w razie wsiadania po drodze przed ruszeniem z miejsca. Należytości za jazdę nie kredytuje się.

Zażalenia zechce P. T. Publiczność podać do wiadomości pod adresem f-y „PAP“.

Za przerwy i opóźnienia w ruchu spowodowane przeszkodami od nas nie zależnemi przedsiębiorstwo nie odpowiada.

PRZEDSIĘBIORSTWO AUTOMOBILOWE „PAP“.

Drukarnia „Diło“, Lwów.

1931 р. 10 серпня. Розклад автобусів з Винник до Личаківської рогатки

TOWARZYSTWO
„OLEUM“
LWÓW,
ULICA BATOREGO 26.
BENZYNA
OLEJE
SAMOCHODOWE
MARKI Carol
w BLASZANKACH I BECZKACH.

Cena jazd autobusów ze Lwowa i z powrotem.

UWAGA:

KOŁDRY
MATERACE
A. PIETRUSZEWSKI - M. MLEKO LWÓW.

Вартість автобусних квитків за Польщі

У середині 1990-их рр. всі три найбільших АТП Львова (№ 14606, № 14630 і № 14631) були приватизовані. Міська влада фактично втратила важелі впливу на ці підприємства. Із середини 1990-их рр. бере свій початок сленгове слово «пижик», яке стало синонімом терміну «маршрутне таксі». В цей період маршрути Львів — Винники обслуговували ЛАЗи та мікроавтобуси моделей РАФ 2203 (Латвія) і «Peugeot J9 Karsan» турецького виробництва (14 пасажирських місць, загальна пасажиромісткість 20 пасажирів). На відміну від мікроавтобусів РАФ 2203 у салоні «Peugeot» люди середнього зросту могли їхати стоячи, для цього було передбачено поручні.

З кінцевої зупинки «рафіки» відправлялися в міру заповнення сидячих місць, стоячих пасажирів не брали, всі розміщувалися в зручних кріслах і диванах і могли вийти на вимогу – всюди, де дозволяли Правила дорожнього руху. Також і підсісти на борт можна було будь-де, «проголосувавши» прямо з узбіччя.

1998 р. на автобусних маршрутах з'являються мікроавтобуси ГАЗель (вироблялися на Горьківському автомобільному заводі з липня 1994 р.) та італійські «Iveco Daily» виробництва СП «Iveco-КрАЗ». «Iveco» лише умовно можна було назвати пасажирськими, адже пасажири, що стояли практично не могли бачити дороги – вікна були маленькі і низькі.

Наприкінці 1990-их — на початку 2000-их років розповсюдження набули машини, пере-роблені з вантажних мікроавтобусів «Mer-cedes-Benz T1», «Mer-cedes-Benz T2» та ін., які згодом витіснили «Peugeot» та «Iveco». Такі засоби громадсь-кого транспорту виявились вкрай некомфорт-ними.

Вони мали малий салон, низьку стелю й одні двері без автоматичного відкривання, салон без венти-ляції і обігріву, для па-сажирів встановлюва-ли сидіння від спи-саних ЛАЗів 695 та ЛіАЗів 677.

Починаючи із середини 2000-их років ситуація із громадським автотранспортом почала дещо покращуватися — мікроавтобуси-переробки замінили українські мікроавтобуси «Дельфін» (БАЗ 2215) та «Еталон» (А 079) Бориспільського і Чернігівського автозаводів, «Богдан» (А 091) та «Богдан» (А 092) Черкаського, а потім Луцького автозаводів. Ці автобуси, побудовані на шасі невеликих вантажівок, здатні вміщати біля 40 пасажирів. З 1 січня 2012 р. громадський транспорт Львова зазнав докорінних змін – було зменшено кількість міських автобусних маршрутів; заборонена експлуатація на них автобусів переобладнаних із вантажних машин.

Жоден автобусний маршрут до 1992 р. не перетинав центр і пасажирам доводилося робити декілька пересадок. Кінцеві автобусних маршрутів були, як правило, недалеко від трамвайних зупинок. Головними кінцевими пунктами були: пл. св. Теодора (тоді пл. Центральна), пл. Липнева, пл. Петрушевича, вул. Валова, Личаківська рогачка, вул. Куліша і т. д.

1991 р. відзначився ремонтом трамвайних колій по вул. Личаківській (від вул. Мечникова) та експериментом із деякими автобусними маршрутами.

У 1992—1993 роках був проведений ремонт трамвайних колій від пл. Митної до Винниківського ринку. 1996 р. відбувається ремонт трамвайних колій по вул. Личаківській (від костелу св. Антонія до церкви Петра і Павла). Ремонти трамвайних колій вплинули на зміну руху маршруток, що курсували з Винник до Львова.

Ціни на проїзд у винниківських маршрутках змінювалися таким чином:

*весна 1991 р. — 20 коп.;
*зима 1992 р. — 30 коп.;
*весна 1992 р. — 50 коп.;
*грудень 1992 р. — 5 купонів;
*літо 1993 р. — 10 купонів;
*осінь 1993 р. — 20 купонів;
*грудень 1993 р.— 100 купонів;
*осінь 1994 р. — 1 000 купонів;
*зима 1995 р. — 5 000 купонів;
*осінь 1995 р. — 10 000 купонів;
*весна 1996 р. — 20 000 купонів.

10 січня 1992 р. Національний банк України ввів в обіг купони багаторазового використання. 12 листопада 1992 р. обмінний курс купона до долара становив 403 куп. за долар, 3 лютого 1995 р. — 116 900 куп. за долар. В червні 1993 р. мінімальна зарплата — 6 900 куп. 1995 р. увійшли до обігу мільйонні купюри.

2 вересня 1996 р. купони обміняно на гривні і копійки за курсом 100 000 купонів = 1 гривня = 100 копійок.

Вартість проїзду (1996—1999 рр.) в маршрутних автобусах була досить високою — 30–50 коп. (курс долара — 2 грн за долар США, а мінімальна зарплата з 2. 09. 1996 р. по 01. 01. 1998 р. – 15 грн). У 1999 р. курс долара — біля 4 грн, до грудня 2008 р. він зріс до 7 грн.

Вартість проїзду у винниківських маршрутках:

*з 1999 р.— 80 коп;
*з 1 липня 2004 р.– 1 грн;
*з 11 грудня 2007 р.– 1,25 грн;
*з серпня 2009 р.– 1,75 грн;
*з 1 лютого 2011 р.– 2 грн;
*з 1 травня 2014 р. – 3 грн;
*з 15 травня 2015 р. – 4 грн;
*з 18 грудня 2017 р. – 5 грн;
*з 1 лютого 2019 р. – 7 грн.

Наводимо перелік основних автобусних маршрутів з Винник від поч. 1960-их рр.:

№ 6. Вул. Валова — Винники (поч.1960-их рр.; автобуси ЛАЗ 695).

№ 6. Площа Радянська (тепер пл. Митна) — Винники (1960-ті рр. — поч. 1970-их рр.; автобуси ЛАЗ 695).

№46. Вул. Мечнікова — Винники (1970-ті рр.; автобуси ЛіАЗ 677).

№46. Вул. Леніна (Завод №28) — Винники (1980-ті рр. — до 1991 р.; автобуси ЛіАЗ 677).

№179. Площа Галана (тепер пл. Петрушевича) — Винники (1991—1993 рр., автобуси ЛіАЗ).

№179. Вул. Личаківська (Завод №28) — Винники (1990-ті рр.; автобуси ЛАЗ).

№179. Порохова вежа — пл. Митна — Медінститут — вул. Мечникова — Завод №28 — вул. Бівакова — Дріжджзавод — Будинок дорожника «Садівник» — Озеро — вул. Забава — Лікарня — Тютюнова ф-ка — Винники АП — розворот (початок 1990-их рр.; автобуси ЛАЗ). Графік роботи: 6. 40 год — 22. 20 год — роб. дні; 7. 20 год — 22. 20 год — вихідні.

№179. Краківський ринок — вул. Городоцька — пр. Свободи — вул. Князя Романа — пл. Галицька — вул. Івана Франка — пл. Митна — вул. Личаківська — Винники (кінець1990-их рр.). Обслуговувало маршрут ВАТ «ЛЬВІВСЬКЕ АТП 14631». Транспорт – «пижики» білого кольору.

№119. Вул. Куліша (через Кривчиці) – Винники (шпиталь ІВВВ) (1991—1997 рр.; автобуси ЛАЗ 695).

№12. Порохова вежа — вул. Личаківська — АС-6 — Винники (тютюнова ф-ка) — вул. Забава — вул. Личаківська — вул. Заньковецької — вул. Лисенка — Порохова вежа (початок 1990-их рр.; автобуси ПАЗ). Обслуговувало маршрут ВАТ «ЛЬВІВСЬКЕ АТП 14630». Графік роботи: 6. 10 год — 19. 45 год — роб. дні; 6. 55 год — 19. 00 год — вихідні.

№39. Вул. Валова — пл. Митна — вул. Личаківська —Дріжджзавод — Тютюнова фабрика — Винники (початок 1990-их рр.; автобуси ЛАЗ, мікроавтобуси РАФ). Обслуговувало маршрут ВАТ «ЛЬВІВСЬКЕ АТП 14631». Графік роботи: 7. 10 год — 18. 10 год — всі дні.

№ 68. Головний залізничний вокзал — вул. Городоцька — вул. Любінська — вул. Виговського — вул. В. Великого — вул. Стрийська — вул. Хуторівка — просп. Червоної Калини — вул. Сихівська — вул. Зелена — вул. Вашингтона — вул. Пасічна — вул. Личаківська — Винники (1998 р. — 2004 р.; мікроавтобуси «Peugeot J9 Karsan» синього кольору, з початку 2000-их рр. автобуси ПАЗ 3205). Обслуговувало маршрут ТК «Ференс і Ко».

№36. Вул. Валова (пізніше – Під Дубом) – вул.Личаківська – Винники (вул. Сахароза) (середина 1990-их рр. — до кінця 2011 р.).

№36-А. Ринок «Галицьке перехрестя» — вул. Мазепи — просп. Чорновола — просп. Свободи — вул. Личаківська — Винники (вул. Забава) (середина 1990-их рр. — до кінця 2011 р.).

№36-Б. Вул. Валова – вул. Личаківська – м. Винники (шпиталь ІВВВ) (2000-ні рр. (короткий період часу) — до кінця 2011 р.).

№7-А. Автовокзал (пізніше – ТЦ «King Kross Leopolis») – вул. Стрийська – вул. Хуторівка – вул. Сихівська – вул. Зелена – вул. Дж. Вашингтона – вул. Пасічна – вул. Личаківська – Винники (2004 р. — кінець 2011 р.).

№ 117. Рясне-2 – Сихів – Винники (2004 р. — 2008 р.). Обслуговувало маршрут ТзОВ «Атто».

№ 117. Вул. Виговського (поліклініка №5) — вул. Кульпарківська — вул. Наукова — вул. Хуторівка — просп. Червоної Калини — вул. Сихівська — вул. Зелена — вул. Джорджа Вашингтона — вул. Пасічна — вул. Личаківська — Тракт Глинянський — с. Лисиничі — м. Винники (вул. Івасюка). Деякий період маршрут було продовжено до вул. Галицької. (2008 р. — 2013 р.). Обслуговувало маршрут ТзОВ «Атто».

№75. Білогорща – вул. Широка – вул. Сяйво – вул. Городоцька – вул. С. Бандери – вул. Коперника – вул. Дорошенка – просп. Свободи – вул. Личаківська – Винники (вул. Шевченка – вул. Ломоносова) (кінець 1990-их рр. — 2012 р.; мікроавтобуси «Peugeot J9 Karsan» білого і жовтого кольору. Обслуговувало маршрут ТзОВ «Радар».

№ 5-А. Пл. Різні — просп. Свободи — пл. Галицька — пл. Митна — вул. Личаківська — м. Винники (з 1 січня 2012 р.). З січня 2016 р. схема маршруту № 5А: м. Винники (вул. Кільцева) – м. Винники (вул. Галицька) – м. Винники (вул. Івасюка) – вул. Тракт Глинянський – вул. Личаківська – пл. Митна – вул. Підвальна – пл. Данила Галицького – вул. І. Ґонти – пл. князя Ярослава Осмомисла – пл. Різні – просп. В. Чорновола – вул. гетьмана І. Мазепи – вул. І. Миколайчука (міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги). З 8 лютого 2017 р. маршрут: м. Винники (вул. Кільцева) – с. Лисиничі – пл. Різні. Обслуговує маршрут АТП №1.

4 грудня 2017 р., на маршруті 5А почало курсувати 6 великих автобусів. У зв'язку з тим, що машини великогабаритні, було змінено схему руху маршруту. 5А курсував за таким маршрутом: м. Винники – с. Лисиничі – вул. Тракт Глинянський – вул. Богданівська – вул. Пластова – вул. Кукурудзяна (Автовокзал Північний) – вул. Б.Хмельницького – вул. Замарстинівська – пл. 700-річчя Львова – пр. Чорновола – пл. Різні.

Рішенням виконкому Львівської міської ради, 14 січня 2019 р., затверджено зміни до транспортної мережі Львова. Маршрут № 5А: ст. Підзамче — вул. Б. Хмельницького — вул. Гайдамацька — вул. Замарстинівська — вул. Під Дубом — пр. Чорновола — пр. Свободи — пл. Міцкевича — пл. Галицька — пл. Соборна — вул. В. Винниченка — пл. Митна — вул. Личаківська — м. Винники (вул. Галицька — кільцева дорога — вул. Галицька) — вул. Личаківська — пл. Митна — вул. В. Винниченка — вул. Підвальна — пл. Д. Галицького — вул. І. Гонти — пл. Князя Ярослава Осмомисла — пл. Різні — пр. Чорновола — вул. Під Дубом — вул. Замарстинівська — вул. Гайдамацька — вул. Б. Хмелтницького — ст. Підзамче.

№36. Пл. Кропивницького — вул. Городоцька — вул. Гонти — вул. Підвальна — вул. Личаківська — Винники (вул. Забава) (з 1 січня 2012 р.). Обслуговує маршрут АТП-14630.

Зупинка на вул. Валовій. 1960-1970-ті рр.

№ 40. ТЦ «King Kross Leopolis» — вул. Стрийська – вул. Хуторівка – вул. Сихівська – вул.Зелена – вул. Дж. Вашингтона – вул. Пасічна – вул. Личаківська – Винники (вул. Сахарова) (з 1 січня 2012 р.). Обслуговує маршрут «Міра і К». 22 квітня 2019 р. на маршруті № 40 почали курсувати 12-метрові автобуси (МАЗ).

№29. Головний залізничний вокзал – вул. Чернівецька – вул. Городоцька – вул. І. Гонти – вул. Підвальна – вул. Личаківська – вул. Глинянський тракт – с. Лисиничі – м. Винники (Шпиталь ветеранів). – м. Винники (вул. Івасюка) (з березня 2015 р.). Маршрут поступово продовжували. Кінцевими пунктами були: с. Лисиничі, Шпиталь ветеранів, вул. Івасюка. Обслуговує маршрут АТП №1.

З 25 березня 2017 р. і до липня 2017 р. було перекрито рух для транспортних засобів на перехресті вул. Личаківська – вул. Мечникова, у зв’язку з капітальним ремонтом дороги. Під час закриття вул. Личаківської громадський транспорт здійснював об’їзд по вул. Некрасова у два боки і приватний транспорт по вул. Репіна – вул. Сагайдачного – вул. Круп’ярська теж у два боки.

З 15 листопада 2017 р., у Львові закрили на ремонт ще одну ділянку вул. Личаківської – від вул. Котика до вул. Черемшини. У зв’язку з перекриттям проїзду, зазнала змін схема руху громадського транспорту, який курсував по вул. Личаківській. Ділянка вул. Личаківської від Круп’ярської до Черемшини була перекрита з 15 листопада 2017 р. до лютого 2018 р.

Ремонтні роботи на вул. Личаківській тривали до серпня 2018 р.

Приміські маршрути (які з'єднують населені пункти і протяжність яких не перевищує 50 км) через Винники з площі Митної (з 1 січня 2012 р.):

№102. Пл. Митна — вул. Личаківська — м. Винники — Кільцева дорога — с. Соснівка — с. Дмитровичі.

№105. Пл. Митна — вул. Личаківська — м. Винники — с. Підгірне — с. Підберізці.

№110. Пл. Митна — вул. Личаківська — м. Винники — Кільцева дорога — с. Чишки.

№147. Пл. Митна — м. Винники — Кільцева дорога — с. Миклашів (деякий період початок маршруту був біля Винниківського базару).

У 2016 р. та 2018 р. на короткий період маршрути з Площі митної припинилися (кінцевий пункт приміських маршрутів – вул. Личаківська (колишній 28 завод), але невдовзі були відновлені.

Внутрішні маршрути

На початку 1970-их років у Винниках почали курсувати автобуси внутрішнього сполучення. Першим було введено маршрут №13: Тютюнова фабрика – Радгосп (зупинка в кінці вул. І. Франка). Через деякий час — другий маршрут №12: Тютюнова фабрика – вул. Забава – вул. Ломоносова. На лінії їздили автобуси марки «ПАЗ». Внутрішні автобусні маршрути проіснували до початку 1990-их рр.

Згідно із рішенням виконавчого комітету Винниківської міської ради від 20. 03. 2012 р. №90 «Про відкриття міського автобусного маршруту загального користування в м. Винники», у червні 2012 р. було відкрито маршрут №1В, що здійснював перевезення пасажирів за схемою: вул. В. Івасюка – вул. Галицька – вул. Т. Шевченка – вул. М. Ломоносова – вул. Забава – вул. І. Франка – вул. Галицька – вул. В. Івасюка. З часом маршрут було скорочено (вул. В. Івасюка – вул. Галицька). Маршрут проіснував до літа 2015 р.

1 квітня 2016 р. — поч. літа 2016 р. — експериментальний внутрішній маршрут по Винниках (вул. Шевченка (площа Степана Бандери) — новий цвинтар).

26 квітня 2018 р. фірма «Онур» розпочала у Винниках ремонт центральної вул.. Галицької. Було перекрито транспортну артерію Львів-Тернопіль на ділянці від вул. Івасюка до вул.. Івана Франка.

26 листопада 2018 р. відбулося відкриття міського автобусного маршруту загального користування по Винниках – від вул. Галицької через вул. Стуса, вул. Франка, вул. Забава і у зворотньому напрямку з інтервалом руху 30 хв. Рішенням виконкому Львівської міської ради, 14 січня 2019 р., внутрішньому маршруту в м. Винники, на якому курсують шатл-баси, присвоєно номер 36А. Маршрут № 36А: — м. Винники (вул. Забава — вул. І. Франка — вул. Галицька — вул. Т. Шевченка — вул. В. Стуса — вул. І. Франка — вул. Забава).

ІХ. 2. КУЛЬТУРА

НАРОДНИЙ ДІМ м. ВИННИКИ
(колишній дім читальні «Просвіта»)

Історична довідка.

Подання про створення товариства «Просвіта» у Винниках було скероване до Високого Намісництва у Львові 27 листопада 1895 р. і 30 листопада цього ж року дане прохання було задоволене. Її засновниками були о. Григорій Гірняк, Павло Домазар, Петро Обаранець, Теодор Кияк, Іоан Лема, Михайло Пивовар, Володимир Титла, Федір Дмитерко, Анна Врецьона, Ольга Гірняк. ***14 січня 1896 р. відбулися установчі збори товариства «Просвіта».*** *Першим її головою стає отець Григорій Гірняк. У зверненні о. Григорія Гірняка повідомляється: «Світлий Виділе! Підписаний в імені членів основателів маю честь повідомити Світлий Виділ, що створення Читальні «Просвіта» у Винниках наступить 19 січня 1896 року о 3 годині пополудні в домі руського приходства». Допомагав о. Гірняку у створенні «Просвіти» уродженець Винник – педагог Григорій Врецьона.*

Народні доми діяли в селах і містах Галичини від 2-ї половини XIX ст. При народному домі як правило працювали бібліотеки й читальні, аматорські художні колективи, зокрема драматичні та хорові, подекуди духові оркестри. До 1939 р. в окупованій Галичині народні доми були центрами збереження національної ідентичності української культури й будувалися на народні гроші. За радянської влади народні доми було заборонено. Їх функцію виконували клуби та будинки культури.

1909 р. — 1910 р. — Володимир Левицький і Антін Рак займаються збором коштів на будівництво дому читальні (видають переписані листки з українськими гербами, з продажу яких дохід йшов на фонд будови; проводять дві лотереї).

31 липня 1910 р. — фестини, дохід яких призначено на будівництво дому читальні «Просвіта» (в цей період українці Винник придбали 2 га землі в центрі міста для будівництва читальні).

1912 р. — 1914 р. — парцелярний комітет по будівництві дому читальні «Просвіта».

24 липня 1923 р. т-во «Сокіл» та читальня «Просвіти» провели всенародне гуляння у німецькому лісі (Діброві) у Винниках. Дохід – на будову Народного дому та впорядкування могил українських воїнів.

21 вересня 1924 р. — відкрито дім читальні «Просвіта».

28-30 жовтня 1925 р. — виступ в Народному домі Українського наддніпрянського театру Ольги Міткевич. Вистави: «Циганка Аза», «Вій», «Пан Твардовський».

Коли у 1926 р. Головна управа «Просвіти» у Львові іменувала Володимира Левицького (Василя Лукича) своїм почесним членом, винниківські українці відсвяткували 70-річчя з дня його народження, увіковічивши цей день спільною фотографією на площі перед Народним домом, що її колись було придбано стараннями ювіляра.

15-19 листопада 1933 р. — виступ в Народному домі Українського народного театру імені Івана Тобілевича зі Станіславова. Вистави та оперети: «Гра на замку», «Пепіна», «Королева кіна», «Бродвей», «Мотря».

1935 р. — було вирішено будувати новий дім читальні «Просвіта» (проекту перешкодила ІІ Світова війна).

11-12 листопада 1935 р. — виступ в Народному домі Українського народного театру імені Івана Тобілевича зі Станіславова. Вистави: «Дівча з Маслосоюзу» та «Гори говорять».

6 серпня 1935 р. — концерт у честь М. Шашкевича в Народному домі (виступ студентів-богословів під дириг. В. Жодкевича).

9 лютого 1936 р. відбулося посвячення просфори в Народному домі (отець Григорій Гірняк та катахит доктор Богонюк). Присутні 150 винниківчан. Виступав доктор Нагляк. Було зібрано значну суму на будівництво нового Народного дому.

17 липня 1938 р. у Винниках відбулося величаве свято на площі УСТ «Дніпро» (святкування 70-річчя «Просвіти»). Площа УСТ «Дніпро» знаходилася в урочищі Розлавка (територія теперішнього спортмайданчика між вул. Стрілецькою та вул. Кривою та прилегла місцевість).

«Районове ювилейне свято „Просвіти" у Винниках» (газета «Діло» №157 від 21.07.1938):

«В неділю 17 липня вшанував район Винники к. Львова ювилей „Просвіти”. Ранком попри витанні делегатів хлібом-сіллю та квітами перед місцевою читальнею вислухали учасники богослужби під церквою. Богослуження в наміренні „Просвіти” відправив о. крил. Гірняк в асисті о. Іванця з Миклашева й о. Оляновича з Лисинич. Прекрасну проповідь виголосив о. Осташевський з Підберізців. Проповідник підкреслив співпрацю рідної Церкви і духовенства з „Просвітою”, яка від самого початку своєї діяльности так само тісно співпрацювала з Церквою і ствердив, що тільки тісна співпраця Церкви і „Просвіти” дає запоруку кращої майбутности українського народу.

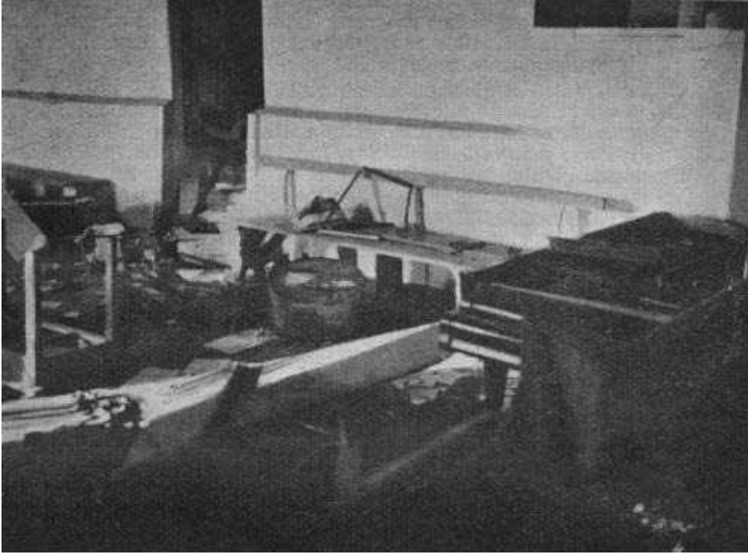
Після богослуження рушив процесійний похід при участи згаданих оо. духовних та ще о. Романчукевича, о. д-ра Богонюка, о. Стасишина й о. Скульського на площу УСК. „Дніпро”. Тут відправлено панахиду за покійних членів читальні. По панахиді відбулося торжественне піднесення національного прапору, причому відіграно національний гимн. Потім хори й орхестри та зорганізовані учасники передефілювали перед делегатами: секр. М. Дужим, членами Виділу ред. М. Таранько і дир. Миговичем, дир. С. Маґалясом і нач. П. Петриком.

Святочну промову виголосив з питомим собі хистом секр. Дужий, вказуючи на подвійний ювилей: хрещення України і 70-ліття „Просвіти”, на звязок великої події над Дніпром тому 950 літ і заснування „Просвіти” тому 70 років та на міць духа народу, що випливає з тих двох епохальних подій. „Просвіта” організує ту духову міць з такою силою, що притягає і скріпляє всіх нас, колиж до тої сили додамо ще віру, то хоч би які супротивні сили стали проти нас, ми встоїмося, бо духа і сили його ніхто знищити не зможе. Перериваню рясними оплесками промову закінчив промовець виголошенням за всіх присяги на вірну службу народові з „Просвітою”. Слідували дальші точки програми, на яку зложилися продукції хорів, рецитації, декламації і продукції орхестр. У виконанні програми взяли участь хори з Винник, Германова, Глухович, Грибович Вел., Гаїв, Миклашева, Лисинич, Підберізець і Підборець, разом 208 співаків. Орхестри з Лисинич, Миклашева, Підберізець і Підбірець, разом 56 інструментів. Участь у збірних рецитаціях взяла молодь з Гаїв, Глухович, Миклашева і Підберізець, разом 61.

На закінчення відспівали злучені хори в супроводі орхестри національний гимн. При прекрасній погоді свято закінчилося в год. 18. Годиться висловити признання учасникам свята, зокрема членам хорів, орхестр та рецитауорам з подальших сіл, що не жалували труду взяти участь у програмі. Признання належиться теж декляматоркам за гарно виголошені декламації (А. Курдидика „Просвіта” і Ю. Шкрумеляка: „Казка про Велитня”). Одно трохи прикро вражало: не на всіх українських домах видко було ювилейні наліпки „Просвіти”, а цеж у день свята в місцевости для всіх українців обовязкове».

У післявоєнний період колишній дім читальні «Просвіта» виконував функції клубу. Тут деякий час знаходилася бібліотека для дорослих, діяли різноманітні гуртки й спортивні секції, показували фільми до 1972 р. (поки не було збудовано кінотеатр «Карпати»). До 2000 р. тут відбувалися танці та дискотеки. До 2017 р. діяла секція вільної боротьби (тренер – Проців Роман Євгенович).

Народним домом було започатковано проведення всіх патріотичних свят у Винниках: Шевченківські дні, День незалежності, День героїв, свято Покрови, святкування річниць ОУН та УПА, Дня конституції, свято Миколая, свято Матері, святкування пам’ятних дат товариства «Просвіта», вечорниць, гаївок, свято Меланії та Василя (Старий Новий рік), а також Народний дім завжди проводив народне гуляння на Івана Купала (7 липня), на якому були присутні тисячі винниківчан. Народний дім першим започаткував вечори пам’яті композиторів Володимира Івасюка та Ігоря Білозіра.

13 жовтня 1930 р. Винниківська читальня «Просвіти» під час пацифікації.

Народний дім завжди проводив концерти до Дня Покрови у військових частинах Винник, які ще тоді були дієвими. На ці святкування запрошували Юрія Шухевича, який розповідав військовим про діяльність свого легендарного батька – Романа Шухевича, та про політичну ситуацію в країні.

1939 р. — 1952 р. бібліотека для дорослих при клубі (колишня читальня «Просвіта»).

1960-ті рр. (середина) — Анна Михайлівна Сенчишин директор Народного дому м. Винники.

2009 р. Вокальний ансамбль «Винниківчани»

У березні 1989 р. при Народному домі було створено **вокальний ансамбль «Винниківчани»**. За весь час існування в ансамблі виступали: Володимир Верходай, Степан Ступень, Стефанія Богуш, Олексій Доліник, Степан Гинда, Анастасія Гинда, Галина Мішталь, Богдан Догляд, Ганна Куришко, Стефанія Гілета, Євгенія Бульба, Ганна Демкович, Борис Захара, Ігор Дерій, Ярослав Ониськів. Катерина Гій, Марія Довган, Марія Богоніс, Романна Березовська, Марія Сидурко та ін. Керівники — ***Сенчишин Анна Михайлівна, Завербний Володимир Семенович.***

1995 р. — дитячий вокально-хореографічний ансамбль «Сунички» (Наталія Вінярська).

20 грудня 1998 р. — відкрито та посвячено пам’ятну таблицю на будинку «Просвіти» (автори Тарас Левків та Валерій Божко) з нагоди 100-річчя від заснування товариства «Просвіта» у м. Винники та 130-річниці цього товариства.

2000 р. — ансамбль естрадно-спортивного танцю «Модерн» (Наталія Вінярська).

1 січня 2004 р. — Наталія Вінярська директор Народного дому м. Винники.

26 лютого 2015 р. — передача Народного дому м. Винники на фінансування з міського бюджету м. Львова.

У вересні 2018 р. в Народному домі здійснено та завершено роботи по перекриттю даху (за сприянням депутата Львівської міської ради п. Григорія Козловського та Винниківської міської ради; роботи якісно виконані п. Василем Легою).

20 жовтня 2018 р. – концерт до Дня УПА. Виступ Заслуженого артиста України Ігоря Богдана.

2 грудня 2018 р. в Народному домі відбулася прем'єра музично-розважальної вистави «Тільки в нашім кабареті» (театр «Срібне коло», художній керівник Мирослава Сидор-Ружицька). Автор сценарію – Мирослава Сидор-Ружицька. Чарівними й неповторними були на сцені у своїх ролях Мирослава Сидор, Наталія Вінярська, Ігор Чобіток, Андрій Шніцар із своєю дружиною Мартою Шніцар, Назар Папіж зі своєю донькою Яриню Папіж, Марта Літовченко, Христина Дявіл, Христина Леськів, Богдан Дубік, Роман Опалевич.

20 жовтня 2019 р. — святкування в Народному домі 30-річного ювілею ансамблю «Винниківчани».

З 1991 р. при Народному домі діє **Союз Українок.**

Історична довідка (за матеріалами п. Стефанії Гілети).

20 грудня 1931 р. — Надзвичайні загальні збори Союзу Українок у Винниках.

На урочистостях в честь відкриття надмогильного пам'ятника І. Франкові на Личаківському цвинтарі, 28 травня 1933 р., серед 129 вінків був і вінок від Союзу Українок Винник.

1936—1939 рр. — Марія Теофілія Янішевська активний учасник Союз Українок у Винниках.

Внаслідок більшовицької окупації у 1939 р. Союз Українок, як і інші громадські патріотичні організації, був ліквідований. Відроджений у Львові в 1990 р., а Винниківський осередок Союзу Українок – у 1991 р. Перша голова осередку – Романія Ушак, а з 1997 р. – Стефанія Гілета.

2 грудня 2018 р. Прем'єра музично-розважальної вистави «Тільки в нашім кабареті» (театр «Срібне коло»).

В книзі Михайла Влоха «Винники, Звенигород, Унів та довкільні села» згадується серед українських товариств у м. Винниках «Кружок українок».

Крім цього, старожили Винник, а саме – Пивовар Любомира 1925 р. н. згадувала, що вона, бувши підлітком, ходила з мамою в Народний дім на збори жіночого кружка (до 1939 р.).

Відомостей, хто був організатором і керівником, а також членами Кружка українок, немає.

Дуже відрадно, що наша землячка, українська письменниця, педагог і громадський діяч Катря Гриневичева (Банах) була головою Союзу Українок України у 1923—1924 рр.

Починаючи з 2009 р. Львівським відділом Союзу Українок і з участю Винниківського осередку Союзу Українок започаткований конкурс молодих прозаїків імені Катрі Гриневичевої. Кінцевий етап і нагородження переможців конкурсу відбувається у Винниках.

У Винниківському осередку СУ – жінки різного віку, занять, уподобань, але з однією спільною метою – побудова міцної незалежної української держави – християнської, національної, високорозвинутої економічно і духовно.

Багато членкинь осередку, які внесли вагомий внесок у розвиток і діяльність організації, на жаль, відійшли у вічність, а саме: Йосифів Софія, Довган Марія, Догляд Богданна, Гарапа Михайлина, Багрій Дарія, Опалевич Стефанія, Опалевич Ярослава, Мостова Зеновія, Висоцька Агафія, Бачек Розалія, Галабуда Ганна, Готь Ірина, Гуменюк Параскевія, Дубовець Катерина, Дубовець Марія, Жук Зеновія, Кітура Марія-Зеновія, Назаркевич Ніна, Пивовар Любомира, Сенчишин Ганна, Гинда Анастасія.

Декілька жінок певний період були членкинями, а саме: Возьна Марія, Гроцька Стефанія, Калитовська Теофанія, Ушак Романія, Швед Любомира, Лимар Галина, Кудла Арета, Мартинюк Марта.

Сьогодні в осередку налічується 10 членкинь, а саме: Гілета Стефанія – голова, Бульба Євгенія – заступниця, Вінярська Наталія – заступниця, Богуш Стефанія, Березовська Романія, Гриб Надія, Клочник Любов, Куришко Ганна, Мішталь Галина, Устяник Дарія.

Членкині Винниківського осередку СУ — активні учасниці громадсько-політичного життя міста, області, держави:
*участь у громадських слуханнях і обговореннях різних проблем м. Винник;
*участь у всіх виборах в якості кандидатів у депутати, членів територіальних, дільничих виборчих комісій, спостерігачів і агітаторів;
* участь у всіх заходах, які відбуваються у Винниках (відзначення державних свят, вшанування героїв – УПА, січових стрільців, новітніх героїв, вшанування видатних особистостей, фестивалів);
*участь в інших громадсько-політичних акціях (мітинги, віче, пікети, походи, майдани, толоки).

По відродженню і підтриманню національних традицій та звичаїв – свято Маланки, свято Коляди, українські вечорниці, свято хліба (конкурс

короваїв), День Матері, гаївки, День Батька, свято Миколая, виставки вишиванок, свято української ноші «Краса і мода» та інші.

Пріоритетним напрямом є робота з молоддю. Союз співпрацює зі школами, школою-інтернатом, дитячими установами, бібліотеками, ЛМГО «Золота молодь Винник».

Проводяться спільні заходи. Заохочуються школярі до участі в конкурсах, які проводить Союз Українок. До Дня Матері – «Всі струни серця мого звучать тобі, матусю», пошуковий конкурс ім. Мілени Рудницької, конкурс молодих прозаїків ім. Катрі Гриневичевої.

Союзянки беруть участь в усіх заходах, які проводить Львівський відділ Союзу Українок, наприклад Свято Матері, свято хліба, парад вишиванок, благодійні акції, участь в конкурсах, пікетування Верховної Ради, участь в акціях Союзу Українок на Майдані Незалежності під час Революції гідності – «Мама», «Чужих дітей не буває», перепоховання першої голови світового Союзу Українок Мілени Рудницької на Личаківському цвинтарі у Львові та інші.

Підтримуються постійно дружні зв‘язки з Союзом Українок м. Старобільська Луганської області. Луганчани неодноразово були у Винниках. Привозили дітей на літній відпочинок разом із ЛМГО «Золота молодь Виннник» в Карпатах.

Організація займається благодійною діяльністю (допомога старенькім одиноким жінкам, хворим, багатодітним сім‘ям).

Від початку війни на сході України активно організація допомагає фронту.

КІНОТЕАТР «КАРПАТИ»

1972 р. відкрито кінотеатр «Карпати» на 400 місць (тепер готельно-розважальний комплекс «Галактика») на вул. Свердлова, 3 (тепер вул. Миколайчука). Демонстрація першого фільму — «Корона Російської імперії, або знову невловимі». До цього фільми показували у старому клубі по вул. Шевченка (колишнє приміщення т-ва «Просвіта»). Репертуар фільмів у кінотеатрі змінювався три рази на тиждень (понеділок, вівторок – один фільм; середа, четвер – другий; п’ятниця, субота, неділя – третій). Вартість квитків: для дітей – 10 коп., для дорослих – 30, 40, 50 коп. Початок сеансів односерійних фільмів – 17 год, 19 год, 21 год (в неділю – 15 год); двосерійних – 17 год, 20 год.

17. 10. 2000 р. оренда у Винниківської міської ради приміщення колишнього кінотеатру “Карпати” (ПП “Матвол”; власник – Олег Матвіїшин). Орендна плата становила близько 440 грн на місяць.

18 березня 2003 р. ПП “Матвол” приватизувало це нежитлове приміщення площею 1207,3 кв. метрів за 166 685 грн.

1970-ті рр. Кінотеатр «Карпати» на вул. Свердлова, 3 (тепер вул. Миколайчука)

За спогадами корінного винниківчанина, українського поета та перекладача Івана Врецьони (Златокудра; 1930 р. н.): «Перед Другою світовою війною був у Винниках кінотеатр «ТРЕМБІТА». А після пам'ятного 17 вересня 1939 р. показували нам там переможці фільми про бравого Чапаєва, а після 22 червня 1941 р. німецькі загарбники – про героїзм своїх вояків. Згаданий кінозал містився в низовому просторому приміщенні будинку, званому в радянську еру клубом тютюнової фабрики (тепер – КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР «ДОЗВІЛЛЯ» – А. Б.)».

КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР «ДОЗВІЛЛЯ» (колишній Клуб тютюнової фабрики)

1930-ті – 1940-ві рр. – кінотеатр «Трембіта» (по вул. Шевченка, 3).

Кінець 1940-их рр. – 1999 р. – Клуб тютюнової фабрики.

1978 р. – новий клуб тютюнової фабрики на 400 місць.

З вересня 1999 р. — Львівська міська громадська організація Культурний центр «Дозвілля» (Патер Ігор та Патер Тетяна).

1978 р. — клуб тютюнової фабрики на 400 місць (тепер культурний центр «Дозвілля» по вул. Шевченка, 3).

Тетяна Патер та Катерина Патер зі своїми вихованцями

Аматорський театр «Сміх та сльоза» було створено у травні 2004 р. (Т. Патер, Б. Голіян). Керівник — Ігор Дзядига.

За спогадами режисера та актора Богдана Москаля (опубліковані у «Винниківському альбомі»): «Традиція театрального мистецтва жила у Винниках здавна. Найбільшого розквіту вона набула у 1950—1960-их рр., коли драматичним гуртком клубу Львівської тютюнової фабрики керував Степан Якович Олексів — непересічна особистість і талановитий режисер та актор. Старше покоління винниківчан пам'ятає захопливі вистави та блискучу гру артистів-аматорів Я. Леочка, Д. Обух, Б. Домазара, Д. Устяник, І. Банащука, Х. Щигельської, І. Брами, З. Кітури та багатьох інших. На жаль, захоплення телебаченням призвело до занепаду театру у Винниках. Думка, а головне — бажання відродити аматорський театр у Винниках виникла серед людей, які закохані у наше місто, які живуть мистецтвом, культурою. Навесні 2004 р., з ініціативи художнього керівника КЦ «Дозвілля» Т. Патер, за активної підтримки Б. Голіяна, було створено театр «Сміх і сльоза», котрий очолив Ігор Дзядига. Початково репертуар театру складався з невеликих інтермедій та одноактівок, що було зумовлено невеликим творчим колективом: І. Дзядига, Г. Пуцило, С. Голіян, Б. Догляд, А. Сандул, А. Кричковський. Коли до театру прийшли нові аматори (Л. Смолова, Ю. Картофель, В. Патер, Л. Трембач, А. Клим, Т. Шустаківський, А. Гриб, К. Гриб, Т. Мосін, Б. Шустер, С. Маркевич, Р. Верхола, О. Батура, Х. Корнієнко, С. Гелета, Д. Банах), з'явилася реальна можливість працювати над повноцінними виставами класиків української сцени».

Клуб тютюнової фабрики (1950-ті рр.)

2010 р. — ансамбль народно-сценічного танцю «Святослав» (засновник та президент Григорій Козловський). Художній керівник та головний балетмейстер — Тетяна Патер, концертмейстер – Ігор Патер.

За час створення ансамблю «Святослав», колектив став учасником обласних та міських конкурсів, фестивалів. Взяв участь у фестивалі народного танцю «Червона калина» (м. Тернопіль; 2011 р., 2012 р., 2013 р.), став лауреатом другої премії конкурсу «Пісні незабутого краю» (м. Городок), взяв участь у Міжнародному фестивалі молодих талантів «Золота перлина» (Болгарія; 2012 р., 2013 р.) та ін.

При КЦ «Дозвілля» працюють такі колективи:

*дитячий театр пісні «Первоцвіт»;
*клуб спортивно-бального танцю «Ніка»;
*аматорський театр «Сміх і сльоза»;
*вокально-хореографічний ансамбль «Зозульки» (віком 4—5 роки);
*ансамбль народно-сценічного танцю «Святослав»;
*американська англійська школа.

Традицією стало проводити конкурси:

*«Чарівна Винниківчанка»;
*дитячий творчий конкурс «Чарівна панночка талант»;
*«Жінка, мати, господиня – гарна пані з Винник»;
*«Сімейна рапсодія»;
*«Свято Святого Миколая»;
*«День матері».

2016 р. – ремонт фасадного приміщення.

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ м. ВИННИКИ

Музей створено рішенням Винниківської міської ради першого демократичного скликання в 1991 р. Відкрито чинну експозицію 4 вересня 1994 р., а в 1996 р. музей отримав статус обласного. При музеї, починаючи з 1998 р., працює відділ депортованих українців з Надсяння, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя. За цей час науковими працівниками зібрано близько 1500 експонатів, пов'язаних з життям виселених українців (документи, фотографії, друковані і періодичні видання, речі побуту, мистецькі твори), організовано десять тематичних виставок. Згідно з Указом президента України передбачено відкрити при Історико-краєзнавчому музеї в м. Винники Львівської області музей побуту та культури етнічних українців «Надсяння», «Холмщини», «Лемківщини», «Підляшшя». Міська рада м. Винники виділила 1,5 гектара землі по вул. Шептицького під будівництво єдиного в Україні та за кордоном музейного комплексу побуту та культури етнічних українців, депортованих із Закерзоння. Колектив музею неодноразово відзначений почесними грамотами обласної державної адміністрації та управлінням культури обласної державної адміністрації.

У експозиційному відділі «Історія Винник XIV — поч. XX ст.» експонуються стародруки, різьба по дереву, оригінали та фотокопії документів, які свідчать про походження, розвиток міста і краю. У залі «Видатні люди» представлені особисті речі, фотографії та документи особистостей, якими пишаються Винники: міністр віросповідань Огієнко, відомий громадський діяч В. Левицький, міністр УНР І. Липа, лікар Я. Нагляк, письменниці К. Гриневичева та М. Сопілка, історики М. Керницький та М.Влох, оперна співачка О. Любич-Парахоняк, художники М. Федюк, І. Банах-Твердохліб, Т. Левків. Експонуються знахідки з Винниківського замку, тютюнової фабрики, старовинні речі побуту, культові предмети. Цікавими експонатами є колекція стародруків XVII—XIX ст. та скульптури Ф.Штуфліссера (XIX ст.), Оленського (XVIII ст.).

Директор — Ігор Тимець.

ЛЬВІВСЬКА ДЕРЖАВНА ШКОЛА МИСТЕЦТВ №9

1 вересня 1991 р. — Львівська державна школа мистецтв №9 (колишнє приміщення СШ №29) по вул. Ринок, 4 (директор Ярослав Харун).

За невеликий проміжок часу сформовано відділи (фортепіанний, струнно-смичковий, народних інструментів, духових та ударних інструментів, музичної теорії та вокально-хорового мистецтва, народної хореографії, сучасної хореографії, образотворчого мистецтва) та школи, в яких працюють близько 40 викладачів та концертмейстерів. Особлива роль школи полягає у відродженні українських національних традицій, вихованні молодого покоління на зразках української та світової класичної музики.

При державній школі № 9 діють:
*Первоцвіт, ансамбль народно-сценічного танцю;
*Ансамбль гітаристів;
*Джерело, фольклорний вокальний ансамбль;
*Хор молодших класів;
*Ансамбль скрипалів;
*Ніка, ансамбль сучасного танцю.

БІБЛІОТЕКИ

Першу публічну бібліотеку у Винниках мала читальня «Просвіта», яка у 1910 р. налічувала 338 книжок, 1928 р. — 620 (з них 250 дитячих, 10 наукових), 1938 р. — 647 книг для дорослих і 124 для дітей. Невелика бібліотека була і на тютюновій фабриці.

Бібліотека-філія №34 Центральної бібліотечної системи для дорослих м. Львова.

Історія будинку.

Будинок збудував німець Міллер (кінець XIX ст..). Він був освіченою (за фахом інженер) і заможною людиною; мав у приватній власності 7 млинів. Один із них знаходився на вул. Галицькій (колишній магазин «Будівельник»). Цей чоловік своїм коштом спорудив будинок, в якому знаходиться школа «Берегиня». У цьому приміщенні він жив зі своєю сім’єю. А будинок, де бібліотека, він надав в оренду Крижановському, і останній влаштував тут ресторан. Міллера переслідувала польська поліція, був навіть арештований. Перед війною він продав свою власність і виїхав у Німеччину. Будинок теперішньої бібліотеки Міллер продав мешканцеві с. Куровичі – п. Токарчику. Останній продав свою землю в Куровичах під аеродром і пересилився з сім’єю, а мав він трьох дітей, до Винник. Але коли у 1939 р. прийшли більшовики, то його за цей будинок вивезли на каторгу до Сибіру. Під час німецької окупації в будинку було офіцерське казино і ГЕСТАПО (нім. Geheime Staatspolizei). В післявоєнний період, коли Винники були райцентром (до 1959 р.), в цьому приміщенні перебував райком комсомолу.

На основі бібліотеки «Просвіти» була створена бібліотека для дорослих при клубі по вул. Шевченка (колишня читальня «Просвіта»), яка працювала у цьому приміщенні протягом 1939—1952 рр. З 1952 р. по 1959 р. бібліотека знаходилася у приміщені по вул. Леніна, 23 (тепер вул. Галицька). З 1959 р. і по сьогоднішній час бібліотека знаходиться за адресою вул. Галицька, 49 (коли Винники були районним центром в цьому приміщенні був райком комсомолу). Тоді бібліотечний фонд налічував 22 тис. одиниць. З 1958 р. по 1962 р. завідувачами бібліотеки були Маєвська, Шевчук, Сидорова В, Онищенко Г. Протягом 1962—1998 рр. завідувач — Ільчишин Оксана Іванівна, 1998—2011 рр. — Ловчій Лілія Володимирівна, з 2011 р. —

Андрухів Ірина Олегівна. У вільному доступі користувачів абонемента та читального залу бібліотеки — 90 м², у їхньому розпорядженні 25 тис. книг з різних галузей знань та художньої літератури.

Колектив бібліотеки

28 вересня 2017 р. бібліотека святкувала свій 60-річний ювілей.

Бібліотека-філія №35 Центральної бібліотечної системи для дітей м. Львова.

1946 р. відбулося відкриття дитячої бібліотеки по вул. Шевченка, 2 (1946—1959 рр. директор — Маліневська Олена Василівна). Тут працювали Ніна Яремівна Хімчак (1950—1953 рр. та 1974—1988 рр.), Ніна Миколаївна Власенко (1956—1982 рр.), Ніна Олексіївна Сулік (1982—1989 рр.), Ганна Теодорівна Антоняк (1987—1994 рр.), Антоніна Федорівна Закальницька (1990—1994 рр.), Леся Стахівна Дудка (1995— 1996 рр.), Людмила Антонівна Харчишин (1989—2003 рр.), Ірина Зеновіївна Копиляк (1994—2005 рр.), Ольга Романівна Дудок (2005—2008 рр.), Валентина Миколаївна Марциновська (2008—2014 рр.).

Засновником бібліотеки був міський відділ культури м. Винники. Штат працівників бібліотеки на той час налічував 6 осіб. Відвідували бібліотеку учні 1—9 класів, які навчалися у школах Винник. Для обслуговування читачів із сіл був створений пересувний фонд. З 1977 р. було створено систему бібліотек для дітей. Вона охопила дитячі бібліотеки Львова, Брюхович і Винник – усього 17 закладів. З 2014 р. бібліотеку очолює Олександра Федорівна Толоченко, читачів обслуговує (з 2003 р.) Галина Остапівна Остапчук.

2017 р. було проведено капітальний ремонт бібліотеки та облаштовано громадський простір довкола бібліотеки**:** оновлено та утеплено фасад будівлі, під'єднано каналізаційну мережу та мережу водопостачання, облаштовано санвузол, замінено двері, вентилізаційну витяжку, встановлено сигналізацію.

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

З часу відновлення Винниківського району у 1944 р. (створений 1940 р.) виникла необхідність у друці періодичного видання, яке відображало б події у районі.

18 серпня 1944 р. — 1959 р. — газета «Сталінським шляхом» («Радянське життя») Винниківського райвиконкому і райкому Компартії України та друкарня на вул. Леніна, 36 (тепер вул. Галицька). Директор друкарні – М. А, Гуманецький. Редакція газети **—** вул. Танкістів (тепер вул. Івасюка). Редактори газети: М. Александренко, Л. Єрмакова, А. Гіль, П. Рахубовський, С. Донченко, В. Балаханова, Ю. Марченко.

1950-ті рр. Друкарня на вул. Танкістів (тепер вул. В. Івасюка)

Початковий тираж газети становив 1500 примірників, згодом, наприкінці свого існування (1959 р.) – 2 200 примірників. Великого значення редакція надавала популяризації постанов, рішень, розпоряджень КПРС та її районного комітету. Багато уваги приділялося повоєнній відбудові району, налагодженню виробництва.

У 1952—1953 рр. виходила газета політвідділу Винниківського МТС під назвою ***«Сталінець»,*** але її видання не було настільки поширеним, як видання «Радянського життя».

У 1950-их рр. мала свою багатотиражку тютюнова фабрика — «Голос робітника».

На хвилі національно-державницького відродження, ***3 січня 1991 р.*** за сприяння Винниківської міської ради було засновано газету ***«Винниківський вісник»***. Майже після 30-річної перерви у Винниках знову з’явилась газета.

За цей період видання очолювали: Р. Ратушний, К. Нестеренко, Н. Савіцька, В. Гаврилів, Гр. Мриглод, М. Паранчак, О. Кравчик, Г. Некрасова, Б. Бачинський, О. Дацій, Ю. Кухар, М. Вайда, Х. Мамчур, Б. Йона.

З першого дня заснування газети, в редакції працює Володимир Гаврилів, з 2002 р. – Лариса Кубська. Саме завдяки цим журналістам та їхній наполегливій праці газета ***«Винниківський вісник»*** стала невід’ємною частинкою кожного винниківчанина.

IX. 3. ОСВІТА
IX. 3. А. Шкільна освіта

Історична довідка.

1774 р. в Австрії було проведено освітню реформу. Утворилися три типи шкіл: однокласні («парафіяльні»), у яких викладання здійснювалось національними мовами; трикласні («тривіальні»), у яких викладали як мовами місцевих національностей, так і німецькою; чотирикласні («нормальні»), у яких викладали німецькою. З 1777 р. навчання у початковій школі було повністю переведене на рідну мову кожної національної меншини імперії.

1781 р. — тривіальна школа для римо-католиків.

1785 р. — три школи: українська, польська, німецька (за часів польського панування у Винниках не було навчальних закладів). В українській школі для утримання учителя громада надала невеликий шматок поля. В польській школі учитель отримував від місцевого пароха платню у розмірі 12 флоринів 30 крейцерів на рік.

1800-ті рр. (початок) — у Винниках три тривіальні школи, заведене було й повторне навчання у недільні дні.

1811 р. — тривіальна школа при тютюновій фабриці та школа в колонії Вайнберґен (у яких навчалися, відповідно, 49 і 50 учнів).

1819 р. — фабрика відмовилася від школи (шкільний будинок передала громаді). Створено нову тривіальну школу.

У 1827 р. до школи-дяківки мали ходити 78 дітей, але ходили тільки 34. З них 20 в елементарний клас, 10 у перший та 4 в другий. В елементарному класі було 8 дівчат, а в інших класах їх зовсім не було. В елементарному класі вчили українською мовою букви, рахунки та катехизм напам'ять. Назва класу походить від польського слова «елементар»- буквар. В першому класі вивчали «Ірмологіон» (хоровий спів у церкві), псалми Давидові, «Часословець», вчили писати та читати. В другому класі вивчали теж читати по-польськи та по-німецьки. Займався цим священик з дяком. Для утримування дяка було 2 кусні поля на 3 корці висіву та сіножать на віз сіна. Дяком вже 45-ий рік служив Олекса Сендега. Школа була нова, збудована парохом та селянами (В. Лаба, 2017).

1838 р. — тривіальну школу відвідують 86 учнів.

14 березня 1838 р. — Скарб двору дозволив, щоб для тривіальної школи щорічно надавали 100 флоринів за навчання дітей фабричних робітників.

1850 р. — Крайова шкільна рада ввела у винниківській школі години української мови.

1850 р. — 1868 р. — українська школа. Дяк Семен Саламонович навчав дітей писати та читати. Останній учитель — А. Блонарович.

В 1864 р. в 1 класі було 11 учнів, у 2 – 10, в 3 – 3 (Банах Михайло, Коваль Юрко та Врецьона Іван).

З 1867 р. почала діяти Крайова шкільна рада, яка була головним органом управління освітою у Східній Галичині (входили майже виключно поляки). Рада негативно впливала на розвиток українського шкільництва.

13 лютого 1868 р. — звернення польської громади до Крайової шкільної ради у Львові з проханням не допустити відкриття української школи.

29 липня 1868 р. — єдина для дітей українців і поляків тривіальна двокласна школа, що існувала при латинській парафії (з 1882 р. — чотирикласна). Викладання польською мовою (до 1913 р.).

1872 р. — у школі 2 педагоги (керівник учитель Войцех Левицький і заступник учителя Антін Дигдалевич). Навчання дітей у двох окремих класах, без різниці обряду.

21 грудня 1882 р. — Крайова шкільна рада реорганізувала двокласну школу в чотирикласну (1899 р. — 7 вчителів).

18 серпня 1904 р. — постанова Ради громади Винник про утворення у народній школі паралельних класів з українською мовою викладання.

16 лютого 1905 р. і 2 травня 1905 р. — листи винниківчан до імператора Франца Йосифа I з проханням відкрити українську школу.

17 серпня 1910 р. — Ухвала Ради громадської Винник, про переведення навчання в публічній школі з польської на українську мову.

26 листопада 1910 р. — віче поляків Винник (висловили протест проти запровадження в народній школі української мови замість польської).

22 грудня 1912 р. — віче і вимога польського товариства «Towarzystwo Rodzina Winniki» (Родина) про неможливість відкриття паралельних українських класів у Винниківській школі.

1913 р. (вересень) — запрацювали у школі українські паралельні класи (директор школи — українець Дмитро Вовків). Вчителі: Григорій Грицай, Михайло Вислобоцький, Іван Крайник, Йосип Сіцинський та п. Підлужний. Пізніше до них долучились: Марія Панейківна, Грицківна, Анна Бреславська, Павлина Левицька, Діониса Біленкевич-Куп'як.

На початку XX ст. о. Григорій Гірняк мав 12 год катехизму в українській школі (учнів — 304). 1918 р. Крайова шкільна рада реорганізувала чотирикласну українську школу в шестикласну.

1918 р. (вересень) — створення 5-го класу в українській школі.

З 1 вересня 1923 р. по 26 жовтня 1923 р. у Винниках діяла приватна Українська вчительська семінарія. Ініціатори створення: отець Григорій Гірняк, професор Євген Щуровський, професор Володимир Калинович та інші члени Винниківської «Просвіти».

1924 р. видано закон про заборону вживання української мови у всіх державних установах.

1927 р. польська влада ліквідувала українську школу та ввела семикласну з польською мовою викладання, поділивши її на школу для хлопців і дівчат. Школа знаходилася у приміщенні де тепер Школа мистецтв. На першому поверсі навчалися дівчата, а на другому хлопці. Вхід до дівчат був де теперішній вхід до Школи мистецтв, а до хлопців з протилежної сторони.

1930-ті рр. (кінець) — добудова другого поверху у старій Винниківській школі (вул. Ринок, 4).

1939 р. (вересень) — поділ школи на українську, польську та німецьку.

Край: Галичина. Округ шкільний: львівський-заг.

Школа народна чотиро класова мішана в Винниках

Клас: I. Ч. головного каталога 28.

Повідомлене шкільне.

Филомена Федаківна уроджена дня 1. марта 1911 в Винниках в Галичині релігії католицької обряду грецкої ... в шк. році 1919/20 уч. до тутешньої школи від 1. вересня 1919

Рік шкільний 1919/20		I. четверть рік	II. четверть рік	III. четверть рік	IV. четверть рік
Поведінка:		похвальне	похвальне	похвальне	похвальне
Пильність:		вдоволяюча	тривала	тривала	тривала
Поступ в поодиноких научних предметах:	в науці релігії:		дуже добрий	дуже добрий	дуже добрий
	в читанню:		дуже добрий	дуже добрий	дуже добрий
	в писанню:		дуже добрий	дуже добрий	дуже добрий
	в язиці руськім:		дуже добрий	дуже добрий	дуже добрий
	в язиці польськім:				
	в язиці німецькім:				
	в рахунках в злуці з наукою про геометр. форми:		добрий	добрий	добрий
	в відомостях з географії і історії (в класі V. і VI.):				
	в відомостях з історії природи і фізики (в класі V. і VI.):				
	в рисунках:				
	в співі:		добрий	дуже добрий	дуже добрий
	в ручних роботах:				
	в гімнастиці:				
Зверхній порядок письмених вправ:			дуже старанний	дуже старанний	дуже старанний
Число опущених годин: оправд. / неоправд.			15 / 7	7	
Дата видачі повідомлення:		30. XI. 1919	30. I. 1920	30. IV. 1920	15. VI. 1920
Підпис отця, матері, або опікуна:					

В Винниках дня 15. липня 1920

Учитель управитель: Учитель релігії: Господар класи:

Шкільний табель за 1919/1920 н. р. Філомени Федак (Возної). Винники

Rzeczpospolita Polska. Powiat szkolny lwowsko-zamiejski

Szkoła Powszechna 7-klasowa żeńska w Winnikach

Rocznik VI Oddział mięszany L. katal. klasowego 6.

Zawiadomienie szkolne.

Filomena Fedakówna, urodzona dnia 1 marca 1913 w Winnikach, w wojew. lwowskiem, religji katolickiej obrządku grec., rozpocząwszy naukę szkolną w roku szk. 1918/19 uczęszcza do szkoły tutejszej od 1 września 1918

Rok szkolny 1925/6	I półrocze:	II półrocze:
Zachowanie się:	dobre	bardzo dobre
Pilność:	dobra	dobra
Postęp w poszczególnych przedmiotach naukowych: w nauce religji:	bardzo dobry	bardzo dobry
w języku polskim:	dobry	dobry
w języku ruskim:	bardzo dobry	bardzo dobry
w języku niemieckim	dobry	dobry
w rachunkach z geometrją:	bardzo dobry	dobry
w przyrodzie:	dobry	bardzo dobry
w geografji:	dobry	bardzo dobry
w historji:	dobry	dobry
w rysunkach:	bardzo dobry	bardzo dobry
w robotach:	dobry	dobry
w śpiewie:	bardzo dobry	bardzo dobry
w grach i w gimnastyce:	dobry	dobry
w robotach ręcznych:	bardzo dobry	bardzo dobry
Porządek zewnętrzny ćwiczeń piśmiennych:	staranny	staranny
Liczba opuszczonych dni szkolnych: usprawiedl. / nieuspr.	2	— / —
Podpis ojca, matki lub opiekuna:	[illegible]	

W Winnikach dnia 30 stycznia 1926

Kierowniczka szkoły [illegible] Nauczyciel religji [illegible] Nauczycielka klasy: [illegible]

Шкільний табель за 1925/1926 н. р. Філомени Федак (Возної). Винники

За німецької окупації початок навчального року в українських навчальних закладах припав на 1 жовтня 1941 р. Відповідно до визначеного терміну розпочалося навчання й у Винниках.

У Винниках була відкрита вселюдська (виділова) 7-класна школа з українською мовою навчання (директор Ярослав Левицький) і 7-класна школа з польською мовою навчання. Школи знаходилася в сучасному

приміщенні Школи мистецтв (вул. Ринок, 4). На першому поверсі вчилися поляки, а на другому — українці. Така ситуація була лише один рік. Пізніше, зі школи німці зробили військовий шпиталь, а учні вчилися по різноманітних приміщеннях. Одне з приміщень школи знаходилося на теперішній вул. Івасюка (Винниківський музей; за Австро-Угорщини, Польщі і під час першої більшовицької окупації – приміщення суду). Інше приміщення – кінотеатр «Трембіта» (пізніше Клуб тютюнової фабрики). Було ще одне приміщення по теперішній вул. Стуса (до 1940 р. там проживав і працював м’ясник Ваціновський; з 1940 р. – приміщення міліції).

У післявоєнний період, до початку 1960-их років, у Винниках працювали три денні школи й одна вечірня.

1920-ті рр. Винниківські школярі

1920-ті рр. Винниківські школярі

1920-ті рр. Винниківські школярі

1931 р. Винниківські школярки

Протягом 1951—1973 рр. у місті працювала Винниківська вечірня середня школа робітничої молоді №21 (Винниківська середня школа фабрично-заводського навчання). Довгий час для дорослого населення працювало три класи (де в свій час навчався майбутній академік В. Грабовецький). Школа мала навчальні кімнати у приміщенні теперішньої Дитячої школи мистецтв, у бомбосховищі тютюнової фабрики та у приміщенні теперішнього КЦ «Дозвілля». Класи від 4-го до 10-го охоплювали учнів різного віку – від 12—13 років до 35—40 років. Здебільшого це була робітнича молодь – робітники, селяни, військові (навіть один полковник вчився). Заняття тривало 4 уроки, які розпочиналися після 18 год. Загалом, щорічно у школі навчалося не менше 250 учнів. За час роботи вечірньої школи, її директорами були Чеславський Михайло Степанович, Манілов Володимир Андрійович, Кухто Леонід Васильович, Кащук Любов Самсонівна, Гайворонюк Дмитро Тихонович, Романюк Володимир Федорович. Заступником директора працювали: Гайдар Лідія Дмитрівна, Лазаренко Людмила Олександрівна.

У 1960—1990-их рр. у Винниках працювали дві середні школи (СШ №29 і СШ №47), одна восьмирічна (СШ №39; з російською мовою викладання) – сучасна школа «Берегиня» та школа-інтернат.

У кінці 1970-их рр. у двох середніх і одній восьмирічній школах — 88 вчителів та 14 вихователів груп продовженого дня, 1651 учень, в 3-х класах робітничої молоді — 55 учнів. У школі-інтернаті — 27 вчителів, 4 лікарі, 8 осіб середнього медичного персоналу і понад 300 учнів.

ЛЬВІВСЬКА СЗШ №29

1944 р. — Винниківська семирічна школа №1 по вул. Ринок, 4 (з 1959 р. — Львівська СШ № 29). 1944—1945 рр. Рой Михайло Васильович — директор Винниківської школи №1. 1945 р. — навчалося близько 400 дітей. 1946 р. — 10 учнів одержало перші атестати.

Школа відкрилася у старому шкільному будинку, який під час Другої світової війни використовувався німцями як конюшня і військовий шпиталь.

Протягом 1945—1972 рр. незмінним директором школи був Чеславський Михайло Степанович. При семирічній школі у 1946 р. — відкрито вечірній клас.

У 1970—1980-их рр. СШ №29 була розміщена у трьох приміщеннях (головне – на вул. Ринок, 4, друге – на вул. Львівській (колишня католицька плебанія), третє – на вул. Танкістів (тепер вул. Івасюка; будинок знаходиться поряд теперішнього музею).

1972—1982 рр. Петро Лісний — директор СШ № 29.

1979 р., на запрошення тодішнього директора школи Петра Лісного, почав працювати вчителем ритміки у СШ № 29 Марк Михайлович Гарц. До Марка Гарца почали проситися учні з інших шкіл Винник. 1984 р. —

ансамбль народного танцю «Прикарпаття» (керівник Марк Гарц); 1989 р. надано звання «Народний художній колектив».

1982—2017 рр. директор СШ № 29 — Оксана Демцюх.

1 вересня 1991 р. — нове приміщення СШ № 29 по вул. Сухомлинського, 6 (3 корпуси, 58 класних приміщень та навчальних кабінетів на 1 600 місць, басейн). Тоді у 36 класах навчалося 1 242 учні, працювало сім груп продовженого дня, навчально-виховний процес забезпечували 83 педагоги.

1996 р. — школі присвоєно статус школи естетичного профілю. 16 січня 2017 р. — директор СЗШ №29 — Оксана Верхівська. У 2018 р. у школі працювали: 73 учителів: з них учителів-спеціалістів – 24, учителів другої категорії – 5, першої категорії – 3, вищої категорії – 41, педагогічне звання "старший учитель" присвоєно – 23, "вчитель-методист" – 3.

1940-ві рр.. (середина). 5 клас (з сімейного архіву Оксани Бойко)

1940-ві рр.. (середина) (з сімейного архіву Оксани Бойко)

1947 р. 9 клас (з сімейного архіву Оксани Бойко)

1948 р. 10 клас (з сімейного архіву Оксани Бойко)з

1940-ві рр.. (кінець) (з сімейного архіву Оксани Бойко)

1940-ві рр.. (кінець) (з сімейного архіву Оксани Бойко)

1951 р. Учні та вчителі Винниківської школи №1

1960 р. 1 Б клас. Вчитель Лідія Яківна Братерська та вожата Леся Кубай (з сімейного архіву Марії Кривошлик)

1961 р. Перший випуск 8 Б класу

1963 р. Учні СШ №29

1989 р. 3 Б клас. Світлина М. Тинкалюка

1991 р. Учительський колектив СШ №29. Світлина М. Тинкалюка

1964 р. Винниківська СШ робітничої молоді

ЛЬВІВСЬКА СЗШ №47

1 вересня 1949 р. — **Винниківська семирічна школа №3** на вул. Леніна (тепер вул. Галицька, 54) у старому будинку (з 1954 р. — восьмирічна школа, з 15 серпня 1967 р. — СШ №47 (у кінці 1960-их рр. збудовано нове приміщення). Перший директор — Гайворонюк Дмитро Тимофійович (1949 р.). З 1949 р. по 1992 р. завучем СШ №47 була ***Бекар Марія Павлівна*** (20 жовтня 1929 р. -1995 р.) (в 1940-их рр. – зв'язкова в УПА).

1951 р. відбувся перший випуск у семирічній школі №3, директор Рой Михайло Васильович (1949—1951 рр.); 1951—1952 рр. — директор Гавришева Зоя Никифорівна (Берендєєва); 1952—1958 рр. — директор Крейденкова Катерина Федорівна. 1955 р. школа брала участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці навчально-дослідних ділянок і була нагороджена медаллю.

1961 р. — перший випуск 8-го класу. Класний керівник Крейденкова Катерина Федорівна. Випускники-відмінники: Івахів Ольга, Демиденко Любов, Макаров Леонід.

1969 р. — перший випуск десятикласників у СШ №47 (директор школи у 1958–1971 рр. Аркадій Григорович Дорман). Саме за А. Дормана до старого приміщення було добудовано 12 просторих класних кімнат, посаджено сад.

1950-ті рр. Учні та вчителі Винниківської школи №3

1961 р. Восьмирічна школа №47. І-ий випуск 8 кл.

1963 р. Директор Дорман Аркадій Григорович

1969 р. Перший випуск 10-го класу

1973 р. Перший дзвоник

1976 р. (травень). Учні 3 Б класу СШ №47.

7 січня 1976 р. Педколектив

1980 р. Педколектив

1977 р. Випускний. 10 А клас

1977 р. Випускний

Помер А. Дорман на своєму робочому місці в кабінеті. Хоронили А. Дормана з Будинку піонерів. На початку 1960-их рр. у школі працювали Пєшко Ромуальда Михалівна, Корчма Надія Йосипівна, Крейденкова Катерина Федорівна, Смага Ольга Павлівна, Рибак Ірина Євгенівна, Рибак Філомена Василівна та ін.

1971 р. — 1976 р. — Зеновій Слота директор СШ №47. 1973 р. збудовано гімнастичні споруди на території спортмайданчика, організовано табір «Орлятко».

1978 р. Ірина Михайлівна Перцович

1976 р. (березень) по 2006 р. — Йосип Годунько директор СШ №47.

За ці роки в школі було зведено приміщення учнівської майстерні, автономну котельню, споруджено новий санвузол, відкрито стрілковий тир, проведено капітальний ремонт шкільного буфету та їдальні, під'єднано школу до центрального водогону.

У 1970—1980-их рр. у школі працювали: Перцович І. М., Пилипів Н. А., Пигель Н. Ф., Ганц В. М., Желєзнова Р. Д., Дубенський Й. Т., Мороз В. П., Курильова Г. П., Коцан О. М., Кіремшина А. О., Дуфенюк М. М., Сарамака В. М., Лимар В. Ф., Менц О. І., Шпаківський Я. Є., Степанов В. П., Іваницький В. І., Лемех І. Л., Сипа Я. О., Вовк В. А., Рахубовська П. Т., Хамула Я. І., Годунько О. В., Шведа І. І., Куриляк З. А., Івахів-Степанова Л. В., Йона Г. М., Романів І. Р., Лісна Т. І., Магоцький Ю. Є., Ткаліч С. О., Гайдар Л. Д., Йосифів С. І., Левицький Е. А., Пилипчук О. С., Грекова Г. А., Карпенко М. М., Голець В. М., Кітура З. Е., Левків М. М, Самченко В. Г., Перцович В. М. та ін.

1977 р. встановленно пам'ятник І. Франку перед приміщенням СШ №47.

20 грудня 1982 р. у СШ №47 м. Винники (у кількох класах та у коридорі) невідомі зробили написи: «Слава соборній Україні!», «Смерть москалям!», «Слава СС Галичина!», «Москалі гірше фашистів», «Ленін сука

жид». Намалювали тризуб (в ці дні у кінотеатрі «Карпати» транслювався фільм «Високий перевал»).

У 1992 р. завучем школи стала Ганц Віра Михалівна.

1992 р. – введено курс «Народознавства» та «Християнської етики».

1993 р. – добудували шкільну котельню.

1999 р. – здано в експлуатацію шкільні санвузли.

З 2006 р. директор СШ № 47 — Петро Стефанишин. 2015 р. — 39 вчителів.

2007 р. – закладено фундамент спортивного залу школи.

2016 р. – відкрито 4 класні приміщення у новій добудові школи.

2017 р. – школа перемогла у конкурсі громадських проектів м. Львова з проектом «Благоустрій шкільного подвір'я СЗШ № 47».

1978 р. 8 А клас

1983 р. (травень). Випускники 10 Б класу СШ №47

1984 р. (травень). Випускники 10 А класу СШ №47

1 вересня 1985 р.

ЗОШ «БЕРЕГИНЯ»

У середині 1940-их рр. у Винниках відкрили Винниківську школу № 2 (з 1959 р. СШ №39; з російською мовою викладання). 16 травня 1997 р. — Рішення (№ 285) Львівської міської ради «Про ліквідацію неповної середньої школи № 39 у м. Винниках».

2017 р. травень. Педколектив школи

2017 р. травень. Педколектив школи

Влітку 1997 р., на базі ліквідованої СШ №39, було відкрито Українознавчу загальноосвітню школу «Берегиня» (вул. Галицька, 38; директор — Галина Юріївна Яковенко). На момент відкриття тут навчалося 62 учні 1-3 класів, працювало 5 вчителів. У 1990-их рр. у школі працювали: Жураківська-Окарма О. Й., Тріль О. С., Гачок Г. В., Краєвська Л. О., Галичанівська О. І., Байцар І. А., Кузнєцова І. П., Покровецька Ю. В., Кузик І. П та ін. 2005 р. — перші випускники.

ВИННИКІВСЬКА ЗО САНАТОРНА ШКОЛА-ІНТЕРНАТ

1962 р. була відкрита санаторна школа-інтернат (адреса: тепер вул. Галицька, 88а). Директори: Д. Т. Гайворонюк, В. І. Закальницький, С. М. Совяк, Ю. М. Чайківський, В. Й. Корч, Л. Є. Свистович. Робота школи-інтернату для дітей з малими й неактивними (фаза згасання) формами туберкульозу спрямована на здобуття вихованцями загальної середньої освіти в поєднанні з лікувально-профілактичними та реабілітаційними заходами, які забезпечують лікування дітей до повного їх клінічного одужання, що підтверджується клініко-лабораторними і рентгенологічними обстеженнями. Від 2006 р. — КЗ ЛОР «Винниківська загальноосвітня санаторна школа-інтернат І-ІІ ступенів».

Лікувально-відновлювальна робота ведеться в напрямку лікування основного захворювання, реабілітації та загального оздоровлення. У школі функціонують кабінети: фізіотерапії, стоматології, оглядова кімната. Медичний пункт оснащений обладнанням для проведення фізіотерапевтичних процедур (УВЧ, тубус-кварц тощо).

12 жовтня 2012 р. Винниківська санаторна школа-інтернат відсвяткувала своє 50-річчя. 2015 р. — 44 вчителі, 264 учні.

2019 р. у школі навчалося понад 300 учнів. 19 червня 2018 року на черговій сесії ЛМР відбулося голосування за проект рішення щодо перепрофілювання закладу Львівської обласної ради «Винниківська загальноосвітня санаторна школа-інтернат І-ІІІ ступенів» у комунальний заклад обласної ради «Заклад загальної середньої освіти І-ІІІ степенів «Винниківський науковий ліцей» без збереження профілю санаторної школи та інтернату з повним утриманням учнів за рахунок засновника до 1 вересня 2019 року. Для втілення цього рішення забракло голосів депутатів. Керівник департаменту освіти і науки ЛОДА Любомира Мандзій повідомила, що перепрофілювання буде відбуватися повільно упродовж року і санаторна школа-інтернат стане ліцеєм з 1 вересня 2019 р.

IX. 3. Б. Дошкільна і позашкільна освіта

Історична довідка.

1900 р. на з'їзді жінок у Львові за ініціативою Наталі Кобринської та Марії Грушевської було засноване і зареєстроване органами державної влади товариство «Руська охоронка» (з 1901 р. назва — «Українська захоронка»). Взявши за основу статут, опублікований у першому випуску «Нашої долі», товариство затверджує його в 1900 р. і отримує можливість «закладати по цілій Галичині охоронки для дітей, що не ходять до школи, наглядати й дбати про їх умисловий розвій та давати відповідні віку знання».

1919—1931 рр. — остаточно визначилися провідні культурно-освітні організації Західної України. Значну роль у розвитку дошкільної справи

відігравали громадські організації — товариство «Просвіта», Українське педагогічне товариство (з 1926 р. — УПТ «Рідна школа»), Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю, «Союз українок». Крім уже відомих типів дитячих закладів, товариства відкривають дитячі клуби «Дитяче коло», «Клуб початкової праці». В них проводились заняття за інтересами дітей: читання, малювання, фізичні вправи, розповіді, праця; організовувались мандрівки, екскурсії. Керували клубами фахівці.

1923—1924 рр. — українські захоронки переходять у підпорядкування Українського педагогічного товариства, в якому була створена комісія дошкільного виховання.

Заходами Українського педагогічного товариства у Винниках було запроваджено два курси крою та шиття для місцевих дівчат, які діяли з грудня 1925 р. по серпень 1926 р., де навчалося відповідно 100 і 20 учениць. Наприкінці відбулися виставки робіт 100 учениць першого курсу (в читальні «Просвіти») та 20 другого (в приміщенні Українського педагогічного товариства).

1 жовтня 1927 р. — дитячий садок товариства «Українська захоронка» у Винниках (вихователі — Т. Рибаківна, Філомена Йона та Катерина Матвіїв). Захоронку відвідувало 30 дітей.

Філомена Йона щомісячно отримувала по 100 злотих. Кухарка Анастасія Копачівна отримувала за приготування їжі дітям 30 злотих. Разом з орендою будинку щомісячні витрати на утримання садочку становили 170 злотих. Першою винниківською захоронкою заопікувалася п. Влох, допомагали їй господині Магаляс, Пивовар, Марта Маркевич.

1920-і рр. Вихованці винниківської захоронки

Зі спогадів винниківчанки Орисі Чайки (1931 р. н.) (лютий 2017 р.): «… в далекі тридцяті роки, українці мали свій дитячий садочок у Винниках.

І ми з радістю туди ходили. Вихователькою в нас була пані Філя Йона. Ця добра жінка нас навчала українських звичаїв і традицій, ми вчилися читати, писати, рахувати. Нас, ще зовсім маленьких діточок, навчали бути патріотами України. Пані Філя водила нас на прогулянки, вона нам читала різні книжки».

Захоронку у Винниках, за власні кошти, утримував отець Гірняк. На той час церкві ГНІХ належало 55 моргів землі й тому була можливість вирощувати сільськогосподарську продукцію для повноцінного забезпечення харчування дітей.

1929 р. захоронку регулярно відвідувало 24 дітей. 1933 р. до неї вписалося стільки ж дітей, однак регулярно її відвідувало лише 10. 1934 р. число дітей, вписано до захоронки, зросло до 35. Літні канікули діти проводили у вакаційних оселях, де відпочивали і здобували нові знання.

1930-і рр. — активними діячами товариства «Рідна школа» у Винниках були: о. Григорій Гірняк, професор Микола Полєк, Михайло Голіян, Григорій Маланчук, Василь Коростиль, Стефанія Бедрилова, Стефан Чепіль, Стефан Копач, Василь Обаранець, Петро Кабзан та ін.

1934 р. — «Українська захоронка» у Винниках отримало власну будівлю по вул. Шевченка. Це був дерев’яний будинок Михайла Лазорка, що знаходився біля церкви Вознесіння. Саме місцеперебування будинку було вигідним, у ньому було вісім кімнат, земельна ділянка складала 312 сажнів. Однак саме приміщення було збудоване двадцять років перед тим, виявилося досить запущеним і потребувало капітального ремонту (за радянської окупації там знаходився меблевий цех фабрики «Карпати»). Пізніше захоронку перевели в будинок по теперішній вул. Стуса (за радянської окупації там знаходилося відділення міліції).

1939 р. Вихованці винниківської захоронки

1956 р. Садочок тютюнової фабрики

1957 р. Садочок тютюнової фабрики

1959 р. Садочок тютюнової фабрики (з архіву Марії Кривошлик)

1966 р. Садочок тютюнової фабрики (з архіву Лариси Уманської)

1976 р. Випускний підготовчої групи

Наступний етап розвитку дошкільної освіти у Винниках розпочався восени 1939 р.

1939 р. — відкрито дитячий садок (пізніше – дитячий садок №76 «Дзвіночок») на території тютюнової фабрики (завідувачі: Поліна Арискіна, Олександра Скиба (працювала з 1947 р.), Курчак О. П., Зеновія Кітура, Оксана Сало). Спершу цей садочок знаходився у приміщенні, де пізніше довгий час була фабрична їдальня. Але дітей було багато і довелося збудувати нове приміщення.Так протягом 1959—1960 рр. було побудовано приміщення дитячого садка на 100 місць. У квітні 1960 р. винниківська дітвора святкувала новосілля.

Перші працівники: вчителі музики О. І. Парахоняк (працювала з 1940 р.) та З. Е. Кітура; вихователі С. С. Назаревич та М. Г. Пивовар; няні О. Д. Іващишин, К. А. Мандзюк, К. Г. Баран, А. О. Будзан, нічна няня О. Г. Садова (працювала з 1946 р.); кухарі А. Г. Шаїв та П. В. Мельник.

Після війни було відкрито ще один дитячий садок, який знаходився у приміщенні біля старої торговиці. Дітей було мало, тому зорганізували лише одну групу. Коли дітей стало більше – цей садочок перевели у будинок по вул. Леніна (тепер вул. Галицька), в якому донедавна (2017 р.) знаходився ВТФ «Друксервіс». Тут функціонували вже три вікові групи. Згодом, цій установі передали ще одну будівлю (знаходилася через дорогу).

Минуло небагато часу, як «Дитячий садок №1» реформували на установу – «Ясла-садок». Ясельним групам виділили приміщення на вул. Галицькій (за теперішнім фотосалоном). Паралельно з цією установою, у Винниках функціонували дитячі ясла № 26 (вул. Вузька, 1). Завідувач – Ганна Степанівна Сискова. Але й ці установи не задовільняли потреб

працюючих батьків. Тому в кінці 1970-их на початку 1980-их років у Винниках по вул. Горького спорудили дві нові типові дошкільні установи. Таким чином, у середині 1980-их рр. у Винниках функціонувало три дошкільні установи – дитячий садок № 76 «Дзвіночок» (завідувач Курчак Оксана Павлівна), дитячий садок №156 «Росинка» (колишній дитсадок №1; завідувач – Данилів Анна Миронівна) і дитячий садок №162 (завідувач – Лукоянова Любов Омелянівна).

Дитячий садочок №162 (вул.О. Теліги, 4) працював з 1984 р. по 2002 р. (лютий). Садок відвідували близько 300 дітей, з максимального розрахунку 320 дітей. Відповідно працювало 13 дитячих груп. Заклад був обладнаний сучасними басейном, спортзалом (із повним комплектом спортивного інвентарю), стаціонарною пральнею, кухнею та ігровими майданчиками. У кожній груповій дитячій кімнаті було керамічне панно (залишки якого збереглись у будівлі й до сьогодні), килимові покриття, ігрові куточки. З дітьми займались кваліфіковані спеціалісти: логопед, інструктори з плавання і фізкультури, лікарі. Функціонував музичний зал, гуртки іноземних мов та інших культурних спрямувань. На початку 2002 р. дошкільний заклад був закритий. Пізніше приміщення перейшло підприємству «Сільбуд», що передало частину будівлі для функціонування загальноосвітньої школи «Берегиня». У іншій частині приміщення працював вищий навчальний заклад «Галицький інститут». Після реформування навчальних закладів, приміщення всередині були понищені та закинуті.

У лютому 2017 р. Винниківська міськрада розпочала активні роботи з відновлення приміщення дитячої установи. На відновлення дитячого садочку було виділено 12 млн 870 тис. грн (курс долара 27.5 грн). З 2016 р. у відновлення садочка Львівська міська рада інвестувала понад 40 млн грн.

ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯСЛА-САДОК №156 «РОСИНКА»

Дошкільний навчальний заклад ясла-садок №156 «Росинка» створено на підставі рішення виконавчого комітету Львівської міської ради депутатів трудящих від 08. 02. 1977 р. Почав працювати з 1 червня 1977 р., за адресою – вул. Олени Теліги, 2а. Багато років керувала садочком Ганна Миронівна Данилів. У 1985 р. прийнята на посаду вихователя, а в 2000 р. стала директором Галина Михайлівна Пуцило. Літом 2018 р. колишні приміщення **дитячого садочка №162** передані ДНЗ **№156.** Дошкільний навчальний заклад розрахований на 12 груп різних вікових категорій. 3 вересня 2018 р. оновлений та відреставрований садочок прийняв біля 400 дітей.

2019 р.

БУДИНОК ДИТЯЧОЇ ТА ЮНАЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ

Історія будівлі. Будинок збудований німецькими колоністами на поч. ХХ ст. До осені 1939 р. тут було німецьке казино. Українці Винник часто в цьому казино проводили свої святкові заходи. Під час фашистської окупації в цій будівлі з літа 1941 р. по 23 липня 1943 р. розміщувався єврейський трудовий табір. На початку тут перебувало 800 євреїв, яких використовували на будівництві шосейної дороги. Керував будівництвом Юрген Штрооп, який відомий як ліквідатор Варшавського гетто. За свідченнями очевидців, гітлерівці розстрілювали євреїв в урочищі Діброва (на галявині біля лісу). Табір ліквідований у липні 1943 р. Усіх в'язнів (378 осіб) відвезли до Янівського концтабору у Львові, з них 105 осіб були скеровані на роботи, а 273 – розстріляні. В другій половині 1940-их рр.. – на поч. 1950-их рр.. тут знаходився банк.

Будинок дитячої та юнацької творчості у м. Винники розпочав свою діяльність у 1953 р., як будинок піонерів по вул. Леніна, 26.

Перший директор — Ганна Прокопівна Герман. У різний час тут працювали Борис Григорович Возницький, Ярослава Мартинівна Косовська, Анастасія Василівна Демцюх, Любов Іванівна Демиденко та ін.

1969 р. — 1984 р. — директор Любов Іванівна Демиденко (Антонів). У 1970-1980-их рр. тут працювали: Зеновія Кітура, Йосип Годунько, Ярослав Бучко, Анатолій Шепіль, Микола Слабоспіцький, Степан Коваль, Тетяна Лісна, Петро Лісний, Михайло Брегін, Марія Пашуля, Володимир Албул, Леся Стефанів, Михайло Жорняк, Тетяна Патер та ін.

1982 р. Вокально-хореграфічний гурт «Сунички» на Львівському телебаченні

Ольга Соколик – багатолітній керівник Будинку дитячої та юнацької творчості м. Винники

З 1985 р. Будинок дитячої та юнацької творчості очолює Ольга Дмитрівна Соколик. Тут працюють відомі педагоги і композитори Михайло Жорняк, Анатолій Шепіль та ін.

1984 р. — ансамбль народного танцю «Прикарпаття» (засновник М. М. Гарц). 1989 р. надано звання «Народний художній колектив».

З 1997 р. проводиться Всеукраїнський фестиваль естрадної пісні «На крилах дитинства». Засновниками фестивалю були Будинок дитячої та юнацької творчості м. Винники та ТзОВ Виробничо-технічна фірма «Друксервіс».

Тут працюють гуртки:

*гурток естрадного танцю «Карамель» — діти з 6 років;
*зразковий вокальний ансамбль «Веселочка» — діти з 3 років;
*гурток естрадного співу «Виноградинка» — діти з 6 років;
*гурток ужиткового мистецтва «Перевесло» — діти з 6 років;
*гурток сучасного танцю (хіп-хоп) — діти з 6 років;
*гурток народного танцю «Прикарпаття» — діти з 6 років;
*гурток конструювання, моделювання та пошиття одягу «Зорепад» — діти з 10 років;
*гурток з настільного тенісу «Прудкий м’яч» — діти з 10 років;
*літературно-драматичний гурток — діти з 7 років;
*гурток образотворчого мистецтва «Дитячий вернісаж» — діти з 4 років;
*зразковий дитячий хор «Оберіг» — діти з 7 років;
*гурток початкового технічного моделювання — діти з 10 років;
*фольклорний гурток «Веретенце» — діти з 8 років.

Будинок дитячої та юнацької творчості у м. Винники є організатором Всеукраїнських фестивалів «На крилах дитинства», «Різдвяна зірка», «Великодні барви», колектив його педагогів та вихованців – лауреат фестивалю «Різдвяні канікули», переможці обласних конкурсів та учасники виставок «Таланти твої, Україно!», «Природа і фантазія», «Привітання життя», «Весняні настрої», «Екологічні стежки України». Педагоги будинку творчості є авторами збірок пісень для дітей та молоді.

З 1985 р. Будинок дитячої та юнацької творчості очолює Ольга Дмитрівна Соколик. Тут працюють відомі педагоги і композитори Михайло Жорняк, Анатолій Шепіль та ін.

1984 р. — ансамбль народного танцю «Прикарпаття» (засновник М. М. Гарц). 1989 р. надано звання «Народний художній колектив».

IX. 4. ОХОРОНА ЗДОРОВ’Я

Історична довідка. Початок медицини у Винниках тісно пов’язаний із тютюновою фабрикою, на котрій з самого початку функціонування було введено т. зв. «забезпечення хворих», котре складалося з «лікарської допомоги, ліків, грошей по хворобі і додатку до коштів похорону».

1787 р. — на тютюновій фабриці порушувалося питання про посаду лікаря, яке через брак коштів не було вирішене.

1811 р. — посада лікаря на тютюновій фабриці.

1884 р. — одна аптека і один лікар (Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego, Tom V (Kutowa Wola – Malczyce) z 1884 r.).

1889 р. — при тютюновій фабриці відкрито «Інститут хворих» (кошти на утримання надавалися державою, а частково надходили з внесків самих робітників).

1899 р. — у Винниках 2 лікарі.

1900-ті рр. (початок) — у Винниках була своя аптека (Dz. Wr. J. Schetz).

Видатні винниківчани, які займалися лікарською практикою: українці – Іван Липа, Яків Нагляк; поляки – К. Становський та подружжя лікарів Хмури (16 грудня 1934 р. відбулися вибори до Ради окружної лікарської палати у Львові, від Винник вибраний д-р С. Хмура).

Знані акушерки: Аполонія Яблоньська (з 1896 р.), Катерина Гацкевич (з 1907 р.), Пауліна Фаран (з 1922 р.), Басі Берґер (з 1890 р.), Марія Процишин (з 1922 р.).

1 березня 1922 р. Іван Липа прибув до Винник, про що свідчить запис в особистому записнику. У Винниках він провадить життя, позбавлене політики: займається лікарською практикою і пише. Проживав Іван Липа, як

приватний лікар у хаті Марії Лозовської на вул. Шашкевича (тепер вул. Лесі Українки). Будинок цей зберігся і донині. У Винниках він відкрив медичну амбулаторію, на якій біліла табличка з написом «Д-р мед. Іван Липа. Приймає». Важка була лікарська практика у чужій хаті, і переслідувала його польська поліція, бо не мав на це дозволу.

1925 р. — лікарська консультація (відкрита Яковим Нагляком). Попервах д-р Нагляк проживав на квартирі в будинку Михайла Маркевича, а згодом збудував собі будинок (тепер Історико-краєзнавчий музей) по теперішній вул. Галицькій, 26. Тут було встановлено перший у Винниках рентген-апарат.

З окупацією Західної України СРСР у вересні 1939 р., у Винниках було налагоджено безплатне медичне обслуговування.

У Винниках було шість старих, розкиданих по різних місцях, будівель де розміщувалися лікарі. За радянської влади відкрились лікарня, поліклініка і шпиталь.

Протягом 1944—1959 рр. у місті діяла ***Винниківська районна лікарня*** (керівник до 1953 р. видатний лікар — Григорій Сардак (піонер судинної хірургії), який з 1945 р. по 1953 р. працював хірургом). 1959 р. — 1975 р. — 10-та міська Винниківська лікарня, з 5 листопада 1975 р. назва — 6-та міська лікарня. 5 травня 1979 р. 2-гу міську поліклініку було об'єднано з 6-ою міською лікарнею в одну лікувально-профілактичну установу — 6-ту міську лікарню, яка стала базою сучасної комунальної 6-ої міської лікарні м.Львова. Лікарня знаходилася при в'їзді до Винник по вул. Галицькій і проіснувала до 2008 р. 2008 р. — переведення Львівського міського медичного центру «Мікрохірургія ока» (створений 1 вересня 2004 р. на базі лікарні) з м. Винники до комунальної 8-ої міської клінічної лікарні м. Львова. У 2008 р. була прийнята ухвала 9-ої сесії 5-го скликання Львівської міської ради №1915 від 26 червня 2008 р. «Про зміну назви комунальної 6-ої міської лікарні м.Львова на комунальну 6-ту міську поліклініку м.Львова».

У 1960—1990-их роках по теперішній вул. Винниченка діяла дитяча консультація.

Медичне обслуговування населення у кінці 1970-их рр. здійснювалося поліклінікою, дитячою консультацією та лікарнею на 120 ліжок. У медоб'єднаннях міста — 25 лікарів, в т. ч. три кандидати медичних наук, 56 осіб середнього медичного персоналу.

1947 р. Колектив Винниківської районної лікарні

1950-ті рр. Яків Нагляк

ДРУГЕ ПОЛІКЛІНІЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ 6-ої МІСЬКОЇ ЛІКАРНІ

Знаходиться за адресою – вул. Галицька, 15. Керівництво 2-м поліклінічним відділенням здійснює завідувач – Жигало Надія Степанівна, лікар-організатор вищої категорії. Поліклінічне відділення розташоване в чотириповерховій типовій сучасній будівлі., яка введена в дію після реконструкції в 2010 році. Функціонують кабінети: реєстратура, п’ять кабінетів ЗПСМ, хірургічний, отоларингологічний, офтальмологічний, неврологічний, гінекологічний, долікарський, старшої медсестри, завідувача поліклінічного відділення, маніпуляційний та кабінет щеплень, фізіотерапевтичний, кабінет масажу, клініко-діагностична лабораторія, ДТС.
2-ге поліклінічне відділення обслуговує – 14723 населення (в т.ч. 3016 дітей). 2-ге поліклінічне відділення надає кваліфіковану меддопомогу населенню м. Винники в поліклініці, та вдома, здійснює щорічну диспансеризацію дорослого і дитячого населення, а також систематично проводить профілактичну, протиепідемічну і санітарно-просвітню роботу серед мешканців м. Винники та серед робітників підприємств. 2-ге поліклінічне відділення працює в дві зміни з 8.00 до 18.00 у в осінньо-зимовий період і з 8.00 до 19.00 у весняно-літній період.

2016 р. (травень). День Вишиванки у поліклініці

2018 р. (травень)

Згідно з архівними даними, перша згадка про будівлю, де сьогодні розташоване 2-ге поліклінічне відділення комунальної 6-ї міської поліклініки Львова, датована 1850 р. У 1883 р. власником будинку №15 по вул. Галицькій (у даний час — приміщення поліклініки) був Вольф Фрідріх.

У міжвоєнний період будинок належав лікарю-поляку К. Становському, який провадив в ньому приватну медичну практику. В період німецької окупації в будинку знаходилася Міська рада Винник. Поліклініку у Винниках відкрили ще після Другої світової війни. Але у цьому приміщенні, коли Винники були районним центром (1940—1959), знаходився Винниківський райвиконком. У поліклініці працювали такі відомі лікарі як Г. Сердак, Бреславська, Богач, Є. Гукевич, І. Калитовський та ін.

18 червня 2010 р. після реконструкції у Винниках відкрили 2-ге поліклінічне відділення комунальної 6-ї міської поліклініки Львова. Місто вклало в цю реконструкцію 4,7 млн грн. Ідея реконструкції цієї будівлі виникла наприкінці 2006 р.

У ході реконструкції у будівлі проведено укріплення фундаментів, замінено дерев'яні міжповерхові перекриття, надбудовано 3-й та мансардний поверхи, влаштовано шатровий дах, утеплено фасад, замінено всі електротехнічні та сантехнічні мережі, встановлено енергоощадні вікна, склопластикові двері, постелено підлоги, виконано оздоблювальні роботи.

7 листопада 2017 р. Міський голова Львова Андрій Садовий, голова м. Винники Володмир Квурт, начальник управління охорони здоров'я ЛМР Володимир Зуб та депутат ЛМР Григорій Козловський у поліклініці м. Винники відкрили сучасний кабінет із цифровим рентген-обладнанням японської фірми «Shimadzu».

ЛЬВІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ГОСПІТАЛЬ ІНВАЛІДІВ ВІЙНИ ТА РЕПРЕСОВАНИХ ім. ЮРІЯ ЛИПИ

Згідно наказу управління охорони здоров'я №57 від 21 січня 1988 р., була проведена реорганізація і перебазування зі Львова госпіталю у м. Винники у новозбудовані приміщення (тепер вул.В. Івасюка, 31).

Згідно наказу управління охорони здоров'я Львівської держадміністрації від 31. 12. 1991 р. Львівський обласний госпіталь інвалідів Вітчизняної війни був перейменований на Львівський обласний госпіталь інвалідів війни та репресованих та згідно з розпорядженням Голови Львівської обласної ради народних депутатів від 19 вересня 1994 р. №95. Обласному госпіталю інвалідів війни та репресованих присвоєно ім'я Юрія Липи. У березні 2009 р. перейменований в комунальний заклад Львівської обласної ради «Львівський обласний госпіталь інвалідів війни та репресованих ім. Ю.Липи». У госпітальний комплекс входить 9-поверхова будівля стаціонару, 4-поверховий корпус, де розташоване поліклінічне відділення, а також на території знаходяться патолого-анатомічне відділення, дезінфекційні камери, харчоблок, пральня, гаражні приміщення.

Керівниками госпіталю з початку його заснування були лікарі – учасники бойових дій ІІ Світової війни (Опришко Л. О., Попкова А. І., Ніконенко Ф. Т., Ткаченко О. К., Рафалюк І. Я, Федунь П. І.).

Коротка історія госпіталю*. У березні 1946 р. у м. Львові був створений госпіталь інвалідів Вітчизняної війни, підпорядкований обласному*

відділу охорони здоров'я, який був розміщений по вул. Студенток, 2. 1949 р. госпіталь був переведений на вул. Куркова (Лисенка), №№ 41-45 і знаходився тут до 1960 р. Згідно розпорядження Ради Міністрів УРСР від 13 лютого 1960 р. № 173-р на підставі наказу Міністра охорони здоров'я УРСР від 5 березня 1960 р. № 100 Львівський обласний госпіталь інвалідів війни був об'єднаний з Львівським республіканським госпіталем інвалідів війни та розміщений по вул. 700-річчя Львова, 45.

РОЗДІЛ X. КАРТОГРАФІЯ

X. 1. ВИННИКІВЩИНА НА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КАРТАХ (XVIII-XX ст.)

ВСТУП

Більшість карт, де зображені мальовничі Винники, знаходиться у Львівській національній науковій бібліотеці ім. Василя Стефаника НАН України. Тут міститься колекція карт і атласів, що налічує понад 20 000 примірників. Основою картографічної колекції бібліотеки послужили картографічні твори із зібрань бібліотек Наукового товариства ім. Тараса Шевченка, «Оссолінеума» (до фондів цієї наукової установи ввійшли колекції родини князів Любомирських та бібліотека Павліковських), Народного дому.

Топографічним зніманням Австрії з військовою метою займалось спочатку ***Австрійське Генеральне квартирмейстерство***, яке виконало у 1763–1785 рр. перше топографічне знімання (Йосифінське). 1806 р. воно ж розпочало роботи на основі кадастрової тріангуляційної мережі з другого топографічного знімання (Францісканське), що були завершені вже Військово-географічним інститутом до 1869 р. Упродовж 1869–1887 рр. на основі оновленої тріангуляційної мережі інститут проводить третє топографічне знімання (Францісканськo-Йосифінське). У результаті кожної такої зйомки територія австрійської держави разом з приєднаними краями була покрита топографічними картами [*Сосса Р. І. Історія картографування території України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2007*].

Високий розвиток військового топографічного знімання Австрії (з 1867 р. – Австро-Угорщини) пов'язаний з успішною діяльністю ***Кайзерівського і королівського військово-географічного інституту*** (K. u. K. Militärgeographische Institut). Інститут був заснований 7 січня 1839 р. у Відні шляхом об'єднання Військово-географічного інституту в Мілані (I. R. Istituto geografico militare) і Топографічно-літографічного закладу Генерального штабу армії Австрійської імперії. До 1888 р. інститут мав назву «K. K. Militärgeographisches Institut», після цього — «K. u. K. Militärgeographisches Institut». Він підпорядковувався шефові Генерального штабу австрійської армії, а з 1913 р. — безпосередньо військовому міністерству. Після розпаду Австро-Угорщини в 1918 р. Військово-географічний інститут у Відні було реорганізовано: з 1919 по 1921 рр. він був розділений на Федеральне геодезичне управління Австрії і Картографічний інститут. Згодом в 1923 р. повноваження у сфері геодезії та топографії передали Федеральному відомству метрології і геодезії Австрії (BAfEuV). Після включення Австрії у 1938 р. до складу Німецького рейху Картографічний інститут був об'єднаний з BAfEuV в Hauptvermes-sungabteilung XIV in Wien, який проіснував до закінчення Другої світової війни 1945 р. [*Сосса Р. І. та ін. Каталог австрійських топографічних карт українських земель (1870-1918 рр.). 2012*].

Українські землі у складі Австро-Угорщини (переважно до лінії Київ – Одеса) зображувалися на топографічних картах Кайзерівського і королівського військово-географічного інституту. Це були карти масштабів 1:750 000 (карта Європи), 1:576 000, 1:300 000, 1:200 000 (Генеральна карта Європи), 1:288 000 (карти Угорщини і Галичини), 1:115 200 (карти Галичини), а також 1:75 000 та 1:25000.

На німецьких картах Україна зображувалася переважно в масштабі 1:100 000, 1:300 000 і 1:800 000.

Видавництвом карт у Польщі займався в основному **Військовий географічний інститут (Wojskowy Instytut Geograficzny; WIG; 1919-1949 рр.)**. Він був заснований для потреб армії та видавав карти масштабів 1:25 000, 1:100 000, 1:300 000, 1:500 000, 1:750 000. За основу було прийнято аркуш 1:100 000.

WIG в основному видавав наступні типи карт: 1: 25 000 (Mapa szczegółowa — детальна карта), 1: 100 000 (Mapa taktyczna — тактична карта), 1: 300 000 (Mapa operacyjna — операційна карта). У 1923 р., були введені єдині нові топографічні знаки в польських картах.

Під час Другої світової війни WIG працював в Шотландії (Единбург).

Уперше рельєф усієї території України зображений О. А. Тілло на гіпсометричній карті Європейської Росії масштабу 1:252 000 (1890 р.).

У СРСР до середини 1930-х рр. перевидавали виправлені карти Російської імперії в старих верстових масштабних рядах, здебільшого масштабів 1:42 000 і 1:420 000, частково – 1:126 000 і 1:21 000. Проте з 1920-х рр. поступово вводяться метричні ряди масштабів топокарт, які остаточно були затверджені в 1934 р. (1:10 000, 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000, 1:500 000, 1:1 000 000). У 1928 р. було прийнято рішення про введення в СРСР єдиної системи прямокутних координат Гаусса-Крюгера.

На західноукраїнські землі тим часом були складені карти західноєвропейського зразка метричних масштабів: польські, на австрійсько-німецько-російській основі, – для Галичини, Холмщини, Підляшшя, Волині; чехословацькі, на австрійській основі, – на територію Закарпаття; румунські – для Буковини та Бессарабії.

Територія радянської України, крім того, зображувалася на всіх закордонних картах (Румунії, Польщі, Чехословаччини). Це були доповнені й перероблені видання з карт часів Першої світової війни.

Нульовий меридіан — географічний меридіан, довгота якого дорівнює нулю градусів. На даний час нульовим меридіаном заведено вважати Гринвіцький меридіан. Протягом історії в різних країнах географи обирали дуже різні меридіани, від яких вели відлік.

Меридіан Ферро – меридіан, що проходить через канарський острів Ієрро (раніше Ферро). 1634 р. у Франції довгота острова Ферро, як найзахіднішої точки Старого світу була прийнята за визначення нульового меридіана. Згідно з тодішніми обчисленнями, Париж перебував рівно на 20° на схід від острова. До Міжнародної меридіанної конференції 1884 р. разом з

Паризьким меридіаном широко використовувався в якості нульового меридіана для відліку географічних довгот. Різниця між довготою щодо о. Ієрро і загальноприйнятим зараз Гринвіцьким меридіаном становить 17° 39' 46". Гринвіцький меридіан вперше був обраний як нульовий 1851 р.

Пулковський меридіан, що проходить через центр головної будівлі обсерваторії і розташований на 30° 19,6 ' на схід від Гринвіча, раніше був точкою відліку для всіх географічних карт Росії.

Радянські карти. При створенні в травні 1918 р. Всеросійського головного штабу в його складі було утворено Військово-топографічне управління. Військово-топографічне управління перейменовано від 10 жовтня 1919 р. в Управління корпусу військових топографів (УКВТ).

Зі створенням Штабу РСЧА (Робітничо-селянська Червона армія) в лютому 1921 р. УКВТ увійшло до його складу. Від 10 грудня 1923 р. УКВТ реорганізовано у Військово-топографічний відділ Штабу РСЧА. З 20 червня 1924 р. Військово-топографічний відділ Штабу РСЧА перейменовано у Військово-топографічне управління. Воно займалося аерофото-топографічними та геодезичними зйомками, науково-випробувальними, астрономічними, геодезичними, топографічними і картографічними роботами за завданнями Штабу РСЧА, постачанням центральних і місцевих органів предметами геодезичного, топографічного, креслярського, картовидавничого майна. 22 липня 1926 р. Управління було передано до ГУ РСЧА (Головного управління РСЧА).

2 січня 1931 р. знову повернуто до складу Штабу РСЧА.

Від 21 червня 1931 р. Військово-топографічне управління стало називатися Управлінням військових топографів. З листопада 1934 р. Управління військових топографів стало відділом військово-топографічної служби. Разом з апаратом Штабу РСЧА увійшло до складу Генерального штабу РСЧА.

26. 09. 1935 р. Штаб РСЧА перейменований в Генеральний штаб РСЧА. 26. 07. 1940 р. Генеральний штаб РСЧА перейменований в Генеральний штаб Червоної Армії (ГШ ЧА). 03. 06. 1946 р. ГШ ЧА перейменований в Генеральний Штаб Збройних Сил СРСР (ГШ ЗС СРСР).

Зустрічаються карти РСЧА, видані до 1930-их рр., у яких масштаби верстові — 1: 42 000, 1: 84 000, 1: 420 000. Ці карти видавалися на основі аналогічних карт Російської імперії, частково з оновленим змістом карт. Зустрічаються і не оновлені видання карт Російської імперії. Слід відзначити, що аж до Другої світової війни РСЧА видавала карти масштабу 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000 на основі карт Російської імперії, частково відновивши зміст або навіть без змін.

Карти нового покоління, що видавалися після 1930-их рр., масштабу 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000, 1:300 000, 1:500 000, 1:1 000 000 були прикладом для інших держав.

Зміст карт нового покоління теж не однакового оновлення — від оригінальної топографічної зйомки до оновлених за доступними матеріалами карт.

Одному аркушеві карти масштабу 1:1 000 000 відповідають:

* чотири аркуші карти масштабу 1:500 000, які позначаються великими буквами А, Б, В і Г; номенклатура цих аркушів має вигляд, наприклад М-35-В;

* 9 аркушів карти масштабу 1:300 000, які позначаються римськими цифрами I, II, ..., IX, що пишуть перед номенклатурою аркуша мільйонної карти, наприклад IV-М-35. На відміну від карт масштабу 1:200 000 римська цифра ставиться перед номенклатури мільйонного аркуша;

* 36 аркушів карти масштабу 1:200 000, які позначаються також римськими цифрами, приклад номенклатури аркушів цієї карти М-35-XIX;

* 144 аркуші масштабу 1:100 000, які позначаються арабськими цифрами від 1 до 144, номенклатура цих аркушів має вигляд, наприклад М-35-73.

Аркушеві карти масштабу 1:100 000 відповідають чотири аркуші карти масштабу 1:50 000, які позначаються початковими буквами російського алфавіту А, Б, В, Г і номенклатура має вигляд М-35-73-В.

Аркушеві карти масштабу 1:50 000 відповідають чотири аркуші карти масштабу 1:25 000, які позначаються малими буквами російського алфавіту а, б, в, г, наприклад М-35-73-В-в.

Аркушеві карти масштабу 1:25 000 відповідають чотири карти масштабу 1:10 000, які позначаються арабськими цифрами 1, 2, 3 і 4; приклад їх номенклатури М-35-73-В-в-3.

В СРСР при геодезичних і картографічних роботах був прийнятий еліпсоїд Красовського, розміри якого було обчислено в 1940 р.: велика піввісь — 6 378 245 км, полярне стиснення — 1:298,3. Назву отримав від прізвища відомого російського астронома-геодезиста Феодосія Красовського (1878—1948), під керівництвом якого вперше було обчислено цей еліпсоїд.

На території колишнього СРСР, України та ряду інших країн для великомасштабних карт використовується проекція Гауса-Крюгера. У 1825 р. Карл Фрідріх Гаус вирішив загальну задачу по зображенню однієї поверхні на іншій зі збереженням подібності в нескінченно малих частинах. Робочі формули проекції були виведені А. Крюгером в 1912 р. Ця проекція є рівнокутною, тобто зберігає кути й напрямки.

Карти, видані в СРСР починаючи з 1942 р., використовують систему координат 1942 р. (СК-42). Для цивільних цілей була введена спотворена система координат 1963 р. (СК-63) зсунутою рамкою (рамками).

В СРСР до категорії топографічних карт належали карти масштабів 1:1 000 000, 1:500 000, 1:300 000, 1:200 000, 1:100 000, 1:50 000, 1:25 000 та 1:10 000. Карти масштабів 1:5 000, 1:2 000, 1:1 000 і 1:500 вважалися топографічними планами.

Карта масштабу 1:1 000 000 вважалася стратегічними, а карти масштабу 1:500 000, 1:300 000 і 1:200 000 належали до оперативних карт. Карти масштабу 1:100 000, 1: 50 000 та 1:25 000 складали групу тактичних карт.

Система координат 1942 р. (СК-42).

В основу номенклатури топографічних карт покладена карта масштабу 1: 100 0000 (10 км в 1 см). Вся поверхня Землі ділиться паралелями на ряди (через 4°), а меридіанами — на колони (через 6°); сторони трапеції, що утворилася, служать межами аркушів карти масштабу 1: 1000 000. Ряди позначаються великими латинськими літерами від A до V, починаючи від екватора до обох полюсів, а колони — арабськими цифрами, починаючи від меридіана 180° із заходу на схід. Номенклатура аркуша карти складається з букви ряду і номеру колони. Наприклад, лист з містом Львів позначається M-35. Приполярні круглі області (з широтою понад 88°) позначаються літерою Z без вказівки номеру колони.

Листи мільйонних карт, розташовані між широтами 60—76°, подвоюються по довготі; так, аркуш карти масштабу 1: 1 000 000 матиме протяжність по довготі не 6, а 12°. Вище 76° карти збільшуються вчетверо і займають 24° довготи. За 88° знаходиться лист Z, який займає всі 360°. Здвоєні аркуші мільйонної карти позначаються з зазначенням ряду (буквою) і двох відповідних колон (непарним і подальшим парним числом). Зчетверені листи утворюються схожим чином, чотири колони перераховуються через кому. Аркуші карти масштабу 1:100 000 утворюються поділом карти масштабу 1:1 000 000 на 144 аркуші з розмірами 20' по широті та 30' по довготі, які позначаються арабськими цифрами від 1 до 144. Щоб уникнути плутанини з картами масштабу 1: 500 000 і 1: 200 000 (для яких існують подібні альтернативні позначення), карти цього масштабу можуть позначатися тризначними арабськими цифрами без втрати початкових нулів, наприклад: I3-35- 073 (аркуш «Львов»).

Система координат 1963 р. (СК-63).

Вона ґрунтується на триградусних зонах. Це спеціально спотворена СК, яка базувалася на проекції Гауса-Крюгера і системі координат 1942 р. Карти системи координат 1963 р. мали той же самий розмір що і карти системи 1942 р., але на рамках були відсутні координати. Зміст карт копіювався з раніше виданих ідентичних карт (СК-42). За математичною сутністю — це та ж система Гауса-Крюгера, тільки номенклатура базових карт масштабу 1:100 000 побудована по-іншому.

Карти масштабу 1: 100 000 системи координат 1963 р. позначалися за прикладом карт СК-42: листи позначені номерами рядів широти й колонок довготи. Карти масштабу 1: 50 000 в системі координат СК-63 не видавалися.

АВСТРІЙСЬКІ (АВСТРО-УГОРСЬКІ) МАПИ

Найповніша колекція австрійських топографічних карт в Україні зберігається у фонді кабінету картографії Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника.

Карти Квартирмейстерства австрійського Генерального штабу (*des österreichischen Generalquartiermeisterstabes*) були створені в 1749-1854 роках для 45 окремих австрійських коронних країв, сусідніх областей або земель. Картографами було охоплено простір Середньої Європи: на півночі – від Нідерландів, до узбережжя Північного моря і Західного Бугу в місці впадання її у Віслу; на південному сході – до Валахії (частина нинішньої Румунії); на півдні – до узбережжя Адріатичного моря, Італії та Провансу; на заході – до південно-західної Німеччини та окремих земель Франції. Всього було створено 4 685 аркушів карти, з них по Галичині та Лодомерії – 413 аркушів. Листи мають розмір близько 63 х 42 см. Масштаб карт 1:28 800.

1763 р. імператриця Марія-Терезія розпорядилася почати військово-топографічне картографування всієї Австрійської імперії. Але основна робота по зйомці місцевості проходила вже за часів наступного імператора Йосифа II. Тому в історії цей процес відомий більше як ***Йосифінське картографування (Josephinishe Landesaufnahme)***. Отже, з 1763 р. по 1787 р. Квартирмейстерство австрійського Генерального штабу з військовою метою виконувало перше знімання (Йосифінське картографування).

Перше знімання Галичини проведено на основі триангуляції (1772—1774 рр.) під керівництвом австрійського картографа Йозефа Лізґаніґа (Joseph Xaver Liesganig; 1719—1799) у масштабі 1:72 000. Для першого знімання була побудована триангуляційна мережа й виконані астрономічні спостереження на трьох пунктах (Львів, Ряшів, Краків). Детальне знімання виконувалась на основі геометричної мережі. ***1778 р. була створена карта "Ost Galizien" на 79 планшетах (9 листах), на яких за допомогою мензули знімалися об'єкти і подробиці місцевості.*** Як розвиток геометричної мережі, так і саме здійснення мензуального знімання було виконано під керівництвом цього ж Йозефа Лізґаніґа. Задумана як загальна зйомка топографії для політичних і військових потреб, карта Йозефа Лізґаніґа створювалася з 1772 р. і була закінчена у 1790 р. Із-за допущених неточностей вона кілька раз доповнювалася і перевидавалася.

У Галичині з 1772 р. картографування виконувалося двома паралельними групами, в результаті чого були створені дві карти – Йозефа Лізґаніґа та Фрідріха фон Міґа (Friedrich von Mieg).

«Карта Королівства Галичини і Володимирії» (*Karte des Koenigreiches Galizien und Lodomerien*) або так звана «карта Міґа», створена у 1779—1782 рр. для військових потреб в рамках першого (Йосифінського) знімання території Галичини. Топографічні обміри Східної Галичини розпочалися під керівництвом фельдмаршала-генерала Зеегера та продовжилися обер-лейтенантом Фрідріхом фон Міґом, а з 1783 р. — майором Вальдау. Один лист мапи охоплює територію 1,6 х 2,44 милі, або близько 4-х квадратних миль.

1783 р. Квартирмейстерство австрійського Генерального штабу підготувало по Галичині та Лодомерії 413 аркушів карти (227 аркушів по

території сучасної України), але картографічні матеріали залишалися секретними й не публікувалися для загального користування. Створену карту масштабу 1:288 000 опубліковано у Відні в 1790 р.

Карта «Lemberg Leopol Lwow». 1783 р. Масштаб: 1:28 800.
Формат карти: 63 x 42 см.
Автор карти: Фрідріх фон Міґ.
Видавець: Квартирмейстерство австрійського Генерального штабу.
*Опис карти **«Lemberg Leopol Lwow»** за Сергієм Терещенко:*
Легенда:
**У лівій частині плану розташовано назву міста у трьох варіантах: «Лемберг, Леополь, Львув» (Lemberg Leopol Lwow).*
**На плані довкола міста розміщено назви підміських сіл: Голоско Велике, Голоско Мале, Клепарів, Замарстинів, Збоїська, Малехів, Ласки, Сороки, Острів, Пруси, Каменополь, Теремчисько, Підбірці, Черовіча, Миклашів, Винники, Лисиничі, Пасіка, Дебза, Козельники, Вулька, Кульпарків, Забащова (Holosko Weliky, Holosko Malÿ, Kleparow, Zamarstinow, Zboiska, Malechow, Laski, Sroki, Ostrow, Prussy, Kamionopol, Teremczyszko B., Podborce, Czerowitza B., Miklaszow, Winiki, Lesienice, Pasieka, Debza, Kozielnikÿ, Wulka, Kulparkow, Zabatschowa B.).*
Характеристика карти:
**План виконано в техніці кольорової літографії.*
**На плані схематично позначено конфігурацію окремих будівель та фортифікацій.*
**Межі передмість не позначено.*
**На плані позначено елементи гідрографії, рельєфу місцевості та особливості ландшафту (сади, ліси і таке ін.)*
**Написи на карті виконані німецькою мовою.*
Топоніміка карти:
Топоніміка включає близько 100 об'єктів. Більшість об'єктів позначено за допомогою спеціальних умовних позначень».

На фрагменті карти «Винники» показано: територію міста, передмістя, довкільні села (Чишки, Вулька, Сихів, Лисиничі, Підбірці, Підберізці та ін.); в Млинівцях – сім ставів; великий став – між теперішніми вул. Забава та вул. Ломоносова (вздовж сучасної вул. Франка); стави на Першій Вульці (тепер с. Волиця; стави на «Радгоспі»); «Глиняні вали» у західній частині Винник (вік III-II тис. до н. е) та вали в урочищі Діброва; замок та ін.

Особливість графічного виконання карти — деталізація рельєфу місцевості, річок, потоків, ставів. Назви поселень подано польською мовою, що ж стосується більшості топонімів – річок, потоків, гір, урочищ, також часто сіл, то стосовно них, як правило, використано місцеві українські назви.

Опис карти Йозефа Лізґаніґа (1783 р.) за Михайлом Влохом:

«Східня половина мапи подає передпілля Львова на сході включно з Винниками. Тут зазначено найцікавіші для історії Винник оборонні споруди, які в археології мають назву «Глиняні вали» і датуються третім на друге тисячоріччя до Хр. Археологи, які згадують про ті вали, вже не бачили їх у другій половині XIX сторіччя, а могли знати про них тільки з переказів, бо 1787 року австрійська влада усунула їх при будові «цісарського гостинця», шо переходив по лінії тих валів, правдоподібно вживаючи землю під насипи шляху. Одинокий доказовий слід тих валів зберігся на цій унікальній мапі, бо в наступному виданні мапи вже більше не зазначено їх, а тільки шлях на тім місці.

На цій мапі замкова гора у Виниках нанесена у вигляді зрізаної піраміди із стрімкими, природно оборонними боками із сходу, півдня і заходу, а тільки з півночі вона пов'язана з тереном рівної височини без природної оборони. Тому тут було насипано оборонний вал, який на заході починається поперечною запорою коло вілли нотаря В. Левицького, а закінчується на колонії коло тюрми, де помітно насип до полудня як правдоподібний залишок валу.

Другий віддільний вал зазначено вздовж західнього берега лісу «Діброва», а в південному продовженні оборонної споруди знаходяться мочари на лузі «Лазки», що їх заливали води з «Кута». Вал «Під Дібровою» має дві прірви — переїзди. На іншому місці подаємо за Семеном Маґалясом переказ про цей вал. Правдоподібно в початках австрійської влади цей вал також розібрано і по нім не стало сліду, крім знаку на мапі. Може колись археологічні розкопки розкажуть про походження цього валу. Ця мапа становить цінне доповнення до історії Винник.

При актах «Винники» у віденських архівах до мапи долучено такий військовий спис:

«Мапа Винник і околиці, 1:28.800 виконав Аббе Ліссґаніґ 1783 р.

Замок — міцний мур, так само костел. Малі етапи з доброю водою до пиття для людей і худоби. В напрямі Львова багато ставків. Прилеглий ліс складається з молодої бучини. Ліворуч — мочаруваті луги. Дорога до Львова повз стави, переважно вивозом, надзвичайно погана. До Чішок іде добра дорога, так само до Миклашева дорога має твердий грунт. Замкова височина домінує коло Підбірців. (Підпис) Abbe Lissganig.».

Карта «General-Charte des Atlasses von Galizien und Lodomerien nach der neuen Eintheilung in 19 Kreise mit dem District der Buckowina…» 1790 р. Відень. Поміщена в «Atlas des Roiaumes De Galicie Et De Lodomerie:

Consistant en une Carte générale de ces deux Roïaumes, et en 10 Cartes particulières des 19 Cercles selon la nouvelle division, avec le District de la Bucovine = Atlas der Königreiche Galizien und Lodomerien».

Автори: Joseph-François Marie (1738-1801) та Mollo Tranquillo (1767-1837).

На карті позначені: Винники (Winiki) та довкільні села. **Винники в складі Львівського округу (№ 12 на карті).**

22 березня 1782 р. цісарева Марія Терезія видала патент, який ліквідовував дистрикти. Внаслідок злиття попередніх районів Коломия і Тисмениця в округу Станіслав залишилося 18 округів (циркулів) (Бережанський, Бохенський, Вадовицький, Жешувський, Жовківський, Золочівський, Коломийський, Львівський, Перемишлянський, Самбірський, Сандецький, Станіславський, Стрийський, Сяноцький, Тарновський, Тернопільський, Чортківський і Ясловський), яких після приєднання Буковини в 1786 р. стало 19, їх склад залишався практично без змін до 1860-х років, за винятком перетворення в 1849 р. округу Буковина в окремий коронний край — Герцогство Буковина. Львівський округ утворений 1782 р. Існував до 1867 р., коли було скасовано округи та залишено лише повітовий адміністративний поділ (повіти виділені у складі округів у 1854 р.).

Карта «Strassenkarte von Galizien». 1820 р.

Автор: Johann Blaim.

На карті позначені: Винники (Winiki), німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen) та довкільні села.

Карта «Karte von GALIZIEN». 1820 р. Масштаб 1:390 000.
Аркуш «Sect VIII».

На карті позначені: Винники (Winiki); німецька колонія Вайнберґен (Weinberg); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen) та довкільні села.

Карта «Königreich Galizien und Lodomerien» (Королівство Галичини та Лодомерії). 1824 р. Масштаб 1:288 000.
Аркуш «Tab. XVII Lemberg».
Автор: Йозеф Лізґаніґ.

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Oberweinbergen); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen); Вулька

Сихівська (Wulka Sichowska); поселення Pasieka (Пасіка) на захід від Млинівців та довкільні села.

У Відні було видано цю карту під назвою «Ost Galizien» на 9 листах у масштабі 1:72 000 (1778 р.). На карті зображено райони з адміністративними центрами: Тарнув, Жешув, Сянок, Дукля, Замость, Перемишль, Львів, Золочів, Тернопіль, Бережани, Стрий, Самбір, Станіславів (Івано-Франківськ), Заліщики і Чернівці. Згодом цю карту Йозеф Лізґаніґ зменшив до масштабу 1:144 000, а у 1786–1790 рр. ще зменшив австрійський картограф Йоганн Маркс фон Ліхтенштерн (1765–1828) до масштабу 1:288 000 та після виготовлення її мідериту Готфрід Пріkснер (1746–1819) видав на 49 аркушах (31,3 х 23,4 см) під назвою «Regna Galiciae et Lodomeriae» (Відень, 1790 р.). Загальний формат карти 165 х 230 см.

Після цього карта вийшла ще декілька разів, зокрема у 1794 р. у Львові з покажчиком населених пунктів «Index Locorum omnium Galiciae, Lodomeriae atque ad huius calcem adjectu Bukovinae» окремою книгою.

Останнє видання карти під назвою «Koenigreich Galizien und Lodomerien» на 33 аркушах вийшло у Відні у 1824 р. На карті показано понад 10 тис. населених пунктів. Топографічні карти Галичини Й. Лізґаніґа 1790 р. і 1824 р. у порівнянні з попередніми рукописними картами були наступним кроком в еволюції картографування західноукраїнських земель і стали підосновою для видання подальших карт Австрійської імперії.

1806 р. (Францисканське знімання). Було розпочато роботи по другому зніманню території Австрійської імперії, які тривали до 1869 р. Знімання виконувало для військових потреб Австрійське Генеральне квартирмейстерство, а з 1839 р. — Військово-географічний інститут у Відні, який було відкрито того самого року. На основі знімальних планшетів масштабу 1:28 800 у 1810—1879 рр. видавали «Топографічну карту Австрійської монархії» (відома як стара спеціальна карта) в масштабі 1:144 000 на всю територію Австрійської імперії. Знімання проводились у масштабі в 1 віденському дюймі – 400 махових сажнів (1:28 800) у поперечній квадратній проекції Кассіні (міста знімались у масштабі 1:14 400). Геодезичною основою знімань були пункти кадастрової триангуляційної мережі. Рельєф зображувався за допомогою штрихів у видозміненій шкалі Лемана. Крайньою межею зображення пологості рельєфу при зніманні Галичини було прийнято кут 50°, а не 45°, як у шкалі Лемана. Штрихи укладались на основі горизонталей, які у виданні не показувались.

1836 р. опублікована багатоаркушева чорно-біла карта «Львів з околицями» у масштабі 1:14 400 (63 х 41,7 см), яка була перевидана у 1870 р. ***На карті зображено Винники.***

План «*Lemberg mit seinen Umgebungen nach der Original Aufname des k.k. General Quartiermeisterstabes auf Stein gravirt im Jahre 1836» (*Львів з його околицями на основі оригінального топографічного огляду ц.-к.

Генерального квартирмейстерського штабу, літографія 1836 року). Масштаб 1:14 400.

Розмір карти: 63 х 42 см.

Видавець: Квартирмейстерство австрійського Генерального штабу.

План охоплює західну околицю Винник. Позначено урочище «Жупан» (Zupan), частину ставів на р. Марунька.

Фрагмент плану міста 1836 р. було використано для проектування траси залізничної колії, яка сполучила Львів з Краковом у 1861 р. План виконано для військових потреб під час другого топографічного огляду території Галичини. Червоною лінією нанесено проект майбутньої залізничної колії Львів-Краків. На плані довкола міста розміщено назви підміських сіл: Вулька, Кульпарків, Клепарів, Знесіння, Кривчиці, Пасіка, Персенківка (Wulka, Kulparkow, Kleparow, Zniesienie, Krzywczyce, Pasieki, Persenkowka).

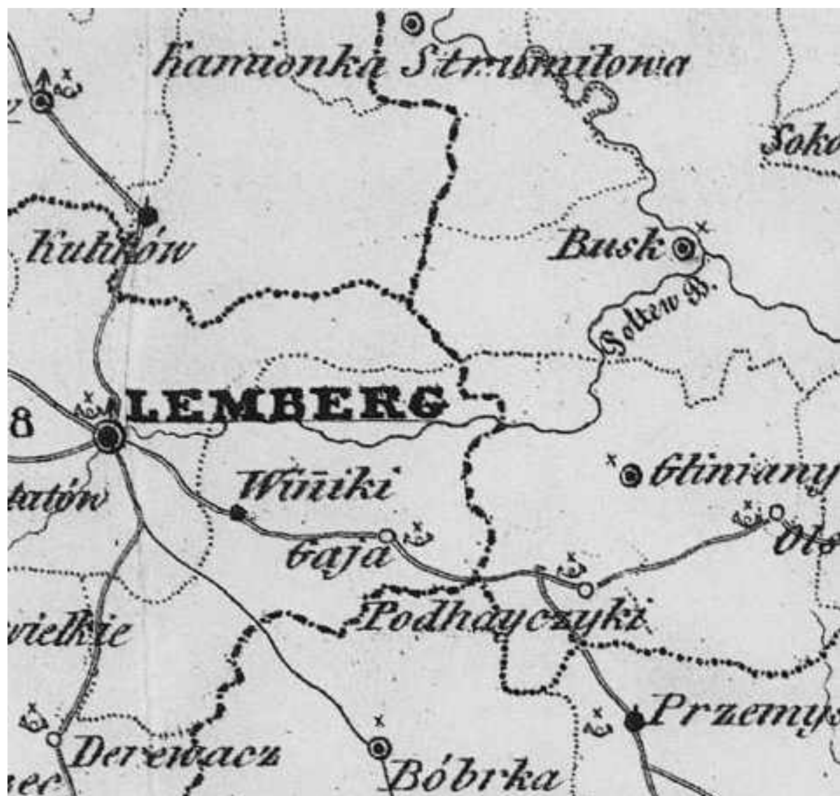
Карта «Karte des Konigreiches Galizien» (Карта Королівства Галичини). 1846 р.

Видавництво: Відень.

На карті позначені: Виники (Winiki); Чишки (Czyski); Підбірці (Podbersce) та довкільні села.

Карта «Uibersichts karte… Königreich Galizien und Lodomerien und des Herzogthums Bukowinia» (Адміністративна карта Королівства Галичини, Лодомерії та Буковини). 1855 р.

Мова німецька.

На карті позначені: Виники (Winiki); великі села; міста і т. д.

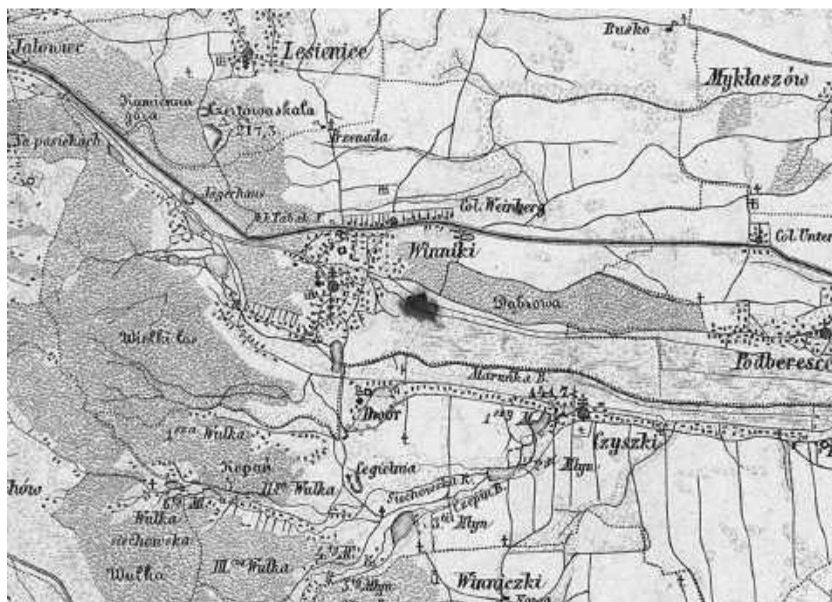
Мапа цікава тим, що на ній позначено Винниківський повіт (Львівський округ) та його межі. 1854 р. була проведена адміністративна реформа, згідно з якою у складі Королівства Галичини та Володимирії були утворені повіти. ***Винниківський повіт*** існував у період з 1854 р. до 1867 р. 1867 р. були скасовані округи, а повіти реорганізовані: частина зникла, а частина збільшилася за рахунок інших. Винниківський повіт було приєднано до Львівського.

Карта «Uibersichts karte… Königreich Galizien und Lodomerien und des Herzogthums Bukowinia»Карта «Administrativ Karte von den Königreichen Galizien und Lodomerien...» (Адміністративна карта Королівства Галичини та Лодомерії...). 1855—1863 рр. Масштаб 1:115 200.

Повна назва карти — «Administrativ Karte von den Königreichen Galizien und Lodomerien mit dem Grossherzogthume Krakau und den Herzogthümern Auschwitz, Zator und Bukowina in 60 Blättern, C.R. von Kummersberg».

Аркуш «21. Umgebungen von Lemberg Winniki Kulikow Busk und Gliniany». 1855 р.

***На карті позначені*:** Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinberg); німецька колонія Унтерберґен (Unterberg); урочище Діброва (Dabrowa); р. Марунька (Marunka); р. Сихівська (Siechowska); потік Чепін (Czepin); корчма Принада (Przenada) між Винниками та Лисиничами; Чортова Скеля 217,3 м н. р. м. (Czertowa skala); урочище Кам’яна гора (Kamienna gо́ra) на захід від Чортової скелі; урочище Ялівець (Jalowiec) в районі сучасного дріжджзаводу; будинок мисливця («Jägerhaus») в районі урочища Млинівці; урочище На Пасіках (Na pasiekach) між Млинівцями та Ялівцем; тютюнова фабрика; урочище Двір (Dwо́r) з церквою (теперішнє с. Волиця); цегельня на Другій Вульці; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками; урочище Вулька (Wulka); поселення — Перша Вулька (Wulka), Друга Вулька, Третя Вулька, Сихівська Вулька та довкільні села.

1855—1863 рр. капітан ***Карл Куммерер Ріттер фон Куммерсберґ*** видав «Адміністративну карту Королівства Галичини та Лодомерії...» на 60 аркушах. На окремих аркушах видані плани Кракова, Львова (аркуш №24), Чернівців. До 1857 р. було опубліковано 25 аркушів, до 1859 р. — 31 аркуш, інші — у 1860—1863 рр. Друк і наклад карти здійснений видавництвом Артарія і К^{o}у Відні (*Artaria & Compagnie*). Компанія спеціалізувалася на виданнях та торгівлі у трьох галузях: мистецькому, музичному та картографічному. Фірма заснована у Відні 1770 р. вихідцем з Італії Джованні Артаріасом (*Giovanni Artarias*). З 1775 р. фірма розташовувалася за адресою:

вул. Кохльмаркт, 9 (*Kohlmarkt*) у Відні. 1920 р. Відділ карт Артарії увійшов до складу картографічної фірми Г. Фрайтага і Берндта (*Kartographische Anstalt G. Freytag & Berndt*). 1944 р. фірму перейменовано на «*Freytag-Berndt u Artaria KG*». Існує дотепер.

Карта «Ethnographische Karte der osterreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherrn Czernig, herausgegeben von der k.k. Direktion der administrativen Statistik» (Етнографічна карта Австрійської монархії). 1855 р. Масштаб 1:864 000. ***Автор:*** Карл Черніг (Karl Czernig).

Формат карти: 61 x 80 см.

На карті позначені: німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen) з переважанням німецького населення; Чишки й Білка – з польським населенням.

Карта була опублікована перший раз в 1855 р., друге видання 1856 р., пізніше в монографії Карла Черніга «Етнографія Австрійської монархії» (Ethnographie der oesterr. Monarchie; 1857). Карта перевидавалася декілька разів, зокрема і в 1868 р.

Праця Карла Черніга «Етнографія Австрійської монархії» стала фундаментом усіх подальших досліджень етнічного складу Австрійської (з 1867 р. – Австро-угорської) імперії. Карл Черніг використав найширші дані: церковного обрахунку, адміністративної статистики з етнічним походженням підданих, результатів ревізій 1843 та 1845 рр. та перепису 1850–1851 рр. За обрахунками К. Черніга, українців (русинів) в Австрійській монархії нараховувалось 2 940,1 тис. (в Галичині – 2 281,8 тис., на Буковині – 145 тис., в Угорщині (Закарпатті) – 440 тис., на Воєводині – 6,8 тис., в лавах регулярного війська – 65,9 тис.). Ці дані відповідали дійсності за виключенням Буковини, де частина українців була помилково віднесена до валахів.

Карта «Generalkarte des Österreichischen Kaiserstaates» (Генеральна карта Австро-Угорської монархії). 1856—1859 рр. Масштаб 1:576 000.

Повна назва карти — «Generalkarte des österreichischen Kaiserstaates mit einem großen Theile der angränzenden Länder». Складається з 20 аркушів.

Аркуш «V Lemberg». 1856 р.

Аркуш «III-IV-V-VIII-IX-X Brünn, Krakau, Lemberg, Wien, Debreczin, Klausenburg». 1856 р.

Автор: Йозеф Шеда (1815—1888 рр.; генерал-майор, географ, картограф). Був начальником літографського відділу Військово-географічного інституту у Відні. Уклав і видав ряд карт, зокрема «Генеральну карту Європи Фердинанда I» (1845—1847).

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinberg); німецька колонія Унтерберґен (Unterberg); р. Марунька (Marunki B.); поселення Вулька (Wulka) та довкільні села.

Карта «Franziszeische Landesaufnahme (Second Landesaufnahme) Galizien und Bukowina» (Австрійська військова топографічна карта Галичини та Буковини). 1861-1864 рр. Масштаб: 1:28 800.

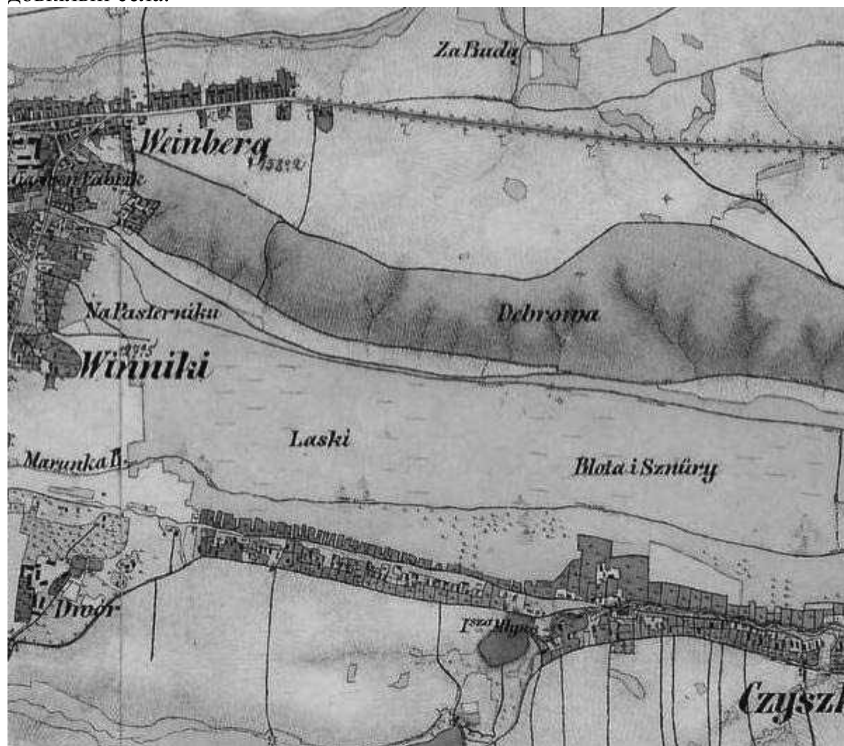
Видавництво: Квартирмейстерство австрійського Генерального штабу.

Формат карти: 62 x 41.5 см.

Всього відомо 2 628 аркушів цих карт, які зберігаються в австрійських державних архівах.

***На карті позначені*:** Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinberg); німецька колонія Унтерберґен (Unterberg); тютюнова фабрика; урочище Діброва (Debrowa); р. Марунька (Marunka); урочище На пастерніку (пасовищі) (Na Pasterniku) (територія теперішніх вул. Соборності, Незалежності, Сагайдачного та району Загороддя); урочище Лазки (Laski) між р. Маруньокою та Дібровою; р. Сихівська (Siechowska); урочище Жупан (Zupan); урочище Лисівка (Lysowka); урочище За стодолою (za Stodola) (територія колишнього цегельного заводу); корчма Принада (Przenada) між Винниками та Лисиничами; Чортова Скеля 217,3 м н. р. м. (Czertowa skala); урочище Ялівець (Jalowice) в районі сучасного дріжджзаводу; урочище Майорівка (Mayerowka) між Великим Лісом та урочищем На Пасіках; урочище На Пасіках (Na Pasiekach) між Майорівкою та Ялівцем; урочище Пасіки міські (Pasieki miejskie) між Великим лісом та Майорівкою; урочище Забава (Zabawa); урочище Двір (Dwо́r) з церквою (теперішнє с. Волиця); потік Чепін (Czepin); цегельня на Другій Вульці; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками; урочище Вулька (Wulka); поселення — Перша Вулька (Wulka), Друга Вулька, Третя Вулька, Сихівська Вулька (Wulka Sichowska), Kopiatyn (Коп’ятин) – на південний захід від Третьої Вульки та довкільні села.

Карта «Galicyja i Lodomeryja z ksiestwami Bukowina, Oswiecimem, Zatorem i wielkiem ksiestwem Krakowskiem dla użytku szkół ludowych». 1872 р.

Автор: Wladyslaw Miczynski.

На карті позначені: Винники (Winniki) та довкільні села.

Карта «Spezialkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie» (Нова спеціальна карта Австро-Угорської монархії та приєднаних областей). 1873—1918 рр. Масштаб 1:75 000.

Видавництво: Військово-географічний інститут, Відень.

Карта неодноразово перевидавалася.

Аркуш «ZONE 6 COL XXX LEMBERG». 1898 р.

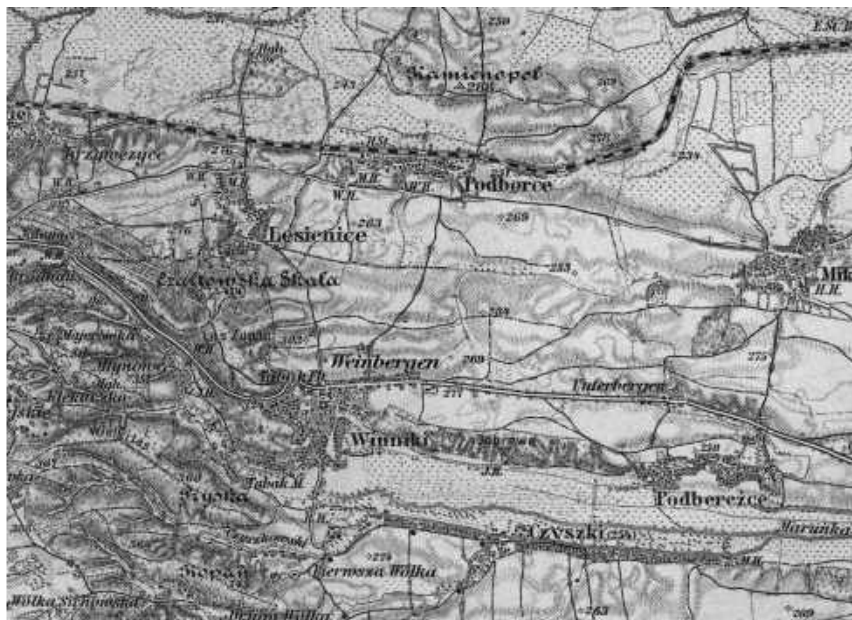
Аркуш «ZONE 6 COL XXX LEMBERG». 1904 р.

Аркуш «ZONE 6 KOL XXX LEMBERG». 1911 р.

Аркуш «ZONE 6 KOL XXX LEMBERG». 1912 р.

Аркуш «ZONE 6 KOL XXX LEMBERG». 1915 р.

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen); р. Марунька (Marunka); потік Чишківський (Czyszkowski); урочище Діброва (Dabrowa); Чортова скеля 414 м (Czartowska Skala); Ліс Жупан 303 м н. р. м. (Las Zupan); урочище Приска (Pryska) в районі сучасної вул. Забава; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками; урочище Млинівці (Mlynowce); урочище Ялівець (Jalowiec) в районі сучасного дріжджзаводу; «Brauhaus» (пивоварня; бровар Ґрунда) на території теперішнього дріжджзаводу; між Млинівцями і Ялівцем – урочище Маєрівка (Majerówka); тютюнова фабрика; тютюнові млини на р. Марунька; Ліс Вулька (Las Wólka); поселення — Перша Вулька (Wólka), Друга Вулька, Третя Вулька, Сихівська Вулька та довкільні села

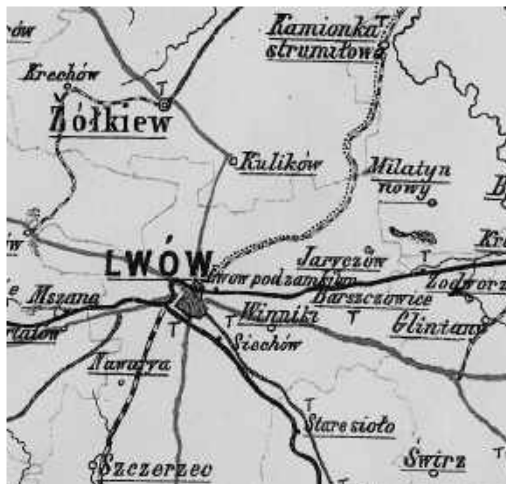
На основі другого Францисканського топографічного знімання, що виконували у масштабі 1:28 800 (в 1 віденському дюймі — 400 махових сажнів), було укладено «Топографічну карту Австрійської монархії» масштабу 1:144 000 у проекції Кассіні-Сольднера, яку видавали упродовж 1810–1879 рр. Проте, наприкінці 1860-х років ця карта (сьогодні відома як «стара спеціальна карта») уже не відповідала вимогам армії та економічного розвитку країни, які потребували точніших і докладніших карт.

Упродовж 1869–1887 рр. на основі оновленої тріангуляційної мережі Військово-географічний інститут проводить третє топографічне знімання ***(Францисканськo-Йосифінське).*** У результаті кожної такої зйомки територія Австро-Угорщини була покрита топографічними картами. Високий розвиток військового топографічного знімання Австро-Угорщини у другій половині XIX — на початку XX ст. пов’язаний насамперед з успішною діяльністю Військово-географічного інституту.

1868 р. було видано тимчасові, а в 1875 р. остаточні інструкції для наступного третього топографічного знімання у масштабі 1:25 000 (а в околицях великих міст — у масштабі 1:12 500). За матеріалами знімання масштабу 1:25 000 у 1873—1889 рр. було створено «Нову спеціальну карту Австро-Угорської монархії та приєднаних областей» масштабу 1:75 000, яка називалась ще Генеральною штабною картою.

Вся територія картографування була розділена за довготою на 35 колон і за широтою на 37 зон. Карти укладені в багатогранній проекції на еліпсоїді Бесселя, довгота від острова Ферро в Атлантичному океані. Розмір карти за широтою становив 15', за довготою — 30', тобто аркуш топокарти масштабу 1:75 000 укладався на основі чотирьох планшетів масштабу 1:25 000. Спочатку було видано 715 аркушів, пізніше додано ще 185 аркушів на територію Югославії та Румунії. Всі карти видруковані чорною фарбою, частина — п'ятьма фарбами. Зображення рельєфу окрім штрихів Леманна і відмивки (тіньовання) уперше в топографічному картографуванні в Австрії було показано горизонталями з висотою перерізу 50 м на рівнинній території та 100 м — у гірських районах. Назви окремих аркушів спочатку означали комбінацію арабських і римських цифр (нумерація зон і колон), але після 1910 р. було прийнято нове (чотирьох цифрове) позначення. Карту розмножували у Військово-географічному інституті способом мідериту. Вся територія України, що входила до складу Австро-Угорської монархії, була закартографована на 88 аркушах. Зі спеціальної карти масштабу 1:75 000 було виготовлено відбиток околиць Львова.

Карта «Królestwo Galicyi…» (Королівство Галичина та Велике князівство Краківське). 1876 р.

Видавництво: Відень.

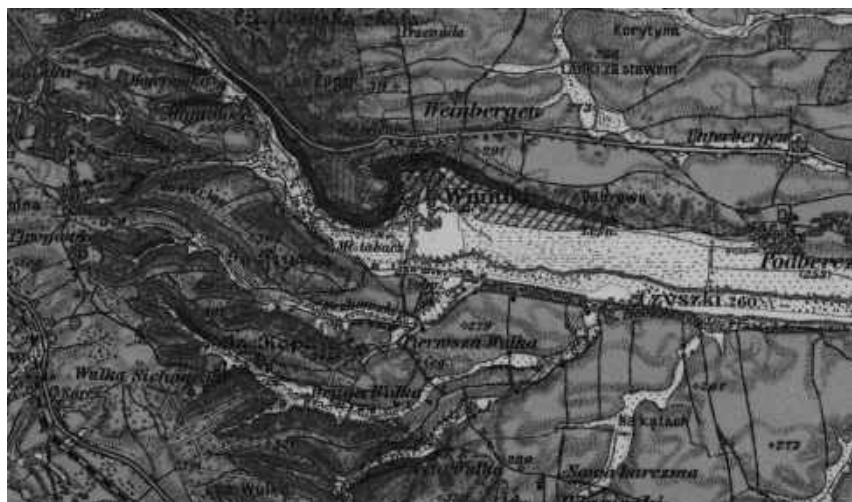
Мова польська.

На карті позначені: Винники (Winniki) та великі населені пункти.

Атлас «Atlas geologiczny Galicyi» (Геологічний атлас Галичини). 1884—1911 рр. Масштаб 1:75 000.

Аркуш «Pas 5 slup XI Lwów Zeszyt 10». 1898 р.

Видавництво: Kraków: wyd. nakł. Wydziału Krajowego Królestwa Galicyi i Londomeryi: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1898 (Wiedeń: wyk. w Zakładzie Wojskowym Geograficznym).

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen); урочище Принада (Przenada) між Винниками та Лисиничами; урочище Луки за ставом (Lanki za stawem) в районі вул. Кільцева; урочище Коритина (Korytyna) на північ від урочища Луки за ставом; р. Марунька (Marunka); потік Чишківський

(Czyszkowski); урочище Діброва (Dabrowa); Чортова скеля 418 м (Czartowska skala); Ліс Жупан 303 м н. р. м. (Las Zupan); урочище Приска (Pryska) в районі сучасної вул. Забава; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками; урочище Млинівці (Mlynowce); урочище Ялівець (Jalowiec) в районі сучасного дріжджзаводу; між Млинівцями і Ялівцем – урочище Маєрівка (Majerо́wka); тютюнова фабрика; тютюнові млини на р. Марунька; Ліс Вулька (Las Wо́lka); поселення — Перша Вулька (Wо́lka), Друга Вулька, Третя Вулька, Сихівська Вулька і т. д.

Карта «Galicyja i Lodomerya...» (Галичина та Лодомерія…). 1886 р.

На карті позначені: Виники (Winniki) та довкільні села.
Мова польська.

Карта «Generalkarte von Mitteleuropa» (Генеральна карта Середньої Європи). 1887—1918 рр. Масштаб 1:200 000.

Аркуш «42°50'. Lemberg».

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen); урочище Млинівці (Mlynо́wce); р. Марунька (Marunka); Чортова Скеля (Czartowska Skala 414 м н. р. м.); Перша Вулька (Wо́lka), Друга Вулька, Третя Вулька та довкільні села.

Карта «Generalkarte von Mitteleuropa» створена на основі «Спеціальної карти ...» масштабу 1:75 000. 1887 р. Військово-географічний інститут (Відень) розпочинає видання «Генеральної карти Середньої Європи». Карта нараховувала 265 аркушів, з яких 48 аркушів охоплюють територію сучасної України та українських етнічних земель поза її кордонами. Карта охоплює

територію від 24°30' (від Ферро) на заході до 48°30' (лінія Київ – Одеса) на сході, від 53°30' на півночі до 38°30' на півдні (в Італії – до 41°30').

Укладання аркушу карти проводили на основі 8 аркушів «Спеціальної карти ...». Аркуші називались за осьовими меридіаном і паралеллю та назвою найбільшого населеного пункту, наприклад «42°50' Lemberg», «44°51' Rowno» та ін. Карти видруковані у чотири фарби, неодноразово перевидавались, особливо напередодні та під час Першої світової війни у 1910-их роках.

Карта «General Karte von Central Europa» (Генеральна карта Центральної Європи). 1873—1878 рр. Масштаб 1:300 000.

Аркуш «N 6 Stanisłau». 1875 р.

Видавництво: Військово-географічний інститут, Відень.

Карта неодноразово перевидавалася.

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinberg); німецька колонія Унтерберґен (Unterberg); Вулька (Wulka) та довкільні села.

Середньомасштабна топографічна карта видана Військово-географічним інститутом у 1873–1878 рр. На основі похідних картографічних матеріалів другого топографічного знімання (перевидавалась до першої половини 1880-их років). Пізніше була замінена «Генеральною картою Середньої Європи» масштабу 1:200 000, укладеною за матеріалами третього топографічного знімання.

«Генеральна карта Центральної Європи» видана на 207 аркушах (48 х 41,8 см), із них 22 аркуші охоплюють частини території сучасної України та українських етнічних земель поза її кордонами.

Частина карт (72 аркуші) укладена Військово-географічним інститутом за новими матеріалами генерала Й. Шеда, бувши збільшенням вищезгаданої карти, і видана у чорно-білому та трикольоровому варіантах під назвою «Генеральна карта Австро-Угорської монархії».

На основі «Генеральної карти Центральної Європи» у 1877—1878 рр. видається «Військово-маршрутна карта Австро-Угорської монархії, Боснії та Герцеговини» масштабу 1:300 000 на 56 аркушах. На карті показані шляхи, залізниці та місцевості, що є важливими для військових.

Карта «Die Kronlander Galizien und Bukowina». Масштаб 1:400 000. 1888 р.

Автори: Генріх Берґгаус (Berghaus Heinrich; 1797-1884), Фрідріх Хандтке (Handtke Friedrich; 1815-1879), Sohr Karl (Карл Зор).

Карта міститься в атласі. Атлас друкувався в 1888, 1891, 1892, 1894, 1895 рр.. Спеціальне видання 1908 р.

На карті позначені: Винники, Лисиничі, Гаї та ін.

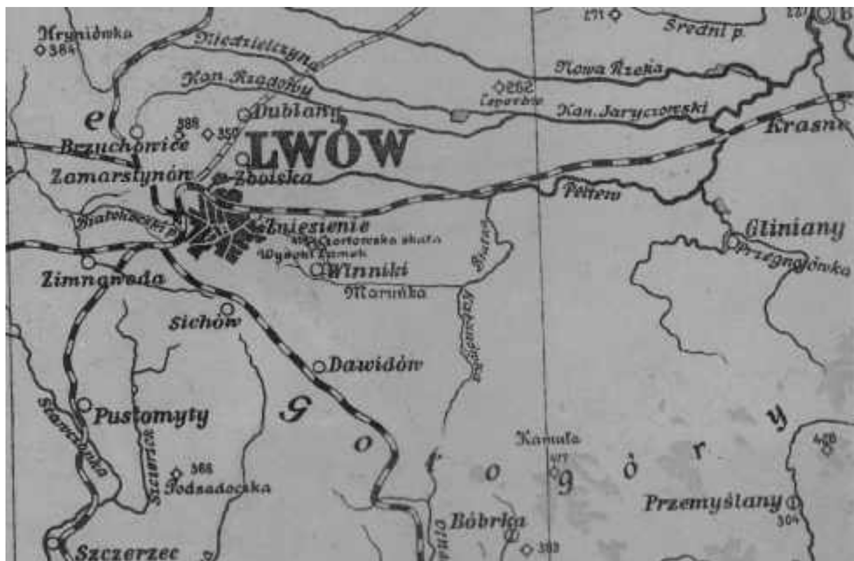
Подано межі повітів. Винники в складі Львівського повіту. В лівому куті карти міститься план Львова з околицями (масштаб 1:115 200).

Карта «Mapa ścienna Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z Księstw: Oświęcimskiem i Zatorskiem». 1894 р.

Автор: Станіслав Майерський (Stanisław Majerski; 1852-1926), польський географ та історик.

Видавництво: Львів (Lviv).

На карті позначені: Винники (Winniki); Чортова скеля (418); річка Марунька (Marunka) та довкільні села.

Карта «Mapa ścienna Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z Księstw: Oświęcimskiem i Zatorskiem». 1910 р.

Масштаб: 1:350 000.

Автор: Станіслав Майерський (Stanisław Majerski; 1852-1926), польський географ та історик.

Видавництво: Львів (Lviv).

На карті позначені: Винники (Winniki); Чортова скеля (418); річка Марунька (Marunka) та довкільні села.

Карта «Operationskarte» (Оперативна карта). Масштаб 1:400 000.
Карта неодноразово перевидавалася.
Аркуш «J 4 Lemberg». 1914 р.
Аркуш «J 4 Lemberg». 1915 р.

На карті позначені: Винники (Winniki); висота Чортової (Чатової скелі) 414 та довкільні села.

З 1912 р. по 1918 р. в картографічному інституті у Відні видавалася «Австрійська карта Європейської частини Росії» (Operationskarte «R») (10 верст). Масштаб: 1 400 000 або в 1 см — 4 км або 10 верст в дюймі. Карта охоплює значну частину європейської частини Російської імперії, крім Балтійського регіону. Національні та провінційні кордони присутні, однак, ці регіони не вказані конкретно.

Карта «Übersichtskarte von Zentraleleuropa» (Оглядова карта Середньої Європи). 1882—1918 рр. Масштаб 1:750 000.

Аркуш «Sekt. VI LWOW WLODZIMIERZ WOLYNSKI CZERNIOWCE». 1918 р.

Аркуш «E. 2. Tarnopol Brody Stryj Czernowitz». 1917 р.

На карті позначені: Винники (Winniki) та довкільні села.

Видана у 1882–1886 рр., спочатку на 45 (34 х 40 см), а згодом — на 54 аркушах (передавалась до 1915 р.). Друк і наклад карти здійснений видавництвом «Артарія і К°» (*Artaria & Compagnie*) у Відні. Карта укладена Військово-географічним інститутом на основі «Генеральної карти Центральної Європи» масштабу 1:300 000. На 10 аркушах цієї карти зображено територію українських земель. Замінена в 1902 р. «Оглядовою картою Європи» того ж масштабу.

З 80-их років XIX ст. на теренах Галичини, у тім числі й Львівщини, розпочались роботи з геологічного знімання у масштабі 1:75 000. Роботи здійснювали польські геологи А. Ломницький та В. Тейсейре. Результати знімання знайшли своє відображення у видаваному впродовж низки літ «Геологічному атласі Галичини» (1895—1912). Карти атласу виходили окремими зошитами разом з текстом і таблицями. До Першої світової війни в 1914 р. було видано 25 зошитів з 101 аркушем.

За Іваном Франком («Галицьке краєзнавство»): «Окремої згадки заслуговує цінне видання «Геологічного атласу Галичини», яке виходить на гроші краю і здійснюється молодими природознавцями Зубером і Дуніковським».

Під час складання карт «Геологічного атласу Галичини» було зроблено значний крок вперед з вивчення пліоцен-четвертинних відкладів, що в свою

чергу, дало можливість використовувати ці дані для робіт з геоморфології Передкарпаття.

Карта «Mapa ścienna Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem z Księstw: Oświęcimskiem i Zatorskiem». 1894 р. 1910 р. Масштаб 1: 350 000.

Автор: Station Станіслав Маєрський (Stanislaw Majerski).

Видавництво: Львів. Мова польська.

На карті позначені: Винники (Winniki); Чортова скеля (418); річка Марунька (Marunka) та довкільні села.

Карта «Mapa Galicyi». 1900 р.

Мова польська.

На карті позначені: Винники (Winniki), як центр Винниківського судового повіту та довкільні села.

Карта «Galicyja...» (Галичина. Адміністративна карта). 1903 р. Масштаб 1: 1 055 072.

Автор: Станіслав Маєрський (Stanislaw Majerski; 1852-1926) – польський географ та історик, член ради Львова, автор першої польської гіпсометричної карти. Навчався в гімназії св. Анни в Кракові та на філософському факультеті Ягеллонського університету (1879). Потім переїхав до Львова. 1894 р. взяв участь у міжнародному географічному конгресі в Лондоні. 1894 р. опублікував першу польську гіпсометричну карту «*Mapę ścienną Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim z księstwami oświęcimskim i zatorskim»* (масштаб 1: 350 000).

Мова польська.

На карті позначені: Виники (Winniki) та довкільні села.

Атлас «Atłas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej wydany z adnotacjami Akademii Umiejętności w Krakowie. Epoka przełomu z wieku XVI do XVII. Dział» // «Ziemie Ruskie Rzeczypospolitej» (Атлас історичний земель Речі Посполитої). 1904 р.

Автор: Олександр Яблоновський.

На карті позначені: Виники (Winniki) та довкільні села.

На Першому з'їзді польських істориків ім. Яна Длугоша у Кракові в 1880 р. Станіслав Смолька оголосив проект розроблення історичної мапи на підставі джерел XV – XVI ст. Вона мала включати такі елементи: кордони костьольного, політичного, судового поділу, розміщення королівських і церковних володінь. Він пропонував нанести на мапу-основу, складену на підставі карти давньої Польщі з прилеглими землями

сусідніх країн з мірилом 1:300 000, видану генералом Войцехом Хржановським у 1859 р. Концепція цього історичного атласу ґрунтувалася на «Zródłach dziejowych» Олександра Яблоновського і Адольфа Павінського. Згідно з первинною концепцією, атлас мав складатися з трьох частин – Пястовські землі – Велика Польща, Мала Польща, Мазовія і Підляшшя, друга частина це Руські Землі – Червона Русь, Поділля і Наддніпрянщина без Чернігівщини та третя частина – Литва [*Ніна Весельська*].

Однак реалізованою була тільки одна частина запланованого атласу. У 1904 р. польським істориком Олександром Яблоновським було видано «Atlas historyczny Rzeczypospolitey Polskiey…». Не дивлячись на те, що запланована робота не була завершена, вона виявилася переломною в еволюції концепції історичних атласів з огляду на застосування картографічної основи з великим мірилом, а також на реконструкцію елементів історичного змісту. Його новаторство полягало в першому, в історії польської історичної картографії, відтворенні на основі з мірилом 1:300 000 – вказаному С. Смолькою – земельної власності, границь, поділів землі і заселення на переломі XVI і XVII ст. [*Ніна Весельська*].

На картах атласу детально відображено адміністративний устрій українських земель на зламі XVI – XVII ст. у складі Польщі. В атласі подано межі та центри воєводств, земель і повітів, волостей (ґмін). Територія адміністративних одиниць виділена способом якісного фону. Атлас містить 16 аркушів карт (60х74,5 см) і два аркуші таблиць. Підготовку до видання і друк здійснив Військово-географічний інститут у Відні [*Ніна Весельська*].

Карта «Österreich-Ungarische Monarchie». Масштаб 1:1 000 000.
Карта неодноразово перевидавалася.
Аркуш «Blatt 2. Nordöstlscher Theil». 1910 р.
На карті позначені: Винники (Winniki) та довкільні села.

ПОЛЬСЬКІ МАПИ

Карта «Woiewodztwo Ruskie, część Krakowskiego, Sędomirskiego y Bełzkiego z Granicami Węgier, y Polski, ktore Gory Karpackie, Nakształt łańcucha Wyciągnione, od Gory Wolska, aż do Talabry, wyznaczaią (Воєводство Руське, частина Краківського, Сандомирського і Белзького з кордоном Угорщини і Польщі, вздовж якого, як витягнутий ланцюг, простягаються гори Карпати від гори Вольська до гори Талябри). На карті зображені Львівська (Ziemia Lwowska), Перемишльська (Ziemia Przemyslska), Сяноцька (Ziemia Sanocka), Жидачівська (Ziemia Zydaczewska), Галицька (Ziemia Halicka) землі.». **1772 р. Масштаб – приблизно 1:673 000.**

Видавництво: Париж.

Автори: Джованні Антоніо Рицци Занноні (Giovanni Antonio Bartolomeo Rizzi Zannoni; 1736-1814) – італійський географ та картограф; Францішек Флоріан Чакі (Franciszek Florian Czaki (Csaky de Kerestszegh); ?-1772) – картограф, капітан артилерії; Ян Ендерсх (Jan Fryderyk Endersch; 1705-1769) – картограф, математик, механік.

На карті позначені: Винники (Winniki) та великі населені пункти.

Карта поміщена в атласі (перший атлас польських земель).

Назва атласу: "Carte de la Pologne: Divisée par provinces et palatinats et subdivisée par districts, construite d'après quantité d arpentages d observations, et de mesures prises sur les lieux" (Карта Польщі, поділена на краї та воєводства, а також на округи, відтворена за численними розмежуваннями, спостереженнями і вимірами, здійсненими на місцевості).

Карти атласу охоплюють територію сучасної України, Польщі, Литви, Білорусі та західних районів Росії. Ініціатором видання був князь, меценат Юзеф Олександр Яблоновський (*Józef Aleksander Jabłonowski*).

Робота над атласом розпочалася в 1740 р. Для цього проводилися спеціальні детальні знімання воєводств. Завершальна робота виконувалася в Парижі.

Це перший детальний великомасштабний атлас Польщі до її поділів у 1772, 1793 і 1795 рр. Карти гравійовані та ілюміновані від руки. Атлас складався з 23 карт (однієї генеральної карти «Wizerunek powszechny Polski y Litwy» та її окремих частин). На л. 21 поміщена гравюра, де крім назви атласу, вказівки автора і року видання, присвяти Ю. Яблоновському, зображені алегоричні елементи, професійні атрибути (геодезичні інструменти), жанрові сцени.

На л. 22 вказано графічний масштаб в різних величинах (англійські, французькі милі, російські версти і т. д.), умовні знаки. На аркушах 2, 5, 6 на місці акваторії Балтійського моря поміщені зображення вітрильників, що є характерним для оформлення старих карт.

Кожен аркуш карти має власну назву. Рельєф зображений рисунком та штрихуванням. Одним з важливих елементів змісту карти є державні кордони, а також кордони воєводств і повітів. Це дозволяє визначити адміністративно-територіальну приналежність населених пунктів.

Карти досить точно і детально показують місцевість, мають координатну сітку, хоча зображення окремих географічних об'єктів не позбавлене помилок і спотворень. Крім того, показані багато елементів тематичного змісту, які зазвичай відсутні на загальногеографічних картах: ліси, мости, переправи, озера, болота, трясовини, дороги, канали, млини, скляні заводи, паперові фабрики, кузні та ін.

Відзначено наявність в населених пунктах замків, фортець, адміністративне значення міст, а також ярмарки, пошти, корчми, університети, центри архієпископств, абатств, монастирі, місцеперебування чудотворних ікон.

Місця видобутку корисних копалин: срібла, золота, олова, міді, залізних руд, сірки, солі, свинцю, купоросу, алюмінію і т. д.

Карта «Winniki». 1919 р.

Масштаб 1:25 000.

Видавництво: Biuro Kartograficzne Oddz. IV. Dow. Gen. Iwaszkiewicza.

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinberg); німецький цвинтар; німецька колонія Унтерберґен (Unterberg); залізнична колія Львів-Підгайці; залізнична станція на теперішній вул.. Івасюка; урочище Діброва (Dabrowa); між Вайнберґеном та Унтерберґеном – урочище Під діброва (Pod dabrowa); Ліс Жупан (Las Zupan); урочище Лисівка (Lysówka); Чортова скеля 414 м н. р. м. (Czartowska Skala); урочище Млинівці (Mlynowce); залізнична станція Маріївка (Mariówka); г. Приска 360 м н. р. м. (Góra Pryska) в районі сучасної вул. Забава; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками; Ліс Вулька (Las Wólka); поселення — Перша Вулька (Wólka), Друга Вулька, Сихівська Вулька (Wólka Sichowska); поселення Коп’ятин; потік Чишківський (Czyszkowski), що бере початок між г. Приска

та г. Копань й протікає через територію Першої Вульки; потік Чепін (Czepin), що протікає через територію Третьої Вульки; дорога на Львів; дорога на Бібрку; дорога на Золочів та довкільні села.

План «Plan m. Lwowa: według stanu z listopada i grudnia 1918 r.». 1919 р.

Масштаб 1:20 000.

На карті позначені: Винники (Winniki); Ліс Жупан (Las Zupan); урочище Лисівка (Lysówka); Чортова скеля 414,2 м н. р. м. (Czartowska Skala); урочище Млинівці (Mlynowce); залізнична станція Маріївка (Marjówka); г. Приска 360 м н. р. м. (Góra Pryska) в районі сучасної вул. Забава; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками; Ліс Вулька (Las Wólka); поселення — Перша Вулька (Wólka), Друга Вулька, Сихівська Вулька (Wólka Sichowska); дорога на Львів; дорога на Бібрку; дорога на Золочів; залізнична колія Львів-Підгайці та довкільні села.

Карта «Mapa Galicyi» (*Карта Галичини*). 1919 р. Масштаб 1:600 000.

Автор: Kettler Julius Iwan (1852-1921).

Формат аркуша: 109 х 77 см.

Видавництво: «Nakladem Ksiegarni Polskiej Bernarda Polonieckiego», Львів.

Надрукована в літографії «Carl Flemming und C. T. Wiskott».

На карті позначені: Винники (Winniki); дорога на Бібрку; дорога на Золочів; залізнична колія Львів-Підгайці та довкільні села.

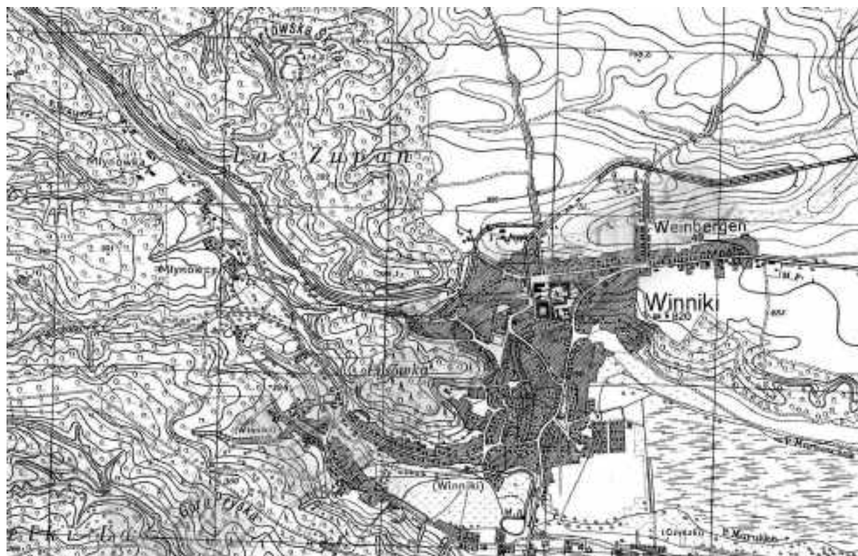
За О. В. Шишка «Картографування Львова (1918—1944)»: «Всю територію Польщі було розділено на аркуші, кожен з яких мав власне найменування за назвою найбільшого міста і код, який складався з номера колони (Slup) пояса (Pas). Аркуш Львова має код P 49 S 38 для карт масштабу 1:100 000 і складається з 9 аркушів масштабу 1:25 000, позначених A, B, C, D, E, F, G, H, J. Територію міста охоплюють аркуші D, E, G, H. Як план міста ці карти малоцінні через дрібний масштаб. Вони радше цікаві з огляду на зображення його околиць».

Карта «Mapa Szczegółowa Polski» (Детальна карта Польщі). 1919—1939 рр. Масштаб 1:25 000.

Аркуш «PAS49 SLUP38 H Lwów-Winniki». 1931 р.

Видавництво: Wojskowy Instytut Geograficzny.

Було видано аркуші: **«PAS49 SLUP38 E Lwów-Dublany» (1930 р.)**, **«PAS49 SLUP38 G Lwów-Zimna Woda» (1931 р.)**, **«PAS49 SLUP38 D Lwów-Brzuchowice» (1931 р.)**.

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen); Чортова скеля 414,2 м н. р. м. (Czartowska Skala); Ліс Жупан 392 м н. р. м. (Las Zupan); урочище Лисівка (Lysówka); урочище Млинівці (Mlynowce); урочище Млинівка (Mlynowka) між Млинівцями і теперішнім дріжджзаводом; р. Марунька (Marunka); потік Кривий (Krzywy); потік Марущак (Maruszczak) вздовж Діброви; потік Млинський (Mlynski) між Млинівцями та г. Приска; потік Чишківський (Czyszkowski), що бере початок між г. Приска та г. Копань й протікає через територію Першої Вульки; потік Сихівський (Sichowski), що протікає через територію Другої Вульки; г. Приска 360 м н. р. м. (Góra Pryska) в районі сучасної вул. Забава; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками; г. Копань 351,9 м (Góra Kopań); Ліс Вулька (Las Wólka); потік Чепін (Czepin), що протікає через територію Третьої Вульки; поселення — Перша Вулька (Wólka), Друга Вулька, Третя Вулька, Сихівська Вулька (Wólka Sichowska), Kopiatyn (Коп'ятин) – на південний захід від Третьої Вульки та довкільні села.

З 1923 р., коли були введені єдині нові топографічні знаки на польських картах, до 1928 р. видавалися кольорові карти масштабу 1: 25 000 на певні райони. Залежно від того, які карти були основою 1: 25 000, рамка карт в цей період була 6' широти і 10'довготи (від острова Ферро) (основа німецькі карти), або 5' широти і 9'довготи (від Пулково) (основа карти Російської імперії).

Пізніші видання (після 1928 р. за ін. даними 1931 р.) карти мали розміри 5' широти і 10' довготи (від Гринвіча).

Карти видавалися за оригінальним топографічним зніманням та за оновленими старими картами (або перевидавалися старі карти під нову рамку).

На один аркуш карти 1: 100 000 накладалися 9 карт масштабу 1:25 000. Отже, назву карти масштабу 1: 25 000 позначено назвою карти масштабу 1: 100 000, латинською буквою (A, B, C, D, E, F, G, H, I), що вказує на положення аркушу, а також за назвою найбільшого населеного пункту. Карти видавалися одноколірні, двоколірні або чотириколірні. Карти масштабу 1: 25 000 під час Другої світової війни використовувала німецька армія. Німці видали карти на територію України, Польщі, Литви, Білорусії. Всього в період 1919—1945 рр. було видано близько 1 700 WIG карт.

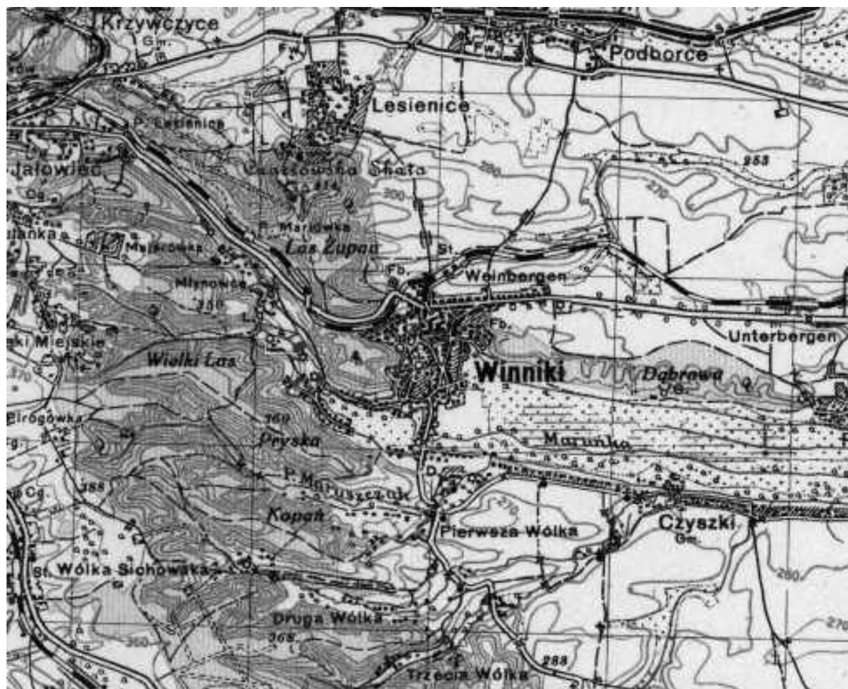
Карта «*Mapy Taktycznej* Polski» (Тактична карта Польщі). 1921—1939 рр. Масштаб 1:100 000.

Аркуш «A 49 B 38 (z. 6. K. XXX) Lwów» (Перший тип).

Аркуш «Pas 49 Slup 38 Lwów» (інші типи).

Видавництво: Wojskowy Instytut Geograficzny.

Аркуш «Lwów» видавався 1921 р., 1922 р., 1925 р., а також після 1927 р.; перевидавався чехословаками в 1938 р., німцями в 1941—1944 рр.

***На карті позначені*:** Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen); урочище Діброва (Dabrowa); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen); урочище Млинівці (Mlynowce); урочище Ялівець (Jalowiec) в районі сучасного дріжджзаводу; між Млинівцями і Ялівцем – урочище Маєрівка (Majerówka); залізнична станція Маріївка (Mariówka); р. Маруනька (Marunka); потік Марущак (Maruszczak); Ліс Жупан (Las Zupan); Чортова скеля 414 м н. р. м. (Czartowska Skala); урочище Пріска з висотою 360 м н. р. м. (Pryska) в районі сучасної вул. Забава; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками; Ліс Вулька (Las Wólka); поселення — Перша Вулька (Wólka), Друга Вулька, Третя Вулька, Сихівська Вулька (Wólka Sichowska), Kopiatyn (Коп’ятин) – на південний захід від Третьої Вульки та довкільні села.

До 1922—1923 рр. WIG в основному перевидавав карти інших держав, трансформуючи їх в карти масштабу 1: 100 000. Використовувалися австро-угорські карти масштабу 1: 75 000, чехословацькі карти масштабу 1: 75 000, карти Російської імперії масштабу 1: 84 000, 1: 126 000, німецькі карти масштабу 1: 100 000 (карта Німеччини, карта західної Росії). Зміст карт не змінювався.

З 1922—1923 рр. до 1927 р. видавалися карти системної номенклатури (так званого Першого типу) WIG масштабу 1: 100 000 (Mapa taktyczna — тактична карта). Основа карт — рекогносцировані старі карти. Розміри карт Першого (і наступних) типу 15' широти і 30' довготи (від Ферро), що

відповідає 32,0 х 27,8 см біля 55 паралелі). Назва карт позначалася номером ряду (перед ним в Першому типі буква A, в інших Pas-ряд) і номером стовпчика (перед ним в Першому типі буква B, в інших Slup-стовп).

Карти видавалися кольорові. До 1927 р. карта WIG 1: 100 000 Першого типу була видана на 40 відсотків території тодішньої Польщі. З 1927 р. карти WIG 1: 100 000 видавалися за оригінальним топографічним зніманням, також за старими картами. Карти (так званий Другий тип) видавалися в двох кольорах (іноді в чотирьох). Довгота рахувалася від Гринвіча, враховуючи, що різниця між Ферро і Гринвічем 17º 40'.

З 1929 р. по 1931 р. видавався так званий Третій тип карти WIG 1: 100 000. З 1931 р. видавався четвертий (Нормальний), чотириколірний тип карт, але до Другої світової війни WIG не встиг перевидати всі карти I-III типу. Всього було видано 482 карти на території Польщі, частково Литви, Латвії, Білорусії, України, Чехословаччини.

Цікаво, що після Другої світової війни топографи вже соціалістичної Польщі видавали карти масштабу 1: 100 000, але у WIG рамці. Карти правда були оновлені за раніше виданими РСЧА (радянськими) картами масштабу 1: 100 000. Цікаво, що видавалися і складові карти масштабу 1: 100 000: зустрічаються карти складені з 2 або 4 стандартних карт. Назва складових карт аналогічна звичайним — ряд позначений як Pas, стовпчик — як Slup (приклад Pas 39-40 Slup 32 Warszawa (arkusz zbiorowy). Як бачимо, додатково додано назву об'єкта, який зображає карта.

1921 р., професор Львівського університету, Є. Ромер заснував у Львові картографічний інститут, названий його іменем. Головним завданням інституту стало розроблення географічних карт. 1924 р. при інституті створено акціонерне товариство «Книжниця-Атлас». 1926—1932 рр. Є. Ромер розробив серію планів та карт Львова. Однією з перших була «Спеціальна карта околиць Львова» масштабу 1:100 000, актуалізована на 1924 р., мабуть, на основі розробок Військового географічного інституту. Спеціальною її назвали тому, що її розмір по горизонталі 46" (стандартний аркуш має лише 30").

Карта «Mapa specjalna okolic Lwowa» (*Спеціальна карта* околиць *Львова*). 1924 р.

Масштаб 1:100 000.

Видавництво: Książnica-Atlas.

Формат аркуша: 66 х 47,5 см.

Формат карти: 55 х 42,5 см.

На карті позначені: Винники (Winniki); фабрика тютюнових виробів; німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen); урочище Млинівці (Mlynowce); між Млинівцями і теперішнім дріжджзаводом – урочище Маєрівка (Majerówka); фабрика дріжджів; р. Марунька (Marunka); потік Чишківський (Czyszkowski); залізнична станція Маріївка (Mariówka); Чортова скеля 414 м н. р. м. (Czartowska Skala);

урочище Приска (Pryska) в районі сучасної вул. Забава; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками;

Ліс Вулька (Las Wólka); поселення — Перша Вулька (Wólka), Друга Вулька, Третя Вулька, Вулька Сихівська (Wólka Sichowska) та довкільні села. Гора Жупан не підписана, але вказано висоту 303 м н. р. м.; 6 млинів на річці і один млин в колонії Вайнберґен та 4 ставки (млини - зубчасте коліщатко).

Карта «Okolice Lwowa» (Околиці Львова). 1926 р.

Масштаб 1:150 000.

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen); урочище Млинівці (Mlynowce); р. Марунька (Marunka); потік Чишківський (Czyszkowski); Чортова скеля 414 м н. р. м. (Czartowska Skala); місцевість Вулька (Wólka) і т. д.

Карта «Mapa Operacyjna Polski» (Операційна карта Польщі). 1919—1939 рр. Масштаб 1:300 000.

Аркуш «86. Lwów» (видавався 1928 р., 1937 р.).

Видавництво: Wojskowy Instytut Geograficzny.

***На карті позначені*:** Винники (Winniki); р. Марунька (Marunka); висота 414 (Чортова скеля без підпису); залізнична колія Львів-Підгайці; дорога на Бібрку (через села Винничкі та Гончари) та довкільні села.

Операційна карта на території Польщі, частково Латвії, Литви, Білорусії, Німеччини, Чехії, Словаччини видавалася з 1919 р. до 1939 р. Перші видання — передрук відповідної німецької карти 1922—1926 рр. 1927 р. введена нова нумерація карт – видавалася нова за змістом та якістю карта.

Розмір листів карти — 1° широти х 2° довготи (відлік від Гринвіча). Проекція — багатокутника. Листи карти найменовано числом і назвою найбільшого міста на аркуші карти.

У картах використані топографічні знаки і символи. Рельєф відображений горизонталями через кожні 10 м.

Карти масштабу 1: 300 000 складалися по польських картах масштабів 1: 25 000 та 1: 100 000, а також по німецьких картах того ж масштабу, використовуючи новітній картографічний матеріал. Карти WIG 1: 300 000 видавалися в шести або семи кольорах. Всього було випущено близько 100 карт цієї збірки на територію Польщі та суміжних держав.

Використовуючи карти масштабу 1: 300 000, видавництво головного управління статистики Речі Посполитої (Польщі) підготувало та опублікувало адміністративну карту Польщі (Mapa administracyjna Rzeczpospolitej Polski). Карта видана в два кольори: зміст чорним, а темно-червоним кольором і спеціальними символами були відзначені адміністративні одиниці. Була закартографована майже вся територія Правобережної України.

Під час Другої світової війни WIG, працюючи в Шотландії (Единбург), підготував і опублікував (перевидав) також і карти масштабу 1: 300 000. Перевидані карти відрізнялися кольором від виданих до 1939 р. У змісті принципових відмінностей не відзначалося.

Карта «Mapa Polski i Krajów Ościennych» (Карта Польщі та сусідніх держав). 1936—1947 рр. Масштаб 1:500 000.

Аркуш «M-35-III LWÓW». 1944 р.

Аркуш «M-35-III LWÓW». 1945 р.

Аркуш «M-35-C LWOW» 1953 р. (Видаавництво: Sztab Generalny Wojska Polskiego).

Видавництво: Wojskowy Instytut Geograficzny.

На карті позначені: Винники (Winniki); залізнична станція Маріївка (Mariówka) між Млинівцями і теперішнім дріжджзаводом; висота 414 (Чортова скеля без підпису); залізнична колія Львів-Підгайці; дорога на Бібрку; Prusy (Ямпіль); Laszki (Сороки-Львівські); Hermanov (Тарасівка) і т. д.

«Карта Польщі та сусідніх держав» масштабу 1: 500 000 видавалася в 1936—1947 рр. WIG у Польщі та в еміграції (Единбург; Шотландія). Кожен аркуш карти показує територію рівну 1/4 міжнародної карти масштабу 1: 1 000 000. Назва карти масштабу 1: 500 000 (відповідно до міжнародної карти) римськими числами (I—IV) вказує на відображення чверті.

Додатково в назві зазначене найбільше місто на аркуші. Розмір листа карти — 2° широти х 3° довготи. Довгота рахується від Гринвіча. Карти видавалися кольоровими, рельєф зображений горизонталями і кольоровою гамою.

Зміст карти представлено умовними знаками і різними кольорами. Крім умовних знаків на рамці подано адміністративний поділ, гіпсометричний вид карти (зменшений), сусідні листи, взаємоположення аркушів карт масштабів 1: 1 000 000, 1: 500 000, 1: 300 000.

Відомі листи карти, видані для льотчиків — зміст на них генералізований.

Карта видавалася WIG'ом. і після Другої світової війни у 1946—1947 рр. Листи карти не збігаються з міжнародною картою і мають розмір 2° широти х 3° довготи. Довгота рахується від Гринвіча. Назва листів карти не відповідала міжнародній карті, кожен лист названо числом 1—12 і назвою найбільшого міста. Карти видавалися кольоровими, рельєф зображений горизонталями. Зміст карти представлено умовними знаками та різними кольорами.

Карта «Mapa Polski i Krajów Ościennych» (Карта Польщі та сусідніх держав). 1930-ті—1940-ві рр. Масштаб 1:1 000 000.

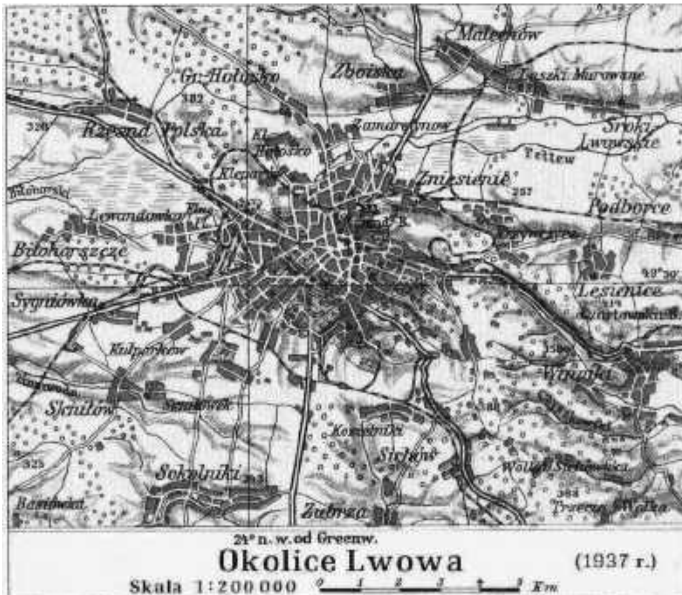
Аркуш «Warszawa - Lwów». 1943 р.

Видавництво: Wojskowy Instytut Geograficzny.

На карті позначені: Винники (Winniki); залізнична колія Львів-Підгайці; дорога на Бібрку; гора Камула (473 м н. р. м.) і т. д.

Карта «Okolice Lwowa» (Околиці Львова). 1937 р.

Масштаб 1:200 000.

На карті позначені: Винники (Winniki); потік Чишківський (Czyszkowski) – притока р. Марунька; Чортова скеля 414 м н. р. м. (Czartowska S.); Вулька Сихівська (Wolka Sichowska), Третя Вулька, Сихів та ін. довкільні села.

НІМЕЦЬКІ МАПИ

Карта «Galizien, Ungarn und Nebenländer» (складена в **1858 р**.).

Автор: Генріх Киперт (Heinrich Kiepert; 1818-1899) – німецький географ і картограф, член Прусської та Австрійської академій наук.

Формат карти: 45 х 54 см.

Поміщена карта в атласі «Neuer Handatlas über alle Theile der Erde».

На карті позначені: Винники (Winniki) та інші великі населенні пункти.

На карті показані: Королівство Угорщина, Велике князівство Трансільванія, Королівство Хорватія, Королівство Славонія, Королівство Далмація та Королівство Галичина.

Генріх Киперт протягом 1860-1865 рр. видав атлас «Hand-Atlas»; друге видання «Hand-Atlas» – 1871-1891 рр.; третє видання – «Kiepert's Grosser Hand-Atlas» – 1892-1900 рр. В цих атласах теж поміщена карта «Galizien, Ungarn und Nebenländer».

Генріх Киперт склав атлас стародавньої Греції, атлас античного світу та ряд інших карт, що були видані Прусською академією наук. Розселення українського народу було відображено на його дрібномасштабній «Етнографічній карті Російської імперії» (Этнографическая карта Российской империи). Титул розташовано у верхній частині по центру, легенду — у правому нижньому куті. Видана в Берліні 1862 р. Перевидавалася в Парижі, в Росії і т. д. На мапі автор виділяє один етнос — Russes (русів). До Russes (русів) відносить великорусів, малорусів (українців), білорусів, сибіряків та козаків. Ареал розселення українців проходить значно північніше від сучасного українсько-білоруського кордону. Вся Слобожанщина (майже до

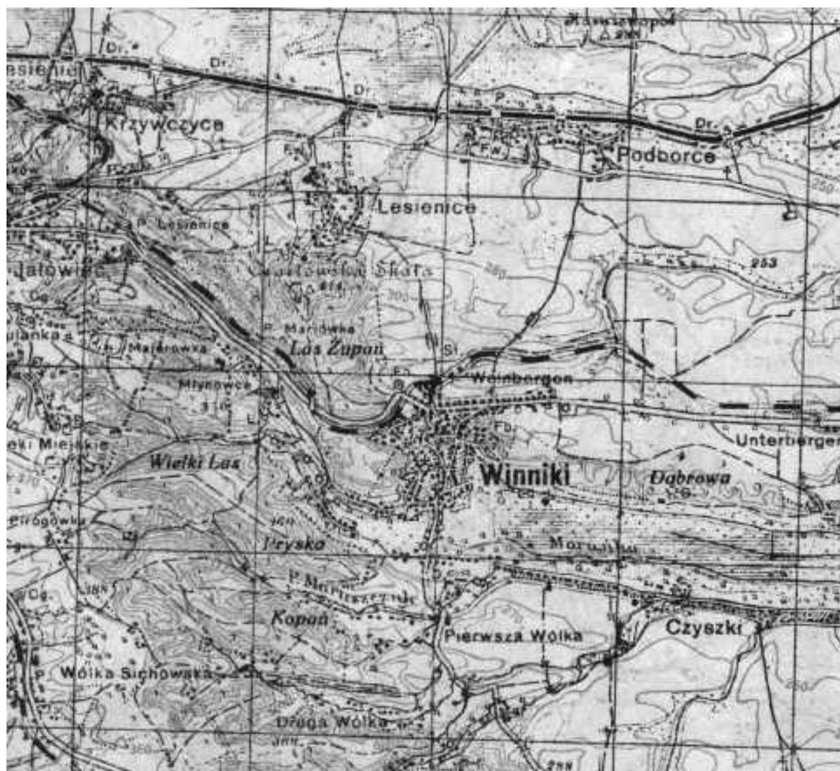
Курська), а також рівнинний Крим позначені як райони, що заселені українцями.

Карта «Karte des Deutschen Reiches». 1878—1945 рр.

Масштаб 1:100 000.

Аркуш «393 Lemberg (Lwów)». 1944 р.

Аркуш «393 Lemberg (Lwόw)» видавали 1941 р. та 1944 р. (складається з польських аркушів Рава Руська, Жовква, Городок Яґеллонський та Львів).

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen); урочище Діброва (Dabrowa); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen); урочище Млинівці (Mlynowce); урочище Ялівець (Jalowiec) в районі сучасного дріжджзаводу; між Млинівцями і Ялівцем – урочище Маєрівка (Majerowka); залізнична станція Маріївка (Mariówka); р. Марунька (Marunka); потік Марущак (Maruszczak); Ліс Жупан (Las Zupan); Чортова скеля 414 м н. р. м. (Czartowska Skala); урочище Приска (Pryska) в районі сучасної вул. Забава; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками; Ліс Вулька (Las Wόlka); поселення — Перша Вулька (Wόlka), Друга Вулька, Третя Вулька, Сихівська Вулька і т. д.

Топографічне знімання проводилося з 1878 р. по 1904 р.

Військові топографічні карти Німеччини видавалися (1940—1945 рр.) в масштабі 1:100 000 у вигляді так званих «Grossblat» (Великі аркуші), які об’єднували 4 довоєнних польських аркуші аналогічного масштабу, що були видані Військовим географічним інститутом Польщі. Основним матеріалом для складання цих карт були: Карта Німеччини масштабу 1: 100 000, карти зі збірки «Karte des westlichen Russlands» масштабу 1: 100 000, польські карти WIG масштабу 1: 100 000, латвійські карти масштабу 1: 75 000, литовські карти масштабу 1: 100 000. Протяжність аркушу: по широті (по вертикалі) 15′, по довготі (по горизонталі) 30′; відлік від Гринвіча; проекція — Гауса-Крюгера. Карти цієї збірки повністю або частково покривали територію України, Польщі, Литви, Латвії, Білорусії, Східної Пруссії. Карти мають велику і детальну легенду, що розташована в правій частині картки. Всі позначення зроблені німецькою мовою.

Використовуючи карти масштабу 1: 100 000 німецькі топографи підготували і видали Геологічну карту Східних територій (оригінальна назва «Wehrgeologische Stellungsbaukarte Ost», видавець генеральний штаб армії). Карти з цього набору охоплювали території заходу Литви і частину Польщі.

Використовуючи карти масштабу 1: 100 000, до закінчення Другої світової війни було виготовлено і видано набір карт «Panzerkarte» (Танкові карти). Карти з цього набору охоплюють лише територію Польщі.

Під час Другої світової війни німецька армія в рамках збірника «Ostland» 1: 100 000 видавала карти масштабу 1: 100 000 на територію Естонії, Латвії, Литви та західної Білорусії. Карти збірника «Ostland» видавалися на основі естонських, латвійських, литовських карт масштабів 1: 25 000, 1: 50 000, 1: 100 000, 1: 200 000, РСЧА карт масштабів 1: 50 000, 1: 100 000. Рамка карт збірника «Ostland» — 20' широти і 30' довготи, відлік від Гринвіча.

Карти видавалися кольорові. Аналогічно карти зі збірника «Russland» 1: 100 000 видавалися на територію Російської федерації, великої частини Білорусії та інших сусідніх держав. Карти видавалися на основі РСЧА карт різного масштабу, використовувалося аерофотознімання.

Карта «Reymann's topographische Special-Karte von Central Europa» (Спеціальна топографічна карта Центральної Європи). 1806—1917 рр.

Масштаб 1:200 000.

Аркуш «405 Lemberg ».

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen)та довкільні села.

Серія карт масштабу 1: 200 000 на територію Центральної Європи, відома як карта Рейманна (Reymann's Karte, Reymann'sche Karte). Видавалася в 1806—1908 рр. (перевидання до 1917 р.) у збірниках «Спеціальна топографічна карта Німеччини» (Topographische Special-Karte von Deutschland), «Спеціальна топографічна карта Центральної Європи» (Topographische Spezialkarte von Mitteleuropa).

Серія карт названа за ім’ям інспектора Депо карт Прусської армії Даніеля Рейманна (Daniel Gottlob Reymann; 1759—1837 рр.), який почав видання карт збірника. Карти Рейманна видавали: D. H. Reyman (1806—1836 рр.), Heinrich Berghaus (1836—1846 рр.), Carl Flemming (1846—1874 рр.), генеральний штаб Прусської армії (1876—1908 рр.).

Карти Рейманна масштабу 1: 200 000 охоплювали територію 68х48 км.

Листи карти — форми прямокутника, розміри рамки 34 × 23 см. Карти складені в конічній проекції, довгота від — Ферро.

Карти друкувалася одним кольором. На основі карти Рейманна, напередодні Першої світової війни, видавалася кольорова карта масштабу 1: 200 000 для льотчиків – «Feldmassig hergestellte Fliegerkarte». Карти цієї збірки видавалися не тільки на територію Німеччини, але й на території України, Польщі, Білорусії (приблизно до Мінська), Латвії, Литви. Карти Рейманна використовувалися і при розробці деяких карт масштабу 1:100 000 зі збірки «Karte des westlichen Russlands» (карта Західної Росії) в 1912—1917 рр.

Карти масштабу 1:200 000 із серії «Topographische Übersichtskarte des Deutschen Reiches» (Оглядова топографічна карта Німеччини) видавалися виключно на тодішню територію Німеччини. Розмір карт із серії «Topographische Übersichtskarte des Deutschen Reiches» — 60' х 30'. Карти видавалися в кольорі. Проекція конічна, довгота — від Ферро.

Карта «Übersichtskarte von Mitteleuropa» (Середня Європа). 1890—1944 рр.

Масштаб 1:300 000.

Аркуш «S 50 Lemberg (Lwów)».

Аркуш «S 50 Lemberg (Lwów)» видавався в 1938 р., 1940 р., 1944 р., передрук з польської карти 1937 р. (масштаб 1:300 0000), **аркуш «86 Lwów (Lemberg)».** Назва збірки карт під час окупації — «Osteuropa». Збірка карт «Osteuropa» охоплювала територію Середньої та Східної Європи від Варшави до Уралу, від Північно-Льодовитого океану до Чорного моря.

Більшу частину Європи охоплює збірка карта Середньої Європи в масштабі 1:300 000 («Übersichtskarte von Mitteleuropa»), східну частину Європи — збірка «Osteuropa 1: 300 000», північну частину — «Nordeuropa 1: 300 000». Деякі території були охоплені двома різними збірками (наприклад, Вільнюс (Vilnius) був покритий картою «T55 Vilno» зі збірок «Osteuropa» та «Übersichtskarte von Mitteleuropa»). Крім згаданих вище збірок було підготовлено й опубліковано безліч німецьких карт в масштабі 1:300 000 у збірках: «Europa 1:300 000», «Mitteleuropa 1:300 000», «Karte de Europaischen Russland 1: 300 000»), «Finnland 1: 300 000», «Norway 1: 300 000» і т. д.

Аркуш 1944 р. мав назву «S 50 Lemberg» (без Lwow).

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen); залізнична колія «Львів-Підгайці»; залізнична станція Маріївка (Marjówka); р. Марунька (Marunka); Чортова скеля 414 м н. р. м. (Czartowska Skala); дорога на Бібрку (через Виннички); поселення — Перша Вулька (Wólka), Друга Вулька, Третя Вулька і т. д.

Карта перший раз видавалася у 1890—1917 рр. в конічній проекції Кауперта (східні листи) та в проекції багатогранника (західні листи). Величина карт — 2° довготи і 1° широти; довгота — від острова Ферро. Траплялися й об'єднані (по 4 або 6) листи (Zusammendrück). Карта видавалася в 6 кольорах. У 1893 р. і 1914 р. було видано аркуш «S 50 Lemberg (Lwow)».

У часи Другої світової війни карта неодноразово перевидавалась (видання німецького генштабу Люфтваффе (Generalstabes der Luftwaffe). Німецькі топографи використовували старий картографічний матеріал (набір карт Середньої Європи в масштабі 1:300 000 (Ubersichtskarte von Mitteleuropa), нове топографування (території Німеччини), найновіший картографічний матеріал із сусідніх країн (наприклад, польські WIG карти в масштабі 1:300 000, естонські, латвійські карти в масштабі 1: 200 000, чехословацькі карти масштабом 1:200 000, російські карти (РСЧА) в масштабі 1: 100 000-500 000). Карти мають розмір — 2° довготи і 1° широти. Довгота рахується від Гринвіча. Технічні характеристики проекції карти — СК: Deutsche Heeresgitter (DHR) в системі Гауса-Крюгера (поперечної проекції Меркатора). Масштабний фактор = 1; ширина смуги = 6°; еліпс Бесселя. Східні листи в конічній проекції Кауперта. Карта видавалася в 5 кольорах.

Траплялися комбіновані (з 4 або 6) листи (Zusammendruck). На рамках подана додаткова інформація: скорочення, переклад скорочень, знаки й символи, масштаб, ім'я листа, інформація з якого картографічного матеріалу карта виготовлена, адміністративний поділ та інша інформація. Карти, які покривали територію сходу Росії були убогими в елементах: показані тільки основні дороги, населені пункти, гідрографія.

Карта «Deutsche Weltkarte 1:500 000». 1936—1945 рр.

Масштаб 1:500 000.

Аркуш «M-35-SW Lemberg». 1944 р.

Аркуш «M-34-SO Przemysl». 1943 р.

Аркуш «M-34-SO Przemysl». 1944 р.

Аркуш «M-35-SW TSCHERNOWIZ». 1941 р.

Аркуш «M-35-SW TSCHERNOWIZ». 1944 р.

Аркуш «N. M. 35 SW Cernauti». 1940 р.

На карті позначені: Винники (Winniki), залізнична колія «Львів-Підгайці» та довкільні села.

Готуючись до Другої світової війни й під час війни німецькі картографи видавали карти масштабу 1:500 000 в збірках: «Vogels karte von Mitteleuropa», «Vogels karte von Mitteleuropa Fliegerkarte», «Fliegerkarte», «Deutsche Heereskarte Europa», «Deutsche Weltkarte 1: 500000», «Deutsche Heereskarte Europa Fliegerausgabe». При складанні карт використовувався весь доступний картографічний матеріал. Зазвичай, в одну Міжнародну карту масштабу 1: 1 000 000 поміщалися чотири карти масштабу 1:500 000. Карти нумерувались за картою масштабу 1:1 000 000, буквами (NW, NO, SW, SO) які вказували положення листа. Траплялися й складові (по 2, 4, 6) листи.

Номенклатура аркушів карти масштабу 1:500 000 відрізняється від радянської тільки тим, що замість літер А, Б, В і Г ставилися літери NW, NO, SW, SO (північний захід, північний схід, південний захід або південний схід) що вказують, в якій чверті аркуша карти масштабу 1:1 000 000 розташований даний лист масштабу 1:500 000. На деяких листах замість цих літер ставилися римські цифри: I, II, III і IV. Так, наприклад, лист з містом Берлін має номенклатуру NN-33-NO або NN-33-II.

Карта «Deutsche Heereskarte 1:1 000 000». 1930-ті—1940-ві рр.
Масштаб 1:1 000 000.
Аркуш «M-35 Ausg.3 Lemberg». 1944 р.

На карті позначені: Винники (Winniki), залізнична колія «Львів-ПідПідгайці» та довкільні села.

ФРАНЦУЗЬКІ МАПИ

Карта «Carte Nouvelle des Royaumes de Galizie et Lodomerie, avec le District de Bukowine» (Нова карта королівства Галичини й Лодомерії з дистриктом Буковина). 1776 р.

Автори: **Тобіас Конрад Лоттер** (Tobias Conrad Lotter; 1717-1777; гравер та видавець мап) та його син **Маттіас Альбрехт Лоттер** (1741-1810), який відновив та видав велику частину батькових мап. Тобіас Конрад Лоттер жив і працював у Аугсбурзі (Німеччина). Родинний картографічний бізнес він успадкував у 1756 р. від свого тестя Маттіаса Зойттера. Лоттер видавав атласи і різноманітні листові мапи.

На карті позначені: Винники (Winniki) та довкільні села.

Дана мапа видана в м. Аугсбург. Масштаб в милях. Мова – французька, частково латинська. Це мапа з фондів Нью-Йоркської публічної бібліотеки. Мапа цікава тим, що на ній подано адміністративно-територіальний устрій Галичини, Лодомерії та Буковини в період 1775-1782 рр. ***Винники в цей період належали до дистрикту Жовква.***

Історична довідка. Наприкінці 1773 р. територію Галичини було поділено на 6 циркулів (округів, крайсів): Львів, Галич, Белз (центр – Замостя), Самбір, Величка, Пільзно (центр – Ряшів). Циркули ділилися на 59 дистриктів (нім. distrikt), кожен з яких мав свій номер (дистрикти проіснували до 1782 р.). Їхніми центрами ставали міста, містечка і навіть великі села. До складу Львівського циркулу входило десять дистриктів: Рава, Жовква, Броди I, Броди II, Городок, Бібрка, Золочів, Зборів, Бережани, Теребовля. Територія Львівського циркулу (округу) відповідала приблизно Львівському і Теребовлянському повітам Руського воєводства з невеликою прикордонною частиною Белзького воєводства (Рава) та частиною Кременецького і Луцького повітів Волинського воєводства. 11 жовтня 1774 р. львівський губернатор представив проект нового адміністративного поділу, затверджений 14 березня 1775 р. Число й розміри циркулів не змінилися, число дистриктів зменшено до 19. Змінилися лише деякі назви циркулів (Галич – Станіслав, Величка – Казімєж). Проект нового адміністративно територіального поділу був уведений в дію 1777 р. Відповідно до нього, Львівський циркул розділено на дистрикти з центрами у Жовкві, Бродах і Бережанах.

Карта «Lemberg. Carte de la Roumanie et pays limitrophes». 1916 р. Масштаб 1: 500 00.
Видавництво: Service Géographique de l'Armée.
На карті позначені: Винники (Winniki) та довкільні села.

МОСКОВСЬКІ (РОСІЙСЬКІ) ТА РАДЯНСЬКІ МАПИ

Карта « Специальная карта Западной России». 1853 р.
Масштаб: 1:420 000 (10 верст).
Аркуш: «XXXIX Краков».
Формат карти: 75 х 50 см.
Автор: Ф. Шуберт.

Це перша російська карта де зображено м. Винники.

На карті позначені: Винники; німецькі колонії Вайнберґен та Унтерберґен; р. Марунька (без підпису); поселення — Сихівська Вулька та довкільні села.

Повна назва карти – «Специальная карта Западной части Российской Империи, составленная и гравированная в 1/420000 долю настоящей величины при Военно-Топографическом Депо, во время управления генерал квартирмейстера Нейдгарта под руководством генерал-лейтенанта Шуберта». Так звана «Десятиверстовка Шуберта» – повне видання 1832 р. на 62 аркушах з додатковим листом умовних позначень. Ця карта була основною капітальною працею Військово-Топографічного Депо після видання в 1804-1816 рр. «Стоаркушевої» карти.

Середня паралель: 54° 30' північної широти.

Середній меридіан: 50° 30' від Ферро.

1821 р. під керівництвом генерала-лейтенанта Ф. Шуберта було розпочато складання «Специальной карты Западной России» (Спеціальної карти Західної Росії). Праця над картою тривала до 1840 р. Свою назву карта отримала від прізвища головного керівника робіт Ф. Ф. Шуберта (1789-1865) – першого директора Корпусу військових топографів. Карту укладено в довільній проекції Бонна.

За попереднім планом передбачалося «Спеціальну карту» видати на 57 аркушах і 13 клапанах. Але через нестачу офіцерів-укладачів, роботи по

складанню «Спеціальної карти» просувалися надзвичайно повільно. Тому в 1824 р. роботи над картою було припинено. Між тим потреба у Спеціальній «десятиверстовій» карті була настільки значна, що в 1826 р. знову приступили одночасно і до продовження складання і до початку гравірувальних робіт мапи Шуберта. Не дивлячись на те, що з 1826 р. по 1840 р. «Спеціальна карта» Шуберта була основною і найголовнішою працею Військово-Топографічного Депо, але вона так і не була доведена до кінця. За детальністю і точністю вона значно переважала «Стоаркушеву» карту. Її перевидавали до кінця 1860-х років. На територію України припадає 20 аркушів карти Шуберта, правда частина території Закарпаття і Прикарпаття на них відсутня. Масштаб карти Шуберта — 10 верст в англійському дюймі, що відповідає масштабу 1:420 000 (1 см = 4,2 км). Розмір листа 75 х 50 см, що відповідає 315 х 210 км місцевості.

До середини XIX ст. «Спеціальна карта» Шуберта була найдокладнішою картою на територію заходу Російської імперії. Але тому, що точність її була не дуже високою, то вже в 1863 р. під керівництвом І. А. Стрельбицького була розпочата робота по створенню «Нової спеціальної карти Європейської Росії».

З 1830-х років російські військові топографи розпочали знімання і видання «триверстової» (М 1:126 000) карти західних прикордонних територій і «десятиверстової» (М 1:420 000) карти Європейської Росії.

З 1845 р. роботи із складання «триверстової» карти поширились на всю територію Європейської Росії, а «десятиверстова» Спеціальна карта Європейської Росії І. Стрельбицького була завершена в 1865-1871 рр. «Триверстова» карта мала детальне зображення рельєфу штрихами, була детальною і наочною, неодноразово перевидавалась і була найпоширенішою у вжитку на ті часи. Львів (в т. ч. і Винники) не увійшов до даної збірки карт.

Карта «Специальная карта Европейской России». 1903 р.

Масштаб 1:420 000 (10 верст).

Формат: 52 × 66 см.

Автор: І. Стрельбицький.

Видавництво: Военно-Топографическое Управления Генерального Штаба.

На карті позначені: Винники; німецькі колонії Вайнберґен та Унтерберґен; поселення Млинівці (Млиновецъ) в районі теперішнього Винниківського озера; залізнична колія «Львів-Підгайці»; р. Марунька (без підпису); поселення — Перша Вулька (Волька), Друга Вулька, Третя Вулька та довкільні села.

Під керівництвом військового картографа І. П. Стрельбицького (1828-1900), українця, уродженця Полтавської губернії, протягом 1865-1871 рр. було укладено на 152 аркушах і в 1871 р. видано перші аркуші «Специальной карты Европейской России» (Спеціальної карти Європейської Росії із прилеглою до неї частиною Західної Європи та Малої Азії) масштабу

1:420 000 (10 верст в одному дюймі). Всього було видано 178 листів, що покривали простори Європейської частини Росії, включаючи Фінляндію і нинішні території України, Балтійських країн, Білорусі та Молдови, а також частину азіатської Російської імперії аж до Оренбурга та Уфи. На півночі карта І. Стрельбицького охоплювала узбережжя Льодовитого океану, а на півдні покривала весь Кавказ і місцевість аж до південного узбережжя Чорного та Каспійського морів. Карта охоплювала не лише Європейську Росію, а й значну частину Німеччини, Австро-Угорської імперії, Балкан та Малої Азії. Західна частина Центральної України була покрита «Военно-топографической картой» у масштабі 1:84 000. У 1914 р. її видано як «Секретную карту Западного приграничного пространства» на 200 аркушах (Волинська, Київська, Подільська, Мінська губернії).

В основу створеної «десятиверстової» карти покладено оригінали «триверстової» військово-топографічної карти. Друкувалася карта в 4 фарби: методом гравірування на мідь наносилася чорна фарба, що показує всі контури і назви та коричнева (показує рельєф). На камені гравірували лісові масиви та водоймища, забарвлюючи їх у зелений і синій кольори відповідно.

На аркуші нанесена сітка в Пулковській системі координат. Проекція карти: рівнокутна конічна проекція Ламберта (Lambert Conformal Conic – широта 1: 45°, широта 2: 59°); центральний меридіан: 10° на схід від Пулково або 40°19'30.00"E від Гринвіча; оригінальна широта: 52°30'00.00"N.

З особливою повнотою на карті зображені гідрографія та населені пункти. Крім цього вказані церкви та храми, заводи, фабрики та інші великі споруди. Рельєф позначений штрихами із зазначенням окремих улоговин,

рівнин, гір та гірських хребтів. З інших елементів змісту показані шляхи сполучення, кордони, ліси, піски, болота.

На територію України припадає 21 аркуш. Карта постійно оновлювалась і неодноразово перевидавалась (останнє видання було здійснене в 1925–1934 рр.). 1903 р. вона складалась із 167 аркушів.

«Десятиверстова» карта І. О. Стрельбицького була видатним твором російської військової картографії XIX ст. За її редагування І. Стрельбицькому в 1872 р. була призначена довічна пенсія, у 1875 р. на Міжнародному конгресі в Парижі присуджена медаль. Практична цінність «Специальной карты Европейской России» зберігалась до 1930-х років. Вона служила основою для багатьох тематичних карт Європейської Росії, у тому числі геологічної карти. У радянський період карта була використана при укладанні гіпсометричної карти європейської частини СРСР масштабу 1 : 1 500 000.

Карта «Европейская Россія». 1903 р.
Масштаб 1:2 000 000.

Видавництво: Картографическое заведение товарищества А. Ф. Маркса, Петроград.

На карті позначені: Винники та великі населені пункти.

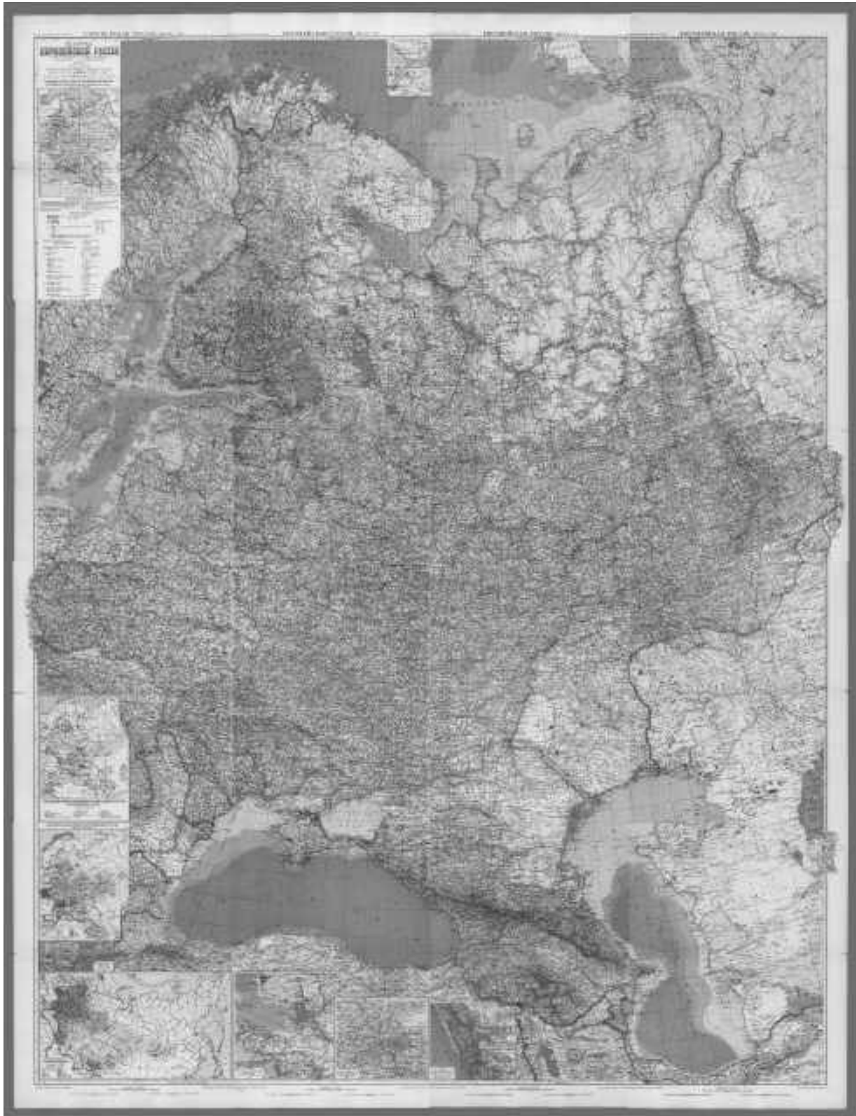
Карта поміщена в атласі «Новый настольный атласъ А. Ф. Маркса».

Великий всесвітній настільний Атлас Маркса був задуманий Марксом Адольфом Федоровичем. Складений за редакцією професора Петрі Едуарда Юлійовича та Шокальського Юлія Михайловича. Атлас містить 62 головні й 160 додаткові карти, додаток пояснювального тексту до 8 карт з кліматології, складених професором В. Беббером і В. Кеппеном, і алфавітний покажчик географічних назв. Всього було 12 видань Великого всесвітнього настільного Атласу Маркса (деякі видання доповнені й виправлені). Атлас видано в твердих обкладинках розміром 44 см х 30 см х 6 см. Атлас Маркса є найбільшим російським атласом, виданим до виходу в світ «Великого радянського атласу світу». За якістю своїх карт і оформленням він не поступається кращим закордонним атласам. Але слід врахувати, що цей атлас видавався при безпосередньому зв'язку з лейпцизькими німецькими картовидавництвами, і більшість його карт є точним відтворенням готових карт з німецького «Нового атласу всіх частин світу Дебеса» (Neuer Handatlas fiber alle Teile der Erde», Leipzig, Wagner u. Debes, 1895), лише з перекладом на російську мову назв і деякою коректурою.

Шокальський Юлій Михайлович (1856-1940) – російський географ, океанограф, картограф, почесний член АН СРСР, чл.-кор. ряду інших АН, президент Географічного товариства з 1917 р. по 1931 р. Займався практичними питаннями метеорології та гідрології. У 1923-27 рр. керував експедицією з комплексного вивчення Чорного моря.

Петрі Едуард Юлійович (1854 -1899) – російський географ, етнограф, антрополог, радник, дворянин, віце-голова Російського антропологічного товариства. У 1887 - 1899 роках очолював кафедру географії та етнографії на

природничому відділенні фізико-математичного факультету Петербурзького університету (був запрошений на цю посаду міністром народної освіти).

1903 р. Карта «Европейская Россія»

Е. Ю. Петрі став першим в російській науковій літературі використовувати термін «біосфера», проводив археологічні та антрополого-

географічні експедиції. Основні праці: Навчальний географічний атлас, виданий А. Ф. Марксом (1898 р., пізніше багаторазово перевидавався), Основи антропології (1890), Соматична антропологія (1895-1897), Методи і принципи географії (1892), Критичний огляд іноземних посібників при викладанні та вивченні географії (1897), Великий всесвітній настільний Атлас Маркса, під редакцією Е. Ю. Петрі і Ю. М. Шокальского (1903).

Карта «Карта Восточной Галиции». 1915 р.
Масштаб 10 верст в англійському дюймі.

Автор: Г. Склодовський.
Видавництво: Фр. Карповича, Варшава.
Формат карти: 72 х 57 см.
На карті позначені: Винники; залізнична колія «Львів-Підгайці» та довкільні села.

Карта «Великая европейская война. Специальная карта западного (Русского) театра войны». 1916 р.

Масштаб 1:2 000 000. Масштаб 50 верст в дюймі.

Автор: під редакцією Ю. М. Шокальського.

Формат: карта на двох аркушах по 65 х 107 см.

Видавництво: Картографическое заведение товарищества А. Ф. Маркса, Петроград.

Опублікована в безкоштовному додатку до журналу «Нева».

На карті позначені: Винники та великі населені пункти.

Карта охоплює території: Україна, західна частина Європейської Росії, Білорусь, Молдова, Литва, Естонія, Латвія, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, частина Фінляндії та Швеції.

Висоти і глибини виражені в метрах. На карті показано кордони держав у 1916 р. (розпал Першої світової війни). Також позначені: фортеці, форти, сторожові пости, монастирі, церкви, каплиці, ярмарки, фабрики, заводи,

поштово-телеграфні станції, поштові станції, телеграфні лінії, залізничні дороги зі станціями, шосейні дороги, поштові дороги, польові дороги, перевали, гавані, пароплавні пристані, пароплавні лінії, маяки, плавучі маяки, канали, канали для осушення, болота.

До середини 1930-х рр. топографічне картографування в Росії, а пізніше і в СРСР проводилось в старих верстових масштабних рядах. Проте з 1920-х рр. поступово вводяться метричні ряди масштабів топокарт, які остаточно були затверджені в 1934 р. (1:10 000, 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000, 1:500 000, 1:1 000 000). 1928 р. було прийнято рішення про введення в СРСР єдиної системи прямокутних координат Гаусса-Крюгера.

Карта «Австро-Венгрия. ЛЬВОВЬ». 1916 р.
Масштаб 1:75 000.
Аркуш 6 лист XXX.

Ця карта є копією австро-угорської карти «Spezialkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie» (Нова спеціальна карта Австро-Угорської монархії та приєднаних областей). 1873—1918 рр. Масштаб 1:75 000. Видавництво: Військово-географічний інститут, Відень. Аркуш «ZONE 6 COL XXX LEMBERG».

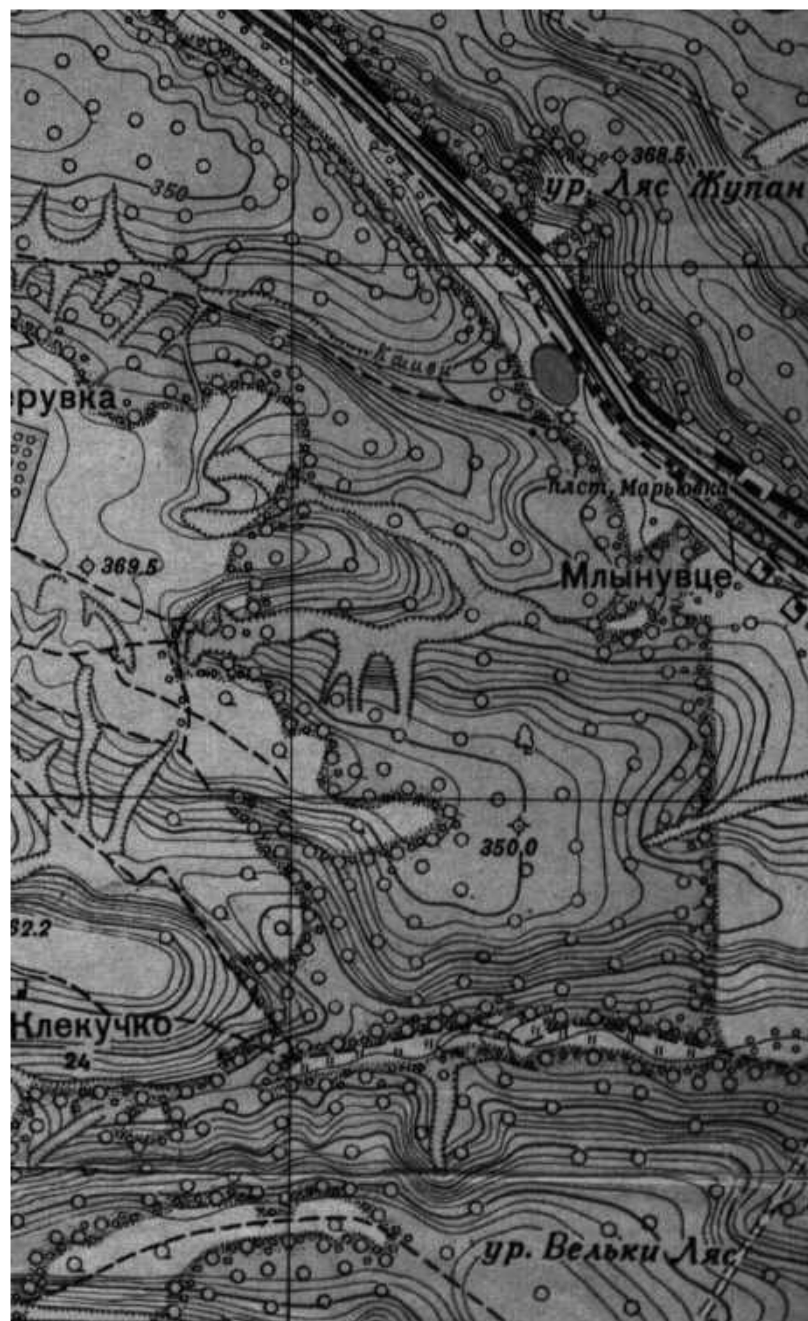
На карті позначені: Винники; німецька колонія Вайнберґен; німецька колонія Унтерберген; р. Марунька; потік Чишківський; урочище Діброва (Домброва); Чортова скеля 414 м (Чартовска скала); Ліс Жупан (303 м н. р. м); урочище Приска (360 м н. р. м.) в районі сучасної вул. Забава; Великий ліс між Сиховом і Винниками; урочище Млинівці; урочище Ялівець в районі сучасного дріжджзаводу; пивоварня (на території теперішнього дріждж-заводу); між Млинівцями і Ялівцем – урочище Маєрівка (Маерувка); тютюнова фабрика; тютюнові млини на р. Марунька; Ліс Вулька; поселення — Перша Вулька, Друга Вулька, Третя Вулька, Сихівська Вулька та довкільні села.

Карти РККА (РСЧА; Робітничо-селянська Червона армія). Рік випуску: 1918—1945 рр.

Радянські карти. Рік випуску: 1945—1991 рр.

Карта «ПЛАН Г. ЛЬВОВ». 1944 р.
Масштаб 1:15 000.

На карті позначені: Ліс Жупан (Ляс Жупан) 368, 5 м н. р. м; урочище Млинівці (Млынувце); залізнична станція Маріївка (Марьювка); урочище Ялівець (Яловец) в районі сучасного дріжджзаводу; між Млинівцями і Ялівцем – урочище Маєрівка (Маерувка); урочище Великий Ліс і т. д.

368.5
ур. Ляс Жупан
350
Кацеи
ерувка
кяст. Марьювка
369.5
Млынувце
350.0
62.2
Клекучко
24
ур. Вельки Ляс

Карта «Бланковая карта СССР». 1946 р. Масштаб 1:2 500 000.

Автор: під редакцією І. П. Заруцької.

Видавництво: Картографічна фабрика №6.

***На карті позначені*:** Винники та великі населені пункти.

«Бланкова карта СРСР» була надрукована на 32 аркушах. Складена картфабриками і науково-редакційною картчастиною ГУДК при Раді Міністрів СРСР у 1944-1945 рр., в конічній рівнопроміжній проекції. Карта складалася під загальним керівництвом інженера Ларіна Д. А. та відповідального редактора карти Заруцької І. П. Технічний редактор Лазуткіна Н. А. Тираж 5 000 примірників. Поряд з «Державною картою СРСР в масштабі 1:1 000 000», це перша післявоєнна цивільна карта всього Радянського Союзу та найближчих прикордонних країн. На її основі згодом буде створено безліч різних атласів СРСР, наприклад атлас 1947 р. Карта із-за невеликого тиражу поширювалася в основному в університетські та інститутські бібліотеки.

Карта «Тактична карта. Масштаб 1:50 000».

Аркуш «Винники ІЗ-35-073-3 М-35-73-В». 1985 р.

Видавництво: Генеральний штаб Червоної Армії. Генеральний штаб СРСР.

На карті позначені: Винники; Чишки; Волиця (Волица); Бережани (Бережаны); Соснівка (Сосновка); г. Чортова Скеля (Чертовая Скала 401, 4 м н. р. м.); р. Марунька; урочище Діброва (Дуброва); Комсомольське озеро; ліс Вулька (між Бережанами і Пасіками-Зубрицькими); урочище Великий Ліс (між Комсомольським (Винниківським) озером і Пирогівкою), озеро «Електрон» на Вульці (не підписано), стави радгоспні на Вульці (не підписані) та довкільні села.

Карта складена за картою масштабу 1:25 000, що була створена за матеріалами зйомки 1948, 1949 рр. і оновлена в 1984 р. Стан місцевості на 1984 р. Суцільні горизонталі через 10 м.

Карти РСЧА масштабу 1: 50 000 видавалися з початку 1930-их рр. РСЧА карти масштабу 1: 50 000 складалися, використовуючи старі карти Німеччини масштабу 1: 25 000, карти Російської імперії масштабу 1:42 000, 1:21 000 (0,5 і 1-верстова топографічна зйомка), оригінальну топографічну зйомку. Карти більш пізнього видання були оновлені за доступними картографічними матеріалами (польськими, естонськими, латвійськими, литовським топографічними картами), рекогносцировкою місцевості. РСЧА карти масштабу 1:50 000 складені в системі координат 1931 р.

Координати розраховані в шести градусних зонах проекції Гауса-Крюгера, використані параметри еліпсоїда Бесселя. Протяжність аркушу: по широті (по вертикалі) 10′ (бл. 19 км), по довготі (по горизонталі) 15′ (до 28 км); відлік від Гринвіча. Зустрічалися складові карти, рамки яких мали розміри 10' широти і 30' довготи. На картах викреслена кілометрова сітка, мінутна рамка. Рельєф зображений горизонталями через кожні 10 м.

Генеральний штаб Червоної Армії до Другої світової війни підготував і видав перше видання карт масштабу 1: 50 000 на територію України. Друге видання карт масштабу 1:50 000 підготовлені й опубліковані в 1947—1950 рр. з використанням змісту новопідготовлених карт масштабу 1:25 000. Друге і наступні видання карт масштабу 1:50 000 (після Другої світової війни) були видані тільки в системі координат 1942 р. Карти масштабу 1: 50 000 єдині, що не видавалися в системі координат 1963 р. На картах починаючи з другого видання на рамках було позначено магнітне схилення.

Третє видання карт масштабу 1:50 000 опубліковано в кінці 1950-их рр. Карти підготовлені з використанням нових карт 1:25 000 або з аерофотозйомки. Всього до 1990 р. карти масштабу 1:50 000 були видані 5—7 виданнями.

Рельєф на картах показаний горизонталями через кожних 10 м, глибина (починаючи з 1950 р.) — ізобатами, через кожних 2, 5, 10, 20 м.

Однак, до 1980 р. карти масштабу 1: 50 000 готувалися і видавалися тільки Генеральним штабом, починаючи 1980 р. цивільні інституції працювали разом з Генштабом при підготовці та оновленні карт.

Карта «Тактична карта. Масштаб 1:100 000».
Аркуш «Львов ІЗ-35-073 М-35-73». 1985 р.

Видавництво: Генеральний штаб Червоної Армії. Генеральний штаб СРСР.

На карті позначені: Винники; Чишки; Волиця (Волица); Бережани (Бережаны); Соснівка (Сосновка); г. Чортова Скеля (Чертовая Скала 401, 4 м н. р. м.); р. Марунька, г. Богдана Хмельницького (289, 3 м н. р. м., на північ від с. Підгірне) та довкільні села.

Територію України відображає 539 карт.

Карта складена за картою масштабу 1:50 000, що була створена за матеріалами зйомки 1948, 1949, 1957, 1959 рр., і оновлена в 1984 р. Стан місцевості на 1984 р. Суцільні горизонталі — через 20 м.

Кожні 6—12 років карта масштабу 1: 100 000 оновлювалася і перевидавалася. Останнє видання — 1985 р.

Карти РСЧА масштабу 1:100 000 видавалися з початку 1930-их рр. До кінця Другої світової війни РСЧА картами масштабу 1:100 000 були покриті території від Волги до Західної Європи. Карти охоплюють сучасні території України, Європейської частини Росії (включаючи Калінінградську область), Білорусі, Латвії, Литви, Естонії, Молдови, і частини територій Фінляндії, Швеції, Норвегії, Польщі, Словаччини, Угорщини, Сербії та Румунії. Карти використовувалися в період Другої світової війни радянськими командирами з'єднань і частин, а також розвідкою для тактичних цілей, звітних карт положень військ Червоної армії та армії ворога. На основі даних карт створювалися німецькі військові карти й американські військові карти Східної Європи, включаючи СРСР.

Карти складені в системі координат 1931 р. Координати розраховані в шестиградусних зонах проекції Гауса-Крюгера, використані параметри еліпсоїда Бесселя. Протяжність аркушу: по широті (по вертикалі) 20′ (бл. 37 км), по довготі (по горизонталі) 30′ (до 56 км); відлік від Гринвіча. На картах викреслена кілометрова сітка, мінутна рамка. Рельєф зображений

горизонталями через кожні 20 м. Карти друкувалися чотирма кольорами, під час війни одним кольором.

Карта «Оперативна карта. Масштаб 1:200 000».
Аркуш «Львов М-35-I, II, VII, VIII». 1943 р.
Аркуш «Львов, Тарнополь – 4 М-35-XIII, XVI, XIX, XX». 1944 р.
Аркуш «Львов m35-19». 1944 р.
Аркуш «Львов М-35-XIX». 1986 р.

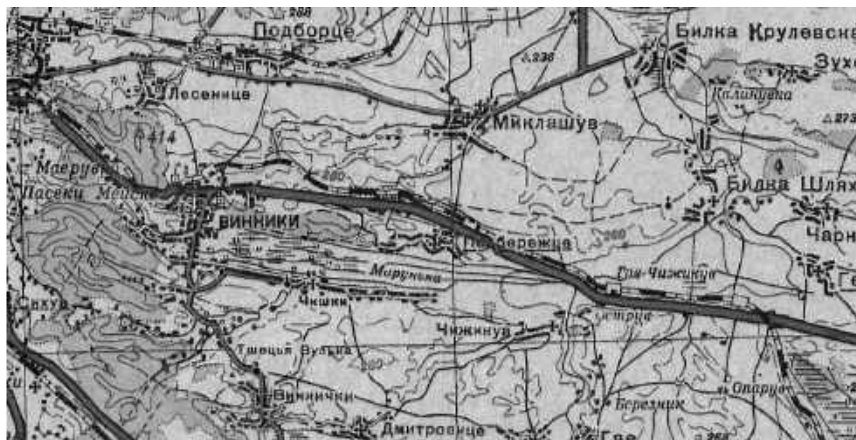
Видавництво: Генеральний штаб Червоної Армії. Генеральний штаб СРСР.

На картах 1943 та 1944 рр. позначені: Винники; Лисиничі (Лесенице); Чишки; Третя Вулька (Тшецья Вулька); Сихів (Сихув); залізнична колія «Львів-Підгайці»; урочище Майорівка (Маерувка); р. Марунька та довкільні села. Назва г. Чортова Скеля не підписана, але вказана висота 414 м н. р. м.

Назви населених пунктів подано в дослівному перекладі з польської мови.

На карті (1986 р.) позначені: Винники; Чишки; Волиця (Волица); Бережани (Бережаны); Соснівка (Сосновка); урочище Майорівка (Майоровка) та довкільні села.

Назва г. Чортова Скеля не підписана, але вказана висота 401 м н. р. м.

1943 р.

1986 р.

Стан місцевості на 1976—1984 рр.

Карти РСЧА масштабу 1: 200 000 видавалися листами з різною величиною (3 основних типи). Карти першого типу масштабу 1: 200 000 видавалися на територію, рівну 1/36 території, яку відображає міжнародна карта масштабу 1:1000 000. Відповідно приклад назви карти масштабу 1:200 000 — М-36-ХХ.

Карти РСЧА другого типу масштабу 1:200 000 видавалися на територію, рівну 1/18 території, яку відображає міжнародна карта масштабу 1:1000 000. Ширина карти цього типу вдвічі більше першого. Відповідно приклад назви карти масштабу 1:200 000 — М-36-Х.

Карти РСЧА третього типу масштабу 1:200 000 видавалися на територію, рівну 1/9 території, яку відображає міжнародна карта масштабу 1: 1000 000. Карти цього типу в чотири рази більше першого. Відповідно приклад назви карти масштабу 1:200 000 — КИЇВ М-36-(4). Дужки щоб не переплутати з картою масштабу 1:100 000. Поруч використовувалося назву М-36-ХІІІ, XIV, XIX, XX (всіх складових листів).

Карти масштабу 1:200 000 між 60° і 76° здвоєні: римські цифри розділяють комою. Наприклад, R-38-XXXI, XXXII. За 76° карти потроєні, і аркуші також перелічують через кому: U-40-XXXI, XXXII, XXXIII.

Протяжність аркушу: по широті (по вертикалі) 40′ (бл. 83 км), по довготі (по горизонталі) 1° (до 111 км); відлік від Гринвіча.

Рельєф зображений горизонталями через кожні 20 м.

На карті кожні 2 см зображена координатна сітка. На рамках представлена інформація: назва карти, видавець, адміністративний поділ, масштаб, деклінація та її зміна, координатна система, дати творення й видання, головні умовні знаки та скорочення, примітки

Карта «Оперативна карта. Масштаб 1:300 000».

Видавництво: Генеральний штаб СРСР.

На карті позначені: Винники та довкільні села.

Мапа видавалася з 1947 р. За детальністю наближається до стотисячних карт. Друкувалася тільки для територій СРСР, території суміжних держав — білі плями.

Протяжність аркушу: по широті (по вертикалі) 1°20′ (бл. 166 км), по довготі (по горизонталі) 2° (до 222 км); відлік від Гринвіча.

Рельєф зображений горизонталями через кожні 20 м. На рамці карти представлені умовні знаки та скорочення, адміністративний поділ, масштаб, примітки.

Карта «Оперативна карта. Масштаб 1:500 000».

Аркуш «Львов М-35-В УССР, Бессарабия, Румыния и Венгрия, Карпатская Украина». 1939 р.

Аркуш «Львов ІЗ-35-З М-35-В». 1989 р.

Видавництво: Генеральний штаб Червоної Армії. Генеральний штаб СРСР.

На карті позначені:Винники; Чишки; Виннички; Миклашів і т. д.

На аркуші **«Львов М-35-В УССР, Бессарабия, Румыния и Венгрия, Карпатская Украина». 1939 р.** назви населених пунктів подано в дослівному перекладі з польської мови. Наприклад: Подборце (Підбірці), Миклашув (Миклашів), Подберезце (Підберізці), Чыжыкув (Чижиків), Сихув (Сихів), Ляшки Крулевские (Верхня Білка) і т. д. ***На рамці карти написи:*** **«Венгрия, Карпатская Украина»**.

Протяжність аркушу: по широті (по вертикалі) 2° (бл. 222 км), по довготі (по горизонталі) 3° (до 334 км); відлік від Гринвіча.

Аркуші карти мають форму трапеції. На аркушах карти проведена мережа через кожні 30' широти і 20' довготи. Рельєф зображений горизонталями через кожні 50 м. Аркуші карти пронумеровані відповідно до міжнародної мапи масштабу 1: 1 000 000 додаючи букву А, Б, В, Г, що вказує положення аркушу і назву найбільшого населеного пункту на карті. Приклад назви: М-35-В Львів. Паралельно застосовувалася назва карт де замість букви, що вказує положення листа використовували цифру 1-4, наприклад для аркуша Львів — N-35-3.

Історична довідка.

Карпатська Україна (до 26 жовтня 1938 р. **Підкарпатська Русь**) — автономна республіка у складі Чехо-Словаччини в 1938–1939 рр., Українська незалежна держава — в основному на гірській частині території Закарпаття з

15 березня до кінця травня 1939 р. Назва неофіційно вживалася і до 1938 р. для означення більшої частини території нинішнього Закарпаття. 10 березня 1939 р. на XVIII з'їзді ВКП(б) Сталін іронізував над Карпатською Україною, сказавши, що це – «комашка, яка хоче прилучити до себе слона». На повідомлення західної преси та дипломатів, що нібито існують плани приєднання до Карпатської України Радянської України, Й. Сталін назвав такі вигадки «підозрілим шумом», мета якого спровокувати конфлікт СРСР з Третім Рейхом без наявних на те підстав.

Карта «Стратегічна карта. Масштаб 1:1 000 000».
Аркуш «Львов I3-35   M-35». 1983 р.

Видавництво: Генеральний штаб СРСР.

На карті позначені: Винники, Давидів, Куровичі, Борщовичі й т. д.

Протяжність аркушу: по широті (по вертикалі) 4° (бл. 445 км), по довготі (по горизонталі) 6° (до 668 км); відлік від Гринвіча.

Листи карти пронумеровані одним римським і одним арабським числами, що вказують ряд і положення листа в ряду відповідно. Додатково в назві зазначено назву найбільшого населеного пункту (наприклад V-5 Київ). Рельєф зображений різними кольоровими відтінками. На рамці представлена додаткова інформація: умовні знаки, назва листа, дата випуску і т. д .

ЧЕХОСЛОВАЦЬКІ МАПИ

Карта «Lwów». 1938 р. Масштаб 1:100 000.

Аркуш «A 49 B 38 (z. 6. K. XXX) Lwów»).

Видавництво: Vojenský zeměpisný ústav.

Це копія польської карти, що видавалася Wojskowy Instytut Geograficzny протягом 1921-1939 рр.

На карті позначені: Винники (Winniki); німецька колонія Вайнберґен (Weinbergen); урочище Діброва (Dabrowa); німецька колонія Унтерберґен (Unterbergen); урочище Млинівці (Mlynowce); урочище Ялівець (Jalowiec) в районі сучасного дріжджзаводу; між Млинівцями і Ялівцем – урочище Маєрівка (Majerówka); залізнична станція Маріївка (Mariówka); р. Маруняка (Marunka); потік Марущак (Maruszczak); Ліс Жупан (Las Zupan); Чортова скеля 414 м н. р. м. (Czartowska Skala); урочище Пріска з висотою 360 м н. р. м. (Pryska) в районі сучасної вул. Забава; Великий ліс (Wielki Las) між Сиховом і Винниками; Ліс Вулька (Las Wólka); поселення — Перша Вулька (Wólka), Друга Вулька, Третя Вулька, Сихівська Вулька (Wólka Sichowska), Kopiatyn (Коп’ятин) – на південний захід від Третьої Вульки та довкільні села.

ІТАЛІЙСЬКІ МАПИ

Карта «Regno di Galizia e Lodomiria». 1833 р. Масштаб 1:1 750 000.
Автор: Giovanni Marieni.
Видавництво: Мілан.

На карті позначені: Винники (Winniki) та довкільні села.

X. 2. НАЗВИ УКРАЇНИ АБО ЇЇ ЧАСТИН (КІМЕРІЯ, СКІФІЯ, САРМАТІЯ, РУСЬ, РУТЕНІЯ, ЧЕРВОНА РУСЬ, ЧОРНА РУСЬ, БІЛА РУСЬ, МАЛА РУСЬ, ХОРВАТІЯ) НА КАРТАХ ЄВРОПИ XII-XIX ст.

Одним із найдавніших картографічних зображень всієї території України є так звана Таблиця Певтінґера (Tabula Peutingeriana) – пізніша копія римської дорожньої карти, що була укладена космографом Касторієм приблизно у другій половині IV ст.

На карті зображені Чорне й Азовське моря, гирла Дунаю, Дніпра та Дону, Карпати (Alpes Bastarrice), а також розселення різних племен (роксолани-сармати, бастарни, савріки, меоти, венеди) [*Подосинов А. В. Восточная Европа в римской картографической традиции: тексты, перевод, комментарий. 2002. (Серия «Древнейшие источники по истории Восточной Европы»)*].

Оригінальною пам’яткою картографії є зображення частини території України на щиті римського воїна, знайденому в місце-вості Дура Еуропус біля р. Євфрат. На вцілілому фрагменті щита показано узбережжя Чорного моря на північ від Одесоса (сучасна Варна). Біля позначення міст (зображення будиночків) чітко читаються назви: Тіра і Херсон[ес], між ними вміщено Боріс[тен] – Ольвію. Назву наступного за Херсонесом міста можна прочитати як Арт[абда] – «Семибожна» (одна з назв Феодосії). Дунай показано у вигляді двох ліній, що впадають в Чорне море. Вони підписані як Істр та Даноубіс [тен] [*Трубчанінов С.В. Історико-географічні дослідження / С.В. Трубчанінов. – Кам’янець Подільський : Оіюм, 2008*].

До середини XV ст., в Європі, книги та карти розмножувались рукописним способом. Перші друковані карти були ксилографіями, тобто гравіювались на дереві (1472 р., Ауґсбурґ; 1475 р., Любек). Наприкінці XV ст. в Італії виникло гравіювання на міді. Центрами картодрукування були відомі друкарські міста: Ауґсбурґ, Нюрнберг, Базель, Флоренція, Болонья, Рим, Венеція, Страсбурґ, Амстердам, Антверпен.

У цей період з’являються численні нові карти – tabula moderna (сучасні карти), авторами яких були знані картографи світу: Бернард Ваповський, Себастьян Мюнстер, Герард Меркатор, Вацлав Гродецький, Йодок Гондій, Віллем Блау, Томаш Маковський, Ісаак Масса, Зиґмунд Герберштайн та ін. Зображення території України на стародавніх картах відповідало тогочасним уявленням західноєвропейських картографів про наші землі. Тож і не дивно, що деякі з карт мають неточності та помилки при зображенні тих чи інших географічних елементів.

За даними Ярослава Дашкевича кількість відомих карт України XIV–XVI ст., враховуючи варіанти, досить значна, їх не менше 220 (біля 120 морських, решта – модерні) [*Дашкевич Я. Р. Україна на картах XIV – XVI ст.: Стан і проблема дослідження. 1988*].

Середньовічна карта – не лише пам'ятка з певним графічним і ономастичним навантаженням. Важливий елемент карт– це пояснювальний текст (експлікація) до них, легенда, масштаб, рисунки. Вони поширюють

можливості використання карт в географічному (особливо при напівпейзажних картах), етнографічному (малюнки, що зображують одяг і побут мешканців, їх знаряддя праці, транспортні засоби), метрологічному (лінійні масштаби з різними одиницями вимірювання), геральдичному (малюнки гербів, флагів), природознавчому (зображення фауни, флори), графічно-прикладному, історико-друкарському, філігракологічному та ін… Варто пригадати влучне зауваження А. фон Гумбольдта: «Географічні карти відбивають більше чи менше обмежені погляди і відомості того, хто їх виготовив, а не відбивають тогочасний стан відкрить. А те зображення, яке ми бачимо на карті (особливо, якщо це стосується XIV, XV і XVI ст.), це звичайно суміш перевірених фактів і безпідставних припущень, які вважали фактами» [*Дашкевич Я. Р. Україна на картах XIV – XVI ст.: Стан і проблема дослідження // Історико-географічне вивчення природних та соціально-економічних процесів на Україні. 1988*].

Старовинні карти із зображенням українських земель почали використовуватися в українській історіографії ще наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Першим українським істориком-картознавцем наприкінці XIX ст. був В. Ляскоронський. Наприкінці XIX – в першій третині XX ст. Веніамін Кордт видав 4-томний атлас факсимільних репродукцій середньовічних карт України й Росії [*Дашкевич Я.Р. Середньовічні карти України в дослідженнях кінця XVIII – початку XX ст. / Я.Р. Дашкевич // Історичні дослідження. Вітчизняна історія : республ. міжвідомчий зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1985. – Вип. 11. – С. 85–90*]. Проект В. Кордта було продовжено лише через 75 років, вже у незалежній Україні, зусиллями відомих львівських дослідників Марії Вавричин, Ярослава Дашкевича та Уляни Кришталович.

У їхній книзі «Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.» (2004) вміщено кольорові репродукції карт із фондів Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України та Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка, що були видрукувані у період від 1493 р. до 1649 р. [*Вавричин М. Г. Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович. – К. : ДНВП «Картографія», 2004*]. Дослідники детально описали карти, включаючи назви, авторів, видавців, граверів, техніку видання, колористику, матеріал, розміри тощо. Всього дана праця репрезентує 83 карти, проте 41 з них так чи інакше були представлені (описані або відтворені) у виданнях В. Кордта [Кордт В. А. Материалы по истории русской картографии, 1899; Материалы по истории русской картографии, 1910; Матеріали до історії картографії України, 1931].

На сьогодні українськими ученими зібрано колосальні відомості про давні карти, що відображають українські історико-географічні землі. Однією з перших історіографічних розвідок, у якій розповідається про розвиток історичної картографії на Західній Україні (до 1939 р.), є праця І. П. Крип'якевича [*Історична картографія у Західній Україні (до 1939 р.) /*

І. П. Крип'якевич // Історичні джерела та їх використання. – К. : Наук. думка, 1964. – Вип. 1. – С. 263-267.]. Водночас, у розвідці Я. Дашкевича (1985 р.) зроблено історіо-графічний огляд розвитку картографічних досліджень в Україні, проаналізовано праці істориків-картознавців, які вивчали середньовічні карти України та публікували їх як окремими виданнями, так і в складі історичних, статистичних, топографічних, етнографічних та інших праць кінця XVIII – початку XX ст. Наприкінці XX – на початку XXI ст. значно розширилася сфера історико-картографічних досліджень.

Отже, найбільш масштабно, картографування українських земель висвітлено у таких фундаментальних виданнях, як «Україна на стародавніх картах. Кінець XV — перша половина XVII ст.» (Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У., 2004), «Україна на стародавніх картах (середина XVII – друга половина XVIII ст.» (Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У., 2009), в узагальнюючій праці Р. Сосси (*Історія картографування території України: підручник для студентів ВНЗ. — К., 2007*) та у праці К. Гулашко (*Україна на карті Європи. — К., 2014*).

У географічній та картографічній традиції українські землі часто називали Кімерією, Сарматією Європейською, або Скіфією. Для географів та істориків існували ще й «Азійські» Скіфія та Сарматія. Що ж до античних часів, то частіше вживалося Scithia inferior (Скіфія нижня), у значенні «ближча». На більшості географічних карт XIV—XVI ст. українське Наддніпров'я позначалося як Cimmeria, Scythia Europaea, Parua Scythia, Sarmatia, Ruthenia, Russia, Cumania, Commania та ін.

Про русинів (українців).

Коли київська княгиня Ольга через 600 років (957 р. – А. Б.) після переселення ругів-карпатів прибула у Константинополь до імператора Східної Римської імперії, то її там титулували не «королевою русів», а за старим звичаєм «королевою ругів». В «Житії Оттона Бамберзького» також вказується на те, що руги і руси – це один і той самий народ. Спрощено хронологія цієї етно-політонімічної трансформації виглядає так: останні століття до нашої ери – це ости, оси, ороси, карпи; перші століття нашої ери – руги, рутени, хорвати, слов'яни, Дунайська Русь; V-VIII ст. – білі хорвати, дуліби, словени, венеди, Паннонська Русь, Семигородська Русь; VIII—IX – русини, ороси, Руська сторона, Руська Марка, Велика Хорватія, Дулібія, Боємія (Богемія); X-XVI ст. – русини, литвини, Київська Русь, Біла Русь, Галицька Русь, Угорська Русь, Червона Русь, Чорна Русь; XVII ст. – Малоросія, Волинь, Галичина; XVIII-XIX ст. – Україна, Галичина; на зламі XIX-XX ст. – Україна-Русь, з початку XX ст. – Україна [*Святослав Семенюк. Українські історико-етнічні землі. 2011*].

З праці далматського історика **Мавро Орбіні** (1563(?)-1610) **«Слов'янське царство» (1606 р.)**: «Древние писатели называли их по-разному. Элий Спартиан и Капитолий в «Жизнеописании Пия» и Флавий Вописк в «Жизнеописании Аврелиана» - называли их роксоланы, Плиний

называл их токсоланы, Птолемей – троксоланы, Страбон - расналы и роксаны, Рафаэль Волатеранский и многие другие называли их рутенами. Сейчас же их принято называть руськими... Как пишет Сигизмунд Герберштейн, руссы потому достигли такого могущества, что все иные народы, жившие среди них, они либо изгнали, либо заставили принять их образ жизни. Таким образом, держава руссов простирается на востоке до реки Танаис и Меотийского болота, на севере до Литвы и реки Певки, а также до другой реки по имени Польма, отделяющей Русь от Финляндии, которую, говорит Герберштейн, руссы на своем языке называют Хайнска Земля, на западе до Ливонии, Пруссии и Польши, на юге до Сарматских гор и реки Тирас, называемой теперь Нисто. Среди указанных земель находится также Югария или, как ее называют руссы, Югра (Угорщина. – А. Б.)... Этот народ захватил Моравию, Силезию, Чехию, Польшу и даже пришел в Италию».

X. 2. А. КІМЕРІЯ, КІМЕРІЙСЬКА ЗЕМЛЯ (КРАЇНА)

1665 р. Гійом Сансон

КІМЕРІЯ, Кімерійська земля (країна) (Κιμμέρια) – згадується давньогрец. істориком Геродотом в описі Скіфії як давня назва (до приходу скіфів у Пн. Причорномор'я) однієї з її складових земель. Є кілька гіпотез щодо локалізації цієї землі – в Пн. Причорномор'ї, на Кавказі, в Малій Азії. Археологічні дослідження у степовій частині Пд. України виявили тут

численні пам'ятки генетично пов'язаних між собою сабатинівської культури (15–13 ст. до н. е.), білозерської культури (12 – 10 ст. до н. е.) та поховань пізніх кімерійців (9–7 ст. до н. е.). На думку українських археологів, результати цих досліджень засвідчують, що територія Кімерії поступово розширювалась, а її ядром була степова частина України від пониззя Дунаю до Приазов'я, включаючи Крим.

Перший народ на території України, письмові відомості про якого сягають глибокої давнини – **кімерійці**. Про них писав ще легендарний давньогрецький поет Гомер у своїй «Одісеї» (друга половина VIII ст. до н. е.). Також згадки про них містяться в урартських, ассирійських та юдейських письмових джерелах. Назва племені кімерійців не є їх самоназвою, оскільки ця назва була дана ассирійцями стосовно всіх племен Північного Причорномор'я. Кімерійці населяли територію України (межиріччя Дону й Дністра) з близько 1500 р. до н. е. аж до VII ст. до н. е.

Поряд з кімерійцями в Україні жили носії інших культур: висоцької (у сучасних Галичині та Волині), лужицької (північно-західна Україна і далі на захід до р. Ельби), бондарихінської (лісостеп Лівобережжя) тощо. Серед представників культур, яких не вважають кімерійцями, особливе місце займають представники чорноліської культури (XI–VIII ст.), що мешкали у лісостеповій смузі північніше від кіммерійців (від середньої течії Дністра до середньої течії Ворскли) і яких деякі дослідники пов'язують з давніми фракійцями або навіть праслов'янами; В. Клочко, виходячи з аналізу комплексу озброєння білозерської та чорноліської культур, дійшов висновку про можливу етнічну спорідненість їх носіїв. Чорноліська культура була землеробською й осілою, однак велику роль у їхньому господарстві відігравав кінь. Ймовірно, племена цієї культури ворогували з кімерійцями, оскільки на території поширення чорноліської культури знайдено великі укріплені городища. Відтак можна припустити, що рівень військового мистецтва носіїв культури був не нижчим за кімерійський.

1665 р. французький картограф **Гійом Сансон** видав мапу під назвою "**Cimmeria** qua postea **Scythia Europaea** Seu Parua **Scythia**" (Кімерія, пізніше Європейська Скіфія, або Мала Скіфія) де показано українські землі. Лівобережна та Південна Україна – Скіфія (**Scythae**), Північна Україна та Слобожанщина – Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**).

Х. 2. Б. СКІФІЯ

Скіфія або **Скития** (*Σκυθικῆς*) — назва декількох етнополітичних об'єднань, очолюваних безпосередньо кочовиками скіфами-сколотами в різні часи на різних територіях від Нижнього Придунав'я до Закавказзя, згодом розповсюджена на території та етноси, які не мали жодного відношення власне до скіфів-сколотів (як приклад — Скіфія Азійська**).**

Згідно з Клавдієм Птолемеєм, Азійська Скіфія починається по той бік Меотиди (Азовського моря) та річки Ра (Волги) й простягається на схід до Серика, на південь від якого розташовувався Чинай (Китай), на південь – до Согдіани та Індії та на північ – до невідомих земель. У напрямку із заходу на схід Азійську Скіфію ділили на ту, що на цій стороні й з іншої сторони Імаю, причому ім'ям Імай позначали різні гірські хребти: Уральський, Белуртаг, Гімалайський, найчастіше Тянь-Шань.

Скіфія за Геродотом була у вигляді чотирикутника з однаковою шириною і довжиною.

Про поширення на українські терени назви "Скіфія" згадує руський (український) літописець Нестор: "І жили в мирі поляни, і древляни, і сіверяни, і радимичі, і в'ятичі, і хорвати. Дуліби ж тоді жили по Бугу, де нині волиняни, а уличі [й] тиверці сиділи по [другому] Бугу і по Дніпру; сиділи вони також поблизу Дунаю. І було множество їх, бо сиділи вони по Бугові й по Дніпру аж до моря, і єсть городи їх і до сьогодні. Через те називали їх греки "Велика Скіфія".

Цит. за: О. Ковалевський "Ілюстрована історія України від найдавніших часів до сучасності": «Велика Скіфія була могутньою державою саме українського народу, з місцевим, а не якимось міфічним іранським корінням. Це була та ж сама спадкоємниця Трипільської цивілізації та Великої Конфедерації оріянських народів. Стародавні історики нарекли її Скіфією. Так само, як до того вони називали її Кіммерією а нас кіммерійцями. Але від зміни назви суть держави не змінюється – вона була і залишається державою українського народу на його етнічній території.

Як не дивно, але на українське коріння скіфської держави вказували ще античні автори. Про це ж говорить і "Велесова книга". Але радянські історики, тим не менше, намагалися цього не помічати. У скіфах вони бачили лише тих, кого хотіли бачити – чужинців-кочовиків.

Але Геродот, на якого любить посилатися офіційна наука, описуючи Скіфію ніде не говорить про її мешканців, як про іраномовний етнос. Навпаки, він вказує на їхнє місцеве походження. І називає багато народів, які жили у цій державі. Геродот писав, що до складу Великої Скіфії входили ***скіфи-орачі*** та ***скіфи-землероби***. Ким могли бути ці люди? Уже сама назва говорить про те, що це оріяни-праукраїнці, нащадки Трипільської цивілізації. Оскільки ніяких інших орачів чи землеробів, окрім трипільських, на території України не було.

Далі автор називає алазонів і калліпідів. Це теж явно не скотарі-іранці. Територія, на якій вони проживали, входила до складу Трипілля-Аратти.

Тож, це так само могли бути лише осілі народи-землероби – нащадки трипільців-аріїв. Доказом цього є той факт, що пізніше жителів цих територій історики називатимуть уличами та тиверцями. А археологія свідчитиме, що вони були споконвічними землеробами.

І лише після того Геродот згадує скіфів-кочовиків. Але це зовсім не означає, що вони повинні бути іраномовним етносом. Ми з вами уже знаємо, що ще у III тисячолітті до нашої ери на півдні України сформувалася культура кочового тваринництва. Носіями її були праукраїнці, котрі змінили рід занять: з землеробів стали скотарями. Тож, говорячи про скіфів-кочовиків, античний автор має на увазі саме їх. Ні про яких іранців, які би бродили степами України, у нього мова не йде».

Назва «Скіфія» вперше поміщена на карті у другому (перше з картами) 1477 р. болонському виданні «Географії» Клавдія Птолемея. На карті «Сарматія Азійська» напис **– Scythie Pars**.

У Римському виданні (**1478**) поміщені карти «Septima Asiae Tabula» (Сьома карта Азії), «Octava Asiae Tabula» (Восьма карта Азії), на яких містяться написи – «**Scythia** intra Imaum Montem» (територія на північ від Каспійського моря). На мапі, цього ж видання, «Decima Asiae Tabula» (Десята карта Азії) напис – «**Scythia** intra Imaum Montem Pars».

На «Сьомій карті Азії» позначені **Alani Scythe** (Алани Скіфи) (на карті – ліворуч угорі).

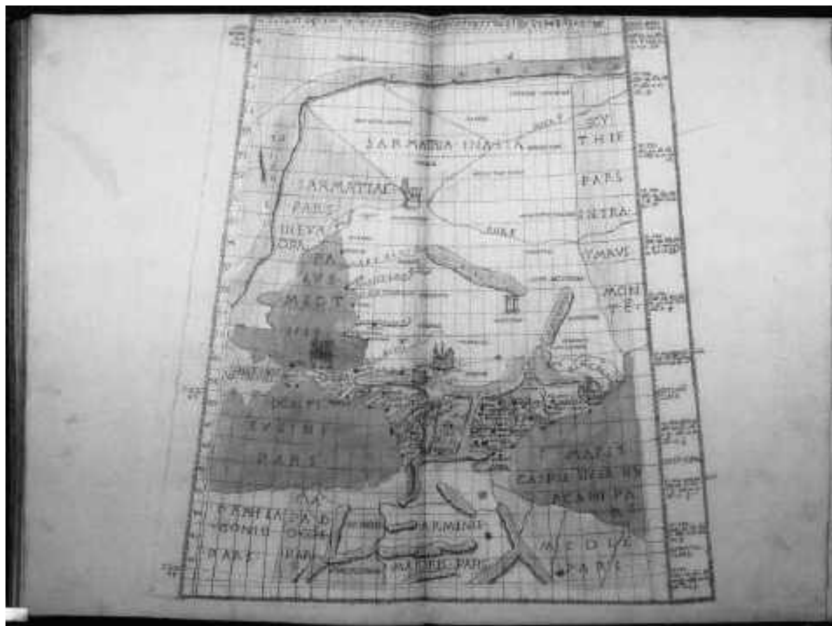
На «Восьмій карті Азії» позначено область **CHAVRANAI SCYTHAE** (на карті – ліворуч внизу).

1530 р. Йоганн Гонтер. Карта Центральної Європи (без назви). На карті написи – Русь (Russia) зі Львовом (Leopolis) – територія Західної України, Поділля (Podolia) та ін. Приазов'я позначене як Скіфія (**Scytia**).

1537 р. Йоганнес Путч (Johannes Putsch; 1516-1542), німецький картограф, математик, поет опублікував карту "Europa Regina". На карті українські землі позначено як **SCYTHIA** (Скіфія). Територія теперішньої Росії на карті – **Moscovia.**

Ця алегорична карта являє собою Європу у вигляді (жіночої?) фігури; в колекціях і каталогах її зазвичай називають «Europa Regina» (Королева Європа), але можна зустріти й назви типу «Карта Європи в вигляді фігури», «Європа у вигляді Діви», «[Безіменна] карта Європи» і т. д. Швидше за все, автор карти надав Європі форму тіла і риси обличчя якійсь персоні, що царювала в цей період. Деякі дослідники припускають, що на карті, можливо, зображено не жінку, а Карла V, імператора «Священної Римської Імперії», іспанського короля (тому Іспанія і є «головою» і короною). На карті поміщено назви біля 20 держав, але відсутня Туреччина (в районі Константинополя позначена Греція). Між Балканами і Карпатами позначена Болгарія (румунські землі в складі Болгарії; таку велику територію Болгарія займала у XII ст.). Дослідник Йордан Табов висунув гіпотезу, що дана карта відображає політичну ситуацію в Європі в останній третині XII ст.

1544 р. Себастьян Мюнстер видав у Базелі **«Cosmographia»** (Космографію), в якій друкувалися карти К. Птолемея.

1477 р. Болонья. «Сарматія Азійська» (Sarmatia Asiatica)

Карта «EUROPE. Münster, S., Europa dasein drittheil der Erden, nach gelegenheit unsern zeiten (on verso,within wide woodcut figurative border): Neüw Europa. Es hat Ptolemeus nit sunderlichen Europa[m] beschriben... Basel (Henricpetrina)» (Europa regina). "Europa regina" – карта-картина де європейський континент зображений у вигляді королеви. Європу показано у вертикальному положенні. Піренейський півострів утворює короновану голову королеви, а Богемія – її серце. На карті українські землі позначено як **SCYTHIA** (Скіфія). Територія теперішньої Росії на карті – Moscovia.

1550 р. Себастьян Мюнстер; карта – VON DEM KONIGREICH POLAND, DAS IN SARMATIA… (Про Королівство Польщі, що також розташоване у Сарматії) (опублікована в «Космографії»). Приазов'я позначене як Скіфія (**Scytia**).

1570 р. Андрій Пограбка (Andreas Pograbius, Andrzej Pograbski, Andrea Pograbio), чеський картограф; карта – "**Partis Sarmatiae Europae**, quae Sigismundo Augusto regi Poloniae potentissimo subiacet nova descriptio" (Частини Європейської Сарматії…). У Причорномор'ї, біля Дніпровського лиману (на Лівобережжі) напис – **SCYTHIAE PARS** (Скіфія).

1478 р. Рим. «Septima Asiae Tabula» (Сьома карта Азії)

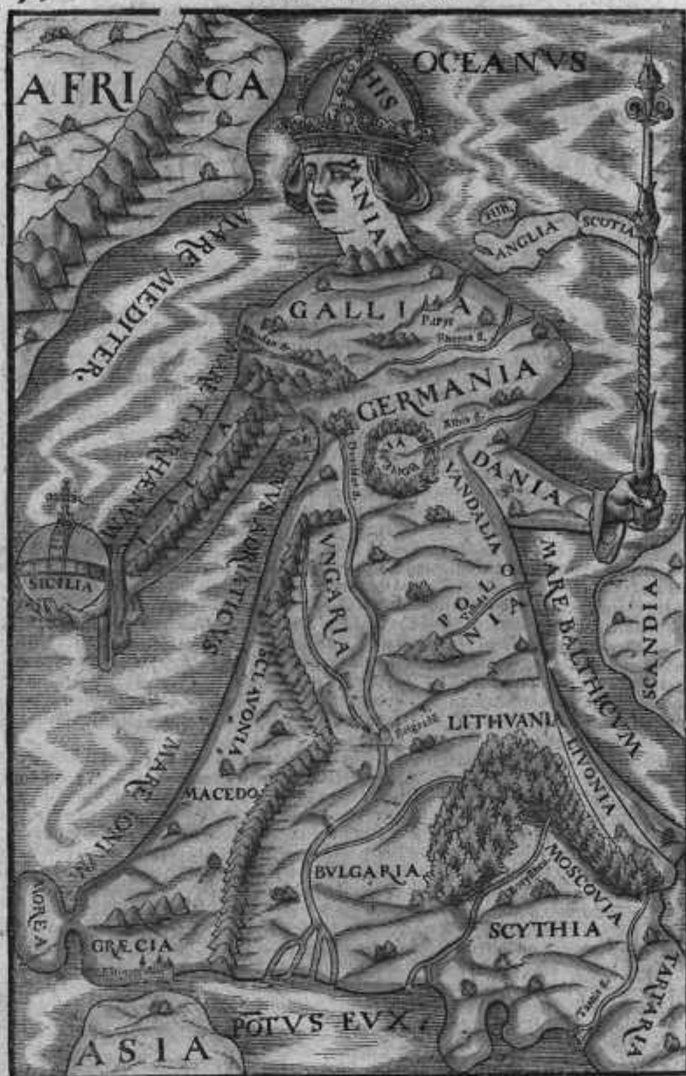
1478 р. Рим. «Octava Asiae Tabula» (Восьма карта Азії)

Абрагам Ортеліус (Abraham Ortelius; 1527 —1598), фламандський географ та картограф – творець першого географічного атласу в сучасному розумінні “Theatrum Orbis Terrarum” (1570).

Другу Меркатора Абрагаму Ортеліусу не так пощастило, він не отримав академічної освіти. Проте вчені всієї Європи високо цінували його. Він народився в Антверпені в 1527 р. і помер там же в 1598 р. У віці двадцяти років А. Ортеліус став членом гільдії Святого Луки в якості художника-ілюмінатора карт (afsetter van kaerten). Через сім років помер його батько, і молодій людині довелося взяти на себе утримання матері і двох сестер. Заради додаткового доходу він почав купувати карти на стороні. Його сестри закріплювали їх на полотні, а Абрагам розфарбовував і продавав на ярмарках у Франкфурті та інших великих містах.

1570 р. “Theatrum Orbis Terrarum” (Театр Земного Кола) – систематичні зібрання карт, об’єднаних в одному томі й надрукованих в одному форматі, які, по суті, складали перший у світі географічний атлас – ще до того, як видатний картограф Г. Меркатор (1512–1594) використав термін “атлас” у назві свого твору. Атлас був виданий у видавництві Коппенса ван Діста (м. Антверпен, Бельгія). Багато карт до Атласу було вигравіювано фламандським графіком та картографом **Францом Хогенбергом** (Frans Hogenberg; 1535—1590). Чудовою особливістю «Театру» був складений редактором каталог авторитетних вчених (catalogus auctorum tabularum), що містив 87 імен географів і картографів, чиї роботи були використані або скопійовані. Цей список не тільки створив прецедент етичної поведінки при виданні карт, але і поширив імена багатьох картографів, які могли інакше залишитися маловідомими або зовсім невідомими на батьківщині або за кордоном.

Атлас Ортеліуса витримав безліч видань, в кожне з яких картограф вносив додаткові уточнення. Перший тираж «Театру» незабаром був розпроданий, і через три місяці вийшло друге видання з декількома незначними змінами. Зник список друкарських помилок, були зроблені деякі необхідні зміни в тексті. До списку картографів було додано чотири імені; кілька сторінок тексту були набрані заново, і в цілому текст подовжився на три сторінки. Цей тираж теж швидко розійшовся. При всіх недоліках «Театр» Ортеліуса мав повний успіх, в тому числі комерційний. Звичайно, деякі карти несли на собі сліди Птолемеєвої традиції, а інші були трохи краще звичайних малюнків; проте колекція в цілому виявилася досить повною, а головне – добре документованою. Це було видання нового роду – портрет світу в одному томі – серія карт, зменшених до зручного розміру, привабливо оформлених і акуратно вигравіюваних. Споживачам це сподобалося. Атлас був цікавий усім; це було міжнародне видання, складене дипломатом і вченим. На художньо оформленій титульній сторінці замість звичайних трьох фігур, які символізують три континенти світу, були зображені чотири фігури, «і таким чином в цій книзі Америку вперше визнали, взяли і символічно зобразили рівній іншим трьом частинам земної кулі».

1544 р. Себастьян Мюнстер

Загальний план Атласу й відбір карт були не менш древніми, ніж «Географія» Птолемея, і не менш сучасними, ніж будь-який географічний атлас XX в. Першою йшла загальна карта світу (Typus orbis terrarum), за нею слідували карти чотирьох відомих материків: Америки, Азії, Африки і Європи.

1579 р. Абрагам Ортеліус

Потім йшли карти окремих країн і ще більш дрібних політичних утворень всередині їх, включаючи давно зниклі. У першому виданні містилося 70 карт і 87 посилань на джерела (багато з яких нині втрачені), а в 31-му виданні 1612 р. — вже 167 карт з відсиланням до 183 книжок. З карт Ортеліуса найбільшу популярність одержало деталізоване зображення Тихого океану (карта «Maris Pacifici»).

1571 р. вийшло третє видання на латині та голландській мові, до кінця **1572 р.** з'явилися переклади атласу на німецьку та французьку мови. За три роки Ортеліус отримав стільки нових карт, що йому довелося випустити доповнення до «Театру» (Additamentum) з 17 карт, які він пізніше включив до складу основного тому. **1579 р.** Ортеліус доповнює Атлас розділом історичних карт, які він сам склав, — «Parergon Theatri», який видавався й окремо. До смерті Ортеліуса в 1598 р. вийшло принаймні 28 видань Атласу на латині, голландською, німецькою, французькою та іспанською мовами. До цього числа не входять окремі видання «Додатків» і перевидання «Театру» іншими видавцями. 1606 р. – видання англійською мовою. Останнє видання

його видав дім Плантена в 1612 р., через чотирнадцять років після смерті автора. Це видання вийшло під редакцією Балтазара Морета з фірми Плантена.

Атлас став свого роду «географічною біблією» для мореплавців кінця XVI — початку XVII ст. Разом з атласом Меркатора він зіграв важливу роль у розвитку картографії. У XVII ст. під тією ж назвою і з тих самих лекал друкувала свої атласи голландська фірма Блау.

1579 р. Абрагам Ортеліус; карта – “Pontus Euxinus. Aequor Iasonio pulsatum remgie primum ...” опублікована в атласі “Theatrum Orbis Terrarum” й неодноразово перевидавалася. Відомі видання 1601, 1612, 1624 рр. Текст – латинська мова. Українські землі позначені як **Scytyae** sive **Sarmatiae ae Europaea Pars,** Кубань та Кавказ **- Sarmatiae ae Asia Ticae Pars**.

1595 р. Абрагам Ортеліус; карта – **“**Europam, Sive Celticam Veterem”. Українські землі позначені як **Scytia**, Росія – Moscovia. Карта опублікована в атласі “Theatrum Orbis Terrarum”. Відомі видання 1609, 1624 рр.

1731 р. Гійом Деліль; карта – “Alexandri Magni Imperium et Expeditio” (Імперія Олександра Великого та походи). На карті південь України позначено як **Scythia Europaea** (Скіфія Європейська), територія на схід від Каспійського моря – **Scythia.** Карта поміщена в географічному атласі.

1731 р. Гійом Деліль

X. 2. B. САРМАТІЯ

Сарматія (лат. *Sarmatia*) — історичний регіон у Східній Європі, в Північному Причорномор'ї, від Сарматських гір (Бескиди у Польщі), Вісли, до Сарматського моря (Балтійське), і до Гіперборейських гір (Урал). Згадується в працях античних авторів як батьківщина народу сарматів. В час Птолемея вважалось, що межа Європи та Азії проходить по Танаїсу (Дон), тому Сарматію поділяли на Європейську й Азійську. У роботах науковців Середньовіччя та періоду Відродження використовувалася як синонім Східної Європи — від Балтійського моря на півночі до Чорного моря на півдні, й від Карпат на заході до Волги на сході. Одна з поетичних назв шляхетської Польщі та козацької України раннього Нового часу.

Сарматія описується в третій книзі «Географії» Клавдія Птолемея. Нею він окреслював терени сучасної Східної Європи, які поділяв на дві частини — Європейську й Азійську Сарматію. Згідно з Птолемеєм Європейська Сарматія (Octava Europe tabula continet Sarmatiam) обмежувалася на півночі Венедською протокою Сарматського океану (Балтійським морем) й частиною невідомої землі. На заході кордон Сарматії пролягав по річці Вістулі (Вісла), частині Германії, що лежала між її витоками, й Сарматським горам (Карпатам). Південну межу складали південь Сарматських гір, Дакія, гирло Борисфену (Дніпра) й берегова лінія Понту (Чорного моря) до річки Керкініт в Криму. Східний кордон Сарматії пролягав від річки Керкініт, через озеро Віка, берегову лінію Меотійського озера (Азовського моря) до річки Танаїс (Дон), а далі — по меридіану, що починається від гирла Танаїсу й закінчується у невідомій північній землі. За Птолемеєм в Сарматії лежали такі гори: Сарматські, Певка (Тейки), Амадока, Гора Водін (Бодін), Гора Алан (Алаун), Гора Карпат, Венедські гори, Ріпейські гори.

Отже, Європейська Сарматія простягалася від Карпат до Дону; Азійська Сарматія — від Дону до Каспійського моря. В майбутньому цього поділу Сарматії на Європейську й Азійську частини дотримувалися Маркіан Гераклейський у праці "Об'їзд Європейської Сарматії" (кн II), Помпоній Мела (кн. III) та інші географи. За Уралом починалась **Скитія або Скіфія** ("Сьома карта Азії" за Птолемеєм).

У Середньовіччі (V ст. – кінець XV ст.) землі Північного Причорномор'я називали Сарматією Якоппо з Бергамо та Еней Сільвія Пікколоміні. Останній, щоправда, зазначав, що більшість географів того часу надавали перевагу назві "Скіфія".

У часи Відродження інтерес до Сарматії виріс завдяки працям польського вченого-гуманіста **Матвія з Мехова**, або Матвія Меховського (лат. Mathiae de Mechovia; пол. Maciej z Miechowa) «Трактат про дві Сарматії» (Tractatus de duabus Sarmatiis Asiana et Europiana et de contentis in eis, 1517) та **Алессандро Гваньїні** "Опис Сарматії Європейської, що включає королівство Польщі, Литву, Самоготію, Русь, Мазовію, Прусію, Померанію, Лівонію, Московію і частину Татарії" (Sarmatiae Europeae descriptio, quae

regnum Poloniae, Letyaniam, Samogitiam, Russiam, Massoviam, Prussian, Pomeraniam, Livoniam, et Moschoviae, Tartariaeque partem complectitur', 1578).

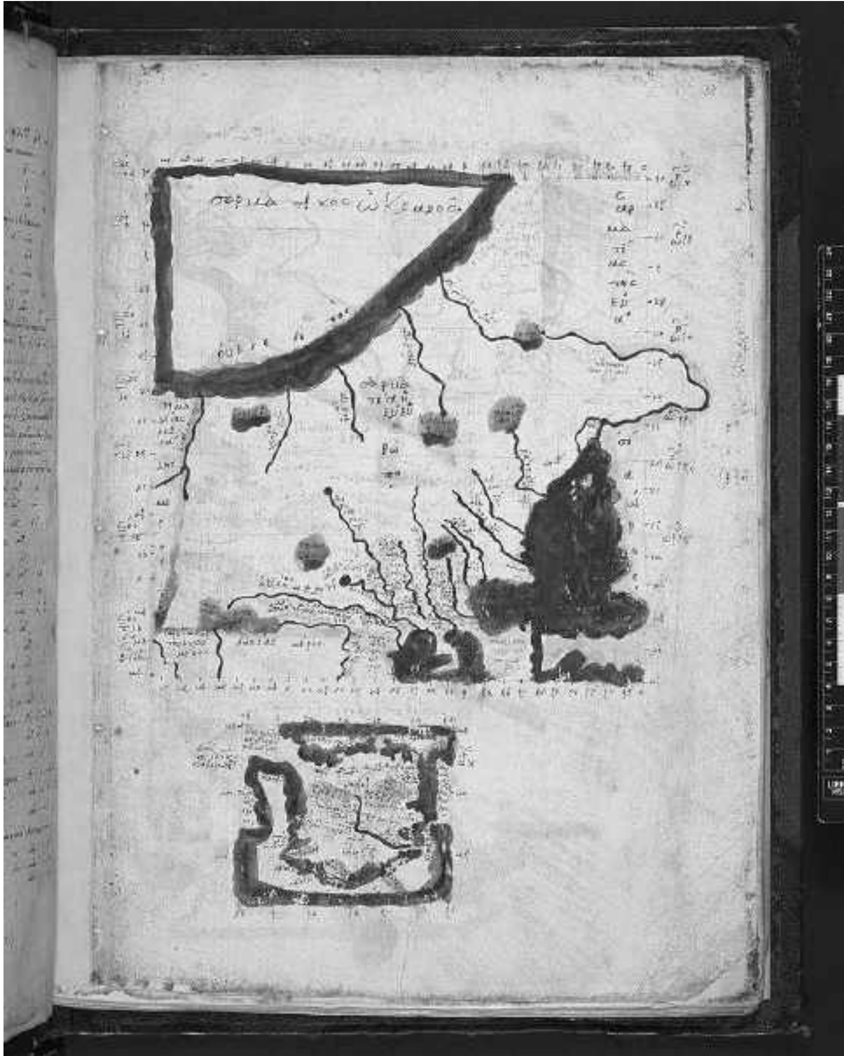
Матвій із Міхова вперше після Птолемея детально описав географію Європейської та Азійської Сарматії, а також подав короткі відомості про історію, звичаї та побут народів, що населяли їх. "Трактат про дві Сарматії" – перше детальне дослідження східноєвропейського регіону від часів Птолемея, цінне джерело з географії, історії та побуту народів Причорномор'я, Північного Кавказу, Польщі, Угорщини, Литви, Русі, Московії та Криму.

"Європейська Сарматія" у нього – це фактично вся Русь у давніх її межах з прилеглою до неї Прибалтикою. «В Європейській Сарматії, – говориться в трактаті, – є області русів або рутенців, литвинів, москів та інші, що прилягають до них, між ріками Віслою на заході й Танаїсом на сході». Він поділив "європейську Сарматію" на "Русь" і "Московію", включивши до "Русі" українські й білоруські землі, які тоді входили до Польсько-Литовської держави. Відповідно "русами" або "рутенцями" він називає лише населення України й Білорусі, а щодо населення Московської держави, то воно виступає у нього під назвою "москів" або "московитів" [*Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. 1998*].

На "Трактат про дві Сарматії" Меховіти ґрунтуються розділи про Русь, тобто Україну ("De Russia sive Ruthenia") і про Московську державу ("Moscovia"), у творі німецького космографа **Й. Боемія** "Звичаї, закони і обряди різних народів", що вийшов **1520 р.** і потім багато разів перевидавався у різних країнах. В середині XVI ст. з'явився також його італійський переклад (Венеція, 1566 р.). У третій книзі цього твору маємо групу невеликих розділів про "сарматські країни", яка відкривається названим вище розділом "Про Русію або Рутенію" продовжується розділами про Литву, Лівонію й Пруссію, Московську державу (Moskovia) і завершується розділами про Польщу і Угорщину. Як бачимо, Боемій також чітко дотримувався "страбонівського" етнічно-географічного принципу у викладі матеріалу і не лише поставив Русь на перше місце серед "сарматських країн", а й приділив найбільше місця описові її звичаїв, законів і обрядів... в географічних визначеннях він включив до Русі лише Україну, а Московії відвів окремий розділ... [*Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. 1998*].

Серед видань цього типу важливе місце займає ґрунтовна праця видатного німецького вченого **Себастьяна Мюнстера** "Cosmographia" (Космографія), яка вийшла друком **1544 р.** Окремі розділи в "Космографії" Себастьяна Мюнстера відведено Польщі, Литві з Самогітією, Русі та Московії. Всі вони йдуть під загальною шапкою "Сарматії", до якої С. Мюнстер ще включив Угорщину й Волощину, посилаючись у визначенні її меж на Птолемея. Галичину Мюнстер виключив з опису Польського королівства і відніс її характеристику до розділу, присвяченого Русі, тобто Україні.

Польський хроніст **Йост Людвік Децій** (бл. 1485–1545), виконувач обов'язків дипломата короля Сигізмунда I у маєткових справах, який мав доступ до королівського архіву, у своїй праці залишивши Русь у складі "Європейської Сарматії", а Московію відніс до "Азійської Сарматії".

Рукопис 1420 р.

Великої популярності набув польський переклад "Опис Сарматії Європейської" **Марціна Пашковського**, який дещо доповнив оригінал за

згодою автора. Під назвою "Хроніка європейської Сарматії" (Kronika Sarmacyej Europskiei) твір вийшов у Кракові **1611 р.**

З 1677 р. гетьман Війська Запорозького **Юрій Хмельницький** використовував титули «**князя сарматського** і гетьмана Війська Запорозького»; у деяких джерелах — «**князя Сарматії**, Малої Росії і України, вождь Війська Запорозького».

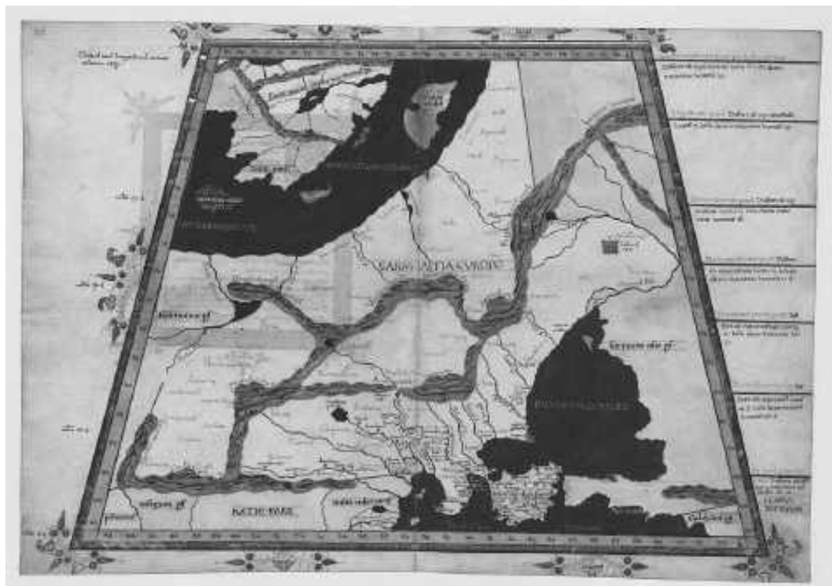
Рукопис 1420 р.

У літописі **Самійла Величка** (XVIII ст.) сарматськими називаються два народи: «**сарматійський народ польський**» та «**вольний, шляхетський, савроматійський, козако-руський народ**». Там само щодо козаків вживаються епітети: «сармато-козацькі предки», «слов'яно-козаки», «козако-руські предки», також, у тексті Білоцерківського універсалу Богдана Хмельницького (1648) до всієї України. Самійло Величко твердить про первинність сарматського походження козаків-русів, від яких пішли поляки.

У рукописі «Географія Птолемея» 1420 р. (автор не відомий), **на карті «Сарматія»** (***Сарматіас***) (назва карти умовна) **вперше на карті міститься напис «Сарматія».** В цьому рукописі на карті «Сарматія Азійська» (назва карти умовна) – напис «**CARMATЇA ACЇA**» (Сарматія Азійська).

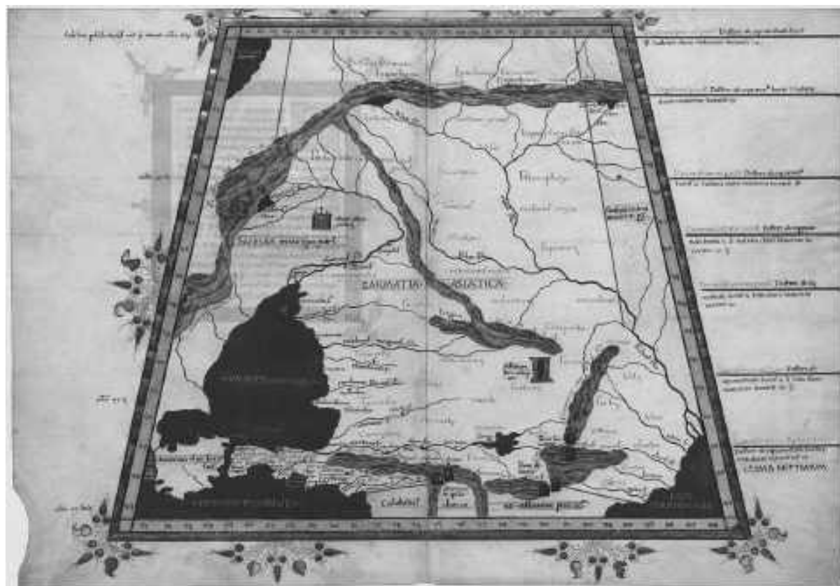
Назва **«Європейська Сарматія»** (**Sarmatia Єvropє**) вперше поміщена на рукописній карті **1467 р. Ніколауса Германуса**, який ще раз переробив зміст «Географії» Клавдія Птолемея (Cosmographia Claudii Ptolomaei Alexandrini. Manuscript). Рукопис знаходиться в «Biblioteka Narodowa» у Варшаві. У рукописі Ніколауса Германуса міститься карта «Сарматія Азійська» на якій показано частину східноукраїнських земель (**Sarmatie in Evropa pars**).

У другому (перше з картами) **1477 р.** Болонському виданні (26 карт) «Географії» Клавдія Птолемея теж поміщені карти **«Сарматія Європейська»** та **«Сарматія Азійська»**.

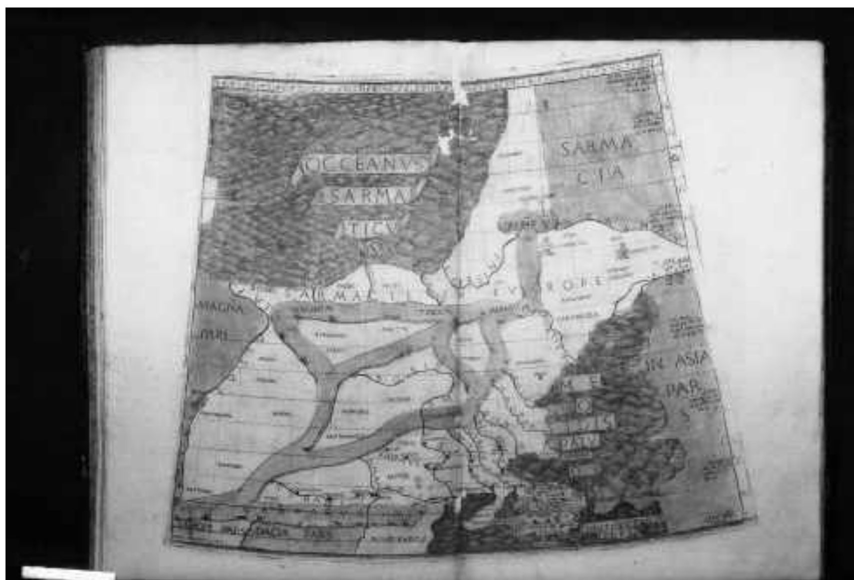
1467 р. «Сарматія Європейська»

На карті напис – **Sarmatia Єvropє**.

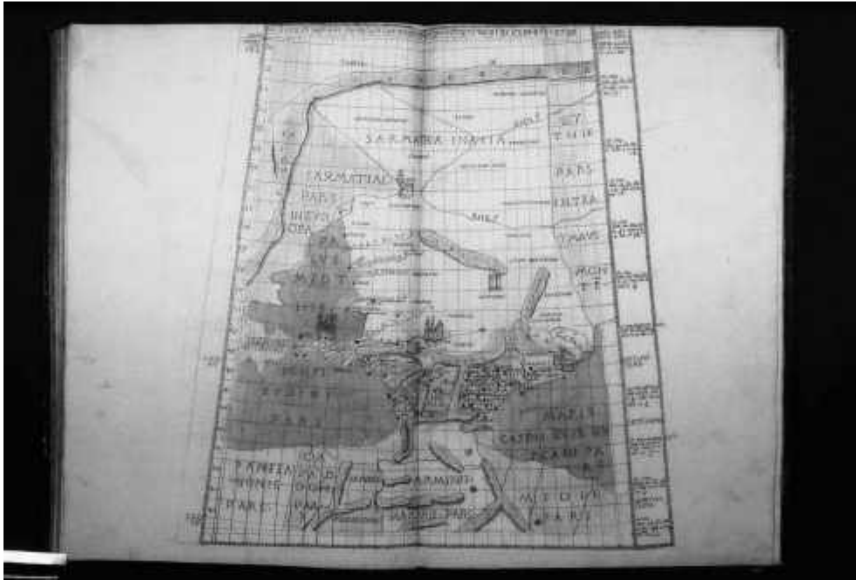
1467 р. «Сарматія Азійська»

На карті напис – **Sarmatia Asiatica.**

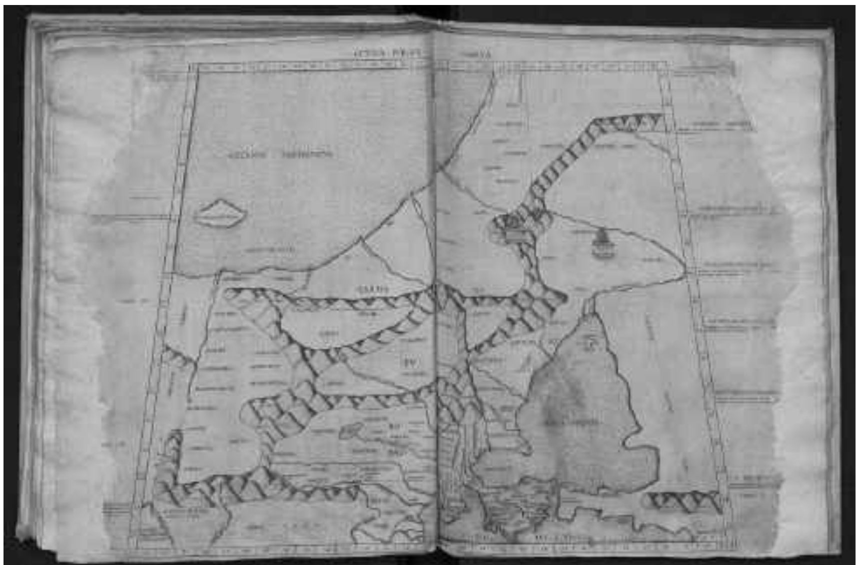
1477 р. Болонья. «Сарматія Європейська»

На карті написи **– Sarmacie in Europe**, **Sarmacia in Asia Pars.**

1477 р. Болонья. «Сарматія Азійська»

На карті написи **– Sarmatiae Pars in Europa**, **Sarmatia in Asia, Scythie Pars**.

1478 р. Рим. «Восьма карта Європи» (Octava Europe Tabula)

На карті написи – **Sarmatia Europae**, **Sarmatie in Asiatice Pars**.

1478 р. Рим. «Друга карта Азії» (Secunda Asiae Tabula)

На карті написи **– Sarmatia Asiatica, Scithiae Pars**.

У наступному, Римському виданні (**1478**) поміщені **«Восьма карта Європи»** (Octava Europe Tabula) та **«Друга карта Азії»** (Secunda Asiae Tabula). «Восьма карта Європи» входила до всіх видань «Географії» аж до 1730 р. включно.

1513 р. **Мартін Вальдземюллер** (Martin Waldseemüller; бл. 1470 р.— 1522 р.), німецький картограф, назву **Сарматія** прийняв для визначення України, Польщі, Угорщини, Волощини та Пруссії (карта «Tabula Moderna **Sarmatie** Eur Sive Hungarie Polonie Russie Prussie et Wallachie» (Сучасна карта **Європейської Сарматії** або Угорщини, Польщі, Русі, Пруссії і Волощини). Землі теперішньої Росії позначені як Mosckovia (Московія).

1513 р. Мартін Вальдземюллер; карта **–** «Восьма карта Європи» (OCTAVA• EVROPAE•TABVLA); написи: Європейська Сарматія **(Sarmatia Evrope),** Сарматія Азійська (Sarmatiae Asiaticae Pars).

1513 р. Мартін Вальдземюллер; карта **–** «Генеральна карта світу Птолемея» (GENERALE PTHOLEMEI). Східна Європа на карті позначена як Європейська Сарматія **(Sarmatia Europa).**

1526 р. Бернард Ваповський (Bernard Wapowski; 1450-1535), перший український професійний картограф, ототожнював Сарматію з Україною, Польщею, Угорщиною, Волощиною (карта «Tabula in qua illustrantur ditiones Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae pars»).

1532 р. Себастьян Мюнстер склав карту світу «Typus cosmographicus universalis» для видання «Novus orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum» Джона Хутіча (Johann Huttich, близько 1480-1544) і Симона Грінеуса (Simon Grynaeus, 1493-1541). Карта ґрунтується на мапі світу Мартіна Вальдземюлера 1507 р. Карта має привабливі образи херувимів на півночі та півдні, які крутять земну кулю "відповідно" з теорією Коперника. Це – одна з найпопулярніших і найдорожчих карт світу XVI ст. Карта була опублікована в «Космографії» Мюнстера (1544 р.). Українські землі на карті позначено як **SARMATIA** (Сарматія).

1540 р. Себастьян Мюнстер; карта – «TABLA EUROPAE VIII» (Восьма карта Європи). Українські землі на карті позначено як Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**). Між Дністром та Дніпром позначено давньоруські племена: ***CARPIANI*** (карпи); PEUCINI (певкіни) та BASTERNAE (бастарни).

1544 р. Себастьян Мюнстер; карта – «TABLA **SARMATIA**» («Cosmographia» (Космографія). Українські землі на карті позначено як Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**). Між Дністром та Дніпром позначено давньоруські племена: ***CARPIANI*** (карпи); PEUCINI (певкіни) та BASTERNAE (бастарни).

1544 р. Себастьян Мюнстер; карта – **«**VON DEM KÖNIGREICH POLAND Das In **Sarmatia** auch begriffen wirt sampt andern laendern diesem königreich zügehörig» (Про Польське Королівство, що також розташоване в Сарматії, з зображеннями інших земель, що до того королівства належать) («Cosmographia» (Космографія). На карті Південна Україна – **SCYTIA** (Скіфія), Західна Україна – **RUSSEN** (Русь), Прибалтика **– SARMATIA** (Сарматія). Серед українських міст показано – Kiow (Київ), Lemburg (Львів), Premisel (Перемишль) та ін.

1548 р. **Джакомо Гастальді** (Giacomo Gastaldi; 1500—1566), венеціанський картограф і географ; карта — «Europae Tabvla VIII» (венеціанське видання «Географії» Птолемея»). Територія на північ і схід від Карпат (**Sarmatice montes**) – Сарматія Європейська (**Sarmatiae Europae Pars**). Між Дністром та Дніпром позначено давньоруські племена: ***CARPINI*** (карпи); PENCINI (певкіни) та BASTARNAE (бастарни).

1570 р. Андрій Пограбка; карта (складена 1569 р.) — «**Partis Sarmatiae Europae**, quae Sigismundo Augusto regi Poloniae potentissimo subiacet nova descriptio» (Частини **Європейської Сарматії**…). Видавництво – Венеція; формат карти – 47,3 х 69 см. З українських земель виділено: **«Русь, відома як Роксоланія»** (**Rvssia, A Ptol Roxolania**), Поділля (Podolia), Волинь (Volhinia) та **Кодимію (Codima).** Позначено багато міст, серед них і ***Львів (Leopolis)***. В Причорномор'ї, біля Дніпровського лиману (на Лівобережжі), напис – **SCYTHIAE PARS** (СКІФІЯ). ***Від витоків Дністра і далі на південний схід частину Карпат позначено як Russis Biescid (Руський Бескид). Чи не вперше назва «Бескид» появляється на географічних картах.***

На карті – гравійовані малюнки (бій чотирьох козаків з чотирма кочівниками біля Саврані; двобій двох вершників та ін.).

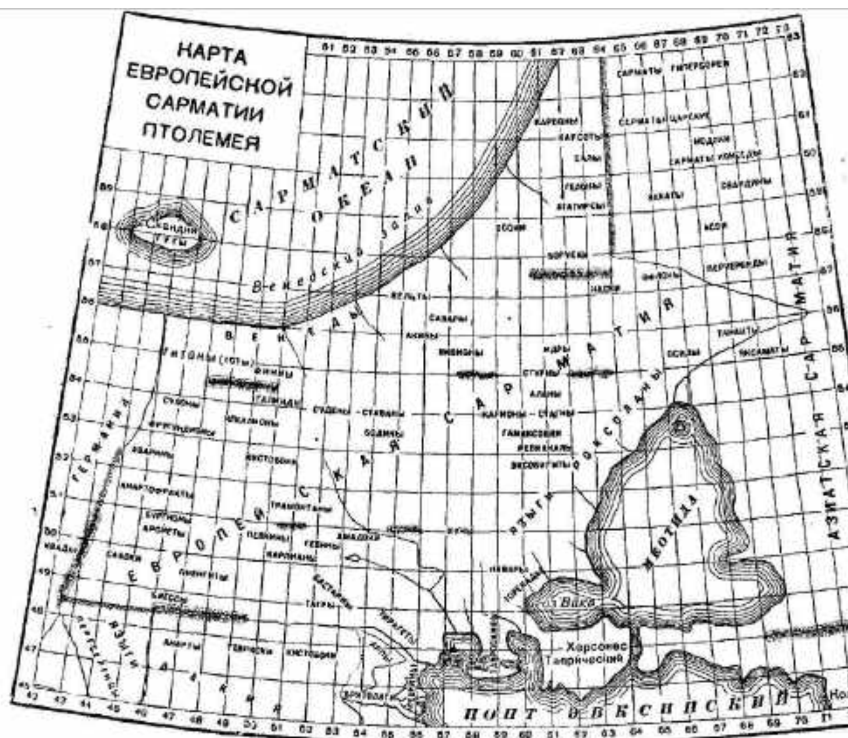
З 1595 р. ця карта використовувалася Абрагамом Ортеліусом у його атласах.

1544 р. Себастьян Мюнстер

1578 р. Герард Меркатор (Gerhardus Mercator; 1512-1594); карта — «Tab. VIII. EUROPAE, in qua **SARMATIA**, MAEOTIS palus, ac GERMANIAE, DACIAEq3 pars. Medium Meridianus 57, reliqui descriptisunt ex ratione parallelorum 50 et 58.I» (Восьма карта Європи). Українські землі на карті позначено як частину Сарматії Європейської (**Sarmatia Europaea**). Сарматія Європейська – від Вісли до Дону. Між Дністром та Дніпром позначено давньоруські племена: ***CARPIANI (карпи); PEUCINI (певкіни) та BASTARNAE (бастарни).***

1578 р. Герард Меркатор; карта — «VNIVERSALIS TABVLA IVXTA PTOLEMEVM» (Карта світу за Птолемеєм). Опублікована в Амстердамі. Територія Європи позначена до течії Дону (Tanais fl.). Східна Європа — **Sarmatia Evropae** (Сарматія Європейська).

Карта Європейської Сарматії Птолемея (за Кулаковським)

1581 р. Абрагам Ортеліус; карта — «Romani Imperii Imago». Опублікована в атласі «Theatrum Orbis Terrarum» (перше видання атласу 1570 р.). Українські землі позначені як **Sarmatiae**.

1596 р. Джованні Антоніо Маджіні (1555—1617); карта — «TABVLA EVROPAE VIII» (Восьма карта Європи). Українські землі на карті позначено як Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**). Між Дністром та Дніпром позначено давньоруські племена: ***CARPANI (карпи);*** PEUCINI (певкіни) та BASTERNE (бастарни).

1637 р. Нікола Сансон (Nichoas Sanson; 1600—1667), французький історик і картограф; карта — «Romani Imperii qua Oriens est Descriptio Geographica...». Видана у Парижі. Українські землі на карті позначено як Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**), між Доном та Волгою – Сарматія Азійська (**Sarmatia Asiaticae**), на схід від Волги – **SCYTHIAE PARS** (Скіфія).

1649 р. Йоганн Янсоніус (Ян Янсон, Johannes Janssonius; 1588—1664), нідерландський картограф, який жив і працював в Амстердамі в XVII ст. опублікував карту “Vetus Descriptio Daciarum nec non Moesiarum”. Українські

землі на карті позначено як Сарматія Європейська (**Sarmatiae Europaeae Pars).**

1655 р. Нікола Сансон; карта — «Germano-**sarmatia**; Kartenmaterial; in qua populi maiores Venedi, et Æstiæi; Peucini, et Bastarnæ in minores populos divisi ad hodiernam locorum». Видавництво Париж, формат – 38.7 x 55.5 см. У Карпатах та Прикарпатті позначено ***CARPINI (карпів);*** Карпати та Закарпаття – PEUCINI (певкіни); Поділля та Причорномор'я – бастарни.

1661 р. Філіп Клювер (Philipp Cluver; 1580—1623), німецький географ; карта — "**Sarmatia** et **Scythia**, Russia et Tartaria Europaea". На карті українські землі (Правобережжя) позначені як Скіфія (**Scythia**), а російські землі та Лівобережна Україна як Московія Європейська. Напис Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**) охоплює українські, польські, білоруські, литовські та московські землі.

Мапа містилася в атласі "INTRODUCTIO Ins Universam Geographiam...". Атлас видавався з 1624 по 1729 рр., карта "**Sarmatia** et **Scythia**..." у першій редакції публікувалася з 1661 по 1694 рік, у другій редакції − з 1697 по 1729 рік.

1680 р. Крістоф Целларіус (Крістоф Келлер; Christoph Cellarius; 1638—1707), німецький географ та історик; карта — "Bosporus, Maeotis, Iberia, Albania et **Sarmatia Asiatica**" (Босфор, Меотида, Іберія, Албанія та Сарматія Азіатська). Територія України позначена як Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**). Землі, що знаходяться південніше р. Дон – Сарматія Азійська (**Sarmatia Asiatica**), на північ від Каспію – «**Scythia** intra Imaum».

1685 р. Крістоф Целларіус видав свою класичну працю "Historia antiqua" в якій поміщена мапа "**Sarmatia**" (Сарматія). Українські землі позначені як Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**). Землі, що знаходяться південніше р. Дон – Сарматія Азійська (**Sarmatia Asiatica**), на північ від Каспійського моря – «**Scythia** intra Imaum».

1688 р. – «Historia medii evi», 1696 р. – «Historia nova», 1702 р. – повне зібрання творів в трьох томах «Historia Universalis».

1687 р. Книга **Крістофа Целларіуса** "Geographia Antiqua". У книзі міститься карта "Colchis, Iberia, Albania & **Sarmatia**" (Колхіда, Іберія, Албанія та Сарматія). Територія України позначена як Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**). Землі, що знаходяться південніше р. Дон – Сарматія Азійська (**Sarmatia Asiatica**), на північ від Каспію – «**Scythia** intra Imaum». Книга неодноразово перевидавався вже після смерті автора.

1700 р. Едвард Уеллс (Edward Wells; 1667−1727), англійський математик, географ, картограф та богослов; карта – «A NEW MAP of **SARMATIA EUROPAEA** PANNONIA and DACIA Shewing their Principal Divisions, People, Cities, Towns, Mountains &c. Dedicated to His Highness WILLIAM Duke of Gloucester». Карта поміщена в атласі (A New Sett Of Mapps Of Ancient And Present Geography...), що видавався протягом 1700-1738 рр. (Оксфорд). Формат мапи 51 x 36,8 см. Українські землі – Сарматія Європейська **(SARMATIA EUROPAEA)**. На Прикарпатті позначено

CARPINI (карпів); у Причорномор'ї – PEUCINI (певкінів), на Поділлі - BASTARNE (бастарнів).

1680 р. Крістоф Целларіус (фрагмент карти 1701 р.)

1705 р. Гійом Деліль; карта – «Theatrum historicum ad annum Christi quadringentesimu. in quo tum Imperii Romani tu...» (Історична карта Римської імперії та сусідніх варварських народів). На карті позначена Сарматія Європейська **(Sarmatia Europaea)** – та Сарматія Азійська **(Sarmatia Asiatica)**, Південь України – напис **Sarmatia ubi Sarmatae sive Sauromate. Sarmatia Europaea** охоплює Правобережну та Лівобережну Україну (до р. Дон). Карта неодноразово перевидавалася, зокрема в атласі «Atlas nouveau» (Amsterdam).

1713-1719 рр. Анрі Шателен (Henri Chatelain; 1684—1743), французький картограф; мапи — «Carte historique chronologique et géographique de l'empire romain où l'on fait observer son étendue et diverses remarques pour l'intelligence de l'histoire...» та «Carte pour servir d'introduction à l'Histoire Romaine et à celle de l'Empire oà[1] l'on fait observer la Généalogie de César, d'Auguste et de Constantin; et la suite des Empereurs, ...». Опубліковані в його атласі "Atlas Historique" в семи томах, (виданий між 1705 і 1720 роками).

На першій карті назва **Sarmate** зустрічається двічі. Один раз на Правобережній Україні, східніше Поділля (Podolie), другий – між Доном та Волгою.

На іншій карті позначена Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**) та Сарматія Азійська (**Sarmatia Asiatica**). На північний схід від Каспійського моря міститься напис «**Scythia** intra Imaum».

1742 р. Гійом Деліль. Карта з «Atlas nouveau»

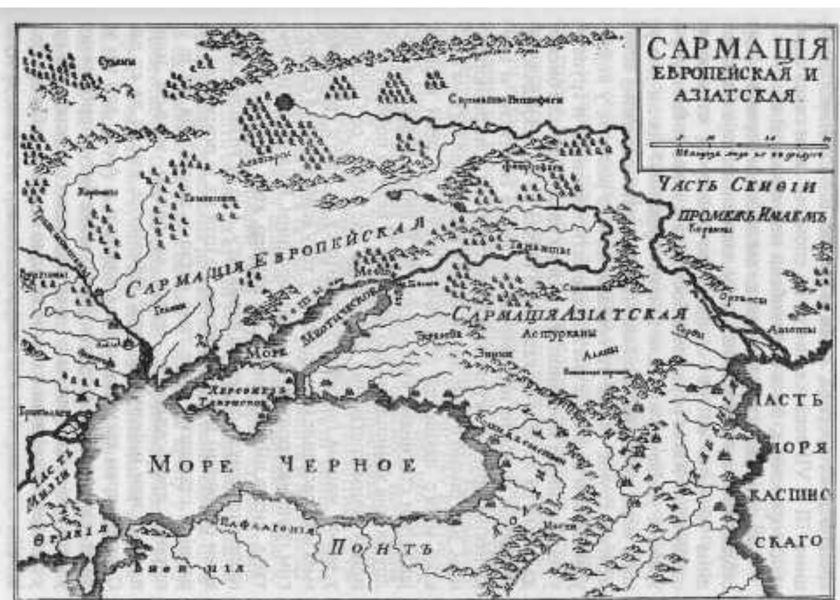
1729 р. Крістоф Целларіус; карта — "A map of Colchis Iberia Albania and the Neighbouring Countries". Територія України позначена як Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**). Землі, що знаходяться південніше р. Дон – Сарматія Азійська (**Sarmatia Asiatica**), на північ від Каспію – «**Scythia».**

1729 р. Англійська карта «A Map of Colchis, Iberia, Albania, and the neighbouring countries». Українські землі позначені як Сарматія Європейська (**Sarmatia Europaea**), Кубань та Кавказ – Сарматія Азійська (**Sarmatia Asiatica**), територія на схід від Волги – Скіфія.

1794 р. Йован Раїч (Јован Рајић; 1726 —1801), сербський поет, історик, педагог, монах, автор історії Сербів, Хорватів і Болгар («История разных словенских народов, преимущественно болгар, хорватов и сербов, из тьмы забвения изъятая») яка була опублікована у Відні. В даній праці поміщена карта «Сармація Европейская и Азіатская». Карта була складена на основі англійської карти 1729 р. Українські землі позначені як Сарматія Європейська (**Сармація Европейская**), Кубань та Кавказ – Сарматія Азійська (**Сармація Азіатская**), територія на схід від Волги – Скіфія.

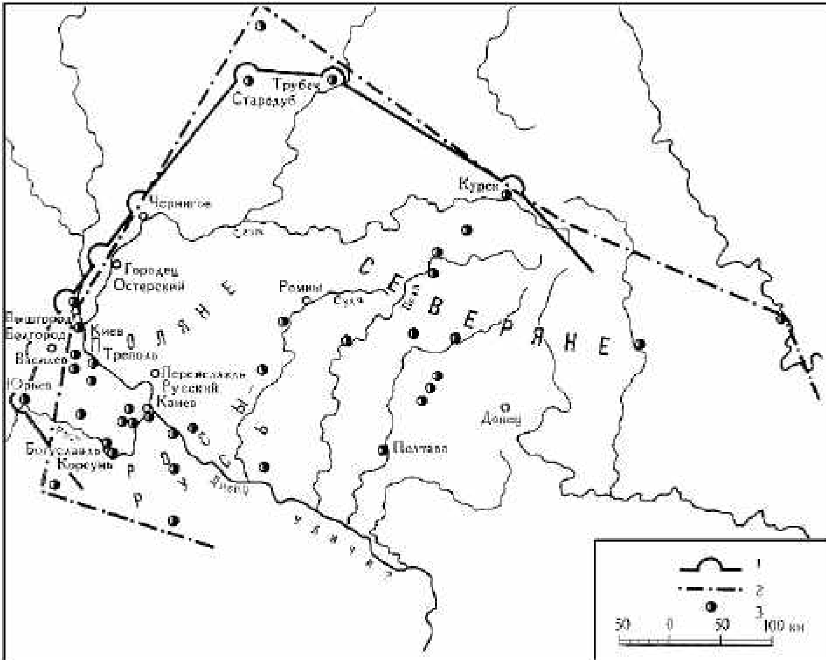
1770 р. Англійська карта (перше видання 1729 р.)

1794 р. Йован Ра

Х. 2. Г. РУСЬ

Русь (давньорус. *роусь*, *роусьскаꙗ земліа*, давньоскан. *Garðaríki*, ср.-грец. Ῥωσία, лат. *Russia, Ruthenia*) — назва історичного регіону в Східній Європі з центром у середньому Подніпров'ї. У ХІ — ХІІІ ст. позначала так звану Руську землю довкола Києва, Чернігова і Переяслава. З ІІ-ї половини ХІІІ ст., після розпаду, Русь охоплювала усі території, які колись належали Києву — від Балтійського до Чорного моря. В середньовіччі використовувалася в титулах світських і духовних правителів Руського королівства, Литви, Польщі, Речі Посполитої, Новгородщини, Московії, Угорщини, Австрії тощо. У новому часі вживалася як одна із самоназв української козацької держави Війська Запорозького та Російської імперії. З XVIII ст. — архаїчно-поетична самоназва України, Білорусі та Росії.

Русская земля (в узком смысле слова)

1 — по историческим данным XII в.; 2 — по археологическим материалам VI—VII вв.; 3 — важнейшие места находок вещей VI—VII вв.

Джерело: Б.А.Рыбаков. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. — М., 1982. — с. 71.

Назва “Руська земля” виникла подібно до інших літописних назв (Лядська земля, Болгарська земля, Угорська земля) від спільної назви народів, що заселяли цю територію, згодом етнонім (назва народу) перетворився в політонім (назва політичного утворення). У середньовічних

джерелах територія Русі здебільшого обмежувалася Київською, Чернігівською та Переяславською землями й не вживалася на означення Галичини чи Новгородської землі. Після монгольської навали назва поширилась на інші східнослов'янські землі де існували приходи християнської церкви візантійського обряду (так звана – руська віра): з'явилися Біла, Чорна, Червона або Галицька, Мала Русь.

Територія Поділля, яка входила до складу Галицько-Волинської держави, в літописі XIII ст. зустрічається під назвою «Русь Дольная, Понизье».

Походження назви «Русь», а також її етимологія не з'ясовані й лишаються предметом тривалої дискусії. Труднощі локалізації початкової Русі обумовлені характером джерел, вітчизняних та іноземних. У своїй більшості вони містять відомості недостатньо конкретні, а часто й суперечливі.

Вперше поняття Rosia [Ρωσία] на позначення «землі росів» було вжите в творі «Про церемонії» візантійського імператора Константина VII Порфирогенета (908-959). Утім, про «народ росів» (Ρῶς) тут знали набагато раніше, і власне таку форму іменування, причому як самоназву, фіксують під 839 р. «Бертинські аннали», де оповідається, що з Константинополя до двору Людвика Благочестивого прибули люди, які «сказали, що вони, себто їхній народ, зветься рос» [se, id est gentem suam, Rhos vocari dicebant]. Ще один латинський варіант іменування «росів» (rusii), похідний від грецького ρουσιοι, вживає у середині X ст. єпископ Кремони Луїдпранд: згідно з його твором «Antapodosis», до візантійського найманого війська входить «якийсь народ ... що його греки за міцність тіла називають ... русії» [gens quaedam ... quam a qualitate corporis Graeci vocant... Rusios] [*Мельникова Е. А. [Комментарий 3 к главе 9] // Константин Багрянородный. Об управлении империей. Текст, перевод, комментарии, под ред. Г. Г. Литаврина, А. П. Новосильцева. — Москва: Наука, 1991. — С. 308*].

Форма з двома літерами "с" у грецьких текстах зустрічається лише з XIV ст. У самій Московщині термін "Руссія" для позначення власної країни почали вживати лише з XV ст. Від останньої чверті XVI ст. в титулатурі великих князів московських, за прикладом монархів Литви і Польщі, стали використовувати слово "Руссія". У XVII ст. воно було змінене на "Россія" під впливом церковно-книжної традиції. Слід зазначити, що термін "Росія" у літописах Київської Русі не зустрічається. Вперше дане слово у східнослов'янських роботах зустрічається лише у 1387 р. у назві титулу митрополита Київського і "всія Росѣя" Кипріяна, а з двома літерами "с" дане слово починає вживатись лише з XV ст.

В західних джерелах, зокрема і в картографічних, XV-XVI ст. Україна здебільшого виступала під назвою "Русі", а народ називався "русами" або "рутенцями", включаючи й українських (запорозьких козаків). Європейці фіксували в цей період, що "руси" й "московити" говорять різними мовами та називали ці мови відповідно "руською" і "московитською". Разом з тим,

особливо у XVIII ст. у дипломатичних документах та картографічних джерелах Московію все частіше починають називати "Росією". Оскільки в західних мовах відсутні історично диференційовані етноніми "Русь" і "Росія", то це породжувало плутанину, яка запанувала в Західній Європі і призвела, зрештою, до наслідків, негативних для України. Якщо європейці картографи XV-XVII ст. досить чітко розрізняли "Русь" і "Московію", тобто Україну і Росію, то в пізніші часи на Заході про це забули, ідентифікувавши "Русь" (Україну) з "Росією" (Московією).

Матвій Меховський, польський історик та географ, (*Tractatus de duabus Sarmatiis*, 1517 р.): "Після того як ми сказали про Сарматію Азійську, звану Скіфією, залишається сказати про Сарматію Європейську, і в ній перш за все зустрічається (occurit) ***Руссія***, що колись називалася ***Роксоланією***. Її східний кордон (latus) пролягає по ріці Танаїс (Tanai) і болотах Меотійським, що відокремлює Азію від Європи. ...поблизу гір Сарматських мешкає плем'я ***Рутенів (Rutenorum)***... Руссія ж на півдні обмежена Сарматськими горами і р. Тірасом, яку жителі називають Нестром (Niestr). На сході закінчується Танаїсом і Меотидою (Meotidibus), і островом Таврськими (Taurica). На півночі (межує) Литвою (Lithuania), на заході з Польщею".

У Гадяцькій угоді (укладена 16 вересня 1658 р. між Річчю Посполитою і Гетьманщиною; передбачала входження останньої до складу Речі Посполитої під назвою «Великого Князівства Руського»)**: "**наскрізним політонімом нашої держави та етноатрибутивом виступають лише найдавніші самоідентифікаційні назви: *стародавня Русь* ("starożytna Ruś"), *мова руського народу* ("język narodu ruskiego"), *князя руського* ("w. xcia littgo, ruskiego"), *гетьман руських військ* ("hetman wojsk ruskich"), *уряди руського народу* ("narodu ruskiego urzędy"), *гетьман князівства Руського* ("hetman xięstwa Ruskjego"), *обивателів Руської землі* ("obywateli Ruskiej ziemie"), *війська руські запорозькі* ("wojska ruskie zaporoskie"), *до великої руської булави* ("do bulawy wielkiej ruskiej") та ін. Лише раз ужито хоронім *Україна*: "*знайдуючимся на Украині позволилисмо въ містахъ [...] торговатъ...*" [*Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687). Київ-Львів. 2004*].

Поза сумнівом, що "Московщина" (Росія) вкрала (загарбала) нашу (українську) назву Русь, яка своїм питомим змістом – етнічним, географічним, геополітичним — цілком відповідає сучасному термінові Україна. Назва великої могутньої країни була свідомо перенесена у XV–XVI ст. на невелику частину цієї держави й це дало Московщині, привласнити, хоча й підроблену, але, все ж таки, давню історичну спадщину Київської Русі. Розв'язувати проблему зміни назви імперії (і то не повною мірою) зміг аж Петро І, який у 1713 і 1721 роках видав укази про офіційне перейменування. Він розсилав по дворах і посольствах держав депеші, у яких вимагав називати Московію в офіційному листуванні Росією, інакше листи від них він просто не прийматиме. Однак на багатьох європейських картах навіть другої половини XVIII ст. Росія ще позначена як Московія.

Тому й Катерина II ще видала письмові вказівки з вимогою перестати населенню Московії називатися московитами під страхом смертної кари.

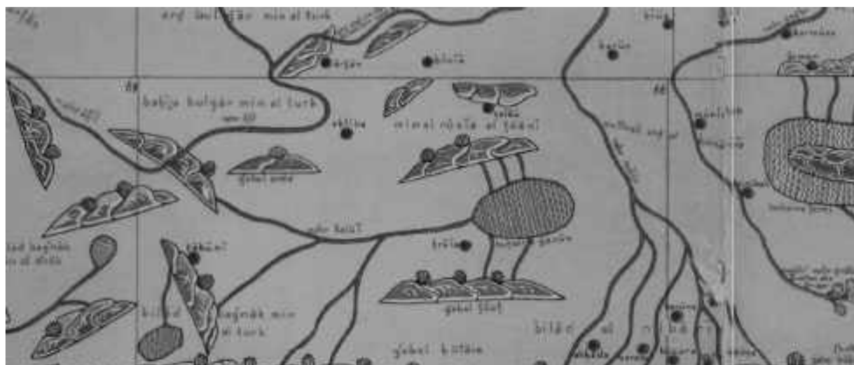
В латинських, західноєвропейських джерелах "Русь" мала декілька назв, що відрізнялись своїм написанням: **"Ruthenia"** (Рутенія), **"Russia"**, **"Rusia"**, **"Rosia"**, **"Rossia"**, **"Ruscia"**, **"Roxolania"** (Роксоланія). Латинська назва Русі – "Рутенія" не використовувалась стосовно Північно-Східної Русі (Московії), а вживалась до українських етнічних земель та частково білоруських.

Для географа чи історика існує суттєва проблема: як перекладати одне й те саме слово у французькій, німецькій, англійській чи будь-якій іншій європейській мові, яке позначає і Русь (в розумінні середньовічної держави Київської Русі чи українських земель в складі Польського королівства чи Великого князівства Литовського) і Росію тобто Московію (в сенсі російської держави)? Для регіонів які знаходяться в Західній Європі й мають таку ж саму назву "Русь", тут ми просто подавали транслітерацію (Русія, Руссія). Якщо на карті існує у якійсь формі "Московія" паралельно із "Руссія", "Россія", то "Руссію" чи "Россію" ми тлумачимо як "Русь", без обов'язкової прив'язки до Московської держави. Якщо ж "Московія" зникає, і залишається лише "Руссія" або "Руссія" з прив'язкою до Російської держави, то ми перекладаємо як "Росія".

Назва "Русь" охоплює простори від Карпат до Білого моря. Картографи в Європі знали про наявність двох Русей (Галицької та Новгородської) та окремої від них Московії. Що цікаво, що назва "Rossia" зустрічається і на карті Британських островів 1546 р. Георга Лілі.

Західноєвропейська картографія лише у XII ст. "прописує" Русь на карті світу. Назва стосувалася переважно Середнього Придніпров'я. З часом назва "Русь" починає приживатися по периферії – на заході, а потім на півночі. З'являється вона, в цей період, лише на північноєвропейських картах – в Англії, Ісландії та Нижній Саксонії.

1154 р. Мухаммеда аль-Ідрісі. Пам'яткою світової картографії є карта світу 1154 р. арабського географа Абу-Абдаллага Мухаммеда аль-Ідрісі (1099-1164). Цю велику мапу (у вигляді срібної півкулі на папері) відомої на той час частини світу було складено за результатами мандрівок і пов'язану з мапою працю – "Книга розради для того, хто прагне подорожувати по областях" (зустрічається також назва "Книга Рожера"). До наших днів дійшли три манускрипти XIV-XV століть з книгою Рожера, з них два – в Національній бібліотеці Франції та один – в Бодліанській бібліотеці в Оксфорді. Перевернута географічна карта світу, складена аль-Ідрісі, перевершувала за точністю всі середньовічні аналоги. Північ на ній поміщено внизу, а Африка – вгорі. Населений світ розділений на сім секторів від екватора до північної сніжної пустелі. Карта зберігала популярність в Італії аж до XV ст., коли її в своїй роботі використовував венеціанець Фра Мауро. Конрад Міллер у 1928 р. зробив латинізовану копію карти аль-Ідрісі.

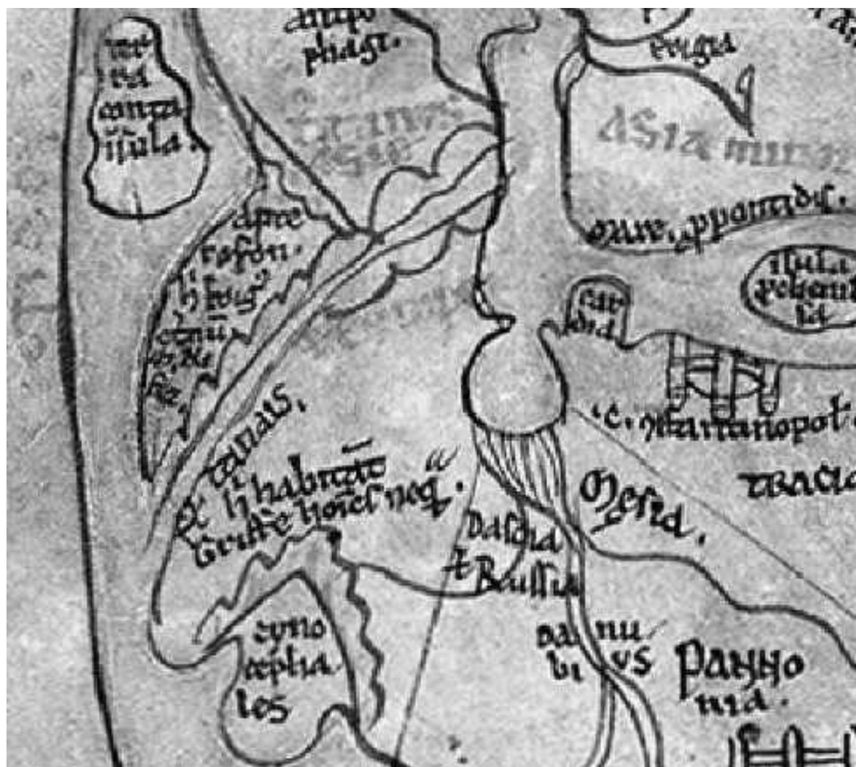
Книга Рожера. На початку твору дається загальний опис Землі, вона ділиться на сім кліматів (широтних зон), а кожен з них – на 10 зон із заходу на схід. Таким чином, 70 секцій твору пов'язані з 70 доданими картами. За підрахунками К. Міллера, на картах нанесено близько 2 500 найменувань об'єктів, а в тексті – понад 6 000. Зокрема, опис країни ар-Русіййа (Русь) включено в 5 секцію VI клімату і 4 і 5 секції VII клімату і містить назви понад 20 міст [*Коновалова И. Г. Ал-Ідриси о странах и народах Восточной Европы: текст, перевод, коментар. М., 2006*].

Карта аль-Ідрісі подає не тільки територіальне розміщення України, а й уперше на карті міститься назва **“Rusia”** (Русія, тобто Русь). На карті написи – **“Ard al Rusia”** – земля Русі (територія Правобережної та Лівобережної України), **“muttasil ard al Rusia”** – з’єднана земля Русі, **“minal Rusia al tuani”** – від Русі залежні.

Позначено та підписано річки – Дніпро, Дністер, Дунай, а також Київ (Kiau) та ін. українські міста.

1190 р. Карта **“The Sawley Map”** (карта світу); автор – **Гоноріус Аугустодуненсіс** (лат. Honorius Augustodunensis; бл. 1080 – бл. 1156 – середньовічний схоласт, історик, географ. В молодості деякий час жив і навчався в Англії в Кентербері. Потім перебрався в південну Німеччину, в Регенсбург, в ірландську бенедиктинську громаду, де і залишався аж до своєї смерті

Мова карти – латинська. Українські землі на карті позначені як “**Ruſſia**” (Руссія, тобто Русь). Топонім “Руссія” розташований на річці біля Карпат (можливо це р. Дністер, або р. Прут). Сучасна Росія позначена іншими назвами.

1190 р. Фрагмент карти «The Sawley Map»

Межа XII–XIII ст. Солійська карта. Назва **“Руссія”** (**Dascia et Russia**) міститься біля гирла Дунаю на англійській Солійській карті (Карті Генріха Майнцського) [*Чекин Л. С. Картография христианского Средневековья VIII-XIII ст. Тексты, перевод, коментарии. М., 1999*].

На **Ісландській карті сер. XIII ст.** теж вже фігурує назва **“Rusia”** (Русія). На цій мапі позначені лише три міста у Європі: Рим, Константинополь і ***Київ (Kio)***.

На **карті Джона Воллінгфордського сер. XIII ст.** написи – **“Russia” (Руссія)**, “Comannia” (Куманія – “Половецька земля”).

На **німецькій Ебсторфській карті XIII ст.** показано державу Русь **(Rucia regio)**, позначено ***Київ (Kiwen)***, ***Карпати***. У легенді карти вказано античні народи (скіфи, алани, даки, сармати, гети, калліпіди).

Ебсторфська карта – середньовічна карта світу. Формат мапи – 3 580 х 3 560 мм. На карті понад 1 600 підписів, що позначають не тільки географічні об'єкти, а й особливості природи, а також події Священної Історії і античної міфології. До 1943 р. була найбільшою з середньовічних Mappa Mundi. В центрі карти зображено Єрусалим. На ній нанесено 1 500 текстових пояснень, 500 будівель, 160 рік, 60 островів, 45 постатей людей, 60 тварин.

На **англійській Герефордській карті**, яка датується межею **XIII і XIV ст.**, зафіксовані слов'яни (Sclavi) і Русь **("Hec et Rusia"** – "тут є Русія"). На карті нанесені річки Дон та Дніпро, Азовське море.

Це — найбільша за розмірами (158 на 133 см) карта європейського Середньовіччя (Mappa Mundi), що збереглася. Зберігається в Англії, в Герефордському соборі. Належить до класичного типу *orbis terrae*. Автором карти в поясненні на берегах названий якийсь Річард де Белло. У центрі світу з середньовічної традиції зображений Єрусалим.

Герефордська карта

1375 р. Авраам Крескес (Cresques Abraham; 1325-1387) та його син **Ієгуда Крескес,** єврейські картографи. В їхньому Каталонському атласі поміщена мапа "Panel 4 – Eastern Europe" (Східна Європа), що має червоно-синій напис **"ROSSIA"** (на правому березі Дніпра). Ліворуч зображені гори, підписані: "**munt lussom de rossia**". Каталонський атлас підготовлено в Пальма-де-Майорка. Атлас спочатку складався з шести аркушів пергаменту, які згодом були розрізані навпіл і натягнуті на дерев'яні щити. У першому та другому аркушах трактуються питання космографії, астрономії та астрології (зокрема, наголошується сферична форма Землі). Також наведено практичні поради мореплавцям. Чотири останніх аркуші атласу є розгорнутою картою-портуланом з включенням інформації про заморські країни по Марко Поло та Джону Мандевілю. Північ за арабською традицією — знизу. Належність міст позначена прапорами. На карті зображено **Львів (civitat de Leo),** ***Київ*** (***Chiva***). Львів позначено як європейське місто із прапором, герб якого зустрічається в кастильському гербовнику "Книга знань про всі королівства". Київ розміщено в середній течії Дніпра. В українських причорноморських степах, на Лівобережжі – країна "CCUMANIA", на Правобережжі – країна "BURGARIA", на схід від Куманії (CCUMANIA) – країна "ALIANIA" (Аланія).

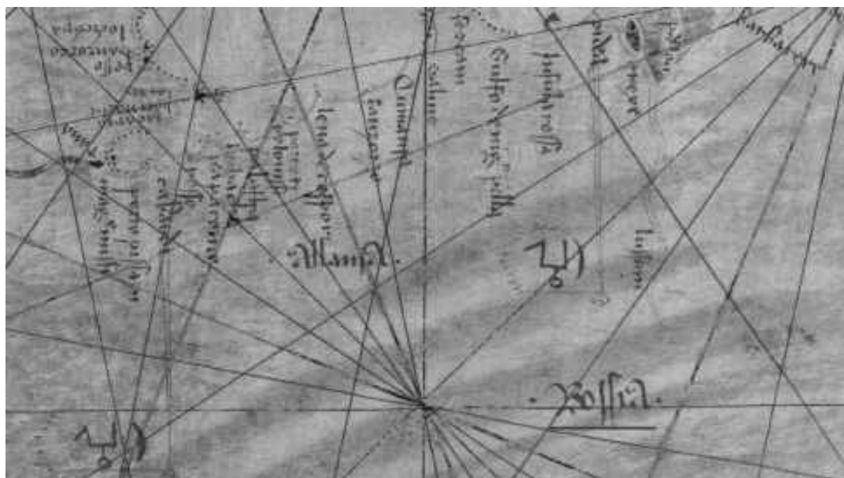

1375 р. Напис «cintat de Leo» (Львів)

1375 р.

1380 р. (близько**). Гілейм Солері** (Guillem Soleri), каталонський картограф. На його карті-портолані на північ від Чорного моря, поблизу витоку Дніпра напис **"Rossia"(Россія**). Карта не датована, але є підпис – "Guilmus Soleri civis maioricaru me fecit". Зберігається в Паризькій національній бібліотеці.

1380 р. (близько)

1385 р. – датований портолан з підписом “Gujllmo soleij ciujs Maoicaru me fecit Año A nt, dñj Mccclxx.v”.

1457 р. Паоло Тосканеллі (Paolo dal Pozzo Toscanelli; 1397—1482), флорентійський вчений. На його карті світу (перевидана 1912 р.), що виконана в птолемеївському стилі, вздовж Дніпра з півночі на південь нанесено надпис **“Roßia” (Русь**). Також є напис *Ronia* (права сторона слова, в даному випадку, згладжена і більше нагадує літеру “П”) поблизу Дністра (в Галичині). Зображення Індії та Азії набагато чіткіше ніж на пізнішій карті Фра Мауро (1459 р.). Значна частина зображень базується на описі подорожей венеціанських купців та мандрівників – Марко Поло (1254-1324) та Нікколо Конті (1395–1469).

Карта Світу **1459 р.** венеціанського монаха **Фра Мауро або Мавро** (Fra Mauro) – одне з перших історичних джерел, в якому згадуються і виділяються три «кольорові» частини Русі: **Червона Русь (Rossia Rossa),** Чорна Русь (**Rossia Negra),** Біла Русь (**Rossia Biancha**).

На карті територія в районі Наддніпров’я (українські землі Великого князівства Литовського) названа **Червоною Руссю (Rossia Rossa).** Біла Русь (Rossia Biancha) у Фра Мауро, як і в більшості західноєвропейських авторів XIII—XVI століть — це синонім або Великого Новгорода або його частини, що була заселена колись народністю вепсів (знаходиться на карті між Волгою та Білим озером). Чорна Русь (Rossia Negra) показана на правому березі р. Оки, це переважно північно-західна частина руських земель (теперішня Білорусь).

За звичаєм арабських картографів він поміщав наверх карти південь, а не північ (перевернута географічна карта).

1457 р.

1459 р.

1460 р. Микола Кузанський (нім. Nicolaus Krebs, Nikolaus von Kues, Chrifftz; лат. Nicolaus Cusanus; 1401-1464) німецький теолог, католицький кардинал склав рукописну мапу Середньої Європи, яка не збереглася в оригіналі. Але карта дійшла до наших часів завдяки пізнішим копіям. Карта була гравійована на міді в місті Ейхштедте 1491 р. Це перша датована карта, що відгравійована на міді (“Nova Europe Tabula” (Нова карта Європи). Вона вважається першою друкованою картою Німеччини й обіймає Середню Європу від південного узбережжя Скандинавського півострова до Середземного моря та від Нідерландів до Балтійських земель і Чорного моря. Мапу неодноразово перевидавали із незначними доопрацюваннями (Ніколаус Германус, Гейнріх Мартеллюс, Єронім Мюнцер, Мартін Вальдземюллер та ін.).

На мапі зустрічається назви: **RVSSIA** (Русь; охоплює Західну Україну) та **RVBEA RVSSIA** (Червона Русь; охоплює південний захід України, середню течію Південного Бугу). ***На цій карті Микола Кузанський вперше позначив регіон Поділля (Podolia).***

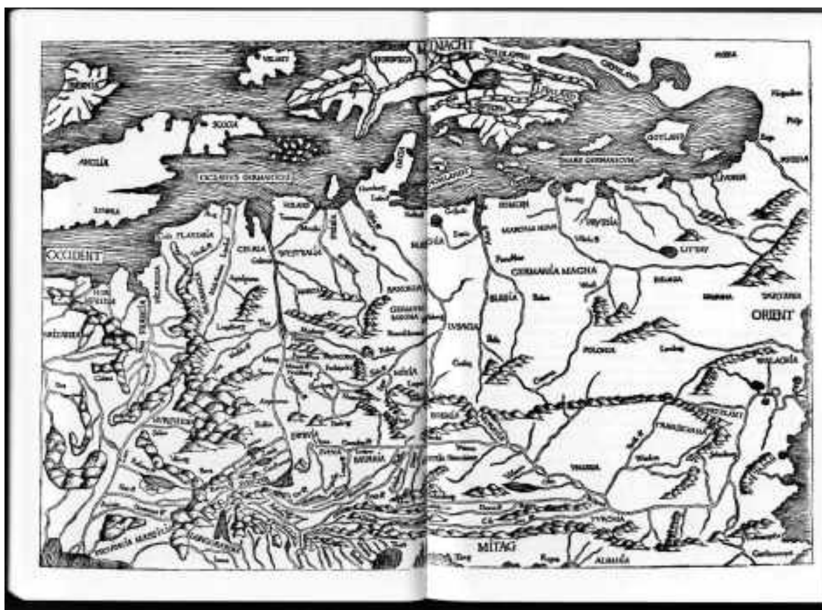
Біла Русь (**RVSSIAE ALBAE PATS**) віднесена до Новгородської землі. На мапі позначено українські міста **Київ** (**CHIOVEA**), **Львів (Leopolis)** та ін. Білоруські землі віднесено до Великого князівства Литовського (LITVANIA MAGNUS DVCATVS). Двічі зустрічається напис Литва (LITVANIAE).

1491 р. Микола Кузанський. Фрагмент карти

Карта **Миколи Кузанського 1491 р.** під назвою “Tabvla Moderna **Sarmatiae** Eur.” була опублікована у латинському видавництві “Географії” Птолемея (Argentorari, 1513). Написи на карті – **Rvssia** (Русь) та Podolia (Поділля). На ній знаходимо р. Дніпро, Київ та ряд інших українських міст. Назва Біла Русь означає Московію (***Russia Alba sive Moscovia***). Лежить ця місцевість на схід від Дніпра (Борисфена).

Видавець карти – Антоній Кобергер (Antonius Koberger), гравери – Міхаель Вольгемут (Michael Wohlgemut) та Вільгельм Плейденвурф (Wilhelm Pleydenwurff). Формат карти 57,8 х 39 см, мова – латинська. Опублікована у книзі у книзі: «REGISTRUM HUŸUS OPERIS LIBRI CRONICARUM CVM FIGURIS ET IMAGINIBUS AB INITU(M) MUNDI…». На полі карти підписані сторони світу: Mitnacht, Mitag, Occident, Orient. Карта охоплює територію від Англії (Anglia) та Ірландії на півночі, Бретані (Britania) та Нормандії (Normandia) на заході до західного узбережжя Чорного моря та дельти Дунаю на сході. Гори на мапі зображені художнім малюнком. Підписано назви: Мазовія (Mosovia), Польща (Polonia), Волощина (Walachia), Трансільванія (Transilvana), Угорщина (Vngaria), Моравія (Moravia), Туреччина (Turchia), кордони не показано. Позначена незначна кількість міст, на території Західної України – ***Львів (Lemberg)***, Польщі – Краків, Росії – Новгород (Nogradum), Псков (Plejgo) [*Вавричин М. Україна на стародавніх картах (кінець XV – перша половина XVII ст.). 2004*].

1493 р.

1493 р. у Нюрнберзі опубліковано карту [Карта Середньої та Східної Європи] без назви. Карта поміщена в «Хрониці світу» нюрнберзького гуманіста Г. Шеделя (1440-1514). Автори мапи нюрнберзький лікар **Єронім Мюнцер** (Hieronymus Münzer; 1437-1508) та **Микола Кузанський.** Карта містить назву **Russia (Русь)** – на схід від Лівонії. Позначена незначна

кількість міст, на території Західної України – ***Львів (Lemberg)***, Польщі – Краків, Росії – Новгород (Nogradum), Псков (Plesgo).

У середньовіччі територія України зображалась на багатьох картах Європи, які виготовлялися для різноманітних видань "Географії" Птолемея. Карта давньогрецького вченого Клавдія Птолемея складається зі зведеної карти всього відомого на той час світу і 26 більш докладних карт: 10 регіональних карт Європи, 4 карти Африки, 12 карт Азії, що додавалися до "Географії" Птолемея. Трактат було написано близько 150 р. н. е. На картах перелічено близько 8 000 міст та місцевостей із зазначенням їх географічних координат. До епохи Великих географічних відкриттів Птолемей служив для європейців основним джерелом географічних відомостей. На основі його описів картографам епохи Відродження вдалося реконструювати і втрачену карту світу.

Довгий час знаменитий трактат Клавдія Птолемея "Географія" вважався втраченим. 1295 р. птолемеївську "Географію" виявив візантійський граматик, математик і теолог **Максим Плануд** (Maximus Planudes, Μάξιμος Πλανούδης; 1260–1305). Максим Плануд переклав "Географію" Птолемея на латинь. Карти, які ілюстрували текст географічного опису світу, були відсутні й не знайдені досі.

Біля 1400 р. в Італію з Константинополя потрапив переклад "Географії" Птолемея латинською мовою, і з часом він опинився в бібліотеці Ватикану.

Одним із перших європейських дослідників "Географії" Птолемея був італійський гуманіст **Джакопо д'Анджело** (Jacopo d'Angelo; 1360–1410), який 1406 р. переклав її на латинську мову під назвою "Geographia Claudii Ptolemaei". У всіх виданнях "Географії" починаючи з 1475 р. і аж до венеціанського видання 1511 р. використовується переклад Джакопо д'Анджело. Лише в Римському виданні 1478 р. текст був звірений з грецьким оригіналом його видавцем, італійським гуманістом **Доміціо Кальдеріні** (Domizio Calderini; 1446, Торрі-дель-Бенако – 1478, Рим), який вніс в текст деякі поправки. Доміціо Кальдеріні навчався у Вероні, Венеції та Римі. Був папським секретарем Сікста IV.

В рукописі "Географія" Птолемея **1420 р.** (автор не відомий), на карті «Сарматія» (Сарматіас) (назва карти умовна) вперше на карті міститься напис «Сарматія». В цьому рукописі на карті «Сарматія Азійська» (назва карти умовна) – напис «CARMATÏA ACÏA» (Сарматія Азійська).

Данський географ та картограф **Клаудіус Клауссон Шварт** (Claudius Clavus; Claudius Claussøn Swart, 1388 р. – після 1467 р.), який прийняв латинізоване ім'я **Клаудіус Клавус** під час свого перебування в Італії з 1424 р. по 1427 р., з ініціативи французького кардинала Гійома Філастра (помер у 1428 р.) в **1427 р.** підготував "Географію" Птолемея. Він створив 27 карт для Птолемеївської "Географії". Збереглися лише дві карти Північних країн, на які вперше наніс Гренландію. У картах, на обрисах суші, були вперше нанесені на рамці градуси широти і довготи, і, таким чином, започатковано наукову картографію. Копію першої карти Клавуса знайшли в

1835 р. у кодексі 441 муніципальної бібліотеки Нансі, переплетену разом з "Географією" Птолемея, що належала Філастру. Карта Клавуса дуже вплинула на картографію XV ст. Її не раз використовували для складання нових карт, копіювали, переробляли по ній карти Птолемея. Проте в другій половині століття вона зазнала суттєвих змін завдяки німецькому картографу Ніколаусу Германусу.

Уперше "Географія" К. Птолемея без карт з'явилася друком 1475 р. у Віченці. Друге видання з 26 античними картами вийшло у світ 1477 р. у Болоньї.

Список основних друкованих видань праці Клавдія Птолемея:

Віченца 1475 р. — перше друковане видання (без карт);
Болонья: 1477 р. — перше видання з картами (26 карт);
Рим: 1478 (27 карт), 1490 (27 карт), 1507 (33 карти), 1508 (34 карти);
Флоренція: 1482 (31 карта);
Ульм: 1482 (32 карти), 1486 (32 карти);
Венеція: 1482, 1511 (28 карт), 1540, 1548, 1558, 1561, 1562, 1564, 1574, 1578, 1588, 1596 (64 карти), 1598 (64 карти), 1599 (69 карт);
Краків: 1512, 1519;
Страсбург: 1513 (47 карт), 1520 (47 карт), 1522 (50 карт), 1525 (50 карт), 1535 р., 1541 р.;
Нюрнберг: 1514 (без карт), видавець Йоган Вернер;
Відень: 1518;
Базель: 1533 (без карт), 1540, 1542, 1545, 1551, 1552;
Інгольштадт: 1533;
Ліон: 1535, 1541, 1546;
Париж: 1546, 1828;
Кельн: 1584, 1597 (64 карти), 1608 (64 карти);
Дюссельдорф 1602 (34 карти);
Амстердам 1605 (28 карт), 1704 (28 карт); 1730 (28 карт);
Арнем 1617 (64 карти);
Лейден 1618-19 (47 карт);
Франкфурт 1695 (28 карт), 1698 (28 карт), 1704.

1466 р. Ніколаус Германус (Nicolaus Germanus; 1420-1490), німецький картограф, гравер, ілюстратор, друкар, який працював у Флоренції, виконав креслення в трапецієподібній проекції карт Клавдія Птолемея, користуючись латинським перекладом його "Географії" **Джакопо д'Анджело** (1406 р.). Він запропонував нові правила позначення гір, річок, озер та кордонів. Ще однією особливістю його роботи було те, що числові значення широти і довготи він підписував не на паралелях і меридіанах, а в проміжках між ними. Міста позначалися золотистими кружками, а ті міста, для яких були астрономічні координати, оточувалися чорними крапками. Манускрипт досі зберігається в бібліотеці д'Есте в Модені. Ця версія, від якої збереглося кілька рукописних копій, послужила основою для карт у виданні атласу в Болоньї у 1477 р.

1467 р. Н. Германус ще раз переробив зміст “Географії” (Cosmographia Claudii Ptolomaei Alexandrini. Manuscript, 1467). Рукопис знаходиться в “Biblioteka Narodowa” у Варшаві, в електронному виді доступний в CBN Polona (National Digital Library Polona) [https://polona.pl/item/cosmographia-claudii-ptolomaei-alexandrini-mathematicorum-principis-seculo-secundo].

У цьому рукописі, на картах «Сарматія Європейська» (Sarmatia Єvгорє) та «Сарматія Азійська» (Sarmatia Asiatica) були зображені українські землі.

Він заново виготовив карту світу в новій проекції, додавши Скандинавію та інші країни Півночі; так само як і на оригінальній карті Клавдія Клавуса (1427), Гренландія розташована на захід від Скандинавії.

1468 р. Н. Германус виготовив свій третій варіант “Географії”, “пересунувши” на цей раз Гренландію на північ від Скандинавії, а Ісландію на північ до тієї ж широти, приблизно так, як вважав за потрібне Гійом Філастр. З карт цієї версії “Географії” (третього варіанту Н. Германуса) друкувалися карти Ульмських видань 1482 і 1486 рр.

До кінця XV ст. карти розмножувались рукописним способом. Перші друковані карти були ксилографіями, тобто гравірувались на дереві (1472 р., Ауґсбурґ; 1475 р., Любек). Наприкінці XV ст. в Італії виникло гравіювання на міді. Центрами картодрукування були відомі друкарські міста (Ауґсбурґ, Нюрнберг, Базель, Флоренція, Болонья, Рим, Венеція, Страсбурґ, Амстердам, Антверпен). 1466 р. Н. Германус відновив карти К. Птолемея. 1477 р. за кресленнями Н. Германуса карти були гравіровані і видані в Болоньї («Географія Птолемея», тираж 500 примірників). 1477 р. Болонья, карта «Сарматія Європейська». На карті написи – Sarmacie in Europae, Sarmacia in Asia Pars. 1477 р. Болонья, карта «Сарматія Азійська». На карті написи – Sarmatiae Pars in Europa, Sarmatia in Asia, Scythie Pars.

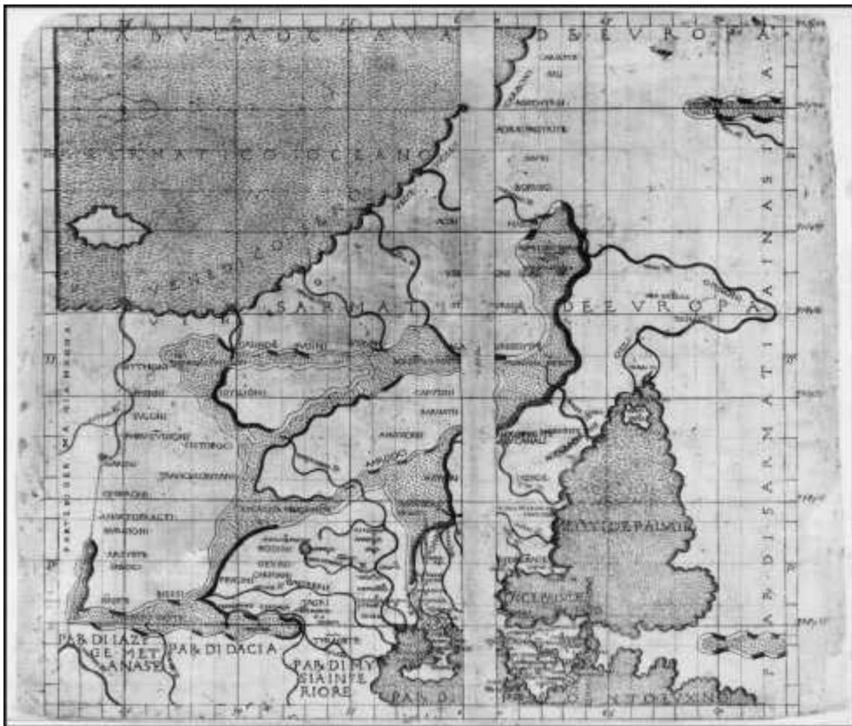
Н. Германус додав карти Англії та Ірландії, Іспанії, Галлії, Германії, Скандинавії, Італії, Сицилії, Палестини, інші та морську карту Середземномор'я. Його вплив можна помітити в багатьох надрукованих пізніше картах і атласах, таких, як Римські видання Птолемея 1507 р. та 1508 р., Страсбурзьке 1513 р. та ін.

1478 р. Конрад Свенхейм (Conrad Swenheym; ? − 1477) та **Арнольд Букінк** (Arnold Buckinck), німецькі картографи, що жили і працювали в Римі. Українські землі відображені на картах «OCTAVA EVROPĘ TABULA» (Восьма карта Європи) та «Secunda Asiae Tabula» (Друга карта Азії). Опубліковані в Римському виданні (видавець Арнольд Букінк) «Географії» Птолемея (Claudii Ptolemaei Alexandrini philosophi Geographiam Arnoldus Buckinck e Germania Romae tabulis aeneis in picturis formatam impressit...). Відомі Римські перевидання карт 1490, 1507 і 1508 років. На карті «OCTAVA EVROPĘ TABULA» українські землі представлені **Сарматією Європейською** (SARMATIA EVROPAE), яка розділена нереальними Рифейськими горами (RIPHEI MONTES) від Сарматії Азійської (SARMATIĘ ASIATICĘ PARS). На карті зображені Чорне море (PONTVS EVXINVS),

Азовське море (PALVS MĘOTIS) та Балтійське море (OCEANVS SARMATICVS). Позначені ріки: Дніпро (BORYSTHENES FLVVIVS), Західна Двіна (RVBON FLV.), Німан (CHRONES FLV.) та ін.

На карті «Secunda Asiae Tabula» українські землі представлені **Європейською Сарматією** (EVROPAE SARMATAE).

1482 р. Франческо Берлінґєрі (Francesco Berlinghieri; 1440-1501), італійський вчений та дипломат у Флоренції, розширив та перевидав "Географію" К. Птолемея (це третє видання з картами). Він розпочав роботу з перегляду праць К. Птолемея в 1464 р. Франческо Берлінґєрі оновив карти Птолемея. Видав він їх вперше народною італійською мовою. Карти Франческо Берлінґєрі ґрунтуються на проекціях **Маріна Тірського** (Μαρίνος ο Τύριος; прибл. 70 р. — прибл. 130 р.) грецького географа, картографа та математика, якого вважають засновником математичної географії. Карти також мають прямокутні рамки, а не трапецієподібні, які використовувалися в попередніх болонських та римських виданнях, а також в ульмських виданнях (1482 р. та 1486 р.). Гравер мап – Ніколаус Германус.

1482 р. TABVLA OCTAVA DE EUROPA

У цьому виданні, як і в попередньому Римському (1478), поміщена «Восьма карта Європи» (TABVLA OCTAVA DE EUROPA). На мапі написи: Європейська Сарматія (Sarmatia de Evropa), Азійська Сарматія (Par di Sarmatia in Asia), Таврика Херсонська (Tavrica Chersoneso) та ін. Густа мережа населених пунктів позначена на території Кримського півострова, між Дністром (Tyrafe), Дніпром (Borystene) та Азовським морем (Maeotide Palvde). На схід від Карпат (Carpato mote) підписані назви племен: карпів (Carpiani), бастарнів (Basterne), певкінів (Pevcini) та ін.

Теж у цьому виданні поміщена карта світу «Caelestem Hic Terram Inspicias Terrestre Que Caelum». Східна Європа має на карті назву **Sarmatia Evropa** (Сарматія Європейська). По краях карти зображені голови з надутими щоками, що позначають 12 основних напрямків. Карта була надрукована з використанням двох окремих мідних пластин, які були розділені достатнім простором для того, щоб можна було б добре скласти та зшити карту в зв'язаний атлас, не впливаючи на вміст її. На карті «Caelestem Hic Terram Inspicias Terrestre Que Caelum» територію від Піренейського півострова до Азовського моря названо Європою *(Evropa)*; на схід від Каспійського моря – Азія *(Asia).* Українські землі на карті зображено узагальнено. Нанесено Дніпро *(Borystene)* з правою, без назви, притокою, дві річки, теж без назв, на Правобережжі, а також Азовське море *(Paludes meotides)*, Чорне море *(Mare pontium sive pontus evxinus)* та Кримський півострів *(tavrica).*

На «Другій карті Азії» (Tabula Seconda de Asia) показано південно-східну частину України, південь Росії та Кавказ. На мапі зображені частини: Європейської Сарматії **(Par di Sarmatia de Europa)**, Азовського моря *(Meotide Palv),* Чорного моря, Приазов'я з Сивашем *(Bice Palv),* Кримського півострова *(Taurica Chersoneso),* Алаунських гір *(Alauno monte)* з яких витікає річка, яка впадає в Азовське море. На півночі мапи зображені Гіперборейські гори.

У Римських виданнях 1507 р. (33 карти) та 1508 р. (34 карти) вперше репрезентували обриси берегів Нового Світу. **У цьому виданні була представлена вся територія сучасної України: Європейська Сарматія та Херсонес Таврійський; нанесені міста Ольвія, Феодосія, Пантикапей, інші географічні реалії Українського Причорномор'я.**

1507 р. Бернард Ваповський на початку XVI ст. працював разом із картографом **Марко Беневентано** (Beneventano Marco) над картою Центральної Європи, яка була видана в **1507 р.** як «TABVLA MODERNA POLONIE VNGRIE BOEMIE GERMANIE **RVSSIE** LITHVANIE». (Сучасна карта Польщі, Угорщини, Богемії, Німеччини, Русі, Литви) (мідерит, 38, 5 х 52 см). Надрукована ця мапа була в Римському виданні «Географії» Птолемея. Правобережна Україна позначена як Поділля (*Podolia*) та **Русь (Russia)**, Лівобережна Україна – Тартарія *(Tartaria*). Біла Русь або Московія (*Rvssia Alba sive Moskovia*) міститься на схід від Дніпра, північніше Тартарії. Ця карта цікава наявністю багатьох політонімів (назв державних утворень). На карті відсутні політичні та адміністративні кордони. ***Відтоді на картах***

території України почали відображати міста (Коломия, Дрогобич, Стрий, Луцьк, Берестя, Жи-дачів, Перемишль, Хмільник, Острог, Черкаси тощо). Б. Ваповський відобразив також свої рідні села Ваповичі й Радохонців Перемишльській землі.

На українське походження Бернарда Ваповського вказує відомий історик Святослав Семенюк. Бернард Ваповський народився у селі Радохінці біля Перемишля. Наприкінці XV ст. майже одночасно з польським астрономом Миколаєм Коперником вчився в Ягеллонському університеті в Кракові. По закінченні навчання отримав звання доктора права, був висвячений на священика, обіймав важливі церковні посади у Перемишлі й Кракові. Протягом 1510-1515 рр. був представником польського короля Сигізмунда I у Ватикані. Ймовірно, був королівським секретарем. Автор перших модерних мап Сх. Європи, в тому числі України.

Бернард Ваповський є автором хроніки «*Dzieje Korony Polskiéj i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535*». При описі подій до 1516 р. автор покладався на історичні праці Я. Длугоша, М. Мєховського, Ю. Деція; для 1517–1535 років створив власний опис подій, де велика увага приділена ординським набігам на Поділля, Галичину, Волинь у 14–16 ст., участі у боротьбі проти них Є. Дашкевича.

1533 р. Ваповський був зайнятий створенням карти Північної Європи: Данії, Швеції, Норвегії, Московії й Ліфляндії, але закінчити її не встиг.

1526 р. видав у Кракові карти «Tabula in qua illustrantur ditiones Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae pars» (Карта, в якій ілюстровані області Корони Польської та частково Великого князівства Литовського) та «Tabul a Sarmatiae, regna Poloniae et Hungariae utriusque Valachiae, nec non Turciae, Tartariae, Moscoviae et Lithuaniae partem comprehendens» (Карта Сарматії, королівств Польського та Угорського, обох Волощин, а також Туреччини, Татарії, Московії та Литви частин прилеглих).

"Карта Сарматії..." складалася з двох аркушів, що представляли відповідно південну та північну Сарматію, відтак у літературі іноді мовиться не про дві, а про три карти Ваповського. Надруковані карти були Унглером. Масштаб мапи – 1:2 900 000.

Карта «Tabula in qua illustrantur ditiones Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae pars» була частково втрачена, збереглися два її фрагменти: «Частина Великої Польщі та Померанії» та «Частина Жемайтії та Східної Прусії». Масштаб мапи 1: 1 000 000.

Бернард Ваповський, на своїх картах, застосував українську транскрипцію написання багатьох географічних назв.

Не останню роль у тому, що більша частина обох карт втрачена, відіграла пожежа у друкарні Флоріана Унглера в 1528 р., яка, імовірно, знищила як непродану частину тиражу обох карт, так і їх дерев'яні кліше [*Гедзь Тетяна. Територія України на карті Південної Сарматії Бернарда Ваповськогоhttps://archive.is/20121225050201/papacoma.narod.ru/articles/wapowski.htm*].

Фрагменти “Карти Сарматії...” Бернарда Ваповського охоплюють частину території Східної Європи і Туреччини. Вони були знайдені у 1932 р. і втрачені у 1944 р. К. Бушек (польський дослідник) повідомив про знахідку лише у 1935 р.

Карту уперше було опубліковано для широкого загалу лише в 1966 р. в додатку до книги «The History of Polish Cartography from the 15th to the 18th century by Karol Buczek. Wroclaw–Warszawa–Krakow, 1966, S. 32» [*Гедзь Тетяна. Неідентифіковані об'єкти на карті Сарматії Бернарда Ваповського.Частина1.http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/AuxHistSci/HistGeography/Wapowski1526.html*].

Опис карти “Мапа Сарматії, королівств Польського та Угорського, обох Волощин, а також Туреччини, Татарії, Московії та Литви частин прилеглих” (за Ґедзь Тетяною): «Північна частина карти представляла східну частину Померанії, Східну Прусію, Жемайтію, нинішню територію Литви, Лівонію, північно-східну частину Великого Князівства Московського та, імовірно, південно-східні області Швеції. Жодного екземпляру цієї частини до нашого часу не збереглося. Південна частина представляла південну та центральну Польщу, Угорщину, північ Балканського півострова, значну частину Великого Князівства Литовського, Кримський ханат, частину турецького узбережжя Чорного моря та Московської держави. Загальний розмір обох карт без полів 60 х 90 см, масштаб приблизно 1:2 900 000, для них використана конічна (Птолемеєва) проекція та нанесена Птолемеєва сітка координат. Південна частина карти була надрукована з чотирьох дерев’яних блоків (мабуть, такий-же висновок можна зробити і щодо північної), її розмір – 60 х 46 см (отже, розмір одного блока 30 х 23 см). Від неї збереглося два фрагменти»

Саме за картою Південної Сарматії Бернарда Ваповського європейські картографи протягом 120 років (до появи карт Боплана) зображували територію сучасної України.

Він жив переважно не в Кракові, а в Радохінцях біля Перемишля, де працював над цими картами, а також зробив математичне обчислення геліоцентричної системи Миколи Коперника, який був його особистим другом ще з часів навчання в університеті.

1507 р. **Йоханнес Рюйш** (Johannes Ruysch; 1460-1533), німецький картограф й астроном нідерландського походження**.** Його карта “Uniuersalior cogniti orbis tabula ex recentibus confecta obseruationi” (Універсальна карта світу з відомими і новими спостереженнями) опублікована в Римському виданні «Географії» Птолемея. Йоханнес Рюйш дає про світ ширше уявлення ніж Фра Мауро (1459), тому, що вже подає дані про відкриття португальських та іспанських мореплавців. Але і вона описує світ відповідно до ідей К. Птолемея. Територія України **– Русь (RVSSIA),** Поділля (PODOLIA); на карті показано Чорне море *(PONTVS EVXINVS).* Білоруські землі показано, як Біла Русь (*RVSSIA ALBA*), а московські (російські), як Московія (MOSKOVIA), на схід від якої – Казань (*CASAN*). На карті

позначені: TARTARIA (Тартарія), POLONIA (Польща), LITVANIA (Литва), PRYSSIA (Пруссія), ORIGA (Латвія), LIVONIA (Лівонія) і т. д. Річка TANAIS (Дон) – межа між Європою та Азією.

1507 р. «Tabula Moderna Polonie, Ungarie, Boemie, Germanie, Lithuanie». Фрагмент карти

1507 р. Йоханнес Рюйш

1511 р. Бернард Сильван (Bernardus Sylvanus; 1465 р., Еболі **-** ?), італійський географ та гуманіст, що жив у Венеції, видав там «Географію» К. Птолемея з 28-ма дереворитними картами, у тому числі карту світу у формі серця. Усі 27 античних карт Б. Сильван осучаснив та актуалізував їх картографічний зміст, додавши сучасні назви. Особливістю цього видання є те, що вперше карти були видрукувані у дві фарби (чорна, червона), до того ж двосторонньо. Чорним підписано назви місцевостей, лісів і гір, червоним – морів, племен і країн. Видавець та гравер карт – Якобо Пент з Лєуки (Jacobus Pentius de Leucho). Мова мап латинська.

Українські землі показано на Восьмій карті Європи (OCTAVA• EVROPAE•TABVLA) та частково на: Четвертій карті Європи (QVARTA•EVROPAE •TABVLA), Дев’ятій карті Європи (NONA • EVROPAE • TABVLA), Другій карті Азії (SECVNDA • ASIAE • TABVLA).

На Восьмій карті Європи (OCTAVA• EVROPAE•TABVLA) написи: **Сарматія Європейська (Sarmatia Evropae), Сарматія Азійська (Sarmatiae Asiaticae Pars),** Таврика Херсонська *(Tavrica Chersonesus)* та ін. Густа мережа населених пунктів позначена на території Кримського півострова, між Дністром (*Tyras f.*), Дніпром (*Boryfthenes f.*) та Азовським морем (*Palvs Maeotis*), серед них: *Ordesus, Olbia, Firum, Amadocba. Amagarium.* На території Таврії підписано назву племені тавроскіфів (*Tavroscytae*), вище Карпат (*Carpates mons*) – карпів (*Carpiani*) і т. д. На пам’ятці було зображено ***Azagarium*** на місці розташування Києва.

В тій частині Четвертої карти Європи, що охоплює українські землі (до неї відноситься назва ***Sarmatiae Europae pars)*** позначені тільки **Карпати (Carpatus mons**), а також землі де проживало плем'я язигів.

На Дев’ятій карті Європи (NONA•EVROPAE•TABVLA), яка охоплює територію від Балканського півострова (територію сучасних Румунії, Болгарії та європейської частини Туреччини) до Карпат (**Carpatus mons**), на північ від яких показано **Сарматію Європейську (Sarmatiae Evropae Pars).**

На карті подано окраїну українських земель, що названа Нижньою Мізією *(Mysia infe.).* Показано дельту Дунаю *(Ister f.),* гирло Дністра *(Tiras f.),* Дніпра *(Boristenis f.)*, Тилігулу *(Axiaces f.).* Уздовж річок позначені міста: Тіра *(Tyras)* – тепер м. Білгород-Дністровський, Ніконіум *(Niconium),* Офіуса *(Ophiusa),* Физея *(Physea),* На узбережжі Чорного моря *(Mare. Ponticvm vel. Pontus Evxinvs)* та в дельті Дунаю показані грецькі колонії *Thiagola, Psedosimus, Calestemium, Chilia, Arpiepolis* та Тилігульський лиман, зображений у вигляді озера *(Thiagola palus),* на 47 паралелі – острів Зміїний. Вище русла Дністра – малюнок у вигляді широкого пасма гір (зображено Карпати) [*Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV перша половина XVII ст. 2004*].

Друга карта Азії (SECVNDA • ASIAE • TABVLA) охоплює територію частини Сарматії Європейської та Сарматію Азійську – від Кавказьких гір *(Caucaus mons)* на півдні до витоків Волги (*Rha f.*) на півночі. Європейська і Азійська Сарматія розмежовані річкою Дон (*Tanais f.*). **У Кавказьких горах**

зображено дві Сарматські брами *(Sarmatiae porte)*. Українські землі представлені західним узбережжям Азовського моря *(Palvs Meotides)* і Кримським півостровом (*Tavrica Chersonesvs*), на яких не позначені населені пункти, річки та гори.

1513 р. Мартін Вальдземюллер (Martin Waldseemüller; бл. 1470-1522), німецький картограф, автор «Вступу до космографії» продовжив справу Ніколауса Германуса та Бернарда Сильвана. Важливим етапом стало Страсбурзьке видання 1513 р. «Географії» Птолемея підготовлене Мартіном Вальдземюллером і **Маттіасом Рінгманном** (Matthias Ringmann; 1482-1511; німецький картограф) на абсолютно новій основі (повтор Страсбурзького видання – 1520 р.). Перш за все, вони розшукали в Базелі (Швейцарія) та в Італії грецькі рукописи «Географії», за якими внесли ряд виправлень в її текст. При підготовці видання автори поставили за мету показати відмінності між давньою та новою географією. У це видання було включено 20 нових карт, які відомий географ, мандрівник та полярний дослідник Адольф Ерік Норденшельд (1832-1901) назвав «першим новим атласом світу». Видавець карт – Якобо Есслер (Jacobus Eszler) та Георгій Убелін (Georgius Uebelin), друкар – Йоганн Скотт (Johann Schott).

Карти Мартина Вальдземюллера, що охоплюють територію України: «Octava Europe Tabula» (Восьма карта Європи), «Tabula Moderna Sarmatie, Eur, Sive, Hungarie, Polonie, Russie, Prussie, Et, Vvalachie» (Сучасна карта Європейської Сарматії або Угорщини, Польщі, Русі, Пруссії і Волощини), «GENERALE PTHOLEMEI» (Генеральна карта світу Птолемея), «SECUNDA ASIAE TABULA» (Друга карта Азії), «Orbis Typus Universalis» (Карта світу), «Carta itineraria europae» та ін.

На «Восьмій карті Європи» (OCTAVA• EVROPAE•TABVLA) написи: **Сарматія Європейська (Sarmatia Evrope), Сарматія Азійська (Sarmatiae Asiaticae Pars)**. Ця карта майже без змін повторювалася у всіх виданнях Географії К. Птолемея, починаючи від Ульмського (1482 р., Ніколаус Германус) і до видання 1541 р.

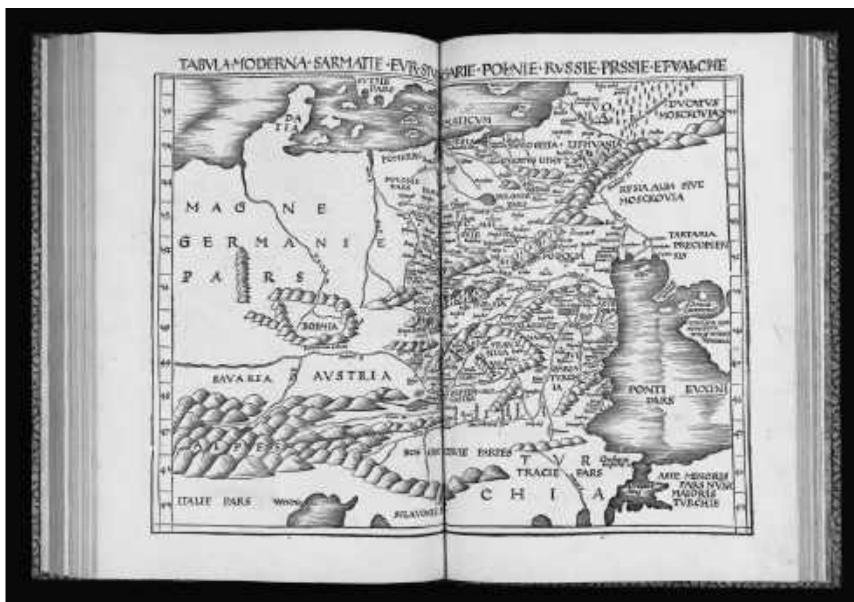
На «Генеральній карті світу Птолемея» (GENERALE PTHOLEMEI) Європою *(Europa)* названо територію від Піренейського півострова до Азовського моря; Азією *(Asia)* – на схід від Каспійського моря. Східна Європа має на карті назву **Сарматії Європейської (Sarmatia Europa).**

Українські землі на карті зображено узагальнено. Нанесено Дніпро *(Borystenes fl)* з правою, без назви, притокою, дві річки, теж без назв, на Правобережжі, а також Азовське море *(Paludes meotides)*, Чорне море *(Mare pontium sive pontus evxinus)* та Кримський півострів *(tavrica).*

Мапа створена на основі карти **Франческо Берлінґері** «Caelestem Hic Terram Inspicias Terrestre Que Caelum» (1482 р.).

На «Сучасній карті Європейської Сарматії або Угорщини, Польщі, Русі, Пруссії і Волощини» (Tabula Moderna Sarmatie Eur Sive Hungarie Polonie Russie Prussie et Wallachie) найдетальніше показано територію від Одеру до Дніпра і західного узбережжя Чорного моря. Позначено частину

України – Русь (Rvssia) на північному сході від Герцинського лісу (Silua Hertinia) та Поділля (Podolia) на південь від заліснених Карпат (Carpatus Mons). Українське Лівобережжя подано схематично. На карті вперше позначено багато українських міст, зокрема на Львівщині: ***Львів (Leopolis),*** Самбір (Sambor), Стрий (Striy), Глиняни (Gliniani), Буськ (Bujzco), Городок (Grodeck) та ін.

1513 р. Мартін Вальдземюллер

Землі на захід від Одеру названа частиною Великої Німеччини (Magne Germanie pars). У верхньому правому куті зображено Московське князівство (Dvcatvs Mosckovia), на південь від нього – Біла Русь або Московія (Rvssia Alba sive Mosckovia), на півдні – Перекопська Тартарія (Tartaria Precopiensis).

Мапа створена на основі карт Центральної Європи Ергарда Етцлауба та Марко Беневентано й карти «Tabula Moderna Polonie, Ungarie, Boemie, Germanie, Lithuanie» Бернарда Ваповського, що входила до римського видання «Географії» К. Птолемея 1507 р.

На «Другій карті Азії» (SECUNDA ASIAE TABULA) зображені частини: **Сарматії Європейської (Sarmatiae in Europa pars),** Азовського моря *(Palvs Maeotis),* Приазов’я з Сивашем *(Bicis Palus),* Кримського півострова *(Taurica Chersonesus),* Чорного моря *(Ponti Euxini pars),* ланцюга Алаунських гір *(Alauni montes),* що переходять у Ріфейські гори *(Ripbei montes).* З Алаунських гір витікають три річки без назви, які перетинають Приазов’я і впадають в Азовське море.

1507 р. Мартін Вальдземюллер (Martin Waldseemüller; бл. 1470-1522), німецький картограф, автор «Вступу до космографії», видав свою класичну працю «Вступ до космографії» (Cosmographiae introductio cum quibusdam geometriae ac astronomiae principiis ad eam rem necessariis. Insuper quatuor Americi Vespucii navigationes. Universalis Cosmographiae descriptio tam in solido quam plano, eis etiam insertis, quae Ptholomaeo ignota a nuperis reperta sunt).

Сен-Дьє взагалі був незвичайним містечком. Невелика група його жителів, в тому числі й М. Вальдземюллер, створила літературний салон, спрямований на вивчення філософії, космографії та картографії, так звану вогезьку гімназію. Покровителем групи був канонік **Вотрен Люд** (Vautrin Lud Prize), секретар герцога Лотарингзького. Люд встановив в Сен-Дьє друкований прес – спеціально для того, щоб публікувати власні твори, а заодно й праці інших членів гімназії. Безпосередньо друком займалися Мартін Вальдземюллер і **Матіас Рінгманн (Matthias Ringmann).**

Рінгманн і Вальдземюллер готували видання Птолемеєвої «Географії», а тому проводили багато часу в бібліотеках Страсбурга й Базеля в пошуках і порівнянні різних манускриптів і карт. Однак вони не могли залишити без уваги нові відкриття іспанців і португальців. М. Вальдземюлера дуже зацікавила постать Амеріго Веспуччі. В результаті Птолемей був відсунутий в бік, і замість його «Географії» була написана й видана «Космографія».

Слід зазначити, що в 1505 р. в Страсбурзі Матіас Рінгман опублікував лист Веспуччі (Mundus Novus) під назвою «De Ora Antarctica» (Молитва про Антарктику) зі своєю віршованою передмовою. Мабуть, це послужило поштовхом до того, що Вальдземюллер і Рінгман, не чекаючи закінчення роботи над Географією Птолемея, ще на етапі збору матеріалів, вирішили першими проілюструвати революційну ідею Веспуччі і видати карту світу, що складається не з трьох, як передбачалося раніше, а чотирьох частин світу. На додаток до карти, вони підготували брошуру з коротким вступом в картографію і листом самого Веспуччі про новий світ.

25 квітня 1507 р. була надруковано їх творіння: «Вступ до космографії з необхідними основами геометрії і астрономії. А також чотири плавання Амеріго Веспуччі». Невелика книжечка «Вступ до космографії» (Cosmographiae Introductio) складалася з чотирьох частин. У першій М. Вальдземюллер коротко та в кращих традиціях виклав принципи космографії, розбирав геометричні теореми, подав визначення сфер, кіл, осей та кліматів. У праці розповідалося про частини Землі, головні вітри, моря та острови і про різні відстані між пунктами. Крім рутинних фактів, він включив у текст власну пропозицію, і це була свіжа ідея. Розповідаючи про нові території, що були описані Веспуччі в його «Quatour Navigationes» як четверта частина світу (quarta orbis pars), М. Вальдземюллер запропонував назвати їх Америкою на честь першовідкривача. Більш того, він помістив назву «Америка» на двох картах, які додавалися до «Вступу до космографії».

У «Космографії» була поміщена карта «Universalis Cosmographia Secundum Ptholomaei Traditionem et Americi Vespucii Alioru [m] que Lustrationes» (Карта світу, побудована відповідно до методу Птолемея і доповнена новими землями від Амеріго Веспуччі). Це була перша карта на якій з'явилася назва "Америка". Ця карта повинна була скласти третю частину «Космографії», але навряд чи її екземпляри оправляли разом з книгою. Маленька книжечка і велика карта набули популярності. У перший же рік (1507) вийшли два видання - у квітні й в серпні. У 1508 р. М. Вальдземюллер писав своєму компаньйону Рінгманну, що книга широко розійшлася, а пізніше стверджував, що було продано 1000 примірників. І текст, і карту багаторазово перевидавали і «адаптували», кожне видання зайвий раз підтверджувало, що Новий Світ слід називати Америкою.

Карта Вальдземюлера – одна із перших карт з точно нанесеними координатами (широти та довготи). Карта була надрукована на 12 дерев'яних секціях, її розміри – 46 × 62 см. Вона містить нові географічні відкриття кінця XV — початку XVI ст. Мартін Вальдземюллер працював у той час у місті Сен-Дьє-де-Вож (герцогство Лотарингія Священної Римської імперії). На карті зображено Амеріго Веспуччі.

Створюючи нову географічну карту, М. Вальдземюллер назвав спершу "Америкою" лише північно-східну частину Бразилії, яка у португальців уже мала назву Санта-Круш (Земля Святого Хреста), в Іспанії ще довгий час на картах вживалися назви "Індія", "Вест-Індія", а потім "Новий Світ". М. Вальдземюллер, запропонувавши в 1507 р. назвати четверту частину світу "країною Америго або Америкою" (тоді вважалося, що материкам слід давати жіночі імена), не мав на увазі применшити таким чином славу вже померлого Колумба, оскільки географи того часу не мали сумнівів, що генуезець і флорентієць відкрили різні землі (щоправда, сам Веспуччі ніколи не стверджував, ніби відкрив новий материк, але захоплююче описав його у листах про свої плавання до банкіра Медичі в 1503 р. та гонфалоньєра Флоренції Садеріні в 1504 р., що передруковувалися в багатьох країнах Європи).

Острова Вест-Індії, берега Флориди та Південної Америки вже відзначалися на двох більш ранніх картах – Кантіно (до 1502 р.) і карті Кавері (близько 1505 р.). Північна та Південна Америка на карті Вальдземюллера зображені як два великі континенти, що з'єднані перешийком. Цікаво, що на карті Америка відокремлена від Азії великим океаном, хоча Тихий океан того часу ще не був відомий європейцям.

На карті вперше позначено "Атлантику". Води на захід від Європи в різний час називали по-різному: "Море за Геракловыми стовпами", "Атлантик", "Західний океан", "Море мряки". Але назва "Атлантичний океан" вперше з'явилася в 1507 р. на карті М. Вальдземюллера, і з того часу це позначення закріпилося в географії. Нова частина світу відділена від Азії океаном (Oceanus Orientalis Indicus (Східний Індійський Океан). Через шість років європейці перетнуть Панамський перешийок і побачать його з берегів

Америки. Перші європейські історичні свідчення про Тихий океан з'явилися завдяки експедиції конкістадора Васко Нуньєсу де Бальбоа (1513 р.) яка показала, що ширина Південної Америки на певних широтах відповідає карті Вальдземюллера з точністю до 70 миль. Ще через сім років цей океан побачить Магеллан, попливе через нього далі на захід, назустріч своїй фізичній смерті і історичному безсмертю, і назве його Тихим. Ідею назвати четверту частину світу Америкою приписують і автору карти Мартіну Вальдземюллеру, і ймовірному автору тексту «Cosmographiae Introductio» Матіасу Рінгманну, і самому Вотрену Люду. У всякому разі, заснована в 1991 році міжнародна премія з географії (неофіційно «Нобелівська премія з географії») має ім'я Вотрена Люда і присуджується щорічно під час Міжнародного географічного фестивалю в Сен-Дьє.

На карті позначено м. Львів (Lemburg).

1513 р. на базі цієї карти була складена карта “Orbis Typus Universalis” (Сучасна карта світу). Цю карту часто називали “Admiral's Map” (Карта адмірала), ймовірно мова йшла про Христофора Колумба – “адмірала океанів”. Українські землі позначено як **“Russia …”** (Русь …). На оновленій карті світу **1513 р.** назва “Америка” відсутня. Обґрунтування цього відступу – інша карта (Tabula Terre Nove). На регіональній карті Карибського басейну та Атлантичного океану (Tabula Terre Nove) Південна Америка позначена як “Terra Incognita” (Невідома земля) і має напис, що вказує на те, що ці землі були виявлені Колумбом, без будь-яких ознак ролі Амеріго Веспуччі в розвідці північного узбережжя Південної Америки. Карта фокусується на Карибських островах та Північній і Південній Америках, які розміщується в західній частині карти, без ознак західного узбережжя цих материків. На мапі Меркатора, опублікованій в 1538 р., назву “Америка” було поширено на Північну Америку.

1520 р. **Мартін Вальдземюллер** у Страсбурзі видав карту «Carta itineraria europae» (Карта Європи). Робота над картою тривала 9 років (розпочав – 1511 р.). З першого видання «Карти Європи» в 1511 р. відомо лише описовий текст, сама карта все ще вважається втраченою, карта 1520 р. відома лише в одному примірнику. На карті представлено герби європейський держав і земель, що належали німецькому імператору Карлу V. Карта присвячена теж йому. Завдяки схрещенню династичних ліній **Карл V Габсбург** отримав у спадок величезні території в Західній, Південній та Центральній Європі, що до того часу ніколи не об'єднувались:

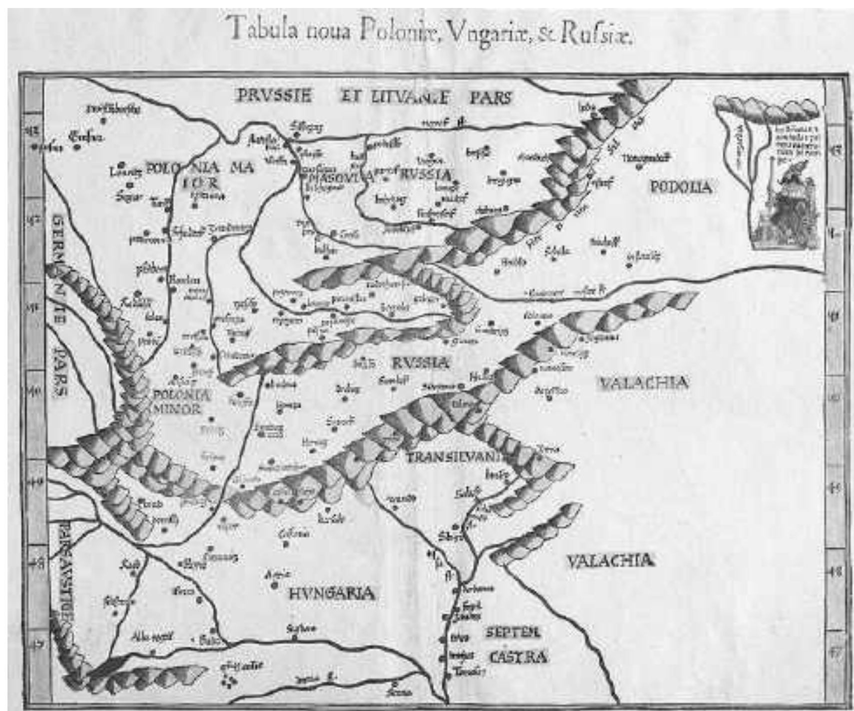
- від батька, Філіпа: Брабант, Голландія, Зеландія, Бургундія, Франш-Конте та інші.
- від матері, Іоанни: Кастилія, Леон, Гранада, Канари, Сеута й Вест-Індія
- від діда по матері Фердинанда II Арагонського: Арагон, Ломбардія, Балеарські острови, Сардинія, Сицилія, Неаполь, Морея й Руссильйон
- від діда по батькові Максиміліана I: корона Імператора Священної Римської імперії, Австрія, Штирія, Угорщина, Богемія, Моравія, Сілезія, Передня Австрія, Тіроль, Істрія та інші.

приєднані ним землі: Туніс, Люксембург, Артуа, Шароле, П'яченца, Нова Гранада, Нова Іспанія, Перу, Філіппіни й низку інших земель.

Назва **«RVSSIA» (Русь)** на карті зустрічається два рази. На цій мапі позначено Поділля (Podoliae Pars) та **Карпати (Carpatus mons)**.

Історична довідка. Карл V Габсбург (24 лютого 1500 — 21 вересня 1558) — король Німеччини (римський король) з 28 червня 1519 по 1520 роки, імператор Священної Римської імперії з 1520 р. (коронований 24 лютого 1530 р. в Болоньї Папою римським Климентом VII), король Іспанії (Кастилії й Арагону) з 23 січня 1516 р. (під ім'ям **Карла I**). Найвизначніший державний діяч Європи першої половини XVI ст., що зробив найбільший внесок в історію серед правителів того часу. Карл V — остання людина, яку було офіційно короновано Папою римським імператором, він же — остання людина, яка відсвяткувала в Римі тріумф. 28 червня 1519 р. колегія німецьких курфюрстів у Франкфурті одностайно обрала імператором Священної Римської імперії Карла V. 23 жовтня 1520 р. Карла було короновано в Аахені.

1514 р. Йоганн Вернер (Johannes Werner; 1468-1522), німецький географ, картограф та астроном видав у Нюрнберзі «Географію» Птолемея без карт, зробивши спробу внести в текст нові відомості, зокрема деякі таблиці.

Ці доповнення Вернера були більш ніж довільними і лише заплутували розуміння тексту К. Птолемея.

Картографічна традиція Страсбурзьких видань 1513 р. та 1520 р. була продовжена німецьким картографом **Лоренцом Фрізом** (Lorenz Fries; 1489-1550), який проілюстрував наступні Страсбурзькі видання «Географії» Птолемея (1522, 1525, 1535, 1541 рр.).

Починаючи з видання 1525 р. текст «Географії» Птолемея був поданий в новому латинському перекладі, здійсненому відомим гуманістом-істориком **Вілібальдом Піркхаймером** (1470-1530), а два останніх видання були виправлені іспанським філософом, математиком, географом та медиком **Мігелем Серветом** (Miguel Serveto y Conesa, Michael Servet; 1511-1553). У своїй праці по редагуванню перекладу Піркхаймера М. Сервет використовував нове видання грецького тексту «Географії» (1533 р., Базель, без карт) **Еразма Роттердамського** (Desiderius Erasmus Roterodamus; 1466-1536). Еразм Роттердамський – один із найвідоміших мислителів епохи пізнього Відродження, філолог (чудово знав грецьку мову) і добре розумів значення праці К. Птолемея в епоху розвитку торгівлі і мореплавання.

Мапа Лоренца Фріза 1522 р. "Tabula nova Polonia, Ungariae, & Russiǽ" (Нова карта Польщі, Угорщини та Русі), яка була поміщена в Страсбурзькому виданні, є поєднанням картографії Птолемея з новими політико-географічними даними епохи. Західна Україна позначена як Русь (Russia), включаючи Галичину, Холмщину та Берестейщину; центрально-українські землі – Поділля (Podolia); центральноукраїнські землі – Поділля (Podolia). Це одне з перших джерел, де західноукраїнські землі позначені як «Русь» (Russia). Картографічна неточність – Карпатські гори надруковані перевернутими.

В цьому ж виданні була поміщена карта Лоренца Фріза «Tabula noua totius orbis» (Карта світу) де українські землі позначено як **Русь (Russia**) – територія Правобережної України.

1530 р. Йоганн Гонтер (Johannes Honter; 1498-1549), трансільванський вчений і теолог німецького походження, відомий своїми роботами в галузі картографії. 1530 р. у Кракові вийшло перше видання підручника з космографії «Rudimentorum Cosmographicae libri duo». Видання містило ддві карти – карту світу і східної півкулі.

1542 р. в Брашові (Румунія) учений перевидав свій підручник під назвою «Rudimenta Cosmographica cum vocabulis rerum». Текст підручника мав віршовану форму, оскільки, Гонтер припускав, що це допоможе студентам запам'ятати зміст книги. В новому виданні Й. Гонтер додав ще 16 нових карт. Книга була настільки вдалою, що витримала 39 перевидань: Краків – 1530, 1532, 1534 рр.; Брашов (Corona) – 1541, 1542 рр.; Цюрих (Tigurium) – 11 разів з 1542 до 1549 рр.; Базель - 1548, 1552, 1561, 1585 рр.; Антверпен - 5 разів з 1548 до 1555 рр.; Прага – 1595 р. Останній раз її видав Маттіас Квад (Matthias Quad) 1600 р. у Кельні, проте окремі розділи включалися в інші книги аж до 1692 р.

У Космографії містяться карти де позначені українські історико-географічні землі. Карта Центральної Європи (без назви). На карті написи – Русь (**Russia**) зі Львовом (Leopolis) – територія Західної України, Поділля (Podolia) та ін. Приазов'я позначене як Скіфія (Scytia).

Карта Південної і Центральної Європи (без назви). На карті написи – Львів (Leopolis), Поділля (Podolia) та ін.

Саме з праць Лоренца Фріза (1522 р.) та Йоганна Гонтера у європейський обіг географічних назв входять назви Поділля (Podolia) щодо Центральної України та Русь (Russia) щодо Західної.

1544 р. Йоганн Гонтер, Себастьян Мюнстер; карта – «TRANJYLUANIA / SIEBENBÜRGEN» (Трансільванія / Семигород). Карта є переопрацюванням, виконаним С. Мюнстером, карти Дунайських князівств (Die Donauländer) зі шкільного підручника Й. Гонтера «Rudimenta cosmographica Joannis Honteri. Ex inclyta Transylvaniae Corona M.D.XLII». Опублікована в «Космографії» (Cosmographia») С. Мюнстера. Українські історико-географічні землі представлені Руссю (**Rüfen**) зі Львовом (Lempurg), Поділлям (Podolia) з Кам’янцем (Caminetsi) і Ґетія (Gete).

1578 р. Йоганн Гонтер, Себастьян Мюнстер; карта – «BESCHREIBUNG ALLER LÄNDER SO ETW’AN DEM KÖNIGREICH POLAND VNDERWORFFEN SEIND GEWESEN, ODER SUNST MIT IM ZÜSCHAFFEN GEHEBT (Опис усіх країн, які коли-небудь підкорило Королівство Польщі, або взагалі мали з ним справу). Видана в Базелі («Космографія» С. Мюнстера). Українські землі (**Rüffen**) представлена містами Львів (Lemburg) і Кам’янець та річками Прут (Prut fl.) і Дністер (Nefter fl).

Карта є переопрацюванням, виконаним С. Мюнстером, карти Дунайських князівств (Die Donauländer) зі шкільного підручника Й. Гонтера «Rudimenta cosmographica Joannis Honteri. Ex inclyta Transylvaniae Corona M.D.XLII». Правдоподібно, Й. Гонтер створив карту на основі своєї праці «Chorografia Transylvaniae - Sybesburgen, Basileae. – MD XXXII», написаної під час перебування в Кракові. Карта багато разів передруковувалася в наступних виданнях «Rudimenta..:». У Космографії С. Мюнстера, яку видавав Г. Петрі в Базелі. карту вміщували в різні розділи і під різними назвами [*Вавричин, 2004*].

1538 р. Займаючись підготовчими роботами до своєї «Космографії» й вивчаючи спеціально твори стародавніх географів, С. Мюнстер прийшов до висновку, що чинні видання цих вчених не в змозі задовольнити вимогам людей, що займаються землезнавством. Він зважився сам поповнити цю прогалину й видати Гая Юлія Солінуса (Caius Julius Solinus, III ст.), Помпонія Мелу (Pomponius Mela) й Птолемея, що дійсно і зробив: у 1538 р.

С. Мюнстер надрукував «Polihistor`a» Солінуса разом з твором Мели “de situ orbis” в одному томі, з поясненнями, примітками й безліччю карт, під заголовком “C. Ivlii Solini Polihistor ... hvic ... Pomponii Melae de sitv orbis

libros tres ... adiunximus. Basileae, 1538, fol” [*Кордт В.А. Материалы по истории русской картографии. 1899*].

До свого тексту С. Мюнстер доклав складену ним же картку Русі, на якій зображені найважливіші річки Східної Європи – Західна Двіна, Дніпро, Волга й Дон, що беруть початок на рівнині, причому Західна Двіна на карті витікає з озера. Гори на карті не зображені. Карта Русі – одна із перших друкованих карт східної Європи не птолемеївської традиції. Для свого часу зображення дивно бідне географічними відомостями, зате схема річок – важливих транспортних шляхів – вказана досить чітко. Відзначено три старовинних центри руської культури: Київ, Великий Новгород, Полоцьк, а разом з ними інші важливі міста: Смоленськ; в Литві (Lithuania) Вільнюс і Гродно; Рига в Лівонії; в Московії власне Москва, Твер, Рязань та інші.

Себастьян Мюнстер був учнем відомого німецького астронома і математика Йоганна Штеффлера (Johannes Stöffler; 1452-1531), автора коментарів до “Географії” Птолемея. Допомагаючи Штеффлеру, С. Мюнстер взяв участь в транскрибуванню географічних назв і термінів, використаних Птолемеєм, на латинську мову. При підготовці Базельського видання (**1540**) “Географії” Птолемея **(Geographia Universalis)** С. Мюнстер взяв за основу Страсбурзьке видання 1513 р., але набагато поліпшив його. Видання було присвячене Базельському єпископу, який на цей час вже помер. При підготовці карт він використовував, як вихідний матеріал карти ульмського видання 1486 р., грецький текст “Географії” Еразма Роттердамського та її Ліонське видання 1535 р., що містило поправки Сервета. Таким чином, він постарався якнайкраще використати праці своїх попередників.

З 27 карт Птолемея «Загальна карта світу» побудована в другій, або геометричній, проекції Птолемея, як і карти Азії під номерами VII і VIII. Решта регіональні карти побудовані в трапецеїдальній проекції Ніколауса Германуса (редактора Ульмського видань 1482 р. і 1486 р.). Виключення «Карта XII Азії», складена в прямокутної проекції географа та картографа Маріна Тірського. По конструкції й по малюнку карти Птолемея в Базельському виданні (1540) близькі до Ульмського, але за географічним змістом дуже відрізняються від них і від останніх Страсбурзьких та Ліонського видання (1522-1535). С. Мюнстер застосував новий спосіб друкування географічних назв – відливав цілі слова і рядки та впроваджуючи виливок в дерев'яні дошки, на яких гравіювалося зображення. Це дозволяло застосовувати одноразове, а не дворазове друкування кожного аркуша. [*В. А. Бронштэн «Клавдий Птолемей. Глава 12». http://www.argoschool.ru/biblioteka/antichnost_i_ellinizm/va_bronshten_klavdij_ptolemej_glava_12/*].

До 27 карт К. Птолемея С. Мюнстер додав 21 нову карту: одну «Загальну карту світу» (з Америкою) і 20 регіональних. «Загальна карта світу» виконана в еліптичній проекції, регіональні - в прямокутній проекції, але без координат і з різним орієнтуванням (вгорі – то північ, то південь, то схід).

Крім першого видання **“Geographia Universalis”**1540 р. С. Мюнстер видав ще чотири, всі в друкарні Генріка Петрі (1542 р., 1545 р., 1551 р., 1552 р.). На титульному аркуші видання “Geographia Universalis” 1545 р. зображений Птолемей-астроном. В цьому та в останньому Базельському виданні 1552 р. замінені й додані деякі «нові» карти.

1540 р. Себастьян Мюнстер, карта – “EVROPA PRIMA NOVA TABVLA” (Європа...). Вперше ця карта була надрукована в “Geographia Universalis”. Українські землі – **Rvssia** (Русь), Podolia (Поділля), Volhinia (Волинь).

1540 р. (з 1568 р. нова редакція) **Себастьян Мюнстер**, карта – “POLONIA ET VNGARIA XV NOVA TABVLA” (Нова карта Польщі та Угорщини). Вперше ця карта була надрукована в “Geographia Universalis”. У виданнях 1545 і 1552 рр. заголовок в назві карти має позначення “XX”, в інших виданнях – “XV”, або без римських цифр. Гравером карти був відомий німецький художник Ганс Гольбейн-молодший. Формат мапи 34,5 х 25,7 см.

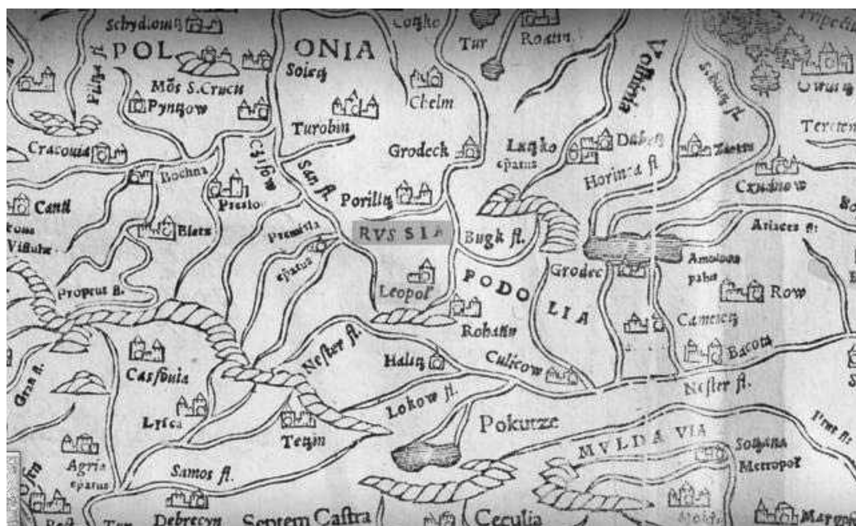
1538 р. Карта Русі

Мапа цікава тим, що на ній чи не вперше присутні регіональні назви українських земель: **Rvssia** (Русь; між р. Західний Буг та р. Сян) зі **Львовом (Leopol)**, *Podolia* (Поділля), *Volhinia* (Волинь), *Pokutze* (Покуття), **Codimia**

(Кодимія), *Bessarabia* (Бессарабія), *Tartaria minor* (Мала Татарія), *Tartaria Przecopen[sis]* (Перекопська Татарія) (останні дві території належать до Північного Причорномор'я і Кримського півострова). Показано сусідів українських історико-географічних регіонів – Молдову (Mvldavia), Трансільванію (Transilvania), Волощину (Valachia) та ін.

На північному сході від Києва позначена Біла Русь (Rvussia Alba), і вже далі на схід – Московія (Moscovia).

Біла Русь та Московія знаходяться на схід від Дніпра, в районі річок Десни і Сейму. Розташування річок та міст на мапі ще доволі приблизні, але можна чітко локалізувати по кордоні річок Сейм (де видно Путивль та Рильськ) та Десни. За цим кордоном починається на мапі Московія. Цікава сама назва міста Москви – Moschia (Мосхія). В праці (1773) В. М. Татищева та Г. Ф. Міллера "Историа российская с самых древниейших времен неусыпными трудами через триттсать лѣт собранная и описанная покойным тайным совѣтником и астраханским губернатором Васильем Никитичем Татищевым: Том 2" теж згадується топонім «Мосхїя» (ріка).

Себастьян Мюнстер на цій карті вперше позначив Кодимію.

Мапа регулярно перевидавалася аж до 1628 р. (близько 40 видань). 1540 р. карта була поміщена в першому виданні "Geographia Universalis". Карта друкувалася в понад 25 виданнях «Космографії» С. Мюнстера, починаючи з 1544 р.

1544 р., карта – "Landtafel des Ungerlands/ Polands / **Reuffen** / Littaw / Walachei / Burgarei" опублікована в «Космографії» Себастьяна Мюнстера. Основою карти стала карта "POLONIA ET VNGARIA XV NOVA TABVLA" (1540 р.). Західноукраїнські землі позначено як «**Russia**» (Русь).

Подібною до цієї є його карта “Nouuelle defcription de Poloigne & Hongrie” (Новий опис Польщі та Угорщини), видана в цьому ж швейцарському місті **1550 р.** Позначені ті ж самі українські регіони, і теж без кордонів. На мапі показано гори Карпати (без назви).

Ці карти С. Мюнстера були складені на основі карти Бернарда Ваповського 1526 р.

1544 р. Себастьян Мюнстер; карта – «EUROPA DAS EIN DRITTHEL DER ERDEN, NACH GELEGENHEIT VNSER ZEITEN» (Європа, третина землі, за станом на наш час). Видавництво Базель (опублікована в «Космографії»). Українські історико-географічні землі представлені Руссю (**Ruffia**), Волинню (Volbinia), Поділлям (Podolia).

1550 р. Себастьян Мюнстер; карта – «VON DEM POLAND. BESCHREIBUNG ALER LÄNDER SO ETWAN DEM KÖNIGREICHE] POLAND VNDERWORFFEN SEIND GEWESEN ODER SONST MIT IM ZUSCHAFFEN GEHABT. CAP. LIIII» (Про Польщу. Опис усіх країн, які коли-небудь підкорило Королівство Польщі, або взагалі мали з ним справу. Розділ 54. (опублікована в «Космографії»). Карта укладена на основі карти Й. Гонтера (Johann Honter) доданої до його віршованого підручника з географії «Rudimentorum Cosmographicae libri duo» (Краків, 1530 р.). Карта є однією з шести карт окремих країн, виготовлених самим Гонтером. Вона друкувалася в наступних виданнях «Космографії» С. Мюнстера.

Українські історико-географічні землі представлені Руссю (**Rüssen**) – між Холмом (Chelm) та Львом (Letmburg) і Поділлям (Podolia); у південно-західній частині – гори без назви (Карпати). З українських міст позначено також Луцьк (Lutcko).

1550 р. Себастьян Мюнстер; карта – «VON DEM KONIGREICH POLAND, DAS IN SARMATIA…» (Про Королівство Польщі, що також розташоване у Сарматії) (опублікована в «Космографії»). Карта є переопрацюванням карти Дунайських країн Й. Гонтера (1534 р.). Карта Й. Гонтера була створена на основі карти Південної Сарматії (1528 р.) Б. Ваповського до шкільного підручника «Rudimentorum Cosmographicae libri duo» (1530 р.).

Українські історико-географічні землі представлені Руссю (**Rüssen**) з містами Львів (Letmburg), Перемишль (Premifel), Луцьк (Lutcko) та Карпатами (без підпису), Поділлям (Podolia) – між річками Південний Буг та Дністер. Приазов’я позначене як Скіфія (**Scytia**).

Московські землі – Московія (Mofcou), Тартарія (Tartaria) та Псковщина.

Історична довідка.

Кодимія, Кодімія – історико-географічний регіон на південному заході України, південна частина Поділля. Територія охоплює південні частини Вінниччини та Кіровоградщини, північну частину Одещини та пінічно-західну Миколаївщину.

Кодимію розташовували переважно між Богом та Собом (С. Мюнстер, 1540, 1544, 1564; Гастальді, 1548), на північ від Богу (А. Пограбка, 1570), рідше між Богом та Синьоводкою (нині Синюха; Гастальді, 1568) або між Собом та Синьоводкою (Гастальді 1562).

В ряді випадків назва Кодимія вживається як рівнорядна з назвою Поділля, а деколи її витісняє: Кодимія стає основним краєм Дністровсько-Дніпровського межиріччя (Гастальді, 1570; Магін, 1596, 1597, 1598, 1600). Деколи спеціально підкреслювали, що Кодимія – це окремий край, пишучи ***Codimia regio*** (Гастальді, 1561; Герард де Йоде, 1578). За анотацією А. Пограбки (1570, 1595), Кодимія була «пустинним безлюддям» [*Дашкевич Я. Д. Східне Поділля на картах XVI ст. // Географічний фактор в історичному процесі. – 1990. – С. 155-169*].

Ж. Гастальді на карті Польщі (1562, 1568) одночасно з краєм позначає місто ***Cadimia*** на Лівобережжі Богу, нижче впадіння Саврані (тепер Савранка). Деякі картографи не позначають назви краю, а лише місто ***Codimia, Codemia*** (Ортеліус, 1584; Барентсзон, 1595; Меркатор, 1595; Гродецький, 1596).

Назва Codimia (Кодимія, Кодімія) мабуть, походить від невеличкої річки Кодима. За М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович (2004 р.) слово «Кодимія» означає пустище, незаселене місце.

Слово "кодима" було відомо ще половцям і означало схід, а через те, що воно стосувалося назви річки, яка мала свою дорогу, то це звучало, як "річка, що тече на схід". У XIV–XV ст. р. Кодима була кордоном між ногайськими кочівниками та осілим українським населенням Поділля, між Золотою Ордою та Великим князівством Литовським.

Впродовж XIV–XVII ст. ця територія була малозаселеною частиною так званого Дикого поля. По лівому березі р. Кодими проходив один із трьох магістральних шляхів (від Умані через Балту до Ольвіополя (суч. м. Первомайськ) і далі через Південний Буг до низинних переправ на Дніпрі), що з'єднували Україну з її південними сусідами — так званий Чорний шлях. Він існував ще з XVI ст., по шляху йшли каравани за сіллю в Крим, за рибою на Дон і в Запоріжжя, з хлібом в Очаків. У XVII—XVIII ст. територія вздовж річок Кодима, Тилігул, Чичиклія стала стихійно заселятись. Прибували потомки запорізьких козаків і селяни, що тікали від панського гніту. Після російсько-турецької війни, що завершилась Ясським миром (1792), колонізацію став проводити царський уряд.

Кодимія розташована в межах Подільського плато. Унікальність географічного положення регіону визначається як природнокліматичними умовами правобережної лісостепової зони України, так і відносно рівновіддаленістю від її головних промислово-економічних і торгових центрів. У геоморфологічному відношенні Кодимія розміщена у межах північно-західної частини південного Побужжя, в основі якого лежить Український кристалічний щит, у межах Подільської височини. Характерна особливість рельєфу – розвинута система глибоких сухих балок, з крутими

схилами (місцями до 20°). Рельєф даного історико-географічного регіону має водно-ерозійний характер. На формування сучасних ландшафтів впливала та впливає діяльність поверхневих вод. Під впливом водної ерозії сформувався дуже розчленований рельєф, горбисто-увалиста рівнина, для якої характерний значний перепад відносних висот (місцями до 100-120 м).

Ґрунти переважно темно-сірі, сірі опідзолені, чорноземи опідзолені.

Кодима — річка в Україні, на півночі Одеської та північному заході Миколаївської області, в межах Кодимського, Балтського і Любашівського районів (Одеська область) та Кривоозерського і Первомайського районів (Миколаївська область). Права притока Південного Бугу. На берегах річки розташовані міста: Кодима, Балта, Первомайськ.

Кодимський район — район Одеської області Районний центр — Кодима. Кодимський район розташований на крайньому північному заході Одеської області в південній лісостеповій частині Подільської височини. Район межує на сході з Балтським, на півдні — з Котовським районами Одеської області, на заході — з Молдовою, на півночі — з Вінницькою областю.

Кодима — адміністративний, господарський і культурний центр району, розташована на крайньому північному заході Одеської області в долині річки Кодима. Місто розташоване на залізничній магістралі Одеса-Київ, є залізничною станцією і лежить за 242 км залізницею від Одеси.

Назва Кодимія на картах.

1540 р. Себастьян Мюнстер. *Карта "POLONIA ET VNGARIA XV NOVA TABVLA" (Нова карта Польщі та Угорщини). Мапа цікава тим, що на ній чи не вперше присутні регіональні назви українських земель, зокрема й* ***Codimia*** *(Кодимія).*

1548 р. Джакомо Гастальді*. Карта "Polonia et Hungaria Nova Tabula" (Нова карта Польщі та Угорщини). Серед таких українських історико-географічних земель як Червона Русь, Поділля, Волинь, Покуття виділяє Кодимію (****Codimia****).*

1548 р. Джакомо Гастальді*. Карта «*Nova Descriptione de la Moscovia» (Московія). Серед українських історико-географічних земель автор виділяє Кодимію (Codimia) між р. Буг та р. Соб та Бессарабію (Bessarabia).

1550 р. Джакомо Гастальді. Зиґмунд Герберштайн. *Карта* «DÉSCRIPTIONÉ DÉ LA MOSCOUIA PER GIACOMO GASTALDO PIAMO[N]TESE COSMOGRAPHO IN VENETIA MDL» (Опис Московщини Джакомо Гастальді, п'емонтійця, космографа у Венеції 1550). Серед українських історико-географічних земель автор виділяє Кодимію (Codimia) між р. Буг та р. Соб та Бессарабію (Bessarabia).

Географічна сучасна карта (tabula modema) з елементами карти К. Птолемея, є зменшеним і частково переробленим варіантом карти Московії, вигравіюваної на міді А. Гіршфоґелем 1549 р., вміщеної до віденського видання книги німецького посла у Москві 1516-1518 і 1526-1527 рр. барона Сиґізмунда фон Герберштайна «Rerum Moscoviticarum Comentarii» (Записки

про Московію). Дереворитну копію карти виконав Дж. Ґастальді до італійського видання книги С. фон Герберштайна (вийшла друком у Венеції у 1550 р) [*Вавричин, 2004*].

1554 р. Герард Меркатор*. Карта "Європа...". Українські землі представлені тільки Поділлям (Podolia). Частина Поділля –* ***Codimia*** *(Кодимія).*

1561 р. Жироламо (Джироламо) Рушеллі*. Карта "POLONIA ET HUNGARIA NUOVA TAVOLA" (Нова карта Польщі та Угорщини), позначено Кодимію (****Codimia)****.*

1566 р. Зиґмунд Герберштайн. *Карта "Noua Descriptione de la Moscouia per l`ecce: N Giacomo gastaldo piamontose cosmographo in Venetia. Anno M. D. LXVI. Apresso Gio Fucc. (?) Com.(?) in Ven". Частина Поділля – Codimia (Кодимія).*

1568 р. Пауло Форлані (Paulo Forlani) *венеціанський картограф. Карта Південно-Східної Європи (без назви). Напис на карті* ***Codimia*** *(Кодимія). Серед українських історико-географічних земель виділено* ***Rvssia*** *(Русь; між р. Західний Буг та р. Сян) зі* ***Львовом (Leopoli)****, Podolia (Поділля), Volinia (Волинь), Pozcvze (Покуття), Tartari Precopiensis (Перекопська Татарія). Показано сусідів українських історико-географічних регіонів – Молдову (Moldavia), Угорщину (Ongaria) та ін.*

1570 р. Андрій Пограбка*. Карта "Partis Sarmatiae Europae, quae Sigismundo Augusto regi Poloniae potentissimo subiacet nova descriptio" (Сарматія Європейська). Напис на карті –* ***Codima*** *(Кодимія).*

1578 р. Себастьян Мюнстер*. Карта "Landtafel des Ungerlands/ Polands / Reuffen / Littaw / Walachen und Bulgaren", на карті* ***Codinia*** *(Кодінія) – між Південним Бугом та Дністром.*

1596 р. Джованні Антоніо Маджіні. *Карта "Moscoviae Imperium". Напис на карті –* ***Codimia*** *(Кодимія).*

1598 р. Захаріас Гейнс *(Zacharias Heyns; 1566-1630). Карта "Gazaria et Moscovia". Поміщає Кодимію між Південним Бугом та Дністром, але під назвою* ***Colinia (Колінія)*** *(мабуть, це друкарська помилка).*

1600 р. Маттіас Кваден (Mat(t)hias Quad*; 1557-1613). Карта "Europa". Напис на карті –* ***Codemia*** *(Кодимія).*

1603 р. Вацлав Гродецький, Андрій Пограбка, Абрагам Ортелій. *Карта "Опис Польщі й Литви". Напис на карті – "****Codima folitudo uafissima****" (лат.) (Кодима, безлюдна, спустошена).*

1548 р. **Джакомо Гастальді** (Giacomo Gastaldi). 1548 р. центр видань "Географії" Птолемея перемістився до Венеції, де до 1599 р. вийшло понад десять видань італійською мовою. Видання до 1561 р. засновані на перекладі італійського вченого **П'єтро Андреа Маттіолі** (Pietro Andrea Gregorio Mattioli' 1501–1577), з коментарями перекладача і з 34 новими картами, які створені **Джакомо Гастальді** на базі карт Мюнстера. Над картами він працював з 1542 р. Венеціанське видання 1548 р. містило регіональні карти Америки. Д. Гастальді та його видавець зменшили об'єм карт, таким чином

зробивши перший “кишеньковий” атлас. Нарешті, робота Гастальді також показала зміну картографічної техніки за допомогою використання мідного гравіювання, де гравер міг надати набагато вищий рівень вишуканості та деталізації. До цього часу більшість карт друкувалися з дерев’яних пластин.

На карті **1548 р**., Д. Гастальді “Germania Nova Tabula MDXXXXII” Галичина позначена як **RVSSIA** (Русь).

1558 р. Вацлав Гродецький (Wacław Grodziecki; бл. 1535-1591), польський картограф, вроцлавський канонік. Навчався у Краківській академії (1550-1555), вивчаючи математику і філософію, потім продовжив свою освіту в університеті у Лейпцигу. 1558-1561 рр. перебував у Римі, а повернувшись, продовжив навчання у Краківській академії, де у 1564 р. отримав ступінь магістра вільних наук. Згодом висвятився і став оломоуцьким єпископом. Після 1572 р. оселився у місті Брно, де разом з братом заснував єзуїтську колегію.

Карта – “POLONIAE FINITIMARUMQUE LOCORUM DESCRIPTIO. AUCTORE WENCESLAO GODRECCIO. POLONO” (Польща, описана в [її] кордонах і місцевостях Вацлавом Гродецьким, поляком). Вперше видана 1562 р. у Базелі (рукописний варіант був завершений у 1558 р.) з дедикацією польському королю Сигізмунду Августу. Це перепрацювання карти Б. Ваповського (1526 р.). Оскільки наклад карти Б. Ваповського згорів при пожежі Кракова (1528), карта В. Гродецького стала єдиною оригінальною картою тогочасної Польщі, вона мала велике значення для розвитку європейської картографії і перевидавалася багато разів. У порівнянні з картою Б. Ваповського В. Гродецький доповнив її територією над Дніпром, Прип’яттю, долішнім Дністром і Бугом. Масштаб мапи близько 1:750 000, формат – 49 × 36,4 см.

На мапі позначені межі і назви: **Rvssia** (Русь) (в склад якої входять Руське, Белзьке та Берестейське воєводства з містами Холмом та Ярославом), Поділля (Podolia) та Волинь (Volhinia). Крім Львова, на мапі позначено й інші галицькі міста. Тут знаходимо Перемишль, Галич (Halycz), Рогатин (Rohatina), Долину (Dolina) і т. д. Межа між Руссю та Поділлям проходить по р. Збруч, між Волинню та Поділлям по р. Случ. ***Це стає надалі стандартом подачі адміністративного устрою Західної України до кінця XVIII ст.***

В. Гродецький показує на ній татарське прикордоння й називає його «пограничними місцевостями» (finitimarumque locorum). Її у зменшеному вигляді опублікував видатний фламандський географ та картограф, творець першого географічного атласу в сучасному розумінні «Theatrum Orbis Terrarum» (Огляд земної кулі), Абрагам Ортеліус у всіх 16 виданнях атласу світу, починаючи від першого з латинським текстом 1570 р. (Антверпен) до 1592 р. У першому виданні атласу (1570 р.) містилося 70 карт і 87 посилань на джерела (багато з яких нині втрачені), а в 31-му виданні 1612 р. — вже 167 карт з посиланням на 183 джерела.

Карта має багато і неточностей. Для прикладу, помилковим є локалізація Снятина у складі Молдавії (Moldaviae Pars), адже місто у той час входило до складу Руського воєводства Речі Посполитої.

Відомо багато копій з цієї карти в атласах малого формату, виданих наприкінці XVI – початку XVII ст. Одна із копій, що була видана в Кельні **1592 р.** мала назву "POLONIAE FINITIMARUMQUE LOCORUM DESCRIPTIO AUCTORE WENCESLAO GODRETCIO POLONO JOHANN BUSSEMECHER EXC. HENRICUS NAGEL FECIT" (Польща, в її межах і територіях, описана Вацлавом Гродецьким, поляком, зображена Йоганном Буссемехером, виконана Генріхом Нагелем).

1595 р. карту Польщі В. Гродецького в атласах Абрагама Ортеліуса було замінено картою чеського картографа Андрія Пограбки (Andreas Pograbius, Andrea Pograbio). Перший варіант цієї карти "Poloniae Lituaniaeque descriptio. Auctore Wenceslao Godreccio; et correctore Andrea Pograbio Pilsnensi" надрукований у Венеції 1570 р. як окрема публікація.

1561 р. Джироламо Рушеллі (Girolamo Ruscelli; 1520–1566), італійський вчений та картограф зробив новий переклад "Географії" Птолемея на італійську мову (La Geograpfia Di Claudio Tolomeo Alessandrino, Nouvamente Tradatta Di Greco in Italiano) безпосередньо з грецького. Цей переклад використовувався у всіх інших венеціанських виданнях аж до 1600 р., основою для карт як і раніше служили карти Д. Гастальді.

Модерні карти до середини XVI ст. виготовлялися в основному технікою деревориту, тому при зображенні берегової лінії, русел рік виникали значні помилки. Пізніше карти гравіювали на міді, що зменшувало можливості деформацій. Карти друкували переважно форматом великого аркуша. Звичайно застосовували стереографічну проекцію. Чимраз частіше траплявся лінійний масштаб. Карти були в більшості випадків напівпейзажними. Було опрацьовано більш-менш стійку систему топографічних позначок. На картах багато помилок, країни розмежовані неправильно, ріки закручені довільно, орієнтування порушено, віддалі неправдоподібні. Попри це, вони, навіть у такому недосконалому вигляді, є цінним джерелом.

Близько 1500 р. книговидавці почали під час друкування ілюстрацій, титульних сторінок і карт переходити з дерев'яних кліше на мідні друковані форми. При цьому центр виробництва карт автоматично перемістився в Нідерланди, де на той момент були кращі в світі гравери по міді. Особливо це стосувалося до Антверпена – великого торгового центру. Тамтешні майстри тисячами друкували гравюри зі сценами релігійного змісту, ілюстрували Біблію і житія святих. Цими гравюрами торгували на місцевих ринках і їх же відправляли місіонерам-єзуїтам в Південну Америку. Серед майстрів-друкарів виникла спеціалізація. Одні розробляли титульні сторінки та декоративні рамки для книг, інші гравіювали вишукані орнаменти для художників та архітекторів, треті працювали над сухопутними і морськими картами; деякі кидали ремесло і починали займатися торгівлею та розповсюдженням друкованих видань. У великих нідерландських містах

гравери були добре організовані й об'єднані в гільдію Святого Луки. Всі вони чудово володіли ремеслом і прагнули робити якісні речі. Виникали сімейні династії, де старші вчили молодших; батьки і сини, дядьки й кузени, брати й родичі по шлюбу опановували одними й тими ж технологіями і – занадто часто – повторювали одні й ті ж сюжети. Члени гільдії разом брали участь в релігійних обрядах і святах і вносили гроші в загальний фонд; майстри визначали години роботи, умови приймання в гільдію нових членів і правила учнівства, а старости суворо стежили за якістю вироблених речей.

Цей період історії картографії – період лідерства Нідерландів – відзначений діяльністю двох з найвидатніших її дійових осіб. Один з них – Герард Меркатор, картограф, гравер і вчений; другий – Абрагам Ортеліус, видавець і торговець картами. Технічно вони були конкурентами, насправді – колегами. Разом вони вписали в історію важливу главу, причому кожен вніс свій особливий внесок, відповідно до фаху та умінь. Ортеліус жив і працював в Антверпені, Меркатор – у Дуйсбурзі, в 60 милях від столиці.

Герард Меркатор (Gerhardus Mercator; 1512-1594), математик, філософ, теолог, географ та картограф; вніс надзвичайно вагомий вклад у розвиток картографії. Його сучасники назвали «Птолемеєм свого часу». Г. Меркатор закінчив університет у Лувені, де й став займатись укладанням і гравіюванням карт, а також виготовленням глобусів і астрономічних інструментів. З 1552 р. він жив і працював у Дуйсбурзі, де вийшли у світ його знамениті картографічні твори. **Герард Меркатор** був великим шанувальником праць Птолемея. Г. Меркатор визнавав оригінальні праці Птолемея, а не відредаговані їх версії. Подібно до багатьох інших картовидавців Меркатор опублікував **1578 р.** власне видання «Географії» Птолемея (без тексту). Але замість того щоб представити читачеві «Географію» Птолемея під редакцією Меркатора, він спробував відтворити карти в їх первинному вигляді. Ці 27 карт, вигравіюваних на міді, вважаються кращими з наявних карт К. Птолемея. Ще через шість років (1584 р.) у Кельні Меркатор видав "Географію" Птолемея з текстом і картами; для цього він зіставив п'ять різних видань і очистив їх від випадкових вставок, змін і помилок. У такому вигляді «Географія» перевидавалася аж до 1730 р. (1602 р. – Дюссельдорф; 1695, 1698, 1704 рр. – Франкфурт; 1730 р. – Амстердам).

У 1842-1845 рр. «Географія» Птолемея була видана в Лейпцигу в новому перекладі німецькою мовою під редакцією К. Ф. Ноббі. І вже в 1966 р. в Амстердамі було здійснено факсимільне перевидання Базельського видання 1540 р. Себастьяна Мюнстера з вступною статтею Р. А. Скелтона.

1538 р Герард Меркатор видав карту світу в подвійній серцеподібній проекції. Однією з особливостей цієї карти була нова інтерпретація назви «Америка». Як відомо, новий континент був названий «Америкою» Мартіном Вальдземюллером в 1507 р., при цьому назва відносилася тільки до південного континенту. Потім протягом багатьох років ця традиція зберігалася. Однак Меркатор був переконаний в єдності відкритої Колумбом частині світу і на карті 1538 р. він підписав відповідно: «Америка. Північна

частина» і «Америка. Південна частина». ***Українські землі на карті позначені як Поділля (Podolia)***. Карта була замінена новою в **1569 р**. І що дивно, карта 1538 р. не тільки була точнішою, ніж пізніша, але і містила в собі коректні вимірювання географічної довготи.

Якщо у Себастьяна Мюнстера є назви українських регіонів, але відсутні адміністративні кордони, то останні з'являються вже невдовзі (**1554 р.**) на карті "Європа…" Г. Меркатора. Це настінна карта форматом 165 × 135 см (65 × 53 дюймів).

1552 р. Г. Меркатор почав роботу над великомасштабною картою Європи (Опис Європи) на 15 аркушах, яку й закінчив у **1554 р.** (масштаб близько 1:3600000 (по 5арк. у 3ряди, мідерит, загальний розмір приблизно 159 х 132 см). Українські землі було відображено на аркушах Литви (майже 120 населених пунктів) і Таврії. **На карті можливо чи не вперше виділено межі воєводств, що були на території України.**

Ця карта мала набагато більше безпосереднє значення, ніж всі його попередні роботи. Європа в той час була картографована дуже погано, зате в будь-якому місті можна було придбати дуже художні твори, створені нібито на підставі зйомки. Меркатору довелося збирати інформацію по крихтах з різних джерел, але в результаті йому вдалося майже скрізь значно підвищити точність карти. У Птолемея, наприклад, довжина Середземного моря складала 62 градуси. Меркатор вже на глобусі 1541 р. зменшив її до 58 градусів, а на новій карті ще зменшив до 53 градусів. Крім того, він зсунув мис Фіністерре та прилегле до нього узбережжі Іспанії на 15 градусів на схід. Зменшену копію цієї карти пізніше опублікував син Меркатора Румольд.

На мапі українські землі представлені тільки Поділлям (Podolia). Частина Поділля – **Codimia** (Кодимія).

Карта "Опис Європи", з уточненнями, була перевидана в атласах Меркатора: "Атлас Європи" (1570-1572 рр.) та "Atlas Sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figura; 1595". Відоме видання мапи 1589 р.

Саме у виданні 1595 р., вперше, тематична, детально опрацьована збірка карт названа «атласом».

1569 р. Г. Меркатор здійснив справжній переворот у картографії, заклавши у ній математичні основи. На великій карті світу ("Нове і найбільш повне зображення земної кулі, перевірене та пристосоване для застосування в навігації"), яку видано **1569 р**. на 18 аркушах (1,24 м × 2 м) він у перше застосував рівнокутну циліндричну проекцію (яка застосовується й нині під час укладання морських карт), пояснив її значення й зручність використання для мореплавання, а також на морській карті замінив компасні румби сіткою з меридіанів і паралелей. Проекція надалі отримала назву меркаторської (або циліндричної) проекції. Г. Меркатор проводив початковий меридіан через острів Корво (з групи Азорських островів), де було нульове схилення магнітної стрілки. 1634 р. було прийнято початковим вважати меридіан острова Ферро як крайнього західного пункту Старого світу.

При складанні карти він ставив перед собою завдання показати земну кулю на площині так, щоб зображення всіх точок земної поверхні відповідали їх справжньому положенню, а вигляд країн, по можливості, не викривлювався. Ще одна мета полягала в зображенні Старого Світу, і його місце на Землі. На його карті на місці Антарктиди показана «Невідома земля» (лат. *Terra Incognita*), а Північна Америка простягається аж до Північного полюса. Хоча в результаті історико-картографічних досліджень було встановлено, що таку проекцію використовували ще в 1511 р., широкого застосування вона набула лише завдяки Меркатору.

Карта була занадто велика, багато частин океанів були покриті текстовими записами латинською мовою, і інструкції по використанню його методу склали лише невелику частину тексту. Карта з прекрасним орнаментом, барвистими ілюстраціями, цікавими історіями, і пильною увагою до останніх відкриттів нових земель, краще підходила як прикраса на стіну або навчального посібника, ніж допоміжний засіб для мореплавців. Проекція Меркатора була не єдиною інновацією на карті. Меркатор прийняв основні обмеження на своїй карті. Оскільки недоліком цієї проекції було те, що чим ближче до полюсів, тим було більше спотворень. Тому в нижньому лівому кутку карти Меркатор помістив вставку, яка зображує район північного полюса (на північ від 70° широти).

Українські землі на карті позначені як Podolia (Поділля).

“Атлас Європи” (1570-1572 рр.) – унікальна колекція карт, зібрана на початку 1570-х років. Це умовна назва, адже Меркатор не назвав цю збірку карт атласом. Багато карт Атласу зібрано з попередніх частин карт Меркатора: 9 з Європи (1554), 6 з Британських островів (1564) та 2 з карти світу (1569). Карта Європи є частиною карти світу 1569 р. В Атласі містяться 2 рукописні карти Меркатора та 13 карт з «Theatrum Orbis Terrarum» (1570 р.) Абрагама Ортеліуса.

Герард Меркатор був великим шанувальником праць Птолемея. Г. Меркатор визнавав оригінальні праці Птолемея, а не відредаговані їх версії. Подібно до багатьох інших картовидавців Меркатор опублікував **1578 р.** власне видання «Географії» Птолемея (без тексту). Але замість того щоб представити читачеві «Географію» Птолемея під редакцією Меркатора, він спробував відтворити карти в їх первинному вигляді. Ці 27 карт, вигравіюваних на міді, вважаються кращими з наявних карт К. Птолемея. Ще через шість років (1584 р.) у Кельні Меркатор видав “Географію” Птолемея з текстом і картами; для цього він зіставив п'ять різних видань і очистив їх від випадкових вставок, змін і помилок. У такому вигляді «Географія» перевидавалася аж до 1730 р. (1602 р. – Дюссельдорф; 1695, 1698, 1704 рр. – Фракфурт; 1730 р. – Амстердам).

У 1842-1845 рр. «Географія» Птолемея була видана в Лейпцигу в новому перекладі німецькою мовою під редакцією К. Ф. Ноббі. І вже в 1966 р. в Амстердамі було здійснено факсимільне перевидання Базельського видання 1540 р. Себастьяна Мюнстера з вступною статтею Р. А. Скелтона.

1587 р. Г. Меркатор разом зі своїм сином **Румольдом** видав ще одну карту світу «Orbis terrae compendiosa descriptio quam ex magna universali Cerardi Mercatoris… M.D.LXXXVII».

На цій карті українські землі теж позначені як Поділля (Podolia).

Ці карти (1569 р. та 1587 р.) були складені на основі карти світу **1538 р.**, яку він видав в подвійній серцеподібній проекції.

"Атлас світу" (1595 р.). Великою подією у розвитку картографування світу стало видання капітального Атласу Г. Меркатора. Завдяки виходу саме цього видання у вжиток увійшов термін «атлас», що означає систематизоване зібрання географічних карт, опрацьованих за загальною програмою як цілісний твір.

Перша частина задуманого ним атласу з картами Франції, Нідерландів та Німеччини вийшла у Дуйсбурзі в **1585 р.** Вона складалася з 51 сучасної карти (modern maps): 16 – Франції (зі Швейцарією), 9 – Бельгії та Нідерландів та 26 – Німеччини. Друга частина, яка охоплює Італію, Грецію та Балкани, з'явилася теж у Дуйсбурзі в **1589 р.** Складалася з 23 сучасних карт (modern maps): 16 – Італії (включаючи Корсику), 3 – Штирії (тепер — федеральна земля на південному сході Австрії) та інших балканських країн, 4 – Греції. Ця збірка карт присвячена герцогу Фердинандо І Медічі.

Слідом за цим Г. Меркатор приступив до складання третього випуску свого видання, який повинен був містити в собі північні країни Європи, але смерть перешкодила йому закінчити цю роботу: він помер у 1594 р., коли ця третя частина була вже майже готова до виходу в світ. "Атлас світу" видав вже його син **Румольд** (1545–1599) у Дуйсбурзі (Duisburg). Видання вважається прижиттєвим тому що з 107 карт в атласі 102 гравійовані власне Меркатором. У цьому виданні нараховується ще 28 карт: 16 – Британії, 4 – Данії та по одній карті Ісландії, Норвегії зі Швецією, Прусії, Лівонії, Росії, Литви, Трансільванії та Криму. Ця колекція карт присвячена королеві Англії Єлизаветі. В передмові Меркатор подає інформацію, яку він одержав від англійських мореплавців через сина Румольда, який провів велику частину свого життя в Лондоні. В цей атлас були включені всі карти попередніх двох видань. Румольд до атласу додав 5 карт: карту світу, карту Європи, карту Африки, карту Азії та карту Америки. Тим не менше, атлас був неповним: Іспанія була опущена і детальних карт за межами Європи не було. Карти подані в різних проекціях. На обкладинці зображений Атлант (Атлас), який тримає Землю.

Назва, обрана для цієї колекції карт, вперше включала слово «атлас» в застосуванні до географічної праці. Назва виглядала так: «Атлас, або Космографічні міркування про будову світу і зображенні його» (Atlas sive Cosmographicae meditations de fabrica mundi et fabricati figura). У присвяті Румольд вказав, що цю назву вибрав для публікації його батько. У тексті вступу було поміщено генеалогічне дерево Атласу – міфологічного персонажа, який був ватажком титанів у їхній війні проти бога Юпітера, був за це проклятий і приречений тримати на плечах небесне склепіння.

Після смерті Рудольфа, його сім’я видала ще раз “Атлас” у 1602 р. У 1602 р. всі три частини праці Меркатора були зібрані в єдиний том. Це перше справжнє видання видав у Дюссельдорфі Бернард Бізій. Ні Герард Меркатор, ні його син Румольд не дожили до цього і не змогли засвідчити особисто величезну популярність цього атласу, але їх карти в деякому роді увічнив **Йодокус Хондіус**, гравер і картоторговець.

Відомо, що сім’я Меркатора продала мідні пластини «Атласу Меркатора» та «Географії» Птолемея в березні 1604 р. Їх купив за 2 000 талерів фламандський картограф та видавець **Йодокус Хондіус** (Jodocus Hondius; 1563-1612). Популярність Меркатора в цей період падала в порівнянні з «Theatrum Orbis Terrarum» Абрагама Ортеліуса. «Географія» Птолемея вийшла друком в 1605 р.

Хондіус доповнив “Атлас” 50 картами Іспанії, Азії, Африки й Америки та видав його у Амстердамі в 1606 р. з латинським текстом, під своїм ім'ям, але з повним визнанням того, що більшість карт були створені Меркатором. Текст для цього атласу написав для нього Петро Монтан. Тепер титульний лист містив зображення Хондіуса та Меркатора разом, хоча вони ніколи не зустрічалися. Хондіус був досвідченою діловою людиною, і під його керівництвом “Атлас” мав величезний успіх (1607 р. і 1608 р. – з латинським текстом; 1609 р. – французьке видання цього атласу).

1607 р. було видано кишенькове видання, для якого всі друковані форми були вигравіювані заново в дуже дрібному масштабі. Це видання отримало назву «Малого атласу Герарда Меркатора і Й. Хондіуса ...» (Atlas Minor Gerardi Mercatoris a I. Hondio ...). Атласи Меркатора-Хондіуса, великий і малий, поступово перевершили за популярністю атлас Ортеліуса. Майже п'ятдесят років видання слідували один за одним, атлас виходив на латині, французькою, голландською та німецькою мовами.

Коли в 1611 р Й. Хондіус помер – гідними спадкоємцями стали його син **Генрік Хондіус** (Henricus Hondius; Hendrik Hondius I; 1597-1651) та зять **Йоганн Янсоніус** (Ян Янсон). Між 1609 і 1641 роками атлас видавався 29 разів, зокрема один раз англійською мовою.

1612 р. **Йоганн Янсоніус** одружився з дочкою Йодокуса Хондіуса Єлизаветою. Попри смерть дружини в 1627 р. й нового одруження, в 1633 р. він уклав партнерський договір з її братом Генріком. Паралельно з Яном Віллемом Блау починає видавати атласи Меркатора-Гондіуса (Блау у 1629 р. купив друковані форми Йодокуса Хондіуса для свого атласу). Під керівництвом **Йоганна Янсоніуса** атлас значно розширився, і в 1638 р. вийшло перші три томи під назвою «Atlas Novus».

1595 р. Г. Меркатор виділив українські історико-географічні регіони з межами й на карті “Lithuania” (Литва). Масштаб приблизно 1:3 000 000 (мідерит, 43,5 x 37 см). Карта теж поміщена в “Atlas sive Cosmographicæ Meditationes Fabrica de Mundi et Fabricati Figura”. Це точна копієя частини великої карти Європи 1572 р. На ній землі України представлені **Rvssia**

(Руссю), Волинню (Volynia) та Поділлям (Podolia). Карта неодноразово перевидавалася, як окремо так і в атласах.

Карта Литви охоплює територію від Балтики на півночі до дельти Дніпра і Південного Бугу на півдні. Окреслено межі князівства з Курляндією (Curland), Лівонією (Liviniae Pars), Московією (Moscoviae Pars), Польщею (Polonia) і Пруссією (Prussiae Pars). На карті рясно нанесені населені пункти, багато з них вперше. Територіальні втрати після Люблінської унії 1569 р. показані неточно: Підляське воєводство включено в межі князівства, Волинь і частина Поділля відокремлені. Показово, що межами відокремлено і Полоцьке князівство, що знаходилося в складі ВКЛ з початку XIV ст., але зберігало свою культурну і політичну особливість. Зі зворотного боку на карті зазвичай присутній описовий текст, що стосується Великого князівства Литовського. Карта в пізніх перевиданнях або взагалі не мала змін, або вони були незначними, а ось текст зі зворотного боку відрізняється інформативністю, компонуванням і літерами. З появою в Європі Карти Радзивілла 1613 р. "меркаторська" Литва втратила свою актуальність.

У Атласі **1595 р.** міститься карта "**Rvssia** cum Confinijs". **Rvssia** на карті охоплює територію від Московії до Уралу. Українські землі представлені Руссю (**Rvssia**), що охоплює Руське воєводство, Поділлям (Podolia) та Волинню (Volhinia). Moscovia (Московія) позначена як одна із місцевостей **Rvssia**.

Джованні Антоніо Маджіні (Giovanni Antonio Magini, 1555—1617), італійський картограф, астроном і математик.

Він відомий перекладом і виданням «Географії» Птолемея (Венеція; Venetiis, **1596**). У цьому латинському виданні міститься 37 нових карт, складених Джованні Антоніо Маджіні, зокрема й карти українських земель та Московії (гравійовані на міді). На карті Московії (Moscoviae Imperium) показані українські землі – Бессарабія та Кодимія.

1561 р. Джироламо Рушеллі видав карту "POLONIA ET HUNGARIA NUOVA TAVOLA" (Нова карта Польщі та Угорщини).

Надрукована мапа у Венеції. Мапа цікава тим, що на ній присутні регіональні назви українських земель: **Rossia Rossa** (Червона Русь) на схід від Volhinia (Волині), Podolia (Поділля), Codimia (Кодимія), Potchvze (Покуття). На карті вказаний Вишгород, а Київ – ні. Червона Русь «**Rossia Rossa**» на мапі – Правобережна Україна.

1570 р. Абрагам Ортеліус; карта – «EVROPAE» (Європа). Карта опублікована в атласі "Theatrum Orbis Terrarum" й неодноразово перевидавалася. Українські історико-географічні землі представлені Руссю ***(Russia)*** – напис біля Львова (Leopolis), Поділлям (Podolia), Сіверщиною (Zevera), Приазов'ям, Кримським півостровом (Gazaria).

1578 р. Герард де Йоде (Gerard de Jode; 1509-1591), голландський художник, видавець та картограф. Карта – «POLONIÆ AMPUSSIMI REGNI TYPVS GEOGRAPHICVS» (Найпросторіше Королівство Польщі у географічному зображенні). На карті – зліва портрет короля Стефана Баторія, який був замінений у виданні **1593 р.** портретом Сиґізмунда ІІІ. Українські землі представлені Руссю (**Rvssia**) та Волинню (Volbinia). Густа мережа населених пунктів показана без поділу на категорії: Львів (Leopolis), Холм (Cbolmo), Самбір (Sanabor), Золочів (Sloczow), Добротвір (Dobrodwor), Скала (Skala), Заслав (Saslaw), Дубровиця (Dubrotvicza), Кам'янка-Бузька (Kamionka Buska), Олесько (Oleska) та ін.

1581 р. Генріх Бюнтін

1581 р. Генріх Бюнтін (Бантіус, Бантінг; Heinrich Bünting; 1545-1606), протестантський богослов, географ та літописець видав книгу «Itinerarium Sacrae Scripturae» з образними емблематичними ілюстраціями. В «Itinerarium Sacrae Scripturae було поміщено карту «Europa regina». «Europa regina» - карта-картина де європейський континент зображений у вигляді королеви. Європу показано у вертикальному положенні. На карті українські землі позначено як **RVSSIA** (Руссія, Русь). Територія теперішньої Росії на карті – Moscovia.

В це видання ввійшла і карта «Die ganze Welt in einem Kleberblat» де українські землі позначено як **REUSSEN** (Русь). Територія теперішньої Росії на карті – Moschatv (Московія).

1640 р. Віллем Янсзон Блау (Willem Janszoon Blaeu; 1571—1638), голландський картограф та видавець. Карта «Nova Totius Terrarum Orbis Geographica ac Hydrographica Tabula auct: Guiljelmo Blaeuw [and] Africae nova descriptio [and] Americae nova Tabula [and] Asia noviter delineata [and] Europa recens descripta». Видавництво Амстердам. Холмщина та Підляшшя позначені як **Russia**. ***Московитів зображено серед азійських народів.***

На карті позначено м. Львів (Leopolis).

1755 р., у Лондоні, видали атлас «Atlas Methodique, Compose pour l'Usage de son Altesse Serenissime Monseigneur le Prince d'Orange et de Nassau Stadhouder des Sept Provinces-Unis, etc.. etc. etc. Par Jean Palairet, Agent de LL. HH. PP., Les Etats Generaux, a la Cour Britannique. Se Trouve a Londres, Chez

Mess. J. Nourse & P. Vaillant dans le Strand; J. Neaulme a Amsterdam & a Berlin & P. Gosse a La Haye. 1755». Це збірка карт 1754-1763 рр. Карти – англійською та французькою мовами. Над його створенням працювала ціла група картографів в Лондоні, Берліні та Амстердамі. Головний редактор – французький картограф **Жан Паларет** (Jean Palairet; 1697-1774). Карти - «I. Carte de l'Europe. 1754», «II. Carte de l'Europe», 1754. «III. Carte de l'Europe. 1754» є дуже схематичними. Карта «A Map of Europe Divided into its Empires, Kingdoms, etc. 1755» - більш детальна.

«4 Carte de l'Europe divisee en ses Principaux Etats. 1755.» в даний атлас поміщена не була.

Аналіз подано за картами «A Map of Europe Divided into its Empires, Kingdoms, etc. 1755» та «4 Carte de l'Europe divisee en ses Principaux Etats. 1755.» так, як вони є більш детальними і з великим фактичним матеріалом.

На даних картах **Russie** (Русь) зображена на місці теперішньої України. Назва РУСЬ охоплює Київську, Бєлгородську (1 березня 1727 р. Бєлгородська губернія була виділена з Київської губернії) та Воронезьку губернії. На північ від «**Russie**» показана велика територія, яка називається «Moscovie» (Московія). Московія починається від м. Москви і простягається на захід до Західної Двіни, на північ – до Північного Льодовитого океану, на схід – до 75-го меридіана, тобто – за Урал і охоплює більш ніж половини Сибіру.

Місто Москва розташоване на кордоні РУСІ і МОСКОВІЇ. Район навколо Москви позначений як «Gouvernement de Moscow».

Усередині РУСІ на карті відзначена область навколо Києва і написано: «Gouv-T de KIOWIE», тобто "уряд Києва". Отже, Київщина ще в XVIII ст. називалася Руссю.

На картах південь сучасної України названий «Petite Tartarie» (Мала Тартарія). В середині Малої Тартарії позначена область **«Cosaques Zaporiski» (Козаки Запорозькі).** Галичина позначена на мапах як **«Russie Noire» (Чорна Русь)**. Цей напис поміщено біля Львова (Lemberg).

На захід від Литви і на північ від Польщі на березі Балтійського моря в районі Кенігсберга (Konigsberg) і Данцига (Dantzick) досить велика область позначена як **«RUSSE»** (Русь). Виникає думка, що тут малася на увазі Пруссія – PRUSSE. Але на мапі чітко написано RUSSE. Немає ніяких слідів латинської букви «P».

Таким чином, слово «Русь» (**Russie, RUSSE**) міститься на картах Європи 1754 та 1755 рр. в різних регіонах.

X. 2. Д. РУТЕНІЯ

Рутенія — назва України в історичних джерелах, написаних латиною XII—XIX ст.

Перші згадки про рутенів, які жили в Галії, знаходимо в «Записках про Гальську війну» Юлія Цезаря (кн. I, розділ 45): «Кв. Фабій Максим переміг

арвернів та рутенів, проте римський народ їх пробачив, і не зробив їх країну своєю провінцією, і не наклав данину».

Згадуються вони і в «Історії бриттів» Гальфрида Монмутського, що датується початком XII ст. На початку розділу 54 читаємо: «Між тим, як згадується в римській історії, Юлію Цезарю після підкорення Галії довелося побувати на узбережжі рутенів. Розгледівши звідти Британію...». Король Артур покликав «з гальських земель – рутенів, портивенів, еструзенів, ценоманів, андекавів, пиктавів...» (розділ 162).

Найбільш раннє вживання терміна "рутен" стосовно народів Русі зафіксовано в Аугсбурзьких анналах, що вели клірики аугсбурзької кафедральної церкви протягом X-XII ст. і дійшли до нас в рукописах 1135 р.

Ґалл Анонім (пол. Gall Anonim, лат. Gallus Anonymus; кінець XI — початок XII ст.), автор найстарішої польської хроніки, написаної латиною «Cronicae i gesta ducum sive principum Polonorum» (1112-1116), використовує поперемінно терміни «Rusia», «**Ruthenorum regnum**» (Рутенське королівство), **Ruthenorum rex** (рутенський король), **Ruthenus** (рутен), **Rutheni** (рутени).

Рутенія як назва країни вперше згадується в «Ґесте Гунґарорум» (лат. Gesta Hungarorum — «Діяння угрів») Аноніма (ймовірно, рубіж XII-XIII ст. [Anonymi Belae regis notarii. Gestis Hungarorum. 1849.], в якій автор вперше називає Русь і **Rutenia** (один раз), і Ruscia (двічі), можливо це була спроба розрізнити північно-східну Володимиро-Суздальскую Русь та південну Київську, оскільки форма Ruscia обидва рази використовується у фразі: «Ruscia, que Susudal vocatur» [*Назаренко А. В. Глава I. Имя «Русь» в древнейшей западноевропейской языковой традиции (IX—XII века).2001*].

Англо-латинський письменник Гервасій Тильберійський (лат. Gervasius Tilburiensis, англ. Gervase of Tilbury) повідомляє у своєму найвідомішому творі "Otia imperialia" (близько 1212 р.), що "Польща в тій частині з'єднується з Руссією (вона ж Рутенія)", і далі використовує обидві назви рівнозначно [*Английские средневековые источники IX—XIII вв. М. Наука. 1979*].

В описі Рюйсбрюком своєї подорожі 1253 р. до Криму згадується, що серед місцевих християн є «величезна кількість русинів» (Ruthenos ... maxima multitudo). Вперше назва **«Ruthenia»** фіксується стосовно Галицько-Волинської Русі в грамоті угорського короля Бели IV за **1261 р.** [*Яковенко Н. Вибір імені VERSUS вибір шляху (Назви української території між кінцем XVI — кінцем XVII ст.). 2009*].

З XIV ст. дружна пара Russia/Rutheni закріпилася у польських документах та хроніках, а дещо пізніше — і в латинських актах канцелярії великих князів литовських.

В історичній схемі українсько-польського автора XVI ст. Станіслава Оріховського до територій, наданих Александром Македонським за так званою Грамотою Александра Македонського слов'янам, зараховувалася **Рутенія** (Русь). Причому появу цієї грамоти Оріховський пов'язував із

перемогою «полководців» Александра Македонського (якому приписував слов'янське походження) — Чеха, Леха, Руса (Роксолана).

На Західній Україні, в Галичині та Закарпатті, українське населення називалося русинами (лат. **Ruthenus**; мн. **Rutheni**). Ця назва пізньою латиною зберігається і в XX ст., коли французи «русинами» називали українців Галичини, Великого князівства Литовського та Угорщини, та, відповідно, країну, де вони жили — **Ruthenia.**

Німецько-український словник, виданий у 1912 р. в Чернівцях, має заголовок: «Deutsch-ukrainische (**ruthenisches**) worterbuch». Виданий у Вісбадені 1962 р. словник «Der Sprachbrockhaus» (с. 565) подає: **der Rutene, Ruthene**, n/n Ukrainer (українець); французький словник «Noveau Petit Larousse» (Париж, 1969 р.), згадує слово **Ruthene** як прикметник від **Ruthenie** (с. 914), та подає пояснення: **Ruthenie** region orientale de la Tchecoslovaquie (v. Ukraine subcarpatique) (с.1659). В англійському словнику «New Standard Dictionary of the English Language» (Нью-Йорк і Лондон, 1947 р.) знаходимо подібні пояснення.

Енциклопедія українознавства подає: **Rutheni** (лат. **Rutheni, Ruteni**) синонім назви «русини», «українці». Ба більше, підкреслюється, що з кінця XIX — на початку XX ст. назви «рутени», «рутенський» (нім. **Ruthenen**, фр. **Ruthenes** і англ. **Ruthenians**) вживали для того, щоб відрізняти термін «русини», «руський» від «росіяни», «російський». Винятків слововживання, що **Rutheni** — «українці», практично не має. Виключенням може слугувати карта Московії (1549 р.) Зиґмунда Герберштайна, який рутенів ототожнює з московитами (росіянами).

Плита з латинським написом, яку знайшли в катакомбах перших християн при костелі св. Петра під Зальцбургом (Австрія) повідомляє: "Року Божого 477 Одоакер, король рутенів (Odoacer Rex Rhutenorum), а також гепідів, готів, унгарів і герулів, виступаючи проти церкви Божої, благочестивого Максима з його 50 учнями, що молилися з ним в цій печері, за сповідання віри жорстоко мучено та скинуто вниз, а провінцію Норікум мечем і вогнем спустошивши".

«Ruthenia» у XVI ст. зіткнулася із набагато міцнішим конкурентом — «Роксоланією».

Roxolania являла собою продукт не так мовний, як соціокультурний — побічний ефект тріумфального утвердження впродовж XVI ст. шляхетських вольностей у Польському королівстві. Це, своєю чергою, підштовхнуло до появи надетнічної та надконфесійної ідеології «народу-шляхти». Одним з її опорних пунктів служила переконаність у тому, що шляхту й простолюд розділяє неподоланна прірва «інакшої крові». Не забракло й «історичних доказів»: більш-менш у середині XVI ст. оформляється так звана «сарматська» етногенетична легенда, за якою біблійний родовід шляхти та плебеїв виводився від різних синів прабатька Ноя: простолюдинів від Хама, а шляхтичів від Яфета [*Яковенко Н. Вибір імені VERSUS вибір шляху (Назви української території між кінцем XVI — кінцем XVII ст.). 2009*].

1325-1339 р.р. Ангеліно Дульсерт (Dulcert Angelino, Angellino de Dalorto) – картограф другої чверті XIV ст. До нашого часу збереглися три карти-портолани Дульсерта Анґеліно.

1. *Портолан Середземного та Чорного морів.* Датується 1325-1330 рр. Приписується Анґеліно . Легенда: "Hoc opus fecit Agellinus de da lorto ano dni m ccc xxy, de mense martii, camposuit hoc" (має нечітку римську дату, яку було прочитано як MCCCXXII, MCCCXXV та MCCCXXX). Зберігається: Італія, Флоренція, бібліотека Томазо Корзіні.

2. *Портолан Середземного та Чорного морів*. Дана карта-портолан не датована. Дослідники портоланів відносять його виготовлення до 1327-1340-х років: А. Ю. Гордєєв – до 1327 р., H. Winter – 1327-1330 рр., M. Destombes – 1335 р., T. Campbell (Тоні Кемпбелл) – 1339 р., R. Pujades (Рамон Пуядес) – 1340 р. Зберігається: Велика Британія, Лондон, Британська бібліотека, Additional MS 25691.

3. *Портолан Середземного та Чорного морів*. Датується серпнем 1339 р. Виготовлений на о. Мальорка. Всього 176 топонімів. Легенда: "Hoc opusfecit angelino Dulcert ano MCCCXXXVIIII de mense augusti in ciuitate maioricarum" («Цю роботу було виконано Анґеліно Дульсертом у місяці серпні 1339 року в місті Мальорка»). Зберігається: Франція, Париж, Національна бібліотека, відділ карт та планів, GE B 696. [*А. Гордєєв. АНАЛІЗ ТОПОНІМІВ РЕГІОНУ ЧОРНОГО МОРЯ НА КАРТАХ-ПОРТОЛАНАХ ДУЛЬСЕРТА АНҐЕЛІНО 1325-1339 рр. 2013*].

Всі три портолани Середземного і Чорного морів мають приблизно однакові формати: перший – 1070×660 мм, другий – 1025×540 мм, третій – 1020×750 мм.

На його першому портолані (1325-1330 рр.) Середземного та Чорного морів є напис **"RUTENIAM"** (біля витоків Дніпра).

На другому портолані **(1327 р.)** Середземного та Чорного морів є напис **"Civit de Leo"** (Львів). **Це одне із перших зображень Львова.** На інших українських землях більше ніяких міст не позначено, навіть Києва, виняток – густа мережа ойконімів на узбережжі Чорного моря. Це, швидше за все, тому, що друга половина XIII-перша половина XIV ст. – постмонгольсько-золотоординський період спустошення і занепаду цього простору. Київ було вперше звільнено з-під золотоординського панування литовсько-руськими військами після битви на ріці Ірпінь у 1321 р.

Між написами "Civit de Leo" та "mont de Lusom/rossie" (гори Русі) на карті нанесено лінії румбів і напрям вітру – "Grecho" (Ґреко) – північно-західний. Лінії румбів відходять також і від Львова.

Значок міста Львова увінчує прапор, де на зеленому полі зображено червоний хрест, який "виростає" з півмісяця. Цей прапор згадується також у творі іспанського подорожника, ченця ордену Францісканців середини XIV ст. «Книга знань про всі королівства...» (*Libro del conosçimiento de todos los reynos y tierras y señoríos que son por el mundo, et de las señales et armas que han cada tierra y señorío por sy y de los reyes y señores que los proueen*)

У «Книзі знань про всі королівства, землі й володіння, що є у світі, а також герби і знаки кожної землі й володіння, або королів й володарів, що керують ними» згадується Руське королівство. Воно розташоване на схід від Польщі й називається королівством Львівським (*Leon*). Німці звуть його Люнбреком (*Lunbrec*). Це королівство має 5 великих міст: Львів (*Leon*), Київ (*China* / *Chiva*), Володимир (*Basadino*), Турів (*Trues*) і Сівер (*Çever*). Королівство межує із Romania (Візантією) та Швабським королівством (*Suava* / *Suana*). Львівський король має за прапор зелений стяг із червоним хрестом. На окремих таблицях вказано львівський герб — червоний хрест-якір. Цей самий герб зустрічається в «Каталанському атласі» 1375 року як герб Польщі. Зелені прапори із цим гербом стоять на карті у Львові й Кракові, позначаючи межі Польського королівства [*Book of the Knowledge of All the Kingdoms, Lands, and Lordships that are in the World / translated by C. Markham. — London, 1912; Marino, Nancy F. El libro del conoscimiento de todos los reinos = The book of knowledge of all kingdoms. — Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 1999*].

Львів та регіон названо "Леон" через подібність назви з іспанським королівством Леон, поглинутим у XIII ст. Кастилією і трансформованим пізніше у Кастилію-Леон. Щодо кольорів, то у XIX ст., наприклад, всі тодішні п’ять дільниць міста Львова мали власні барви. Червоний і зелений були закріплені за середмістям та Краківським (західним) передмістям відповідно [*І. Ровенчак, 2013*].

Окреме питання, що означає хрест з півмісяцем? Доктор історичних наук, президент Українського геральдичного товариства Андрій Гречило наводить шість версій походження цього символу. Нам найбільше імпонує та, в якій він трактує символ як різновид проквітлого хреста. Проквітлий (пророслий) хрест, орнаментований рослинами, з’являється в IV ст. Від VIII ст. орнамент стає суворішим, канонічнішим, стриманішим. В Русь-Україну проквітлий хрест потрапив з Візантії безпосередньо і при посередництві Криму в період після офіційного прийняття християнства. Близьким до проквітлого хреста є також вірменський меморіальний, орнаментований, скульптурний хрест-хачкар. Вони збереглися в Україні у Криму, Кам’янці-Подільському, Львові (в останньому, зокрема, з середини XV ст.). Вірмени з’явилися у Львові у другій половині XIII ст. З 1267 р. місто стає їхнім важливим релігійним осередком [*І. Ровенчак, 2013*].

На третьому портолані (**1339 р.,** зі збірок Паризької Національної бібліотеки, складеного на Мальорці) Середземного та Чорного морів підписано назви країн: на схід від Львова – Русь (**RUTENIA -** великими літерами; біля витоків Дніпра) та на захід від нього – Польща (Polonia). Ліворуч напис **montes Rossie** (гори Русі) і малюнок гір, з яких у бік Чорного моря витікає Дніпро. Нижче "гір Русі" ще кілька дрібних написів **Rossia**.

На карті зображено **Львів** (**Civita de Leo**) як європейське місто і теж з прапором. Під значком міста напис латинською мовою: «До цього міста прибувають купці із прянощами, які пізніше вирушають через Ґотландське

море до Фландрії, здебільшого у Брюґґе". Ґотландське – це колишня назва Балтійського моря».

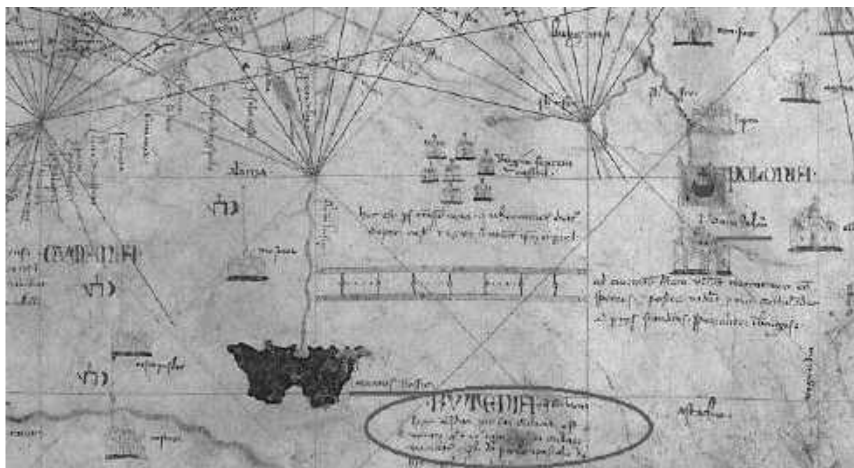
Києва на цій карті немає. Натомість в українських причорноморських степах на Лівобережжі є країна ALIANIA (Аланія), на Правобережжі – країна BURGARIA, на схід від Аланії – країна Куманія (QVMANIA). Під написами ALIANIA та QVMANIA зображені символи влади Золотої орди (тамга Бату (Батия) з півмісяцем). На краю карти на схід від Причорномор'я, зображений хан Узбек і ті ж символи.

Історична довідка. УЗБЕК – хан Золотої Орди (1313-1341 рр.), союзник українців, громив разом з українцями поляків. На часи правління хана Узбека припав період загибелі короля Русі Юрія I Львовича, його синів князів Андрія II і Лева II — останніх спадкоємців по чоловічій лінії князя Романа II Великого, правління Юрія II Болеслава. Цим вирішив скористатись король Польщі Казимир III, загрожуючи князівству. Для протидії цій загрозі Юрій II Болеслав спробував повернути Люблінську землю і на прохання князя хан Узбек надав 1337 року військо для походу. Після нападу на Львів 1340-го Казимира III на прохання голови боярської ради Дмитра Детька надав 40-тисячне військо для походу на Польщу, що змусило Казимира III замиритись і тимчасово відмовитись від претензій на Королівство Русі. Лише смерть хана Узбека і наступний тривалий період міжусобиць в Золотій Орді дозволив Казимиру III отримати у ханів ярлик на правління, за що він сплатив за рік наперед данину і зобов'язався сплачувати її надалі, що номінально робило його васалом ханів.

З ІСТОРІЇ. 2006 р. львівський історик Ярослав Книш обґрунтував дату першого позначення Львова на географічних картах – 1339 рік. Цією картою він вважає карту-портолан Анґеліно Дульсерта Середземного та Чорного морів [*Книш, Я. Львів у Галицько-Волинській державі / Я. Книш // Історія Львова: Редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. – Л.: Центр Європи, 2006. – Т. 1.– С. 53-60+к.*]. Карту-портолан А. Дульсерта, точніше її фрагмент, опубліковано в Україні двічі: у 2006 р. Ярослав Книш помістив її в "Історії Львова" (1-й том), а вдруге у 2012 р. проф. Олег Шаблій у Комплесному атласі Львова [*І. Ровенчак, 2013*].

Проаналізувавши низку матеріалів, в основному картографічних, професор Іван Ровенчак (ЛНУ) прийшов до висновку, що Львів уперше позначено на географічній карті вже згадуваного нами Анґеліно Дульсерта в 1335 р., тобто на іншому, на чотири роки давнішому, портолані.

А. Дульсерт належить до картографів каталонської школи. Авторитетний дослідник цієї школи M. Destombes у 1952 р. в спеціальній праці "Cartes Catalanes du XIV siecle" вказав для другого портолана А. Дульсерта дату випуску 1335 рік. Отже, на нашу думку, місто Львів уперше позначено на картіпортолані Середземного та Чорного морів Анґеліно Дульсерта 1335 р. [*І. Ровенчак, 2013*].

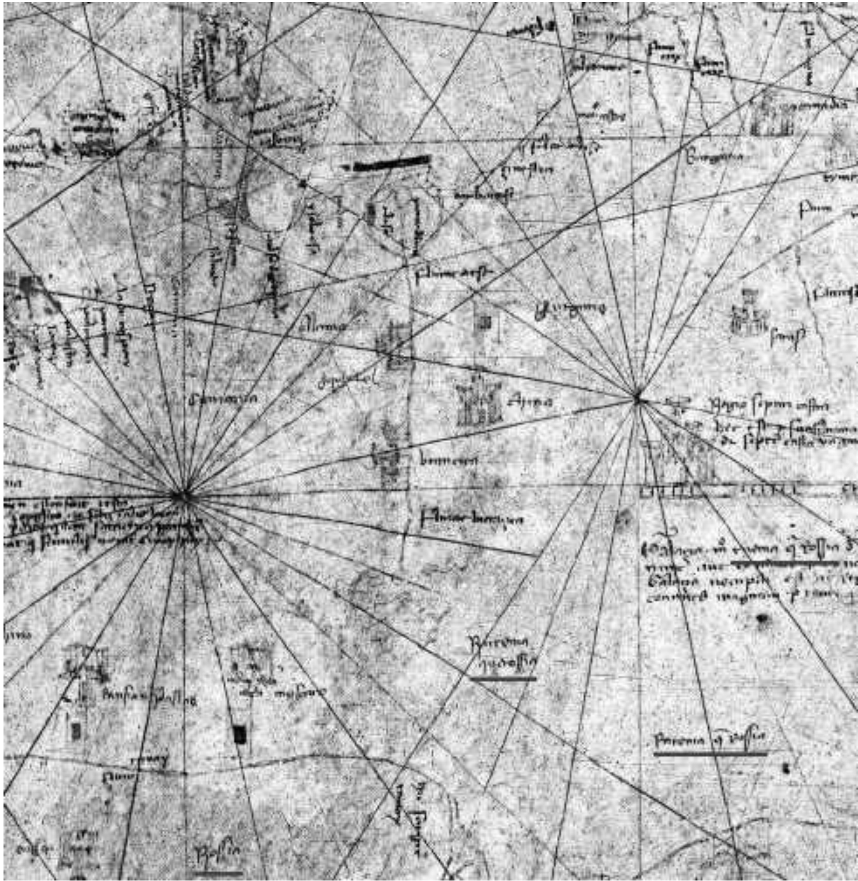

1339 р.

1367 р. Карта братів **Франциска** та **Домініка Піццигані** (Pizzigani), венеціанських картографів та купців XIV ст. На мапі містяться написи: “**Rossia**”, “**Rutenia qu Rossia**” і, двічі, “**Rutenia q Rossia**”, де “qu” і “q” є скороченням від “quasi”. Це можна перевести як “Рутенія можливо Русь”, тобто, укладачі карти чомусь не були впевнені в правильності такого порівнювання назв однієї території. Можливо, в силу звички до чисто латинського “Rutenia”.

Франциск і Домінік Піццигані відомі складанням 1367 р. докладного географічного довідника-портулана, який охоплює не тільки Захід, а й Схід Європи (що для італійських карт XIV ст. було рідкістю). Формат мапи 138 х 92 см. Карта призначалася для торговців та мореплавців і містила докладні коментарі маршрутів, географічних об'єктів та історичних місць. Зберігається в Палатинській бібліотеці міста Парма. Братам Піццигані приписується ще декілька портуланів, що зберігаються в Паризькій національній бібліотеці, Амброзіанській бібліотеці та бібліотеці музею Коррер.

1546 р. Перша з відомих карта Московії “Moscovia Sigismundi liberi Baronis in Herberstein, Neiperg, et Gutenhag anno M. D. XLVI” австрійського дипломата, посла Священної Римської імперії в краю московитів **Зиґмунда Герберштайна** (Siegmund Freiherr von Herberstein; 1486—1566). Фінська затока названа «Sinus Livonicus et Ruthenicus». Балтійське побережжя назване лівонсько-рутенською дугою (**Sinus livonicus et ruthenicus**), а також краєм рутенів або московитів (**Ruthenorum** seu Moscovitarum fine). Перераховуються рутенські (ruthenice) назви Волги та Дону. Українські землі – PODOLIA (Поділля) та SEVERA (Сіверщина).

1367 р. Брати Франциск та Домінік Піццигані

Перший варіант карти “Moscovia...” був гравійований талановитим гравером Гіршфогелем. **1549 р.** карта поміщена в трактаті З. Герберштайна «Rerum Moscoviticarum Commentarii» (Записки про московитські справи). Відрізнявся трішки від оригіналу 1546 р. Гравер Гіршфогель. Поряд з картою Московії, також в книзі була присутня й карта Москви. Праця видана у Відні (латинська мова). Це – трактат про Московію та сусідні країни. Одне з перших докладних джерел у Західній Європі про Московію.

До італійського видання книги в **1550 р.** була додана карта 1549 р. вже зі значними змінами. Вона була гравійована на дереві Д. Гастальді у вигляді трапеції. Назва ПОДІЛЛЯ (PODOLIA) на карті відсутня, але з'являються назви Кодимія та Бессарабія. Нове, виправлене і перероблене видання “Записок...” було видано Герберштайном у **1551 р.**

З карти зник герб видавця, вона була трохи більша від карти 1549 р., там де раніше був підпис гравера з'явилася масштабна лінійка й напис “Distantia per Miliaria”. На карті – дата 1549 р. (MDXLIX), але насправді вона створена у 1551 р., просто гравер не став виправляти заголовок оригінальної карти. Незабаром, у **1556 р.**, був ще надрукований варіант з показанням лісів: “Moscovia Sigismundi Liberi Baronis in Herberstain. Designatae syluae non carent suis incolis”. **1557 р.** в Антверпені з'явився передрук латинського Базельського видання 1556 р. “Записок...”. У цьому виданні карта була значно зменшена і спрощена. У тому ж **1557 р.** вже сам Герберштайн видав свою книгу німецькою мовою. До цього видання карту також частково переклали німецькою та значно переробили оформлення. Але по суті, всі видання за змістом повторювали найперше видання 1546 р.

1567 р. Карта – «Andere Landtaffel: in welcher der Moscoviten gebüet, mit sampt den Welden [Wälden] und Bergen auch etlichen gebreüchen und allen umligenden Landschaften begriffen». На карті позначено Київ. Очаків, Бєлгород та ін. міста.

1555 р. Каспар Вопель (Caspar Vopel; 1511-1561), німецький картограф, математик та медик, видав мапу Європи (Europakarte). Правобережна Україна (територія між Дніпром та Південним Бугом) позначена як **RYTENIA** (Рутенія), на захід від Рутенії – Поділля.

1555 р. Каспар Вопель (фрагмент карти)

Х. 2. Е. ЧЕРВОНА РУСЬ

Червона Русь (лат. *Russia Rubra, Rus Rubra*, *Ruthenia Rubra*; *пол. Ruś Czerwona*) – історична назва Галичини, Західної України, вперше вжита в Хроніці Констанцького собору Ульріха фон Ріхенталя (1420-ті рр.), згадується як **«rot Russen».**

Назва була популярна переважно у польських джерелах XVI-XVIII ст. для визначення колишнього Галицького князівства (за адміністративним поділом у XV-XVIII ст. – Руське та Белзьке воєводства Польського королівства). Інколи цю назву поширювано і на східні українські землі.

Польський історик та географ поч. XVII ст. Шимона Старовольский називає “Червоною Руссю” всі українські землі. В його описі Червона Русь на півдні межувала з Угорщиною, Молдавією, Бессарабією; на півночі – з Білою Руссю, яка лежить понад річками Стир і Прип'ять; на заході – з Малою Польщею; на сході – зі степами Скіфії та царством Московії.

Географи та картографи Європи Червоною Руссю називали переважно територію Галичини. Інколи назву Червона Русь вони поширювали на всю Правобережну Україну (починаючи від Д. Гастальді (1548). На початку 1700-их років назва Червона Русь охоплювала територію і Лівобережної України. Це прослідковується на картах Абрахама Алларда (1710), Нікола де Фера (1716) та ін.

Назва “Червона Русь” — книжного походження, місцеве населення не використовувало її. Виникла, імовірно, під впливом поширених у народів Сходу географічних назв, у яких кольори позначали сторони світу. Деякі польські вчені здійснювали безпідставні спроби пов’язати назву “Червона Русь” із Червенськими градами для того, щоб поширити на всю територію Червоної Русі тенденційні висновки про “неукраїнський характер” Червенських градів.

На Карті Світу **1459 р.**, венеціанського монаха, **Фра Мауро** територія в районі Наддніпров'я (українські землі Великого князівства Литовського) названа **Rossia Rossa** (Червоною Руссю).

На мапі **1491 р.** Середньої Європи **Миколи Кузанського** міститься назва **RVBEA RVSSIA** (Червона Русь) (охоплює південний захід України, середню течію Південного Бугу).

На картах 1548 р. “Polonia et Hungaria Nova Tabula” (Нова карта Польщі та Угорщини) та “MOSCHOVIA TABULA NOVA” (Нова карта Московії) Д. Гастальді чи не уперше використано назву “Rossia Rossa” (Червона Русь) щодо Правобережної України.

На мапі “MOSCHOVIA TABULA NOVA” напис “ROSSIA BLANKA” (Біла Русь) поміщений між Великим Новгородом (Nouugardia) і Холмогорами (Colmogora). Це одна із перших карт Московії.

1548 р. Джакомо Гастальді

1561 р. Джироламо Рушеллі. Карта – “POLONIA ET HUNGARIA NUOVA TAVOLA” (Нова карта Польщі та Угорщини). Надрукована мапа у Венеції. Мапа цікава тим, що на ній присутні регіональні назви українських земель: **Rossia Rossa** (Червона Русь) на схід від Volhinia (Волині), Podolia (Поділля), Codimia (Кодимія). Червона Русь (**Rossia Rossa**) на мапі — Правобережна Україна.

1561 р. Джироламо Рушеллі. Карта – “Moschovia Nuova Tavola” (Нова карта Московії). Як і в інших роботах Рушеллі, тут простежується чітко розмежування назв Русі і Московії. Правобережна Україна традиційно для автора позначено як **Rossia Rossa** (Червона Русь), а на півночі карти, біля Білого моря, є напис Rossia Bianca (Біла Русь).

1636 р. Вільгельм Гондіус. Карта – «MAGNI DVCATVS LITHVANIÆ». Мапа видана в Амстердамі. На карті виділено українські історико-географічні землі: **Rvssia Rubra** (Червона Русь), Podlachia (Підляшшя), Volhynia (Волинь), Podolia (Поділля), Pocutiae (Покуття) та ін.

1670 р. Карел Аллард. Карта – “Nova totius Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lithuaniae, cum suis Palatinatibus ac Confiniis» та видав її під назвою “Regni Poloniæ, Magni Ducatus Lithuaniae...” (Польща Велике князівство Литовське...). Назва Ukraina (Україна) накладається на назву **“Russia Rubra”** (Червона Русь), охоплює Правобережну та Лівобережну Україну. Західна Україна теж позначена як **“Russia Rubra”.**

1700 р. **Нікола де Фер**. Карта – “Carte des Estats de Suede, de Dannemarq, et de Pologne; sur la Mer Baltique”. На карті містяться написи***:*** **Russie Rouge Polonoise *(Русь Червона Польська*)**, Русь Біла або Литовська, Московське Царство або Велике князівство Московське і т. д.

1705 р. Пітер Пікарт (Picart Pieter) **та Адріан Шхонебек** (Adriaan Schoonebeek або Schoonebeck) голландські гравери та картографи. Карта – «Королевства Польского и Великого княжества Литовского чертеж / По указу его державнейшего царского величества грыдоровал на Москве Питер Пикарт; [Картуш грав. А. Шхонебек]». На карті Західна Україна (Львівське та Холмське воєводства) – Червона Русь **(Червен Руссіа).** Назва Червона Русь на карті міститься двічі й стосується як Західної України так і всієї України.

1710 р. **Пітера ван дер Аа**. Карта – **“Ukraine, grand pays de la Russie Rouge,** Kartenmaterial, avec une partie de la Pologne, Moscovie, Bulgarie, Valachie, Podolie et Volhynie” (**Україна, земля Червоної Русі,** що межує з частиною Польщі, Московії, Болгарії, Валахії, Поділля і Волині); ***Україна ототожнюється з Червоною Руссю***.

1710 р. Абрахама Алларда. Карта – “Sades Belli in POLONIA et in Moscovia…”. Напис **Russia Rubra** (Червона Русь) зустрічається два рази: перший – для Галичини та Покуття (Pokutta); другий – накладається на напис “**Ukraina**” та охоплює Правобережну та Лівобережну Україну.

1710 р. Кристоф Вейгель старший (Christoph Weigel) німецький гравер та картограф. Карта – “Poloniæ & Lithvania accurante curatius”. Напис **Russia Rubra** (Червона Русь) проведений через всю українську етнічну територію й зображений великими літерами як Московія, Тартарія та інші держави. Західна Україна теж позначена як **Russia Rubra**.

1711 р. Йоганн-Баптист Гоманн Карта – “Poloniarum Magnique Ducatus Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae, Samogitiae, Kioviae, Volhyniae, Podoliae, Podlachiae, Livoniae, Smolensci, Severiae” (Велике князівство Литовське, королівство Польщі, Русь, Пруссія, Мазовія, Жемайтія, Київщина, Поділля, Підляшшя, Лівонія, Смоленщина, Сіверщина). Від Галичини до Слобожанщини – напис **Russia Rubra** (Червона Русь). Написи Червона Русь та Ukraina (Україна) частково накладаються один на одного.

1712 р. Йоганн Баптист Гоманн. Карта – “**Vkrania quæ et Terra Cosaccorum** cum vicinis Walachiæ, Moldaviæ, Minoris, Tartariæ provinciis” (**Україна чи Козацька земля** з прилеглими провінціями Валахії, Молдавії і Малої Тартарії). Написи **“Russia Rubra”** (Червона Русь) та **“Ukraina”** (Україна) на карті проведені паралельно через всю українську етнічну територію.

1716 р. Нікола де Фер. Карта – “Les êtats de la couronne de Pologne sous lesquels sont compris la grande et la petite Pologne, le grand duché de Lithuanie, les Prusses et la Curlande, divisez en provinces et Palatinats. Tirez de plusieurs auteurs par N. de Fer Geographe de sa Majeste Catolique” (Королівство Польське.). Червона Русь (**Russie Rouge** ou Polonoise) простягається з півдня (Карпати) на північний схід, займаючи землі Руського, Волинського

воєводств та велику частину білоруських земель у Мстиславському воєводстві (Palatinat de Mscislaw), до Смоленська (Smolensk).

1716 р. Нікола де Фер. Карта – “L'Europe suivant les nouvelles observations_de Mrs de l'Académie royale des sciences” (Європа…). Напис **Russie Rouge** (Червона Русь) охоплює все Середнє Придніпров'я (Правобережне та Лівобережне).

1730 р. Матеус Зойтер. Карта – “Poloniae Regnum ut et Magni Ducatus Lithuaniae Accuratiss. Delineatione Reprasentat. Opera et studio Matth. Seutteri, Chalc. August” (Польща та Литва). Назва Ukrainia частково накладається на назву **“Russia Rubra”** (Червона Русь).

1743 р. Йоганн Маттіас Хасе на мапі “Europa Secundum legitimas Projectionis Stereographicae...” Західну Україну позначає як **Russia Rvbra** (Червона Русь).

1750 р. Тобіас Йоганн Майєр. Карта – «Mappa Geographica Regni Poloniae». Карта публікувалася в різних атласах (вісім версій). UKRAIN (Україна) ототожнюється з Червоною Руссю **(RED RUSSIA)**. Червона Русь – територія від м. Ярослава та м. Перемишля (тепер Польща) до Бєлгорода (тепер Росія).

1765 р. Тобіас Йоганн Майєр. Карта – “Map of the Kingdom of Poland and the Grand Dutchy of Lithuania, from Tob. Mayer of the Cosmographical Society of Nuremberg,”. UKRAIN (Україна) ототожнюється з Червоною Руссю **(RED RUSSIA)**.

Після 1772 р. для Червоної Русі австрійською владою офіційно була вживана назва Галичина й Володимирія (Галіція й Лодомерія), подеколи (в науці та публіцистиці) вживалася й далі назва Червона Русь.

1801 р. Томас Браун. Карта – “A New and Accurate Map of Poland with its dismem- berd Provinces...”. Західна Україна – Galicia (Галичина), Lodomeria (Лодомерія) або **RED RUSSIA** (Червона Русь).

1802 р. Вільям Дартон молодший (William Darton) британський картограф. Карта – “Poland” (Польща). Західна Україна – **RED RUSSIA** (Червона Русь).

1804 р. Томас Кітчін. Карта – “A New Map of the Kingdom of Poland...” (Нова карта Королівства Польщі). Західна Україна – Galicia (Галичина), Lodomeria (Лодомерія) або **RED RUSSIA** (Червона Русь).

1827 р. Станіслав Платер (Stanisław Plater; 1784—1851) польський вчений та письменник. Карта – «Mappa Polski». Опублікована в «Atlas historique de la Pologne accompagné d’un tableau comparatif des expéditions militaires dans le pays pendant le 17, 18 et 19 siècle», Познань (Poznań). Мапа двомовна (польською та французькою мовами). Західна Україна на карті позначена як **Krolesiwo Galiacyiskie** (Королівство Галицьке). На карті також позначені – Королівство Польське та Королівство Угорське.

Наприкінці XIX — на поч. XX ст. окремі автори з-поміж москвофілів пропагували термін “Червона Русь” для штучного протиставлення українців Галичини решті українського народу.

1920 р. польська влада дала Галичині штучну назву “Східна Малопольща” (Malopolska Wschodnia). В польській публіцистиці 1920—1930-х років термін “Червона Русь” писали як “Червенська Русь” або “Червенська земля”.

В сучасній науковій літературі на позначення пд.-зх. частини Київської Русі до XIV ст. вживають терміни “Галицька земля”, “Галицько-Волинське князівство”, “Галицько-Волинська Русь”, а для періоду починаючи з XIV ст. — “Галичина”, “Західна Україна”.

1743 р. Йоганн Маттіас Хасе

X. 2. Є. ЧОРНА РУСЬ

Чорна Русь (Russia nigra) — історична назва (встановлена в історіографії з XVIII ст.) земель у північно-західній Білорусі, у басейні верхньої течії річки Німану. Це землі які увійшли до складу Великого князівства Литовського з середини XIII ст. на початковому етапі формування цієї держави – набагато раніше, ніж інші території сучасної Білорусі. За історико-географічними уявленнями XVIII-XX ст., головними центрами Чорної Русі вважалися міста Новогрудок, Гродно, Вовковиськ, Слонім.

Назву «Чорна Русь» у XVI-XVIII ст. вживали також і в інших значеннях. Походження цієї назви не з'ясовано.

За однією із версій, назва могла походити від східноазіатської колірної аналогії сторонам світу. Входить до трійки «кольорових» руських земель: Чорна Русь (тобто “північна”), Червона Русь (“південна”) і Біла Русь (“західна”).

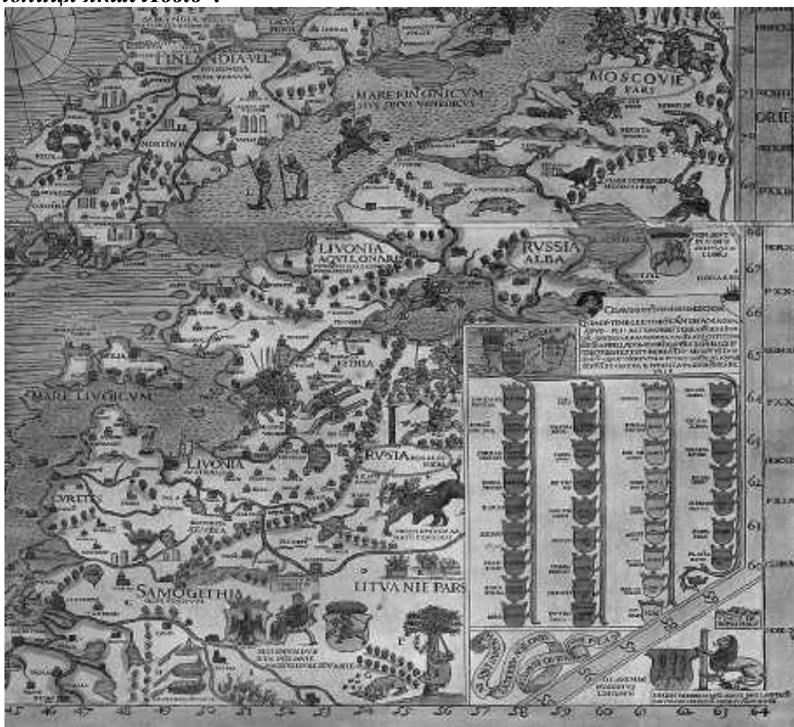
У широкому сенсі, Чорною Руссю іноді називали всі руські землі, що знаходилися під владою Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, протиставляючи їм Білу Русь (Russia alba), яка ототожнювалася з Московією (Росією).

Угорський літописець Генріх фон Мюгельн (Heinrich von Mügeln; 1319 - 1380) був першим (біля 1360 р.), хто згадав про Чорну Русь (daz land der Swarczen Reussen), але незрозуміло, чи вважав він територію, яка пізніше стала частиною Великого князівства Литовського.

У деяких випадках терміни Чорна і Червона Русь виступали як альтернатива один одному в позначенні Західної Русі (українських земель), або польсько-литовської частини Русі, іноді згадувалися як синоніми. Окремі автори, такі як німецький географ Хюбнер, зіставляли Червону Русь з Малою Руссю, а Чорну – з Великою.

“Канонічний” порядок розміщення “кольорових” частин Русі з північного сходу на південний захід – Біла, Чорна, Червона – вперше зустрічається на карті **Фра Мауро** (**1459**), на якій Чорна Русь (**Russia Negra**) показана на правобережжі Оки. Хоча окремі частини цієї тріади пізніше переміщалися по карті, така їхня взаємна орієнтація, як правило, зберігалася незмінною. На карті Скандинавії (Carta Marina) **Олафа Магнуса** (**1539**) **Russia Nigra** (Чорна Русь) показана на схід від Пскова, як і на глобусі **Меркатора** (**1541**).

Письменник, історик, військовий діяч Речі Посполитої Александро Гваньїні (Aleksander Gwagnin; 1534/1538—1614) згадував “чорних русинів, столиця яких Львів”.

1539 р. «Carta Marina»

Ще довго слідом за англійцем Джильсм Флетчером («Of the Russe Common Wealth» (Про Російську державу, 1591 р.) Чорною Руссю називали Московію.

Частина Русі в старих авторів називалася Сарматією Азіатською (Sarmatia asiatica) на відміну від Русі, яка належала до Польського Королівства і називалася Сарматією Європейською. Пізніше цю Сарматію Азіатську називали Чорною Руссю і нові автори називали її Московією. Границя проходила до витоків Дніпра (біля Смоленська) та Дону (біля Новомосковська, Тульської області). Власне Польща називалася в ті часи – Вандалія. Біла Русь обмежувалася – Великим князівством Литовським. І до Червоної Русі, яка власне Королівською називалася, входили: Київщина, Волинь, Поділля, Брацлавщина, Холмська, Белзька та Галицька землі; Львівська земля, яка називалася також Малою Руссю або Південною Руссю (Russia Australis), сюди входило також місто Ярослав [*Theatrum Cosmographico-historicum*. *Аугсбург: 1688*].

Французький офіцер Жак Маржерет у своїй книзі «Стан Російської держави і Великого князівства Московського» (Париж, 1607) відзначав, що поляки називали Чорною Руссю – територію сучасної Білорусі, а Білою Руссю територію Росії.

У XVIII і XIX ст. Чорна Русь охоплювала воєводство Новогрудське (*Województwo nowogródzkie*) та фрагмент воєводства Тракайського в районі Гродно (імовірно, територія колишнього Гродненського князівства).

Ще в **1655 р. Нікола Сансон** видав мапу “Estats De La Couronne De Pologne ou sont les Royaume de Pologne, Duches et Provinces De Prusse, Cuiave, Mazovie, **Russie Noire** &c Duches De Lithuanie, Volynie Podolie &c. De **L'Ukraine** &c ... 1655” (Коронні польські землі, що включають Королівство Польщі, князівства й провінції Пруссії, Куявії, Мазовії, Чорної Русі тощо, Князівства Литовського, Волині, Поділля тощо, України тощо) де серед українських земель позначено **Russie Noire** (Чорну Русь) – територія Західної України. Однозначно, що Сансон вжив і популяризував неправильну назву цієї частини Русі випадково. Цю неточність, власне, зрозумів і виправив лише його син **Адрієн Сансон** (Adrien Sanson; помер 1718 р.).

1665 р. Нікола Сансон. Карта – «Russie Noire. divisée en ses Palatinats. & c. tirée pour la plus grande partie de la grande Carte de **l' Ukaine**, du Sr. le Vasseur de Beauplan. Par le Sr. Sanson d' Abbeville Geogr. ord.re du Roy. A Paris. Chez P. Mariette, rue S. Jacques a l' Esperance Avecq Priuilege pour Vingt Ans. 1665» (Чорна Русь з поділом на її воєводства. В основному це запозичення з великої карти України п. Ле Вассера де Боплана. Уклав королівський географ Сансон д’Аббевіль).

Опис карти подано за виданням – Вавричин М. Україна на стародавніх картах (середина XVII – друга половина XVIII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович // К.: ДНВП “Картографія”, 2009. – 224 с.

Чорна Русь охоплює землі Холмського, Белзького, Львівського воєводств та Покуття.

Карта охоплює територію від Влодави (*Wlodowa*) на півночі до ***Чорногори (*Carnahora*)*** та селища Ясіня (*Jaczinow)* на півдні, від Дуклі *(Ducla)* на заході до Луцька *(Lucko P., Lusuc* G., *Luceoria* L) на сході.

Пунктирною лінією з кольоровими кантами на карті позначено кордон Чорної Русі на півдні з Угорщиною *(Hongrie),* Трансільванією *(Transylvanie),* Молдавією (*Moldavie*) та з сусідніми землями: Поділлям (*Podolie),* Поліссям *(Polesie),* Волинню *(Volhynie),* Сандомирським воєводством, яке назване частиною Польщі.

Художнім малюнком зображені гори та височини, зокрема ***Карпати (Mont Crapat)***.

Гідрографічна мережа представлена річками: Дністром *(Niéster fl.)* від витоків до Хотина (*Chodzin)* з правими і лівими притоками (назви яких, здебільшого, не підписані), Західним Бугом *(Bug fl.)* та річками його басейну.

В околицях Берестечка *(Beretetsko),* Пляшевої *(Plaszowa),* Щурович (*Szorowice),* Острова *(Ostrow)* позначене ***місце Берестецької битви (1651. 30 Junÿ).***

На цій мапі зустрічаємо вже звичну (з 1655 р.) для Сансона стандарту назву Західної України – Чорна Русь (Russie Noire). Однозначно, що Сансон вжив і популяризував неправильне назву цієї частини Русі випадково.

Неточність Н. Сансона, коли Червону Русь помилково названо Чорною Руссю, упродовж кількох десятиліть повторили на своїх картах П. Дюваль (1666), Г. Сансон (1672), А. Ю. Жейо (1685, 1696), П. Мортьє (1711) та ін.

Цю неточність, власне, зрозумів і виправив лише його син **Адрієн Сансон** в **1706 р.** (Adrien Sanson; помер 1718 р.), замінивши ***Russie Noire*** на ***Russie Rouge*** (Червону Русь).

Причина помилки, мабуть, в тому, що він отримував знання та інформацію про території з усіх доступних джерел, зокрема, від мандрівників або дипломатів, які могли краще знати російську (московську) мову, ніж місцеву українську (русинську). У той час Західна Україна називалася, швидше, не Червоною Руссю, як це заведено вимовляти зараз, а, на давньоукраїнський взірець, Чормной Руссю, з м'якою вимовою першого “о”. У словнику Даля можна легко відшукати давньоруське слово *“чермний”*, що означає темно-червоний, бурий. Отже, сплутати російське (московське) слово чорний і давньоукраїнське (русинське) чормний з м'яким “о” дуже просто, особливо іноземцю. Саме таким чином Червона Русь майже на 70 років стала Чорною в багатьох французьких та інших європейських джерелах.

1683 р. Вільям Беррі (William Berry; 1639–1718), англійський книгорозповсюджувач, географ та гравер видав у Лондоні карту “Poland Subdivided according to the Extent of its severall Palatinates... Dedicated To the most serene and most sacred majesty of Charles II...”. Західна Україна – **Чорна Русь (Black Russia)**.

1687 р. Вінченцо Марія Коронеллі (Vencenzo Maria Coronelli) видав карту “Asia. Divisa nelle sue Parti secondo lo stato presente, Descritta, e Dedicata

al P. R[mo]: Tirso Gonzalez Preposito Generale della Compagnia di Giesù, dal P. M. Coronelli M. C. Cosmografo Ser[ma]: Repub: Di Venezia". Карта виготовлена для Генерала Товариства Ісуса Тирсо Гонсалеса. Західна Україна на карті – **Чорна Русь (Russia Negra)**.

1690 р. Вінченцо Марія Коронеллі; карта – "Parte Orientale Dell' Europa, Descritta, e Dedicata Dal P. Cosmografo Coronelli All Illustrissimo, et Eccellentissimo Signore Giovanni da Mula, Senatore amplissimo Nella Serenissima Republica de Venetia". На карті показано історико-географічні українські регіони: **Чорна Русь (Russia Negra)** – територія Прикарпаття та Холмщини, Волинь (Volinia), Поділля (Podolia), Полісся (Polesia), Новгород, Бессарабія, Тартарія.

1690 р. Вінченцо Марія Коронеллі (фрагмент карти 1700 р.)

1755 р. Жан Паларет

1694 р. Юбер Жайо, французький видавець і картограф, видав карту "Estats de la Couronne de Pologne". Територія Західної України – **Russie Noire** (Чорна Русь).

1712 р. **Анрі Шателен** видав мапу «Carte De Pologne Avec La Chronologie Des Rois Et Des Ducs De Lithuanie, Ainsi Que Des Grands Maitres De L'Ordre Teutonique Les Evechez et Archeveches, et Les Armes Des Provinces…» (Мапа Польщі...). На карті позначено українські історико-географічні землі: **Russie Noire** (Чорна Русь), Podolie (Поділля) та Volhynie (Волинь). **Russia Negra** – територія Західної України.

1719 р. Жак Чіке (Jacques Chiquet; 1673-1721), французький гравер, картограф та видавець. Карта – "LES ESTATS DE LA COURONNE DE POLOGNE". На карті позначено українські історико-географічні землі: **Russie Noire** (Чорна Русь) – територія Західної України, Podolie (Поділля) та Volhynie (Волинь).

1720 р. Нікола де Фер видав карту "Estats de la couronne de Pologne". На карті **Russie Noire ou Rouge** (Чорна Русь, або Червона) – територія Західної України.

На карті "La Pologne..." **1748 р. Ердмана Махенбауера** Західна Україна показана як **Russie Noire** (Чорна Русь), Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) – **"Ukraine ou pais des Cosaques"** (Україна земля (країна) Козаків).

1749 р. Гендрік де Лет, голландський картограф, в Амстердамі, видав карту «Lest estats de la Couronne de Pologne». На мапі **Russie Noire** (Чорна Русь) – територія Західної України.

1751 р. Жиль Робер де Вугонді (Gilles Robert de Vaugondy). Карта – «POLOGNE». Західна Україна на мапі – **Russie Noire** (Чорна Русь).

Назва **Russie Noire** (Чорна Русь) стосовно Галичини міститься в атласі **1755 р.** "Atlas Methodique, Compose pour l'Usage de son Altesse Serenissime Monseigneur le Prince d'Orange et de Nassau Stadhouder des Sept Provinces-Unis…"; під редакцією французького картографа **Жана Паларета** (Jean Palairet; 1697-1774). Цей напис поміщено біля Львова (***Lemberg***).

Х. 2. Ж. БІЛА РУСЬ

Біла Русь (лат. *Russia Alba, Ruthenia Alba*, фр. *la Russie blanche*, грец. *Λευκορωσ(σ)ία*) — спочатку штучна географічна назва, що використовувалась переважно в західноєвропейському науковому середовищі щодо різних регіонів Русі.

У XIII–XVII ст. "Біла Русь" — переважно назва земель Північно-Східної Русі у західноєвропейських джерелах. Близько 1255-1260 рр. "Incipiunt Descriptiones terrarum" вперше фіксує назву **Alba Russia** (щодо Новгородської республіки). Білу Русь (**Alba Russia**), починаючи з XV ст. і до середини XVI ст., європейські картографи відносили переважно до земель, що належали Великому Новгороду або Московському князівству. 1472 р., з

втратою незалежності Новгорода, європейці переносять назву Біла Русь на Московську державу.

У Речі Посполитої назва Біла Русь з кінця XVI ст.. вживалася стосовно до частини сучасної території Білорусії, а саме до Полоцької землі. З 1620-х рр. термін закріпився за східними, подвінсько-подніпровськими, землями Великого князівства Литовського. У Московії Білою Руссю в першій половині XVII ст.. називали всі східнослов'янські землі Речі Посполитої, а їх жителів «білорусцями».

Самоназвою жителів Білої Русі залишався етнонім «русини» або політонім «литвини». У XIX ст.., коли білоруські землі входили до складу Російської імперії, з розвитком російськомовної системи освіти серед місцевого населення поширився етнонім «білоруси». З 1890-х рр.. назва «Білорусія» (а пізніше і «Білорусь») стала загальноприйнятою для позначення всіх територій компактного проживання білоруського етносу.

На карті **Миколи Кузанського** (**1460**) назва Біла Русь означає Московію (**Russia Alba** sive Moscovia). Лежить ця місцевість на схід від Дніпра (Борисфена). На глобусі **Меркатора** (**1541**) Біла Русь (**Russia Alba**) показана на схід від Пскова. На мапі “Carta marina” **Олафа Магнуса** (**1539**) Біла Русь позначена біля озера Ільмень. На карті («Новий опис Польщі та Угорщини»; 1540) німецького вченого **Себастьяна Мюнстера** Московія і Біла Русь знаходяться на схід від Дніпра, в районі річок Десни і Сейму.

Генрікум Мартеллус Германус (Henricus Martellus Germanus), німецький географ і картограф з Нюрнберга, який жив і працював у Флоренції з 1480 р. по 1496 р., у період між **1489** і **1492 роками** видав що найменше дві карти світу. Карта світу 1489 р. зберігається зараз в національній бібліотеці Великої Британії (British Library), карта 1491/1492 рр. – Єльському університеті (Yale University).

Цит. за М. Мітін «Белая Русь. Хроника употребления термина / Михаил Митин. - Рига : ИБИК, 2017.»: «Russia Alba на ній (карта 1489 р. – А. Б.) міститься на північ від Кримського півострова, між Дніпром і якоюсь безіменною річкою, що впадає в Азовське море на захід від гирла Дону. Створена тим же автором незабаром після 1491 версія Айхштетської карти (що зберігається в флорентійській Bibliotheca Nazionale), на відміну від оригіналу, показує Russia inferior sive Alba (тобто Русь Нижню або Білу) на північному березі Чорного моря».

Цит. за М. Мітін «Белая Русь. Хроника употребления термина / Михаил Митин. - Рига : ИБИК, 2017.»: «Каллімах глибоко вріс в польську культуру, проявом чого стала написана ним у 1490 р. “Мова про турецьку війну”, адресована папі Інокентію VIII. У цій промові він вихваляв Польщу і її могутність, здатну дати відсіч Туреччині. Він зауважив: сміливіші почали просуватися вліво і вправо, шукаючи все більше родючих країв, і з одного боку розлилися в напрямку Чорного моря, населяючи Поділля і Білу Русь, а з іншого – узбережжі Вісли, Мазовію і здачу земель Чеського королівства.... Каллімах розміщує таким чином “Білу Русь” – що йде з півночі на південь, на

Чорне море – вліво, або на схід від Поділля. Така південна локалізація “Білої Русі” була характерна для частини італійських письменників, особливо для калімахавого вчителя, Пампонія Лета. Однак згадка Каллімаха була настільки загальна, що в якості його “Білої Русі” можна розуміти навіть всі руські землі на схід від Поділля».

Генрікум Мартеллус Германус. Фрагмент карти

Нікола Сансон на своїй карті «Estats du Czar ou Grand duc de la Russie Blanche ou Moscovie» **1648 р.** позначив територію сучасної Росії як «Біла Русь або Московія» (la **Russie Blanche** ou Moscovie).

Французький географ та картограф **П'єр Дюваль** в **1677 р.** назвав свою карту усіма трьома назвами, що були вжитку в цей період: «Moscovie dite autrement Grande et **Blanche Russie**» (Московія, інакше звана Велика або Біла Русь).

Французький видавець і картограф **Юбер Жайо** в **1685 р.** видав мапу “La **Russie Blanche** ou Moscovie divisee suivant l’Estendue d**e**s Royaumes, Duches, Principautes, Provinces et Peuples: qui sont presentement sous la Domination du Czar de la Russie, cognu sous le Nom de Grand Duc de Moscovie” (Біла Русь або Московія…).

На карті **1688 р.**, італійського гравера та картографа, **Джакомо Кантеллі да Віньола** зображені Росія й суміжні держави, назва мапи – «**Russia Bianca** o Moscovia». Сучасна Білорусь позначена як Litvania.

Однією з найпізніших карт «**Russie Blanche** ou Moscovie...» з позначенням Росії як Білої Русі є карта **1748 р.** з атласу французького географа **Жиля Робера-де-Вогонді.**

Стосовно частини сучасної території Білорусії, а саме до Полоцької землі, назва “Біла Русь” стала зрідка появлятися на картах лише з кінці XVI ст.

1648 р. Нікола Сансон

X. 2. 3. МАЛА РУСЬ

Назви «Мала Русь» і «Велика Русь» виникли задовго до того, як на землях сучасної Росії сформувалась єдина держава. Їх започаткували галицько-волинські князі, ініціювавши створення власної митрополії в межах колишньої загальноруської (**близько 1303 р.**). Цей феномен був осмислений візантійськими ієрархами як виділення зі складу «Великої Русі» (грец. *Ρωσία Μεγα*), що охоплювала 19 єпархій, «Малої Русі», в складі галицької, холмської, перемишльської, володимиро-волинської, луцької та туровської єпископій (тобто Галичини, Волині й Турово-Пінщини). Попри всю ефемерність цього новотвору, запроваджена греками термінологія прижилась на місцевому ґрунті, потрапивши й до світської титулатури: останній галицько-волинський володар Юрій-Болеслав II у 1330-х іменував себе «князем усієї Малої Русі» *(***dux totius Rusiae Minoris***);* «королем Ляхії та Малої Русі» називали польського короля Казимира, котрий поширив свій політичний контроль на значну частку володінь Юрія-Болеслава. У церковному вжитку межі «Малої Русі» як поняття не залишалися сталими, оскільки ця назва поширилась і на створену близько 1317 р. литовську митрополію з центром у Новогрудку.

Тож здійснений у XIV ст. термінологічний поділ Русі мав не етнічне, а церковно-політичне підґрунтя. Якщо ж зважати на те, що Константинопольські патріархи ототожнювали «Малу Русь» із Волинню та відносили до

неї Київ і Смоленськ, стає зрозумілим, що, запроваджуючи цей термін до широкого обігу, вони далеко не завжди орієнтувались у тогочасних географічних реаліях.

З таким значенням ці терміни трапляються в церковних діячів XIV—XVII ст. Здобувши за Переяславським договором протекторат над т. зв. Гетьманщиною, московський цар Олексій Михайлович використовує стару церковно-адміністративну термінологію і приймає для себе титул **«*Божиею милостью Великий Государь Царь и Великий князь, всея Великия и Малыя и Белыя Росии*»** (1654 р. *Росія* замість *Русь* — за грецьким зразком). З кінця XVIII ст. офіційна російська назва «Мала Росія» поширюється і на новоприлучене до Росії Українське Правобережжя.

1654 р. П'єр Дюваль. Карта – «Carte de Pologne et des Estats qui en dependent». Видавництво Париж. Західна Україна на карті позначена як Русь Мала, або Чорна (**RUSSIE PETITE** ov NOIRE), Московщина (Росія) позначена як Велика Біла Русь, або Московія (La GRANDE BLANCHE RUSSIE ov MOSCOVIE).

Щодо появи на московських картах назви **“Мала Руссія”, “Мала Русь”** то вона уперше появилася у **1699 р.** Начерк мапи виготовили іноземці на московській службі: лівонський картограф, генерал-майор **Джордж фон Менгден** (George von Mengden; Юрій фон Менгден; Юрій Андрійович Фаменден; 1628-1702) та шотландський картограф, фельдмаршал **Яків Брюс** (James Daniel Bruc; 1670-1735), а гравером був голландець **Ян Тессінг**.

Юрій Фаменден у 1696 р. отримав завдання виміряти та описати землі від Москви до берегів Малої Азії і Кримської Татарії. З цього опису капітан Я. В. Брюс склав карту. Під час Великого Посольства (березень 1697 р. - серпень 1698 р.) ця робота Менгдена і Брюса була вивезена в Голландію.

1699 р. «Географічна карта країн Малої та Великої Руссії». Фрагмент (російське видання)

“Географічна карта країн Малої та Великої Руссії” (Непобедимейшему и августейшему царю, государю и великому князю Петру Алексеевичу на великую и бессмертную славу пресветлейшего его царского величества желаемое сердца знамение со всяким почтением сию карту в ней же описана часть Великие и Малые России, Польские земли, Татарские, Понта Евксинского или Чорнаго моря и Анатолии содержится. Приписует, приносит и вручает нижайший и покорнейший Иван Тесинг амстердамский с привилеем) була видана в Амстердамі у двох варіантах – російською та латинською мовами. Ця карта стала першою гравійованою картою, що була видана російською мовою. На карті латинською мовою Україна позначена як “Країна Мала Руссія” (**Pars Russiae Minor**), у межах Наддніпрянщини і без тодішнього польсько-московського поділу по Дніпру; на карті російською мовою – "Мала Россія" (**Малыя Россïи**).

Карта ця в 1910 р. передрукована Кордтом у видаваних їм матеріалах з історії російської картографії.

Формат латинського видання карти 55,5 х 48,5 см. У картуші показано чотири шкали лінійних масштабів: у верстах, а також у польських, німецьких та французьких милях. Зображено на картуші й Петра I (в російському виданні цього зображення немає). Подано ім'я гравера: G. Lambrechts. Латинський варіант карти має деякі відмінності в зображуваних землях (наприклад, форма гирла річки Дніпро).

Цит. за «Карта южной России Брюса-Менгдена, 1699 г. – Папакома»: «Відомо чотири примірники гравюри цього стану. Після смерті Яна Тессінга гравюрна дошка перейшла в амстердамське видавництво Йоханнеса Лоотса (бл. 1665-1726). Перевидаючи карту, Й. Лоотс замінив ім'я Ян Тессінг на своє, забрав ім'я гравера і оновив рік на 1704. Амстердамські видавці брати Оттенси, Райнер (1698-1750) і Джошуа (1704-1765), до яких після смерті Й. Лоотса перейшла гравюрна дошка Яна Тессінга, ще раз змінили її. Ними був оновлений рік на 1736 і змінено назву карти французькою мовою: «Theatre de la Guerre sur les Frontiers Entre les deux Grands Monarques de Russie & de Turquie ou Carte Nouvelle d'une Grande Partie de la Russie ou l'on a la Petite Tartarie, l'Ukraine la Crimee & Pais des Cosaques la Mer de Azof & la Mer Noire & les Pais Circomvoisins. Dresse Suivant une Carte Faite Sur les Lieux Rectifiee & augmentee par R. & I. Ottens, Geogr. A Amsterdam».

1700 р. Йоганн-Баптист Гоманн (Johann Baptist Homann) німецький географ і картограф, у Нюрнберзі, видав мапу «Tabula Geographica qua pars Russiae Magnae Pontus Euxinus seu Mare Nigrum et Tartaria Minor cum finitimis Bulgariae, Romaniae et Natoliae Provinciis» (Географічна мапа частини Великої Росії, Понта Евксінського, або Чорного моря, та Малої Тартарії, разом з прикордонними провінціями Болгарії, Романії та Натолії), де територія України, що окупована Московією, позначена (яскраво-рожевим кольором) як **Мала Русь (Pars Russiae Minoris**), а Московія як **Велика Русь (Pars Russiae Maximae**). Карта створена на основі “Географічної карти країн Малої

та Великої Руссії”. Ця карта також поміщена в шедеврі Гоманна «Grosser Atlas ueber die ganze Welt. 1716» (Великий Атлас усього світу).

На мапі позначені: Мала Тартарія (Tartaria Minor) і Крим – зелений колір; Бессарабія або Буджак (Tartaria Budziacensis), підконтрольна Кримському ханству і Османській імперії; Донські Козаки (Territorium Cosacorum Donnensium) – оранжевий колір; Бєлгородське воєводство (Palatinatus Belgradiensis); Севське воїнство (Seviensis Exercitus). Також на карті позначені князівства Московське і Смоленське, а також чорноморські країни – Черкесія, Грузія, Туреччина, Болгарія та Румунія.

Подібний твір **1701 р.** створив й інший голландець **Адріан Схонебек**.

Імовірно, що “Мала Руссія” взагалі як назва на карті походить саме з російської картографічної продукції петровської доби, – принаймні на західноєвропейських картах раніше цей термін не вживали [*К. Галушко. Україна на карті Європи: Україна та українці у картографії від Античності до XX століття: науково-популярне видання. 2013*].

1723 р. Гійом Деліль. Карта – “Carte d'Asie, dressée pour l'Usage du Roy”. На мапі Лівобережна Наддніпрянщина, Південно-східна Білорусь та частина Смоленщини позначені як **PETTIE RUSSIE** (Мала Русь).

1750-1754 рр. Емануель Боуен (Emanuel Bowen; 1694?–1767) англійський картограф. Карта – «An Accurate Map of Poland, Prussia & Lithuania». Західна Україна – **Little Russia** (Мала Русь).

1723 р. "Carte d'Asie, dressée pour l'Usage du Roy."

1800 р. “Российский атлас из сорока трёх карт состоящий и на сорок одну губернию Империю разделяющий”. Лист 20, назва карти: “Малороссийская губерния из 20 поветов. Лист 36, назва карти: “Слободская Украинская губерния из 10 уездов”. Лист 38, назва карти: “Новороссийская губерния из 12 уездов”.

Основний внесок вніс у складанні атласу – Олександр Михайлович Вільбрехт. Атлас Російської Імперії складається з сорока двох карт і включає сорок одну губернію. Вважається одним із шедеврів російської картографії. Роботи зі складання атласу були ініційовані ще Петром І. Атлас був створений на основі атласу 1792 р. “**Российский атлас, из сорока четырех карт состоящий и на сорок два наместничества империю разделяющий” (**Россійской атласъ изъ сорока четырехъ картъ состоящій и на сорокъ на два намѣстничества имперію раздѣляющий).

Атлас складається з гравійованого титульного аркуша, реєстру карт, що погруповані по кліматичним зонам, і 43-х розкладних аркушів карт, на яких показано рельєф, гідрографію, рослинність (ліси, чагарники), розробки корисних копалин, адміністративні межі суміжних територій, населені пункти та ін. Масштаби карт різні. Карти мають градусну сітку з виходом координат по рамці. Всі карти мають ілюстровані картуші в стилі класицизму, гравійовані Р. Харитоновим, В. Колпаковим, Р. Мєшковим, А. Березніковим та ін.

Історична довідка.

Малоросійська губернія — створена 1764 р. з частини Лівобережної України після остаточної ліквідації інституту гетьманства та існувала у **1764–1781 та 1796–1802 роках.** Восени 1781 р. Малоросійська губернія була ліквідована і розділена на Новгород-Сіверське, Чернігівське та Київське намісництва. 1802 р. з Малоросійської губернії утворені були дві - Чернігівська і Полтавська, які разом становили **Малоросійське генерал-губернаторство** (було ліквідовано у березні 1836 р.). На території Малоросійської губернії, а згодом і Малоросійського генерал-губернаторства діяли **Генеральний Малоросійський суд** (1797—1831).

Новоросійська губернія — створена 1764 р. на місці Нової Сербії і Новослобідського козацького полку (поселення), які, у свою чергу, були утворені на відібраних давніх землях запорозьких козаків у 1753—1754 рр. (Північна і центральна частини нинішньої Кіровоградської обл.) та існувала у **1764–1783** та **1796–1802 рр..** В грудні 1796 р. указом імператора Павла I створена нова Новоросійська губернія, до якої увійшла більша частина ліквідованого Катеринославського намісництва. Адміністративним центром був Катеринослав (який протягом 1797—1802 рр. мав назву *Новоросійськ*). Новостворена губернія займала величезну територію на території нинішньої Південної України від Дністра до Дону з Кримом і колишнім Запоріжжям, яке стало ядром цієї адміністративної одиниці.

Слобідсько-Українська (**Слобідська Українська**) **губернія** — створена на місці ліквідованих 1765 р. московським урядом слобідських козацьких полків та існувала у **1765–1780** та **1797–1835 рр.** 1780 р. Слобідсько-Українську губернію було ліквідовано, замість неї створене Харківське намісництво. До намісництва увійшла вся колишня губернія та частина ліквідованої у 1779 р. Бєлгородської губернії. 1835 р. перейменована у Харківську губернію.

Щоб уникнути терміна «Малоросія», який московські колонізатори використовували як один з асиміляторських засобів, українська культурна еліта в XIX ст. вживала визначення «Южная Русь», «южнорусский» (наприклад, «Записки о Южной Руси» П. Куліша, «Букварь южнорусский» Т. Шевченка тощо).

У першій половині XVIII ст. західноєвропейські картографи часто вживають такий термін як Русь Польська – Жан-Батист Нулен ІІ (1742), Жиль Робер де Вугонді (1748) та ін.).

Русь Польська – це українські та частково білоруські землі в складі Речі Посполитої (до її поділів в 1772 р., 1793 р., 1795 р.).

Русь Литовська. 1740 р. Йоганн Георг Шрайбер. Карта – "REISE CHARTE DURCH DAS KÖNIGREICH POLEN MIT ALLEN DARZU GEHÖRIGEN LÆNDERN" (Карта шляхів Королівства Польща з усіма його землями). До Литовської Русі (**Litthauissch Reussen**) відносить Новгород-Сіверське (Novogrodeck) та Чернігівське (Czernihochovien) князівства, Мстиславське (Mcislau), Мінське (Minsckie), Вітебське (Witebskie), Полоцьке (Polozkie), Смоленське (Smolensko) воєводства та Самоґітію (Samogiethen).

ВИСНОВОК

Назва "Rusia" (Русія, Русь) уперше міститься на карті світу (1154) арабського географа Абу-Абдаллага Мухаммеда аль-Ідрісі (1099-1164).

Поряд із загальною назвою "Русь" західноєвропейські картографи вживали й регіональні варіанти Русі: Червона Русь, Чорна Русь та Біла Русь.

На Карті Світу 1459 р., венеціанського монаха, Фра Мауро чи не вперше з відомих мап, в якій згадуються і виділяються три "кольорові" частини Русі: Червона Русь (Rossia Rossa), Чорна Русь (Rossia Negra)**,** Біла Русь (Rossia Biancha).

Географи та картографи Європи Червоною Руссю називали переважно територію Галичини. Інколи назву Червона Русь вони поширювали на всю Правобережну Україну (починаючи від Джакомо Гастальді (1548 р.). На початку 1700-х років назва Червона Русь охоплювала територію і Лівобережної України. Це прослідковується на картах Абрахама Алларда (1710), Нікола де Фера (1716) та ін.

Чорна Русь, охоплювала на картах цього періоду територію Польщі, Західної України, Московщини та Білорусі. Виходячи з назви карти "La Russie Noire ou Polonoise qui Comprend les Provinces de la Russie Noire de Volhynie et de Polodie divisees en leurs Palatinats Vulgairement Connues sous le Nom D'Ukraine ou Pays Des Cosaques" (Чорна Русь або Польща, яка включає в себе провінції Чорної Русі, Волині, Поділля… відомих під назвою Україна або Країна Козаків. 1674 р.) французький історик та картограф Гійом Сансон ототожнював Чорну Русь одночасно з державою Польщею та її складовою Чорною Руссю (тобто із Західною Україною).

Отже, назви Русь, Червона Русь – це усього лише давні назви України (про що свідчать і чисельні картографічні матеріали). А Україна, відповідно, більш молода назва Русі. Хорватія (Велика, Біла, Червона, Закарпатська, Карпатська).

Х. 2. И. ХОРВАТІЯ (ВЕЛИКА, БІЛА, ЧЕРВОНА, ЗАКАРПАТСЬКА, КАРПАТСЬКА)

Велика Хорватія, або Біла Хорватія (хорв. Bijela Hrvatska, Velika *Hrvatska, Stara Hrvatska,* лат. *Chrobatia*) — прадавня батьківщина українців. Біла Хорватія в час найбільшого розквіту охоплювала терени від джерел Південного Бугу до півночі теперішньої Чехії, дністровський басейн в Україні, басейн Сяну, та верхів'я Вісли в Польщі, північну Словаччину, Закарпаття. За свідченням візантійського імператора Костянтина Багрянородного (*Про управління імперією*), Велика Хорватія (яку також називають Білою) існувала в Закарпатті у верхів'ї Вісли. Біла Хорватія згадується в *Літописі попа Дуклянина* (хорв. *Ljetopis popa Dukljanina*) і творах інших письменників, які іноді використовують цю назву і для Приморської Хорватії. Її ймовірне розміщення в Карпатах підтверджує й ім'я народу (білі хорвати), яке до XI ст. згадується біля верхньої Вісли з осередком у Кракові. Столицею Білої Хорватії деякі українські джерела називають село Стільсько з його знаменитим городищем.

Процеси етногенезу праслов'ян відбувалися в ІІ тис. до н. е. на території Центральної Європи і лісостепу Східної Європи. Автор VI ст. н. е. Йордан писав, що слов'яни походять від одного кореня і відомі під трьома назвами – венедів, антів і склавинів. Так визначаються вони і в працях інших авторів VI ст., зокрема Прокопія Кесарійського, Псевдомаврикія й Менандра Протектора.

Автор «Повісті временних літ» називає такі племена, від яких походять українці: поляни – жили на правому березі Дніпра, біля Києва; сіверяни – над Десною і Сеймом; древляни – між Тетеревом і Прип'яттю; дуліби або бужани – вздовж Бугу (їх називали також волинянами); уличі – над Дністром і Бугом; тиверці – між Бугом і Прутом; білі хорвати – на Підкарпатті.

Одним із найбільш ранніх державних утворень, яке виникло після смерті Аттили, була праукраїнська держава західних горян (карпів – білих хорватів). ***Утворилася вона у середині V ст. н. е.*** Проіснувала праукраїнська держава до кінця X ст. Засновником держави був **Отко (433 р. н.),** котрого латиномовні хроністи йменують Одоакром і котрий правив Римською імперією у 476–493 рр., подарувавши їй, як пишуть історики, мир і спокій на весь період свого правління.

Плита з латинським написом, яку знайшли в катакомбах перших християн при костелі св. Петра під Зальцбургом (Австрія) повідомляє: "Року Божого 477 Одоакер, король рутенів (Odoacer Rex Rhutenorum), а також гепідів, готів, унгарів і герулів, виступаючи проти церкви Божої, благочестивого Максима з його 50 учнями, що молилися з ним в цій печері, за сповідання віри жорстоко мучено та скинуто вниз, а провінцію Норікум мечем і вогнем спустошивши". Рутенія — назва України в історичних джерелах, написаних латиною XIII-XIX ст.

Серед усіх українських племен провідне значення набувають білі хорвати та поляни (з центром у Києві, на яких у VII ст. вперше поширюється

назва «Русь»). Крім Київської Русі в Європі існувала ще одна праукраїнська держава, а саме Велика Хорватія, засновником (**631 р.)** якої був нітранський князь Самослав. Ця держава охоплювала території Західної України (Галичина, Закарпаття, Буковина, Волинь, частина Поділля), Чехії, Північної Румунії, Словаччини, Південної Польщі, Північної Угорщини, частково Німеччини та Словенії. Різні народи й країни прагнуть привласнити собі історію цього державного утворення. Зокрема, чехи і частково словаки вважають, що держава Самослава є частиною їхньої ранньої історії. І що вона заклала фундамент майбутньої державності цих народів. Претендують на спадок Самослава й германці. Відомий франкський літописець VII ст. Фредегар у своїй "Історії Франків" (Historia Francorum) назвав його франкським купцем Само, який очолив повстання слов'ян проти Аварського каганату. А перемігши аварів, він, нібито, заснував першу слов'янську державу у Європі. Ця помилкова думка Фредегара настільки прижилась в історичній науці, що, на жаль, є панівною й тепер.

Після смерті Самослава (658/659) створена ним держава розпалася на багато князівств, п'ять з них були хорватськими: ***Нетранське*** (нинішня Словаччина), ***Краківське*** (нинішня Польща), ***Стільське*** (Західна Україна), ***Білохорватське*** (територія сучасної Чехії) й ***Хорутанське*** (на території сучасної Австрії).

Про білих хорватів у Галичині писали неодноразово і українські історики, зокрема, М. Грушевський і Д. Дорошенко.

За польською Вікіпедією: «Біла Хорватія (Chrobacya, Chrobacia), Chrobatia) – історична територія з спірною ситуацією, розташована в Центральній Європі. Найчастіше ототожнюється з Малопольщею (Малопольща або Мала Польща — історична область в Польщі вздовж верхньої Вісли. Головне місто — Краків. — А. Б.)».

За українською Вікіпедією: «Дослідник хорватського етногенезу Стєпан Крізі-Сакач крім Галичини включає в терени Білої Хорватії Чехію, Моравію, Шлезію й Словаччину. Відомий хорватський історик В'єкослав Клаіч ототожнював Білу Хорватію приблизно з територією Королівства Галичини і Володимирії, наголошуючи, що міста Перемишль, Бужеськ, Велинь, Червен, Плісненськ і Радече — міста білих хорватів. Той самий Клаїч, посилаючись на московські архіви, вказує, що ще в XIX ст. жителі сіл довкола волинського міста Дубно називали себе білими хорватами. М. М. Чуріч, покликаючись на архівні дані, наводить точну цифру тих, хто себе ідентифікував, як білі хорвати — 17 228. Що більше, інший хорватський історик Мірко Відовіч твердить, що ще в XIX ст. жителі сіл довкола Володимира Волинського називали себе хорватами. Клаїч твердить, що русини Галичини, Закарпаття, Буковини, а також Волині й Поділля є прямими нащадками білохорватського племені. Покликаючись на візантійського царя Константина VII Багрянородного, Клаїч підкріплює своє твердження, ідентифікуючи порфороґенетових Бойків з бойками в Карпатах, що надає йому можливість точніше встановити місце знаходження Білої Хорватії власне в Галичині.

Таким же ж шляхом йде і Домінік Мандіч, визнаючи порфороґенетових Бойків українською етнічною групою. І старіші хорватські історики, як наприклад, Фердо Шішіч ототожнював русинів Галичини з білими хорватами. Цікаво відзначити, що і російські історики, яких видавали в Хорватії, так само ідентифікують русинів Галичини і Волині з білими хорватами. Так Б. Д. Ґрєков твердить, що сучасне українське населення Галичини і Волині, не є прихідцями на цій території, але автохтонними потомками білих хорватів. Що більше, цей автор наголошує на тому, що союзництво білих хорватів і Київської Русі тривало, принаймні, від часів Київського кагана Олега до Володимира, який завоював східну частину Білої Хорватії. З іншого боку, пояснюючи виникнення і відносну стабільність Галицько-Волинської держави, М. Бранд пише, що ще в доруський період ці терени мали сильну традицію державотворення, бувши хребтом Білої Хорватії».

Повість Минулих Літ згадує один раз Білих Хорватів і тричі Хорватів: "... По довгих же часах сіли слов'яни по Дунаю, де є нині Угорська земля і Болгарська. Від тих слов'ян розійшлися вони по землі і прозвалися іменами своїми, – де сіли, на котрому місці. Ті, що, прийшовши, сіли по ріці на ймення Морава, і прозвалися моравами, а інші чехами назвалися. А се – ті самі слов'яни: Білі Хорвати, Серби і Хорутани. ... І жили в мирі Поляни, і Древляни, і Сіверяни, і Радимичі, і В'ятичі, і Хорвати. Дуліби тоді жили по Бугу, де нині Волиняни, а Уличі і Тиверці сиділи по Бугу і по Дніпру; сиділи вони також поблизу Дунаю. І було багато їх, бо сиділи вони по Бугові і по Дніпру аж до моря, і є гради їх і до сьогодні. Через те називали їх греки "Велика Скіфія". ... У рік 6415 [907]. Пішов Олег на Греків, Ігоря залишивши в Києві. Узяв же він багато Варягів, і Словен, і Чуді, і Кривичів, і Мері, і Полян, і Сіверян, і Древлян, і Радимичів, і Хорватів, і Дулібів, і Тиверців... У рік 6501 [993]. Пішов Володимир на Хорватів. А коли вернувся він з війни хорватської, то Печеніги прийшли по тій стороні од Сули. Володимир тоді пішов супроти них і стрів їх на Рубежі коло броду, де нині Переяслав." (Цит. за Леонтій ВОЙТОВИЧ «БІЛІ" ХОРВАТИ ЧИ «КАРПАТСЬКІ» ХОРВАТИ? ПРОДОВЖЕННЯ ДИСКУСІЇ»).

З тексту цих фрагментів зрозуміло, що згадка про Білих Хорватів відноситься до земель, які в часи Нестора входили до складу Чеської держави (тобто, до справжніх осередків Білих Хорватів біля витоків Одри, Ниси та в басейні Білої Ельстер. З інших фрагментів можна зробити висновок, що якась група Хорватів (не названих Білими) жила в межах пізнішої Київської Русі, правдоподібно, десь в басейні Дністра (звідки вони взяли участь у виправі Олега чи Аскольда проти Візантії і звідки Володимир встиг повернутися до Києва, якому загрожували Печеніги, можливо, союзники Хорватів) (Цит. за Леонтій ВОЙТОВИЧ «БІЛІ" ХОРВАТИ ЧИ «КАРПАТСЬКІ» ХОРВАТИ? ПРОДОВЖЕННЯ ДИСКУСІЇ»).

За Леонтієм Войтовичем: «... у VIII—X ст. до приєднання до Київської Русі у басейнах Сяну та Верхнього Дністра, напевно, існували хорватські племінні князівства посян, теребовлян і поборан; на Середньому Дністрі і

Верхньому Пруті — Східнотеребовлянське чи Галицьке хорватське князівство (а, напевно, і обидва); за Карпатами — Боржавське, Верхньотисянське, Земплинсько-Ужанське і Нижньотисянське хорватські князівства. Укріплення городищ, які збереглися, їх планування і забудова, ремісничі комплекси, як згадуваний металургійний комплекс у Рудниках, рівень технології виробництва дозволяють говорити про диференціацію суспільства в обох регіонах і його політичну організованість».

Про засновника Великої Хорватії, другої після Одоакра Давньоруської імперії, Самослава (за С. Семенюком):

«Засновником Великої Хорватії був хорватський князь Самослав (якщо вірити Аль Масуду, це був волинський або дулібський князь на ім'я Маджак), який переміг у кривавому протистоянні аварів і франків, розширив кордони своєї держави до Кадан та Веймара на заході і Стільська на сході. У 662 р. він помер, держава розпалася, утворилося багато князівств, п'ять з них були хорватськими: ***Нетранське***, де правили прямі нащадки Славника (нам відомі лише імена Прибини і Коцеля), ***Краківське,*** де панували нащадки Крака), ***Стільське*** (правителі невідомі), ***Хорутанське*** на території сучасної Австрії і ***Білохорватське*** в Богемії (Чехії), правителю якого, князю Славнику, в середині X ст. вдалося знову об'єднати Велику Хорватію в одну державу, яка, хоч і на короткий час (тому про неї так мало відомостей), стала однією з найбільших країн у Європі. Отже, Велика Хорватія існувала не тільки в сер. X ст., коли її описав Багрянородний, а в тому чи іншому вигляді мало не чотири століття (631-995 рр.), і процеси, що в ній відбувалися, кардинально вплинули на подальший розвиток не тільки руського світу, а й усього слов'янства» [*Семенюк. С. Українські історико-етнічні землі (Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина, Чехія, Австрія, Саксонія). 2011. С. 101-102.*].

«Покінчивши з дулібами, авари почали винищувати інші слов'янські племена: насамперед хорватів. Стало зрозуміло, що якщо слов'яни не об'єднаються і спільними силами не виступлять проти Аварського каганату, доля дулібів спіткає кожного з них. Місію об'єднання усіх слов'янських сил взяв на себе давньоруський князь Самослав.

З розповіді Фредегара відомо, що у 623 р. Самослав об'єднав навколо себе усі найближчі слов'янські племена, розбив аварів, а потім і франків; у 627 р. був обраний королем і правив 35 років, тобто до 658 р. або, якщо починати лік із дати обрання, до 662 р. (Свод, с. 48-58).

Франкські джерела, намагаючись приховати ганьбу поразки від «варвара» твердять, що за етнічним походженням Самослав був франком, який як купець проходив через землі слов'ян і погодився на їх прохання очолити боротьбу з аварами. Слов'янське ім'я князя Самослав, яке франки спростили до Само, спростовує це твердження. Скоріше за все, ця своєрідна версія «норманської теорії» була вигадана для того, щоб зберегти обличчя, адже цей «варвар» після перемоги над аварами боровся із франками і завдав їх королю Дагоберту стільки ганебних поразок, що останній помер від розпачу у 638 р. Не виключено також, що первинний текст погано зрозуміли

перекладачі та переписувачі, і розповідь про захоплення Самославом франкських купців у них перетворилася на розповідь про Самослава як франка і купця.

Самослав не міг бути франком, що випливає зі слів Дагоберта, який назвав себе і франків християнами, а Самослава та його народ «псами», причому князь не заперечує того факту, що він не християнином, і гордо заявляє: «Так, ми пси, які призначені для того, щоб усіх вас роздерти» (The fourth book of the Chronicle of Fredegar. Greenwood Press, 1981. § 68).

Те, що Самослав не був франком, а отже і християнином, засвідчує й те, і він як поганин мав аж 12 дружин, 22 сина та 15 дочок. Крім того, на переговори з ним франки посилали слов'янина (Фредегар пише, що той мав слов'янськ одяг) Сихаріа (певно Захарія), у чому не було би жодної потреби, якби Самоеслав володів мовою франків. Врешті-решт, баварські джерела (Conversio Bagoanorum), яким, на відміну від франків, не було сенсу приписувати Самославу франкське походження, називають нашого князя слов'янином з Каринтії.

До якого ж слов'янського племені належав Самослав? У центрі його імперії опинилася Моравія, тож виходячи з факту існування в IX ст. Великої Моравії, більшість вчених воліє називати його чехом.

Насправді, Самослав міг бути лише давньоруським, а не просто слов'янським чи чеським князем, оскільки його завоюваннями найбільше скористалися білі хорвати та дуліби, і на момент появи тут угорців не тільки топоніми, але й номенклатура назв, пов'язаних із функціонуванням держави (в тому числі і Великої Моравії), була виключно руською...» [Семенюк. С. Українські історико-етнічні землі (Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина, Чехія, Австрія, Саксонія). 2011. С. 48-49.].

«Отже, крім так званого східного вектора розвитку українства, був ще й західний, не менш важливий, а то й більш значущий для нас, — стверджує історик Святослав Семенюк. — Але про нього в нас чомусь «забули». Тим часом археологів вражає дивовижна ідентичність пам'яток матеріальної культури VII-IX ст. на всьому величезному просторі від Влтави до Дніпра і від Дунаю до середньої течії Вісли. І то недарма. Адже, крім Київської Русі, існували й Наддунайська, Краківська, Угорська, Моравська, Сілезька, Полабська Русі, які Костянтин Багрянородний об'єднав під назвою Велика Хорватія... ***Впродовж 2007-2008 рр. учені Харківської криміналістичної лабораторії дослідили геном чи не всіх слов'янських народностей і з'ясували, що найдужче збігаються генетичні коди українців і хорватів.*** Отже, наші народи найближчі один до одного, фізично й ментально споріднені. І, мабуть, не лише тому, що походять з однієї й тієї самої землі, а й через те, що мали тривалий період спільної історії.» [*Василь Мороз. Українці й хорвати колись були карпами, або як був забутий західний вектор розвитку українства*].

Виходячи зі сказаного вище, закарпатських, придністровських і присянських Хорватів правильніше було би називати КАРПАТСЬКИМИ

ХОРВАТАМИ, як першим пропонував Я. Ісаєвич, а не БІЛИМИ ХОРВАТАМИ, які розміщались у верхів'ях Вісли та Одри і басейні Білої Ельстер. Археологічні дослідження останніх літ територій Карпатських Хорватів, в тому числі велетенських городищ типу Пліснеська, Стільська, Солонська та інших, які були у десятки разів більшими за сучасні їм міста Київської Русі, виробничі комплекси з високим рівнем технології типу Рудниківського металургійного, відзначення економічного піднесення, що почалося на початку IX ст. і спричинило різке розшарування суспільства, в першу чергу за професійною ознакою, дозволяють припускати, що на землях Прикарпаття до кінця X ст., коли ці території ввійшли до складу Київської Русі, функціонувало розвинене диференційоване суспільство, здатне до створення державних організмів [*Леонтій ВОЙТОВИЧ. "БІЛІ" ХОРВАТИ ЧИ "КАРПАТСЬКІ" ХОРВАТИ? ПРОДОВЖЕННЯ ДИСКУСІЇ"*].

1742 р. Гійом Деліль. «Imperii Orientalis et Circumjacentium Regionum» (Східна Імперія за творами Константина Багрянородного, X ст.)

1715 р. Гійом Деліль. Карта – «Imperii Orientalis et Circumjacentium Regionum» (Східна Імперія за творами Константина Багрянородного, X ст.). На карті Західна Україна та частина Поділля – **MAGNA ALBA CHROBATIA** (Велика Біла Хорватія), яка на сході межує з Руссю (RUSSIA). MAGNA ALBA CHROBATIA (Велика Біла Хорватія) є частиною SCLAVONIA (Склавонії). Карта поміщена також в атласі «Atlas nouveau» **1742 р.**

1831 р. Карта «POLSKA nabytki od roku 860-1333» **Марії Регіни Корженьовської** (Maria Regina Korzeniowska; 1793—1874). Поміщена в атласі «Atlas historyczny, genealogiczny, chronologiczny i geograficzny Polski». Атлас виданий у співпраці з Лелевелем і С. Шавашкевичем. Видавництво Варшава. М. Корженьовська також опублікувала «Génealogija Królów polskich» (Вільно, 1839) і «Genealogiczny obraz monarchów polskich» (1845).

На карті позначені з межами: **Хорватія Велика** (територія включала теперішню Східну Польщу, частину Словаччини, закерзонські українські

землі, теперішнє м. Краків, північна межа – р. Західний Буг), **Хорватія Червона** (територія включала теперішні міста Перемишль та Галич, на сході межувала з Волинню, південна межа – р. Прут), **Хорватія Закарпатська** (територія Придунайської низовини, південна межа доходила до р. Дунай, північна межа – Татри та Карпати).

1831 р. Карта «POLSKA nabytki od roku 860-1333»

1836 р. Ходзько Борейко Леонард (пол. Leonard Chodźko; 1800-1871), білоруський і польський історик, географ, картограф, видавець, архіваріус і громадський діяч. Карта – "POLOGNE 1055-1066". На карті Польща показана як країна без фіксованої межі. Хорватія (**KHROBATIE**) – від Дунаю на Півдні до Вісли на Півночі (включаючи теперішній Люблін), від теперішнього Кракова на Сході до Перемишля на Заході.

1861 р. Ходзько Борейко Леонард видав книгу «Histoire de la Lithuanie et de la Ruthénie» в якій міститься карта "SLAVO-POLO NAISE aux VIII et IV Siecles...Rurik 862». Карта показує політичну ситуацію на 862 р.

Велика Біла Хорватія (**GRANDE KHROBATIE BLANHE**) – від Дунаю на Півдні до Вісли на Півночі (включаючи теперішній Люблін), від теперішнього Кракова на Сході до Перемишля на Заході. На Схід від Перемишля – **Червона Хорватія**.

1844 р. Хоуз Антуан Філіп (Houze Antoine Philippe) французький вчений опублікував карту «La Russie, la Suede, la Norwege et le Danemarck a la fin du IXe. siecle. Dresses sous la direction de A. Houze» (Росія, Швеція, Норвегія та Данія в кінці IX. ст.). Опублікована мапа в «Atlas historique et geographique de la Russie, la Suede, la Norwege et le Danemarck. Carte II. (Paris, Chez P. Dumenil, editeur, rue des Beaux-Arts, 10. 1844)».

Білі хорвати (**Belohrobates**) – від верхів'я р. Вісли, р. Сяну, р. Дністра, р. Прута до р. Зх Буг. Південна межа – Карпати та Татри (період кінець IX ст).

1846 р. Карл фон Шпрунер (Karl von Spruner). Карта – «Die Länder an der untern Donau vom V ten. bis in das X te Jahrhundert» (Країни нижнього Дунаю з 5 до 10 століття). Мапа опублікована в атласі «Historisch-geographischer Hand-Atlas zur Geschichte der Staaten Europa's vom Anfang des Mittelalters bis auf die Neueste Zeit von Dr. Karl von Spruner, königlich bayerischem Ober-Lieutenant, correspondirendem Mitgliede der königlich bayerischen Academie der Wissenschaften zu München. Drei und Siebzig colorirte Karten nebst Vorbemerkungen. Gotha: bei Justus Perthes. 1846». Друге видання атласу – 1853-1854 рр., третє – 1880 р.

Країна Хорватія (**Chrobatia**) – від верхів'я р. Вісли до р. Зх. Буг. Південна межа – Карпати та Татри (період з V до X ст).

1846 р. Карл фон Шпрунер. Карта – «Europa im Anfange des VI. Jahrhundert's» (Європа на початку VI ст.). Мапа опублікована в атласі «Historisch-geographischer Hand-Atlas zur Geschichte der Staaten Europa's vom Anfang des Mittelalters bis auf die Neueste Zeit von Dr. Karl von Spruner, königlich bayerischem Ober-Lieutenant, correspondirendem Mitgliede der königlich bayerischen Academie der Wissenschaften zu München. Drei und Siebzig colorirte Karten nebst Vorbemerkungen. Gotha: bei Justus Perthes. 1846».

Ареал проживання Хорватів (**CHROWATEN**) – Верхів'я Вісли, Карпати, до верхів'я р. Прут (початок VI ст.).

1846 р. Карл фон Шпрунер. Карта – «Europa zur Zeit Carl's des Grossen» (Європа під час Карла Великого). Мапа опублікована в атласі «Historisch-geographischer Hand-Atlas zur Geschichte der Staaten Europa's vom Anfang des Mittelalters bis auf die Neueste Zeit von Dr. Karl von Spruner, königlich bayerischem Ober-Lieutenant, correspondirendem Mitgliede der königlich bayerischen Academie der Wissenschaften zu München. Drei und Siebzig colorirte Karten nebst Vorbemerkungen. Gotha: bei Justus Perthes. 1846.».

Арел поширення Білих Хорватів (**Belochrobaten**) – від витоків р. Одер до витоків р. Дністер (Карпати, Закарпаття, Прикарпаття) (768-814 рр.).

1846 р. Карл фон Шпрунер. Карта – «Europa in der zweiten Haelfte des Xten Jahrhundert's» (Європа у другій половині X ст.). Мапа опублікована в атласі «Historisch-geographischer Hand-Atlas zur Geschichte der Staaten Europa's vom Anfang des Mittelalters bis auf die Neueste Zeit von Dr. Karl von Spruner, königlich bayerischem Ober-Lieutenant, correspondirendem Mitgliede der königlich bayerischen Academie der Wissenschaften zu München. Drei und Siebzig colorirte Karten nebst Vorbemerkungen. Gotha: bei Justus Perthes. 1846.».

Ареал поширення Білих Хорватів (**Belochrobaten**) – від витоків р. Сян (теперішнє м. Перемишль) до теперішньої Молдови (Карпати, Прикарпаття, Буковина) (друга половина X ст.).

1846 р. Карл фон Шпрунер. Карта – «Die Volker und Reiche der Slaven zwischen Elbe und Don bis 1125» (Народи та імперії слов'ян між Ельбою і Доном до 1125 р.). Масштаб 1:5 000 000. Мапа опублікована в атласі

«Historisch-geographischer Hand-Atlas zur Geschichte der Staaten Europa's vom Anfang des Mittelalters bis auf die Neueste Zeit von Dr. Karl von Spruner, königlich bayerischem Ober-Lieutenant, correspondirendem Mitgliede der königlich bayerischen Academie der Wissenschaften zu München. Drei und Siebzig colorirte Karten nebst Vorbemerkungen. Gotha: bei Justus Perthes. 1846.».

Хорватія (**Chrobacia**) – від верхів'я р. Одер до Лисої гори (Сандомирщина) (період до 1125 р.).

1880 р. Карл фон Шпрунер. Карта – «Europa zur Zeit der Herstellung des abendländischen Kaiserthums durch Otto I. (962)» (Європа на час встановлення західної імператриці Отто I. (962). Мапа опублікована в атласі «SPRUNER-MENKE HAND-ATLAS FÜR DIE GESCHICHTE DES MITTELALTERS UND DER NEUEREN ZEIT. DRITTE AUFLAGE VON D^R. K. v. SPRUNER'S HAND-ATLAS, NEU BEARBEITET VON D^R. TH. MENKE. 90 colorirte Karten in Kupferstich mit 376 Nebenkarten.

Ареал поширення Хорватів (**Chrobaten**) – верхів'я р. Вісли, Надсяння.

1880 р. Карл фон Шпрунер. Карти «Russland» на одному аркуші: 1. Slawen nördlich der Donau, 850–900. – 2. Russland in den Jahren 900 bis 966. – 3. Porogen des Dnjepr. – 4. Russland in den Jahren 966 bis 1114. – 5. Russland von der Besiegung der Petschenegen durch die Polowzer und der Erweiterung der Nowgorodischen Republik nach Nordosten um 1114 bis zur Zerstörung Kiew's durch die Tataren 1240. – 6. Kiew. – 7. Kiew und Höhlenkloster. – 8. Esthland, Livland, Kurland zur Zeit des Schwertordens, 1201–1237. Von Th. Menke. Опубліковані в атласі «SPRUNER-MENKE HAND-ATLAS FÜR DIE GESCHICHTE DES MITTELALTERS UND DER NEUEREN ZEIT. DRITTE AUFLAGE VON DR. K. v. SPRUNER'S HAND-ATLAS, NEU BEARBEITET VON DR. TH. MENKE. 90 colorirte Karten in Kupferstich mit 376 Nebenkarten».

Карта «Slawen nördlich der Donau, 850–900» (Слов'яни. 850-900 рр.). Ареал поширення Червоних Хорватів (**Rothe Chrobaten**) – верхів'я р. Вісли, Карпати, Надсяння – до Зх. Бугу; Білих Хорватів (**Weisse Chrobaten**) – від Дунаю до середньої Вісли.

Карта «Russland in den Jahren 900 bis 966» (Русь. 900-960 рр.). Ареал поширення Хорватів (**Chrobaten**) – верхів'я р. Тиса, верхів'я р. Вісли, Надсяння.

Карта «Russland in den Jahren 966 bis 1114» (Русь. 966-1114 рр.). Ареал поширення Хорватів (**Chrobaten**) – верхів'я р. Тиса, верхів'я р. Вісли, Надсяння.

1856 р. Луї-Етьєн Дюсьє (Louis Dussieux). Карта – «Carte Ethnographique de L'Europe» (Етнографічна карта Європи). Серед українців (малоросів) Луї-Етьєн Дюсьє розрізняє: Запорозьких Козаків (Cozaques Zaporoguues, нижня течія р. Дніпро), **білих хорватів** (на північ від Львова), древлян (на південь від р. Прип'ять, між написами Волинь та Полісся), бужан (середня течія р. Зх. Буг), дулібів (на Поділлі, у верхів'ї Пд. Бугу), сіверян (на північ від р. Десна), тиверців (Одещина, між ріками Дністер та Пд. Буг) та ін.

1863 р. Жорж Ерхард (Georges Erhard; 1821-1880) французький картограф. Карта – «Carte Ethnographique des Pays Slaves au IX Siècle» (Етнографічна карта слов'янських країн у IX столітті). На південь від Кракова (верхів'я Вісли) – Білі хорвати (**KHROBATES BLANCS**); у верхів'ї Сяну та у Придністров'ї (Галичина) – Червоні хорвати (**KHROBATES ROUGES**).

У період **1879-1901 рр. Дітріх Реймер** (Dietrich Reimer) опублікував історичний шкільний атлас. Карта «Süd- und West-Europa nach der Theilung des fränkischen Kaiserreiches im Vertrage zu Virodunum im Jahre 843» (Південна та Західна Європа. 843 р.). Масштаб 1:8 000 000.

Ареал поширення Білих Хорватів (**Belochrobaten**) – верхів'я Вісли, верхів'я Тиси (Закарпаття). На сході межа – з Бужанами та Тиверцями, на Півдні – з Моравією та Болгарією, на Півночі – з Мазов'янами та Дулібами. (843 р.).

1877 р. Карл Вольфс (Carl Wolffs). «Historischer Atlas». Перше видання 1875 р. (18 карт), друге – 1877 р. (19 карт та текст). Карта «Mittel-Europa im Jahre 1000» (Центральна Європа. 1000 р.). Масштаб 1:5 000 000.

Країна Хорватія (**Chrobatia**) в складі Польщі. Територія – від верхів'я р. Вісли до р. Зх. Буг (1000 р.).

1886 р. Густав Фердінанд Дройсен (Gustav Droysen; 1838-1908), німецький історик видав атлас «Allgemeiner historischer Handatlas» в якому поміщена карта «Deutschland um das Jahr 1000» (Німеччина близько 1000 р.).

Хорватія (**Chrobatia**) – від верхів'їв р. Вісли та р. Просни (басейн р. Одер) до р. Сян. (період з V до X ст).

1903 р. Едуард Фріман (Freeman Edward Augustus, 1823-1892) англійський історик, професор нової історії в Оксфордському університеті опублікував атлас "Atlas to the Historical geography of Europe». Видавництво: «London; New York: Longmans, Green». В атласі містяться дві карти «Western Empire 843» (Західна імперія 843 р.) та «Western Empire 870» (Західна імперія 870 р.) на яких зображено дві Хорватії.

На мапі – дві Хорватії (**Chrobatia**): Адріатична та Хорватія русинів (територія між верхів'ями р. Одер та р. Вісли (на півночі) та вірхів'ям р. Дунаю (на півдні).

1905 р. Чарльз Кольбек (Charles Colbeck; 1847-1903). Карта – «Europe 912» (Європа 1912 р.). Мапа опублікована в "The Public Schools Historical Atlas" by Charles Colbeck. Longmans, Green; New York; London; Bombay. 1905. (Історичний атлас Чарльза Кольбека).

На мапі – дві Хорватії: Адріатична та Закарпатська Біла Хорватія з центром у Кракові.

1908 р. 1920 р. Елігіуш Невядомський (Eligiusz Niewiadomski; 1 грудня 1869 р., Варшава – 31 січня 1923 р., Варшава) – польський художник, вчений і художній критик, борець за незалежність Польщі, убивця першого президента Польщі Габрієля Нарутовича. Карта «Polska za Mieczysława I-ego r. 992» (Польща за Мечислав I. 992 р.). Мешко I (Мечислав I; близько 935 — 25 травня 992) — перший історично вірогідний польський

князь з династії П'ястів; батько короля Болеслава I Хороброго. Хорватія (**CHROBATOWIE**) займає простори від Кракова до Західного Бугу. Версія карти 1920 р. – суттєво збільшені кордони Польщі (шляхом українських і литовських земель). Країна Хорватія на карті відсутня.

1911 р. Вільям Роберт Шеферд (William Robert Shepherd; 1871–1934) американський історик та картограф видав атлас «Historical Atlas»/

Карти – «Europe and the Byzantine Empire about 1000» (Європа 1000 р.) та «Central Europe, 919-1125» (Центральна Європа 919-1125 рр.). На картах назва Хорватія (**Chrobatia**) міститься північніше Кракова.

1918 р. Юзеф Міхал Базевич (Józef Michał Bazewicz; 1867-1929) – польський картограф та публіцист. Карта – «Polska oraz narody i plemiona słowiańskie za Mieczysława Igo (koniec X wieku)» (Польща та слов'янські нації і племена за Мечислава I (кінець X ст.). Мапа поміщена в його "Atlas historyczny Polski, wydanie II.". На карті на місці білих хорватів – вісляни, а хорвати поміщені за Дунаєм. Червенські городи показані в складі Польщі.

Велика Хорватія на середньому та верхньому Дністрі, в Закарпатті, на Сяні і вдовж гір до верхів'їв Одри, Лаби, Заале і Білої Ельстер процвітала певний час, позбувшись аварського впливу. Рух на південь лехітських племен, одне з яких — вісляни — вклинилося в хорватський масив у районі Кракова і розділило його на дві частини, призвів до поділу Великої Хорватії на дві частини [*Войтович Л. Прикарпаття в другій половині I тисячоліття н. н.:найдавніші князівства // Вісник Львівського університету, 2010. — Вип. 45. — С. 47*].

X. 3. НАЗВИ «УКРАЇНА», «УКРАЇНА КРАЇНА КОЗАКІВ», «ЗАПОРОЗЬКІ КОЗАКИ», «ДНІПРОВСЬКІ КОЗАКИ», «КОЗАКИ УМАНСЬКІ», «КОЗАКИ БЄЛГОРОДСЬКІ», «КОЗАКИ СЛОБІДСЬКІ», «ГАЙДАМАКИ» НА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КАРТАХ (XVI-XIX ст.)

Україна або **Вкраїна** (давньорус. Оукраина, Въкраина; лат. Vkraina) — топонім у Східній Європі. Вперше згадується в Київському літописі під 1187 р., у зв'язку із смертю переяславського князя Володимира Глібовича на Посульському рубежі. З XIX ст. назва території обабіч Дніпра, між Доном і Сяном, та Прип'яттю та Чорним морем, заселена переважно українцями. Згідно з версією, поширеною в російській, радянській та українській історіографії, так називали «пограничну територію» (М. Грушевський, О. О. Потебня, Ю. О. Карпенко, В. А. Никонов, П. П. Толочко, В. А. Смолій). За другою версією «україна» має значення «рідний край, країна, земля» (С. Шелухін, І. Огієнко, Ф. П Шевченко, В. Г. Скляренко, М. Г. Андрусяк, В. М. Русанівський, Г. П. Півторак, А. Л. Байцар).

У тому ж Київському літописі за 1189 р. згадується, що князь Ростислав Берладник приїхав до «України Галицької» (на означення подністрянського Пониззя): «*И еха и Смоленьска въ борзѣ и приѣхавшю же емоу ко Оукраинѣ Галичькои»*. Смоленськ і Смоленська Земля — це не Країна. З Смоленську князь їхав на галицьку Україну, а тому літописець і росповідає про те, як він прибув до **України Галицької**.

У Пересопницькому Євангелії 1556-1561 рр. пишеться: *"пришол в україни иудейския"*. На думку деяких істориків, тут "україна" вперше у джерелі вживається у сенсі "країни" (тут "україни" – аналог старо-слов'янського «*пределы»*).

Документи XV—XVI ст. кажуть про **«Україну подільську»**, **«Україну брацлавську»**, **«Україну київську»**. «Dyaryusz sejmowy» 1585 р. називає Поділля «**Ukraina Podolska**». З розвитком Козаччини в XVI ст. назва **Україна** стає географічною назвою козацької території, яка охоплювала широкі простори Наддніпрянщини — Правобережної й Лівобережної, де в адміністративній системі Речі Посполитої було розташоване воєводство Київське. У такому значенні термін **Україна** вживається в писаннях київського католицького єпископа Й. Верещинського (кін. XVI ст.) та ін.

Після 1569 р., коли українські землі Великого князівства Литовського перейшли під владу корони Польської, підпольська Русь могла замінятися синонімічною назвою "Украйна", як це було в одному з універсалів короля Стефана Баторія (1580), цитованому українським істориком П. Сасом: "старостам, підстаростам, державцам, княжатом, паном, рицерского стану людем на **Украйне Руской**, **Киевской**, **Волынской**, **Подляшской, Браславской** мешкаючим". Відповідно, тут до "Украйни" відносяться Руське, Волинське, Київське, Підляське, Брацлавське воєводства. Це доволі раннє і змістовно широке використання назви "Украйна", і тому ця цитата становить собою передчуття її подальшої «кар'єри» [*К. Галушко. Україна на*

карті Європи: Україна та українці у картографії від Античності до XX століття: науково-популярне видання. 2013].

Козаки у 1602 р. називали Україною землі від Могилева білоруського аж до гирла Дніпра біля турецького Очакова. Про це засвідчує лист гетьмана Війська Запорозького Івана Куцковича з польських архівосховищ: «...ПОЧАВШИ ВІД МОГИЛЕВА УСЯ УКРАЇНА АЖ ДО ГИРЛА ДНІПРОВОГО, ЩО ВСЕ Є ПРИСТАНИЩА НАШІ...» (Архів Головний актів давніх у Варшаві. 1602 р.) [*Т. Чухліб, 2019*].

Назва Окраі(ї)на на картах починає з'являтися на поч. XVII ст. Це територія в районі Бєлгородської і Воронежської областей теперішньої Росії (Українська Слобожанщина). Напис «Окраіна» на багатьох картах міститься в районі м. Оскол. Інколи «Окраїна» на картах це – Південь України. На багатьох картах ми бачимо московську «Окраїну», яка не має жодного відношення до подальшої «України». «Окраїна» поміщена у верхів'ї Оки, Дону (Рязанщина).

Старий Оскол (Старий Оскіл рос. Старый Оскол) — адміністративний центр Старооскольського міського округу (РФ; Бєлгородська область). Місто розташоване на березі річки Оскіл та її притоків Осколець, Убля, Котел, Отаманський ручай на відстані 153 км на північний схід від м. Бєлгород, недалеко від межі Білгородської та Курської областей. 1300 р. на території сучасного Старого Осколу знаходилось село Угли (зараз є одним із районів міста). В ті часи село Угли входило до складу Великого князівства Литовського і було прикордонним населеним пунктом із землями Золотої Орди.

Московські шовіністи стали пояснювати назву нашого краю Україна як «окраїна Росії», тобто вклали в це слово принизливий і невластивий йому зміст. Картографічні джерела це все добре спростовують, де на одній карті містяться дві назви «Україна» та «Окраі(ї)на».

Окраїна – крайня частина якої-небудь території; край (Академічний тлумачний словник (1970—1980).

Отже, Окраі(ї)на – прикордонна земля, крайня частина України.

«…початкова залежність петровської російської картографії від західноєвропейських (передовсім французьких) зразків позначилася на тому, що на межі XVII–XVIII ст. вперше (але вкрай ненадовго — хіба що один раз) на російську карту Європи втрапляє «**Україна Козацкая Страна**». Співіснують на цій карті і «Царство Московское или Российское», і «Рѡссиа Черная» в Галичині та Холмщині. Надалі ж «Україна» вже не з'явиться знову, замінена на офіційно прийнятнішу для держави, що нещодавно почала називатися «Росія», «Малоросію». Існування тут «України» пов'язано з імовірним французьким (але, безперечно, іноземним) оригіналом цієї карти — твором Ґійома Сансона (1670-ті роки)» [*К. Галушко, 2018*].

27 січня 1670 р. наказний полковник Яків Лизогуб, лубенський полковник Гамалія, наказний чернігівський полковник Пригара та ін. звернулися до частини лівобережних полків з листом закликаючи підтримати гетьмана Петра Дорошенка: «милістю Божою і своїм щирим бажанням

привів всіх українських людей по обох берегах Дніпра… до повного бажаного братерства й односності… Нехай собі цар московський і король польський, яко християнські монархи будуть собі здорові. Але нам з вам для чого між собою різнитися? Коли вони, яко монархи між собою про заспокоєння своїх держав умовляються, то й нам треба не різнитись, усім вкупі про свої вольності і про заспокоєння Отчизни нашої України радитись…». Це перше вживання словесного виразу «Отчизни нашої України» в офіційних документах. В цього словосполучення чітко видно, що козацька старшина вживає термін «Україна» в якості означення окрема країна, рідна земля українського народу. При цьому в листі згадуються такі держави, як Московія і Польща і підкреслюється окремішність країни України від цих держав.

У 1676-1681 роках Юрій Хмельницький титулувався як «ЮРІЙ ФЕДІР ВЕНЖИК ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ КНЯЗЬ МАЛОРУСЬКОЇ УКРАЇНИ І ВОЖДЬ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО», а його наступник Георге Дука титулувався у 1681-1683 роках як «ДУКА ВОЄВОДА І ГОСПОДАР ЗЕМЕЛЬ МОЛДАВСЬКИХ І УКРАЇНИ»... Та ще й Самійло Самусь у 1693- 704 роках підписував свої універсали і листи яко «ГЕТЬМАН... УКРАЇНСЬКИЙ» [*Т. Чухліб, 2019*].

На початку XVIII ст., на картах Германа Молля, появляється такий термін як **Польська Україна, Московська Україна, Російська Україна**.

В атласі **1772 р.** “Carte de la Pologne: Divisée par provinces et palatinats et subdivisée par districts, construite d'après quantité d arpentages d observations, et de mesures prises sur les lieux” (Карти Польщі з її провінціями, воєводствами, землями і регіонами) відомого італійського картографа Джованні Антоніо Рицци Занноні є **Україна Польська (Ukraina Polska**), **Україна Московська (Ukraina Moskiewska), Південна Україна (Południową Ukrainy) та Північна Україна (Północną Ukrainy).**

1750-1754 рр. Емануель Боуен. Карта – «An Accurate Map of Poland, Prussia & Lithuania». Лівобережна Україна (в складі Росії) – **Russia Ukrain** (Російська Україна).

На іншій карті (**1781**) «LI PALATINATI DI BRACLAW, E KIOWIA. TRATTA DALL’ ATLANTE POLACCO DEL SIGR. RIZZI ZANONI» (БРАЦЛАВСЬКЕ ТА КИЇВСЬКЕ ВОЄВОДСТВА З ПОЛЬСЬКОГО АТЛАСУ РІЧЧІ ЗАННОНІ) цього ж автора територія за межами Київського та Брацлавського воєводств позначена як **Ukrania Russa** (**Україна Російська**).

На мапі «Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды. Сочинённая в 1779 г. Иваном Исленьевым» Правобережна Україна позначена, як «Часть **Польской Украины**».

В атласі **1789 р.** Йоганна Франца Йозефа фон Райлі, на картах, містяться написи **Polnische Ukraine** (Польська Україна) та **Russische Ukraine** (Російська Україна).

Карта **1799 р.** Вільяма Фадена, яка є зменшеною версією карти Джованні Антоніо Рицци Занноні, теж містить написи: **«Russian Ukrain»**

(Російська Україна), що охоплює всю Правобережну Україну, починаючи від Стародубщини та **«Polish Ukrain»** (Польська Україна) – Південна Київщина.

1843 р. Джеймс Вйльд. На карті Польщі Лівобережна Україна позначена як **Russlan Ukrain** (Російська Україна).

МАЛОВІДОМИЙ ФАКТ! У 1847 р. в Києві на парканах і стовпах розклеювали прокламації: «К верным сынам Украины. Братья! настает великий час; час, в котором вам представляется случай смыть поношение, нанесенное праху отцов наших, нашей родной Украине подлою рукою вечных врагов наших. Кто из вас не подымет руки за великое дело! За нас Бог и добрые люди! Вечно верные сыны Украины, враги кацапов» [*О. Кониський. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. 1991*].

На європейських мапах назва «Україна» не завжди була (філологічно) однакова. На картах латинською мовою писалося ***Ucraina*** або ***Ukraina***, але були і форми написання, як ***Ucrainia*** чи ***Ukrainia.*** Форма написання ***Ukrania*** залишилася й досі в деяких європейських мовах (іспанська, португальська, фламандська). В інших мовах «націоналізовано» закінчення відповідно до мовних звичок, так французькою ***L'Ucraine*** (у вимові «Люкрен»); в англійській – ***Ukraine*** (інколи ***Ucraine*** – у вимові «Юкрейне»); в німецькій подвійна форма: давніша ***Ukraina***, новіша – ***Ukraine, Ukrajina***).

Висловлювання іноземців про Україну та українських козаків.

1710 р. Ю. Юст, данський посол, дивувався, що "...не лише українська шляхта, митрополит, а й ченці Києво-Печерської лаври мали високу освіту та культуру, європейську поведінку й розмовляли бездоганною латиною", і не вірив своїм очам, бачачи письменних селянок... Мешканці України живуть у добробуті і багато співають. Вони купують і продають усякого роду крам, не платячи жодних податків, крім невеликого до гетьманської скарбниці. Вони мають необмежену волю займатися яким хочуть промислом... В місті Немирів найбідніша хата, о небо, чистіша за найбагатший палац у Москві. Місто Кролевець є велике, вулиці гарні, таких я ніде не бачив в Московщині, будови імпозантні, добре, з мистецьким смаком збудовані і дуже чисті, а не такі як в Московщині".

1731 р. Вольтер (François Marie Arouet; 1694–1778), французький письменник і філософ: "Україна завжди прагнула до свободи, але оточена Москвою, Туреччиною і Польщею, змушена була шукати собі протекторат в одній з цих держав. Україна піддалась спочатку Польщі, яка поводилась з нею, зовсім як з поневоленою країною, пізніше піддалась московитові, що уярмлював її, неначе рабів, як це й завжди є у московитів. Спочатку українці користувались привілеєм вибирати собі правителя, але скоро Москва позбавила їх цього права і гетьмана почали призначати з Москви".

1796 р. Й. Енгел автор першої (в Європі) наукової історії України писав: "Україна є граничним муром, що стоїть між культурною Європою і нецивілізованою Азією. Вона є воротами, через які багато азійських орд пробували вдертись до Європи. Вже з одної цієї причини вона заслуговує на

увагу... Але як це сталося, що ці горді, вільні козаки опинилися в московському ярмі? Яким чином москвини змогли накласти кайдани на козаків – націю, що була пострахом для Туреччини, Польщі і татар? Як сталось, що місце вільно обраного гетьмана зайняв московський губернатор? Історія козаків мала великий вплив на історію Польщі, Швеції, Трансільванії. Історія козаків багато чого вчить. Треба геніального пера, щоб те все належно описати... Як відомо наприкінці XVIII ст. Московський уряд почав колонізувати чорноморські степи, для завоювання яких, українці на протязі багатьох століть понесли великі жертви. Москвини колонізують степи різними чужинцями, яким давали спеціальні привілеї, як наприклад державні позички, реманент, звільнення від податків і т.п. Такі самі привілеї отримували і чистокровні москвини, яких уряд привозив з Московщини. Але в цей самий час московський уряд вів цілком протилежну політику щодо українців. Українці не лише не діставали тих привілеїв, якими обдаровувались москвини та чужинці, але, навпаки, на українців накладалися побільшені руйнівні податки".

1799-1800 рр. Франсуа Массон (Charles-François-Philibert Masson; 1762-1807), француз, секретар старшого онука Катерини II князя Олександра, автор "Memoires secrets sur la Russie…" (Секретних записок про Росію). У своєму творі писав: "Нація козаків зменшується через тиск на неї Росії. Хіба що якась щаслива революція позбавить її ярма... Дехто вважає їх ледве не росіянами, одначе козаки не мають нічого спільного з росіянами... Вони в усьому цілком відмінні: вони вигадливіші, чесніші, менше звиклі до рабства, а рабство їх ще не цілком споганило... Козаки не мають нічого спільного з московитами, за винятком грецької релігії та зіпсованої москвинами слов'янської мови. Їхні звичаї, їхній спосіб життя, хати, їжа – все цілком різне. Козаки є гарні, вродливі, спритні, щирі, чесні, хоробрі, не звикли до рабства. Якщо коротко – повна протилежність москвинам... Козацька нація тратить незалежність, яку вона мала перед об'єднанням з Росією... Тепер їхня прадавня республіканська конституція не існує, рівність між ними зникла. Російський уряд використовує козаків у своїх війнах, розбиває їхню територію і приєднує до російських провінцій, переселяє козаків в інші провінції, хоч союз козаків з Московщиною був вільний і умовний. Вся земля в Україні належала козацькій нації, і жодний чужинець, включно з москвинами, не міг оселитись там без дозволу козацької республіки".

В Арх. Фр. Міністерства Зак. Справ зберігається карта України, зроблена в **1572 році** з наказу короля Карла IX для його брата Генриха, кн. Анжуйського. На сій карті територія по обидва боки Дніпра має надпис: **«Ukraine» (Україна),** захоплюючи і нинішню Харківщину, яка колись звалася Слобідською Україною. Та частина, де нині Кременчук, Єлисаветград, Катеринослав, і нижче має надпис: **«Cosaques»** (Козаки). З сию картою, по давности вжитку географами назви «Україна», конкурує карта Мотіеля. В Націон. Бібліотеці (Париж) в паперах французького купця Мотіеля є географчіна карта басейну Чорного Моря, зроблена невідомим автором. Мотіель їздив з Франції суходолом в Туреччину через Україну.

Виїхав він з дому в **1580 році**, а вернувся в 1582 р., пробувши в подорожі 2 роки з лишком. Ясно, що карту, якою він користався в тій подорожі, було зроблено раніше 1580 року. На сій карті територія по обидва боки Дніпра має на собі надпис: **«Uckrania»** (Україна). На тій території показані міста Овруч, Житомир, Київ, Каменець-Под., Полтава, Чигрин [*Сергій Шелухін. Назва України: з картами*. *1921*].

Карта басейну Чорного моря, з якою французький купець Мотієль їздив в 1580 до 1582 років в Туречину. Зроблена раніш 1580 року; автор невідомий. Зберігається з паперами Мотієля в Парижі в «Французькій Національній Бібліотеці». Дніпро пишеться на ній по латині «Boristenes», а Україна по обидва боки Дніпра має також латинську надпис: «Uckrania».

Карта французького купця Мотієля (складена до 1580 р.)

На карті **Мотіеля** територія по обидва боки Дніпра (Правобережжя та Лівобережжя) має напис **«Uckrania»** (Україна). На цій мапі показані міста: Київ, Чигрин, Овруч, Житомир, Кам'янець-Подільський, Полтава.

З XVII ст. у часи розвитку Козаччини назва Україна стає географічною назвою, спершу для Центральноукраїнських земель (Південної Київщини й Південної Брацлавщини), а в часи визвольних змагань Богдана Хмельницького і для Західної України та всієї української етнічної території.

Гетьман Петро Сагайдачний у листі до польського короля Жиґмонта III 15 лютого 1622 р. писав про «Україну, власну, предковічну отчизну нашу», «городи українські», «народ український» тощо. І. Колимський у листі до патріарха московського Філарета з 4 грудня 1622 р. (з Мгарського монастиря) скаржився, що «все зде на Украине, во пределе Киевском сотесняемся». Але поняття ***україна*** щораз далі поширюється за межі самого Київського воєводства, зокрема на Лівобережжі, де в першій половині XVII ст. проходить процес посиленої української колонізації, яка захоплює також володіння Московської держави (Слобідська Україна).

В першій половині XVII ст. назва Україна, починаючи з Карти Радзивілла **(1613 р.),** зустрічається: **1631 р.** (Віллем Янсзон Блау); **1638 р., 1650 р.** (Маттеус Меріан старший);**); 1639 р.** (рукописна карта Боплана); **1640 р.** (Ян Віллем Блау та Корнеліс Віллем Блау); **1641 р.** (Нікола Сансон); **з 1648 р. –** друковані карти Боплана та в інших картографів.

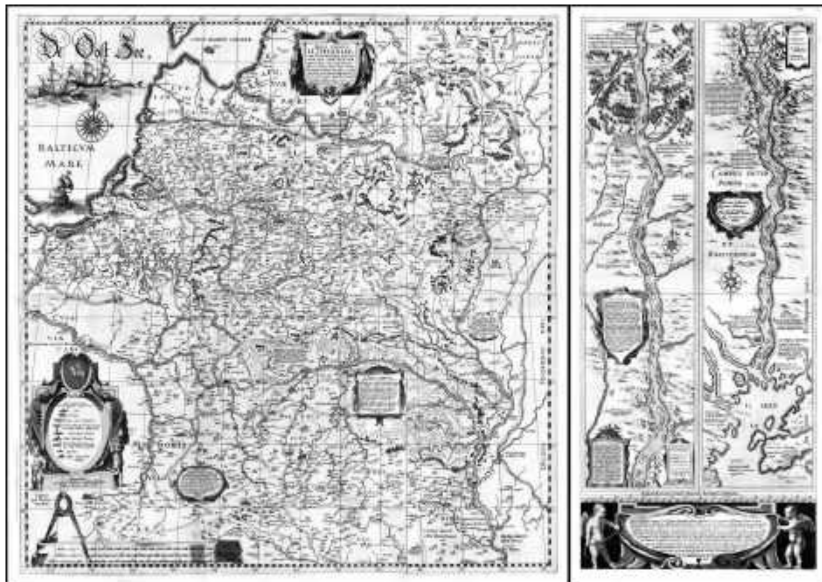
1613 р. Карта Радзивілла (Карта Великого князівства Литовського) займає важливе місце в українській історичній картографії та одночасно є перше картографічне джерело у XVII ст., де використана назва «Україна». У Центральному Подніпров'ї між Ржищевом та Каневом (трохи нижче Києва) позначена латиною «Volynia Vlteririor quae tum **Vkraina** tum Nis ab altis vocitatur» (Східна Волинь, яку звали також **Україною** та Низом). Карта видавалася протягом 1613-1643 рр. Повна назва мапи: «Magni Dvcatvs Lithvaniae, Caeterarumque Regionum Illi Adiacentium Exacta Descriptio Illss mi. ac Excellss mi. Principis et Dni. D.Nicolai Christophori Radziwil D.G.Olijcæ ac in Nieswies Ducis, S. Rom. Imperrii Principis in Szylowiec ac Mir Comitis et S.Sepulehri Hierosolimitani Militis etc. opera.cura et impensis facta ac in lucem editaa. – Amsterodami: excudebat Guilhelmus Janssonius, 1613.» (Князівство Литовське з багатьма краями, що до нього належать, останньо описане. Найсвітлішому і найвищому володареві і панові п. Миколі-Кшиштофу Радзивіллу, Божою Матір'ю князеві на Олиці й Несвіжі, князеві Священної Римської імперії, графові на Шилівці й Мірі, лицареві Св. Гробу у Єрусалимі та ін., чиїм старанням і коштом ця праця вийшла у світ 1613 р., Амстердам). Мапа поміщена в атласі: LE THEATRE DV M0ND OÜ NOWEL ATLAS CONTENANT LES CHARTES ET DESCRIPTIONS DE TOUS LES PAIS DE LA TERRE MIS EN LUMIER PAR GUILLAUM ET IEAN BLAEU. AMSTERODAMI. APUD IO-HANNEM GUILJELMI F. BLAEU. ANNO MDCXXXXIII. - T. I. - P. 21 -22.

Укладачем, художником і гравером карти є польський картограф Томаш Маковський (1575 – близько 1620). В її розробці брали участь: картограф Матвій (Мацей) Струбич (близько 1520–1578), український князь Костянтин Василь Острозький (1526–1608), церковний та суспільно-політичний діяч Речі Посполитої Йосиф Верещинський (близько 1530–1598), діяч католицької церкви, математик Якуб Босґрейв (близько 1548–1623), литовські монахи-єзуїти. За версією Я. Дашкевича, до створення карти Великого князівства Литовського, можливо, були залучені українські вчені Острозької школи.

Поряд карта-врізка нижньої течії Дніпра (у масштабі близько 1:300 000) з довідковим матеріалом латинською мовою про українських козаків [**De Kozacus**] та дніпровські пороги, а також позначенням місця розташування Запорізької Січі – тоді це була Січ на Томаківці. Дніпро показане від Черкас до гирла в Чорному морі. Цей додаток є не тільки першим детальним картографічним описом ріки, а взагалі найкращим давнім її зображенням.

Опис карти подано за виданням “Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV перша половина XVII ст. – К.: ДНВП “Картографія”, 2004. – 207 с., 83 репрод. карт. – Серія “Пам’ятки картографії України” (продовження серії, започаткованої В. Кордтом у 1899 р.)” та з доповненями автора.

Виконана Т. Маковським мапа друкувалася за кордоном. Перший раз – можливо, в Гданську чи Аугсбурзі (1603). Примірники першого варіанту мапи не збереглися й склад інформації невідомий. Перший відомий варіант цієї мапи у вигляді 4 настінних аркушів було надруковано в Амстердамі в 1613 р.

Видавець мапи – голландець Віллем Янссон Блау, з яким пов'язують «золотий вік» голландської картографії епохи Великих географічних відкриттів (мапу видано під офіційним псевдо Блау). Гравером карти є Гессель Ґеррітц (Hessel Gerritz; 1581-1632).

Шкала лінійного масштабу: Milliäria magna, Milliaria mediocria, Milliaria communia sive ufitata. Масштаб: 1:1 300 000. Мідерит. Багатоколірна. Папір 73 х 75; 69 х 73 см. Мова: латинська. Найбільші спотворення на мапі – в московських землях, найменші – навколо Вільнюса і Каунаса.

Карта була створена на замовлення князя Миколи-Кшиштофа Радзивілла на прізвисько Сирітка (1549-1616) і видрукувана на його кошти. Він спорядив на географічну подорож і збір матеріалів для карти Томаша Маковського і Мацея Струбіча. Карта видавалась окремо, а вперше потрапила до атласів лише в 1631 р.

За дослідженнями сучасного польського вченого С. Александровича допускається можливість першого видання Радзивіллової карти у 1603 р.

Заголовок карти розташовано у фігурному картуші, прикрашеному малюнками листя і плодів. Картуш знаходиться посередині, під верхньою рамкою. Карта має дволінійну рамку з позначеннями градусів. У лівому нижньому куті в овальному картуші, прикрашеному гірляндами, спіральним

орнаментом, увінчаному гербом Литви – легенда з дев’ятьма умовними позначеннями міст, що поділяються на категорії.

Карта охоплює територію від Балтійського моря (Balticvm Mare) на півночі до Брацлава (Braclaiv) на півдні, від витоків Вісли (Vistula) на заході до Чернігова (Czemihow) на сході. Позначені державні кордони між Річчю Посполитою, Великим Московським князівством, Курляндським князівством, Лівонією, а також межі земель, воєводств, князівств. У Центральному Подніпров’ї між Ржищевом та Каневом – трохи нижче Києва - позначена латиною **Volynia Vlteririor quae tum Vkraina tum Nis ab altis vocitatur (Східна Волинь, яку звали також Україною та Низом).**

В тій частині карти, що охоплює українські землі, позначені: Червона Русь (Rufsia rubra), Покуття (Pokutiœ Pars), Поділля (Podolia), Полісся (Polesia), Західна Волинь (Wolynia citerior), **Східна Волинь, яку звали також Україною та Низом (Volynia ulteririor, quae tum Vkraina tum Nis ab altis vocitatur)**, Підляшшя (Podlachia), частина Сіверського князівства (Severiensis Pars). На цій території показано багато річок, а саме: Дніпро (Borustenes fl. nunc Niepr fl), Рось (Ros fl), Бог (Південний Буг) (Bog fl), Десна (Dziesna fl), Прип’ять (Przipiec fl), Тетерів (Ciecieref fl), Уж (Ufza fl), Ірпінь, Кам’янка (Katnionka fl). На Поділлі й Покутті подано річки: Дністер (Dniestr fl), Серет (Seret fl), Буг (Західний Буг) (Bug fl.) з притоками Ратою (Rotha fl), Полтвою (Poltew fl), Стирем (Ster fl), Лугою (Lug fl). Обабіч Дніпра, північніше Черкас, зображене ***Дике Поле***.

На карті напис: «***Підлисся (Podlesia),*** інші називають ***Полісся (Polesia),*** місцеві жителі називають ***Полісся (Polesio),*** є частиною Литви, і межує з Волинню, лісиста та болотиста, від того і назва отримала. Мед та риба в такому достатку, що всі сусідні краї вживають рибу звідси. Сушать на повітрі і виставляють на продаж».

Дуже детально зображено Київ з церквами і міським муром. Москви на карті немає. «Карта займає дуже видне місце в європейській картографії... і була також великим кроком уперед у картографуванні земель, що входили тоді до складу Польщі», – писав у книжці «Історія польської картографії» Кароль Бучек. На карті Радзивілла 1 020 міст і сіл – лише в кордонах власне Литовського князівства на мапу нанесено 511 міст, 31 село і один монастир.

На карті частково деформовано територію Полісся, Волині, північної частини Правобережної України, Червоної Русі й Малопольщі, помилково показані напрямки течій деяких річок. Попри ряд помилок, карта до кінця XVII ст. була важливим джерелом вивчення цієї частини Європи.

Карта Радзивілла 1613 р. є одною з найзначніших польсько-литовсько-білорусько-українських (періоду ВКЛ) історичних і культурних пам'яток. Мапа ця була особливо популярна серед картографів XVII ст. Її безліч разів копіювали, поміщали у власні атласи, створювали на її основі власні карти. Карта Радзивілла є основним добопланівським джерелом історії української картографії XVII ст. Очевидно, що й Боплан використовував її у своїй роботі.

На думку всіх без винятку дослідників, карта ця стала свого часу новою віхою в картографії Східної Європи. Це перша оригінальна мапа Великого князівства Литовського, яка була складена не закордонними, а литовськими картографами.

Хоча з моменту її виходу пройшло вже понад 400 років, але вірогідної інформації про неї небагато. Таємницею до сих пір є як її створення, так і вихід у світ у вигляді друкованого видання.

На сьогодні єдиний екземпляр в оригіналі зберігається в головному приміщені музею Carolina Rediviva бібліотеки Uppsala University Library (Швеція) – мапа розміром 920 х 1 120 мм зроблена на тканині. Є подібні екземпляри у Львові, в Національному Історичному музеї Республіки Білорусь, у Литві, Польщі.

Початково карта Великого князівства Литовського складалась з 4-х аркушів досить великого розміру, але її численні пізніші видання були зменшеними переробками і в атласах Меркатора, Блау, Янсона, братів Сансонів розміщувались на 1-му, 4-х або 5-ти аркушах.

1620 р. Ісаак Абрахамсон Масса (Isaac Abrahamszoon Massa; 1586—1643) голландський картограф, дипломат, посол у Московії, торговець зерном, мандрівник, відомий як автор мемуарів, карт Східної Європи та Сибіру видав карту “Russiae, vulgo Moscovia. Pars Australis. Auctore Isaaco Massa” (Росія, в просторіччі Московія). Видавець карти – Віллем Янсзон Блау (Амстердам). На мапі міститься назва «**OCRAINA»,** на південь від якої знаходиться **Dikoia Pole** (Дике Поле). ***Так з легкої руки Ісаака Масси до європейської науки увійшла українська назва південних придніпровських степів “Дике поле”, яку на картах почали позначати як “Dikoia Pole”.*** На мапі Масси ми бачимо московську «Окраїну», яка не має жодного відношення до подальшої «України». «Окраїна» поміщена у верхів’ї Оки, Дону (Рязанщина).

1638 р. карта опублікована в атласі “Theatrum Orbis Terrarum, sive Atlas Novus”. Відомі видання: 1640, 1641, 1647, 1650, 1659, 1663, 1665 рр. та ін.

1620 р. Карта – “Moscoviae Pars Avstralis. Auctore Isaaco Masa” (Московія). Автори: **Ісаак Масса** – **Йоганн Янсоніус** (Ян Янсон). Видавництво Амстердам, формат карти 383 х 505 мм. На мапі московська Рязанщина показана як **OCRAINA,** на південь від якої знаходиться **Dikoia Pole** (Дике Поле).

1633 р. Карта **–** “Novissima Russiae Tabula. Authore Isaaco Massa”. Мапа була опублікована в «Доповненнях до Атласу Меркатора» (Амстердам). На мапі південна Московщина показана як **OCRAINA,** на південь від якої знаходиться **Dikoia Pole** (Дике Поле). Росія (Сибір) на карті – Tartariae (Тартарія).

Гравюра на міді. Текст – латинська мова, формат карти – 470 х 550 мм, масштаб – 1:6 250 000.

Мапа Ісаака Масси «Novissima Russia tabula» нагадує карту Г. Ґеррітса, видану в 1613 р. (обидва автори в різний час користувалися одним і тим же

джерелом). 1640 р., в Амстердамі, карту видав голландський картограф та гравер **Генріх Гондіус** (Henricvs Hondivs; 1573—1650). Відомі видання 1638, 1642, 1680 рр. та ін. Ісаак Масса автор 5 карт Московії (Росії) та її провінцій.

1631 р. Віллем Янсзон Блау. Видавнича фірма «Блау». Сімейна фірма «Блау» була заснована 1596 р. голландським географом, картографом, математиком та астрономом, учнем данського астронома Тихо Браге (1546—1601), Віллемом Янсзоном Блау. Спеціалізувалася з випуску карт, книг, географічних атласів, а також земних і небесних глобусів. Глобуси фірми «Блау» вирізнялися своєю точністю та вишуканістю. Атласи виробництва Віллема Блау поряд із картами подають розлогий текст географічного та історичного змісту. 1638 р., після смерті батька (Віллема Блау) **Ян Віллем Блау** (Jan (Joan) Willemsz Blaeu; 1596—1673) разом з братом **Корнеліусом** (CORNELIUS Blaeu; 1610—1648) продовжив його справу, а також став наступником свого батька на посаді картографа Голландської Ост-Індської компанії. Після смерті брата в 1648 р. він сам керував створеною батьком компанією.

1606 р. Карта світу – «Nova Totius Terrarum Orbis Geographica Ac Hydrographica Tabula auct Guiljelmo Blaeuw**».** Українські землі представлені Поділлям (Podolia). **1640 р.** карта світу (нова редакція) – «Nova Totius Terrarum Orbis Geographica ac Hydrographica Tabula auct: Guiljelmo Blaeuw [and] Africae nova descriptio [and] Americae nova Tabula [and] Asia noviter delineata [and] Europa recens descripta». **1630 р.** карта Європи – «Europa recens descripta à Guilielmo Blaeuw». Холмщина та Підляшшя позначені як Russia (Русь). ***На карті позначено м. Львів (Leopolis)***.

Від **1631 р.** Віллем Янсзон Блау друкував у своїх атласах копію карти Радзивілла (виконану амстердамським гравером Гесселем Ґеррітцом у 1613 р.).

Гессель Ґеррітц (Hessel Gerritz; 1581-1632) був гравером і картографом амстердамського видавничого дому «Блау». Він автор мапи «Карта Росії, званої Московією, виготовлена нами з рукопису, накресленого старанням і коштом Федора, сина царя Бориса, і від річки Двіни до інших місць, які відомі як з карт, так і нами додані» (Амстердам, 1613).

Гессель Ґеррітц на карті виділив такі українські історико-географічні регіони: Полісся (Polesie), Волинь (Wolynia), Поділля (Podolia), Сіверщина (Severa), Приазов’я та Крим (Crimea). В 1614 р. Гессель Ґеррітц виправив і доповнив цю карту – уточнив фігуру Ладозького озера та ін. (теж видана в Амстердамі). Українські краї представлені Поліссям (Polesie); Волинню (Wolynia) – від Західного Бугу до Чорного моря; Поділлям (Podolia) – між Дністром і Південним Бугом; Сіверщиною (Severa) – у верхів’ї Десни. В Приазов’ї та Криму позначено територію кримських, або перекопських татар (Crimea, sev Tartaria Perecopensis).

Початково, на карті Радзивілла, справа була розміщена карта-врізка нижньої течії Дніпра, але вже в другому видінні «Apendix Theatri» (1631 р.) Віллем Блау помістив ці дві карти на окремих аркушах. У такому вигляді

карти входили до атласів «Theatrum Orbis Terrarum» і «Novus Atlas» фірми «Блау» до 1647 р.

1630-ті рр. Ян Віллем Блау та Корнеліс Віллем Блау (сини Віллема Янсзона Блау).

1640 р., 1648 р., 1649 р., 1650 р. і т. д. Ян Віллем Блау перевидавав карту батька "Magni Dvcatvs LITHVANIÆ ..." з написом «Volynia Vlteririor quae tum **Vkraina** tum Nis ab altis vocitatur» (Східна Волинь, яку звали також Україною та Низом). Карта має густу мережу населених пунктів, особливо на Поліссі і Волині. Позначено державні кордони між Річчю Посполитою, Великим Московським князівством, Курляндським князівством, Лівонією, а також земель, воєводств, князівств.

Картуш карти «Tractvs Borysthenis Vulgo Dniepr et Niepr dicti, a Kiovia usque ad Bouzin»

Картуш карти «Tractvs Borysthenis Vulgo Dniepr et Niepr dicti, a Bouzin ad Chortyca Ostrow»

1662 р. видавництво «Блау» друкує в ІІ томі (латинською мовою) атласу (Atlas Maior) чотири карти русла Дніпра:

«Tractvs Borysthenis Vulgo Dniepr et Niepr dicti, a Kiovia usque ad Bouzin» (Русло Бористена, або, по-народному Дніпра чи Ніпра – від Києва до Бужина). Автор Г. Боплан. Масштаб бл. 1 : 230 000. У правому нижньому куті – картуш карти, обабіч якого зображено п'ять постатей козаків;

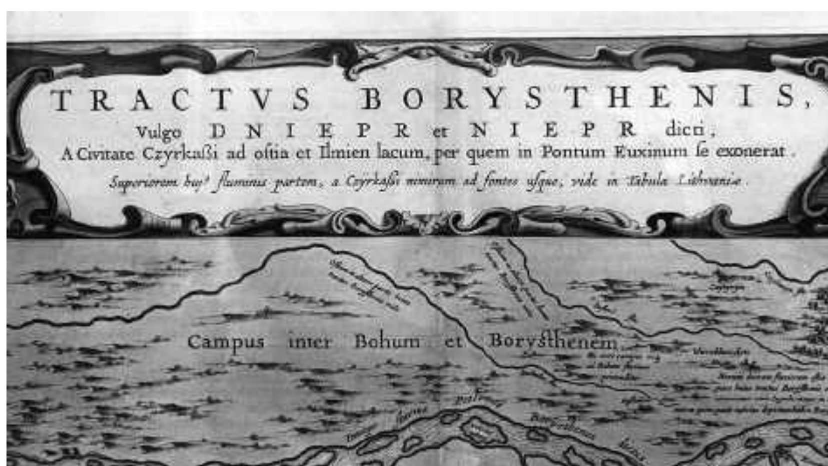
«Tractvs Borysthenis Vulgo Dniepr et Niepr dicti, a Bouzin ad Chortyca Ostrow» (Русло Бористена, або, по-народному Дніпра чи Ніпра – від Бужина до острова Хортиця). Автор Г. Боплан. Масштаб бл. 1 : 230 000. Посередині нижньої частини карти – картуш прямокутний, обабіч якого зображено шість постатей козаків;

«Tractvs Borysthenis Vulgo Dniepr et Niepr dicti, a Chortika Ostro ad Urbem Oczakow..» (Русло Бористена, або, по-народному Дніпра чи Ніпра – від Острова Хортиця до міста Очаків, де він впадає до Понту Евксинського). Автор Г. Боплан. Масштаб бл. 1 : 230 000. У лівому нижньому куті – овальний картуш карти, обабіч якого зображено п’ять постатей козаків;

«TRACTVS BORYSTHENIS, VULGO DNIEPR ET NIEPR DICTI, A CIVITATE CZYRCASSI AD OSTIA ET ILMIEN LACUM, PER QUEM IN PONTUM EUXINUM fi EXONERAT. SUPERIOREM HUI FLUMINIS PARTEM, A CZŸRKASSI NIMIRUM AD FONTES USQUE, VIDE IN TABULA LITHVANIÆ» (Русло Бористена або, по-народному, Дніпра чи Ніпра – від міста Черкаси до гирла й озера Ільмень, через яке він впадає в Понт Евксинський. Верхню частину його течії від Черкас аж до витоків дивись на карті Литви). Карта складена **Яном Віллемом Блау 1648 р.**

Масштаб бл. 1 : 600 000. Карта зорієнтована на захід. Заголовок у фігурному картуші, в окремій рамці у верхній частині, обабіч якого зображені батальні сцени. Карта складається з двох частин, розміщених горизонтально, між ними в окремій рамці два картуші: один - з легендою, що пояснює чотири умовні позначення, другий — зі шкалою лінійного масштабу. Між ними зображено коня, овець і корову.

На карті подано багато текстів з інформацією про історичні традиції козаків та їхні осади на Хортиці й Томаківці, про положення та роль фортець Очаків і Перекоп.

Картуш карти «Tractvs Borysthenis Vulgo Dniepr et Niepr dicti, a civitate Czyrkassi ad ostia...»

Картуш карти «Tractvs Borysthenis Vulgo Dniepr et Niepr dicti, a Chortika Ostro ad Urbem Oczakow...»

Хоча карта й вважається доповненням до трьох карт Г. Боплана, але, очевидно, створена на основі карти Дніпра з «Великої карти Литви» Радзивілла. Ця мапа є її спрощеною версією зі зміненою орієнтацією на горизонтальну.

Нікола Сансон у Франції та Ян Віллем Блау у Голландії працювали майже одночасно, адаптуючи «Спеціальну карту України» для її розміщення в стандартному на той час атласі формату фоліо. На відміну від Н. Сансона (1665 р.), Ян Блау (**1670 р.)** створив не сім, а чотири карти України на основі карти Боплана:

***** «**UKRAINAE PARS**, Quae Kiovia palatinatus vulgo dicitur» (Частина України, Київське воєводство). На карті показано Чорний Шлях (***Szarny Szlak***), який на самому краю полотна карти у верхів'ях річки Інгулець (Ingulet Maly) неприродно обривається. Можна сказати інакше. Південніше Чорного Лісу (Szarny Las) незрозумілим чином як би з нізвідки починається татарський шлях. У західному напрямку дорога зображена досить докладно, проходячи декількома гілками по заселеним областям Правобережної України.

***** «**UKRAINAE PARS**, Quae Podolia palatinatus vulgo dicitur» (Частина України, Подільське воєводство). Масштаб 1: 420 000. Карта є переопрацю-ванням п’ятої секції карти Г. Боплана. Карта охоплює територію від Нового Олексинця (Olexiniec) на півночі до Чернівців (Czarnowce) на півдні, від Заболотова (Zablotow) на заході до Красного (Krasne) на сході. [*Вавричин, 2009*]. Заголовок в картуші у формі постаменту, обабіч якого чотири путті і постать мисливця, в нижній частині карти. Пунктирними лініями з кольоровими кантами на карті зображені межі Поділля з Руссю (Russia Pars), Волинню (Volhyniæ Pars), Брацлавським воєводством (Braclaviæ Pars), Покуттям (без назви), Валахією або Верхньою Молдавією (Walachiæ five Moldiwiæ inférioris Pars).

***** «**UKRAINAE PARS,** QVAE BARCLAVIA PALATINATUS Vulgo dicitur» (Частина України, Брацлавське воєводство). Карта є переопрацюванням третьої секції Спеціальної карти України Г. Боплана (1650 р.). Заголовок у картуші у вигляді завіси, яку підтримують п'ять путті, у правому верхньому куті. У лівому нижньому куті, у картуші у вигляді постамента з постаттю козака, що сидить, — три шкали лінійного масштабу. Пунктирними лініями з кольоровими кантами на карті позначена межа Брацлавського воєводства з Поділлям (Podoliæ pars), Волинню (Volyniæ pars) та Київським воєводством (Kiviæ pars). Зображено дві гілки Чорного шляху (**Czarny Szlak**), який пролягає з півдня на північ вододілом між Південним Бугом і Дніпром.
***** «**UKRAINAE PARS,** QVAE POKUTIA Vulgo dictur» (Частина України, Покуття). Карта є переопрацюванням південної частини сьомої секції карти Г. Боплана. На півночі карта охоплює територію лише до містечка Журавно, тоді як у Боплана зображення завершується р. Стрий та містами Миколаїв і Стрий. Відсутнє також зображення верхньої течії Дністра [*Вавричин, 2009*].

Заголовок у картуші у вигляді кам’яної плити, обабіч якої – постаті козаків і алегоричне зображення Дністра у вигляді діда та перехиленої посудини з водою, у правому нижньому куті. Карта охоплює територію від Завалова *(Zawalow)* на півночі до р. Білий Черемош *(Biale Czeremocze R.)* на півдні, від ***Карпат*** **(Montes Carpathii)** на заході до Чернівців *(Czarnowce)* на сході. На карті позначені межі історико-географічного регіону України Покуття, яке розміщене в басейні правих приток Дністра (*Babin feu Tyras).* На

заході його межа проходить вздовж Горган (Українські Карпати) й межує з Трансільванією *(Transilvaniæ Pars),* потім тягнеться на північ через Калуш *(Kalufza)* і Войнилів (*Woinilow*), далі руслом Дністра на схід, де межує з Нижньою Молдавією або Валахією (*Walachiæ five Moldaviæ Inférions Pars).* На південному сході межа проходить Чорним Черемошем *(Czeremscze Czama R.).*

Це — чотири окремі роботи, що в картушах містять крім вказаних назв окреме позначення щодо кожного з них: «Частина України» та посилання на Боплана. Назви кожної з чотирьох карт суттєво відмінні від найменувань, застосованих Сансоном, і, очевидно, відповідають розумінню компанії «Блау» українських реалій середини XVII ст. Географічна деталізація, художній рівень виконання й оформлення карт Яна Блау значно перевищує рівень робіт Н. Сансона.

1674 р. амстердамський видавець **Фредерік де Віт** придбав на аукціоні більшу частину плит з майстерні Блау, в тому числі й форми карт чотирьох українських воєводств, і вміщував їх у деяких примірниках «Atlas Minor», не міняючи видавничої примітки Блау. Близько 1710 р. карти видав амстердамський картограф П'єр Мортьє зі своєю видавничою приміткою. Його спадкоємці Йоханнес Ковенс (Johannes Covens) та Корнель Мортьє (Cornelis Mortier), які очолили фірму 1730 р., знову перевидали карти, замінивши видавничу примітку на свою.

Історична довідка. 1634 р. Віллем Блау та його син Ян Блау зробили публічне оголошення в амстердамській газеті, що вони опублікують свій власний атлас. Перший атлас був завершений в **1635 р.** і з'явився в чотирьох різних варіантах: «Novus Atlas» (німецьке видання, 208 карт у двох томах), «Theatrum Orbis Terrarum, sive, Atlas Novus» (латинське видання, 207 карт у двох томах), «Toonneel des Aerdrycks» (голландське видання, 207 карт у двох томах) і, нарешті, «Theatre du Monde ou Nouvel Atlas» (французьке видання, 208 карт у двох томах). Після смерті батька в 1638 р. Ян продовжував переробляти і розширювати атлас. Тритомне видання було опубліковано 1640 р. Пізніше Ян видав «Атлас Англії» з картами **Джона Спіда** (John Speed), 1654 р. – «Атлас Шотландії» з картами **Тімоті Понта** (Timothy Pont) і Роберта Гордона (Robert Gordon). 1655 р. – «Novus Atlas Sinensis» (Атлас Китаю) **Мартіно Мартіні** (Martino Martini's), який був доданий відповідно до четвертого, п'ятого та шостого томів «Blaeu's Atlas Novus».

Остаточна версія атласу була опублікована як «Atlas Maior» (Великий атлас) і містила 594 карти в одинадцяти (латинське видання: «Geographia qvæ est cosmographiæ Blavianæ»), дванадцяти (французьке видання 1667 р.: «Le grand atlas ou Cosmographie blaviane, en laquelle est exactement descritte la terre, la mer et le ciel»), дев'яти (голландське видання: «Grooten atlas, oft werelt-beschryving, in welcke 't aertryck, de zee en hemel wordt vertoont en beschreven»), десяти (німецьке видання) томах. Перші томи були опубліковані в 1662 р., останній том був завершений в 1665 р., але Ян продовжував переробляти кілька томів.

Заплановане видання 12 томів «Atlas Maior» Яна Блау іспанською мовою так і залишилося незавершеним (створено 10 томів). Під час великої пожежі в Амстердамі 23 лютого 1672 р. його майстерня повністю згоріла. Загинули друкарські верстати, книжки, папір. Смерть Яна Блау в наступному році з великою ймовірністю можна пояснити тим, що він так і не оговтався від удару, завданого йому пожежею. Він був похований в амстердамському храмі Вестеркерк. Його компанія припинила своє існування в 1698 р.

Проте, цей 9-12-томний атлас був лише як перша частина набагато більшої роботи, про що свідчить повна назва атласу: «Atlas Maior, sive Cosmographia Blaviana, qua solum, salum, coelum, accuratissime describuntur». Друга частина (по берегах, морях та океанах) та третя частина (з картами неба) не були створені.

«Atlas Maior» був наймасштабнішим та найдорожчим виданням XVII ст. Крім мови видання, кожний із надрукованих примірників атласу з 1662 р. до 1672 р. сильно відрізнявся один від одного якістю оформлення та декорування. Це напряму залежало від побажань замовників і суттєво впливало на вартість виробу.

В атласі 1665 р. Яна Блау московити (росіяни) зображені на карті "Asia" (1632 р.) серед мініатюр азіатських народів. На карті "Asia" Джона Спіда (John Speed; 1552–1629) 1626 р. московити теж зображені з азіатськими народами.

Карта "Asia" 1626 р.

Карта "Asia" 1632 р.

1638 р. Маттеус Меріан старший (Matthaus Merian; 1593-1650) швейцарський гравер, картограф та видавець **о**публікував у Франкфурті мапу "Magni Dvcatvs LITHVANIÆ ...". Формат – 12.75 x 14.5 дюймів. Аналогічно як і на Карті Радзивілла (1613) міститься у Центральному Подніпров'ї назва латиною «Volynia Vlteririor quae tum **Vkraina** tum Nis ab altis vocitatur» (Східна Волинь, яку звали також Україною та Низом).

1650 р. Маттеус Меріан старший перевидав зменшену карту Литви "Magni Dvcatvs LITHVANIÆ ...". Мапа видана в Амстердамі. Формат – 39 × 32 см. Карта зберігає весь обсяг інформації, який можна віднайти на оригінальній Карті Радзивілла. Визначною рисою та суттєвою відмінністю цієї карти від переважної більшості відомих тогочасних карт є її західна орієнтація. Це означає, що на зображенні північ – праворуч, а південь – ліворуч.

Народився Маттеус Меріан старший в Базелі. Меріан обрав шлях гравера. Ремеслу гравіювання на мідяних дошках навчався в Цюриху. Потім працював в містах — Нансі (Лотарінгія), Парижі, Страсбурзі, але головним чином жив і працював в місті Франкфурт. Праця на видавця Йогана Теодора де Брі призвела до зближення з його родиною. 1617 р. він одружився з дочкою друкаря і голови майстерні.

1638 р. Маттеус Меріан старший

1620 р. подружжя перебралося в Базель, де жило три роки. Смерть Теодора де Брі повернула їх у Франкфурт в 1623 р., бо вони успадкували майстерню. 1626 р. Меріан отримав права громадянина Франкфурта і почав працювати самостійно. 1647 р. у подружжя народилася дочка Марія Сибілла, яка пізніше стане вченим-натуралістом, і яка зробила багато малюнків до наукових праць.

1639 р. Гійом Левассер де Боплан (Guillaume Levasseur de Beauplan; бл. 1600—1673 або 1685), французький військовий архітектор та картограф.

Описи деяких карт Боплана подано за виданнями: Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV перша половина XVII ст. К.: ДНВП “Картографія”, 2004. 207 с., 83 репрод. карт. Серія “Пам’ятки картографії України” (продовження серії, започаткованої В. Кордтом у 1899 р.) та Вавричин М. Комплекс карт України Ґ. Боплана та їх збереження в бібліотеках Європи // Картографія та історія України : Зб. наук. праць. — Львів; Київ; Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 2000. — С. 19—20.

На початку 1630-их років він прибув із Франції до Речі Посполитої за запрошенням короля Сигізмунда III. Г. Боплан перебував на польській службі до 1648 р. як старший капітан артилерії та військовий архітектор. За дорученням польського короля Владислава IV і коронного гетьмана Конецпольського, розпочав складання докладної карти України. Г. Боплан першим створив окрему рукописну карту нашої країни, який вжив назву **«Україна»** як географічне визначення. Назва карти «Tabula Geographica

Ukrainska» (Українська географічна карта). Формат мапи – 44,5 × 62,5 см, масштаб 1:1 500 000.

На мапі було показано 275 населених пунктів, 80 річок, 4 острови, 13 порогів, 4 лісу, 2 моря. Найповніше на ній зображена смуга між 47 та 50 градусами північної широти, особливо гідрографічна мережа і населені пункти біля Дніпра, Бугу та Дністра. Карта була опублікована в рукописному атласі Фрідріха Гетканта, який зберігається у Військовому архіві в Стокгольмі [*Вавричин М. Комплекс карт України Ґ. Боплана та їх збереження в бібліотеках Європи.2000*].

1639 р. Гійом Л. де Боплан проводив топографічну зйомку течії Дніпра і прилеглої території. Вперше карти Дніпра “Tractus Borysthenis” були опубліковані 1662 р. анонімно в Амстердамі на 3 аркушах у 2-му томі латинського видання атласу Яна Блау “Atlas Maior”. Кожен лист поділено на дві частини; на шести частинах зображено течію Дніпра від Києва до Чорного моря. Про Боплана відомо, що він особисто не бачив частини територій, представлених на його картах, зокрема, нижче Хортиці. Співавтором Боплана з виготовлення карт Нижнього Дніпра, починаючи від Хортиці, виступив польський картограф **Юзеф Нароновіч-Наронский** (1610-1678). Карти кольорові і дуже барвисті. Ці карти багато разів перевидавались у подальших виданнях атласу Яна Віллема Блау та атласах Йогана Янсоніуса (Яна Янсона) і його наступників.

Усі карти вирізняються високим художнім рівнем, деталізацією, яскравими картушами. Окрім назв міст і сіл, карти містять багато особливих позначок, зроблені Бопланом внаслідок різноманітних досліджень в Україні. Київ на першій карті зображено як укріплене місто, окремо позначено Собор святої Софії, Михайлівський Золотоверхий собор, Києво-Печерську Лавру.

На другій карті позначено усі дев’ять порогів і чотири дніпровські забори. Цікаві вказівки на татарські переправи у нижній частині течії Дніпра. Острів Хортиця не тільки детально позначений, але й окремо відзначений у назві другої і третьої карти. Ці примірники зберегли яскраві та оригінальні кольори ручного розпису.

1648 р. на основі карти «Tabula Geographica Ukrainska» Г. Боплан видав **«Загальну карту України»**. Повна назва — «Delineatio Generalis Camporum Desertorum vulgo **Ukraina.** Cum adjacentibus Provinciis» (Загальний план Диких полів, простіше кажучи Україна з суміжними провінціями**).** Ця географічна карта України та сусідніх країн, виготовлена як гравюра голландським картографом Вільгельмом Гондіусом у Данцигу. Карта охоплює практично всю територію сучасної України крім південно-західного прикордоння й основної частини Криму. Формат – 42 × 54,5 см, масштаб – 1:1 800 000, матеріал – мідь. Видана у кількох варіантах протягом 1648–1660 рр. Було видано 5 варіантів карти, які постійно доопрацьовувались. Так, на четвертому варіанті карти (бл. 1651 р.) відображено написи про ***Лоївську (1649) та Берестецьку (1651) битви.*** Карта має південну орієнтацію аркушу, тобто південь на карті знаходиться вгорі (вона перевернута «догори ногами» відносно звичної нам орієнтації), містить 1 293 об'єкти – 993 населених пункти та 153 річки.

На карті показаний ***Чорний Шлях (Czarny Slak)*** – стародавній розгалужений торговельний шлях, яким користувалися тюркські народи Північного Причорномор'я для перекочівлі з Лівобережної України на Запоріжжя (Січ), Поділля, Галичину. Чорний Шлях починався з Перекопського перешийка і йшов на північ, через запорозькі степи, на верхів'ях річок Інгула, Інгульця і Тясмину, повертав на захід та розгалужувався на декілька шляхів.

Карта Г. Боплана вперше масштабно показала дорогу **Czarny Slak** (Чорний Шлях), що пролягає з Диких Полів до Галичини. Слід сказати, що текстовий опис Чорного шляху у Великій радянській енциклопедії (Большой советской энциклопедии) виконано як раз на основі графічної інформації Г. Боплана. На «Генеральній карті України» Боплана показано як Чорний шлях (**Czarny Slak**) від Чорного лісу (Szarny Las) в верхів'ях річок Інгульця (Ingulat maly) і Інгулу (Angulat Wielky) йде на захід (північ і південь у карти зворотні) та, відповідно, розгалужується за різними напрямками. Водночас створюється враження, що стародавня дорога або починається, або обривається біля Чорного Лісу, на рубежі Дикого Поля (Loka Deserta abo Dzike Pole) і Середнього Придніпров’я, в місцях де немає жодного міста чи поселення.

На карті також показаний ***Муравський Шлях (Morasky slak).***

Відомо декілька варіантів Загальної карти (інша назва – Генеральна). Дослідники виділяють 5 варіантів Генеральної карти України 1648 р. і 6 варіантів карти 1660 р.

Карти України Г. Боплана – це перші твори західноєвропейської картографії, присвячені спеціально Україні; на них назву "Україна" вперше вжито для всієї української території "від Московії до Трансільванії". Вони мали великий вплив на розвиток західноєвропейської картографії у другій половині ХУІІ-ХУШ ст. та утвердження назви "Україна" не тільки на картах Польщі та Московської держави, які в ті часи володіли певними частинами українських земель. З цього часу Україна у свідомості європейців відклалася, як територія із чіткими межами, як окрема країна. Саме після карти Боплана Україна почала фігурувати на всіх європейських мапах. У французькій вимові Боплан писав по різному: ***Ukraine, Ukrainie Ukranie.*** Але латинською мовою в нього зустрічається лише ***Ukraina.***

1650 р. «Спеціальна (топографічна) мапа України» Повна назва: «Delineatio specialis et accurata **Ukrainae**. Cum suis Palatinatibus ac Distictibq, Provincycq adiacentibus» (Спеціальний і докладний план України разом з належними до неї воєводствами, округами та провінціями). Складається з 8 аркушів розміром 41,5×45 см кожен, загальний розмір 83 × 216 см, масштаб 1:450 000. Відомо шість примірників, які відрізняються один від одного низкою змін і доповнень.

На восьмому фрагменті мапи є додатковий напис про битву під Берестечком в 1651 р.: «Circa Berestetzium ubi haec nota + reperitur IOANNES CASIMIRUS REX POL [oniae] cecidit et in fugam vertit 300000 Tartaros et rebelles Cosacos Ano. 1651 die 30 Junij». Отже, карта не могла бути створена раніше зазначеної на додатковому написі дати битви під Берестечком. Імовірно рік видання цієї карти – 1660.

По центру карти внизу розташовані шкала масштабів і умовні позначення, оточені фігурами людей. Праворуч від цієї композиції – напис, що підтверджує автора: Guilhelmum le Vafseur de Beauplan і видавця: Wilhelmus Hondius. Точність і багате наповнення топографічної Спеціальної карти України забезпечили їй довге життя.

Це – унікальна в історії європейської картографії як топографічна мапа великої території, призначена для військових дій. Виконана за власними вимірами і математичними розрахунками Боплана, насичена різноаспектною інформацією про рельєф, ландшафт, заселеність України, характер населених пунктів, адміністративний, судовий та церковний устрій, гідромережу й мережу доріг, шляхи татарських нападів та обороноздатність території, – ця мапа є невичерпним джерелом для досліджень з історії географії і топонімії, історії демографії, історії картографії України середини XVII ст.

1651 р. (місце видання не вказане) карта «NOVA TOTIUS REGNI POLONIE MAGNIQ DUCATUS LITHUANIA CUM FUIS PALATINATIBUS AC CONFINIIS EXACTA DELINEATIO PER G. LE VAFFEUR DE BEAUPLAN S.R.MTIS ARCHITECTUM MILITAREM ET CAPITANEUM ANNO 1651» (Нова карта всього Польського королівства, Великого князівства Литовського з їхніми воєводствами та їхніми межами докладно виконана Ґ. Ле Вассером де Бопланом, військовим архітектором і капітаном с[вященної] королівської] в[еличнo]сті року 1651). Гравер і видавець: Вільгельм Гондіус (Wilhelm Hondius). Карта була поміщена у книзі: «STAROVOLSKI SIMONIS. POLONIA NUNC DENUO RECOGNI¬TA ET AUCTA ACCESERUNT TABULAE GEOGRAPHICA ET INDEX RERUM LOCUPLETISSIMUS CUM PRAEFACTIONE HERMANNI CONRINGII WOLFERBYTI, SUMPTIBUS CONRADI BUNONIS. ANNO MDCLVI». Шкали лінійного масштабу: Milliaria Poloni a Communia, Milliaria Germanica, Milliaria Ucranica, Milliaria Mofscovitica. Мідерит. Одноколірна. Папір 33,3 × 25,5 см, масштаб бл. 1: 6 500 000, мова латинська.

Назва Україна (Ukraina) подана в межах Київського (Palatinatus Kyowienfis) та Брацлавського (Palatinatus Braclawienfis) воєводств.

Карта охоплює територію від Фінської затоки (Sinus Finnicus) і Ладоги (Ladoga) на півночі до гирла Дунаю (Danubius fl.) на півдні, від Праги (Praga) на заході до Москви (Mofkua) і нижньої течії Дону (Tenais vulgo Don fl.) на сході. Українські землі, на той час у складі Королівства Польща, представлені Поліссям (Pal. Polefia), Волинню (Pal. Volyniae), Верхньою Волинню (Pal. Volyniae Citerions), Поділлям (Podolia Palatinatus), Холмщиною (Pal. Chelmmensis), Чернігівським князівством (Ducalus Czernihovienfis). На Чорноморському узбережжі — Буджацькою ордою (Budziak) та Кримським півостровом (Crim). Назва [Russia] Rubra (Червона Русь) охоплює частину Сандомирського воєводства (Pal. Sandomirienfis), Галицьку землю (без підпису). Простір від лівого берега Інгульця (Ingulet maly fl.) до Сіверського Дінця (Doniec fl.) названий **Диким полем (Campi deserti**).

Окрім свого відомого «Опису України, кількох провінцій королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн» **(1651 р.)**, Боплан по суті один із перших помістив Україну (вже не Русь) на європейські карти. По картах Боплана можна прослідкувати, як за кілька років змінилося уявлення про площу і положення України. Термін «Україна» у працях Боплана спочатку виступає як друга назва «Диких Полів» (Загальний план Диких полів, простіше кажучи України), де «Україною» вважалися терени розташування Війська Запорозького Низового.

Але через кілька років (у 1660 р.) він вже пише інакше: «Карта України з багатьма її провінціями…». В цей період відбувалося становлення Української держави. Міцний зв'язок між поняттями «Україна» та «козаки» «накидав» назву «Україна» на усі козацькі землі. Через це «Україна» перетворювалась із прикордонного регіону Речі Посполитої (окраїни) в окрему землю (країну). За Бопланом, до «України» належить західний, ближчий до Польщі берег Дніпра, власне саме Дике Поле, воєводства Брацлавське та Київське (останнє обіймало обидва береги Дніпра). Щодо західних меж «карти України» (не самої «України», як її уявляв Боплан – остання у нього була меншою), то на першій карті («Загальному плані…») вона сягає Львова і Західного Бугу, а от на докладнішій «Спеціальній …» – вже Перемишля і Вісли; на першій карті є «Русь», на другій – «Червона Русь».

1657 р. (Кельн) карта «NOVA DESCRIPTIO TOTIUS REGNI POLONICI NEC NON. MAGNI DUCATUS LITHUANIAE CUM SUIS PALATINATIBUS CASTELLANIIS AC CONFINIIS» (Новий опис усього Польського королівства, а також Великого князівства Литовського з межами їхніх воєводств і каштеляній). Видавець: Йоганн Антон Кінк (Joannes Antonius Kinckius). Шкали лінійного масштабу: Milliaria Poloni a Communia; Miiiiaria Germanica, Milliaria Veronica, Milliaria Moscovitica. Мідерит. Карта одноколірна, папір 37 × 34 см, мова латинська.

Назва Україна (Ukraina) подана в межах Київського (Palatinatus Kyowienfis) та Брацлавського (Palatinatus Braclawienfis) воєводств.

Між Чигирином та Кодаком назва – **Kozacki** (Козаки).

Карта охоплює територію від Ладоги (Ladoga) на півночі до гирла Дунаю (Danubius fl.) на півдні, від Одера (Oder fl.) на заході до Сіверського Дінця (Doniec fl.) і нижньої течії Дону (Tamis vulgo Don fl.) на сході. Українські землі, на той час у складі Королівства Польща, представлені Поліссям (Polesia), Волинню (Volniniae), Верхньою Волинню (Pal. Volyniae Citerions), Поділлям (Podolia Palatinatus), Холмщиною (Pal. Chelmmensis), Чернігівським князівством (Ducalus Czernihovienfis). На Чорноморському узбережжі — Буджацькою ордою (Budziak) та Кримським півостровом (Crim). Назва [Russia] Rubra (Червона Русь) охоплює Галицьку землю (без підпису). Простір від лівого берега Інгульця (Ingulet maly fl.) до Сіверського Дінця (Doniec fl.) названий **Диким полем** (**Campi deserti**).

1659 р. (Амстердам) карта «NOVA TOTIUS REGNI POLONIÆ, MAGNIQ DUCATUS LITHUANIÆ, CUMFUIS PALATINATIBUS AC CONFINIIS» (Нова карта всього Польського королівства, Великого князівства Литовського з їхніми воєводствами та їхніми межами). Автори – Боплан та **Андреас Целлярій** (Andreas Cellarius), гравер та видавець – **Ґіллес Янсон Валькеньєр** (Gilles Janszoon Valckenier). Карта поміщена у книзі: «CELLARIUS A. REGNI POLONIAE MAGNIQUE DUCATUS LITHUANIAE. OMNIUMQUE REGIONUM JURI POLONICO SUBJECTORUM. NOVISSIMA DESCRIPTIO, URBIUM POTISSIMARUM ICONES ELEGANTISSIMAS ET DELINITIONEM HUJUS REGNI GEOGRAPHICAM OCULIS SUBJICIENS STUDIO. ANDREAE CELLARI GYMNASII HORHANI RECTORE. – AMSTELODAMI, 1659». Шкали лінійного масштабу: Milliaria Poloni a Communia, Milliaria Germanica, Mill. Verenica, Mill. Mofcovitica. Мідерит. Мапа одноколірна, папір 26 × 22 см, масштаб бл. 1: 8 200 000, мова латинська.

Дана карта є переробленням карти Боплана 1651 р. «Nova totius Regni Poloniae», що увійшла до книги Ш. Старовольського «Polonia nunc denuo recognita...» 1651 р. Невеликі зміни стосуються художнього оформлення карти, зображення умовних позначень.

Україна (Ukraina) позначена в межах Київського (Palatinatus Kyowiensis) та Брацлавського (Palatinatus Braclavienfis) воєводств.

Карта охоплює територію від Фінської затоки (Sinus Finnicus) і Ладоги (Ladoga).на півночі до гирла Дунаю (Danubius fl.) на півдні, від Праги (Prаga) на заході до Москви (Mofcua) і нижньої течії Дону (Tandis vidgo Don fl.) на сході. Українські землі, на той час у складі Королівства Польща, представлені Поліссям (Polesia), Верхньою Волинню (Pal. Volyniae Citerions), Поділлям (Podoliae Palatinatus), Холмщиною (Pal. Chelmenfis), Чернігівським князівством (Duc. Czernihovienfls). На Чорноморському узбережжі показані Буджацька орда (Budziak) та Кримський півострів (Crim). Назва Червона Русь (Russia Rubra) охоплює Галицьку землю. Простір від лівого берега Інгульця до Сіверського Дінця (Donice flu.) названий Диким полем (Campi deferta olim **Dzike Polie**).

1660 р. карта «CARTE **D'UKRANIE** CONTENANT PLUSIEURS PROUINCES COMPRISES ENTRE LES CONFINS DE MOSCOUIE ET LES LIMITTES DE TRANSILUANIE DRESSEZ PAR G. L. V. SIEUR DE BEAUPLAN INGENIEUR ET CAPITAINE DE LARTILLERIE DU SERENlySIME ROY DE POLOGNE. A ROUEN CHEZ JACQUES CAILLOUE DANS LA COUR DU PALLAIS» (Карта України з багатьма її провінціями з межами Московії та Трансільванії, накреслена паном Г[ійомом] Л[е] В[ассером] де Бопланом, інженером і капітаном артилерії його королівської величності короля Польщі. У Руані, у Жака Каюе, при королівському дворі). Гравійована Ж. Тутеном (Jean Toutain) у Руані як додаток до другого видання «Опису України» (DESCRIPTION D'UKRANIE, QVI SONT PLUSIEURS PROUINCES DU ROYAUME DE POLOGNE. CONTENVES DEPVIS LES CONFINS DE LA MOSCOUIE. IUSQUES AUX LIMITES DE LA TRANSILVANIE. ENSEMBLE

LEURS MOEVRS FAÇONS DE VIURES, ET DE FAIRE LA GUERRE. PAR LE SIEUR DE BEAUPLAN. - ROVEN. - M.DC.LX).

Вона значно відрізняється від загальної карти, підготовленої Гондусом, на ній відсутня інформація про гравера, а також тексти звернень гравера до читача, на місці яких зображено ліси, а також не позначено пасма гір Медоборів. Значні розходження спостерігаються й у зображенні східного берега Азовського моря та Кубані, північної частини Кримського півострову та Перекопського перешийка зокрема. Карта значно збідніла інформативно: так, на відміну від видання 1648 р., на ній позначено 1 223 назв об'єктів, серед яких 953 населених пунктів та 153 річки [*Вавричин М. Комплекс карт України Ґ. Боплана та їх збереження в бібліотеках Європи. 2000*].

Видавець: Жак Каює (Jacques Cailloué). Шкали лінійного масштабу: Milliaria Ocrenica, M. Polonica, M. Germanica, Leucæ Gallicæ, M. Italien, M. Moskovitica. Мідерит. Карта одноколірна, папір 59,5 × 45,5 см, масштаб бл. 1:1 800 000. Мова карти – французька, латинська, польська. На карті позначено 1 223 назви об’єктів, з них 953 населені пункти й городища та 153 назви річок.

Карта охоплює територію від м. Стародуб (Starodub) на півночі до південного узбережжя Кримського півострова (Crime) на півдні, від Львова (Leopolis) на заході до Сіверського Дінця (Doniec fl.) і м. Азова (Azou sive Azak) на сході. Українські землі, частково у складі Королівства Польського, представлені Поділлям (Podolia), Покуттям (Pocouche), Руссю (Russiæ Pars), Волинню (Volyniæ Pars), Брацлавським воєводством (Palatinatus Braclaviensis), Київським воєводством (Palatinatus Kiioviensis), Чернігівською землею (Terra Czernihovienfis), Сіверським князівством (Severiæ Ducatus). Простір по обидва береги Дніпра, від лівого берега Інгульця (Inhulat R.) до Сіверського Дінця (Doniec R.), названий Диким полем (Locca Deferta abo **Dzike Polie**).

Різниця між варіантами Генеральної карти 1660 р. полягає в наявності або відсутності на ній Кримського півострова, у деталях зображення Приазов'я та Кубані, в розміщенні додаткових написів.

Загалом перелік картографічних творів Боплана, присвячених Україні, налічує 23 оригінальні карти, не враховуючи їхніх варіантів, серед яких і Загальна карта України (1648 і 1660 рр.), які зберігаються у 16 бібліотеках, розташованих у 14 містах восьми держав Європи. Зокрема, Бопланом були створені: рукописна українська географічна карта (1639 р.), Генеральна карта України, Спеціальний і докладний план України разом з воєводствами, округами і провінціями (топографічна карта), 3 карти нижньої течії Дніпра і 12 карт окремих частин України.

Втім, усе ж не будемо вже так швидко ховати карту України Гійома Левассера. Вона втрапила ще в паризький “Універсальний атлас” батька і сина Роберів де Вогонді (1757). Але тут ми можемо простежити очевидний “польський слід”, адже Робер-син був вихованцем і співробітником Нансійської академії. Останню утримував колишній польський король, прихильник Просвітництва (та й, згадаємо, в свій час – кореспондент Івана Мазепи)

Станіслав Лещинський (правив у 1704–1709, 1733–1734 рр.), у побутування своє герцогом Лотаринзьким (1738–1766). То ж картографічні сюжети, пов'язані з Річчю Посполитою, мали певні пріоритети. Адже "Україна" була картографічним нюансом до карт саме Польщі. У Вогонді вона знаходиться на польському правобережжі Дніпра. Якщо ж ми візьмемо ширші обрії чи більшу перспективу, – наприклад карту Європи, – то у Вогонді ми побачимо лише кордон Польщі і Європейської Росії по Дніпру. Тому під кінець XVIII ст. за умов "скорочення" і зникнення самої Польщі "український сюжет" впав на рівень нижче неї в рейтингу імовірних політико-картографічних проблем. Польща стала "колишньою державою", але залишилася "країною"; Україна ж в силу набагато меншої, або ж цілком відсутньої політичної актуальності себе як назва на карті почала відверто "блимати", згадуючись усе рідше [*К. Галушко. Україна на карті Європи. 2013*].

1640 р. Віллем Пітт та **Йоханнес ван Вазенберг,** голландські картографи, в Амстердамі, на основі карт Ісаака Масси (1633 р., 1638 р.), видали власну мапу Московії (Moscovia, Pars Australis, Auctore Isaaco Massa). На мапі південна Московщина показана як **Ocraina,** на південь від якої знаходиться **Dikoia Pole** (Дике Поле).

З появою козацтва Середня Наддніпрянщина, де гуртувалися козаки, дістала назву ***козацьких україн***, що зображено в українському фольклорі: наприклад, у народній пісні: «Ой по горах, по долинах, По ***козацьких українах*** Сив голубонько літає, Собі пароньки шукає». В період національно-визвольної війни українців проти Речі Посполитої під проводом Богдана Хмельницького (1648-1654) ***Україною*** називалися не тільки Запоріжжя, а вже всю Наддніпрянщину. З цього часу під ***Украї́ною*** стали розуміти цілу країну (державу). Згодом ця назва поширилася й на інші східноукраїнські землі (зокрема, на Слобожанщину, яка деякий час мала офіційну назву «Слободско-Украинская губерния», що існувала у 1765–1780 та 1797–1835 роках). Західноукраїнські землі й далі називалися Руссю, але поступово назва ***Україна*** поширилася й на них і стала спільною для всієї української етнічної території. Після впровадження Г. Бопланом назви Україна в європейську географію, вона на тривалий час закріплюється у свідомості європейців як "країна (земля) козаків". Українські козаки вважалися своєрідною частиною "руського народу".

Ще в XVII ст., е час розвитку Козаччини, назва ***Україна*** стає географічною назвою козацької території, яка охоплювала значні простори Наддніпрянщини (Правобережної й Лівобережної), де в адміністративній системі Речі Посполитої було розташоване Київське воєводство. 1689 р. Московія і Річ Посполита остаточно розділили Гетьманщину. Ця країна (Гетьманщина) звалася "Україна держава козаків", "Україна земля козаків", "Земля війська Запорозького", або просто Україна. Наприкінці XVII ст. поляки ліквідували залишки козацького суверенітету на Правобережжі, а московити зберегли ще його на Лівобережжі.

У західній Європі українське козацтво певний час сприймали як окремий народ, проте невдовзі його почнуть усе ж сприймати як частину русинів. Тому суттєвим з тих часів є зауваження французького автора П'єра Шевальє (1663), що “козаки – це тільки військо, а не народ, як багато дехто думав”. Італієць Г. Пріорато тоді ж писав, що “ні походженням, ні укладом життя вони (козаки) ні в чому не відрізняються від русів” (цит. за Д. Наливайком).

В тій же Націон. Бібліотеці (Париж. – А. Б.) зберігаються дві географічні карти: одна з **1641 року**, перевидана в Римі в 1678 р., а друга з 1657 р., перевидана в Римі в 1688 році. Авторами їх були італійські географи: першої Сансоне (французький географ та картограф Нікола Сансон. – А. Б.), а другої Корнетті. На обох картах територія України має на собі надпис: «Ukraina o Paese de Cosacchi» (Україна або Земля Козаків). Ся територія займає обидва боки Дніпра з Волинею, Поліссям, Галичиною. Назви Русі або Россії — немає. Московію названо Московією [*Сергій Шелухін. Назва України: з картами. 1921*].

Отже, починаючи з карт Нікола Сансона (1641 р.) і аж до кінця XIX ст. Україна ототожнюється з козаками, як держава або країна козаків.

На європейських картах XVII-XIX ст. містяться написи: ***Ukraine Pays des Cosaques*** (Україна Країна Козаків), ***Ukraine pays des Cosaqyes*** (Україна земля (країна) Козаків), ***VKRAINE ou PAYS DES COSAQUES*** (Вкраїна, або Країна Козаків)***, D'Ukraine ou Pays Des Cosaques*** (Україна, або Країна Козаків), ***Ukrajna o Paese de Cosacchj*** (Україна, або Країна Козаків), ***Vcriania o Paese de Cosacchj*** (Вкраїна, або Країна Козаків), ***Vkrania quæ et Terra Cosaccorum cum vicinis Walachiæ, Moldaviæ, Minoris, Tartariæ provinciis*** (Україна чи Козацька земля з прилеглими провінціями Валахії, Молдавії і Малої Татарії), ***UKRAYNE COSACKISCHE LANDER*** (Україна козацька земля), ***Ucrania Cosaccorum*** (Україна Козацька), ***Ukraine ou Cosaquie*** **(**Україна, або Козаки), ***Pays des Cosaqyes*** (Країна (земля) Козаків), ***Pays des Cosaqyes Ukraine*** (Країна (земля) Козаків Україна), ***Dzyke Pole ou Campagne De Cossaques Zeporoski*** (Дике Поле, або Земля Запорозьких Козаків), ***Terr. Cosaccorum zaporoviensium*** (Земля Козаків запорозьких), ***Territ Cosaccorum Zaporoviensium*** (Земля Козаків Запорозьких), ***Cosaques Zaporiski*** (Козаки Запорозькі), ***Cosaques Czaporowski*** (Козаки Запорозькі), ***Cosakki Saporoski*** (Козаки Запорозькі), ***Cosaques Saporowi*** (Козаки Запорозькі), ***Zaporog Kosak*** (Запорозькі Козаки), ***Dniepri Kosak*** (Дніпровські Козаки), ***Kozaci Slobodsczy*** (Козаки Слобідські), ***Cosakes de Saporoski*** (Козаки Запорозькі), ***Kosaken Ukrainiichen*** (Козаки Українські), ***Kosaken Tshernomoricen*** (Козаки Чорноморські), ***Human Cosaks*** (Уманські Козаки), ***Kozaków Humańskich y Zaporohowskich*** (Козаків Уманських та Запорозьких), ***Saporoskiaja Sieza*** (Запорозька Січ), ***Osady Zaporohowcow*** (території Запорозькі**), Kosaks Zaporovien ou Haydamaks** (Запорозькі козаки або Гайдамаки), **Cosaci Bialagorodski** (Козаки Бєлгородські) і т. д.

1641 р. Нікола Сансон (Nicholas Sanson; 1600—1667), французький історик та картограф зробив великий внесок у картографування українських земель.

Близько 1635 р. король Франції Людовик XIII призначив його придворним картографом. Н. Сансон отримав титул “Інженер і географ Короля” (Ingénier et géographe de Roi). Активну діяльність почав з 1627 р. Перші карти створив у співпраці з паризьким видавцем М. Тавернье (M. Tavernier). Все життя співпрацював з його видавничою фірмою, яку в 1644 р., після смерті М. Тавернье, перебрав П’єр Мар’єт.I (Pierre Mariette I), а у 1657 р. очолив його син П’єр Мар’єт II (Pierre Mariette II). Свою першу карту «Postes de France» опублікував у 1632 р. Створював як окремі карти так і багатотомні атласи. Перший атлас «Європа» вийшов 1648 р. 1652 р. розпочав видавництво збірних атласів без назви у форматі folio. Перше видання найважливішої праці Н. Сансона – атлас світу «Cartes generales de toutes les parties dm monde» (1658), перевидавалося багато разів різними мовами. Після його смерті 7 липня 1667 р. в Парижі справу було продовжено його синами (які також стали королівськими картографами) **Гійомом Сансоном** (1633-1703) і **Адрієном Сансоном** (1639-1718) у партнерстві з іншими картографами. Брати у 1671 р. об’єдналися з майстернею Юбера Жейо (A. H. Jaillot). 1692 р. Юбер Жайо зібрав карти Сансона в окремий Новий Атлас.

На мапі Нікола Сансона **1641 р.** позначені українські етнічні землі: Верхня Волинь (Alta Volinia), Низова Волинь (Bassa Volinia), Верхнє Поділля

(Alta Podolia), Низове Поділля (Bassa Podolia). Разом усі ці землі іменуються як **Vcraina o Paese de Cosacchi** (**Вкраїна, або земля (країна) козаків**).

1655 р. Нікола Сансон у Парижі видав мапу "Estats De La Couronne De Pologne ou sont les Royaume de Pologne, Duches et Provinces De Prusse, Cuiave, Mazovie, Russie Noire &c Duches De Lithuanie, Volynie Podolie &c. De **L'Ukraine** &c … 1655" (Коронні польські землі, що включають Королівство Польщі, князівства й провінції Пруссії, Куявії, Мазовії, Чорної Русі тощо, Князівства Литовського, Волині, Поділля тощо, України тощо).

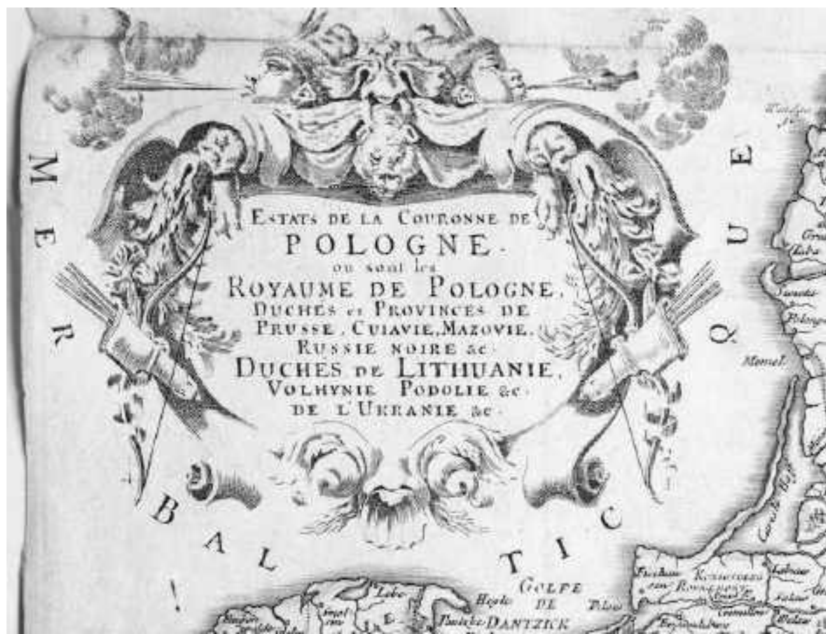
Мапа вирізняється деталізацією. Створена вона на основі карт Боплана, карти Радзивілла (1613 р.) та ін..

На мапі зазначено назву **Ukraine** (Україна**)** саме так, як її використовував Боплан. Назва **Ukraine** накладається на назву Volynie, охоплює Правобережну та Лівобережну Україну, від Києва до гирла Дніпра (Чорного моря). На карті топонім **Dikia Pole** (Дике Поле) міститься на лівобережжі Сіверського Дінця. У добре декорованому картуші позначено назви українських воєводств у поєднанні з назвою Литовське князівство (Duches De Lithuanie).

Серед українських земель виділено: Полісся (Polesie); Волинь (Volhynie), що поділяється на Верхню Волинь (Haute Volhynie) з Луцьким (Palatinat de Lufuc) і Київським (Palatinat de Kiow) воєводствами та Нижню Волинь (Basse' Volhynie), Поділля (Podolie), що поділяється на Верхнє Поділля (Haute Podolie), яке охоплює Кам'янецьке воєводство та Нижнє Поділля (Basse Podolie), що охоплює Брацлавське воєводство (Palatinat de Braclaw); ***Чорна Русь*** (Russie Noire), в її межах зображені Холмське (Palatinat de Chehn), Белзьке та Львівське (Palatinat de Lemburg) воєводства й Покуття (Pokutie); Чернігівське (Duché de Czernihow) та Новгород-Сіверське (Duché de Novogrodeck) князівства. У Причорномор'ї позначені Буджак (Budziack) та Очаківська орда у складі Османської імперії. Землі Закарпаття знаходяться на карті у складі королівства Угорщина, а Буковина – у межах Молдавії.

Відомі видання карти 1663, 1675, 1679 рр. та ін.

У середині 1660-их рр. у конкурентній гонитві з видавництвом братів Блау і майже одночасно з ними Нікола Сансон видав сім карт по Україні. Він використав роботи Боплана, розділивши його "Спеціальну карту України" на сім окремих мап українських воєводств та земель. Усі сім карт, як зазначають багато дослідників, відносно посередньої картографічної точності та якості. Сансон не був уважний до деталей. Разом з тим, у кожній з семи мап він посилається на "Генеральну карту України" Г. Боплана. Попри географічну неточність певних елементів карт, що виникли при фактичному копіюванні робіт Боплана, видавництво Сансона відзначилося у художньому оформленні усіх цих карт. На мапах – тонко вирізьблені та гарно оформлені рослинними орнаментами й античними темами картуші.

1665 р., в Парижі, вийшли друком 7 карт Нікола Сансона:

*«Haute Volhynie, ou Palatinat de Lusuc ; tiré de la Grande Carte **d'Ukraine**, du Sr. le Vasseur de Beauplan / Par le Sr Sanson d'Abbeville, ...» (Верхня (Горішня) Волинь, т.з. Луцькі землі; частина Великої карти України);

*«BASSE VOLHYNIE, ou PALATINAT DE KIOW, tiré entierement de la grade **Ukraine** du Sr. le Vasseur de Beauplan» (Низова (Долішня) Волинь, частина Великої карти України);

*«Haute Podolie ou Palatinat de Kamieniec tirée entièrem. de la gr. **Ukranie** du Sr. le Vasseur de Beauplan, par le Sr. Sanson» (Верхнє (Горішнє) Поділля, частина Великої карти України);

*«Basse Podolie ou Palatinat de Braclaw, tiré de la grande carte **d'Ukraine** du Sr. le Vasseur de Beauplan» (Низове (Долішнє) Поділля, частина Великої карти України);

*«Russie Noire. divisée en ses Palatinats. & c. tirée pour la plus grande partie de la grande Carte de **l' Ukaine**, du Sr. le Vasseur de Beauplan. Par le Sr. Sanson d' Abbeville Geogr. ord.re du Roy. A Paris. Chez P. Mariette, rue S. Jacques a l' Esperance Avecq Priuilege pour Vingt Ans. 1665» (Чорна Русь, частина Великої карти України);

*«Haute ou Petite Pologne: ou sons les Palatinats de Cracow, Sandomirie, et Lublin» (Верхньої або Малої Польщі: Краківського, Сандомирського, Люблінського воєводств);

*«Tartarie Europeenne ou Petite Tartarie où sont les Tartares du Crim, ou de Perecop; de Nogais, d' Oczacow, et de Budziak. Dressée sur les Relations les plus Recentes. Par le S. Sanson fils Geographe ord.re du Roy. A Paris Chez Pierre Mariette, rüe S. Iacques à l' Esperance Avec Privilege pour Vingt Ans 1665» (Тартарія Європейська, або Мала Тартарія, або Тартари, Крим, або Перекоп).

У п'ятьох із них в назві карти міститься слово **Ukraine (Україна).**

На карті «Татарія Європейська, або Мала Татарія, або Татари, Крим, або Перекоп» позначені: **Ukraine Pays des Cosaques** (Україна Земля (Країна) Козаків), Литва і Московське Царство. **Ця карта, схоже, встановила новий стандарт позначення Центральної України, включаючи правий і лівий берег Дніпра**. Формат – 40,5 × 51 см. На карті зображена дорога з Криму (Tartares) в Польщу (Pologne), звана Чорний Шлях (***Czarny Szlak***). Прямо зі степів Дикого Поля починається Муравський шлях з Малої Тартарії в Московію. Втім, біля Чорного шляху відрізок дороги від Перекопу до Дніпра відсутній. Починається Чорний шлях від дніпровської переправи Nosokowka.

1665 р. Карта **–** «HAUTE VOLHYNIE, OU PALATINAT DE LUSUC; TIRÉ DE LA GRANDE CARTE D'UKRAINE, DUS LE VASSEUR DE BEAUPLAN. PAR LE S^{K} SANSON D'ABBEVILLE GEOGR. ORD.^{RE} DU ROY» (Верхня Волинь, або Луцьке воєводство, згідно великої карти України Ле Вассера де Боплана. Здійснив королівський географ Сансон д'Аббевіль).

Опис карти подано за виданням – Вавричин М. Україна на стародавніх картах (середина XVII – друга половина XVIII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович // К.: ДНВП "Картографія", 2009. – 224 с.

Карта охоплює територію від річки Стир *(Ster fl.)* на півночі до Летичева *(Laticzow)* та Хмільника *(Chmielnick)* на півдні, від Володимира-Волинського *(Wlodzimiers)* на заході до Радомишля (*Radomyls*) на сході. Пунктирною лінією з кольоровими кантами на карті позначено межу Луцького воєводства з сусідніми землями: на півночі з Поліссям *(Polesie),* на півдні з Верхнім Поділлям *(Haute Podolie)* і Нижнім Поділлям *(Basse Podolie),* на сході з Нижньою Волинню *(Basse Volhynie),* у західній частині карти, з півночі на південь, від Любомля *(Lubomlé)* до Олеська *(Olesko)* проходить межа з Чорною Руссю *(Russie Noir).* На території Верхньої Волині подано підпис: *Haute Volhynie ou Palatinat de Lusuc.*

У нижній частині карти зі сходу на захід, від Збаража (*Zbaras)* до Залізців (*Zalogce*), позначено **Чорний шлях** *(Czarny Szlack).* Біля Берестечка *(Beretetsko)* позначено місце **Берестецької битви *(1651.* 30 *Juny)***.

На всіх картах Н. Сансон змінив орієнтування з південного на північне. Використання умовних позначень різними мовами свідчить про те, що автор користувався не єдиним джерелом, а, можливо, також Радзивіллову карту 1613 р.

Карти увійшли в атлас «Cartes general…». Опублікований його синами разом з паризьким друкарем і видавцем П'єром Мар'єтом II (Pierre Mariette II) у 1665 р.

Назва **"Ukraine Pays des Cosaques"** (Україна Земля (Країна) Козаків) проіснувала у французьких джерелах аж до кінця XVIII ст. Надалі відбулася ситуативна трансформація географічного позначення цього регіону просто слово **"Cosaques"** (Козаки)**,** або **"Cosaques Zaporoski"** (Козаки Запорозькі).

1658 р. Йоганн Янсоніус (Ян Янсон) видав карту “Typus Generalis **VKRAINÆ** sive PALATINATUM PODOLIÆ, KIOVIENSIS et Braczlawiensis terras nova delineatione exhibens” (Генеральна карта України).

Вперше карта, без картографічної сітки, з’явилася у «Atlas Maior», виданому Я. Янсоном у 1658 р. (Амстердам), і входила у його атласи до 1664 р. Масштаб – 1:1 600 000. Формат карти 42,2 × 54 см. У правому кутку – лінійки масштабів (“Milliaria Oeranica”, “Milliaria Polonica”, “Milliaria Germanica”, “Milliaria Italica”, “Lencæ Gallicæ”, “Milliaria Moscovitica”). На карті позначено межі воєводств Київського, Подільського, Волинського, Брацлавського, на півдні позначено Чорне море й частина Криму. У лівому верхньому кутку під гербом з польською короною нагорі – сувій паперу з назвою карти. На чудово декорованому картуші зображені українські козаки і гетьман Богдан Хмельницький. Внизу зліва – сувій з умовними позначеннями на карті. Мова видання – латинська. Техніка – гравюра на міді. Титул розташований у верхній частині гравюри. Акварельне колірування.

Легенда поміщена в інший картуш – “Signorum vel Characterum declaratio”, “Vrbs Antiqum Christianum, Oppidum Turcæ, Pagus, Ruinæ, Fous, Flumon, Signum quo Flumen decurerit, Pagi Tartarum Homaijbiorum, Mous Molendinum, B Transitus”. Між рамками карти позначені сторони світу: Septentrio, Meridies, Oriens, Occidens.

На цій карті показано місце Лоївської (1649) (битва між військами гетьмана Богдана Хмельницького під керівництвом Михайла Станіслава Кричевського і литовськими військами під керівництвом Януша Радзивілла) та Берестецької (1651) битв.

Біля міст Лоєва (Lojowogrod) та Любеча (Lubiecz) напис: «A’ Dne. 1649 die 31 July ad Lojowogrod D.V. fub hoc Sig. Princeps Januffius Radziwil Lithuaniæ Generalis, Triginta sex Millia **Cofacorum** Rebellium profugavit: Du-

cemque eorum Michaelem Krayczewski ccepit (У цьому місці 31 липня 1649 року Божого біля міста Лоєва литовський гетьман князь Януш Радзивілл переміг 36 000 бунтівних козаків, а їхній [полковник] Михайло Кричевський загинув (лат.). Між Сокалем (Sokol) та Берестечком (Bereftetzkov), на річці Південний Буг, nt; напис: «Circa Bereftezium ubi hœc nota + reperitus Johannes CafimirusRex Pol. Cecidit et infugam vertit 30 000 Tartaros et Rebelles **Cosacos** A0. 1651 die 30 Juny (Біля Берестечка, де знаходиться позначка "+" польський король Ян Казимир побив і змусив до втечі 30 000 татарів та бунтівних козаків року 1651, дня 30 червня).

Карта є переопрацюванням Йоганном Янсоніусом Генеральної карти України Г. Боплана, вигравіюваної і виданої В. Гондіусом у Гданську 1648 р., зокрема її четвертого варіанта, надрукованого бл. 1651 р. і доповненого двома примітками на полі карти про Лоївську (1649) та Берестецьку (1651) битви. Загалом автор повторив за Бопланом зображення території трьох українських воєводств, проте карта має деякі відмінності: землі Брацлавського воєводства продовжені на північний захід, займаючи південну частину Поділля; Покуття зміщене на схід і простягається на невеликому відтинку вздовж правого берега Дністра. Слід відзначити, що рівень виконання гравюри значно нижчий, ніж робота В. Гондіуса. 1680 р. спадкоємець Яна Янсона — Ян Янсон ван Васберґен (Joannes Janssonius van Waesbergen) спільно з книгарем Мозесом Пітом (Mosses Pitt) перевидали карту, здійснивши на формі кілька змін: додали картографічну сітку, змінили картографічне зображення Полісся тощо. У цьому варіанті карта друкувалась у «The English Atlas», що видавався в Амстердамі впродовж 1680-1683 рр. [*Вавричин М. Україна на стародавніх картах (середина XVII – друга половина XVIII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович // К.: ДНВП "Картографія", 2009. – 224 с*.].

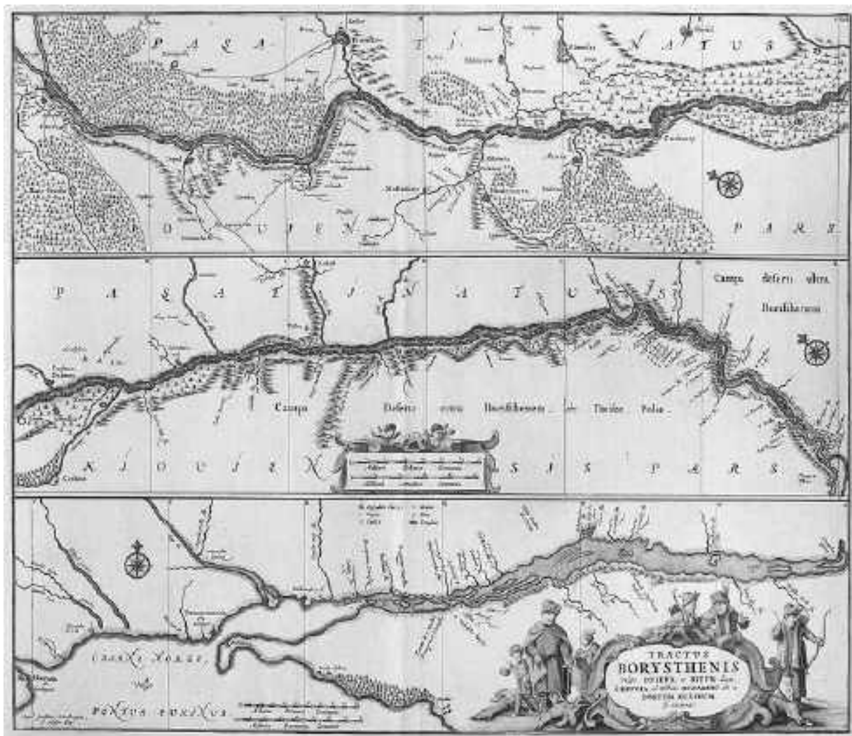
Третій варіант карти Я. Янсона був виданий у 1686 р. Герардом Вальком та його учнем Петером Шенком І, які, придбавши плиту карти, додали на ній тільки свою видавничу примітку. Карта зустрічається у голландських збірних атласах. Карта перевидавалася до початку 1700-их рр.

1670 р., 1680 р. Йоганн Янсоніус. Карта – "TRACTUS BORYSTHENIS vulgo DNIEPR et NIEPR dicti, à KIOVIA ad Urbum OCZAKOW, Moses Pitt".

Карта Дніпра Йоганна Янсоніуса є детальним переопрацюванням 3-аркушевої карти Дніпра Г. Боплана, що вперше була надрукована Яном Блау у «Atlas Maior» (Амстердам, 1662 р.). Карта Я. Янсона складається з трьох частин, кожна з яких відповідає одному аркушеві карти Г. Боплана. Вперше карта, без видавничої примітки, надрукована у атласі одного із спадкоємців автора — Яна Янсона ван Весберґена «The English Atlas» (Амстердам, 1680-1683), виданому спільно з лондонським книгарем Мозесом Пітом. З видавничою приміткою спадкоємців Я. Янсона (Apud Hereies Joannis Janssoni) карта без змін у картографічному зображенні була опублікована бл. 1670 р. Згодом плиту цієї карти, як і інші плити Яна Янсона, придбали амстердамські видавці Герард Вальк і його учень Петер Шенк старший. Бл.

1690 р. вони опублікували карту, єдиною зміною на якій був затертий номер сторінки у правому верхньому куті і замінена видавнича примітка спадкоємців Янсона. Карта входила до багатьох збірних атласів кінця XVII – початку XVIII ст., зокрема й до атласу Й. Гоманна (1712 р.).

Пітер Шенк Старший (Pieter Schenck I; 1660–1711/13), німецький картограф, гравер та видавець. Видавав карти європейських держав і плани міст. Серед опублікованого ним атласів – як передруки з пластин, куплених у інших картографів, так і власні картографічні роботи. Найбільш популярні видання Пітера Шенка: Celestial “Atlas Harmonia Macrocosmica” (1708), атлас “Atlas Novus” Яна Янсона. Сім'я Пітера Шенка разом зі своїми партнерами, були серед найвідоміших і найбільш плідних видавців Амстердама в кінці XVIII ст. й початку XVII ст. Після смерті його справа перейшла до синів, серед яких найвідоміший – Пітер Шенк Молодший.

Йоганн Янсоніус (Ян Янсон) 1612 р. одружився з дочкою картографа й видавця Йодокуса Гондіуса, після чого розпочав друкарську справу в Амстердамі. Свої перші карти Ян Янсон видав у 1616 р. (мапи Франції та Італії). З 1623 р. Ян Янсон став власником книгарень у багатьох містах

Європи (у Франкфурті-на-Майні, Данцигу, Стокгольмі та деяких інших європейських містах). Попри смерть дружини Єлизавети в 1627 р. й нового одруження, в 1633 р. він уклав партнерський договір з її братом **Генріком Гондіусом** (Henricus Hondius II., Hendrik Hondius der Jüngere; 1597—1651). Паралельно з **Яном Віллемом Блау** (1596—1673) починає видавати атласи Меркатора-Гондіуса (Блау у 1629 р. купив друковані форми Йодокуса Гондіуса для свого атласу). Під керівництвом Яна Янсона атлас значно розширився, і в 1638 р. вийшло перші три томи під назвою «Atlas Novus». Один з томів був повністю присвячений Італії. Четвертий том – карти англійського графства – опубліковано в 1646 р., через рік після аналогічного видання Блау. Однак, це не був плагіат – багато карт були складені раніше Блау, інші були присвячені іншим регіонам, ніж у Блау. До 1660 р. Атлас (вже під назвою «Atlas Major») містив 11 томів, та об'єднав роботи близько 100 видатних картографів та граверів. Атлас серед іншого містив опис «більшість міст світу», атлас водного світу («Atlas Maritimus» в 33 картах) і Небесний атлас («Harmonia Macrocosmica») Андреаса Целларія. Атлас видавали голландською, латинською, французькою та німецькою мовами. Англійський видавець Мосіс Пітт намагався видати Атлас Яна Янсона англійською мовою, але до 1683 р. встиг видати лише 4 томи й збанкрутував.

Після смерті Яна Янсона видавництво карт продовжив його зять **Йоганн Ян ван Вайсберген** (Johannes (Jan) van Waesbergen; 1616-1681), який був одружений з його дочкою Елізабет Янсоніус (Elisabeth Janssonius;1615-1681).

1657 р. П. Корнетті. На карті італійського картографа П. Корнетті напис – **Ukrajna o Paese de Cosacchj** (Україна Земля (Країна) Козаків). Майже уся територія на схід від теперішньої Волині теж має назву Volinia (Волинь). Частина цієї території, Подніпров`я, Запоріжжя, Лівобережжя Дніпра, зветься Низовою Волинню (Bassa Volinia). Землі північного Подністров`я та Південного Бугу названі Podolia (Поділлям). Разом з Волинню Поділля є Україною.

1657 р. Уго Аллард (Hugo Allard), голландський картограф, який проживав і видавав головним чином в Амстердамі, опублікував карту «Nova totius Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lithuaniae, cum suis Palatinatibus ac Confiniis» (Нова карта всього Польського королівства, Великого князівства Литовського з їхніми воєводствами та їхніми межами). Карта створена на основі карти Боплана 1651 р. «NOVA TOTIUS REGNI POLONIE MAGNIQ DUCATUS LITHUANIA CUM FUIS PALATINATIBUS AC CONFINIIS EXACTA DELINEATIO PER G. LE VAFFEUR DE BEAUPLAN S.R.MTIS ARCHITECTUM MILITAREM ET CAPITANEUM ANNO 1651» (Нова карта всього Польського королівства, Великого князівства Литовського з їхніми воєводствами та їхніми межами докладно виконана Г. Ле Вассером де Бопланом, військовим архітектором і капітаном с[вященної] королівської] в[еличнo]сті року 1651). Придніпров'я (Правобережне) позначене, як **Ukraina** (Україна). Карту перевидавали 1660 р. і т. д.

Українські землі, на той час у складі Королівства Польща, представлені Поліссям (Polesia), Волинню (Pal. Volyniae), Поділлям (Podoliae) та ін. На Чорноморському узбережжі показано Кримський півострів (Crim). Назва Червона Русь (Russia Rubra) охоплює Галицьку землю.

У Голландії в XVII ст. існувало безліч невеликих картографічних майстерень. Одним з найвідоміших і найстаріших було видавництво **Клааса Янсзона Вісшера**, який підписував свої карти латинізованим ім'ям Piscator (Піскатор).

Піскатори (лат. piscator — рибак) — перекладена латинська назва, під якою був відомий в Європі XVII ст. видавничий дім голландських граверів і картографів Вісшерів (Visscher). Біля витоків сімейного справи стояв **Клаас Янсзон Вісшер**, який забезпечував потреби всієї Європи в картах (переважно настінних), атласах і офортах з міськими видами. Маркою видавництва Вісшерів-Піскаторів було зображення рибалки в картушах карт. Піскатор-старший був талановитим рисувальником і гравером. Він сам працював за офортним верстатом і зробив близько 200 мідьоритів-матриць. Проте в історії мистецтва залишився як видавець Біблії Піскатора (лат. Theatrum Biblicum, 1650), п'ять сотень різцевих гравюр були виготовлені за малюнками фламандських і голландських майстрів попереднього покоління.

Друкарня Піскатора почала спеціалізуватися на створенні мап і планів міст, що мали значний попит серед аристократів, комерсантів і купців, пересічних громадян, що прикрашали власні оселі географічними мапами на кшталт великих картин. Друкарня також робила гравюри-портрети і гравюри за картинами відомих митців. Розквіт видавництва припадає на час діяльності його сина **Ніколаса Вісшера старшого** (Nicolaes Visscher I; 1618–1679), більш відомого як Н. Піскатор. Він був учнем В. Блау, багато мандрував і отримав пристойну освіту. Після смерті батька він очолив картографічну майстерню, переробляв і удосконалював карти батька публікував їх разом зі своїми. Вишукані картуші до карт Н. Вісшера І створювали відомий художник Берґгем (Berghem) та графік Йоганн Вісшер (Ioannis Visscher). 1677 р. отримав титул Картографа Голландії та Західної Фризії, а також привілей на 15 років на друкування карт. Найвідомішими є його збірні атласи «Atlas contractus orbis terrarum...» та «Germania inferior sive XVIII provinciannr…» які вийшли без зазначення року видання. Публікував також карти країн, де у 1667-1701 рр. точилися війни.

1682 р. видавничий патент був виданий його синові **Ніколасу Вісшеру молодшому** (Nicolaes Visscher II; 1649-1702). При ньому 90% каталогу Піскаторів складала гравійована продукція.

Видавав збірні атласи частин світу під назвою «Atlas Minor sive tonus...» та «Variae tabulae.geographica»e, в які включав карти, виконані у майстерні Вісшерів, а також карти Ф. де Віта, Х. Алларда, П. Шенка І (P. Schenk I), Я. Янсона. Після смерті Ніколаса Вісшера молодшого сімейним підприємством до 1726 р. керувала його вдова. Окремі карти вона видавала з видавничою приміткою «Mise au jour chez veuve de Nicolas Vischer». Пізніше

майстерня перейшла до Петера Шенка II (Peter Schenk II), який публікував карти майстерні Вісшерів зі своєю видавничою приміткою «nunc apud Petrum Schenk Junior».

На картографічну майстерню Вісшерів працювали такі відомі гравери як А. Ґос (A. Goos), 7. (G. Gouwens), А. Гоґенбом (A. Hogenboom).

1657 р. Клаас Янсзон Вісшер (Ніколас Йоанніс Вісшер; Claes Jansz Visscher; 1587—1652). **Піскатори**. 1657 р. в Амстердамі, видано одну із ранніх карт Угорщини «Totius Regni Hungariae...» голландського гравера й друкаря Клааса Янсзона Вісшера.

Мапа була опублікована вже після смерті автора, його сином Ніколасом. Вона охоплює Центральну, Південно-Західну і Західну Україну. Дану карту брали за основу багато картографів, що допомогло зберегти обриси України на численних версіях карт Угорщини. Ця мапа має прямий зв'язок з Картою Радзивілла: за аналогією з нею, центральноукраїнські землі позначені там як «Volynia ulteririor, quae tum **Vkraina** tum Nis ab altis vocitatur» (Східна Волинь, яку називали також Україною і Низом), хоча щодо Угорщини Україна беззаперечний верх. На мапі позначено Podolia (Поділля).

1660 р. «**Mortier»**, видавнича фірма в Амстердамі, опублікувала карту «**UKRAINAE** PARS, quae PODOLIA PALATINATUS Vulgo dicitur» (Частина України, Подільське воєводство). Мапа складена Бопланом. Вперше карта була опублікована 1650 р. у Руані (Франція).

Видавнича фірма "Mortier", а пізніше з 1721 р. як "Covens & Mortier" діяла де-юре в 1685-1866 роках. Хоч друкувати карти, не реєструючи бізнес, Мортьє почали з 1650-1660-х років. Отже, одним з головних напрямків видавничої фірми було друкування карт. Заснували цей бізнес два брати – П'єр і Давид Мортьє, книготорговці з Парижа. **Мортьє Пітер (П'єр)** (Mortier Pieter, Pierre; 1661-1711), амстердамський видавець французького походження. 1681-1685 рр. жив і працював у Парижі. Після смерті П'єра в 1711 р., його вдова продовжувала бізнес чоловіка, поки не виріс їх син **Корнель Мортьє** (Cornelis Mortier; 1699-1783). Корнель почав співпрацювати зі своїм зведеним братом **Йоханесом Ковенсом** (Covens Johannes; 1697-1774). З їх прізвищ і походить назва видавничого будинку **"Covens & Mortier" (1721).** Після смерті Й. Ковенса I (1774) його бізнес продовжив син **Йоханес Ковенс II** (1722-1794). 1778 р. назву фірми змінено на **"J.Covens & Zoon**.". Після смерті Йоханеса Ковенса II видавничим домом керував його син **Корнель Ковенс** (Cornelis Covens; 1764-1825). Він взяв до себе, у свій видавничий бізнес**, Мортьє П'єра IV**, правнука Мортьє П'єра I. Ім'я було з 1794 р. по 1866 р.**"Mortier, Covens & Zoon.".** Протягом свого існування фірмою було видано безліч різних мап, атласів, портоланів. Зокрема уточнені і перевидані атласи Нікола Сансона, мапи Йоганна Янсоніуса, Фредерік де Віта та ін. Під керівництвом спадкоємців Й. Ковенса і К. Мортьє фірма проіснувала до 1866 р.

У 1730, 1733, 1742 рр. і т. д., в Амстердамі, фірма перевидавала мапу 1706 р. французького географа та картографа Гійома Деліля (Guillaume

Delisle; 1675-1726) “Carte de Moscovie». Карта видавалася як цілою так і частинами під назвами: “Partie Meridionale de Moscovie” та “Carte de Moscovie”. На цих картах присутні написи **Ukraine pays des Cosaqyes** (Україна земля (країна) козаків), **«Cosaques Zaporoski»** (Козаки Запорозькі).

1740, 1742, 1744 рр. і т. д., в Амстердамі, “Covens & Mortier” видавала ще одну карту Г. Деліля «Theatre de la Guerre Dans La Petite Tartarie La Crimee La Mer Noire». Карта присвячена подіям і системним змінам політичного ландшафту Європи та Росії середини XVIII ст. Вона продовжує традиції, започатковані Бопланом і Сансоном. На карті ще присутні домінантні позначення **Ukraine pays des Cosaqyes** (Україна земля (країна) Козаків), **«Cosaques Zaporoski»** (Козаки Запорозькі), Дике поле.

1660 р. П’єр Дюваль (Pierre Duval; 1619 - 1683), французький географ та картограф, племінник та учень іншого знаменитого французького картографа Нікола Сансона, якого прозвали «батьком французької картографії», видав у Парижі мапу “Les Royaumes du Nort ou Sont principalement les Estats de la Couronne de Pologne…”. Формат – 54,5 × 39,5 см. Неодноразово мапа перевидавалася, зокрема в 1662, 1666, 1677 рр. і т. д. Між р. Пд. Буг та р. Дніпро на мапі напис – **UKRAINE**.

1666 р. Карта – «NOUVELLE ET EXACTE DESCRIPTION DU ROYAUME DE POLOGNE & DES ESTATS QUI EN DEPENDENT» (Нова й докладна карта Польщі й залежних держав). Видавець – Жерар Жолєн I (Gérard Jollain I), масштаб бл. 1:2 800 000, мова – французька та латинська. Карта створена на основі карти Г. Боплана «Regni Poloniae» 1652 р. Територія вздовж правого і лівого берегів Дніпра названа Україною (**Vkraine**), в районі Дніпровських порогів подано підпис **Cosaqves** (Козаки). Пунктирними лініями позначені державні кордони Польщі з Трансільванією *(Transilvanie),* Угорщиною *(Hongrie),* Молдавією *(Moldavie),* Московією *(Blanche Russie ov Moscovie),* Пруссією (Royale Presse) та межі воєводств і земель. Південна Україна – Очаківська Тартарія (*Oczackou Tartares*), Буджак (*Budziak*) та Перекопська Тартарія (*Precopense ov Petite Tartane*).

1667 р. П’єр Дюваль. Нікола Сансон. Карта – «LES ROYAVMES DV NORT OU SONT PRINCIPALEMENT LES ESTATS DE LA COURONNE DE POLOGNE. A MONSEIGNEUR MONSEIGNEUR MESSIRE IEAN-IACQVES DE MESMES, COMTE D’AUAUX, ETC. PARSON TRES HUMBLE ET TRES-OBEISSANT SERUITEUR P. DV VAL GEOGRAPHE DU ROY» (Північні королівства або зображення земель Польської Корони. Його величності панові Жан-Жаку де Месму, графу д’Аво від його слухняного і покірного слуги, королівського географа П. Дюваля). Видавець – П’єр Дюваль, масштаб бл. 1:3 700 000, мова – французька та латинська. Карта створена на основі карти Г. Боплана «Regni Poloniae» 1652 р. Землі в межиріччі Південного Бугу (Bog R.) і Дніпра (Nieper R.) позначені як Україна (**Ukraine**); північніше підпису Україна – підпис **Cofaques** (Козаки).

Українські історико-географічні землі (у складі Польського королівства) представлені Поліссям (Polesie), Волинню (Volhinie), Покуттям

(Pekutie), Поділлям (Podolie), Чорною (Russie Noire). Теперішня Росія позначена як Московія. (Moscovié).

1679 р. П. Дюваль видав карту "POLONIÆ Regnum". На мапі напис – **UKRAINE** (охоплює Лівобережжя та Правобережжя).

Про П'єра Дюваля відомо, що народився він у 1619 р. в м. Аббевіль (Abbeville), що розташоване на півночі Франції. 1650 р. отримав титул Королівського географа. 1658 р. П. Дюваль склав карти Франції та її провінцій і написав до своїх карт «Description de la France ou Géographie françoise» (Опис Франції і французька географія). П'єр Дюваль був упорядником атласу "Geographiae universellis" (Загальна географія). Атлас був надрукований у Нюрнберзі 1682 р. видавцем Йоганном Хоффманном (перевидавали у 1691 р., 1694 р.). У цьому атласі опублікована мапа П. Дюваля "Taurika Chersonesus". На мапі зображено Україну, Крим і Чорне море. Карта виконана у техніці мідерит з ручним розфарбуванням. Формат аркуша: 12,5 × 13,5 см, формат карти: 10,1 × 12,4 см.

Найвагомішою працею П. Дюваля вважається збірний атлас "Cartes geographiques methodiquement ...", зібраний із мап відомих голландських і французьких картографів XVII ст. і невеликої кількості карт самого П. Дюваля. Видавався у 1667 р., 1684 р.

1661 р. в Парижі побачило світ видання «Le Monde ou la Geographie Universelle» з мапами країн Європи, Азії, Америки та Африки, яке перевидавалося багато разів аж до 1712 р. Карти були складені на основі мап Н. Сансона.

В тій же Бібл. (Париж. – А. Б.) є знаменитий глобус Корнеліуса, зроблений в 1660-1670 р. На цім глобусі територія по обидва боки Дніпра має надпис великими літерами «**Ukrania**» (Україна), включаючи в себе Волинь і Подолію. Московію названо Московією. Сумежжя між Московією і Нагайською Татарією має надпис невеликими літерами: «**ocraina**» — се окраїна Московської Держави на схід і північ од Слободської України, що нині зветься Харківщиною. З цих надписів видно, що географи ясно уявляли собі ріжницю між словами: Україна і окраїна. В тій же Бібл. в польськім відділі переховується географічна карта невідомого автора, зроблена в 1646 році. На ній територія по обидва боки р. Дніпра має надпис: «Ukraine» (Україна). Карта географа Дюваля, видана в Парижі в 1669 р. (Арх. 2075), як сказано в заголовному надпису, се карта «Польського королівства і держав, які од його залежать». В числі сих держав показана Україна, територія якої по обидва боки р. Дніпра має надпис: «ukraine»» (Україна). Польща на ній названа Польщею, а Московія — Московією. Карта голландського географа Фредеріка де Вітт, видана в Амстердамі між 1665-1680 р. і хорониться в отд. Бібл. «Polognee», 1613. На сій карті територія по обидва боки Дніпра має надпис: **«Ucrainia»** (Україна). В тім же отд. Нац. Бібл. за N 1618 зберігається англійська карта Мордена, датована 1700 р., але-ж складена значно раніше. В англійськім заголовкові її названо картою «штатів» (держав) Великої Польші, якими названо Польське королівство, Литву, «Україну». На карті територія по обидва боки Дніпра має

надпис: «Ukraine» а нижче: «the Zaporovia lands» (Україна і Землі Запоріжські) [*Сергій Шелухін. Назва України: з картами. 1921*].

1660-ті рр. Вільгельм Пфан (Wilhelm Pfann) видав мапу **«Vkraine»** (Україна).

1670 р. Карел Аллард (Carel Allard, 1648 —1709), голландський картограф, син **Уго Алларда**, доопрацював і переробив карту батька «Nova totius Regni Poloniae, Magnique Ducatus Lithuaniae, cum suis Palatinatibus ac Confiniis» та видав її під назвою "Regni Poloniæ, Magni Ducatus Lithuaniae...," (Польща, Велике князівство Литовське...). Ця карта неодноразово перевидавалася, з доповненнями та змінами, зокрема в 1696, 1697, 1703, 1705 рр. і т. д. Назва **Ukraina** (**Україна**) накладається на назву ***Russia Rubra*** (Червона Русь), охоплює Правобережну та Лівобережну Україну.

1695 р. Карта — «Accuratissima Europae Tabula Multis Locis». Видавництво Амстердам. Назва **Ukraina** (**Україна**) охоплює Правобережну та Лівобережну Україну. На карті позначено українські історичні землі: RUSSIA RUBRA (Червона Русь (Західна Україна), від м. Люблін до Покуття), PODOLIA (Поділля), Volhynie (Волинь), Polesia (Полісся), Pokutia (Покуття). Південна Україна – Дике Поле (**Dzike Polie**).

1670 р. Фредерік де Віт (Frederick de Wit; 1629/1630–1706), нідерландський картограф, гравер і видавець. Відомі син і онук Фредеріка де Віта, що носили те ж ім'я. 1648 р. Фредерік де Віт переїхав з м. Гауда (провінція Південна Голландія) в Амстердам, в цьому ж році відкрив видавничу майстерню під назвою «De Dry (3) Crabben» і магазин (з 1654 р. назва – «De witte Pascaert»). Перше картографічне зображення, які Фредерік де Віт вигравіював, був план Гарлем, який був присвячений до 1648 р., а в 1649 р. вигравіював карти міст Лілль та Турне, які з'явилися в ілюстрованому атласі фламандського історика Антоніус Сандеруса. Перші його карти – детальне переопрацювання карт Н. Вісшера старшого (N. Visscher I). 1670 р. разом з сином Фредеріком (Frederick de Wit) видав атлас «Nieut Kaert-boeck vande XVII Nederlandse provinci». 1690 р. опубліковано збірний «Atlas», який містив карти батька і сина де Вітів, а також карти Я. Янсона, В. Гондія, Ґ. Меркатора, Х. Аларда та ін.

Після припинення діяльності картографічних видавництв Яна Віллема Блау і Йоганна Янсоніуса (Яна Янсона) він купив на аукціонах їхні гравіювальні дошки і таким чином зміг видати багато карт, планів і панорам. Його роботи характеризувалися високим рівнем гравіювання і розмальовки. Вони були популярні в той час і послужили матеріалом для багатьох перевидань. Віт старший виготовляв сухопутні та морські карти, а також величезні настінні карти світу.

1698 р. майстерню очолив Фредерік де Віт, математик і картограф за освітою, який видавав карти батька з деякими змінами та збірні атласи. Протягом 1680-1690 рр. він видав два атласи з планами і видами міст Бельгії.

1670 р. Карта – «Regni Poloniae et Ducatus Lithuaniae Voliniae Podoliae Vcraniae Prussiae Livoniae, et Curlandiae» (Карта Речі Посполитої, князівства

Литовського, Волині, Поділля, України, Прусії, Лівонії та Курляндії). Основою для створення карти стала карта Н. Сансона «Estats de la Couronne», опублікована в Парижі 1655 р. Масштаб бл. 1: 2 800 000; мова – латинська та німецька На цій карті територія по обидва боки Дніпра має напис Vkrania (Україна). Назва Vkrania накладається на назву Volhynia. Написи назв Україна, Волинь, Поділля в заголовку карти не збігаються з написами на карті. Територія України позначена на мапі шрифтом великого розміру, що свідчить про увагу автора до цих територій. Західна Україна на карті – Червона Русь (RUBRA RUSSIA) в межах якої виділено Покуття (POKUTIA). У межиріччі Дніпра та Інгульця (Ingulet Maly flu.) подані написи про Дике поле (**Dezike Polie** sive Campi Deferti et Inhabitati) та землі Козаків Запорозьких (**Cofac Zaporovié**). Карту неодноразово перевидавали 1675, 1680, 1685, 1689, 1690, 1700, 1710 рр. і т. д.

На картах 1690 та 1700 рр. видання з'являється поділ України між Польщею та Московією по Дніпру, можливо, це трапляється вперше. На карті 1690 р. вперше в картографії у підписі Польщі було вжито термін "республіка".

З'явиться поділ наступного разу на карті **Жана-Батиста Нулена (1704**) "L'Europe Dressee Sur les Nouvelles observations faites en toutes les parties de la Terre Rectifiee…" (Європа…), а також на карті «Estats de la couronne de Pologne…» (Коронні польські землі…, 1731 р.) Нікола де Фера, але вже на карті 1737 р. у нього ж зникне.

1680 р., в Амстердамі, Фредерік де Віт видав 5 версій цієї карти (в різних кольорах). Формат – 19,37 × 22,44 дюйма / 56 × 48 см.

1672 р. Гійом Сансон та Юбер Жайо.

Гійом Сансон (Guillaume Sanson; 1633—1703), французький картограф, син картографа Нікола Сансона, народився в Парижі. Після смерті батька в липні 1667 р., Гійом продовжив його справу. За успіхи в картографуванні був призначений географом французького короля. В основному відомий картами Європи й Африки. Г. Сансон працював у партнерстві з Юбером Жайо, з яким перевидавав окремі карти й атласи батька, зокрема «Atlas François», перше видання якого вийшло в Парижі у 1695 р. і перевидавалося багато разів аж до 1719 р., та «Atlas Nouveau» (Париж, 1681).

1671 р.* Юбер Жайо *отримав виключне право на публікацію всіх карт Сансонів.

Повна оригінальна назва карти – «Les Estats dela Couronne de Pologne, subdivises en leurs Palatinats, qui comprennent Le Royaume de Pologne, Le Grand Duche de Lithuanie, Le Duches de Prusse, Mazovie, Samogitie, Les Provinces de Volhynie, et de Podolie, ou est compris **L'Ukraine ou Pays des Cosaques**» (Землі Корони Польської, розділені на воєводства, які охоплюють Королівство Польське, Велике Князівство Литовське, князівства Пруссія, Мазовецьке, Самоготія, Провінції Волинь і Поділля входять в Україну або в Країну Козаків). Масштаб карти 1:1 900 000. Мова французька.

Центральне Право- і Лівобережжя назване Україною, або Країною Козаків (**Ukraine ou Pays des Cosaques**), в межиріччі Інгульця (Itigulet Maly R.) і Дніпра позначене **Дике поле** (Dzike Polie ou Campagnes Defertes et Inhabitées).

В околицях Кодака (Kudak), напис про розташування порогів (Porowys de Nieper), нижче за течією зображені пороги з написом про місця перебування **козацького війська** і зберігання скарбниці (Ifles ou est la Cache ou le Trésor de l'Armée **des Cosacques**). Від місць татарських переправ на Дніпрі відходить **Чорний шлях** (Czarny flack, Chemin que fuiuent les Tartares pour entrer en Pologne), що проходить через Нижнє та Верхнє Поділля аж до Львова, та його відгалуження — **Кучманський шлях** (Kusmanski flack), який пролягає через Кам’янеччину та Брацлавщину. На Лівобережжі, від Дніпровських порогів на північ до Вязьми (Wiasma), пролягає **Муравський шлях** (Morawsky fzlak Chemin que suiuent les Tartares pour en trer en Moscovie) [*Вавричин М. Україна на стародавніх картах (середина XVII – друга половина XVIII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович // К.: ДНВП “Картографія”, 2009. – 224 с.*].

Українські етнічні землі представлені Поліссям (Polesie); Волинню (Volhynie), що поділяється на Верхню Волинь (Haute Volhynie) з Луцьким (Palatinat de Lufuc) і Київським (Palatinat de Kiow) воєводствами та Нижню Волинь (Basse Volhynie); Поділлям (Podolié), що поділяється на Верхнє Поділля (Haute Podolie), яке охоплює Кам’янецьке воєводство (Palatinat de Kameniec), та Нижнє Поділля (Basse Podolie), що охоплює Брацлавське воєводство (Palatinat de Braclaw). На заході виділена Чорна Русь (Russie Noire). В її межах зображені Холмське (Palatinat de Chelm), Белзьке (Palatinat de Belz) та Львівське (Palatinat de Lemberg) воєводства та Покуття (Pokutie). На сході українські історико-географічні землі представлені Чернігівським (Duché de Czernihow) та Новгород-Сіверським (Duché de Novogorod Sewierjki). У Причорномор’ї показані ***Тартарія Буджацька*** (Tartares de Budziak) та ***Очаківська*** (Tartares d'Oczakow) у складі Османської імперії.

Ця карта була виготовлена на замовлення монсеньйора Луї де Фрасуа (1661-1711), дофіна і наслідного принца Франції, сина короля Людовика XIV з династії Бурбонів. Карта виготовлена на основі більш ранніх карт Нікола Сансона. Неодноразово перевидавалася (до 1806 р.).

1672 р. Гійом Сансон та Юбер Жайо.

Карта – «LE ROYAUME DE HONGRIE, ET LES ESTATS QUI EN ONT ESTÉ SUJETS, ET QUI SONT PRESENTEMENT LA PARTIE SEPTENTRIONALE DE LA TURQUIE EN EUROPE. TIRÉ LES MEMOIRES LES PL.’ NOUUEAUX. PAR LE Sr. SANSON, GEOGR. ORD." DU ROY» ([Карта] королівства Угорщина і країн, які входили до нього, а тепер складають північну частину Туреччини у Європі. Виконана королівським географом паном Сансоном за найновішими даними). Мова карти – французька та латинська.

Центральне Правобережжя та Лівобережжя назване Україною, або Країною Козаків (**Vkraine ou Pays des Cosaques**); в межиріччі Інгульця (Ingulet Maly R.) і Дніпра позначене Дике поле (**Dzïke Polie ou Campagnes Desertes et Inhabitées**).

Українські історико-географічні землі представлені Волинню (Volhynie), Поділлям (Podolié), Чорною Руссю (Russie Noire) у складі Королівства Польського і названі його прикордонними землями (Frontières des Estats de Pologne). У Причорномор'ї — Бессарабією (Bessarabie), Тартарією Буджацькою (Tartares de Bvdziak), Тартарією Очаківською (Tartares d'Oczakow) та Малою Тартарією (Petite Tartarie) у складі Османської імперії; Закарпаттям – у складі королівства Угорщина (ці землі названі християнською Угорщиною (Hongrie Chrestienne).

1674 р. Гійом Сансон. Використовуючи попередній досвід картографування українських земель та спираючись на нові дані, Г. Сансон створив нову політичну карту України та сусідніх держав. Назва мапи – “La Russie Noire ou Polonoise qui Comprend les Provinces de la Russie Noire de Volhynie et de Polodie divisees en leurs Palatinats Vulgairement Connues sous le Nom **D'Vkraine ou Pays des Cosaques**” (Чорна Русь, або Польща, яка охоплює провінції Чорної Русі, Волині, Поділля… відомих під назвою **Україна або Країна Козаків**). Перше видання карти **1674 р.** (Париж). Формат – 42 × 56 см. Карта менш детальна ніж мапа Боплана, зате в ній уточнено й територіальні пропорції, й назви багатьох населених пунктів. На карті добре показано ліси і шляхи. Карта неодноразово перевидавалася.

На мапі позначена Russie Noire (Західна Україна з Холмщиною). Ця помилка буде виправлена Андрієном Сансоном (помер в 1718 р.) лише в **1706 р.** (вже після смерті Г. Сансона) заміною ***Russie Noire*** на ***Russie Rouge*** (Червону Русь).

Назва карти 1706 р. «LA RUSSIE ROUGE ou POLONOISE qui Comprend les PROVINCES DE LA RUSSIE ROUGE de VOLHYNIE et de PODOLIE divisées en leurs Palatinats Vulgairement Connües sous le Nom **D’VKRAINE ou PAYS DES COSAQUES**». Мапа видана в Парижі, масштаб – 1 : 2 000 000. На карті Україна – це Країна Козаків **“Ukraine ou Pays des Cosaques”** (Україна, або Земля (Країна), яка об’єднує Волинь та Східне Поділля. На карті позначені ***Дике Поле*** та ***Чорний шлях***. Чорний шлях сходився (розходився) з 3 гілок в одну основну дорогу. Центральне розгалуження дороги виходило від Таванської переправи. Східна гілка Чорного шляху проходила від переправи Nosokowka. Біля міста Teninka, зліва від гирла Інгульця, західна гілка шляху виходила від переправи Burhunka. Вище за течією Дніпра позначена переправа Cuzcosow, а нижче міста Кодак переправа Budilow.

Написи на мапі: Volhynie (Волинь) – землі від Західного Бугу до Подоння і дельти Дніпра; Podolie (Поділля) — землі північного Придністров`я та Побужжя.

1674 р. Карта – «La Russie blanche ou Moscovie divisée suivant l'estendue des royaumes, duchés, principautés, provinces et peuples qui sont présentement soubs la domination du czar...» (Біла Русь, або Московія). Видавництво Париж, формат – 90 × 59,5 см. Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine des Cosaques** (Україна Козацька), Західна Україна – ***Чорна Русь*** (Russie Noire), Південна Україна – Мала Тартарія.

Біля 1680-1683 рр. Карта –– "ESTATS de la Couronne de POLOGNE". На півночі Правобережжя напис **Ukraine** (Україна).

1703 р. Карта – «Estats de la Couronne de Pologne ou sont les Royame de Pologne, Duches et Provinces de Prusse, Cuiavie, Mazovie. Russie noire &c DUCHES de Lithuanie, Volhynie Podolie &c de **l'Ukraine**».

1674 р. Гійом Сансон та Юбер Жайо. Карта – «L'Europe divisée suivant l'estendue de ses principaux estats subdivisés en leurs principales provinces» (Європа). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine Pays des Cosaques** (Україна земля Козаків), Західна Україна – Чорна Русь (Russie Noire), Південна Україна – Мала Тартарія. Між Рязанщиною і Малою Тартарією – Окраїна (**Okraina**).

1708 р. Гійом Сансон, Юбер Жайо, П'єр Мортьє. Карта **– «**L'Europe…». Опублікована в «Atlas Nouveau...». Перше видання карти – 1681 р. (автор Гійом Сансон). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine Pays des Cosaques** (Україна земля Козаків), Західна Україна – ***Чорна Русь*** (Russie Noire), Південна Україна – Мала Тартарія. Між Воронежчиною, Рязанщиною та Малою Тартарією – **Okraina** (Окраїна). В карті 1681 р. видання назва Україна відсутня.

1708 р. Гійом Сансон, Юбер Жайо, П'єр Мортьє. Карта – «L'Asie…». Опублікована в «Atlas Nouveau...». Між Воронежчиною, Рязанщиною та Малою Тартарією – **Okraina** (Окраїна).

1708 р. Гійом Сансон, Юбер Жайо, П'єр Мортьє. Карта – «La Russie Blanche ou Moscovie…». Опублікована в «Atlas Nouveau...». Перше видання карти – 1674 р. (автор Гійом Сансон). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine Pays des Cosaques** (Україна земля Козаків), Західна Україна – Чорна Русь (Russie Noire), Південна Україна – Мала Тартарія. Між Воронежчиною, Рязанщиною та Малою Тартарією – **Okraina** (Окраїна).

1708 р. Гійом Сансон, Юбер Жайо, П'єр Мортьє. Карта – «Teatre de la Guerre des Couronnes du Nord». Опублікована в «Atlas Nouveau...». Поділля та Волинь позначені як **Ukraine** та **Pays des Cosaques** (Країна Козаків), Західна Україна – Червона Русь.

1708 р. Гійом Сансон, Юбер Жайо, П'єр Мортьє. Карта – «La Mer Mediterranean» (Середземне море). Опублікована в «Atlas Nouveau...». Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна).

1708 р. Гійом Сансон, Юбер Жайо, П'єр Мортьє. Карта – «Le Cours de Danube». Опублікована в «Atlas Nouveau...». Перше видання карти – 1693 р. (автор Юбер Жайо).

Українські історико-географічні землі представлені Чорною Руссю, або Руською землею (Russie Noire ou Ruska Ziemia) з виділеними на її землях Холмським (Le Palatinat de Chelm) та Львівським (Le Palatinat de Luwow) воєводства, Поділлям (Podolie), що охоплює Теребовлянську (Treboula), Кам'янецьку (Kamieniec) та Брацлавську (Bвraclau) землі та Волиню (Volnynie). Землі в межиріччі Дністра (Niester fl.) і Росі (Ros Rio.) названі Україною (**Ukraine**).

1672 р. **Юбер Жайо** (Алексіс Юбер Жайо; Hubert Jaillot; 1632-1712), французький гравер, скульптор, видавець і картограф, упорядник кількох атласів, у тому числі за матеріалами Нікола Сансона та його синів. З 1657 р. жив і працював у Парижі, кінець XVII ст. – початок XVII ст. – на службі у короля Людовика XIV. 1670 р. отримав титул Королівського скульптора (Sculpteur du Roi). Після смерті свого тестя; видавця **Нікола Берея I** (Nicolas Berey I) у 1655 р. і шваґра видавця та гравера **Нікола Берея II** (Nicolas Berey II) купив від овдовілої своєї сестри карти колекції Berey. 1667 р. очолив картографічну майстерню, використовуючи початково плити Береїв. Таким чином, він одержав цінну основу, для майбутньої видавничої діяльності. Створив картографічну фірму "Les Deux Globes" (сини та внуки Жайо забезпечили фірмі процвітання аж до 1781 р.). 1670 р. придбав у Г. Сансона (помер 1703 р.) та Андрієна Сансона (Adrien Sanson; помер 1718 р.) їхні матеріали та виготовив великий атлас «Atlas nouveau contenant toutes les partiers du monde...». ***1671 р. отримав виключне право на публікацію всіх карт Сансонів.***

Початково майстерня Жейо видавала окремі карти у видовженому форматі folio, тільки у 1681 р., у співпраці з Ґ. Сансоном, вийшло перше видання відомого «Atlas Nouveau...» (46 карт). Друге видання 1684 р. (72 карти) і третє видання 1689 р. (80 карт).

Більшість карт в атласі належали Н. Сансону, проте відсутність його прізвища на титульному аркуші спричинилася до хибної версії про авторство А. Ю. Жейо, хоча сам Жейо не мав ні географічної, ні математичної освіти. Створені ним карти були фактично копіями сансонівських карт.

1692 р. атлас (99 карт) Сансона-Жайо був перевиданий в Амстердамі Георгом Колле і П'єром Мортьє (помер 1724) під назвою «Atlas Royal a l'Usage de Monseigneur le Duc de Bourgogne…», атлас мав також, як і у французькому виданні, посвяту герцогу Бургундському; 1696 р. – з 111 картами. У 1707/1708 рр. П'єр Мортьє видав атлас з 168 картами. Пізніші видання Мортьє розширили атлас ще більше – 1708 р. – 200 карт; близько 1721 р. – 300 карт; близько 1735 р. – 400 карт.

Юбер Жайо увійшов у видавничу справу в сприятливий момент. Починаючи з 1668 р. французький король Людовик XIV почав вигравати свої битви. Територія Франції постійно розширювалася. Це сприяло високому

попиту на карти. 20 липня 1686 р. одержав від короля титул Géographe du Roy.

Карти, надруковані в майстерні А. Ю. Жейо, вигідно вирізнялися багатими та ошатними картушами роботи Шарля Сімоно (Charles Simonneau), П'єра Брісара (Pierre Brisart), Франсуа Шово (François Chauveau) та точною різьбою Франсуа Кумартена (François Coumartin) та Луї Кордьє (Louis Cordier).

1672 р. Юбер Жайо в Амстердамі видав мапу по Турецькій імперії "Estats de L'Empire des Turqs en Europe, ou sont les Beglerbeglicz our Gouvernements...", де теж показано українські землі як **VKRAINE OU PAYS DES COSAQUES** (Україна Земля (Країна) Козаків). Мапа неодноразово перевидавалася (1695, 1700 р. і т. д.). Видавали мапу також під назвою "Tabyla Nova Imperii Turkarum..." (дещо видозмінена).

1684 р. Карта – "La Russie Blanche ou Moscovie divisee suivant l'Estendue d**e**s Royaumes, Duches, Principautes, Provinces et Peuples: qui sont presentement sous la Domination du Czar de la Russie, cognu sous le Nom de Grand Duc de Moscovie" (Біла Русь, або Московія…). Карта ця перероблена з мапи Нікола Сансона (1648). Українські історико-географічні землі представлені Поділлям (Podolie), Чорною (Russie Noire), Волинню (Volhynie), Бессарабією (Bessarabie) з Тартарією Буджацькою (Tartares de Bvdziak). Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) показана як **VKRAINE PAYS DES COSAQUES** (Україна Земля (Країна) Козаків). Написи VKRAINE та Volhynie на карті розміщені паралельно і займають одну територію. На півночі Лівобережжя подано межі Чернігівського (Duc de Czernihow) та Новгород-Сіверського (Duché de Novogorod Sewieski) князівств.

На схід від VKRAINE, між Воронезьким (Worotin) і Рязанським (Rezan) князівствами, вказана **Okraina** (Окраіна), що відповідає землям донських козаків. Карта охоплює Східну Європу, Європейську частину Московщини та частину Центральної Азії. Карта неодноразово перевидавалася. Входила до багатьох сансонівських атласів, опрацьованих Ю. Жейо, що видавалися в Парижі у кінці XVII ст. В атласах початку XVIII ст. (1702, 1710) карта друкувалася без змін у зображенні географічного простору.

1693 р. Карта – "LE COURS DU DANVBE DEPUIS SA SOURCE IUSQU'A SES EMBOUCHURES DRESSÉ SUR LES MEMOIRES LES PLUS NOUVEAUX DU P. CORONELI ET AUTRES PAR LE S'. SANSON. PRÉSENTÉ A MONSEIGNEUR LE DAUPHIN. A PARIS CHEZ H. IAILLOT." (Русло Дунаю від витоків до гирла, подане паном Сансоном за новими даними П. Коронеллі та інших. Представлене монсеньйорові дофіну Юбером Жейо в Парижі). Видавництво Париж. Масштаб бл. 1: 1 000 000; мова – французька. Українські історико-географічні землі представлені Чорною Руссю, або Руською землею (Russie Noire ou Ruska Ziemia) з виділеними на її землях Холмським (Le Palatinat de Chelm) та Львівським (Le Palatinat de Luwow) воєводства, Поділлям (Podolie), що охоплює Теребовлянську (Treboula), Кам'янецьку (Kamieniec) та Брацлавську (Braclau) землі та

Волиню (Volnynie). Землі в межиріччі Дністра (Niester fl.) і Росі (Ros Rio.) названі Україною (**Ukraine**).

Прямокутний картуш прикрашений алегоричними постатями, військовою амуніцією та портретами угорського короля Йосифа (Ioseph Roy de Hongrie), імператора Священної Римської Імперії Леопольда Ігнатія I (Leopold Ignace I, EMP. Des Romains), папи Інокентія XII (Innocentius XII), польського короля Яна III (Jean III Roy de Pologne), баварського князя Максиміліана Еммануеля.

Під нижньою рамкою, в окремих однолінійних рамках, — плани п'яти міст-фортець з короткими нотатками про їхню історію: Вараждін *(Varadin),* Надьканіжа *(Canise),* Тімішоара *(Temeswar),* Сегед *(Sigeth ou Zigeth),* Белград *(Belgrade)* та карта околиць Константинополя та протоки Босфор.

1684 р.

Вперше карта була видана в 1688 р., у Венеції, **Вінченцо Марія Коронеллі** під назвою «Le Cours du Danube, Depuis sa source, Iusqu'a ses Embouchures ou sont partie de l'Empire d'Allemagne; et des Estats qui ont esté ou sont encore de l'Empire des Turcs en Europe; Avec Partie des Estats de la Ser.me Republique de Venise».

1694 р. Карта – "ESTATS DE LA COURONNE DE POLOGNE, PRÉSENTÉ A MONSEIGNEUR LE DUC DE BOURGOGNE. PAR SON TRES HUMBLE ET TRES OBEI/SANT SERVITEUR H. IAILLOT 1696".

Видавництво Амстердам. Масштаб бл. 1:2 300 000 Мова: французька та латинська.

Українські землі представлені Поліссям (Polesie) на півдні Великого Литовського князівства (Grand Duché de Lithuanie), Волинню (Volhynie), що поділяється на Верхню Волинь (Haute Volhynie) з Луцьким воєводством (Palatinat de Lufuc) і Київським воєводством (Palatinat de Kiow) та Нижню Волинь (Basse Volhynie); Поділлям (Podolie), що поділяється на Верхнє Поділля (Haute Podolie), яке охоплює Кам’янецьке воєводство (Palatinat de Катепіес), та Нижнє Поділля (Basse Podolie), що охоплює Брацлавське воєводство (Palatinat de Braclaw). На заході виділена Чорна Русь (Russie Noire). В її межах зображені Холмське (Palatinat de Chelm), Белзьке (Palatinat de Belcz) та Львівське (Palatinat de Lemberg) воєводства. На півдні Чорної Русі лежить Покуття (Pokutie). Східні українські землі представлені Чернігівським (Duché de Czer-nihow) та Новгород-Сіверським (Duché de Novogorod Siwierski) князівствами. У Причорномор’ї — Буджацька орда (Tartares de Budziak) та Очаківська орда (Tartares d Oczakow). Центральна Наддніпрянщина (Право- і Лівобережна) названа Україною, або країною козаків (**Ukraine ou Pays des Cosaques**), у межиріччі Інгульця (Ingulet Maly Flu.) і Дніпра позначене Дике поле (**Dzike Polie** ou Campagnes Defertes et Inhabitées).

На Дніпрі, в околицях Кодака — напис про розташування порогів (Porowys de Nieper), нижче за течією зображені острови з написом про перебування і зберігання на них скарбниці козацького війська (IJles ou eft la Cache ou la Trésor de l'Armée des **Cosaques**). Від місць татарських переправ на Дніпрі відходить ***Чорний шлях*** (Czarny flack Chemin que fuiuent les Tartares pour entrer en Pologne), що проходить через Нижнє та Верхнє Поділля аж до Львова, та його відгалуження — *Кучманський шлях* (Kusmanski fiack), який пролягає через Брацлавщину та Кам’янеччину [*Вавричин М. Україна на стародавніх картах (середина XVII – друга половина XVIII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович // К.: ДНВП “Картографія”, 2009. – 224 с*.].

Перевидана 1696, 1708 р., 1730 р. та ін. (з незначними змінами).

1696 р. Карта – “Nova Imperii Turkarum ...” (Турецька імперія). Видавництво Париж, формат – 44 × 60 см. Українські землі показано як **VKRAINE OU PAYS DES COSAQUES** (Україна Земля (Країна) козаків).

Амстердам був центром картографії та видавництвом карт протягом кількох століть, міські картографічні фірми поширювали свою продукцію по всій Європі, їх карти відрізнялися винятковою якістю виконання відбитків, красою й витонченістю зображень, особливу фантазію майстри-гравери виявляли в химерності декору карт. Саме таким майстром був гравер і видавець П'єр Мортьє, який працював у кінці XVII – першій чверті XVIII ст. Атлас був складений за дорученням французького короля для герцога Бургундії. Карти Сансона-Жайо-Мортьє мали чудову якість, та відрізнялися науковою добротністю, що послужило причиною їх багаторазових перевидань. Мортьє придбав права на карти Сансона, пізніше,

у XVIII ст., вони перевидавалися фірмою «Covens & Mortier» (Ковен і Мортьє). На всіх перевиданнях вказувалися адреса (сигнатура) видавців.

1678 р. Джакомо Кантеллі да Віньола (Giacomo Cantelli da Vignola; 1643-1695), італійський картограф та географ. Карта – “Stati Della Corona Di Polonia Divisa nella sue Principali Provincie e Palatinati ...”. Видавець карти Джованні Джакомо де Россі, гравер Вінцензо Маріотті (Vincenzo Mariotti). Мапа видана у Римі. Формат 16,9 × 22,4 дюйма. На карті напис – **Vcraina o Paese de Cosacchj** (Україна або Земля (Країна) Козаків).

1684 р.

1684 р. Джакомо Кантеллі да Віньола видав ще одну карту із зображенням України – “TARTARIA D EVROPA | ouero PICCOLA TARTARIA | divisa da Giacomo Cantelli da Vignola | ne Tartari Nogai e del Crim, o di Precop Soggetti al proprio Kam. | ne Tartari di Budziack, d'Oczackow, e di Dobruss Soggetti al Turco. | ne Tartari Circassi, e de Mordua Soggetti al Gran Duca di Moscouia | **e nesse Due Vckraine** | una abitata da Cosacchi Tanaiti Soggetti al Moscouita, | L`altra de **Cossachi de Zaporowa**, ora liberi, e gia dependenti dalla Polonia. || Data in Luce da Gio. Giac. de Rossi | dalle Sue Stampe in Roma alla Pace, 1684. | Con Priu. del S. Pont” (Європейська Тартарія або Мала Тартарія…). Видавець карти Джованні Джакомо де Россі. Мапа видана у Римі. Формат – 16,5 × 22 дюйми, масштаб – 1:4 500 000. Середня Наддніпрянщина показана як **Vkraina o Paese de Cosacchi di Zaporowa** (Україна або Земля (Країна) Козаків Запорозьких). На схід від неї вказана ***“Україна або Земля Козаків Донських, залежних від Московії”*** (**Vkraina ouero Paese de Cosacchi Tanaiti Soggetti al Moscouita**). Карта – гравюра на

міді, вигравіювана Франциском Доріа, перевидана Джованні Джакомо де Россі 1692 р. (атлас "Mercury Geografico").

Джакомо Кантеллі да Віньола в 1685 р. отримав посаду придворного географа Франческо ІІ д'Есте, герцога Модени та Реджіо. Кантеллі співпрацював з видатним італійським друкарем і видавцем **Джованні Джакомо де Россі**.

1684 р. Джакомо Кантеллі да Віньола

1686 р. Карта – "Descritione delli Principati della Moldavia, e Valachia tolta de Giacomo Cantelli da Vignola geografo del Serenissmo. Duca di Modena &c da un Esemplare trovato nel Gabinetto del Prencipe di Transilvania; data in Luce da Gio. Giac. de Rossi dalle sue stampe in Roma alla Pace con Priv. del S. P. 1686". Мапа видана у Римі, формат – 42 × 54 см, масштаб – 1:1 740 000. Середня Наддніпрянщина показана як **Parte dell Vkrania ouero Paese de Cosacchi di Zaporowa** (Частина України або Земля (Країна) Запорозьких Козаків), Південна Україна – Дике Поле (**Dzike Polie**) та Тартарія Очаківська. 1692 р. Джакомо де Россі та **Доменіко де Россі (Domenico de Rossi**; 1659–1730) перевидали карту в атласі "Mercury Geografico".

1688 р. Карта – «Russia Bianca o Moscovia ...». Мапа видана у Римі, формат – 21,5 × 17,5 дюйма. Середня Наддніпрянщина показана як **Vcraina o Paese de Cosacchj** (Україна або Земля (Країна) Козаків). На схід від Воронежчини виділена **Ocraina** (Окраїна). Землі Південної України – Piccola Tartaria (Мала Тартарія). На схід від Каспійського моря – Велика Тартарія (Parte Della Gran Tartaria).

1675 р. Якоб Зандрарт (Jakob von Sandrart; 1630-1708), нюрнберзький гравер, картограф, художник і видавець у своїх працях не тільки приділив значну увагу землям України, а й визначив її як окрему територію. Є відомості, які дають змогу стверджувати, що Я. Зандрарт був знайомий з Г. Бопланом і саме від нього почерпнув чимало знань про нашу країну. Крім того, він вчився у Гданську у Вільгельма Гондіуса, який є першим гравером Генеральної карти України (1648) і видавцем більшості основних карт України Боплана.

1675 р. Карта – «Nova totius Regni Poloniæ Mag'nique Ducatus Lituaniæ cum suis Palatinabus ac confiniis Exacta Delineatio per G. le Vasseur de Beauplan..» (Нова карта усього Польського королівства, Великого князівства Литовського разом з їхніми воєводствами та межами. Укладена капітаном і військовим архітектором Г. Ле Вассером де Бопланом). Видавництво Нюрнберг. Карта складена на основі карт Г. Боплана «Nova Totius Regni Poloniae» (1652) та карт Дніпра «Tractus Borysthenis» (1662). Карта Я. Зандрарта у різних варіантах входила у збірні атласи багатьох картографічних фірм кінця XVII—початку XVIII ст., зокрема, Й. Б. Гоманн вмістив її у свій перший великий «Atlas Novus», що вийшов у Нюрнберзі 1712 р. і складався зі 103 карт.

Українські історико-географічні землі представлені Підляшшям (Podlachiæ Pal), Поліссям (Polesia), Верхньою (Volhyniae Citerioris) та Нижньою (Volhyniæ Ulterior) Волинню, які займають Луцьке воєводство; Червоною Руссю (Russia Rubra), що на карті охоплює землі Львівського воєводства (Palatinatus Lemburgienfis), Поділлям (Podolia); Холмським та Белзьким воєводствами; на півночі — Чернігівським та Новгород-Сіверським князівствами. На Чорноморському узбережжі — Буджацькою ордою (Budziak) та Кримським півостровом (Crim) у складі Кримського ханства; Буковиною — у складі Валахії, Закарпаттям — в межах Угорщини.

Територія Брацлавського (Palatinatus Braclavienfis) та Київського (Palatinatus Kijowienfis) воєводств названа Україною (**Ukraina**).

Землі в межиріччі Дністра і Дніпра, а також на лівому березі Дніпра названі Диким Полем (**Campi Deferti**). На Дніпрі, в околицях Кодака (Kudak), позначено цифрами 13 порогів (Porowys du Nieper). Біля островів Таволжанський (Tawolzany o.) і Тавань (Tawan o.) позначені місця великих татарських переправ (Wielka Przeprawa Tatarska), на цьому ж відтинку подано напис про місце козацької військової скарбниці **(Skabnica Woÿfkowa Kofasky**). Від острова Хортиця на північ проведено ***Муравський шлях*** (***Moravsky Slac***) **на Московію.**

Карти **1687 р.** Якоба Зандрарта безпосередньо присвячені Україні та подіям, що відбувалися на її землях у XVII ст.: “Russia Rubra, Podolia, Volhynia et **Ukraina**” (Червона Русь, Поділля, Волинь і Україна), “Die 13 Wasserfalle Des Niepers, Samdt DEnen Zaporowischen Inseln, Und Ausfless In Das Schwarze Meer” (13 Дніпровських порогів із Запорозькими островами та гирлом у Чорному морі), “Театр 12-денної битви Яна III Собеського з турками, татарами і козаками 1672 року”.

На карті “Russia Rubra, Podolia, Volhynia et **Ukraina**” (Червона Русь, Поділля, Волинь і Україна) позначені межі українських земель і воєводств: Львівського (Palatinatus Lempurgienfis), Луцького (Palatinatus Lusucensis), Белзького (Pal[atinatus] Belz[ensis]), Кам’янецького (Palat. Kamieniecki), Київського (Palatinatus Kijoivienfis), Брацлавського (Palatinatus Braclvienfis), Чернігівського князівства (Duc:[atus] Czernichow).

Чітко виділено межі основних українських історико-географічних регіонів того часу відповідно до сформованих назв щодо кожного з регіонів: Червона Русь (Russia Rubra), Покуття (Pokutie), Волинь (Voïhynia), Поділля (Podolia), Україна (**Ukraina**). Напис Ukraina на карті поміщено південніше Києва (охоплює Правобережжя та Лівобережжя).

Фактично, вона є однією з небагатьох робіт, в якій назву Україна внесено в картуш (після праць Боплана кінця XVII ст.). Художніми малюнками на карті зображені Карпатські гори (Montes Carpathy vulgo Krapak).

На карті "Die 13 Wasserfalle Des Niepers, Samdt Denen Zaporowischen Inseln, Und Ausfless In Das Schwarze Meer" (13 Дніпровських порогів із Запорозькими островами та гирлом у Чорному морі) детально позначені всі пороги на Дніпрі. Південна Україна на карті – Дике Поле (**Dzike Polie**). Карта є копією зображення нижньої течії Дніпра на Генеральній карті України Г. Боплана (1660 р.).

Карта "Театр 12-денної битви Яна III Собеського з турками, татарами і козаками 1672 року". Ця карта без заголовка. Мова мапи – латинська та німецька.

На лінії між Львовом і Самбором написи: «Loca hæc a Turcis, Tartans, **Cosaccis** obfefsa (Місце, де здійснювали облогу турки, татари і козаки). В околицях Немирова напис: «hic Tartan in ftagnis fummez clade fugati (Тут, в болоті, всі татари були вражені мечем). Біля Лазів: «Pugna et fuga hoftium» (Битва і втеча ворогів). На карту нанесені всі великі населені пункти Галицької землі: Львів (***Lwow*** ul. Leopolis quae Ruslemburg), Яворів (Jaworow), Любачів (Lubaczow), Перемишль (Przemijsli), Городок (Grodek), Бучач (Buczac), Жидачів (Zydaczow), Калуш (Kalusza), Station Станіславів (Stanislawow), Журавно, Буськ та ін. [Вавричин М. Україна на стародавніх картах (середина XVII – друга половина XVIII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович // К.: ДНВП "Картографія", 2009. – 224 с.].

1690 р. Карта – «Moscoviae seu Russiae Magnae Generalis Tabula qua Lappoinia, Norvegia, Suecia, Dania, Polonia Maximaeq parte Germaniae, Tartariae Turcici imperii, aliaequ Regiones adjacentes fimul oftendentur de nova correcta et edita pe Iacobium Sandrart» (Загальна карта Московії, або Великої Русі, що включає Лаппонію, Норвегію, Швецію, Данію, Польщу, більшу частину Німеччини, Тартарію, Османську імперію та інші прилеглі краї. Видана з новими виправленнями й опублікована Якобом Сандрартом).

Ця карта є удосконаленим переопрацюванням карти Росії «Tabvla Russiae ex autographe...» (Амстердам, 1614) Гесселя Геррітца, яка публікувалася (1635-1640 рр.) в атласах «Theatrum Orbis Terrarum» фірми Я. Блау. На своїй карті Я. Зандрарт повторив помилки Г. Геррітца у географічному зображенні східно-європейських земель та території Причорномор'я. Українські землі на цій карті подані доволі схематично, державні кордони, межі історико-географічних областей позначені невірно.

Українські історико-географічні землі представлені Поліссям (Polesia), Волинню (Volhynia), Україною (**Ukraina**), Поділлям (Podolia), Новгород-Сіверським (Severia) та Чернігівським (без підпису) князівствами у складі Московського царства, Кримським півостровом (Crimea) та Перекопською Тартарією (Tartaria Przecopensis). Межі воєводств та земель на карті не позначені.

По обидва береги Дніпра, від Кодака (Kudak) до гирла річки, зображене Дике Поле (Campi Deferti). Від Приазов'я і аж до Подоння – напис **DIKOIA POLE** (Дике Поле).

1678 р. Джованні Джакомо де Россі (Giovanni Giacomo De Rossi; 1627-1691 рр.), італійський видавець та картограф. Жив і працював у Римі. Видавництво карт розпочав з гравером Дж. Відманом (G. Widman).

Джованні Джакомо де Россі успадкував видавничу справу від свого батька **Джузеппе де Россі** (Giuseppe de Rossi; 1570-1639). Видав атлас "Mercury Geografico", спільно з картографом Джакомо Кантеллі да Віньола, в стилі бароко. В атласі поміщено власні карти Россі, карти Кантеллі, а також карти Сансона і Бодранда (Baudrand) (перше видання –1687 р., друге видання 1692 р.). У першому виданні "Mercury Geografico" було опубліковано 19 карт Джакомо Кантеллі. 1692 р. вийшов другий випуск у двох томах, де було поміщено 150 карт (гравер Антоніо Барбе (Antonio Barbey). В подальшому його син **Доменіко де Россі** (Domenico de Rossi) та його нащадки перевидавали атлас шість разів до 1741 р.

Карта – «STATI DELLA CORONA DI POLONIA DIUISA NELLE SUE PRINCIPALI PROVINCIE, E PALATINATI DA GVGLIELMO SANSONE GEOGRAFO DEL RÈ CHRIST. E DI NUOUO DATA IN LUCE DA GIO; GIACOMO ROSSI, IN ROMA, ALLA PACE, L'ANNO 1678 ([Карта] коронних польських земель з поділом на головні землі й воєводства за Гійомом Сансоном, географом короля всіх християн, яка з'явилася на світ завдяки Джакомо Россі у Римі, Алля Паце, року 1678). Масштаб 1:2 700 000, мова італійська. Карта є переопрацюванням карти Н. Сансона «Estate de la couronne de Pologne», (Париж, 1655).

Південна частина Луцького та Київське воєводства названі Україною, або Країною Козаків (**Vcraina o Paese de Cosacchi**), землі між гирлами Південного Бугу (Bog R.) і Дніпра — Диким полем (**Dzike Polie ouero Deserti**).

Серед багатьох українських етнічних земель показано й Покуття (Pochutia) та Підляшшя (Polachia), що займає Більське воєводство (Palatinato di Bielsk).

1679 р. Ніколас Вісшер старший (Nicolaes Visscher I; 1618–1679), голландський картограф, син Клааса Янсзона Вісшера (Ніколас Йоанніс Вісшер; Claes Jansz Visscher; 1587—1652), видав карту "Tabula nova totius REGNI POLONIÆ. in quo sunt Ducatus et Provinciae Prussia, Cujavia, Mazovia, Russia Nigra, &c. DUCATUS LITHUANIA, **UKRANIA**, &c. in qua Volhynia, et Podolia. cum suis Palatinatibus ac Confinys". Мапа була надрукована в

Амстердамі (це мідна гравюра в чотирьох по-різному забарвлених версіях). Гравюри зроблені з "Карти Королівства Польського" Ніколя Сансона (1655 р.). Мапа виготовлена на високому художньому рівні. Особливо дуже естетично оформлений картуш. Неодноразово перевидавалася, зокрема й у 1690 р. (з доповненнями). Формат карти 42,3 × 55,5 см. На мапі зазначено назву **Ukraine** (Україна**)** саме так, як її використовував Боплан та Сансон. Назва **Ukraine** накладається на назву Volynie, охоплює Правобережну та Лівобережну Україну, від Києва до гирла Дніпра (Чорного моря). На карті топонім **Dikia Pole** (Дике Поле) міститься на лівобережжі Сіверського Дінця.

1680 р. Юстус Данкертс (Justus Danckerts; 1635-1701), голландський гравер, картограф та видавець. Юстус Данкертс працював в Амстердамі. З 1670 р. разом з синами Корнелісом (Cornelis), Теодором (Teodoras), Юстином (Iustinus) та Йоаном (Ioannes) видавав збірний «Atlas», в який, окрім його карт, входили карти К. Алларда, Ф. де Віта, П. Дюваля. Карти, створені Данкертсами, здебільшого були переопрацюваннями карт Я. Блау, Я. Янсона, Ф. де Віта та ін.

Крім виробництва глобусів, яким займався батько, родина Данкертсів загалом виготувала для своїх атласів понад 300 аркушів карт. Особливу увагу вони приділяли політичним кордонам, різноманітним прикрасам та віньєткам.

1680 р. Карта – «NOVISSIMA ET ACCURATISSIMA TOTIUS RUSSIÆ VULGO MOSCOVITE TABULA AIUSTO DANCKERTS» (Новітня докладна карта всієї Росії, яку по-народному називають Московією, Юстуса Данкертса). Видавець: Ніколас Вісшер II (Nicolaes Visscher II). Масштаб бл. 1:5 000 000, мова латинська.

Пунктирними лініями з кольоровими кантами на карті зображені межі князівств та колишніх ханств, які автор називав королівствами, зокрема Сибірське (Siberia Regnum), Астраханське (Regnum Astrachan) та Казанське (Regnum Casan) ханства, що входили до складу Росії, а також кордони суміжних країн. Як окрема адміністративно-територіальна одиниця виділена **Окраїна (Ograina)**, що простягається від східної межі Воротинського князівства (Duc. Worotin) на північний схід і межує з Малою Тартарією (Tartaria Minor), Рязанським князівством (Duc. Rezemiz) та незаселеними землями (**Pole**).

1680 р. Карта – «Accuratissima et maxima totius Turcici Imperii tabula cum omnibus suis regionibus novissima delineatio» (Акуратна і максимально повна карта Турецької імперії). Українські землі представлені Україною (Vkrania) та Поділлям (Podolia). Напис Vkrania охоплює Правобережжя та Лівобережжя.

1692 р. Карта – «Regni Poloniae et Ducatus Lithuaniae, Voliniae, Podoliae, Ucraniae, Prussiae et Curlandiae descriptio emendata per I. Danckerts» (Карта

Речі Посполитої, князівства Литовського, Волині, Поділля, України, Прусії та Курляндії). Карта складена на основі мапи 1675 р. Фредеріка де Віта «Regni Poloniae et Ducatus Lithuaniae Voliniae Podoliae **Vcraniae** Prussiae Livoniae, et Curlandiae» (Карта Речі Посполитої, князівства Литовського, Волині, Поділля, України, Прусії, Лівонії та Курляндії). Формат карти – 48, 4 × 58,3; масштаб біля 1:2 350 000.

Лівобережна Україна позначена як **Vkrainia** (Україна). Назва **Vkrainia** накладається на назву "Volhynia". Написи назв Україна, Волинь, Поділля в заголовку карти не збігаються з написами на карті.

Посередині, під р. Куяльник, позначено місто Хаджибей в транскрипції Koczubi (Кочубей), нинішня Одеса, місто, що веде свою історію з XV ст. Згодом, в 1789 р. в результаті штурму козацько-російськими військами під командуванням Хосе де Рібаса захоплене в Османської імперії Росією і в 1795 р. перейменоване в Одесу. Раніше, Османи, що правили тут 250 років, у свою чергу, захопили це місто у ВКЛ і перейменували його з Коцюбіїва в Хаджибей.

1680 р. Ніколас Вісшер молодший (Nicolaes Visscher II; 1649-1702), видав у Амстердамі карту "Nouvelle Carte geographique du Grand Royaume de Moscovie representant la Partie Meridionale &c. Kupferstichkarte von Visscher" (Нова географічна карта півдня Великого Московського князівства [створена] Вісшером). Карта друкувалася у атласах фірми Вісшерів (Atlas Minor), пізніше - у збірних атласах інших великих картографічних фірм, зокрема у «Atlas Novus» (1712 р.) Й. Б. Гоманна.

Українські історико-географічні землі представлені Поліссям (на карті назване **Руссю Польською** (**Russie Polonoise**), Волинню (Volhynia), Київським (Palatinat de Kiovie) та Брацлавським воєводствами, Чернігівським (Duché et Palatinat de Czernigove) та Новгород-Сіверським (Duché de Severie) князівствами, Ногайською Тартарією (Tartares Nagàis). Запоріжжя та Слобожанщина названі Україною Країною Козаків (**Ukraine Pays de Cosaques**).

На карті 1712 р. біля Полтави (Pultava) знаком у вигляді двох перехрещених мечів і датою 1709 позначене місце **Полтавської битви**, а також землі Слобідської України і Запоріжжя виділені в автономну адміністративну одиницю з козацькою столицею в **Батурині** (**Baturin Capitale de Cosaques**). Південно-східна частина Лівобережжя названа Російською Україною (**Ukraine Russie**). Показано козацькі землі: **Запорозьких козаків (Cosaques Zaporoski)** на Дніпрі; Донських козаків (**Cosaques Donski** ou Czercasses); Гребенських козаків (**Grebenskaia Cosaques**) в Поволжі. Через східні українські землі проходить **татарський шлях на Московію** (Chemin que tiennent les Tartares pour entre en Moscovie).

1681 р. Карта – "MOSCOVIAE seu RUSSIAE MAGNAE Generalis Tabula..." (Карта Московії або Великої Русі...). Українські історико-географічні землі представлені Поліссям (Polesia), Волинню (Volhynia), Поділлям (Podolia), Новгород-Сіверським (Severia) та Чернігівським (без

підпису) князівствами у складі Московського царства, Кримським півостровом (Crimea) та Перекопською Тартарією (Tartaria Przecopensis). Правобережна Україна (Придніпров'я) позначене як **UKRANIA** (Україна), Подоння – як **OKRAINA**.

Східний кордон Московії (MOSCOVIAE) – річки Волга та Об. На схід від річки Об – Тартарія (Tartariae).

Ця карта є удосконаленим переопрацюванням карти Росії «Tabvla Russiae ex autographe...» (Амстердам, 1614) Гесселя Геррітца, яка публікувалася (1635-1640 рр.) в атласах «Theatrum Orbis Terrarum» фірми Я. Блау. На своїй карті Ніколас Вісшер молодший повторив помилки Г. Геррітца у географічному зображенні східно-європейських земель та території Причорномор'я. Українські землі на цій карті подані доволі схематично, державні кордони, межі історико-географічних областей позначені невірно.

Неодноразово він перевидавав карту батька "Tabula nova totius REGNI POLONIÆ. in quo sunt Ducatus et Provinciae Prussia, Cujavia, Mazovia, Russia Nigra, &c. DUCATUS LITHUANIA, **UKRANIA**, &c. in qua Volhynia, et Podolia. cum suis Palatinatibus ac Confinys".

1687 р. Карта – "TOTIUS REGNI HUNGARIAE et adjacentium Regionum TABULA A.o 1687 ob res bellicas inter Christianos et Turcas de novo correcta ac innummeris locis aucta". На карті позначено українські історичні землі: RUSSIAE (Західна Україна), PODOLIA (Поділля), VOLYNIA (Волинь) та **VKRAINA** (Україна) – між Бугом та Дніпром. На карті міститься напис «Volynia ulteririor, quae tum **Vkraina** tum Nis ab altis vocitatur» (Східна Волинь, яку називали також Україною і Низом).

1690 р. Карта – "TABULA NOVA TOTIUS REGNI POLONIÆ IN QUO SUNT DUCATUS ET PROVINCE* PRUSSIA, CUJAVIA, MAZOVIA, RUSSIA NIGRA, &C. DUCATUS LITHUANIA, **UKRANIA**, &C. IN QUA VOLHYNIA, ET PODOLIA. CUM SUIS PALATINATIBUS AC CONFINŸS" (Нова карта всього Польського королівства, до якого входять князівства й землі Пруссії, Куявії, Мазовії, Чорної Русі тощо, Князівства Литовського, **України** тощо з Волинню й Поділлям з їхніми воєводствами й межами). Видавництво Амстердам. Масштаб бл. 1: 2 800 000. Мова карти латинська. Карта є переопрацюванням карти Н. Сансона І «Estats de la couronne de Pologne» 1655 р. Дана карта є копією карти Ніколаса Вісшера старшого 1679 р.

Українські історико-географічні землі представлені Україною (охоплює Право- і Лівобережжя від Києва до Чорного моря (Mare Nigrern); Чорною Руссю (Russia Nigra); Волинню (Volhynia), яка простягається від Полісся (Polesia), включаючи Право- та частково Лівобережжя. Верхньою Волинню (Superior Volhynia) названа територія Луцького воєводства (Palatinatus Lusucensis); Нижня Волинь (Volhynia Inferior) займає землі Київського воєводства (Palatinatus Kiowiensis); Поділля (Podolia) охоплює Кам'янецьке (Palatinatus Kamientecki) та Брацлавське (Palatinatus Braclaviensis) воєводства.

1683 р. Ален Манессон Малле (Alain Manesson Mallet; 1630–1706), французький військовий інженер, географ, картограф, гравер, і викладач математики, який служив при королівських дворах Португалії (1663-1668) і Франції (з 1668), видав мапу **“**Moscovie” (Московія), лист XXVII з “Опису Вселенної” (Description de L'Univers; п’ять томів). Видавництво Париж. Південь України на карті – Дике Поле (**Dikoia Pole**), на південь від нього, на межі з Малою Тартарією, вказано **Ocraina** (Окраїну).

Ще одна його основна публікація – **“**Les Travaux de Mars ou l'Art de la Guerre” (1684) у трьох томах.

1719 р. Карти – “POLOGNE. DE L'EUROPE, FIGURE XXVI” та “POLOGNE. FIGURE XXXIII”. Середня Наддніпрянщина (Правобережна) позначена як Ucraine (Україна). На картах позначено українські історико-географічні землі: Russie (Русь) – територія Західної України, Podolie (Поділля) та Volhynie (Волинь). Карта була складена і видана в 1683-1685 рр., але на ній була відсутня назва Україна.

1683 р. Вільям Беррі (William Berry; 1639–1718), англійський книгорозповсюджувач, географ та гравер видав у Лондоні карту “Poland Subdivided according to the Extent of its severall Palatinates... Dedicated To the most serene and most sacred majesty of Charles II...”. Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) показана як **VKRAINE or the Counry of the COSAQUES** (Україна Земля (Країна) Козаків). Написи **VKRAINE** та Volhynie на карті розміщені паралельно і займають одну територію. Західна Україна – ***Чорна Русь (Black Russia)***. Південна Україна позначена як Дике Поле (**Dzike Polie**). На карті показано ***Чорний шлях (Czarny slack)*** – стародавній розгалужений торговельний шлях, яким користувалися тюркські народи Північного Причорномор'я для перекочівлі з Лівобережної України на Запоріжжя (Січ), Поділля, Галичину. Чорний шлях починався з Перекопського перешийка і йшов на північ, через запорозькі степи, на верхів'ях річок Інгула, Інгульця і Тясмину, повертав на захід та розгалужувався на декілька шляхів.

Найактивніший період наукової діяльності Вільяма Беррі – приблизно з 1670 р. по 1703 р. Він виправив та вніс зміни до набору карт Ніколя Сансона, який часто називався "Англійською колекцією Сансона". Вони були дуже рідкісні й дуже популярні. Через сильну голландську школу картографії у XVI-XVII ст. мало хто з англомовних картографів досяг високого рівня майстерності. В. Беррі був винятком, складаючи карти, які конкурували б з точністю та красою з великими голландськими картографами.

1688 р. Вінченцо Марія Коронеллі (Vencenzo Maria Coronelli; 1650-1718), венеціанський історик та географ, генерал ордену міноритів видав карту «Le Cours du Danube, Depuis sa source, Iusqu’a ses Embouchures ou sont partie de l’Empire d’Allemagne; et des Estats qui ont esté ou sont encore de l’Empire des Turcs en Europe; Avec Partie des Estats de la Ser.me Republique de Venise» (Русло Дунаю від витоків до гирла…). Українські історико-географічні землі представлені Чорною Руссю, або Руською землею (Russie

Noire ou Ruska Ziemia) з виділеними на її землях Холмським (Le Palatinat de Chelm) та Львівським (Le Palatinat de Luwow) воєводства, Поділлям (Podolie), що охоплює Теребовлянську (Treboula), Кам'янецьку (Kamieniec) та Брацлавську (Braclau) землі та Волиню (Volnynie). Землі в межиріччі Дністра (Niester fl.) і Росі (Ros Rio.) названі Україною (**Ukraine**).

Карту прикрашає великий алегоричний картуш, в якому поміщені всі монархи, чиї королівства перетинає Дунай (від його джерела (у Шварцвальді, Німеччина) до його гирла (Чорне море, в сучасній Румунії).

1688 р. Карта – «Russia Bianca o Moscovia ...». Мапа видана у Римі, формат – 21,5 × 17,5 дюйма. Середня Наддніпрянщина показана як Vcraina o Paese de Cosacchj (Україна або Земля (Країна) Козаків). На схід від Воронежчини виділена Ocraina (Окраїна). Землі Південної України – Piccola Tartaria (Мала Тартарія). На схід від Каспійського моря – Велика Тартарія (Parte Della Gran Tartaria).

1690 р. Карта – «L'Asie selon les memoires les plus nouveaux dressée». Правобережжя та Лівобережжя з Києвом позначені як **VKRAINE ou PAYS DES COSAQUES** (Україна або Земля (Країна) Козаків). Назва **OKRAINA** (Окраїна) вжита стосовно Задоння й Рязанщини — московського порубіжжя. Московська (MOSCOVIE) Окраїна до України не має жодного відношення, і, навпаки, Козацька Україна не визначається як чиясь окраїна чи креси (KRESY).

1690 р. «L'Asie selon les memoires les plus nouveaux dressée»

Гравер карти – француз **Жан-Батист Нолен** (Jean-Baptiste Nolin; 1657-1708).

1690 р. Карта – «Parte Orientale Dell' Europa, Descritta, e Dedicata Dal P. Cosmografo Coronelli All Illustrissimo, et Eccellentissimo Signore Giovanni da Mula, Senatore amplissimo Nella Serenissima Republica de Venetia», видана у Венеції. Між Тартарією і Рязанщиною – **UKRAINA** (Україна).

На карті показано історико-географічні українські регіони: Волинь (Volinia) (простягнулась від р. Прип`яті до Причорномор`я та Сіверського Дінця, включаючи все Середнє Подніпров`я; теперішні Волинська, Рівненська, Житомирська, Хмельницька, Київська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Дніпропетровська, Донецька області); Поділля (Podolia) (територія Північного Придністров`я та Середнього Побужжя; теперішні – Тернопільська, Хмельницька, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська області), ***Чорна Русь*** (Russia Negra) (територія Прикарпаття та Холмщини; теперішні Львівська, Івано-Франківська області); Полісся (Polesia) (землі у верхів`ях річки р. Прип`ять, навколо Шацьких озер; нині частина Польщі, Білорусі, Волині; теперішня Волинська область); Бессарабія – теперішні Одеська, Миколаївська області; Новгород – теперішня Чернігівська область; Тартарія – теперішні Донецька, Запорізька, Херсонська області та Крим.

Мапа неодноразово перевидавалася (1691 р., 1692 р. і т. д.).

1695 р. Карта – "Polonia parte Orientale", видана у Венеції. Правобережна та Лівобережна Україна позначені як **UKRAINA PAESE COSACCHJ** (Україна або Земля (Країна) Козаків). На схід від Дніпра – Дике Поле (**Dzike Polie**). Позначено фортецю Кодак з написом, що її взяли козаки в 1648 р. На карті позначено ***Чорний шлях***.

У період української визвольної війни, 1 жовтня 1648 р., після 4-х місячної облоги, Кодак був взятий за наказом Богдана Хмельницького (який за переказом влучно висловився на адресу цієї фортеці: «Manu facta manu distruo» («руками створене руками й руйнується») козацьким загоном під командуванням полковника Максима Нестеренка (за іншою версією — полковника Ніжинського полку Прокопа Шумейка) та перетворений на опорний пункт українського козацького війська.

Вінченцо Марія Коронеллі займався головним чином космографією. Виготовив у Парижі, за дорученням короля Людовика XIV, земний і небесний глобуси, які досі зберігаються в Паризькій національній бібліотеці.

1689 р. Жерард ван Шаген (Gerard van Schagen; 1642-1724), гравер та картограф з Амстердама, опублікував карту "Europa". На схід від Бєлгорода напис – «**OGRAINA**» (Окраїна). Приазов'я позначено як Дике Поле (**Dikoia Pole**). Українські землі в складі Речі Посполитої – Червона Русь (Russia Rubra), Волинь (Volinia), Поділля (Podolia).

Це одна із перших карт, які були створені після "Вічного миру" 1686 р.

"Вічний мир" – договір між Московією та Річчю Посполитою, підписаний 6 травня у Москві. Укладений в результаті складних польсько-московських переговорів, які розпочалися в лютому 1686 р. Його текст підтверджував домовленості Андрусівського договору (перемир'я) 1667 р.

про розподіл сфер впливу над Україною. Згідно з договором, уся територія Лівобережної України мала залишатися під зверхністю московського царя. Річ Посполита остаточно відмовлялася від Києва з навколишніми землями. Над більшістю земель Правобережної України (Київщина, Волинь, Сх. Поділля) закріплювалася зверхність польського короля.

1689 р. Карта – "Nova totius TERRARUM ORBIS..." (Карта світу). На мапі українські землі показано ще до «Вічного миру». З українських міст - Київ; українські землі в складі Польщі (Polonia); Південна Україна – Мала Тартарія; теперішня Росія - Московія (Moscovia).

1690 р. Петер Шенк старший (Petrus Schenck; 1660–1711), німецький картограф, гравер та видавець видав карту "La Russie Blanche ou Moscovie Divisee Suivant l'Estendue Des Royaumes, Duches, Principautes, Provin.ces et Peuples qui sont Presentement soubs la Domination Du Czar de La Russie Cogneu Soubs le Nom de Grand Duc de Moscovie" (Русь Біла, або Московія), Амстердам. Частина Слобожанщини (Бєлгородщина і аж до верхів'я Дону) позначена як **Ocraina** (Окраїна). Pole (Поле) виділено в окремий регіон. На карті містяться написи – Siberie (Сибір), Grande Tartaria (Велика Тартарія) – землі на схід від Каспійського моря, Мала Тартарія (Південь України), тартари мордовські, тартари черкескі (на Кубані).

1700 р. Карта – "ESTATS DE POLOGNE Subdiveses suivant l'estendue des PALATINATS». Видавництво Амстердам, формат 464 х 582 см (у трьох різнобарвних варіантах). Карта є копією карти Ніколя Сансона. Була опублікована в «Atlas Contractusiveive Mapparum Geographiacarum». Правобережжя та Лівобережжя з Києвом позначені як **VKRAINE ou PAYS DES COSAQUES** (Україна або Земля (Країна) Козаків). ***Чорна Русь*** (Russia Noire) – Львівське воєводство, на півночі якого – Покуття (Pokutie); Брестське воєводство – Полісся (Polesie). На карті написи – Haute Volhynie (Верхня (Горішня) Волинь), «BASSE VOLHYNIE» (Низова (Долішня) Волинь), Haute Podolie (Верхнє (Горішнє) Поділля), «BASSE Podolie» (Низове (Долішнє) Поділля).

Сім'я Пітера Шенка разом зі своїми партнерами, були серед найвідоміших і найбільш плідних видавців Амстердама в кінці XVII і на початку XVIII ст. Після смерті його справа перейшла до синів, серед яких виділявся Пітер Шенк молодший.

1700 р. Штрідбек Йоганн старший (Stridbeck Johann I, 1641-1716 рр.), аугсбурзький купець, видавець, гравер. Займався виданням карт, занедбав купецькі справи і потрапив на тривалий час до в'язниці, де продовжував займатися картографією. Видавав карти зі своїм сином Й. Штрідбеком II. Видав карту Баварії Філіппа Апіана (Philipp Apian) (1684) і атласи «Provinciarum Regni Poloniœ Geographica Descriptio» та «Atlas curieux» (бл. 1710). Після смерті Й. Штрідбека I його майстерню викупив Г. Бодене, який видавав згаданий атлас під своїм прізвищем, доповнивши його новими картами.

Штрідбек Йоганн молодший (Stridbeck Johann II, 1666-1714 рр.), аугсбурзький видавець і гравер, син **Штрідбека Йоганна I**. Разом з батьком

та Г. Боденером видав атлас «Provinciarun Geographica Descriptio» (бл. 1700), який складався з 32 карт земель Королівства Польського і був перепрацюванням відомої карти Польщі Алексіса Юбера Жейо (1672).

Карта – «PROVINCIARUM REGNI POLONIÆ GEOGRAPHICA DESCRIPTIO» (Географічний опис провінцій Королівства Польського). Видавництво – Аугсбург. Карта складається з 32 секцій, які утворюють велику карту у дволінійній рамці з вказаними градусами та літерними (a—d) і цифровими (1—3) позначеннями квадратів, утворених картографічною сіткою.

Українські історико-географічні землі представлені Поліссям (Polesien); Волинню (Volhynien), що поділяється на Верхню Волинь (Ober Volhynien), яка охоплює Луцьке воєводство (Waywodschaft Lufuc), та Нижню Волинь (Nider Volhynie) з Київським воєводством; Поділлям (Podolien), що поділяється на Верхнє Поділля (Ober Podolien), яке охоплює Кам'янецьке воєводство (Waywodschaft Kamenieck), та Нижнє Поділля (Nider Podolien), що охоплює Брацлавське воєводство (Waywodschaft Braclaw). На заході виділена Чорна Русь (Reussen oder Schwartz Reussen). В її межах зображені Холмське (Waywodschaft Chelm), Белзьке (Waywodschaft Beiz) та Львівське (Waywodschaft Lemberg) воєводства. На сході Львівського воєводства – Покуття (Pokutien). Східні українські землі представлені Чернігівським (Hertzogthum Czernihow) та Новгород-Сіверським (Hertzogthum Nooogrod Sewierfki) князівствами. У Причорномор'ї — Буджацька (Budziakischer Tartam) та Очаківська (Oczakowische Tartam) Тартарії [Вавричин, 2009 р.].

Центральна частина Право- і Лівобережжя названа Україною, або країною козаків (**Vkrayne oder Cosackische Leender**); у межиріччі Інгульця (Ingulet Malyfl.) і Дніпра позначене Дике поле (**Dzike Polie** oder Wüste und Unbewohnte Cosackische Felder). На лівому березі Дніпра, в околицях Кодака (Kudak), — ще один напис про безлюдні поля (Wüste und Unbewohnte Felder). Від місць татарських переправ на Дніпрі відходить ***Чорний шлях*** (Czamy Slack oder der Weeg welchen die Tartam nehmen um in Polen einzufallen), що проходить через Нижнє та Верхнє Поділля аж до Львова. На Лівобережжі, від Дніпровських порогів на північ до Вязьми (Wiasma), пролягає ***Муравський шлях*** (Morawsky Szlak oder der Weeg welchen die Tartam nehmen in Moskm einzufallen).

1716 р. Йоганн Штрідбек II, Габріель Боденер. Гравер: Габріель Боденер. Аугсбург. Карта – «COMPENDIOSA POLONIÆ REPRÆSENTATIO POLEN MITT ANGRÆNTZENDEN LÆNDERN» (Географічне зображення Королівства Польщі з включеними землями). Дана карта є перепрацюванням карти 1700 р. «PROVINCIARUM REGNI POLONIÆ GEOGRAPHICA DESCRIPTIO». З 1716 р. карта входила до видань атласу Г. Боденера з невеликими змінами у картографічному зображенні, зміненою видавничою приміткою та з номером сторінки 96. На цьому варіанті карти Боденер виправив окремі помилки у географічних назвах. В атлас 1740 р. карта увійшла зі зміненим заголовком: «Geographische Vorstelhung derer Königreiche Polen und Preussen mit deren incorporierten Landen» та незначними

змінами у картографічному зображенні: на західних теренах автор позначив Червону **Русь (*Roth Reussen*), а на землях на північ від Прип'яті підписав Білу Русь (*Weis Reussen*)**.

Українські історико-географічні землі представлені Червоною Руссю (Reussen), Поділлям (Podolien), Волинню (Wolynien), Чернігівським та Новгород-Сіверським князівствами. Центральне Право- і Лівобережжя названі Україною, країною козаків (**Uckrcryne Cosackische Lænder**). На Правобережжі, нижче Кодака, позначений ***Чорний шлях*** (Weg durch welchen die Tartam in Pollen einfallen), що пролягає через Поділля аж до Перемишля (Przemyfl), та його відгалуження — ***Кучманський шлях*** (не підписаний), - від Кримського півострова; з півдня на північ, до Смо-ленська (Smolensko) простягається ***Муравський шлях*** на Москву.

Біля Полтави зображенням схрещених мечів та датою: 1709, позначено місце **Полтавської битви**.

1700 р. Нікола де Фер (Nicolas de Fer; 1646-1720), французький картограф і видавець карт, син паризького книгаря і продавця карт Антуана де Фера (Antoine de Fer). Один з найпродуктивніших картографів XVII ст. Автор численних планів міст та карт театрів воєнних дій. 1690 р. отримав титул "Великий Дофін географії" Співпрацював з А. Ю. Жейо (A, H. Jaillot), створюючи спільні збірні атласи. Нікола де Фер видав понад 600 окремих карт і був призначений географом короля. Одна із праць по території України – «План Мукачівської фортеці».

Карта – "Carte des Estats de Suede, de Dannemarq, et de Pologne; sur la Mer Baltique" (Карта Швеції, Данії та Польщі). Видавництво Париж. Масштаб – 1:4 200 000, формат 35 × 43 см. Оригінальна мапа складалася з двох частин. Волинь (VOLHONIA) разом з Поділлям (Podolie) названа **Ukraine (**Україною) та **Pais des Cosaqyes** (Країною (землею) Козаків). Землі Волині (Volhonie) тягнуться від Західного Бугу на лівобережжя Дніпра та до Причорномор`я. Написи на карті: ***Русь Червона Польська (Russie Rouge Polonoise),*** Русь Біла або Литовська, Московське Царство або Велике князівство Московське і т. д.

З картографування Причорномор'я відома мапа Нікола де Фера “La Mer Noire Autrefois Pont-Euxin, Cara-Denghis Et par les **Cosaques**” (Чорне море...). Карта видана **1705 р.** у Парижі. Для неї характерний лаконічний художній виклад, чіткі обриси моря, де вказано фактично усі вживані тогочасні назви, разом з ***“як його називають козаки, Чорне море” (et par les Cosaques Czorno more)***. Нижнє Подніпров’я (частина сучасних Одеської та Миколаївської областей) позначене за французькою традицією із винесенням на перший план домінантного на той час терміну “козаки”: **”Pays des Cosaqyes Ukraine”** (Країна (земля) Козаків Україна).

1711 р. Карта – «CARTE POUR L’INTELLIGENCE DES AFFAIRES PRESENTE, DES TURCS, DES TARTARES, DES HONGROIS, DES POLONOIS, DES SUEDOIS, ET DES MOSCOVITES AUX ENVIRONS DE LA MER NOIRE ET DE LA MER BALTIQUE. DRESSÉE SUR DE NOUVEAUX MEMOIRES PAR N. DE FER, GEOGRAPHE DE SA MAJESTÉ CATOLIQUE » (Карта сучасного стану стосунків турків, татарів, угорців, поляків, шведів та московитів на узбережжі Чорного і Балтійського морів, укладена географом його католицької величності Н. де Фером за новими даними). Українські історико-географічні землі представлені Червоною Руссю (***Russi Rouge***) (охоплює територію Руського воєводства та Верхньої Волині аж до кордонів з Чернігівщиною), Верхньою (Haute Volhinie) і Нижньою (Fasse Volhinie) Волинню, Поділлям (Podolie), Чернігівщиною (Czemikow), Новгород-

Сіверщиною (Ncrvogrod Sievierskie), Бессарабією, або Буджацькою ордою (Befsarabie Habitée par les Tartares de Bugiac), Кримським півостровом (Presque Ifle Tartane Appelé Crimski), Малою Тартарією (Petite Tartarié). Львівська, Белзька та Холмська землі об’єднані в одне адміністративне утворення і названі Руссю окремою (особливою) – ***Rufsie Particuleire***.

Через землі Поділля та Нижньої Волині проходить назва **Pays des Cosaque** (Країна Козаків). На схід від Воронежчини позначена Окраїна (**OGRAINA**).

Російська імперія названа – ***Moscovie Méridionale***. На північний схід від Астрахані – ***Золота Орда (Solitaia Ordes),*** на південний схід від Казані – ***Королівство Булгарія*** (***Royaume de Bulgar***).

ЗОЛОТА ОРДА, улус Джучі – держава, що існувала між 1240–1502 роками у степах Східної Європи (включно з укр. землями), Центральної Азії та Зх. Сибіру.

Волзька Болгарія, Волзька Булгарія — держава, яка існувала у VII–XIII сторіччі навколо злиття Волги і Ками. Сьогодні, республіки Татарстан, і Чувашія, а також деякі інші області Російської Федерації розташовуються на землях колишньої Волзької Булгарії.

На картуші зображені герби країн, що представлені на карті: Швеції, Бранденбургу, Московії, Туреччини, Польщі, Тартарії (герб з совою), Данії, Угорщини і якоїсь неназваної Імперії. Судячи з вигляду, мається на увазі Священна Римська Імперія Німецької нації.

1714 р. Карта – “Estats de la couronne de Pologne…” (Коронні польські землі…). Видавництво Париж. Між Дністром та Дніпром напис **Ukraine.** Виділено на мапі українські історико-географічні землі: ***Russie Noire ou Rouge*** (Чорна Русь, або Червона) – територія Західної України, Podolie (Поділля), Volhynie (Волинь), **Polesie** (Полісся). Назва Volhynie охоплює Правобережну та Лівобережну Україну. Карта неодноразово перевидавалася і перероблялася. Карта входила до атласів “Atlas ou recueil des cartes géographiques”, що видавалися у Парижі впродовж 1716-1753 рр. (видавництво атласів під цією назвою Н. де Фер розпочав у 1709 р.).

1717 р. Карта “Estats de la couronne de Pologne” опублікована в “L'Atlas Curieux ou le Monde”. Середня Наддніпрянщина (Правобережна) позначена як **Ukraine** (Україна). Українських історико-географічних земель не виділено.

Карта “Estats de la couronne de Pologne**” 1720 р.** Середня Наддніпрянщина (Правобережна) позначена як **Ukraine** (Україна).

1716 р. Карта – “Les êtats de la couronne de Pologne sous lesquels sont compris la grande et la petite Pologne, le grand duché de Lithuanie, les Prusses et la Curlande, divisez en provinces et Palatinats. Tirez de plusieurs auteurs par N. de Fer Geographe de sa Majeste Catolique” (Королівство Польське, яке складається з великої та малої Польщі, великого герцогства Литовського, Пруссії, Курляндії, розділене на провінції і намісництва). Гравер П. Старкман (P. Starckman; 16..?-17..?). Мапа видана в Парижі. У нижній частині рамки —

герби Польщі, Литви, Пруссії, Курляндії, Росії. Землі Брацлавського воєводства між Дністром і Дніпром та частина Чернігівщини названі Україною (**Ukraine**). Закінчення слова з літерами “ne” заходить на Лівобережну Україну. Східна частина Брацлавщини, аж до Дніпра — Дике поле (**Dzike Polie** ou Campagnes Desertes).

Серед українських історико-географічних земель виділено: Київське (Palatinat de Kiovie), Волинське (Palatinat de Volhinie), Белзьке (Palatinat de Belsko), Руське (Palatinat de Russie), Подільське (Palatinat de Podolie), Брацлавське (Palatinat de Braclaw) воєводства, Полісся (Palatinat de Bezescie, Polesié), Чернігівщину, Бессарабією. Червона Русь (***Russie Rouge*** ou Polonoise) простягається з півдня на північний схід, займаючи землі Руського, Волинського воєводств та велику частину білоруських земель у Мстиславському воєводстві (Palatinat de Mscislaw), до Смоленська (Smolensk).

Російська імперія названа Білою Руссю, або Московією (Estats du Czar ou Grand duc de Moscovie ou Russie Blanche ou Moscovite).

Цього ж року (**1716**) Нікола де Фер видав ще одну карту “L'Europe suivant les nouvelles observations de Mrs de l'Académie royale des sciences” (Європа…). На карті (південь України) напис – **Pays des Cosaques** (Країна (земля) Козаків). Напис **Russie Rouge** (Червона Русь) охоплює все Середнє Придніпров'я (Правобережне та Лівобережне). Позначено Поділля (Podolie), Волинь (Volhinie) та інші українські землі. Напис Волинь (Volhinie) зустрічається на мапі два рази: перший – на Поліссі, другий – в гирлі Дніпра (на землях Запорозької Січі). На північ від Бєлгорода – **OGRAINA** (Окраїна).

Карта неодноразово перевидавалася, зокрема в **1737 р.** під назвою «Carte Pour L’Intelligence Des Affaires Presente …» (Карта сучасного стану стосунків турків, татар, угорців, поляків, шведів та московитів на узбережжі Чорного і Балтійського морів…). На даній карті поміщено герби деяких європейських держав (Польщі, Данії, Швеції, Бранденбургу, Тартарії, Московії, Угорщини, Туреччини та ін.). У картуші карти подано координати великих європейських міст. На карті (південь України) напис – **Pays des Cosaques** (Країна (земля) Козаків).

1717 р. Карта – «Le Cours Du Danube Depuis Sa Source Jusqu'a Son Embouchure Aux Environs Duquel Se Trouve Une Grande Partie Des Estats D'Allemagne, De Hongrie De Transilvanie De Valaquie De Moldavie & Et Ou Les Frontieres Des Deux Empires Sont Exactement Marquées / Par N. de Fer Geographe de sa Majeste Catolique…». Надбужжя позначене як **Ukraine** (Україна).

1700 р. Пітер ван дер Аа. (Piter van der Aa; 1659-1733), голландський картограф та видавець. Найвідоміші його роботи: «Atlas Nouveau» (1710) та «Galerie Agreable du Monde» (Приємна галерея світу) у 27 томах, що налічувала понад 3 000 карт (Лейден, 1729 р.).

1700 р. Карта **–** “La Grande Tartarie Suivant les Nouvelles Observations” (Велика Тартарія згідно з новими спостереженнями). Лівобережжя Дніпра – **Ukranie** (Україна). Карта видана в Амстердамі, формат 12 x 9 дюймів.

Велика Тартарія (Grande Tartarie) – Tartarie Moscovite (Тартарія Московська), Petite Tartarie (Мала Тартарія), Tartarie Independante (Тартарія Незалежна), Tartarie Chinoise (Тартарія Китайська).

1707 р. Карта **–** «De Landschappen der Percoptize en Nogaize Tarters, Circassen, Mingrelianen, en Georgianen met die vande Crim». Карта видана у Лейдені (Leiden). Виконана у популярній тогочасній проекції, коли на одному аркуші вміщували територію від Чорного до Каспійського моря. Карта вирізняється картушем із зображенням побутової сцени життя ногайських татар. Чітко окреслені політичні кордони України, що проходять по лінії течії Дніпра. На карті напис – **Ucranie** (Україна) охоплює Правобережжя. Лівобережна Україна (Південь, Центр, Північ та Слобожанщина) – Tartaria (Тартарія).

З картографування України відома ще одна його робота **1710 р.** «**Ukraine, grand pays de la Russie Rouge**, Kartenmaterial, avec une partie de la Pologne, Moscovie, Bulgarie, Valachie, Podolie et Volhynie» (***Україна, велика країна Червоної Русі,*** що межує з частиною Польщі, Московії, Болгарії, Валахії, Поділля й Волині). На картуші карти зображені українські козаки. Цей варіант назви України буде неодноразово ще траплятися на західноєвропейських картах. Мапа неодноразово перевидавалася, зокрема в 1714, 1729 рр. та ін.

1707 р.

Цього ж року (**1710**) опубліковано ще одну роботу Пітера ван дер Аа «Tabula Altera Quae Continet Potissima Asiae et Reliqua Europae ac Africae». На

карті – напис **Ukrania** (охоплює Середнє Наддніпров'я (Правобережне та Лівобережне). Позначено Поділля (Podolia), Волинь (Volhynia), Сіверщину (Seversa) та інші українські землі.

1714 р. Пітер ван дер Аа видав атлас **“**Nouvel Atlas, tres-exact et fort commode pour toutes sortes de personnes, Contenant les Principales Cartes Geographiques. Dresse suivant les nouvelles observations de Mrs. de l'Academie Royale des Sciences, & rectifie sur les Relations les plus recentes des plus fideles voyageurs. A Leide, Chez Pierre Van der Aa, Marchand Libraire. Avec Privilege” в якому опубліковано 98 карт.

1714 р. Карта – “La Hongrie, Suivant les Nouvelles Observations de Mess.rs de l'Academie Royale des Sciences” (Угорщина). Центральна Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) – **UKRAINE** (Україна). На карті зображено українські історико-географічні землі: ***Покуття (Pocucie)***, Волинь, Поділля та ін.

1714 р. Карта – “La Moscovie meridionale” (Московія південна). Правобережжя, Лівобережжя та Слобожанщина – **UKRAINE PAYS DES COSAQUES** (Україна Земля (Країна) Козаків). Південь України – **COSAQUES ZAPOROSKI** (Козаки Запорозькі).

1714 р. Карта – “La Pologne” (Польща). Правобережжя та Лівобережжя – **UKRAINE** (Україна). На карті зображено українські історико-географічні землі: ***Покуття (Pocucie)***, Волинь, Поділля та ін.

1714 р. Карта – “L'Europe” (Європа). Правобережжя та Лівобережжя – **UKRAINE** (Україна). Виділено на мапі українські історико-географічні землі: ***Russie*** (Русь) – територія Західної України, Podolie (Поділля), Volhynie (Волинь) та ін.

1701 р. Герман Молль (Herman Moll; 1654—1732), лондонський картограф, гравер та публіцист. 1701 р. він опублікував свою першу роботу під назвою «Система географії» (A System of Geography). Хоча вона за своїм змістом не мала нічого нового в порівнянні з його попередньою роботою (Thesaurus Geographicus), вона допомогла йому заявити про себе як про позаштатного картографа. Протягом багатьох років ця робота мала вплив серед інших видавців.

1701 р. видав у Лондоні атлас в якому помістив карту Польщі (THE KINGDOME OF POLAND WITH ITS CONFINES,). До карти додано детальний опис Польщі. Українські землі на карті представлені Червоною Руссю (RUSSIA RUBRA), Волинню (VOLHINIA) та Поділлям (PODOLIA). Волинь та Поділля об’єднані під спільною назвою **VKRAINE** THE **COUNTRY COSAQUES** (Україна Країна Козаків).

1709 р. Карта **–** «Poland» (Польща...). Це оновлена карта Польщі 1701 р. Лівобережна Україна – **VRKRAN MOSKOVIA** (Україна Московська), Південь Правобережної України – **VRKRAN.**

1710 р. Карта – «Muscovy or Russia. Muscovia, aut Alba Russia» (Московія або Росія). Українські землі в складі Речі Посполитої – **POLISH**

URKRAN (Польська Україна), в складі Росії – **RUSSIAN URKRAN** (Російська Україна).

1711 р. Карта – «Poland. According to the Newest Observations By H. Moll Geographer» (Польща). Видавництво Лондон. Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **UCRAIN** (Україна), Галичина – RED RUSSIA (Червона Русь). Карта неодноразово перевидавалася (1720 р. і т. д.).

1715 р. Карта **–** «Poland» (Польща...). Лівобережна Наддніпрянщина позначена як **URCRAN MOSKOVIA** (Україна Московська), частина Правобережної Наддніпрянщини – **POLISH URCRAN** (Польська Україна).

1719–1736 рр. атлас **–** «A New and Complete Atlas» (Новий та повний атлас). Видавництво Лондон. В атласі поміщені карти: «The Dominions of Muscovy in Europe by Herman Moll» (Володіння Московії в Європі) та «The Dominions of Muscovy or Russia by Herman Moll» (Володіння Московії або ж Росії). На мапі «Володіння Московії в Європі» Лівобережна Україна позначена як **UKRAIN** (Україна).

Карта “The Dominions of Muscovy or Russia by Herman Moll” (Володіння Московії або ж Росії) вперше була опублікована близько 1715 р. в збірнику Германа Молля “Twenty four new and accurate maps of the several parts of Europe”.

Цитую за К. Галушко: «Політична «гнучкість» Г. Моля у називанні територій і держав кумедно виявляється у розкішному «Новому і повному атласі» (Лондон, 1719), де майже кожна карта присвячена якомусь поважному можновладцеві — від англійської королеви Анни і герцога Мальборо до російського царя Петра І. Звичайна карта називається традиційно: «Московія в Європі». На ній «Russia», як було звичним для північноєвропейської картографії, розташована біля Білого моря. А от у тому ж виданні на карті Московії, присвяченій «Петру Олексійовичу», назва країни змінюється: «Росія або Московія». І з’являється на теренах Гетьманщини не менш цікавий напис, який наводить на меланхолічні роздуми: «Землі старої України (Urkrain)», або ж «Колишні землі козаків» — дивлячись як читати... Сама Україна охоплює не лише Лівобережну Гетьманщину, але й смугу Правобережжя від Києва до Чорного лісу і дніпровських порогів, про які окремо вказується, та Січі (Чортомлицької, якої вже 10 років не існувало)».

1720 р. Мапа – “The Turkish Empire in Europe, Asia & Africa” (Турецька імперія). Видавництво Лондон, формат карти 40 х 23.5 дюйми. Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **URKRAIN** (Україна). На карті показано місце Полтавської битви (1709 р.).

1730 р. Мапа – “To His Most Serene and August Majesty Peter Alexovitz absolute lord of Russia &c. this map of Moscovy, Poland, Little Tartary, and ye Black Sea &c. is most humbly dedicated,” (Карта Московії, Польщі, Малої Тартарії та Чорного моря). Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **URKRAIN** (Україна) та **COSSACKS** (Козаки), Галичина – **RED RUSSIA** (Червона Русь). На карті містяться написи Podolia (Поділля) та Volonia (Волинь).

1701 р. Гійом Деліль (Guillaume Delisle; 1675-1726), французький географ та картограф у Парижі видав мапу "Carte de la Turquie, de l'Arabie et de la Perse" (Карта Туреччини...). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine**. Карта неодноразово перевидавалася (1742 р. – під назвою "Tabula nova imperii Turcarum Arabum et Persarum").

1702 р. Карта – "La Pologne, Dressée sur ce qu´en ontdonné Starovolsk..". Видавництво – Covens & Martier. Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна). Карта неодноразово перевидавалася (1730, 1734, 1736, 1741, 1742 рр. і т. д.). Версія 1742 р. була опублікована в "Atlas Nouveau".

1703 р. Карта – "Carte de la Hongrie et des pays qui en dependoient autrefois" (Карта Угорщини). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна).

1706 р. Карта – "Carte de Moscovie. Dressee par Guillaume De l'Isle de l'Academie royale des Sciences a Son Excellence Monseigneur Andre Artemonides de Matueof Ministre d'Etat de sa Majeste Csarienne l'Empereur des Russes, son Lieutenant gnal. en la Principaute de Jaroslavie ... Par son tres humble et tres obeisst. Serviteur De l'Isle. A Paris, chez l'Auteur sur le Quai de l'Horologe, avec Privilege" (Карта Московії. Складена Гійомом Делілем Першим королівським географом. Його світлості монсеньйору Андрію Артамоновичу Матвеєву, державному міністру Його величності Царя. Від найскромнішого і найпокірнішого слуги Деліля. Париж). Опублікована в «Atlas de Geographie». Масштаб – 1:2 600 000. Карта розміщена на двох аркушах.

На карті позначено Батурин, як столицю козаків і Москву (з 1712 р. – Санкт-Петербург), як столицю Московії. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **"Ukraine pays des Cosaqyes"** (Україна Земля (країна) Козаків). Напис сягає м. Бєлгорода (тепер місто в Росії). Південна Україна показана як територія де проживають **Cossaques Zeporoski** (Козаки Запорозькі).

Міститься на карті і напис «Cosaques Donski ou Czercasses» (Донські Козаки або Черкеси). На схід від земель Донських козаків – ***Тартарія Московська (Tartarie Moscovite)***, на північ – ***Русія Московська (Russie Moscovite)***

На карті також показано українські історико-географічні регіони: Запоріжжя, Слобожанщина, Поділля, Покуття тощо. Тут зазначено українські землі в складі Московії (намісництво Київське "Gouvernem de Kiow", князівство та намісництво Чернігівське "D. Et Palat. Czernigow", князівство Сіверське "Duche De Severie") так й інші регіони (воєводство Волинське "Palatinat de Volhinie", воєводство Брацлавське "Palatinat de Braclaw", воєводство Кам'янецьке "Palatinat de Kaminieck", воєводство Руське (Покуття) "Palatinat de Russie" (Pokucie) та ін. На карті показано 13 порогів по течії р. Дніпро (Борисфен) без назв.

Карта неодноразово перевидавалася. Фірма "Covens & Mortier" у 1730, 1733, 1742 рр. і т. д., в Амстердамі, теж перевидавала цю карту. У 1733 р.

карта була опублікована в “Atlas nouveau, contenent touts les parties du monde ou sont exactement remarquees les empires, monarcuies, royaumes, republiques etc. Amsterdam. J. Covens et C. Mortier. 1733” (Новий атлас, що вміщує всі частини світу з точними примітками імперій, монархій, королівств, республік тощо. Амстердам. Ковенс і Мортьє. 1733). В атласі були зібрані мапи, що Гійом Деліль склав в період 1700-1726 рр.

Карта видавалася як цілою так і частинами під назвами: “Partie Meridionale de Moscovie” та “Carte de Moscovie”.

1706 р. Фрагмент “Carte de Moscovie…”

Деліль завжди наносив на свої мапи градусну сітку. За декретом французького уряду 1634 р. французькі мапи приймали за нульовий меридіан острів Ферро (***Ферро – крайній західний острів групи Канарських островів, в період 1634–1884 рр. меридіан острова Ферро (17°39’51”) на захід від Гринвіча приймався за початковий***).

В цьому ж році (**1706)** Гійом Деліль видав ще одну карту – “Carte de Tartarie...” **(**Карта Тартарії. Заснована на звітах декількох мандрівників з різних країн і на проведених у цій місцевості спостереженнях). Мапа видана на основі карти “Великої Тартарії” 1705 р. голландського картографа Ніколааса Вітсена (Nicolaes Witsen; 1641 —1717). На карті міститься теж аналогічний напис, як у попередній **Ukraine pays des Cosaqyes** (Україна Земля (країна) Козаків).

Виконана Делілем карта включає значну частину Азії, а також частину Скандинаві та Росії на схід від Уральських гір. На даній карті зображені Сибір та регіони Азії, розташовані за Північним полярним колом, європейські дослідники вперше відвідали ці краї тільки в XVII ст. На карті показано лісові масиви,

водозбірні басейни та інші природні особливості місцевості, а також Велика китайська стіна, дороги та політичні кордони. Масштаб вказано у французьких, російських, китайських і перських одиницях виміру. Картуш із заголовком прикрашений зображеннями чоловічих фігур в національному одязі та коней.

Карта неодноразово перевидавалася, зокрема в атласі «Atlas nouveau».

1711 р. Карта – “**Ukraine** ou Palatinat de Kiowie”. Карта поміщена в книзі “Théatre complet et particularisé de la guerre du nort”.

1711 р. Карта – “Carte generale qui sert a montrer en abrege les seize cartes suivantes”. Карта поміщена в книзі “Théatre complet et particularisé de la guerre du nort”. Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrane** (без літери «і»).

1711 р. “Ukraine ou Palatinat de Kiowie”

1723 р. Карта – “Carte d'Asie, dressée pour l'Usage du Roy”. На мапі Лівобережна Наддніпрянщина, Південно-східна Білорусь та частина Смоленщини позначені як **PETTIE RUSSIE** (Мала Русь). Ця назва пересікається в районі Наддніпрянщини з іншою, що простягається до р. Дон: **UKRAINE OU PAYS DES COSAQUES** (Україна або Країна козаків). Дана карта була складена на основі його попередньої карти «L'Asie», яка

опублікована в Парижі **1700 р.** На карті 1700 р. написи Україна та Козаки – відсутні. Багато зі створених Делілем карт були перевидані в Амстердамі видавництвом Корнеля Мортьє і Йоганна Ковенса у «Atlas nouveau» який неодноразово публікувався в різних редакціях починаючи з **1708 р.**

Карта «Asia» була перевидана в атласі «Atlas nouveau» (Amsterdam, **1742**) під назвою «Asia accurate in imperia, regna, status & populos divisa, ad usum Ludovici XV, Galliarum Regis». На карті напис – **UKRAINE OU PAYS DES COSAQUES** (Україна або Країна козаків).

У цьому ж атласі поміщено карту «Europa accurate in imperia regna status & populos divisa, ad usum Ludovici XV Galliarum Regis. J. Condet sc» (Європа...). На карті (Лівобережжя та Слобожанщина) міститься напис **Ukraine ou Cosaquie** (**Україна, або Козаки**). Напис сягає р. Дон.

1742 р. Карта – "Theatre de la guerre, Petite Tartarie, Crimee, la Mer Noire" (Театр війни, Мала Тартарія, Крим, Чорне море). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **"Ukraine ou Pays des Cosaqyes"** (Україна або Земля (країна) Козаків). Південна Україна показана як територія де проживають **Cossaques Zeporoski** (Козаки Запорозькі). Міститься на карті й напис «Cosaques Donski ou Czercasses» (Донські Козаки або Черкеси). На південь від земель Козаків Запорозьких – ***Мала Тартарія*** (Petite Tartarie Moscovite).

1723 р. «Carte d'Asie, dressée pour l'Usage du Roy»

1745 р. Карта – "Nova et Accurata Regni Hungariae Tabula, ad Usum Serenissimi Burgundiae Ducis Le royaume de Hongrie et des pays qui en

dependoient autrefois Dressée sur un grand nombre de memoires et Cartes manuscrites ou imprimées Rectifiez par les observations du c.te Marsilii et quelques autres / Par Guillaume De l’Isle geographe, de l’Academie Royale des Sciences Chez I. Covens et C. Mortier” (Мапа нової Угорщини). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine (Україна)**, південніше – напис **Dzyke Pole** (Дике поле). В межах Руського воєводства виділено ***Pokucie*** (Покуття).

Гійом Деліль був учнем астронома Жана-Домініка Кассіні, який навчив його точного визначення положення за допомогою спостереження точок на небі. Перші карти видав у 1700 р. (світу, Америки, Африки, та Азії). З 1702 року був пов'язаний з Французькою Академією Наук, з 1716 р. – ад’юнкт, з 1718 р. був її членом. Одержав титул Першого Королівського Географа *(Premier Géographe du Roi)*. За дорученням Петра I склав карту Каспійського моря, на якій вперше дав його справжні положення і конфігурацію. У 1700-1714 рр. видав всесвітній атлас на основі нових матеріалів, критично переглянувши картографічні уявлення того часу; повністю переробив карту Африки; вперше дав більш вірні пропорції Середземного моря, усунувши помилку в довготі, яка збереглася на географічних картах ще з часів К. Птолемея.

Батько – Клод Деліль (викладач географії та історії), брати: Жозеф Ніколя Деліль (академік в Парижі та Петербурзі, увійшов в історію тим, що таємно надсилав до Франції копії російських карт, до яких мав доступ в Академії наук); Симон – історик; Луї – астроном (помер 1741 р. на Камчатці).

1702 р. А. Феротей де ля Круа (Phérotée de la Croix; 1640-1715) **– Даніель де ля Фей** (1640–1709)**.** На карті “Le Royavme de Pologne avec ses confins” (Польське королівство з його кордонами) французького картографа Феротея де ля Круа та голландського гравера Данієля де ля Фея міститься напис **“Ukraine pays des Cosaqyes”** (Україна земля (країна) Козаків). Напис проходить уздовж Волині, Київщини та Поділля. Галичина та Берестейщина – **Rvssie Noire** (Чорна Русь), окреслені окремо від “України”. Північний схід України – **Polesie** (Полісся). Видавництво Амстердам, формат карти - 14,8 x 21,0 см. Карта поміщена в “Atlas Portatif”. Відомі версії карти 1707, 1708, 1717, 1732, 1747 та 1753 рр.

1702 р. Даніель де ля Фей

1702 р. амстердамський гравер Даніель де ля Фей видав “Атлас кишенькового театру війни в Європі”, в якому щодо східного театру застосував варіант карти француза А. Феротея де ля Круа “Польське королівство з його кордонами”, створену до 1693 р. На ній зображено 12 щитів з гербами воєводств та територій, що входили до Речі Посполитої; **є серед них (можливо уперше на карті) і герб України (на щиті – Ukrine, на мапі – Ukraine) зі стоячим галицьким левом.Це поки єдиний відомий на карті геральдичний зв’язок між Наддніпрянщиною та Галичиною** [*К. Галушко. Україна на карті Європи: Україна та українці у картографії від Античності до XX століття: науково-популярне видання. 2013*].

У XVIII ст. російська картографія набуває значного розвитку. 1726 р. Академії Наук було доручено створити атлас Росії. До 1740 р. цією справою опікувався французький астроном Жозе-Ніколя Деліль, а потім директором географічного департаменту Петербурзької Академії наук став видатний математик, фізик та астроном Леонард Ейлер. Паралельно велася робота над створенням атласу Росії й місцевими вченими, зокрема, Іваном Кириловим. У цей період в Західній Європі вийшла не одна карта, присвячена Московії (Росії).

1702 р. Габріель Боденер (Gabriel Bodenehr; 1664 —1758), німецький картограф, гравер та видавець, автор військових карт і планів міст. Друкування атласів розпочав з родиною німецьких купців і видавців Йоганном Штрідбеком I і Йоганном Штрідбеком II бл. 1680 р. Після смерті Штрідбеків викупив плити з їхньої картографічної майстерні і видавав «Atlas curieux» впродовж 1704-1757 рр. (найвідоміша його робота), здебільшого не вказуючи рік видання та використовуючи карти, створені разом зі Штрідбеками. Його батько **Йоганн Георг Боденер** (Johann Georg Bodenehr; 1631–1704) був гравером і видавцем; брати Моріц (Moritz; 1665–1749) та Георг Конрад (Georg Conrad; 1673–1710), а також і його син **Габріель Боденер молодший** (Gabriel Bodenehr der Jüngere; 1705–1792) теж були гравери.

Разом з Георгом Кухненом (Georg Kuhnen) в Ульмі видали атлас “Neu-außgefertigter Atlas”. В атласі поміщено карту “LXXVI: Pohlen theilet sich ...”. Правобережна Україна на карті позначена як **UKRAINE**.

1716 р. Габріель Боденер в Аугсбургу видав атлас. В ньому поміщено карти які містять інформацію про територію України. Атлас складався з 99 карт та 3 таблиць. Більшість карт розфарбовані вручну. В атласі поміщені карти світу, півкуль, гідрографічні карти, карти материків. Багато карт з декоративним картушем, деякі карти латинською мовою.

Карта «Assoph, Azow oder Azak, mit der Kleinen Tartarey, dem Schwarzen Meer ...» (Азоф, Азов або Азак з Малою Татарією на Чорному морі та їхні кордони з Росією, або Московією, а також Польщею). Масштаб 1:12 000 000. Українські історико-географічні землі представлені Поділлям (Podolien) і Волинню (Volhynien). Україна, або земля козаків (**Ukrayne Cosackische Laender**) простягається по обидва береги Дніпра від Білої Церкви до Кодака. Південь – Кримський півострів (Krimische Tartarn) та Мала Ногайська

Тартарія (Nahaiski Kleine Tartarey). Назва **OKRAINA** (**Окраіна**) вжита стосовно Наддоння.

Карта «Compendiosa Poloniae Repraesentatio Polen». Як і на попередній карті Середнє Придніпров’я (Правобережне і Лівобережне) позначене як **«UKRAYNE COSACKISCHE LANDER»** (Україна Козацька Земля).

Карта «Die Gegend zwischen Pultava und Bender Mitt Angraenzenden Polnisch, Turkisch und Tartarischen Landschaften. Augspurg Gabriel Bodenehr fec. et Excudit. Cum Gratia et Privilegio S. Caes. Maj.» (Шлях від Полтави до Бендерів з позначенням кордонів між польськими, турецькими і татарськими краями). Масштаб 1:2 000 000. Лівобережна та Правобережна Україна позначена як **“UKRAINE COSACKISCHE LANDER”** (Україна Козацька Земля). Поділля (Podolien) на карті позначене від Брацлава до Андрієва (Andryiow). Нижня Волинь (Nieder Volynien) простягається від Білої Церкви до Полтави. ***Назва «Україна» на цій карті пишеться з літерою «I», а не «Y» як у двох попередніх.*** У Подніпров'ї, між Чигирином (Czehryn) і Кодаком — **Дике поле** (Dzike Pole, Unbewohnte Wüefteneÿ, Wüeste ungebawte Felder). На карті позначено місце Полтавської битви (1709 р.).

На карті позначений ***Татарський шлях*** на Польщу (Strasfe welche die Tartam nehmen wan sie in Polen ein fallen; Chemin que Prement les Tartares pour entrer en Pologne), ***Кучманський шлях*** (Kusmansky flack) та ***Чорний шлях*** (Czamy flack). Біля Кодака позначене місце 13 порогів (les 13 Porouys) та переправи Будилівська (Budilow Passage), Таванська (Tawan Pafsage), Бургунська (Burhunka Pafsage) та ін.

1702 р. Йоганн-Баптист Гоманн (Johann Baptist Homann; 1664-1724), німецький географ і картограф, фундатор німецької школи видання атласів, засновник картографічного видавництва “Ioh. Baptisto Homanno” (1702 р.).

1702 р. – 1707 р. Карта – “HANC REGNI POLONIARVM MAGNIQVE DUCATVS LITHVANIAE RUSSIÆ, PRVSSIÆ, MAZOVIÆ, SAMOGITIÆ, KIOVIÆ, VOLHYNIÆ, PODOLIÆ, PODLACHIÆ, LIVONIÆ, SMOLENSCI, SEVERIÆ, ET CZERN. NOVAMETEXACTAM DELINEATIONEM, ADDITÄ GENERALI TABULÄ TOTIUS ELECTORATVS SAXONIAE SERENISSIMO PRINCIPI AC DOMINO DN. CHRISTIANO ERNESTO MARCH. BR POLONICÆ MAIESTATIS SOCERO HUMILLIME D.D.D. AUTHOR IOH. BAPTISTA HOMANN” (Докладна нова карта Королівства Польщі, Великого князівства Литовського, Русі, Пруссії, Мазовії, Самогітії, Київщини, Волині, Поділля, Підляшшя, Лівонії, Смоленщини, Сіверщини й Чернігівщини, доповнена генеральною картою електорату Саксонії найсвітлішого князя й володаря, п. Хрістіана Ернеста Б. Р., тестя його польської королівської величності, найуклінніше присвячує автор, Йоганн Баптист Гоманн). Видавництво Нюрнберг.

З українських земель зображені Полісся (Palatinatos Polesia), Волинь, або Луцька земля (Palat. Volhynix sive Lvsvcensis), з позначенням Верхньої Волині (Volyniæ Superior), Поділля (Palat. Podoliæ), Покуття (Pocutia), Чернігівська земля (Pal. Czernicovia), Новгород-Сіверське князівство (Dvcatvs Severiensis).

Назва **Vkrania** охоплює Брацлавщину (Palat. Braclaviensis), Київське (Palatinatvs Kiouiensis) та Чернігівське (Pal. Czernicovia) воєводства. Назва ***Russia*** охоплює територію Белзького воєводства (Palatina:. Beizensis), Руського, або Львівського, воєводства (Palatinatvs Rvssiæ sive Leopoliensis), Холмської землі (Terra Chelmensis), ***Галицьку землю*** (Terra Halicenfise), Покуття (Pocutia). Червона Русь (***Russia Rubra***) охоплює землі Белзького, Волинського та Київського воєводств. Землі басейну Прип'яті (Pripicz flu) окреслені як Поліське воєводство (Palatinatvs Polesia), або ***Берестейщина*** (Brescianensis). Землі від Старокостянтинова (Conftantinow), через Поділля і Верхню Волинь, аж до Черкас (Czyrkafsy) названі козацькими (**Cosacki**). Чорноморське узбережжя представлене Очаківською (Oczakow), Буджацькою (Bvdziack) та Малою (Tartariæ Minoris Pars) Тартаріями.

Московське царство назване Чорною Руссю (***Rvssia Nigræ*** vvlgo Moscoviæ Pars).

Від Великої татарської переправи (Wielka pzeprawa Tatarfka) в околицях Кодака на Дніпрі до Смоленщини (Smolensko) проходить **Муравський шлях** (Morawski Slak, Via guam sequuntur Tartari, dum folent intrare in Mofkouiam). Підписано гори Карпати (***Crapak olim Carpathvs Mons***).

Карта неодноразово перевидавалася, зокрема в атласі «ATLAS NOVUS TERRARUM ORBIS IMPERIA, REGNA ET STATUS EXACTIS TABULIS GEOGRAPHICE DEMONSTRANS OPERA IOANNIS BAPTISTÆ HOMANNI. NORIMBERGÆ, MDCCXIV. - V. II. - P. 132.» Й. Б. Гоманна 1714 р.

1704 р. Карта – "Generalis totius Imperii Moscovitici novissima tabula magnam orbis terrarum partem a Polo Arctico usque ad mare Iaponicum, et Chine septentrionalis confinia exhibens cum via Czaricae nuper legationis ex urbe Moscua per universam Tartariam ad magnum Chinae" (Новітня генеральна карта всієї імперії Московитів, що показує велику частину земної кулі від Арктичного полюса аж до Японського моря і північних кордонів Китаю; а також недавню дорогу царських послів з міста Москви через всю Тартарію у Велику Китайську імперію). Видавництво Нюрнберг. На карті, північніше Києва, міститься напис **Ucrania**, який охоплює Правобережжя та Лівобережжя; позначена гетьманська столиця **Батурин.**

1705 р. Карта – "REGNI POLONIÆ MAGNIQUE DUCATUS LITHUANIÆ NOVA ET EXACTA TABULA AD MENTEM STAROVOLEЇ DESCRIPTA À IOH. BAPT. HOMANNO NORIMBERGÆ" (Нова докладна карта Польського королівства, Великого князівства Литовського, описана Йоганном Баптистом Гоманном за Старовольським). Видавництво Нюрнберг. Цей варіант карти міститься в атласах Й. Б. Гоманна починаючи з 1707 р. До 1714 р. карта перевидавалася щонайменше шість разів, і кожного разу, залежно від політичної ситуації, зі зміненими королівськими атрибутами в картуші та незначними змінами у зображенні ситуації. Після 1715 р. карта була вигравіювана вдруге, на ній з'являється примітка про титул королівського географа, наданий Й. Б. Гоманну 1715 р. Спадкоємці Гоманна, вносячи невеликі зміни, здебільшого у художнє оформлення карти,

друкували її у атласах до 1750 р. Майже на всіх примірниках карти рік видання не вказано, єдиний датований примірник карти вийшов у атласі видавничої фірми “Спадкоємці Гоманна” 1739 р. 1739 р. видана у 6 версіях.

Українські історико-географічні землі представлені Поліссям, Волинню, з позначенням Верхньої Волині (Volhynia Svperior), Поділля (Podolia), Покуттям (Pocutia), Чернігівською землею, Новгород-Сіверським князівством. Назва Україна (**Vkrania**) охоплює Брацлавщину, Київське та Чернігівське воєводства. Напис ***Russia Rubra*** (Червона Русь) на карті проходить через всю етнічну українську територію; Західна Україна – Russia (Русь). Землі басейну Прип’яті названі Поліським воєводством (Palatinatvs Polesia), або Берестейщиною (Brescianensis). Територія від Старокостянтинова, через Поділля і Нижню Волинь, аж до Черкас названа козацькою (**Cosacki**).

У межиріччі Південного Бугу і Дніпра позначене ***Дике поле*** (Campi deferti alias **Dzike Pole**). Від Кодака до Смоленська проходить ***Муравський шлях*** (Morawski Slak, Via quam sequuntur Tartari, dum folent intrare in Mofkoviam). Показані гори ***Карпати*** (***Crapak olim Carpathvs Mons***).

1707 р. Карта **–** “Europa Christiani Orbis Domina in Sua Imperia Regna…” (Європа християнська…) де міститься напис **Ukraina** (Україна). Видавництво Нюрнберг. Напис **Ukraina** розміщений південніше Києва, охоплює Правобережжя й Лівобережжя. Цей напис зображено великими літерами, як Польща, Литва та інші держави. Південна Україна – **Dzike Pole** (Дике поле). Мапа неодноразово перевидавалася: 1716 р. (Нюрнберг), 1720 р. (Нюрнберг) і т. д. На карті показано українські історико-географічні землі: ***Червона Русь*** (Russia Rubra), Поділля (Podolia). Волинь (Volhynia), Polesia (Полісся), ***Pokutia (Покуття)***.

Після публікації 1707 р. свого першого атласу (Atlas Novus) став членом Берлінської Академії Наук. 1715 р. Імператор Карл VI Габсбург призначив Гоманна Імперським географом Священної Римської імперії. Після смерті картографа його справу продовжив син Христоф (1703–1730), а згодом інші спадкоємці, які до 1848 р. видавали мапи під торговими марками “Homann Erben”, “Homannianos Heredes”, “Heritiers de Homann”. 1742 р. – **«Atlas Coelestis in quo Mundus Spectabilis et in Eodem Stellarum Omnium Phoenomena Notabilia».** Географічні карти Гоманна часто перевидавали в атласах протягом усього XVIII ст. («Atlas Geographicus Maior» (близько 1780 р.), **«Atlas Homannianus»** (Амстердам, 1731–1796 рр.).

1711 р. Карта – “Poloniarum Magnique Ducatus Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mazoviae, Samogitiae, Kioviae, Volhyniae, Podoliae, Podlachiae, Livoniae, Smolensci, Severiae” (Велике князівство Литовське, королівство Польщі, Русь, Пруссія, Мазовія, Жемайтія, Київщина, Поділля, Підляшшя, Лівонія, Смоленщина, Сіверщина). Мапа видана у Нюрнберзі. Від Галичини до Слобожанщини – напис ***Russia Rubra*** (Червона Русь). Написи Червона Русь та **Ukraina** (Україна) частково накладаються один на одного. Напис **Ukraina** (Україна) – від Поділля до Новгород-Сіверщини (Стародубщини).

На карті виділено українські історико-географічні землі: Volhynia (Волинь), Podolia (Поділля), ***Podlachiae (Підляшшя), Pocutia (Покуття)*** та ін.

1712 р. Карта – **“Vkrania quæ et Terra Cosaccorum** cum vicinis Walachiæ, Moldaviæ, Minoris, Tartariæ provinciis” (**Україна або Козацька Земля** з прилеглими провінціями Валахії, Молдавії й Малої Тартарії). Інший український варіант назви карти – “Україна, що є Землею Козаків з сусідніми провінціями Валахії, Молдавії, Малої Тартарії представлена Йоганом Баптистом Гоманном”. Автор, видавець та гравер – Й. Б. Гоманн. Написи ***Russia Rubra*** (Червона Русь) та **Ukraina** (Україна) проведені паралельно через всю українську етнічну територію. Червона Русь (Russia Rubra) на карті простягається із заходу на схід через Нижню Волинь, захоплюючи північ Київського воєводства (Palat. Kioviensis). Напис **Ukraina** займає Верхнє Поділля і центральні області Брацлавського та Київського воєводств.

У межиріччі Південного Бугу і Дніпра та на Правобережжі зображене Дике Поле (**Dzike Polie** Ave Campi Deserti et Inhabitati). Від Великої татарської переправи (Wielka pzeprawa Tanarska), в околицях Кодака на Дніпрі, до Смоленська (Smolensko) проходить ***Муравський шлях*** [*Вавричин, 2009*].

На цій мапі також позначені: Покуття (Pokutia), Верхня та Нижня Волинь (Volhynia), Поділля (Podolia Inferior) з Брацлавщиною (Pal. Braclaviensis). На лівому березі Дніпра південно-західна частина Київського воєводства названа ***Московською Київщиною*** (Kiovia Moscovitica). В Причорномор’ї, у складі Кримського ханства, виділені ***Буджацька (Tartaria Budziacensis), Ногайська (Tartaria Nagajensis) і Мала (Tartaria Minor) Тартарії*** та Кримський півострів (Cremia). Північні регіони представлені землями Чернігівського (Ducat: Palatinat Czernihoviens) та Новгород-Сіверського (Novogrodensis Severiensis Ducatus) князівств. На заході Холмське і Белзьке воєводства не входять у межі українських земель.

Карта Гоманна відома у трьох варіантах. Перше видання 1712 р. (Нюрнберг). Опублікована в його атласі “ ATLAS NOVUS TERRA- RUM ORBISIMPERIA, REGNA ET STA¬TUS EXACTIS TABULIS GEOGRAPHI- CE DEMONSTRANS OPERA IOANNIS BAPTISTA HOMANNI. NORIMBER- GA, MDCCXII. - № 168.”. Формат – 48 × 58 см. Масштаб бл. 1:3 000 000, в німецьких і польських милях Мова: латинська. У виданні 1720 р. (видавець Крістоф Вайгель) Тартарія позначена як частина Московії (Tartariae Moscoviticae pars). В одному варіанті карти подано дві назви теперішньої Росії – Moscovitica та Russia (у іншому – лише одну – Russia). 1729 р. спадкоємці картографа отримали привілей на його видання, і на карті з’явилася примітка “Cum Privilegio Sac. Caes. Majest”. Після 1740 р. на площину карти було внесено численні додатки, зокрема, проведено фортифікаційну лінію між Дніпром і Доном, внесено низку змін до назв населених пунктів. У такому варіанті карта друкувалася в усіх атласах фірми “Спадкоємці Гоммана” до кінця XVIII ст.

Техніка виконання – гравюра на міді. Акварельне колорування. Карта Гоманна, складена на основі Загальної карти України Гійома де Боплана, карти Польщі Ю. Данкертса і карти Московії Г. Деліля. На карті картуш

розміщено в верхньому лівому куті. На ньому зображено шість чоловічих постатей. В центрі – сидяча фігура гетьмана України Івана Мазепи, ліворуч від нього — шведський емісар у військовому мундирі з шаблею в правиці, поряд з ним — три сидячі фігури козаків. Праворуч від гетьмана І. Мазепи на задньому плані постать Петра І на тлі московського державного прапора, ближче до гетьмана — постать в шляхетському одязі — вірогідно, що це Станіслав Ліщинський (польський магнат, один з претендентів на польську корону і майбутній король Польщі), Пилип Орлик — генеральний писар за гетьманування Мазепи чи можливо Андрій Войнаровський — небіж гетьмана. На задньому плані — панорама палаючого міста (Полтава). На мапі позначене місце Полтавської битви 1709 р.; землі Задунайської Січі, які у 1711 р. були передані Османській імперії, позначені у складі Кримського ханства; вказане будівництво Перекопського валу тощо. В картуші Україну названо на латинський манер **Vkrania** (Укранія, Вкранія), так Україна досі позначається деякими романськими мовами (італійською, іспанською, португальською), а вже на самій карті позначено **Ukraina**.

На карті бачимо, що внаслідок тривалої боротьби козацьких гетьманів поміж Варшавою та Москвою, попри поділи по Дніпру між двома зовнішніми потугами, Україна тут "виводилася" на карті зі звичних «польських» кольорів, але при тому й не зафарбовувалася у «московські». «Україна» Гоманна максимально наближена до своїх

етнічних меж – від Слобожанщини до Перемишля. Терени "України" Боплана були Гоманном розширеним (зокрема на захід до Карпат). Він на мапі показав усі терени, на яких живуть русини (українці), або ж усю колишню «Польську Русь».

Загалом Гоманн явно намагався показати саме широкий "театр воєнних дій", адже у нього по суті – це карта південно-східної Європи і Причорномор'я; окрім України показані не лише згадані на картуші Молдавія, Валахія і Мала Татарія (Кримські володіння), але й Трансільванія, Болгарія, Стамбул, чорноморське узбережжя Кавказу, а з боку Московії – Смоленщина, Рязанщина та відповідна частина Дикого Поля. Зрозуміло, що стратегічні витівки Карла та Петра могли занести «фронт» вже не зовсім "Північної" війни у ще дальші незвідані землі. Але інтерес становить саме побачити Гоманнову Україну на такому широкому тлі. Оскільки на карті адміністративні утворення виділені кольором, цікавим видається один колір на усю Україну від «Покуття» до «татарського шляху на Москву», попри існуючі польські воєводства на захід від Дніпра і польсько-московський кордон по Дніпру. Навряд Гоманна вразило те, що Мазепа у 1704–1706 рр. накинув своє гетьманування на обидва береги Дніпра і дійшов військом до Замостя, бо ж усе одно, – до Перемишля влада його булави де-юре вочевидь не поширювалася. Польща на цій карті явно просто ігнорується…" [*К. Галушко. Україна на карті Європи: Україна та українці у картографії від Античності до XX століття: науково-популярне видання. 2013*].

1712 р. Карта – "ASIAE" (Азія) де теж міститься напис **Ukraina** (Україна). Напис **Ucrania** розміщений південніше Києва та охоплює Правобережжя і Лівобережжя.

1716 р. Йоганн-Баптист Гоманн у Нюрнберзі видав свій шедевр "Grosser Atlas ueber die ganze Welt" (Великий Атлас усього світу). В атласі поміщена карта "IMPERIUM TURCICUM in EUROPA, ASIA, ET AFRICA, REGIONES PROPRIAS, TRIBUTARIS, CLIENTELARES et omens ejusdem" (Імперія Турецька в Європі…). Карта неодноразово перевидавалася, зокрема у 1720, 1730, 1737, 1740, 1750 рр. і т. д. На картах 1716 р. і 1720 р. міститься назва **Ucrania** (Україна). Напис розміщений південніше Києва і охоплює Правобережну та Лівобережну Україну. На карті 1737 р. вже замість напису **Ucrania** (Україна) – напис ***Russia Rubra*** (Червона Русь), а Південна Україна позначена як "**Ocrainia**" (північніше Кодака, охоплює Правобережжя і Лівобережжя, в межах Кримського ханства та Російської імперії). Північніше напису Ocrainia – напис **Cosaki Zaporowski** (Козаки Запорозькі); східніше – напис **Dzikia Pole** (Дике поле).

На карті також позначено: Tartaria Minor (Мала Тартарія), Tartaria Budziacensis (Тартарія Буджак), Territorium Cosacorum Donnensium (Територія Донських Козаків), Palatinatus Belgradiensis (Бєлгородське воєводство), князівства Московське та Смоленське, а також країни Причорномор'я (Черкесія, Грузія, Туреччина, Болгарія, Румунія).

У цьому ж атласі (Grosser Atlas ueber die ganze Welt) поміщена карта **1707 р.** "Europa Christiani Orbis Domina in Sua Imperia Regna…" (Європа християнська…). Напис **Ukrania** (Україна) розміщений південніше Києва і охоплює Правобережну та Лівобережну Україну.

1769 р. "Спадкоємці Гоманна" (Homanianos Heredes; Homann Erben (1724-1780). Карта – «TABULA GEOGRAPHICA CONTINENS DESPOTATUS WALLACHIÆ ATQUE MOLDAVIÆ PROVINCIAM BESSARABIÆ SUB CLIENTELA TURCICA, ITEMQUE PROVINCIAM POLONICAM PODOLIÆ, TANQUAM REGIONES, IN QUIBUS BELLUM PRÆSENS GERITUR, EX HASIANIS ALIISQUE NOVISSIMIS SUBSIDIIS SECUNDUM STATUM POLITICUM RECENTISSIMUM DELINEATA, IN LUCEM EDITA AB HOMANNIANIS HEREDIBUS. 1769. C.P.S.C.M» (Географічна карта, що охоплює Господарство Валахію, а також Молдавію з провінцією Бессарабією під турецьким володінням, а також польську провінцію Поділля, як і краї, у яких точиться нинішня війна, укладена за останніми відомостями щодо політичної ситуації, видана у світ Спадкоємцями Гоманна 1769 р. З[а] п[ривілеєм] С[вященної] королівської] м[илості]). Амстердам. Мова: латинська. Основою для створення карти стала карта Королівства Польського Й. Б. Гоманна «Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae», опублікована у Нюрнберзі 1712 р., на основі якої його спадкоємці створювали більшість своїх карт [*Вавричин, 2009*].

Землі центральної частини Поділля (Podolia) та Брацлавське воєводство (Palatinatus Braclawiensis) названі Україною (**Okrainia**).

На карті позначені Бессарабія, Очаківська (Tartaria Oczacoviensis) та Буджацька (Tartaria Budziacensis) Татарії, які перебували під протекторатом Туреччини (Terrae de industrie a Turas et Tartaris de sertæ redditae sub Clientela Turcica), а також правобережна частина Нової Сербії (Nova Servia) з центром у фортеці Св. Єлизавети (S. Elisabeth).

1703 р. Пласід де Сент-Хелен (Placide de Sainte-Hélène; 1648-1734), французький картограф, географ королів Людовика XIV і XV опублікував 4-х листову карту "Le Cours du Danube dédiй au Roy". Карта міститься в атласі "Cartes de geographie", що був опублікований в Парижі між 1686-1704 рр. Гравер мапи **Клод Огюст Бері** (Claude-Auguste Berey; 1651-1732). На карті Нижня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **"Ukranie ou Pays des Cosaqyes"** (Україна або Земля (Країна) Козаків).

Це дуже рідкісна і детальна карта Чорноморського регіону. Карта особливо цікава, оскільки намальовано демонструє походи кримських татар в Україну. Позначено та підписано дніпровські пороги, шлях татар на Польщу – "Route des petits Tartares en Pologne". Південна Україна – "Passage des Tartarres a la nage".

Пласід де Сент-Хелен був свекром П'єра Дюваля (французького географа та картографа).

1704 р. Жан-Батист Нулен (Jean-Baptiste Nolin; 1657-1708), французький видавець, гравер та картограф, у Лондоні, видав мапу "L'Europe

Dressee Sur les Nouvelles observations faites en toutes les parties de la Terre Rectifiee…” (Європа…). Серед українських регіонів позначено Поділля (Podolie) та Волинь (Volhinie). Напис Поділля (Podolie) міститься на мапі два рази: перший – біля Кам’янця, другий – вздовж Дністра (на Правобережжі, майже до гирла річки). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **“Vkranie ou Pays des Cosaqyes”** (Україна або Земля (Країна) Козаків). Слобожанщина позначена як **OCRAINA**. **На карті зображений московсько-польський кордон.**

Карта неодноразово перевидавалася, зокрема, в 1740 р. його сином, Жаном-Батистом Нуленом II у Парижі. Карта Жана-Батиста Нулена II є витвором мистецтва.

1708 р. Карта – “Carte de la Russie en Europe” (Карта Росії в Європі). Лівобережна Україна позначена як **Ukraine,** Росія **– Moscovie** (Московія).

Мав звання гравера короля Франції Людовика XIV (1638-1715) та географа Герцога Орлеанського (1674-1723). Автор карти “Le Globe Terreste” (Земна куля; 1700 р.). Карта є однією з вершин картографічного мистецтва. Можливо, однією з останніх в старовинному жанрі майстерно і розкішно ілюстрованих карт. Вона прикрашена 6 сценами зі Старого Завіту, півкулі тримають на плечах чотири пори року, в полі карти зображено 6 днів творіння Світу.

Жан-Батист Нулен організував сімейний видавничий бізнес у Парижі на вул. Сен-Жак, де він гравіював та продавав великий асортимент географічних карт. Неодноразово Нулен незаконно користувався “брендовими” клеймами “Гравер Короля” та “Географ герцога Орлеанського”. За скаргою Гійома Деліля (1675-1726; французький географ, картограф, член Паризької АН) Нулен був звинувачений та засуджений за плагіат (незаконне використання товарних знаків). Однак бізнесу цей непривабливий факт не завадив зовсім – сімейна фірма продовжувала процвітати. Процвітала і після смерті батька-засновника. Багато карт Нулена створено на основі робіт Вінченцо-Марія Коронеллі (1650-1718), а також на роботах французького географа Jean Nicolas Du Tralage (?-1699).

Жан-Батист Нулен II (Jean Baptiste Nolin II, 1686-1762), французький гравер і видавець займався сімейним бізнесом протягом багатьох років, і підготував знаменитий Загальний Атлас (Globe Celeste da Atlas General), виданий посмертно 1783 р.

Цитую за К. Галушко: "Цікавим також є означення України на карті "Королівства Польського" французького картографа Жана-Батиста Нулена (1742). На ній ми бачимо три Русі. Одна – "Русь польська або червона" (суч. Україна), друга – південно-східна Білорусь (решта Білорусі – "Литва"), третя – "Московія або Велика Русь". "Україна" на карті – це Поділля і Наддніпрянщина. Фігурує також прикметник "Мала" (Petite), але незрозуміло, до чого він відноситься, адже "Мала Польща" вже показана у районі Кракова та Любліна, імовірно – це Мала Русь. Розлогий поземельний коментар до карти пояснює вжиті назви:

"Русь Польська, яка також має назву Мала Русь, поділяється на Русь Литовську і Русь Червону. Далі ми говоримо (уточнюємо), що Русь Литовська належить державі Литовській.

Русь Червона є частиною держави Польської і поділяється на Русь окрему (Russie particuliere) та Україну (Ukraine).

Русь Окрема – це воєводства (palatinates) Хелма, Белза і Русі.

Україна – це землі козаків, що охоплюють провінції Волинь і Поділля або козаків польських, козаків московських і козаків турецьких.

Провінція Волинь, яка поділяється на Верхню та Нижню Волинь, містить воєводства Луцьке і Київське; з додачею великої частини, що належить московитам.

Провінція Поділля, яка поділяється на Верхнє та Нижнє Поділля, містить воєводства Кам'янецьке і Брацлавське; з додачею великої частини Кам'янця у турків з 1672".

1705 р. Пітер Пікарт (Picart Pieter; 1668—1737) та **Адріан Шхонебек** (Adriaan Schoonebeek або Schoonebeck; 1661–1705), голландські гравери та картографи видали в Москві карту «Королевства Польского и Великого княжества Литовского чертеж / По указу его державнейшего царского величества грыдоровал на Москве Питер Пикарт; [Картуш грав. А. Шхонебек]». Масштаб: прибл. 1:3 200 000. Карта складена значно раніше, мабуть, в середині XVII ст., адже Київ на карті ще в складі Речі Посполитої (за умовами Андрусівського договору Київ ввійшов в склад Московії в 1667 р.).

На карті Західна Україна (Львівське та Холмське воєводства) – Червона Русь (Червен Руссіа); Брацлавське та Київське воєводства (Правобережжя та Лівобережжя) – **УКРАІНА** (Україна); Південна Україна – частина Малої Тартарії; теперішня Росія – Московська держава (Московское государство).

Назва **УКРАІНА** на карті написана великими літерами, як держава. Паралельно цьому напису – напис ЧЕРВЕННА РУССІА (Червона Русь). Отже, назва Червона Русь на карті міститься двічі й стосується як Західної України так і всієї України.

Пітер Пікарт більшу частину свого життя працював в Росії. Навчався мистецтву гравіювання в Голландії в майстерні Адріана Шхонебека. Був найнятий на роботу в Росію Петром І в Амстердамі в 1698 р. під час Великого посольства. 1702 р. переїхав до Москви, де був прийнятий на роботу в Збройну палату помічником А. Шхонебека. З 1705 р. керував Гравіювальною майстернею Збройної палати. Через 3 роки Пікарт був переведений на роботу в гравіювальну майстерню при Московському друкованому Дворі. З 1714 по 1727 р. працював в Санкт-Петербурзької друкарні. Після скасування Санкт-Петербурзької друкарні (1727) Пікарту була призначена пенсія від Синоду.

1710 р. **Анрі Шателен** (Henri Chatelain; 1684-1743), французький картограф, письменник і вчений у Парижі видав мапу "Nouvelle Carte Du Royaume De Pologne, Divisee Selon Ses Palatinates Et Ses Provinces, Avec Des Remarques Historiques…". Середнє Придніпров'я (Київське та Брацлавське воєводства) позначене як **Ukraine** (Україна), Південь України – Дике Поле (**Dzike Pole**).

1710 р. Карта – "Nouvelle Carte des Etats du Grand Duc de Moscovie en Europe" (Ката Московії). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) й Слобожанщина позначені як **"Ukranie Pays des Cosaqyes"** (Україна або Земля (Країна) Козаків). На півдні України напис **Cosaques Zaporoski** (Козаки Запорозькі).

1712 р. у Парижі А. Шателен видав мапу "Carte De Pologne Avec La Chronologie Des Rois Et Des Ducs De Lithuanie, Ainsi Que Des Grands Maitres De L'Ordre Teutonique Les Evechez et Archeveches, et Les Armes Des Provinces…" (Карта Польщі...). На карті позначено українські історико-географічні землі: ***Russie Noire*** (Чорна Русь) – територія Західної України, Podolie (Поділля) та Volhynie (Волинь). Поділля поділяється на Верхнє Поділля (Haute Podolie) та Нижнє Поділля (Basse Podolie); аналогічно і Волинь – Верхня Волинь (Haute Volhynie) та Нижня Волинь (Basse Volhynie). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine ou pais des Cosaques** (Україна земля (країна) Козаків). Південна Україна показана як територія Дикого Поля (**Dzike Pole**). Карта доповнена таблицями. ***З лівого та правого боків карти поміщено герби провінцій.*** Карта неодноразово перевидавалася. Зокрема, в **1719 р.** карта була опублікована в Амстердамі, в атласі "Atlas Historique" (1705-1739). Формат карти 20 х 24 дюйми.

1714 р. Карта – "Carte Genealogique Des Princes Et Rois De Pologne Et Des Familles Roiales Et Ducales De Piaste Et De Iagelon...". Це карта генеалогії князів та королів Польщі. На карті позначено українські історико-географічні землі: Podolie (Поділля) та Volhynie (Волинь). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine ou Pais des Cosaques** (Україна Земля (Країна) Козаків). Територія Західної України позначена помилково як ***Prussie Noire*** (Чорна Прусія). В карті за 1712 р. ці землі позначені як ***Russie Noire*** (Чорна Русь).

1718 р. Карта – “NOUVELLE CARTE DU ROYAUME DE POLOGNE...”. Карта опублікована в Амстердамі в “Atlas Historique” (атлас видавався на протязі 1705-1739 рр.). Середнє Придніпров’я (Правобережне та Лівобережне) позначене як **Ukraine** (Україна).

1719 р. Карта – “Carte de la Turquie, de l'Arabie et de la Perse avec leurs dependances...” (Карта Туреччини, Аравії й Персії). Середнє Придніпров’я позначене як **Ukraine** (Україна). Карта опублікована в Амстердамі в атласі “Atlas Historique”. Формат карти – 36 х 44 см.

1720 р. в Амстердамі А. Шателен опублікував карту «NOUVELLE CARTE DES CONCILES GENERAUX ET PARTICULIERS QUI SE SONT TENUS EN EUROPE, EN ASIE, EN AFRIQUE, ET EN AMERIQUE : AVEC DES TABLES QUI EN INDIQUENT LE NOMBRE ET LANNÉE AVEC LA SITUATION DES VILLES OÙ SE SONT TENUS CES CELEBRES ASSEMBLÉES» (НОВА КАРТА ЗАГАЛЬНИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ВИПРАВЛЕНЬ В ЄВРОПІ, АЗІЇ, АФРИЦІ ТА АМЕРИЦІ). Формат мапи 48 х 56 см. Середнє Придніпров’я позначене як **Ukraine** (Україна). Україна ототожнюється із Європейською Сарматією (SARMATIE EN EUROPE), напис – північніше Києва. На карті показано українські історико-географічні землі: ***Russia Noire*** (Чорна Русь, Галичина), Поділля (Podolie), Волинь (Volhinie), Полісся (Polesie), Сіверщина (Severie).

1743 р. в Парижі А. Шателен опублікував карту “Estates de la Couronne de Pologne”. Формат – 14.5 х 16.2 см. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine ou Pais des Cosaques** (Україна Земля (Країна) Козаків). На карті показано українські історико-географічні землі: ***Russia Noire*** (Чорна Русь, Галичина,), Поділля (Podolie), Волинь (Volhinie), Полісся (Polesie).

1710 р.

1720 р.

Анрі Шателен походив з родини Шателен, яка володіла видавничим домом, за походженням француз, працював в Голландії. Видавничий дім Шателен – сім'я французьких картографів, які працювали в Голландії. Фірма складалася з батька Захарії Шателена (Zacharie Chatelain; помер 1723) та його синів Анрі та Захарії-молодшого (Zacharie Chatelin; Zacharias II Chatelain; Zacharias Chastelain; 1690-1754). Найвідоміша праця цього видавничого дому – “Atlas Historique” в семи томах, виданий між 1705 і 1720 роками, друге видання – 1732 р. Атлас був створений на картографічних матеріалах Гійома Деліля, а також інших відомих картографів. Інформація в атласі представлена в енциклопедичній формі. Тут були матеріали з космографії, географії, історії, хронології, генеалогії, топографії, геральдики та етнографії.

1710 р. **Абрахам Аллард** (Abraham Allard; 1676-1725), голландський гравер та картограф в Амстердамі видав карту «Sades Belli in POLONIA et in Moscovia…». Видавництво «Covens & Mortier». Напис **Ukraina** на карті займає Правобережжя та Лівобережжя. Окремо виділено Волинь (Volhynia). Напис ***Russia Rubra*** (Червона Русь) зустрічається два рази: перший – для Галичини та Покуття (Pokutta); другий – накладається на напис **Ukraina** та охоплює Правобережну та Лівобережну Україну. На півдні України напис **Cosakki Saporoski** (Козаки Запорозькі). Напис **Ukraina –** від Поділля (Podolia) до Слобожанщини.

На карті нанесено кордони держав: Lithuania, Russia, Curlandia, Livonia, Tartaria Minor, Walachia та ін.

Абрахам Аллард довгий час працював в Лейдені.

1710 р. Жозеф-Нікола Деліль (Joseph-Nicolas Delisle; 1688-1768), французький астроном і картограф, член Паризької АН (1716) склав мапу “Carte de Moscovie dresse par G. de L'Isle”. Правобережна та Лівобережна Україна – **Ukraine pays des Cosaques** (Україна Країна Козаків), Південь України – **Cosaques Zaporoski** (Козаки Запорозькі), нижня течія Дону – Cosaques Donski (Козаки Донські). Окремо виділено Russie Moscovite (Русь Московську) та Tartarie Moscovite (Московську Тартарію). Московська Тартарія – землі мордви, колишні Казанське та Астраханське ханства.

1710 р. Карта **–** “Pologne”. Карта публікувалася до 1757 р. Правобережна та Лівобережна Україна – **Ukraine ou pays des Cosaques** (Україна Країна Козаків), Західна Україна – ***Russie Noire*** (Чорна Русь).

1736 р. Карта **–** “Charte derer von der Russisch-Keyser Armee im Jahr 1736”. 1745 р. опублікував її в “Russischer Atlas: Welcher in einer General-Charte und neunzehen Special-Charten das gesamte Russische Reich und dessen angraentzende Laender, nach den Regeln der Erd-Beschreibung und den ne Academie der Wissenschafften (СПб., 1745)”.

Українська лінія. Фрагмент карти “Theatrum Belli Ao MDCCXXXVII...”

До цього атласу ввійшли ще кілька його карт українських земель: “Charte der Kriegs Operationen am Donn und Dnieper. Ihro Russisch Key Serl: Maiesty: Glorieusen Armeen Ao.1736” (Карта військових дій на Дону і Дніпрі її Російської Імператорської величності славної армії в 1736 році), “Theatrum Belli Ao MDCCXXXVII. a milite Augustae Russorum Imperatricis adversus Turcas Tattarosque gesti. Ex. autographis in Acad. Scient: Petropol” (Карта театру військових дій в Російсько-турецькій війні в 1737 р.), “Verus Chersonesi Tauricae Seu Crimeae Conspectus” (1737 р.), “Theatrum Belli ad Borysthenem Tyram & Danubium Fluvios gesti” (1738 р.).

На цих картах позначено укріплення, розташування військ, шляхи їх руху в кампанії 1736, 1737, 1738 рр.; російсько-турецької війни 1735-1739 рр. Підписи на картах – німецькою мовою.

На карті “Charte derer von der Russisch-Keyser Armee im Jahr 1736” Лівобережна Україна це **“Ukraine”,** Правобережна представлена Волинню (Volhinien) та Поділлям (Podolien). Також на карті позначена Українська лінія, турецько-російський кордон та ***Кубань.***

1745 р. Карта – “TATARIA MINOR CUM ADIACENTIBUS KIOVIENSI ET BELGORODENSI GUBERNIIS” (Мала Татарія з прилеглими Київською та Бєлгородською губерніями). Мапа була опублікована в атласі “ATLAS RUSSICUM” (Санкт-Петербург). У межиріччі Інгульця і Базавлуку позначена Запорізька Січ (Zaporozskaja Sjecza). На лівому березі Дніпра, ближче до гирла, позначені ***Чорна*** (Czornaja Dolina) та ***Циганська*** (Cyganskaja Dolina) ***долини***.

Карта походить з атласу Росії, підготованого Академією наук Росії у Санкт-Петербурзі і виданого 1745 р. Роботи над створенням атласу розпочалися у 20-х роках XVIII ст. Для організації астрономічних досліджень та удосконалення картографічних робіт в Росію був запрошений Жозеф-Ніколя Деліль, який з 1725 р. обійняв посаду астронома, а у 1739 р. — став головою Географічного департаменту Академії наук Росії. У 1728 р. Ж. Н. Деліль видав “Основні правила для створення карт Росії” в яких висловив думку про необхідність Грунтовного опрацювання та зіставлення всіх картографічних першоджерел та описових матеріалів (рукописних карт, астрономічних досліджень, морських карт, щоденників мандрівників та ін.), що, зрештою, дуже затягувало роботу над атласом. Надмірно вимогливе ставлення.Деліля до роботи російських геодезистів спричинилося до відсторонення його у 1740 р. від керівництва Географічним департаментом [*Вавричин, 2009*].

Рідний брат – **Гійом Деліль** (Guillaume Delisle; 1675—1726) французький географ та картограф. У Росію Жозеф-Нікола Деліль прибув 1727 р. Саме цей учений енциклопедичного типу, з багатогранним науковим хистом та великою культурою сформував ядро майбутньої Санкт-Петербурзької Академії наук, став центральною фігурою у вченій спільноті і джерелом нових наукових ідей. За пропозицією Деліля при АН був створений ***Географічний департамент для керівництва картографуванням***, і він став його першим директором (1739-1740).

1710 р. Еліас Бейк (Elias Baeck; 1679-1747), німецький живописець, гравер та картограф, в Аугсбургу, в географічному атласі опублікував карту Польщі “Pohlen... La Pologne...,”. Правобережна та Лівобережна Україна – **Ukraine ou pays des Cosaques** (Україна Країна Козаків). До України належить Волинь (Volhinie) та Поділля (Podolie). Західна Україна – Чорна Русь (Russie Noire). Північноукраїнські землі – Полісся (Polesie).

1710 р. Герард ван Кюлен (Gerard van Keulen; 1678-1726), голландський картограф, син відомого картографа Йоганна ван Кюлена (Johannes van Keulen; 1654-1715), в Амстердамі, опублікував карту Польщі “REGNI POLONIÆ et DUCATUS LITHUANIÆ,”. Правобережна та Лівобережна Україна – **Ukrania** (Україна). До України належить Волинь (Volhinia). Західна Україна – Червона Русь (Russia Rubra) в межах якої виділено Покуття (Pokutia). Окремо виділено Поділля (Podolia).

1710 р. Оттенси. Йоахим Оттенс (Joachim Ottens; 1663-1719), **Райнер Оттенс** (Reiner Ottens; 1698-1750) та **Джошуа Оттенс** (Josua Ottens; 1704-1765) голландські картографи та видавці які працювали в Амстердамі у XVIII ст.

Брати Райнер та Джошуа Оттенси були синами єврейського гравера Йоахима Оттенса, який на початку своєї кар'єри співпрацював з Ф. де Вітом, а наприкінці 1680-х рр. створив власне видавництво, що займалося друкуванням карт. Брати продовжили справу батька і більшість їх творів має спільний авторський підпис “R. & J. Ottens”. Основна праця – “Atlas Major” (Великий атлас), надрукований в Амстердамі 1740 р.

1726 р. Райнер Оттенс (Reiner Ottens; 1698-1750) та **Джошуа Оттенс** (Josua Ottens; 1704-1765), голландські картографи та видавці. Карта – «REIPUBLICÆ ET STATUS GENERALIS POLONIÆ NOVA TABULA, COMPREHENDENS MAIORIS ET MINORIS POLONIÆ REGNIMAGNIDUCATUS LITHUANIÆ DUCATUS PRUSSIÆ, CURLANDIÆ, SAMOGITIÆ MASSOVIÆ VOLHYNIÆ PODOLIÆ RUSSIÆ **UCRANIÆ** ET DE MOSCOVIÆ PARS ACCURATAM DESCRIPTIONEM» (Нова карта Речі Посполитої і загального стану Польщі, що включає королівство Велику і Малу Польщу, Велике князівство Литовське, князівство Прусське, Курляндію, Самогітію, Мазовію, Волинь, Поділля, Русь, Україну і частину Московії). Масштаб бл. 1: 2 000 000. Мова: латинська. Перший варіант карти Польщі був створений **Йоахимом Оттенсом** (1663-1719) **1710 р.** Карта міститься у восьмитомному «Atlas Major» Оттенсів до 1745 р. 1793 р. амстердамський видавець Йозеф Кармін (Joseph Carmine) викупив плиту карти у Оттенсів і видав її зі своєю видавничою приміткою, позначивши кордони, актуальні після другого поділу Польщі.

Українські історико-географічні землі представлені Поліссям (Polesia); як окремі адміністративно-територіальні одиниці виділені Волинь (Volhynia), що поділяється на Верхню Волинь (Volhynia Superior) та Нижню Волинь (Volhynia Inferior); Поділля (Podolia), що поділяється на Верхнє Поділля (Podolia Superior) та Нижнє Поділля (Podolia Inferior); ***Червона Русь*** (Russia

Rubra). На півдні Червоної Русі лежить Покуття (Pokutia). Східні українські землі представлені Чернігівським (Ducatus Czernihow) та Новгород-Сіверським (Ducatus Novogrodeck) князівствами без позначення їхніх меж у складі Російської імперії; у Причорномор'ї — ***Очаківською Тартарією*** (Tartaria Oczacowiensis) та ***Ногайською Тартарією*** (Tartaria Nogaiensis).

Київське воєводство на карті позначене на лівому березі Дніпра, а тільки невелика частина (між Києвом та Каневом) захоплює правий берег, названа Україною (**Ukrania**). Між Інгульцем (Ingulet Maly fl.) і Дніпром (Nieper Olim Borysthenes) позначено Дике поле (**Dezike Polie** Cainpi Deferti et Inliabitati) та землі козаків (**Cosacci Zaporoviensis**), а також **Чорний ліс** (Sylva Nigra).

1736 р. Карта **–** «Theatre de la Guerre sur les Frontieres Entre les deux Grands Monarques de Russie & de Turquie ou Carte Nouvelle d'une Grande Partie de la Russie, ou l'on a la Petite Tartarie, **l'Ukraine** la Crimée & le **Pais des Cosaques** la Mer de Azof & la Mer Noire & les Pais Circomvoisins Dressée Suivant une Carte Faite Sur les Lieux Rectifiée & Augmentée par R. & I. Ottens, Geogr. a Amsterdam». Картуш карти прикрашений алегоріями, гербом Росії, портретом Петра I та ін. Правобережна та Лівобережна Україна на карті позначена як Ukraine (напис охоплює Поділля та Малу Русь (**Pars Rossiae Minoris**). Напис **Pars Rossiae Minoris** на карті сягає Смоленщини. Росія позначена як **Pars Rossiae Maximae**. Карта складена під час Російсько-турецької війни (1735—1739 рр.). Ця війна велася Росією (у союзі з Австрією) за вихід до Чорного моря і з метою припинення набігів кримських татар. Влітку 1736 р. російські війська зайняли Азов, в ході боїв в 1737 р. – фортецю Очаків, а в 1739 р. – фортецю Хотин. Туреччина була змушена піти на мир. За Бєлградським мирним договором (1739 р.) Росія повернула собі Азов, але повинна була знищити його укріплення. Крім того, до Росії були приєднані незначні території Правобережної України, зайнятої раніше Туреччиною. «Бар'єром» між Росією і Туреччиною були оголошені кабардинські землі на Північному Кавказі і Приазовські території. Проте ні виходу до Чорного моря, ні права мати фортеці та флот в Азовському морі Росія так і не отримала.

Райнер Оттенс — голландський картограф і видавець, який жив і працював в Амстердамі протягом 18 століття. Він син Йоахима Оттенса (1663-1719), єврейського гравера, який співпрацював з Ф. де Вітом на початку своєї кар'єри, тобто наприкінці 1680-х років він заснував власне видавництво, яке займалося друком карт. Роботу батька продовжували разом із братом **Джошуа**, і більшість їхніх творів мають загальний авторський підпис ***«R. & J. Ottens».*** Родзинкою їхньої роботи є «Atlas Major», надрукований в Амстердамі в 1740 р.

1736 р. Оттенси

1710 р. Джерард (Герард) Валк (Gerard Valk; 1650-1726) та **Леонард Валк** (Leonard Valk; 1675-1755), голландські картографи, гравери та видавці опублікували карту “Regnum Poloniæ Divisum in Magnum Ducatum Lithuaniæ Magnum Parvam que Poloniam, Prussiam, albam et rubram Russiam, Volhyniam, Podoliam, **Ukraniam**...per Gerard et Leonard Valk. Amst. cum Privilegio”. **Україна на карті зображена як незалежна держава** (окремим кольором і кордонами). Напис **Russia Rubra** (Червона Русь) проведений через всю українську етнічну територію й зображений великими літерами як Московія, Тартарія та інші держави. Цей напис міститься два рази на карті (Західна Україна теж позначена як **Russia Rubra**). Напис **UKRANIA** (Україна) охоплює все Лівобережжя і частину Правобережжя (в районі р. Дніпро

перетинається з написом **Russia Rubra)**. З українських історико-географічних земель ще зображено Поділля (Podolia) та Волинь (Volhynia).

1710 р. Крістоф Вайгель старший (Christoph Weigel; 1654—1725), німецький гравер, картограф, видавець, торговець творами мистецтва у Нюрнберзі видав мапу "Poloniæ & Lithvania accurante curatius". **Україна на карті зображена як незалежна держава** (окремим кольором і кордонами). Напис **Russia Rubra** (Червона Русь) проведений через всю українську етнічну територію й зображений великими літерами як Московія, Тартарія та інші держави. Цей напис міститься два рази на карті (Західна Україна теж позначена як **Russia Rubra**). Напис **UKRANIA** (Україна) охоплює все Лівобережжя і частину Правобережжя (в районі р. Дніпро перетинається з написом **Russia Rubra)**. З українських історико-географічних земель ще зображено Поділля (Podolia) та Волинь (Volhynia).

1715 р. Карта – "Regnum Poloniæe jusque confinia". Видавництво Нюрнберг. Верхнє Поділля – **UKRANIA** (Україна), Західна Україна – **Russia Rubra** (Червона Русь), Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) – **Terra Cosacorum** (Земля Козаків).

1716 р. Карта **–** «**Ukrania seu Cosacorum Regio** Walachia item Moldavia et Tartaria minor» (Україна, або Козацька Земля…). Видавництво Нюрнберг, масштаб 1 : 4 600 000. Написи ***Russia Rubra*** (Червона Русь) та **UKRAINA** (Україна) проведені паралельно через всю українську етнічну територію й зображені великими літерами як Московія, Татарія та інші держави.

Південна Україна – напис «**Dzike Pole**» (Дике поле). З українських земель зображено Поділля (Podolia), Волинь (Volhynia), Pokutia (Покуття). В районі Причорномор'я написи латиною: Tartaria Minor (Мала Татарія),

Буджацька Татарія та Cremia (Крим). На мапі позначено м. Батурин (спалене московитами 1708 р.). Мапа неодноразово перевидавалася, зокрема і в 1720 р.

1698 р. Крістоф Вайгель старший заснував у Нюрнберзі своє видавництво і видав понад 70 книг і велику кількість гравюр та карт. Після смерті К. Вайгеля і до 1734 р. його видавничу справу продовжувала вдова, яка опублікувала багато творів чоловіка. Найбільш відомі його видання з описом кораблів, зброї та серія геральдичних календарів.

1710 р. Джон Сенекс (John Senex; 1678-1740), англійський картограф, гравер та мандрівник видав у Лондоні мапу "POLAND and other of the Countries belonging to that Crowne, Accordingto the Neweft Obfervations". Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) – **VKRAIN** (Україна). З українських земель зображено Поділля (Podolia), Волинь (Volhynia), Pokutia (Покуття), ***Russia Rubra*** (Червона Русь). Друге видання карти 1719 р.

1712 р. Карта **–** «Moscovy. Corrected from the Observations communicated to the Royal Society at London and Paris by John Senex» (Московія...). Формат аркушу 67 × 100 см, карти – 64,5 × 97 см. Видавництво Лондон. Напис **Ukraine** охоплює Правобережну та Лівобережну Україну. На півдні України – напис **Cosaques Zaporoski** (Козаки Запорозькі).

1725 р. Карта **–** «Poland...». Київське воєводство позначено як **VKRANIA** (Україна). На карті в районі м. Чигирин – напис «**COSSAQ**» (Козак).

1737 р. Карта **–** «A New Map of the Seat of War between ye Moscovite and the Turk on the Donn ye Nieper ye Niester & in Crim Tartary &c., Copied from an Original Engraved at Petersburg in 1737 said to be Done from General Munich's memoirs». Лівобережна Україна (в складі Росії) позначена як **Part of The Ukrain,** Правобережна Україна (в складі Речі Посполитої) – "VOLHINIA" (Волинь) та "PODOLIA" (Поділля).

1741 р. Карта **–** "A new Map of POLAND from the lateft Obser". Правобережна Україна (в складі Речі Посполитої) – **Ukran** (УКРАЇНА), "VOLHINIA" (Волинь), "PODOLIA" (Поділля) та ***Lit. Russia.***

1712 р. Едвард Уеллс (Edward Wells; 1667–1727), англійський математик, географ, картограф та богослов. Карта – "A New Map of Present Poland, Hungary, Walachia, Moldavia, Little Tartary &c. Shewing thier Principall Divisions Chief Cities, Towns, Rivers, &c." (Нова карта нинішньої Польщі, Угорщини, Валахії, Молдавії, Малої Тартарії...). Карта поміщена в атласі (A New Sett Of Mapps Of Ancient And Present Geography...), що видавався протягом 1700-1738 рр. (Оксфорд). Формат мапи 20 х 14,5 дюймів. **Ukrain of the Cossacks** (Україна Козацька) охоплює Наддніпрянщину (Правобережну та Лівобережну). Назва VOLHINIA (Волинь) на карті ототожнюється з Україною. На схід від неї розташовано PODOLIA (Поділля) і Little Russie (Мала Русь – Західна Україна).

1714 р. Клод Буффі (Claude Buffier; 1661–1737), французький єзуїт, картограф, філософ, історик видав у Парижі карту Польщі "La Pologne

suivant les degrés de l'academie des sciences de Paris”. **Ukraine ou pays des Cosaques** (Україна Країна Козаків) охоплює Наддніпрянщину (Правобережну та Лівобережну). На схід від неї розташовано топоніми VOLHINIE (Волинь), PODOLIE (Поділля) і Russie (Русь – Західна Україна).

1719 р. Жак Чіке (Jacques Chiquet; 1673-1721), французький гравер, картограф та видавець, у Парижі, видав карту “LES ESTATS DE LA COURONNE DE POLOGNE”. Формат карти 16.3 x 22 см. Карта надрукована в шести версіях у другому виданні “Le Nouveau et Curieux Atlas Geographique et Historique, ou le Divertissement des Empereurs, Roys, et Princes tant dans la Guerre que dans la Paix”. Цю карту в 1711 р. склав Антуан Менард (Antoine Menard).

На карті позначено українські історико-географічні землі: ***Russie Noire*** (Чорна Русь) – територія Західної України, Podolie (Поділля) та Volhynie (Волинь). Поділля поділяється на Верхнє Поділля (Haute Podolie) та Нижнє Поділля (Basse Podolie); аналогічно і Волинь – Верхня Волинь (Haute Volhynie) та Нижня Волинь (Basse Volhynie). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна). Назва Волинь ототожнюється із Україною.

1720 р. Матеус Зойтер (George Matthäus Seutter; 1678 —1757), німецький видавець та географ видав мапу “NOVA MAPPA MARIS NIGRI ET FRETI CONSTANTINO POLITANI QUAM EXACTISSIME CONSIGNATA ET IN LUCEM EDITA PER MATTH. SEUTTER” (Нова карта Чорного моря і Константинопольської протоки, досконало укладена й видана Матеусом Зойтером). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна; Брацлавське та Київське воєводства) позначена як **UCRANIA** (Україна). З українських земель зображено Нижнє Поділля (Podolia). Південь України (землі між Інгульцем і Дніпром та вздовж правого берета Дніпра) названі **Диким полем** (Dzike Polie sive Campi Deserti et Inhabitati). В районі Причорномор’я написи латиною – Tartaria Minor (Мала Тартарія), Tartaria Budziacensis (Буджацька Тартарія) та Cremia (Крим).

Як і на мапі Й. Б. Гоманна (1712) позначено рік Полтавської битви (1709). Виділено також і Бендери — місце перебування гетьмана Мазепи після поразки під Полтавою.

Мапа неодноразово перевидавалася.

Карта є аналогом опублікованої у 1709 р. Елізабет Вісшер (Elisabeth Visscher) (вдова Ніколаса Вісшера II) карти Чорного моря “Nouvelle carte de la Mer Noire et du canal de Constantinopl”. Бл. 1711 р. цю саму карту зі зміненою видавничою приміткою та незначними змінами у картографічному зображенні опублікував амстердамський видавець Петер Шенк [*Вавричин, 2009*].

1720 р. Карта **–** “Poloniae Regnum ut et Magni Ducatus Lithuaniae Accuratiss. Delineatione Reprasentat. Opera et studio Matth. Seutteri, Chalc. August” (Нова докладна карта Польського королівства й Великого князівства Литовського, старанно накреслена працею і стараннями Матеуса Зойтера).

Видавець, картограф і редактор Матеус Зойтер. Ця карта є компіляцією карт Ф. де Віта «Regni Poloniœ et Ducatus Lithuaniae...» (Карта Речі Посполитої, князівства Литовського, Волині, Поділля, України, Прусії, Лівонії та Курляндії; 1670) та Й. Б. Гоманна «Hane Regni Polo- niarvm Magniqve Ducatvs Lithvanice...» (1705).

На карті детально показана територія України від Полтави (Pultawa) до Львова (Lemberg). Центральне Право- і Лівобережжя назване Україною (**Ukrania**). ***Червона Русь*** (Russia Rubra) на карті простягається від західних кордонів Польщі на схід, через Дніпро аж до Полтави. Від північної межі Кам’янецького воєводства, через Брацлавщину і Київщину, позначені землі Козаків (**COSACKIRA**). Написи **Ukrainia, Russia Rubra та COSACKIRA** позначені на мапі шрифтом великого розміру, що свідчить про увагу автора до цих територій. У межиріччі Дніпра та Інгульця подано написи: Дике поле (Campi Deferti alias **Dzike Polie**) та ***Чорний Ліс*** (Czamy Las). Від Великої татарської переправи (Wielka Preprawa Tatarfka), в околицях Кодака, на Дніпрі до Смоленська (Smolensko) проходить ***Муравський шлях*** (Morawfki Slak Via quam sequuntur Tartari dum soient intrare in).

1728 р. карта увійшла до видання Матеуса Рота та Йоганна Петера ван Гелена “Atlas novus indicibus instructus...” (Відень). На цьому примірнику було нанесено картографічну сітку. 1731 р. карта була опублікована в атласі “MATTHAEO SEUTTER. ATLAS NOVUS...”. Варіант карти **1750 р**. Україну (Ukrania) на карті утворює Поділля та Полтавщина. ***Назва Ukrania частково накладається на назву «Russia Rubra»***. На північному сході Україна межує з Московією (Moscoviae). На карті відсутні написи – Козаки, Дике Поле.

1728 р. Карта **– “**Europae in Tabula Geographica Delineatio” (Європа) опублікована в атласі “Atlas Novus” (Відень). **UCRANIA** (Україна) охоплює Наддніпрянщину. Довкола неї розташовано топоніми VOLHINIA (Волинь), PODOLIA (Поділля) і ***POLESIA (Полісся)***. Західна Україна – Червона Русь (Russia Rubra), Наддоння – **OGRANIA** (Окраїна).

1730 р. Карта – «NOVA ET ACCURATA TARTARIÆ EUROPÆ SEU MINORIS ET IN УPECIE CRIMEÆ DELINEATIO GEOGRAPHICA, CUM OMNIBUS CIRCA PONTUM EUXINUM ET PALUOEM MÆOTIDEM JACENTIBUS PROVINCIIS, MANU ET SUMPTIBUS MATHÆI SEUTTERI» (Нова й старанно виготовлена географічна карта Європейської, або Малої, Тартарії й особливо Криму з усіма прилеглими провінціями навколо Понту Евксинського й Меотійського озера руками й коштом Матеуса Зойтера). Землі Брацлавського і Київського воєводств по обидва береги Дніпра названі Україною (**Ucrania five Cosacorum Tractus**). На сході від Полтави позначена межа між землями Козаків Запорозьких та Донських (Territorium Cosacorum Donensis P[ars]). У межиріччі Південного Бугу й Дніпра позначені місця **Нової** (Novaja Setsch) та **Старої** (Saporowifche Setze) Січей (у виданні 1742 р.). Землі між Інгульцем і Дніпром названі Диким полем (**Dzike Polie sive Campi Deferti et Inhabitati**).

1730 р. Карта **–** «MAGNI TURCARUM DOMINATORIS IMPERIUM per EUROPAM, ASIAM ET AFRICAM, se extendens Regiones tam proprias, quan tributarias et clientelares ut et omnes Beglerbegatus sive Praefecturas Generales oculis sistens accuratissima cura delineatum per MATTHAEUM SEUTTER, S.C. Maj. Geogr. Aug.» (Турецька імперія). Правобережна та Лівобережна Україна – **Ucrania.**

1739 р. в Аугсбургу М. Зойтер видав карту "Theatrum belli Russorum victoriis illustratum sive nova et accurata Turcicarum et Tartaricum provinciarum intra fluvios Tyras s. Niester et Taniam s. Don, ad oram ponti Euxini et in pelopon[n]eso Taurica sitarum designatio [Kartenmaterial] : cum gratia et privil. S. R. I. vicariat[us], in partib[us] Rheni, Sveviæ, et juris Franconici / manu et impensis Matthæi Seutteri" (Зображення перемоги росіян на театрі війни, або турецькі й татарські провінції між річками Тирасом, чи Дністром, і Танаїсом, чи Доном, до берегів Понту Евксинського із позначеннями на Пелопоннесі Таврійському, [виготовлена] руками й коштом Матеуса Зойтера).

Мова карти – латинська. Географічна карта показує територію України та Північного Причорномор'я у першій пол. XVIII ст. Мапа висвітлює перебіг російсько-турецької війни 1735-1739 рр. Такі карти масово друкувалися в Європі за даними, що їх надавала Російська Академія наук.

Землі Брацлавського і Київського воєводств по обидва береги Дніпра названі Україною (**Ukraina**). У межиріччі Південного Бугу й Дніпра окреслена територія Козаків Запорозьких (**Territ. Cosaccorum Zaporoviensi**) та місця Нової (**Novaja Setsch**) і Старої (**Saporoger Setsli**) Січей. На карті позначені місця розташування військових корпусів, шляхи пересування армій та місця їх зустрічей біля Самари (Rendevous der Armee, an der Samara) та на лівому березі Дніпра біля Січі (General Rendevous gegen der Setz). На карті показано походи Мініха і Лассі 1736 р. Також показаний шлях ген.-лейт. Дугласа з двома драгунськими полками від Азова через Ізюм до Перекопу, або (що більш ймовірно), поворотний марш корпусу ген.-майора Шпігеля в бік Бахмута.

Вказані оборонні лінії, зокрема **Українська лінія**, яка простягалася на 285 км від Дніпра вздовж Орілі та її притоки Берестової аж до Ізюма. У систему укріплень входило 16 фортець і 49 редутів, з'єднаних між собою високим земляним валом та глибоким ровом. На карті всі фортеці підписані,

На північному сході Україна межує з Московською Росією (Russiae Moscoviticae), на південному сході – з Перекопською і Ногайською Тартарією (Tartaria Minor Precop, Tartari Nagaiens).

Другий варіант карти друкувався у атласах М. Зойтера після 1742 р. Карту перевидавав Тобіас Конрад Лоттер до кінця XVIII ст. Вона має декоративні оздоблення, вона оформлена двома фігуративними алегоричними картушами, які представляють особливий інтерес. У верхньому лівому картуші зображено переможених турків, в нижньому правому – козаків з гербовими щитами, на яких зображені човен та сова.

Фрагмент карти 1739 р.

1740 р. М. Зойтер видав у Аугсбургу карту "Nova et Accurata Tartariae Europae seu Minoris et in specie Crimeae" (Нова і точна Тартарія Європейська або Мала і конкретно Крим). Карта є прикладом розквіту картографування земель України, що припав на період тривалих російсько-турецьких воєн. Окрім великої кількості географічних назв, на карту нанесено також маршрути руху армій. Україну на латинський взір названо **Ucrania Cosaccorum** (Україна Козацька).

Цього ж року (**1740**) М. Зойтер видав ще одну карту українських земель "Nova et accurata Turcicarum et Tartaricarum Provinciarum intra fluvios Tyras, S Niester et Tanaim S. Don ad Oram Ponti Euxini et in Peloponneso Taurica" (Нова і точна Туреччина та Тартарія…). На мапі містяться написи: **Ukraina** (Україна), що охоплює Правобережжя та Лівобережжя; **Terr. Cosaccorum zaporoviensium** (Земля Козаків запорозьких) та ін. На північному сході Україна межує з Росією Московською (Russiae Moscoviticae). Мапа неодноразово перевидавалася. 1744 р. мапа була опублікована в "Atlas minor praecipua orbis terrarum imperia" (Аугсбург).

1740 р. Карта – "Asia Cum Omnibus Imperiis Provinciis, Statibus Et Insulis Iuxta Observationes Recentissimas Et Accuratissimas Correcta Et Adornata Per Matthaeum Seutter" (Азія). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) – **Ucrania** (Україна). Слобожанщина позначена як **Ograina** (Ограїна, Окраїна).

1742 р. Карта – “**Amplissima Ucraniae** Regio Palatinatus Kioviensem et Braclaviensem complectens...” ([Карта] найобширнішого Українського королівства з Київським і Брацлавським воєводствами та прилеглими провінціями, за найдокладнішими вимірами мистецьки вигравіювана на міді та [видана] коштом Матеуса Зойтера, географа с[вященної] імп[ераторської] і кор[олівської] катол[ицької] велич[ності] у Аугсбургу). Опублікована в його «ATLAS UNIVERSALIS».

На карті зображено і тоновані різними кольорами історико-географічні області України та прилеглі до неї території: Київське (Palatinatus Kioviensis) і Брацлавське (Palatinatus Braclaviensis) воєводства, які названі Україною (**Ukraina**); Волинь (Volhynix Pars), що представлена Нижньою Волинню (Volhynix Inferior); Поділля (Podolia), яке поділяється на Верхнє (Podolia Swp[erior]) та Нижнє (Podolia Ins[егіог]); Покуття (Pocutix Pars); Чернігівське воєводство (Due. Palat. Czemichoviensis); Бессарабія (Bessarabia) та Очаківська Тартарія (Tartari Oczacovienses); Крим (Cremix P[ars]) та Мала, або Перекопська Тартарії (Tаrtaria Minor feu Precop Pars). Позначено також українські міста: Київ, Львів, Брацлав, Черкаси, Полтава, Кам'янець, Путивль, Бєлгород, Курськ і багато інших населених пунктів. На північному сході Україна межує з Росією Московською (Russiae Moscoviticae).

Карті притаманне декоративне оформлення, вона прикрашена двома витонченими гравірованими орнаментованими картушами з символічними і міфологічними композиціями, які надають особливий ефект гравюрі. Заголовок карти у фігурному картуші, обрамленому снопами збіжжя, обабіч якого алегоричні постаті богині хліборобства Церери та бога торгівлі Меркурія, а також зображення двох волів, у лівому верхньому куті.

Після смерті М. Зойтера (1757) карту перевидав Тобіас Конрад Лоттер (зять Зойтера) до кінця XVIII ст. Назва карти частково змінена – з'явилося ім'я Лоттера – "**Amplissima Ucraniae** Regio Palatinatus Kioviensem et Braclaviensem complectens, cum adjacentibus provinciis juxta recentissimam designationem aeri incisa arte et sumtibus Tobiae Conradi Lotteri, geographie, Augustae Vindel. Cum Gratia et Privil. S. R. I. Vicariatus, in partibg. Rheni, Sveviae et Juris Franconici".

1742 р. Карта – «TABULA SYNOPTICA TOTIUS FLUMINIS DANUBIIA FONTIBUS USQUE AD OSTIA, IN QUA OMNES REGIONES, QUAS PERFLUIT ET AMNES, QUOS RECIPIT, IMPRIMIS INTEGRUM HUNGARIÆ REGNUM, PRINCIPAT. TRANSILVANIÆ, MOLDAVIÆ, WALACHIÆ, ARCHIDUCATUS AUSTRIA, REGNA ET DUCAT. STYRIÆ, CARINTHIÆ, CARNIOLÆ, CROATIÆ, DALMATIÆ, SCLAVONIÆ, BOSNIÆ, BESSARABIÆ, BULGARIÆ, ROMANIÆ, CUM MAGNA PARTE TURCIÆ, ET TARTARIÆ. NEC NON MARE ADRIATICUM ET PONTUS EUXINUS OCULIS SISTUNTUR, JUXTA RECENT ISSIMAS OBSERVATIONES ET DESCRIPTIONES DELINEATA ET ÆRIINCISA CURA ETSUMPTIBUS MATHÆISEUTTERI, S. CÆS. ET REG. CATHOL. MAJ. GEOGR. ET CHALC. AUGUSTÆ VINDEL» (Стисла карта усієї течії Дунаю від витоків до тирла, на якій зображено всі краї, через які він протікає, що включає, зокрема, усе Угорське королівство, князівства Трансільванію, Молдавію, Валахію, архикнязівство Австрію, королівства і князівства Штірію, Карінтію, Карніолу, Хорватію, Далматію, Словенію, Боснію, Бессарабію, Болгарію, Румунію, з великою частиною Туреччини і Татарії, а також загальний огляд Адріатичного моря й Понту Евксинського, за найточнішими спостереженнями й описами накреслена й видана стараннями й коштом Матеуса Зойтера, географа і гравера його священної цісарської і королівської католицької величності. Аугсбурґ) [Вавричин, 2009]. Опублікована в його «ATLAS UNIVERSALIS». Перше видання карти 1730 р.

Українські історико-географічні землі представлені Червоною Руссю (Russie Rubra); Поділлям (Podolia Pars); територія від Брацлава на схід аж до Дніпра названа Україною, або країною козаків (**Ucrania five Cosacorum Tractus**); Бессарабією (Bessarabie) з позначенням земель Тартарського Буджака (Tartan Budziacensis) та Білгородського Санджака (Sangiacat Bialogrodensis); Малою, Перекопською, або Ногайською Тартарією (Tartariæ Minor, Tartaria Nogaiens., Precopiensis P.); Кримом (Crimea Chersonesus Taurica).

Біля Немирова (Nemirow) — примітка про конгрес послів 1737 р. (Legatorum Congressus A 1737), після якого Австрія вступила у війну проти Османської імперії.

Матеус Зойтер працював разом з Йоганом-Баптистом Гоманном, перейнявши досвід створив свій власний успішний картографічний бізнес. Разом зі своїм учнем гравером та видавцем **Тобіасом Конрадом Лоттером** (Tobias Conrad Lotter; 1717-1777) опублікували в 1741 р. «Atlas novus sive tabulae geographicae totius orbis» — колекція планів міст. Мапи М. Зойтера є

найкращими зразками «золотого століття» німецької картографії. Видавництво М. Зойтера успадковував (1756) Тобіас Конрад Лоттер, який одружився з дочкою картографа. Після смерті Зойтера (1757) Лоттер разом з найближчим родичем видавця успадкував його підприємство та незабаром отримав повний контроль над ним. На старих картах Зойтера з'явилося ім'я Лоттера. Він перевидав в другій половині XVIII ст. багато карт Зойтера, замінивши ім'я першого видавця на своє. Лоттер видавав атласи й різноманітні листові мапи. Після смерті його справу продовжив син **Маттіас Альбрехт Лоттер** (1741-1810), який відновив та видав велику частину батькових мап.

1723 р. Йоган Кастель (Johann Gastel), німецький картограф та **Ансельм Десінг** (Anselm Desing; 1699–1772), католицький філософ, історик, географ і педагог. Карта "Haupt Karte POLEN". Правобережна та Лівобережна Україна – **Uckrania** (Україна), Південна Україна **– Cosacci** (Козак), Західна Україна – Reussen (Русь). На карті позначено Podolia (Поділля), Volhynia (Волинь) та Polesia (Полісся). Теперішня Росія на карті позначена як Moscoviae (Московія).

1730 р. Філіпп Йоганн Страленберг (Philipp Johann Strahlenberg; 1676—1747), шведський офіцер та картограф видав мапу «Nova descriptio geographica Tattariae Magnae tam orientalis quam occidentalis : in particularibus et generalibus territoriis una cum delineatione totius imperii Russici imprimis Siberiae accurate ostensa» (Новий географічний опис Великої Тартарії як на Схід, так і на Захід: в окремих випадках і в загальних територіях одного з проектів усієї Російської імперії, і особливо точного розгляду Сибіру). Лівобережна Україна позначена як **UKRANIA** (частина Russia Minor); Слобожанщина – **Cosaci Bialagorodski** (Козаки Бєлгородські), територія на сході межує із землями Донських Козаків. На схід від Каспійського моря – Tattaria Magna (Велика Таттарія), на північ від неї – SIBERIA (Сибір).

1730 р. Петер Шенк молодший (Peter Schenk der Jüngere; 1693-1775), німецький картограф, гравер та видавець опублікував карту «Russie Moscovite, Tartarie Moscovite, Ukraine pays des Cosaques». Правобережна та Лівобережна Україна – **Ukraine pays des Cosaques** (Україна Країна Козаків), Південь України – **Cosaques Zaporoski** (Козаки Запорозькі). Окремо виділено Russie Moscovite (Русь Московську) та Tartarie Moscovite (Тартарію Московську). Тартарія Московська – землі мордви, колишні Казанське та Астраханське ханства.

1734 р. Карта **–** "La Pologne..." (Польща). Мапа видана в Амстердамі. Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) – **Ukraine** (Україна), Південь України – **Dzyke Pole** (Дике поле).

1730 р. Едмонд (Едмунд) Галлей (Edmond Halley; 1656-1742) англійський астроном, геофізик та картограф та голландські картографи і видавці брати **Джошуа Оттенс** та **Райнер Оттенс** в Амстердамі видали карту "Nova & accuratissima totius terrarum orbis tabula nautica variationum magneticarum index juxta observationes Anno 1700 habitas". Формат карти 56 ×

21,5 см. Мапа двомовна (французька та голландська мови). На мапі напис – **UKRAINE** (Україна).

1740 р. Ісаак Тіріон (Tirion Isaak; 1705-1769), голландський картограф і видавець, працював у Амстердамі, Картами І. Тіріона на початку XVIII ст. ілюструвалися видання з географії світу, зокрема праця невідомого автора «De tegenwoordige Staat van't Koninkryk Polen en't Groot-Hertogdom Litthauwen», що вийшла у майстерні І. Тіріона 1733 р., книга Т. Сальмона (T. Salmon) «Hedendaagsche Historie» (Амстердам, 1734) та книга Дж. Альбріцці (G. Albrizzi) «Atlante novissimo che contiene tutte le parti del Mondo» (Амстердам, 1740). Видав «Atlas des Provinces Unies» (1753), «Atlas der Nederlanden» (1749), «Atlas der Zeelanden» (1760). 1769 р., після смерті І. Тіріона, вийшов атлас «Nieuwe en beknopte Hand-Atlas», карти до якого гравіював художник Якоб Кейзер (Jacob Kevser). В цьому ж році вийшло італійське видання атласу [*Вавричин, 2009*].

Карта – «NUOVA CARTA DELLA MOSCOVIA O RUSSIA SECONDO L'ULTIME 0SSERVAZIONIFATTA IN AMSTERDAM PER ISAK TIRION» (Нова карта Московії, або Росії, за останніми спостереженнями, виготовлена у Амстердамі Ісааком Тіріоном).

Українські історико-географічні землі представлені Волинню (Volhynia), Чернігівським (Chemicowa) та Новгород-Сіверським (Severia) князівствами, Кримом (Crimea), Малою Тартарією (Tartaria Piccola). На карті як окремі адміністративно-територіальні одиниці виділені: земля Бєлгородських козаків (**Bialagrodski Cosachi**), Донських Козаків (Don Cosahi) та Україна (**Ukraiaia**) (підписана на Лівобережжі Дніпра аж до Бєлгорода).

1740 р. Йоганн Георг Шрайбер (Johann Georg Schreiber; 1676-1750), німецький гравер, картограф і видавець, працював у Лейпцигу. 1733 р. вийшло перше видання атласу "Atlas Selectus von Königreichen und Ländern der Welt", яке Й. Г. Шрайбер підготував спільно зі своїм племінником Йоганном Крістіаном Шрайбером (Johann Christian Schreiber). Друге видання цього атласу, підготовлене до друку спадкоємцями картографа, побачило світ 1807 р. і містило частину карт, вигравіюваних Й. Г. Шрайбером [*Вавричин, 2009*].

Карта – "REISE CHARTE DURCH DAS KÖNIGREICH POLEN MIT ALLEN DARZU GEHÖRIGEN LÆNDERN" (Карта шляхів Королівства Польща з усіма його землями). Видавництво Лейпциг.

Українські історико-географічні землі представлені Червоною Руссю (Roth Reussen) з Львівським (Lemberg), Белзьким (Belcz), Холмським (Chelm) воєводствами; Поділлям (Podolien), Волинню (Volhynien), Підляшшям (Podlachien). Україна (**Ukraine**) на карті – це Київське (Kyow) та Брацлавське (Braciau) воєводства. Новгород-Сіверське (Novogrodeck) та Чернігівське (Czernihochovien) князівства – у складі Литовської Русі (Litthauissch Reussen), до якої автор відносить також Мстиславське (Mcislau), Мінське (Minsckie), Вітебське (Witebskie), Полоцьке (Polozkie), Смоленське (Smolensko) воєводства та Самогітію (Samogiethen).

1743 р. Йоганн Маттіас Хасе (Johann Matthias Hase; 1684-1742), німецький математик, астроном, картограф, історик та географ.

Після його смерті у Нюрнберзі спадкоємцями видана мапа «Europa Secundum legitimas Projectionis Stereographicae...» (Європа...). Лівобережна Україна позначена як **«Cosaki Zaporowski»** (Козаки Запорозькі). На Правобережжі виділено українські історико-географічні регіони: Червона Русь (Russia Rvbra), Поділля, Волинь. Карта багаторазово перевидавалася, зокрема 1789 р.

1743 р. Йоганн Маттіас Хасе. Фрагмент карти

1744 р. Емануель Боуен (Emanuel Bowen; 1694?–1767), англійський гравер, картограф, географ англійського короля Георгія II та французького короля Людовіка XV видав у Лондоні карту "A New and ACCURATE MAP OF POLAND, LITHUANIA &c. Divided into its Palatinats, drawn from the best authorities, assisted by the most approv'd modern maps. The whole being regulated by astronomical observations" у шести версіях. Формат карти 14,5 х 18 дюймів. Опублікована протягом 1744-1747 рр. у "A Complete System of Geography". Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrain** (Україна). Західна Україна – Червона Русь **(Red Russia)**, в межах якої виділено ***Покуття (Pokrusia)***. З українських історико-географічних земель виділено ще Волинь (Volhynia), Поділля (Podolia), Полісся (Polesia). На північному сході та сході українські землі межують з Російською імперією.

1750-1754 рр. Карта – «An Accurate Map of Poland, Prussia & Lithuania». Правобережна Україна (в складі Речі Посполитої) – Волинь *(Volhynia),* Лівобережна Україна (в складі Росії) – **Russia Ukrain** (Російська Україна), Західна Україна – ***Little Russia*** **(Мала Русь)**, південь Little Russia – Pocussia (Покуття).

1748 р. Ердман Махенбауер (ERDMAN MACHENBAUER J. A.), в Агбургу видав карту "La Pologne..." (Польща...). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine ou pais des Cosaques** (Україна земля (країна) Козаків). Західна Україна показана як Чорна Русь

(**Russie Noir**). Виділено українські історико-географічні регіони: Волинь (Volhynie), Поділля (Podolie), Полісся (Polesie). На північному сході українські землі межують з Московією (Moscovie).

1748 р. Жіль Робер де Вугонді (Gilles Robert de Vaugondy; 1688—1766) та **Дідьє Робер де Вугонді** (Didier Robert de Vaugondy; 1723-1786) (син Жіля Робера)**,** французькі картографи. Жіль Роберт де Вугонді, як правило, підписував свої карти «M. Robert», а Дідьє – «Robert de Vaugondy» (іноді додаючи «fils» або «filio»). У деяких випадках до кінця не з'ясовано Жіль чи Дідьє склали карту. З 1740-х років картографічна фірма Жіля і Дідьє Роберів видавала велику кількість атласів, великоформатних карт і глобусів й була на той час найвідомішою і найприбутковішою у Парижі. Починаючи з 1757 р. публікували «Nouvel atlas», який протягом 15 р. вийшов п'ятьма накладами, та перевидавали карти П. Мулляра-Сансона та Н. Сансона, зокрема його карту Польщі «Les Estats de la couronne de Pologne...».

1748 р. Карта – "L'Europe. Divisee suivant ses principaux Etats" (Європа...). Напис на мапі (від Дніпра до Дону) – **"Ukraine ou Cosaquie"** (Україна Козацька).

1748 р. Карта – "Russie Blanche ou Moscovie..." (Русь Біла, або Московія) поміщена в атласі "Atlas portatif universel et militaire". Лівобережна Україна позначена як **Ukraie ou Cosaquie** (Україна Козацька), Правобережна Україна – Pologne (Польща). Формат мапи 16 × 14,2 см.

1751 р. Жіль Робер де Вугонді та Дідьє Робер де Вугонді створили карту "L'Europe divisee en ses principaux Etats…" (Європа...). Видана в Парижі, поміщена в "Atlas Universel". Масштаб 1:9 500 000. На півдні Київська та Білгородська губернії межують з землями Запорозьких Козаків (**Cosaques Zaporiski**) і Ногайців (Tartares Nogayes). На карті напис **Dzyke Pole** (Дике Поле) розміщений на землях Запорозьких козаків.

У наступному році (**1752**) Жіль Робер де Вугонді та Дідьє Робер де Вугонді створили ще одну карту "Partie méridionale de la Russie européenne où sont distinguées exactement toutes les provinces, d'après le détail de l'Atlas Russien" де показано українські землі. Ця мапа теж видана в Парижі в 1757 р. в "Atlas Universel". Масштаб 1:3 400 000. На півдні Київська та Білгородська губернії межують з землями Запорозьких Козаків (**Cosaques Zaporiski**) і Ногайців (Tartares Nogayes).

1752 р. Жіль Робер де Вугонді та Дідьє Робер де Вугонді. Карта – «Le Royaume de Pologne divise enses duches et provinces et subdivise en Palatinats» (Польське королівство, поділене на князівства, краї та воєводства). Видавництво Париж. Поділля (Кам'янецьке та Брацлавське воєводства) та Київщина (Київське воєводство) позначені як **UKRAINE**; Західна Україна позначена як ***Червона Русь*** (Russia Rouge); окремо виділено Покуття (Pokutie).

1752 р. Дідьє Робер де Вугонді. Карта – «PARTIE MERIDIONALE DE LA RUSSIE EUROPÉENNE OU SONT DISTINGUÉES EXACTEMENT TOUTES LES PROVINCES, D'APRÈS LE DÉTAIL DE L'ATLAS RUSSIEN. PAR LES. ROBERT DE VAUGONDY FILS» (Південна частина Європейської

Росії з детальним зображенням всіх країв згідно з Російським атласом, створена паном Робером де Воґонді сином). Південь України – землі Козаків Запорозьких (**Cosaques Zaporiski**); Мала Татарія (Petite Tatarie), що позначена на північному узбережжі Чорного та Азовського морів; включає землі очаківських татар (Tatares d'Oczacow), землі ногайських татар (Tatares Nogayes) та Кримський півострів (Crimee). На карті позначена Кубань.

1754 р. Жіль Робер де Вугонді та Дідьє Робер де Вугонді доповнили карту "Partie méridionale de la Russie européenne où sont distinguées exactement toutes les provinces, d'après le détail de l'Atlas Russien" картою-вставкою "Developpement de la Nouvelle Servie" (Адміністративні кордони Нової Сербії). Мапа видана в Парижі. **Франсуа Сантіні** в 1776 р. перевидав її в "Atlas Universel dressée sur les meuilleures cartes modernes 1776", а пізніше у Венеції 1784 р.

На карті з'явився напис **UKRAINE**. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **UKRAINE**. На півдні Київська (Gouvernem.t de Kiowie) та Білгородська губернії межують з землями Запорозьких Козаків (**Cosaques Czaporowski**) та Ногайців (Tartares Nogayes).

На основній карті землі Запорозьких козаків (**Cosagues Czaporowski**) та Кримського ханства (Petite Tatarie) замальовані одним кольором і в одних кордонах. Таким чином, французькі картографи показали землі Запорозьких козаків у складі Кримського ханства, яке в цей час знаходилося (до 1774 р.) в складі Османської імперії. На карті добре видно, що **Zaporozskaia Sjecza** (Запорізька Січ) і Kudak (тепер м. Дніпро) позначені як міста з невеликими фортецями. Elisabethgorod (Кропивницький), Ingulgorod (?) показані містами без фортець.

На спеціальній вставці "Developpement de la Nouvelle Servie" (Адміністративні кордони Нової Сербії) розташування Нової Сербії відповідає північній частині Кіровоградської області нинішньої України. Територія Нової Сербії з адміністративним поділом на полки показана у складі Російської імперії. Таким чином, підтверджувалася належність земель до Росії. А ось територію Запорозьких козаків показано як нейтральну (Neutre). У нижній (південній) частині вставки вказаний кордон з Туреччиною (Frontieres de la Turquie).

1762 р. Жіль Робер де Вугонді у Парижі видав карту "Partie Meridionale de la Russie Européenne, Tartarie Rusienne, Petite Tartarie..". Формат карти 24 × 30 см. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **UKRAINE**, напис досягає Бахмута (на Донеччині). На території Кримського ханства (Petite Tartarie) показано Запорозьких Козаків **(Cosaques Saporowi),** на Дону – Донських козаків (*Cosaques du Don*).

Жіль Робер де Вугонді, відомий також як Le Sieure або Monsieur Robert, походив з родини Нікола Сансона (1600-1667) і є нащадок його онука П'єра Мулляра-Сансона (Pierre Moullart-Sanson). Він був племінником і спадкоємцем П'єра Мулляра-Сансона якому перейшла велика частина плит карт Н. Сансона. Від нього успадкував більшу частину картографічного матеріалу Нікола Сансона. Цей матеріал він разом з сином об'єднав з картами

і пластинами, набутими після смерті Юбера Жайо 1712 р., щоб створити основу Всесвітнього Атласу. Після **Абрагама Ортеліуса** (Abraham Ortelius; 1527 —1598) і **Герарда Меркатора** (Gerhardus Mercator; 1512—1594) Вугонді спираючись на їх джерела значно просунули вперед картографію тієї епохи. Основні праці: “Géographie sacrèe et historique de l'Ancien et du Nouveau Testament” (1747), “Usage des globes céleste et terrestre” (1752), “Petit Atlas” (1748), “Atlas universel” (1757), “Atlas portatif” (1762). Робер Вугонді склав “Карту середньовічного світу” в кращих європейських традиціях. На ній він показав країни Середнього Сходу та Південного Кавказу. На мапі детально показано контури морів, кордони держав відтінені різнобарвною кантівкою. Основа історичної карти Робера Вугонді досить точна, автор використовував найдетальніші матеріали картографів-сучасників. Обидва (батько та син) отримали титули Королівських географів «Geograpne du Roi» від Аюдовіка XV та шляхетство.

Дідьє Робер де Вугонді спільно з батьком створив універсальний атлас (Atlas Universel) з 108 карт. Даний атлас вперше був опублікований в **1757 р.** Для його створення були використані старі джерела, звірені з більш сучасними картами. На багатьох були виправлені широти і довготи згідно з астрономічними спостереженнями. Старий матеріал був змінений з додаванням безлічі нових топонімів. 1760 р. Дідьє Робер де Вугонді був призначений географом Людовика XV, був також Королівським географом польського короля Станіслава Лещинського, з 1756 р. членом Академії наук. Основні праці: “Essai sur l'histoire de la géographie” (1755), “Tablettes parisiennes” (1760), “Cosmographie” (1763), “Institutions géographiques” (1766), “Atlas de la France et de l'Europe” (1785). Після смерті батька Дідьє співпрацював з Шарлем-Франсуа Делямаршем (Charles-François Delamarche), який бл. 1784 р. перебрав майстерню Д. Робер де Вогонді і став його спадкоємцем.

1749 р. Гендрік де Лет (Hendrik de Leth; 1703-1766), голландський картограф, в Амстердамі видав карту “Lest estats de la Couronne de Pologne” (Володіння Польської корони). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна). Виділено на мапі українські історико-географічні землі: ***Russie Noire*** (Чорна Русь) – територія Західної України, *Podolie* (Поділля), *Volhynie* (Волинь), ***Polesie*** (Полісся).

Українські землі на карті зображено цілісно (попри кордони між Річчю Посполитою та Московією).

1749 р. Томас Джефферіс (Thomas Jefferys; 1719–1771), англійський картограф та гравер, географ короля Георга ІІІ та **Томас Сальмон** (Thomas Salmon), історик.

1749 р.

Карта –“POLAND, LITHUANIA and PRUSSIA”. Опублікована в Лондоні (1751), у першому виданні книги Томаса Сальмона (Thomas Salmon; 1679-1767) “A New Geographical and Historical Grammar, with a set of twenty-two Maps”. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrain** (Україна). Західна Україна – Червона Русь (Red Russia). На карті позначені українські історико-географічні регіони: *Podolia* (Поділля), *Volhynia* (Волинь), *Polesia* (Полісся).На півночі Україна межує з Росією (Russia).

Карта багато разів перевидавалася, зокрема 1751, 1754, 1764, 1771, 1772 рр. і т. д. (різні інтерпретації кольорів). Останнє видання мапи 1785 р. Співпрацював з Томасом Кітчіним.

1750 р. Джованні Баттіста Альбріззі (Giovanni Battista Albrizzi; 1698-1777), італійський картограф. Карта – «Nuova Carta del Regno Di Polonia, Diviso nei suoi Palatinati, Secondo l'ultime offervazioni ed anotazioni, fata in Amsterdam, per Isak Tirion» (Нова карта Королівства Польщі). Видавець Ісаак Тіріон (Isaac Tirion), Амстердам. Карта надрукована у 5 версіях. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrania** (Україна). Південніше м. Кодак напис **“Zaporopski Cosachi**” (Запорозькі Козаки) та “Tartaria” (Тартарія). Волинь *(Volhynia)* ототожнюється з Україною. *Russia Rossa* (Русь Червона) – землі Західної України.

1750 р. Тобіас Йоганн Майер (Tobias Mayer; 1723 —1762), німецький астроном та картограф. Карта – «Mappa Geographica Regni Poloniae». Карта публікувалася в різних атласах (вісім версій). ***Напис UKRAINA (Україна) зображено великими літерами й охоплює територію від Покуття до Дніпра.*** **Це одна із перших карт де до України належить Галичина. UKRAIN** (Україна) ототожнюється з ***Червоною Руссю (RED RUSSIA)***. Червона Русь – територія від м. Ярослава та м. Перемишля (тепер Польща) до Бєлгорода (тепер Росія). Позначено українські історико-географічні землі: Podolia (Поділля), Volhynia (Волинь), ***Pokutia*** (Покуття), ***Polesia*** (Полісся), ***Podlahia*** (Підляшшя).

1765 р. Карта – “Map of the Kingdom of Poland and the Grand Dutchy of Lithuania, from Tob. Mayer of the Cosmographical Society of Nuremberg,”. Видавництво Лондон, формат мапи 45.5 х 53.5 см. **Напис UKRAIN (Україна) зображено великими літерами й охоплює територію від м. Ярослава та м. Перемишля (тепер Польща) до Дніпра. UKRAIN** (Україна) ототожнюється з ***Червоною Руссю (RED RUSSIA)***. Позначено українські історико-географічні землі: *Russia* (Русь) – територія Західної України, Podolia (Поділля), Volhynia (Волинь), ***Pokutia (Покуття)***. ***Полісся позначене на карті як Podolia (Поділля)***.

1750 р. Рігобер Бонн (Rigobert Bonne; 1727–1795) – один з найвидатніших французьких картографів XVIII ст.. 1773 р. змінив Жака-Ніколаса Белліна на посаді Королівського картографа у відділі гідрографії картографічного бюро французького флоту. На цій посаді Р. Бонн створив найбільш детальні і точні карти свого часу.

Карта – «ROYAUME DE POLOGNE, ET DUCHE DE LITHUANIE». Київське воєводство на карті – **Ukraine** (Україна). На карті позначені українські історико-географічні регіони: Podolie (Поділля), Volhynie (Волинь), Polesie (Полісся).

1770 р. Карта **–** «CARTE DU ROYAUME DE POLOGNE ET SES FRONTIERES. PAR M. B... INGENIEUR DE LA MARINNE ET DU DÉ POST DES CARTES ET PLANS. 1770» (Карта Королівства Польща та його кордонів, створена інженером Картографічного бюро морського флоту паном Б[онном]. 1770). Видавництво Париж.

Південна частина Київського та центральна Брацлавського воєводств названі Україною (**Ukraine**). На схід від Брацлавщини, в межиріччі Південного Бугу та Дніпра, позначено межу Нової Сербії (***Nouvle Servie***). Південніше простягається ***Дике Поле*** (Plaine Deserte), на землях якого не позначені поселення, показані лише річки, назви яких не підписані.

Українські землі у складі Малої Польщі представлені Руським воєводством (Pal. de Russie), що включає Львівську (T. Leopol), Жидачівську (T. Zydaczew), ***Галицьку*** (Г. Halicz) землі; Белзьким (P. Belz) воєводством; Холмською землею (T. Chelm, Pals de Chelm); Волинським (Palatinat de Wolhinie), Подільським (Palat. de Podolié), Брацлавським (Pal. de Braclawie) воєводствами.

Карта інженера-картографа Р. Бонна та його учня Ю. Ерісона є першим варіантом карти Польщі, на основі якої у 1786 р. вони створили карту Carte du Royaume de Pologne et du Grand Duché de Lithuanie... для показу першого поділу Польщі 1772 р. [*Вавричин, 2009*].

1780 р.

1780 р. Карта – “L'Asie” (Азія). Карта поміщена в атласі **“**Atlas de toutes les parties connues du Globe Terrestre” (Атлас всіх відомих частин земної кулі. Женева) відомого французького історика **Гійома Рейналя** (Guillaume-

Thomas; 1713-1796). Вся Правобережна Україна (включаючи і Західну Україну) позначена як **UKRAЇNE** (Україна).

В цьому атласі поміщено карту території Східної частини Римської імперії теж авторства Рігобера Бонні. На мапі напис – **UCRAЇNE** (Україна). Напис міститься північніше Києва і охоплює Правобережжя та Лівобережжя. Серед українських історико-географічних регіонів – Поділля та Волинь, між Бугом та Дніпром – древляни. Показано присутність хазар в Криму і прибережних регіонах. Каспійське море позначене, як було заведено в цей час, як Хазарське море.

1750 р. Тобіас Конрад Лоттер (Tobias Conrad Lotter; 1717-1777), німецький картограф, гравер та видавець карт. Родинний картографічний бізнес він успадкував у 1756 р. від свого тестя Матеуса Зойттера.

Карта – «MAPPA GEOGRAPHICA, EX NOVISSIMIS OBSERVATIONIBUS REPRÆSENTANS REGNUM POLONIÆ ET MAGNUM DUCATUM LITHUAN1Æ. CURA ET SUMPTIBUS TOBIÆ CONRADI LOTTER. GEOGR. AUG. VINDEL» (Географічна карта Королівства Польщі й Великого князівства Литовського). ***Червона Русь*** (Russia Rubra) охоплює території Холмського, Белзького та Руського воєводств; цей підпис подано ще раз і він займає землі Волинського та Київського воєводств, охоплюючи Лівобережжя та південь Чернігівщини. Брацлавське воєводство, а також центральна частина Київського по обидва береги Дніпра, названі Україною (**Ucrania**). Кількома хребтами зображені Карпати (***Montes Carpathici, Сгараск***). В межиріччі Південного Бугу та Дніпра позначене **Дике поле** (Сатрі Deferti alias Dzike Polie) та **Нова Січ** (Isles ou se retirent les Cosaques). На Дніпрі, нижче Кодака, лініями, що перетинають русло річки, зображені 13 Дніпровських порогів (Les 13 Porovys du Borysthene).

1755 р. Томас Кітчін (Thomas Kitchin; 1718–1784), англійський картограф, гравер та гідрограф опублікував мапу "A Correct Map of Europe Divided into its Empires Kingdoms & c." (Правильна карта Європи...). Мапа видана у Лондоні в "Postlethwayt's Universal Dictionary of Commerce". Формат карти 72,39 × 81,28 см. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrain** (Україна), Полтавщина – Little Russia (Мала Русь), південь України – **Kosaks** (Козаки) та "Little Tartaria" (Мала Тартарія).

1765 р. Карта – "Poland, Lithuania and Prussia Drawn from the latest Authorities" (Польща...). Видавництво Лондон, формат – 9 × 7,5 дюймів. Кольорове тонування. Правобережна Наддніпрянщина позначена як **Ukrain** (Україна). Виділено українські історико-географічні землі: *Russia* (Русь) – територія Західної України, *Podolia* (Поділля), *Volhynia* (Волинь), *Polesia* (Полісся).

1780, 1782 рр. мапу видавали в чорно-білому забарвлені.

1782 р. Карта – "POLAND, LITHUANIA and PRUSSIA" (Польща...). Опублікована в "A New Geographical and Historical Grammar...". Формат мапи: 7 × 8,5 дюймів. Кольорове тонування. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrain** (Україна). Позначено

українські історико-географічні землі: *Russia* (Русь) – територія Західної України, *Podolia* (Поділля), *Volhynia* (Волинь), *Polesia* (Полісся). Карта багато разів перевидавалася (різні інтерпретації кольорів). На деяких картах “POLAND, LITHUANIA and PRUSSIA” назва «Україна» не позначена.

1787 р. Карта – “Europe divided into its empires, kingdoms, states, republics, &c. Southern States”. Видавництво Лондон. Південна Україна позначена як Новосербія (New Servia), **“Zaporiski Cosaks**” (Запорозькі Козаки) та “Little Tartaria” (Мала Тартарія).

1787 р. Карта – “Asia and its Islands...”. Видавництво Лондон. Південна Україна – **“Cosaque Zaporiski** ” (Козаки Запорозькі) та “Little Tartary” (Мала Тартарія). На карті “Asia and its Several Islands and Regions according to their most approved Divisions with Captain Cook's New Discoveries . . .” (Дублін, 1793 р.) ці назви відсутні.

1794 р. Карта «A new map of the Kingdom of Poland with its dismembered provinces»

1787 р. Карта – “A new map of the Kingdom of Poland with its dismembered provinces”. Видавництво Лондон. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrain** (Україна). Південна Україна – Новосербія (New Servia), **“Zaporiski Cosaks**” (Запорозькі Козаки). Карта неодноразово перевидавалася.

1790 р. Карта – “The European part of the Russian Empire. The Asiatic Part of the Russian Empire”. Видавництво Лондон. Лівобережна Наддніпрянщина позначена як **Ukrain** (Україна), Південна Україна – Новосербія (New Servia), **“Zaporiski Cosaks**” (Запорозькі Козаки). Карта неодноразово перевидавалася.

1804 р. Карта – “**A New Map of the Kingdom of Poland...”** (Нова карта Королівства Польщі). Видавець – **Laurie & Whittle** (Лондон); формат карти 48 x 66 см. Опублікована в “Anew Universal Atlas...” (Новому Універсальному атласі ...". Напис **UKRAIN** охоплює центральну Правобережну та

Лівобережну Україну. Західна Україна – Galicia (Галичина), Lodomeria (Лодомерія) або RED RUSSIA (Червона Русь).

У період з 1747 р. по 1783 р. Томас Кітчін видав близько 170 карт для лондонського журналу, а також Великий англійський атлас (The Large English Atlas; 1767 р.) у співпраці з Емануелем Боуеном (Emanuel Bowen) та Малий англійський атлас (The Small English Atlas; 1749 р.) з Томасом Джефферсом (Thomas Jefferys).

1760 р. Жан Батист Бургиньон де Анвіль (Jean Baptiste Bourguignon d'Anville; 1697-1782), французький географ і картограф, Почесний член Петербурзької академії наук. Його карти з давньої географії характеризується детальністю і базуються головним чином на власних оригінальних дослідженнях і тому є особливо цінними. На карті «Troisieme partie de la carte d'Europe, contenant le midi de la Russie, la Pologne, et la Hongrie, la Turquie y compris celle d'Asie presqu"entiere» (Карта Європи) міститься напис **KRAYN ou UKRAINE** (Країна або Україна). Напис охоплює Київське воєводство (Річ Посполита) та Київську і Бєлгородську губернії (Росія).

1760 р. Жан Батист Бургиньон де Анвіль

Анвіль був особистим секретарем герцога Орлеанського і з 1775 р. - ад'юнкт-академіком Паризької академії наук. Він створив понад двісті карт, серед яких «Atlas général» (Париж, 1737-80 рр., 46 карт на 66 аркушах), «Nouvel atlas de Chine» (Гаага, 1737 р., 42 карти) і «Atlas antiquus major» (12 аркушів); текстом для останнього служить «Géographie anciènne abrégée» (3 томи, Париж, 1768 р.).

1760 р. Август Відель (August Videl), французький картограф, видав мапу «Europe…» (Європа...). Напис **UKRANIA** (Україна) зображено великими літерами, як позначені держави. Напис охоплює територію від Південного Бугу (тодішня Польща) до Бєлгородщини (тодішня і теперішня Росія).

1766 р. Луї Бріон де ля Тур (Louis Brion de la Tour; 1743–1803), французький географ та демограф у своєму атласі «Atlas Generale, Civil et Ecclesiastique, Methodique et Elementaire pour l'etude de la geographie et de

l'historie» помістив карту «ETATS DE POLOGNE ET DE LITHUANIE...AVEC ROYAUME DE PRUSSE, ET LE DUCHE DE CURLANDE…» (Країни Польщі і Литви з Королівством Пруссії та Курляндським князівством…). Напис на карті **UKRANE** (Україна) міститься північніше Києва і охоплює Правобережжя та Лівобережжя. Правобережна Україна яка на цей період була в складі Польщі позначена як Русь Польська (**RUSSIE POLONOISE**).

1766 р. Луї Бріон де ля Тур «ETATS DE POLOGNE...» (фрагмент)

В цьому ж атласі поміщена карта «Turquie Européenne avec les états qui en sont tributaires...» (Туреччина Європейська) де українські землі позначено як **“Ukraine Pais des Cosaques”** (Україна земля (країна) Козаків).

1766 р. Луї Бріон де ля Тур. «Turquie Européenne..» (фрагмент)

1775 р. Карта – **«**Carte curieuse des nouvelles limites de la Pologne, de l'empire Ottoman et des états voisins». Українські землі позначені як **UKRANE** (Україна) – Центральна Правобережна Україна, **Kosaks** (напис на карті біля Умані), **Kosaks Zaporovien ou Haydamaks (Запорозькі Козаки або**

Гайдамаки) – Південна Україна. На карті позначено Запорозьку Січ (Нова Січ; **N. Sicza**). Українські землі на Лівобережжі – Мала Русь (**PETITE RUSSIE**) простягається аж до Волги.

1775 р. Луї Бріон де ля Тур. «Carte curieuse...» (фрагмент)

Історична довідка.

Гайдамаки — (від тур. *hajdamak* — *бродник, кочівник, розбійник*) — самоназва народних повстанців на Правобережній Україні, що залишалася до кінця XVIII ст. під владою Речі Посполитої. Гайдамацький рух — це національно-визвольний і суспільно-політичний рух проти народного поневолення на Правобережній Україні наприкінці XVIII — на початку XIX ст., який поширився на Київщині, Брацлавщині і Волині. Гайдамацькі загони складалися із селян, козаків, наймитів, міщан-ремісників і навіть збіднілих шляхтичів. У 1768 р. під керівництвом запорожця М. Залізняка та сотника надвірного козацтва І. Гонти розпочалося одне з найбільших тогочасних повстань нижчих станів у Східній Європі, яке в історіографії отримало назву Коліївщини. Воно продовжило традиції попередніх визвольних змагань українців.

Нова Січ (*Підпільненська Січ*) — адміністративний і військовий центр запорозького козацтва в 1734–1775 роках, створений після повернення Війська Запорозького низового під російський протекторат у наслідку підписання Лубенського договору. Остання Запорозька Січ розташовувалася на великому півострові, що омивався р. Підпільною (притока Дніпра). Наприкінці травня 1775 р. командуючий 1-ю російською армією, яка поверталася з турецького фронту, генерал П. Текелій вступив зі своїми військами на Запорожжя, зайняв усі паланки і слободи. 4 червня один із загонів підійшов до Н. С., блокував її,

заволодів укріпленнями. Наступного дня гарнізон Н. С. капітулював перед царськими військами. Козацька артилерія, боєзапаси, військові регалії, січовий архів та матеріальні цінності були вивезені. У січі і паланкових укріпленнях розмістилися царські гарнізони. Катерина II розправилася із заарештованою запорозькою старшиною. Уся територія Вольностей Війська Запорозького низового була поділена між Новоросійською губернією та Азовською губернією. Частина запорожців переселилася на підвладну Османській імперії територію, де утворила Задунайську Січ. Козаки, які залишалися на запорозьких землях, започаткували нове об'єднання – Чорноморське козацьке військо. 1791 р. чорноморців переселено на Тамань, а згодом – на р. Кубань, де 1860 р. шляхом об'єднання Чорноморського козацького війська і Лінійного козацького війська було утворене Кубанське козацьке військо.

1769 р. Жорж Луї Ле Руж (Georges Louis Le Rouge; 1722-1779), французький картограф, географ, видавець. Після 1740 р. отримав титул Королівського інженера-географа.

Карта – THÉATRE DE LA GUERRE ENTRE LES RUSSES, LES TURCS, ET LES POLONOIS (Театр воєнних дій між росіянами, турками та поляками). Масштаб бл. 1:1 350 000. Мова: французька. Карта опублікована в період російсько-турецької війни 1768— 1774 рр., фактично ілюструє воєнні дії російсько-турецької війни 1735-1739 рр. Землі Київського воєводства на Правобережжі та Київської губернії на Лівобережжі аж до Гадяча названі Україною (**Ukraine**). На території Нової Сербії позначено полковий устрій, зокрема землі полків сербських гусарів (Regiment des Houssards), пандурів (Reg. des Pandours) українського (**Reg. des Ukrainiens**) та слобідського (**Reg. des Slobodiens**), а також місце Нової Січі (**Setscha ou Retraite des Cosaques Zaporowski**).

На карті детально позначені оборонні лінії з редутами та фортецями, місця розташування турецьких та татарських гарнізонів та місця битв. На лівому березі Дніпра від гирла Орілі на схід до Ізюма позначена **Українська оборонна лінія** (Ligne de 1738), яка існувала у 1730-1760 рр. для оборони від нападів кримських та ногайських татарів. Вздовж течії р. Самари позначена існуюча російська оборонна лінія (Lignes actuelles des Rufses), а південніше, від гирла річки Кінської верхів'ями річок басейну Азовського моря до Таганрога зображений проект Нової лінії (Projet des Nouvelles Portyfications des Russes depuis VEmbouchere de la Saliwa Konskich Wodi jusqu'à l'Embouchere du Pleuve Minz ou Krinska au dessus de Taganrog), спорудження якої розпочалось у зв'язку з просуванням російської армії на південь [*Вавричин, 2009*].

1769 р. Йоган Готліб Фаціус (Johann Gottlieb Facius; 1750 – після 1813) та **Георг Зігмунд Фаціус** (Georg Siegmund Facius; 1750 – після 1813), брати-близнюки, гравери, картографи та художники німецького походження у Бонні **о**публікували мапу "Carte exacte d'une partie de l'empire de Russie et de la Pologne meridionale renferment **l'Ukraine**, la Podolie, la Volhynie, la Russie, la Petite Pologne, la Mazovie, et une partie de la Lithuanie avec la Petite Tartarie, la

Moldavie, la Valaquie et la Transylvanie” (Детальна карта частини Російської імперії та Південної Польщі, що включає Україну, Поділля, Волинь, Русь, Малу Польщу, Мазовію та частину Литви з [сусідніми] Малою Татарією, Молдавією, Валахією і Трансільванією). Мова французька. Карта на одному аркуші. **1769 р.** – друге видання карти (Франкфурт-на-Майні). **1770 р.** – третє видання карти (Бонн).

На карті міститься напис **Ukraine**, який охоплює Правобережну та Лівобережну Україну. Позначено українські історико-географічні землі: ***Russie*** (Русь) – територія Західної України з Холмом та Підляшшям, Podolie (Поділля), Volhynie (Волинь) та ін. Від місця, де р. Оріль впадає у Дніпро, на схід, вздовж річки Берестової, зображено фрагмент **Української оборонної лінії** (La Ligne de l'Ukraine). На Дніпрі, нижче Кодака (Kudak), поперечними лініями зображені 13 Дніпровських порогів (Les treize Cataractes du Boristhenes), а в межиріччі Інгулу та Дніпра – землі Запорозької Січі (**Saporoskaja Sicza Cosakes de Saporos**).

Брати Фаціус народилися в Регенсбурзі (Німеччина) та пройшли навчання граверної майстерності в Брюсселі. До 1776 р. їх роботи були вже добре відомими й вони переїхали до Лондона на запрошення Джона Бойддела (John Boydell) з яким працювали протягом багатьох років.

1769 р.

1770 р. Вільям Гатрі (William Guthrie; 1708–1770), шотландський письменник, журналіст, географ та історик. Карта **–** «SOUTHERN RUSSIA or MUSCOVY IN EUROPE» (Росія). Опублікована в його найвідомішій праці «Geographical, Historical, and Commercial Grammar». Напис **UKRAINE**

охоплює центральну Правобережну та Лівобережну Україну; Південна Україна – Новоросія (**New Russia)**.

1771 р. Філіп де Прето (Philippe de Prétot; 1710-1787), французький географ у Парижі опублікував карту “Carte de l'Ancien et du Nouveau Monde, Suivant une Projection Nouvelle, pour les Premieres Etudes; Dirigee par Mr. Philippe...” в атласі “Atlas Universel”. Гравер мапи Жан-Еммануель Джером Валле (Jean Emmanuel JeromeVallet), формат – 41,4 × 27,7 см. В межах Московії показана **Україна (UKRAINE).** На півдні України – Мала Тартарія (P. Tartariee). Кордон між Україною та Кримським ханством не проведено (Кримське ханство ввійшло в склад Росії лише в 1783 р.). На даній карті Кримське ханство показано як складова частина Росії.

Дуже рідкісна карта світу, оформлена в цікавому стилі. Карта побудована в проекції Меркатора. Карта дуже детальна, особливо в океанах. Позначена вже Гренландія, Канада, південна частина Тихого океану та північна частина Тихого океану. Відсутній будь-який натяк на півострів Аляска. Австралія з’єднана з островами Тасманія та Нова Гвінея. Показано тільки частину узбережжя Нової Зеландії. Композиція красиво прикрашена складним, у французькому стилі, картушем (з глобусом) та компасом.

1787 р. видано чорно-білий варіант карти. Автори мапи – Філіп де Прето та Муріль Муаті **(**Maurille Antoine Moithey), гравер – Жан-Еммануель Джером Валле. Формат карти 26,4 × 37,6 см. Карта поміщена в атласі “Atlas universel pour l'étude de la géographie et de l'histoire ancienne et moderne”.

1772 р. Джованні Антоніо Рицци Занноні (Giovanni Antonio Bartolomeo Rizzi Zannoni; 1736–1814) відомий італійський картограф та астроном у співавторстві видав атлас “Carte de la Pologne: Divisée par provinces et palatinats et subdivisée par districts, construite d'après quantité d arpentages d observations, et de mesures prises sur les lieux” (Карта Польщі, поділена на краї та воєводства, а також на округи, відтворена за численними розмежуваннями, спостереженнями і вимірами, здійсненими на місцевості). Масштаб – приблизно 1:673 000. Мова: французька, польська, німецька, турецька. Це перший детальний великомасштабний атлас Польщі до її поділів у 1772, 1793 і 1795 рр. Карти гравійовані та ілюміновані від руки. Атлас складався з 24 карт (однієї генеральної карти «Wizerunek powszechny Polski y Litwy» та її окремих частин). ***Українські землі зображені на дев’яти аркушах (№№ 14, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 24).***

Аркуш №14. Woiewodztwa Lubelskie y Rawskie. Mazowsze y Podlasie Południowe. Część Pułnocna Woiewodztw Bełzkiego, Ruskiego y Sendomirskiego Część Zachodnia Woiewodztwo Wolyńskiego y Brzeskiego- Litewskiego (Воєводство Любельське і Равське, Мазовія і Південне Підляшшя. Північна частина воєводства Белзького, Руського і Сандомирського. Західна частина воєводств Волинського і Берестейського). Зображені землі Холмської землі (Ziemia Chelmska).

Аркуш №15. Część Pułnocna Woiewodztw Wołinskiego y Kiiowskiego. Powiat Piński, w Litwie Południowey (Північна частина воєводств Волинського і Київського. Пінський повіт у Південній Литві).

Аркуш №16. Karta granic Polski y Russyi, zawieraiąca część **Północną Ukrainy**, bieg Dniepru od Chełmicza aż do Kiiowa, Deszny, Semu y inszych Rzek mniey znacznych (Карта кордонів Польщі і Росії, яка охоплює частину Північної України, русло Дніпра від Холмєча аж до Києва, Десни, Сейму та інших, менше важливих річок). Напис на мапі – **Ukraina Moskiewska** (Україна Московська) – землі, що лежать в межиріччі Дніпра.

Аркуш №18. Woiewodztwo Ruskie, część Krakowskiego, Sędomirskiego y Bełzkiego z Granicami Węgier, y Polski, ktore Gory Karpackie, Naksztalt łańcucha Wyciągnione, od Gory Wolska, aż do Talabry, wyznaczaią (Воєводство Руське, частина Краківського, Сандомирського і Белзького з кордоном Угорщини і Польщі, вздовж якого, як витягнутий ланцюг, простягаються гори Карпати від гори Вольська до гори Талябри). На карті зображені Львівська (Ziemia Lwowska), Перемишльська (Ziemia Przemyslska), Сяноцька (Ziemia Sanocka), Жидачівська (Ziemia Zydaczewska), Галицька (Ziemia Halicka) землі.

Аркуш №19. Karta Podola, znaczney Części Wołynia, płynienie Dniestru od Uścia, aż do Chocima y Ładowa, Bogu od swego zrzodła, aż do Ładyczyna, Pogranicze Mołdawy, Woiewodztw Bełzkiego, Ruskiego, Kiiowskiego y Bracławskiego (Карта Поділля, великої частини Волині, русло Дністра від Устя аж до Хотина і Лядової, Південного Бугу від витоків аж до Ладижина, пограниччя Молдавії, воєводств Бєльського, Руського, Київського і Брацлавського). Написи на мапі – **Ukraina Moskiewska** (Україна Московська) та **Ukraina Polska** (Україна Польська).

Аркуш №20. Karta Granic Polski, y Russyi, Zawieraiąca Część **Południową Ukrainy,** y Przeciąg Dniepru, Zacząwszy od Kiiowa, aż do Samary (Карта кордонів Польщі і Росії, що включає частину Південної України і русло Дніпра від Києва аж до Самари). Київське воєводство назване також **Україною Польською** (Ukraina Polska albo Woiewodztwo Kiiowskie). На Лівобережжі зображена **Україна Московська** або частина Київщини (Ukraina Moskiewska albo Częsé Kiiowszczyzny).

На карті позначені межі Нової Сербії на той час уже в складі Новоросійської губернії (Nowa Serbia teras Nowa Rus') з позначенням військово-територіального поділу на полки та сотні. Зокрема, позначені землі полків сербських гусарів полковника І. Хорвата (Regiment Usarow Horbackich), пандурів (Regiment Pandurow) та слобідського полку (Regiment Slobodow), територія **Генеральної (Нової) Січі (Sicz. General.).** Вище Нового Кодака – місце розташування **Старої Січі (St. Kozac. Sicz).**

Аркуш №22. Karta Granic Polski, y Siedmiogrodu, Zawieraiąca Część Południową Ziemi Halickiey, y Dalszy Przeciąg Gór Karpackich, Zacząwszy Od Gory Talabri, Aż do Zrzodła Maruzyi (Карта кордонів Польщі і Семигороддя, що включає південну частину землі Галицької і частину Карпат від гори Талябри аж до витоків Марузії).

Аркуш №23. Karta Granic Polski, Zacząwszy od Końca Gór Karpackich w Siedmiogrodzie, aż do Osady Tatarow Bessarabskich, Zawieraiąca Moldawią Pułnocną, Stepy Tatarow Lipkow, y Wyciągnienie Dniestru od Chocima, aż do Benderu (Карта кордонів Польщі від закінчення Карпат в Семигородді аж до поселень татарів в Бессарабії; включає Північну Молдавію, степи липківських татарів і течію Дністра від Хотина аж до Бендерів).

Аркуш №24. Karta granic Polski, zacząwszy od Bałty, aż do rzeki Sina-Woda, zawieraiąca **Słobody Kozaków, Humańskich, y Zaporohowskich,** Stépy Tatarow, Oczakowskich, Bessarabskich y Nogayskich, z ich ordami, tak ie w roku MDCCLXVII Han-Krymski poosadzał. Znayduie się tu ieszcze, dalsze wyciągnienie Bógu, y Dniestru (Карта кордонів Польщі від Балти аж до річки Синя Вода, включає слободи козаків уманських і запорозьких; степи татарів очаківських, бессарабських і ногайських з їхніми ордами, так як їх року 1767 поосаджував кримський хан. Далі зображена течія Бугу і Дністра; також Дніпра від порогів аж до впадіння у Чорне море).

На карті зображена південна частина Новоросії (Noaw Rus) із землями Українського (**Regiment Ukraincow**) та Слобідського (**Kozacy Slobocy**) полків; землі Вольностей Війська Запорозького (**Osady Zaporoiowcow**), а також місце розташування **Нової або Підпільненської Січі** (Nowa Sicza Zaporowska, Podpolna) та **Старої Січі** (Dawna Sicza), нижче Старого Кодака (Kudek Stary) позначені 13 порогів.

Написи на карті – **Kozaków Humańskich y Zaporohowskich** (Козаків Уманських та Запорозьких), **Kozaczyzna Humańska** (Козаччина Уманська).

Показано **Чумацький шлях**. Турецькою мовою він названий ***Kerman-Joli*** – «караванний шлях», а польською мовою написано «droga niedojrzana», а далі на північний захід «zły krok».

1774 р. Карта – “Carte De La Partie Septentrionale De L Empire Otoman Contentant la Crimee, la Moldavie, la Valakie, la Bulgarie, avec la Nouvelle Russie, les Gouvernement d'Astracan, et de Voronez, les Tartares, Cosques &c. Par le Sr. Rizzi Zannoni . . . 1774” (Карта Північної частини Османської імперії...). Видавництво Париж, формат – 22 × 17 дюймів. Перевидана у Венеції **1784 р**. на 6 аркушах, Ремондіні (Remondini). Поміщена в атласі “SANTINI, P. / REMONDINI, M. - Atlas Universel dressé sur les meilleures cartes modernes”.

Між Пд.Бугом та Дніпром напис на мапі **Territoire des Zaporoviens** (Територія (земля) Запорожців). Північніше території запорожців на карті позначено кордон між Російською державою та Османською імперією, який був до Бєлградського мирного договору 1739 р. (тобто кордон станом на 22 жовтня 1705 р.). Над лінією кордону на карті напис **Kozaci Slobodsczy** (Козаки Слобідські). Між лінією кордону та полком Гусарів Хорватських напис – **Regiment Ukraincow** (Полк Українців).

1781 р. Карта – “LI PALATINATI DI BRACLAW, E KIOWIA. TRATTA DALL’ ATLANTE POLACCO DEL SIGR. RIZZI ZANONI” (БРАЦЛАВСЬКЕ ТА КИЇВСЬКЕ ВОЄВОДСТВА З ПОЛЬСЬКОГО АТЛАСУ РІЧЧІ ЗАННОНІ). Видавництво Венеція (Venezia). Папір, мідерит, багатоколірне ручне

тонування аквареллю. Кольоровий художній картуш. Масштаб – 1:1 460 000 (8 звичайн. італійських миль в 1 см), мова – італійська. На карті позначено Київське та Брацлавське воєводства, визначені межами річок Дніпро та Дністер. Територія за межами воєводств позначена як **Ukrania Russa** (Україна Російська). Ці українські землі в цей час належали Російській імперії.

Джованні Антоніо Річчі Занноні **–** універсальний астроном, геодезист та математик. Був географом Венеціанської республіки та гідрографом торгового флоту в Парижі. Під час Семирічної війни (1756–1763) потрапив у французький полон, після чого оселився у Парижі, де працював картографом. Карти в його різних атласах були декоративно вигравіювані та оздоблені картушами. Його найбільше досягненням – атлас Польщі “Carte Generale de la Pologne...” (1772 р.). На замовлення правителів Речі Посполитої та Османської імперії розробив карти для встановлення точних кордонів володінь у пониззі Дніпра. Автор багатьох атласів та великомасштабних карт. З 1781 р. жив і працював при дворі Бурбонів у Неаполі.

1774 р.

1772 р. Йозеф Антон Лідл (Joseph Anton Lidl), австрійський гравер і картограф, жив і працював у Відні. Карта – «MAPPA GEOGRAPHICA REGNORUM POLONIÆ & PRUSSIÆ MAGNIQUE DUCATUS LITHUANIÆ UNACUM PROVINCIA RUSSIA RUBRA JUXTA NONNULLAS OB/ERVATIONES TOBIÆ MAYER, & SAMUELIS MIKOVINI CONCINNATA, & IN ÆRE INCISA VIENNAE Â JOSEPNO ANTONIO LIDL A°: MDCCLXXII» (Географічна карта королівств Польщі та Пруссії, Великого Литовського князівства, а також провінції Червона Русь за певними спостереженнями Тобіаса Майєра спільно з Самуелем Міковіні, видана у світ у Відні Йозефом Антоном Лідлем 1772 року).

Червона Русь (Russia Rvbra) на карті займає територію Белзького, Волинського та Київського воєводств, а також частину Лівобережної України на схід від Києва. Землі від Покуття на схід, аж до русла Дніпра, названі Україною (**Ukrania**).

Ця карта Й. А. Лідла є переопрацюванням карти Т. Майєра (T. Mayer) «Mappa Geographica Regni Poloniae...» (Амстердамі, 1750), яка в другій половині XVIII ст. набула великої популярності.

1776 р. Паоло Сантіні (Paolo Santini; 1729-1793), італійський картограф опублікував карту “Carte des Environs de la Mer-Noire ou se trouvent **L'Ukrayne**, La Petite Tartarie, et les Confins de la Russe Europêene, et de la Turkie”. Видавництво Венеція. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrayne** (Україна), Південна Україна – Novel le Servie (Новосербія). На схід від Novel le Servie містяться напис **Cosaques Zaporisk** (Козаки Запорозькі), на південь напис – **Dzike Pole** (Дике Поле).

1776 р. Карта **–** **”**CARTE DE LA LITHUANIE RUSSIENNE qui comprend les PALATINATS de LIVONIE, de WITEPSK, de MISCISLAW, et une partie de ceux de POLOCK et de MINSK cédés par la POLOGNE à la RUSSIE. Dressée sur l'Exemplaire des **Héritiers** HOMANN 1775**. à VENISE,** Par P. Santini **1776** Chez M. Remondini”. Формат мапи 54.61 × 44.45 см, масштаб – 1 : 400 000. Видавець **Джузеппе Антоніо Ремондіні** (Giuseppe Remondini II; 1745-1811), після смерті батька видавництво очолив його син **Франческо Ремондіні** (Francesco Remondini; 1777-1820). Видавництво Венеція. Північніше Києва напис – **Ukraine** (Україна).

1776 р. Якоб Фрідріх Шмідт (Jacob-Friedrich Schmidt; 1723-1786), німецький та російський картограф. Карта – «Генеральная карта Кіевской Губерніи. Разделенная на 10 полковъ». Гравер – М. Зубков. На схід і південь від р. Самари (Правобережжя та Лівобережжя) напис – Часть степи **Запорожскихъ Казаковъ.** Карта складена після ліквідації у 1774 р. Запорозької Січі.

1779 р. Іван Ісленьєв (Иван Иванович Исленьев; 1738-1784), російський астроном та геодезист, ад'юнкт Географічного департаменту Санкт-Петербузької Академії Наук, видав «Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды. Сочинённая в 1779 г. Иваном Исленьевым».

Карта складена через 4 р. після зруйнування московитами Запорозької Січі (1775 р.). Мапа була виконана на замовлення імператриці Катерини II у зв'язку з адміністративно-територіальними перетвореннями 1775-1776 рр., які були зумовлені ліквідацією Запорозької Січі і приєднанням до Новоросійської губернії частини земель Війська Запорозького, а також загарбаних у Османської імперії земель. Правобережна Україна позначена, як «Часть **Польской Украины**». На підросійській Україні міститься напис – «Часть **Слободской Украинской губернии**».

На картуші карти зображені ангели та гостроверха піраміда з написом «Кинбурнъ * Славенская * Херсонъ».

Історична довідка. Підсумком російсько-турецької війни 1768—1774 рр. було підписання Кючук-Кайнарджійського договору 1774 р., за яким до Росії були приєднані землі між Південним Бугом та Дніпром, фортеця Кінбурн на березі Дніпровського лиману, Керч, Єнікале. Російські кораблі отримали права вільного проходу через протоки. Крим оголошувався незалежним від Османської імперії.

На початку червня 1775 р. за наказом Катерини II Нова Січ була зруйнована, а Вольності Війська Запорозького анульовані. Після закінчення російсько-турецької війни (1768—1774), в якій запорозькі козаки брали активну та дієву участь, генерал-поручик Петро Текелій повів до Січі 10 піхотних, 13 російських козацьких, 8 кінних регулярних полків, 20 гусарських і 17 пікінерських ескадронів. Попри малочисельність, запорожці звернулись до кошового отамана Петра Калнишевського за дозволом боронитися до загину. Проте заможні старшини радили кошовому піддатися без жодних умов; до того ж, священик січової церкви Покрови Володимир Сокальський став прохати не йти “брат на брата”. Врешті кошовий отаман здав Січ без бою. 4 червня 1775 р. Нової (Підпільненської) Січі не стало.На місці Січі виникло с. Покровське, яке в 1950-ті рр. опинилося під водами штучного Каховського моря.

1785 р. Чарльз Діллі (Charles Dilly; 1739–1807) та **G. Robinson,** британські картографи. Карта – “POLAND, Shewing the Claims of RUSSIA, PRUSSIA & AUSTRIA from the beft Authorities,”. Видавництво Лондон, формат карти 14 x 12 дюйми. Виділено на карті українські історико-географічні землі: **UKRAIN** (Україна), ***RED RUSSIA*** (Червона Русь) – Галичина, Podolia (Поділля), Volhynia (Волинь).

1787 р. Моріль Муаті (Maurille Antoine Moithey**;** 1732-1810), французький картограф видав карту “Carte Nouvelle de la Pologne Avant son demenbrement dirigee par Mr. Philippe…” (Карта Польщі). Карта опублікована в “Cosmographie universelle, physique et astronomique” (Париж). Лівобережна

Наддніпрянщина позначена як **Ukraine** (Україна); Галичина – **Русь Польська** (Russie Polonoise).

1788 р. Карта – "Carte générale de l'Empire de Russie Comprise en Europe, pour l'intelligence de la Guerre présente entre l'Impératrice de toutes les Russies et les Turcs / d'Après les meilleurs Auteurs, par le Sr. Moithey Ingenieur Geographe du Roy. Publice en 1788. A PARIS. Chez Crepy rue St. Jacques'a St. Pierre pres la rue de la parcheminerie" (Карта Європейської частини Російської імперії для розуміння сучасної війни між Імператрицею усіх росіян та Турками, створена королівським інженером географом Муаті згідно кращих авторів. Надрукована в Парижі в 1788 Крепі, вул. Св. Жака і Св. Петра неподалік вулиці пергаментщиків). Власне картографічне зображення було скопійоване з карти Гійома Деліля 1706 р. Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine pays des Cosaqyes** (Україна земля (країна) Козаків). Напис сягає м. Білгорода (тепер місто в Росії). Південна Україна показана як **Dzyke Pole ou Campagne De Cossaques Zeporoski** (Дике Поле або Земля Запорозьких Козаків).

Опис карти подано за Мариною Оксенич ("ЗАГАЛЬНА КАРТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЧАСТИНИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ" 1788 р. із зібрання Національного музею історії України як зразок компілятивної картографії).

Мапа одностороння, прямокутна. Складається з двох аркушів – перший має розмір 620 × 420 мм, другий – 620 × 425 мм. Вона багатокольорова, з використанням окрім чорного і білого, світло-жовтого, жовтого, рожевого, червоного, світло-зеленого, зеленого та блакитного кольорів. Зображення вміщене в рамку. Внутрішня рамка поділена на градуси і мінути (ціна поділки 15'). Географічна протяжність карти становить 30°30' – 87° довготи і 46°20' – 68°10' широти. Карта містить градусну сітку в 1°. Для позначення географічних об'єктів та назв використана французька мова, хоча іноді трапляються деякі назви, подані польською мовою. Знизу другого аркуша карти подано масштаб – в 140 з половиною російських верстах міститься 20 польських миль.

1788 р. Філіп Буаш (Philippe Buache; 1700-1773), французький королівський географ та картограф склав карту "Carte de la mer Noire comprenant la plus grande partie de l'Empire Ottoman, partie des etats de l'empereur, de la Russie..." (Карта Чорного моря і частини Оттоманської імперії). Видавець карти – Жан-Клод Дезош, гравер – П'єр-Антуан-Франсуа Тард'є (1757-1822). Середня Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrayne** (Україна), Південна Україна – Novel le Servie (Новосербія).

Навчався на архітектора. Займався географією та етнографією під керівництвом Деліля, одружився з його донькою. 1729 р. обійняв посаду першого королівського географа; в 1730 р. став членом Французької академії наук. Створив нову фізико-географічну систему, в якій дав розподіл земної поверхні по річкових басейнах. Іменував найбільший океан, що по площі перевищує всю сушу земної кулі, Великим океаном (фр. La Grande Mer;

1752); такий термін був одним з двох уживаних назв і визнавався більшістю географами і океанографами, особливо російськими та німецькими, проте назва Тихий океан, дана мандрівником Магелланом (1520) і вживалася виключно англійцями і французами, стала повсякденною.

1789 р. Йоганн Франц Йозеф фон Райлі (Franz Johann Joseph von Reilly; 1766—1820), австрійський видавець, картограф та письменник видав у Відні атлас, в якому помістив карти в яких міститься напис Польська Україна: 1) «Der königlichen Republik Polen Woiwodschaft Podolien und die untere **Polnische Ukraine** nähmlich die Woiwodschaft Braclaw oder Klein Polens südlicher Theil. Nro. 45» (Королівська Республіка Польська воєводства Подільського і Польської України і Брацлавське воєводство) та 2) «Der königlichen Republik Polen Woiwodschaft Kiow das ist die obere **Polnische Ukraine** oder Klein Polens östlicher Theil. Nro. 46» (Королівська Республіка Польська воєводства Київського і Польської України і Малої Польщі).

В цьому атласі поміщена карта «Des Russischen Reiches Statthalterschaften Woronesch, Belgorod, Kiow o. **Kleinrussland** und Charkow od. d. **Russische Ukraine**. Nro. 63" (Намісництва Російської імперії Воронеж, Бєлгород, Київ або Малоросія і Харків або Російська Україна). Намі́сництво — адміністративно-територіальна одиниця в Російській імперії 1776-1796 рр. Створені за указами імператриці Катерини II. На карті написи – **Kleinrussland** (Малоросія) та **Russische Ukraine** (Російська Україна). Напис **Russische Ukraine** простягається аж до р. Дон.

1799 р. Карта – "Repraesentatio Cursuum Veredarioruum Per Imperium Russicum Meridionale". Це одна із перших німецькомовних карт, на якій зустрічається напис **Нова Росія** (Новоросія). Видавництво Відень, формат карти – 19,5 × 13,5 дюймів. Мапа поміщена в "Генеральному поштовому атласі світу" (Allgemeine Post Atlas von der ganzen Welt), що складався із 40 карт. На карті показано губернії та їхні межі.

1796 р. був виданий указ російського імператора "Про новий поділ держави на губернії", за яким в Україні замість намісництв створювалися губернії.

Губернії України станом на 1796 р.:

*****Волинська губернія (Новоград-Волинський);
*****Київська губернія (Київ);
*****Новоросійська губернія (Новоросійськ (Дніпро);
*****Подільська губернія (Кам'янець-Подільський);
*****Слобідсько-Українська губернія (Харків);
*****Малоросійська губернія (Чернігів);
*****Курська губернія (Курськ) — частково;
*****Мінська губернія (Мінськ) — частково.

На мапі – напис **Slobodskiische Ukraine** (Слобідська Україна). Губернія була створена на місці ліквідованих 1765 р. московським урядом слобідських козацьких полків та існувала у 1765–1780 та 1796–1835 роках.

На мапі – напис **Neu Russland** (Нова Росія).

Йоганн Франц Йозеф фон Райлі спочатку працював на державній службі, але пізніше присвятив себе виключно географії. З 1789 по 1806 рр. видавав "Атлас п'яти частин світу" (Schauplatz der fünf Theile der Welt), з яких тільки Європа займала 830 аркушів (серед яких були листи і з українськими землями). Пізніше видав шкільний атлас (1791-1792) та атлас загальної географії. З 1794 р. по 1796 р. видав перший повний австрійський атлас світу під назвою "Великий німецький атлас" (Grosser deutscher Atlas), у 1799 р. — "Генеральний поштовий атлас світу" (Allgemeine Post Atlas von der ganzen Welt) — перший атлас у світі такого плану.

1795 р. Роберт Лорі (Robert Laurie; 1755-1836) та **Джеймс Уітл** (James Whittle; 1757-1818), англійські видавці та картографи, у Лондоні (фірма «Laurie and Whittle») опублікували атлас в якому міститься карта "Europe, divided into it's empires, kingdoms, states, republics etc. by Kitchin, Hydrographer to THE KING, with many Additions and Improvements… of Mr.D'Anville. London". Мапа створена на основі карт англійського картографа Томаса Кітчіна (Thomas Kitchin; 1718–1784) та французького картографа і географа Жана Батиста Бургіньона де Анвиля (Jean-Baptiste Bourguignon d' Anville; 1697-1782). З обох сторін карти є таблиці стосовно відстані, статистики та населення. В нижній частині карти є серія мініатюрних прапорів багатьох країн і міст світу, починаючи від Німеччини до Японії та Ефіопії. Прапор молодих Сполучених Штатів з тринадцятьма зірками, що міститься в нижньому правому куті, явно виглядає як додаток. Карта поділена на дві частини, одна з яких зветься "Eastern part of Mediterranean sea, with the coasts of Turky Anatolia, Syria, Egypt and Barbary" (Східна частина Середземного моря з берегами турецької Анатолії, Сирії, Єгипту та Берберії) і на якій міститься напис **New Russia**.

Це одна із перших англомовних карт, на якій міститься напис "Новоросія" (New Russia). Ці українські етнічні землі до 1775 р. називалася "Вольності Війська Запорозького Низового". Термін вперше згадується у 1764 р., як Новоросійська губернія. На південь і на схід від New Russia містяться написи **"Zaporiski Cosaks"** (Запорозькі Козаки). Причорномор'я та Приазов'я позначені як "Little Tartaria" (Мала Тартарія).

На карті Томаса Кітчіна «Europe divided into its empires, kingdoms, states, republics, &c. Southern States» (1787 р., Лондон) ще немає Новоросії, а на цій території знаходиться Новосербія (New Servia). Але на мапі є "Zaporiski Cosaks" (Запорозькі Козаки) та "Little Tartaria" (Мала Тартарія).

Перша Новоросійська губернія – 1764—1783 рр. 1796 р. на території Катеринославського і Вознесенського намісництв була знов утворена Новоросійська губернія (до 1802 р.).

1799 р. Вільям Фаден (William Faden; 1749-1836), англійський картограф та видавець, був придворним географом короля Георга III та власником видавничого дому "ФАДЕН" видав мапу "A map of the Kingdom of Poland and Grand Dutchy of Lithuania including Samogitia and Curland, divided according to their dismemberments, with the Kingdom of Prussia" (Карта

Королівства Польського і Великого Князівства Литовського, в тому числі Самоготіі та Курляндії, що розділені відповідно до їх розчленуванням, з Королівством Пруссії). Видавництво Лондон, формат мапи 54 × 59 см, масштаб – 1: 2 300 000. На мапі показано розділи Речі Посполитої 1772, 1792, 1795 рр. Карта була створена на замовлення англійського королівського двору: "Від географа Вільяма Фадена Королю і принцу Уельському". Ця карта є зменшеною версією карти відомого італійського картографа Джованні Антоніо Річчі Занноні (1736-1814), що була видана в Парижі (1772) на 24 аркушах на замовлення короля Польщі. Карта є дуже детальною, на ній показані всі великі та малі міста та містечка, а також – різними кольорами межі держав (Австрії, Прусії, Росії). 1811 р. карта була опублікована в Генеральному атласі.

На мапі – написи: **Russian Ukrain** (Російська Україна), **Polish Ukrain** (Польська Україна), Galicia (Галичина), **Human Cosaks** (Уманські Козаки), «Palat of Russia» (Руське воєводство) та ін. Напис **Russian Ukrain** охоплює всю Правобережну Україну, починаючи від Стародубщини, а напис **Polish Ukrain** – Південну Київщину. На південь від м. Умань позначені Уманські Козаки (мабуть, як пам'ять про Коліївщину 1768-1769 рр. – козацько-селянське національно-визвольне повстання в Правобережній Україні, яке було спровоковане національним і релігійним гнітом правобережного українського населення в Речі Посполитій).

Батько – Вільям Фаден старший (Willam Faden senior; 1711-1783). Вільям Фаден автор "Північноамериканського Атласу" (North American Atlas, 1777 р.). Атлас складався з 29 карт, де було показано хід бойових дій (карти зроблені очевидцями). Вільям Фаден був також видавцем журналу "The Public Ledger" або "The Daily Register" в Лондоні.

1800 р. "Российский атлас из сорока трёх карт состоящий и на сорок одну губернию Империю разделяющий". Лист 36, назва карти:

“**Слободская Украинская** губерния из 10 уездов”. Лист 38, назва карти: “Новороссийская губерния из 12 уездов”. Лист 20, назва карти: “Малороссийская губерния из 20 поветов”.

Основний внесок вніс у складанні атласу – **Олександр Михайлович Вільбрехт**. Атлас Російської Імперії складався з сорока двох карт і включав сорок одну губернію. Атлас створено на основі атласу **1792 р.** “**Российский атлас, из сорока четырех карт состоящий и на сорок два наместничества империю разделяющий”.**

1801 р. Томас Браун (Thomas Brown), шотландський картограф в Единбурзі видав карту «A New and Accurate Map of Poland with its dismemberd Provinces...». Напис **UKRAIN** охоплює центральну Правобережну та Лівобережну Україну. Західна Україна – Galicia (Галичина), Lodomeria (Лодомерія) або RED RUSSIA (Червона Русь).

1802 р. Вільям Дартон молодший (William Darton; 1781–1854), британський картограф та гравер. Карта – “Poland” (Польща). Поміщена в “Atlas to Walker's Geography” (видавець Джон Уокер (John Walker) в чотирьох версіях. Напис **UKRAIN** охоплює центральну Правобережну Україну. Західна Україна – RED RUSSIA (Червона Русь). Виділено на карті ще такі українські історико-географічні землі: Podolia (Поділля), Volhynia (Волинь), Polesia (Полісся).

1806 р. Фрагмент карти «La Russie»

1802 р. Карта **–** «Southern part of Russia in Europe» (Росія). Поміщена в “Atlas to Walker's Geography”. Напис **UKRAINE** охоплює центральну Правобережну та Лівобережну Україну; Південна Україна – Новоросія (**New Russia)**. Це копія карти 1770 р. «SOUTHERN RUSSIA or MUSCOVY IN EUROPE» Вільяма Гатрі (William Guthrie; 1708–1770).

1806 р. французький атлас **“Atlas Portatif, contenant la Geographie Universelle Ancienne et Moderne” Євстаха Еріссона** (Eustache Herisson; 1759-1816).

Атлас виданий в Парижі. Атлас містить 45 унікальних карт форматом 27 × 21 см. На одній із мап (La Russie 2eme Feuille; масштаб мапи 1:10 300 000.) напис **UKRAINE**, що охоплює всю Правобережну та Лівобережну Україну в складі Росії. На правобережжі Дніпра невеличкий напис **N-lle Russie** (Нова Росія), що розташована на запорозьких землях.

Карта “La Pologne” в цьому ж атласі. Масштаб карти – 1:6 700 000.

Напис на мапі **UKRAINE** (охоплює Правобережжя та Лівобережжя).

1811 р. «Историческая карта России со времен изгнания татар, или с 1462 по 1811 год». Розпочата в 1809 р., закінчена в 1811 р. Рукописна, розмір аркуша 71 х 52 см. На карті колірними фонами виділені території та підписані етноси, що проживають на них і що були приєднані до Московії (Росії) в різні історичні періоди (до 1811 р.). На карті – напис **«Украйна»** охоплює Слобожанщину (Харківщина та частина Сумщини); Малоросія - Правобережна Україна.

1821 р. Адольф Штілер (Adolf Stieler; 1775-1836), німецький географ та картограф, створив карту «Des Russischen Reichs europäischer Theil». Мапа поміщена в атласі «Hand – Atlas Uber Alle Theile Der Erde nach dem neuesten Zustande Und Uber Das Weltgebaude» **(1833 р.).** Видавництво «Юстус Пертес» (Justus Perthes Geographische Anstalt Gotha). Це – найвідоміше німецьке картографічне видавництво, засноване в 1785 р. в м. Гота (Gotha) Йоганном Георгом Юстусом Пертесом (Johann Georg Justus Perthes; 1749-1816). Воно спеціалізувалося на виготовленні високоякісних карт. Саме це видавництво видавало найкращі, точні та високодеталізовані карти в Німеччині у XIX ст. Карти відрізнялися географічною вірогідністю та інформативністю, нерідко служили зразками для інших видавців.

Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна). Територія Кубані підписана як **Czernomorische Kosaken** (Чорноморські Козаки). Район р. Дон позначено як **Donshe Kosaken** (Донські Козаки).

В цьому ж атласі міститься карта **1825 р.** «Europäisches Russland (südliches Blatt)». Як і в попередній карті Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна). Територія Кубані підписана як **Czernomorische Kosaken** (Чорноморські Козаки). Район р. Дон позначено як **Donshe Kosaken** (Донські Козаки).

Ця карта з назвою **Ukraine** міститься в Атласах 1845, 1847, 1853, 1864 рр. видання.

1825 р. Карта – **«**Europäisches Russland» (Європейська Росія) поміщена в «Атласі Штілера» (Stielers Hand-Atlas, 1825). Частина українських земель (Київщина, Полтавщина, Чернігівщина, Харківщина) позначена як **Ukraine** (Україна).

1833 р. Карта – «Europaeisches Russland auch Schweden u. Norwegen, Dabei Uebersicht des Oesterreichischen u. Preussischen Staats» (Європейська Росія, також Швеція та Норвегія). Мапа теж поміщена в атласі «Hand - Atlas Uber Alle Theile Der Erde nach dem neuesten Zustande Und Uber Das Weltgebaude». Масштаб карти 1:11 000 000. Київська, Полтавська, Чернігівська та Харківська губернії позначені як Україна (**Ukraine**). Територія Кубані підписана як **Kosaken** (Козаки). Район гирла р. Дон позначено як **Donshe Kosaken** (Донські Козаки). Ця карта з назвою **Ukraine** зустрічається в Атласах та окремих виданнях 1845, 1847, 1853, 1854, 1864 1867 рр. та ін.

На карту нанесені численні міста, залізниці та тракти (як чинні, так і проектовані), річки та гори, кордони адміністративного поділу на губернії. Крім кордонів губерній кольором виділені також кордони частин Імперії, які в різні історичні періоди належали іншим державам: Великоросія, Україна, Південь (землі колишнього Кримського ханства), Захід (з українських земель – Подільська та Волинська губернії), Балтійські провінції, Царство Казанське, Царство Астраханське, Велике князівство Фінляндія, Королівство Польське, Кавказ.

Видавалася карта й окремо, як гравюра, зокрема у 1861 р.; гравер –Фрідріх фон Штюльпнагель (Friedrich von Stülpnagel, 1786-1865), формат 36,2 × 44,1.

Попереднє видання «Атласу Штілера» (Stielers Hand-Atlas) опубліковано в 1816-1833 рр. в трьох версіях. Версія А – 1816-1823 рр., версія В – 1823-1831 рр., версія С – 1831-1833 рр. Цей картографічний твір пройшов через 12 видань (видавався з 1816 р. по 1940 р.). Попереднє видання «Атласу Штілера» - 1816-1833 рр. (50 карт), перше – 1834-1845 рр. (50), друге – 1845-1847 рр. (83), третє – 1852-1854 рр. (83), четверте – 1862-1864 рр. (84), п’яте – 1866-1868 (84), шосте – 1871-1875 рр. (90), сьоме – 1879-1882 рр. (95), восьме – 1888-1891 рр. (95), дев’яте – 1901-1905 рр. (100), десяте – 1920-1925 рр. (108), інтернаціональне – 1934-1940 рр. (84).

Адольф Штілер народився в сім’ї мера Готи. Вивчав право в Єнському та Геттінгенському університетах (1793-1796), а з 1796 р. почав працювати в суді. Через кілька років влаштувався на роботу картографом у видавництво Пертеса де почав створювати атласи.

1827 р. Карл Фердінанд Вайленд (Carl Ferdinand Weiland; 1782-1847), німецький картограф, опублікував мапу «Das Europaeische Russland». Масштаб 1 : 6 500 000. Слобожанщина позначена як **Ukraine** (Україна), Кубань – **Tschernomorskische Kosaken** (Чорноморські Козаки).

Карл Фердінанд Вайленд працював у Веймарському Географічному інституті **(**Geographischen Isntitutes Weimar; 1804 – 1903).

1830-ті рр. «Генеральная карта Малой России, разделенной на десять полков».

Малоросійська губернія в 1764–1775 роках складалася з 10 полків (адміністративно-територіальних і військових одиниць, успадкованих від Гетьманщини).

1831 р. Марія Регіна Корженьовська (Maria Regina Korzeniowska; 1793—1874), польський історик. Карта – «Polska, jednoczenie od roku 1333 – 1586». Опублікована в атласі «Atlas historyczny, genealogiczny, chronologiczny i geograficzny Polski». Атлас виданий у співпраці з Лелевелем і С. Шавашкевичем. Видавництво Варшава (1831 р.). М. Коржанівська також опублікувала «Génealogija Królów polskich» (Вільно, 1839) і «Genealogiczny obraz monarchów polskich» (1845). Центральна Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraina** (Україна); Південна Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) – **Kozacy** (Козаки). На карті виділено українські етнічні землі: *Podole* (Поділля), *Volyn* (Волинь), ***Polisie*** (Полісся), ***Pokucie*** (Покуття), *Czerwona Rus* (Червона Русь), *Bukowina* (Буковина).

1834 р. Дюваль Анрі (Duval Henri) французький географ опублікував у Парижі «Atlas Universel». В атласі поміщена карта «Tableau historique et geographique des Royaumes de Pologne, de Boheme et de Hongrie. ... Par Henri Duval, Chevalier de la Legion d'honneur, Professeur d'Histoire, de Geographie, de Belles-lettres, & & &». Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна). На карті виділено українські етнічні землі: *Podolie* (Поділля), *Volhynie* (Волинь), ***Polesie*** (Полісся), ***Pokucie*** (Покуття).

1837 р. Констант Дежарден (Constant Desjardins; 1787-1876), французький картограф, працював в галузі картографії понад 40 років, автор "Атласу Європи" (1837 р.) опублікував карту "Ethnographische Karte von Europa, oder Darstellung der Haputvertheilung der europaischer Volker nach ihren Sprachen und Religions-Verschiedenheiten; der Jugend gewidmet von C. Desjardins, mit erklarendem Text von J.H" (Етнографічну карту Європи). Мапа була поміщена у "Фізико-статистичному і політичному атласі Європи" (Physisch-statistisch und politischer Atlas von Europa) – одна із шести карт. Видавництво Відень. ***На карті вперше подано етнографічні межі розміщення українців.*** Масштаб мапи 1:12 500 000. Розмальовка від руки. Формат мапи без тексту 33,5 × 42 см (з текстом 50 × 66 см). Літографія. На "Етнографічній карті Європи" автор виділяє окремо два етноси – *Russen* (русів) та **Kosaken** (козаків), кількість яких разом досягає до 30 000 000 осіб. До Russen (русів) Констант Дежарден відносить Gross Russen (великорусів), **Klein Russen** (малорусів), **Rusniaken** (русняків) на Поділлі та Буковині, **Ruthenen** (рутенів) в Галичині і на Закарпатті. Ареал малорусів – Центральна та Північна Україна. Білоруси на карті не позначені. **Kosaken** (козаків) автор поділяє на етнічні групи: 1) **Ukrainiichen** (українські), 2) **Tshernomoricen** (чорноморські на Кубані), 3) донські, 4) уральські.

1837 р. Ян Мартін Баншемер (Jan Marcin Bansemer; 1802–1840) і **Петро Фалькенхаген-Залеський** (Piotr Falkenhagen-Zaleski; 1809–1883) – польські картографи, представники Великої еміграції. Карти – «POLAND and the Neighboring Countries according to the Languages of the Inhabitants»

(ПОЛЬЩА та сусідні країни відповідно до мов жителів) та «POLAND and the Neighboring Countries according to the Religion of the Majority» (ПОЛЬЩА та сусідні країни відповідно до Релігії). Карти опубліковані в «Atlas: containing ten maps of Poland, exhibiting the political changes that country has experienced during the last sixty years, from 1772 to the present time ...: preceded by a geographical, historical, political, chronological, statistical, literary, and commercial table: compiled from the works of Malte-Brun ... and other eminent writers», Лондон.

Південна Київщина (Правобережна) позначена як **Ukraine** (Україна). На картах виділено українські етнічні землі: *Podolie* (Поділля), *Volhynie* (Волинь), ***Polesie*** (Полісся), ***Podlachie*** (Підляшшя).

1843 р. Джеймс Вайлд (James Wyld; 1812–1887), англійський географ та картограф у Лондоні опублікував у двох версіях карту "A Map of the KINGDOM OF POLAND, Describing its Ancient Limits with the Dismemberments...". Формат карти 23,5 x 21 дюйм. Карта складена на основі карти Рицци Занноні 1772 р. Лівобережна Україна позначена як **Russlan Ukrain** (Російська Україна), а Правобережна – **Polish Ukrain** (Польська Україна).

1844 р. Карл Крістіан Франц Радефельд (Radefeld Carl Christian Franz; 1788–1874), німецький картограф видав мапу "Europaeisches Russland entworfen und gezeichnet vom Hauptm. Radefeld" (Європейська Росія складена і накреслена Радефельдом). 1860 р. опублікована в атласі "Grosser Hand-Atlas uber alle Theile der Erde in 170 Karten. Herausgegeben von J. Meyer. Hildburghausen Verlag des Bibliographischen Instituts". Атлас виданий під редакцією німецького публіциста та видавця, засновника "Бібліографічного інституту" **Йозефа Меєра** (Meyer Joseph; 1796–1856) в Гільдбурггаузенському видавництві Бібліографічного інституту (Hildburghausen Verlag des Bibliographischen Instituts). На карті показані українські історико-географічні землі: **Ukraine** (Україна – Центральна Наддніпрянщина (Правобережна та Лівобережна), Podolien (Поділля), Volhynien (Волинь), Bessarabien (Бессарабія), Galizien (Галичина), Krimm (Крим).

Перевидавалась мапа кілька разів. Зокрема в 1851, 1860, 1888 рр. і т. д. На карті 1888 р. назва **Ukraine** замінена на **Klein Russland**.

1846 р. Карл фон Шпрунер (Karl von Spruner; 1803–1892), німецький географ та картограф видав карту "Europa am Ende des XIVten Jahrhundert's" (Європа наприкінці XIV ст.).

Мапа опублікована в атласі "Historisch-geographischer Hand-Atlas zur Geschichte der Staaten Europa's vom Anfang des Mittelalters bis auf die Neueste Zeit von Dr. Karl von Spruner, königlich bayerischem Ober-Lieutenant, correspondirendem Mitgliede der königlich bayerischen Academie der Wissenschaften zu München. Drei und Siebzig colorirte Karten nebst Vorbemerkungen. Gotha: bei Justus Perthes. 1846" (53 сторінки, 73 карти). Друге видання атласу – 1853–1854 рр., третє – 1880 р. Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrajne** (Україна). Літера «**U**» захоплює Поділля.

1846 р. Мапа – “Europa in der Mitte des XVIten Jahrhundert's. Zeitraum der Reformation und der Übermacht des Hauses Habsburg” (Європа в середині XVI ст. ...). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrajne** (Україна), Південна Україна – **Zaporogiche Kosaken** (Запорозькі Козаки).

1846 р. Мапа – “Europa während des XXX jaehrigen Krieges und bis zur Zersplitterung der grossen spanischen Monarchie, 1700” (Європа під час XXX-річної війни і до розколу Великої іспанської монархії 1700). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrajne** (Україна), Слобожанщина – **Slobodishe Ukrajne** (Слобідська Україна), Південна Україна – **Zaporog. Kosaken** (Запорозькі Козаки).

1846 р. Мапа – “Europa im XVIIIten Jahrhundert, bis zum Ausbruche der französischen Revolution” (Європа у 18 ст., аж до спалаху Французької революції). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrajne** (Україна), Південна Україна – ***N. Serbien*** (Нова Сербія) та ***Neu Russland*** (Нова Росія), Донщина та Приазов’я – **Kosaken** (Козаки).

1846 р. Мапа – “Europa von 1789 bis 1815; Zeitalter Napoleons” (Європа з 1789 по 1815 рік; Наполеонівська епоха). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrajne** (Україна), пониззя р. Дон – Донські козаки.

1846 р. Мапа – “Polen und Litthauen unter den Jagjellonen. 1386-1572” (Польща та Литва під час Ягелонів. 1386–1572). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrajne** (Україна), Південна Лівобережна Україна – **Zaporogiche Kosaken** (Запорозькі Козаки).

В цьому ж атласі (**1846)** міститься карта Карла фон Шпрунера “Polen bis zu seinem Untergange 1795” (Польща до її поділів у 1795). Формат карти 35,56 × 43,18 см. Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) та Слобожанщина позначені як **Ukrajne** (Україна), Лівобережна Україна – **Kosaken** (Козаки), Слобожанщина – **Slobodishe Ukrajne** (Слобідська Україна), Південна Україна – **Zaporogiche Kosaken** (Запорозькі Козаки) та **Dzike Pole** (Дике Поле). На мапі позначено Українську лінію (**Ukrajnishe Linien**).

Також у цьому атласі поміщена карта “Das Russische Reich nach seiner allmaehlichen Vergrösserung” (Російська імперія після її поступового розширення). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukrain Kosaken** (Україна Козацька), Кубань – **Kosaken** (Козаки). На землях Донщини міститься напис Донські козаки.

1846 р. Мапа – “Das Türkische Reich mit seinen Schutzstaaten nach seiner grössten Ausdehnung im XVII. Jahrhundert” (Турецька імперія з її захопленими державами після її найбільшої експансії в XVII ст.). Південна Україна (між ріками Дніпро та Південний Буг) – **Kosaken** (Козаки).

Історична довідка.

Донщина — етнокультурний регіон у складі сучасної Росії, в якому з XVIII по першу половину XX ст. проживала значна кількість українців. Свою

назву регіон отримав від Області Війська Донського, адміністративно-територіальної одиниці Російської імперії. До Донщини належать землі значної частини сучасної Ростовської області, а також окремі райони Волгоградської області, Республіки Калмикія та Краснодарського краю Російської Федерації. Як окремі регіони історичної Донщини виділяються Донське Приазов'я (з містами Ростов-на-Дону, Таганріг, Азов) та Східний Донбас (Шахти, Каменськ-Шахтинський, російський Донецьк). Історичним центром Донщини є місто Ростів. В етнокультурному плані Донщина має спільні риси з Донбасом.

Переписи 1897 р. та 1926 р. років відмічають суцільну українську територію в межах Східної Слобожанщини, Донщини, Кубані. Наступний перепис 1939 р. українців тут уже не фіксує, як не фіксують їх і всі наступні російські переписи. Згідно з зібраними під час перепису населення 1897 р. даними, українська мова виявилася рідною для 719 655 осіб Донського краю. Жоден інший народ Області Війська Донського, крім росіян, які виявилися тут панівною нацією, навіть близько не стоїть за своєю чисельністю з українцями. Українців виявилося тут більше чверті (28,1 %), а в багатьох районах Області вони переважали за чисельністю навіть росіян. Так етнічно українським за всіма параметрами виявився Таганрізький округ, який був переданий зі складу Катеринославської губернії до Області війська Донського лише за 10 років до перепису (1887 р.). Всього на Таганріжщині виявилося 254 819 українців, що складало 61,7 % (росіян — 31,7 %). Серед сільського населення округу частка українців виявилася ще більшою — 69,2 %.

В інших 8 округах Донщини українці більшості не складали, але створювалися ці округи зовсім не зважуючи на етнічні кордони, тож під різним кутом зору і тут виявлялися значні українські території. Так загалом по Ростовській окрузі (з містом Ростовом-на-Дону), українці складали 33,6 %, але тут статистику українцям псувало це велике інтернаціональне місто — у сільських районах округу українців було 52,3 % (116 085 осіб, а росіян лише 86 150). Багато виявилося українців і в Донецькій окрузі (на Східному Донбасі, центр округу станиця Кам'янська, сучасне місто Кам'янськ-Шахтинський Ростовської області) — 38,9 % загалом, і 39,8 % в сільських районах. Тут слід зауважити, що населення Донбасу вже тоді було значною мірою пролетаризоване, а перепис 1897 р. відбувався за мовним принципом — через те багато зросійщених вже за мовою місцевих українців було записано там росіянами.

Переважали українці над росіянами і в селах Сальського округу, але тут більшість була за калмиками, які також вважалися донськими козаками (зараз ці райони входять до складу Калмицької республіки Російської Федерації). Загалом по округу було 36,8 % калмиків, 32,1 % росіян і 29,3 % українців, а в сільських районах українці складали 31 % (21 897 українців на 19 709 росіян і 27 913 калмиків).

В атласі **1880 р.** "SPRUNER-MENKE HAND-ATLAS FÜR DIE GESCHICHTE DES MITTELALTERS UND DER NEUEREN ZEIT. DRITTE

AUFLAGE VON D[R.] K. v. SPRUNER'S HAND-ATLAS, NEU BEARBEITET VON D[R.] TH. MENKE. 90 colorirte Karten in Kupferstich mit 376 Nebenkarten. GOTHA: JUSTUS PERTHES 1880" поміщено карту "Europa während des Zeitraums der Reformation und der Übermacht des Hauses Habsburg 1492-1618" (Європа в період Реформації та правління Габсбургів 1492-1618). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна), Південь (північніше фортеці Кодак) – **Dniepr Kosaken** (Дніпровські Козаки).

Мапа **1880 р.** "Europa um 1740" (Європа навколо 1740 р.). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна), Південна Україна – ***Neu Serbien*** (Нова Сербія) та ***Neu Russland*** (Нова Росія).

В цьому ж атласі (**1880 р.)** міститься карта "Europa zur Zeit Napoleon's I um 1810" (Європа під час Наполеона I біля 1810). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна).

Мапа **1880 р. "**Europa nach dem Wiener Congress 1815" (Європа після Віденського конгресу 1815). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна).

На іншій карті №13 "Europa nach seinen ethnographischen Verhältnissen in der Mitte des XIX. Jahrhunderts" (Європа за своїми етнографічними умовами в середині XIX ст.) цього ж атласу назва **Ukraine** (Україна) вже відсутня, залишився лише напис **Klien Russen** (Мала Росія).

Мапа **1880 р. "**Polen vom Anfange des XVIII. Jahrhunderts bis zum Untergange der Republik 1795" (Польща з початку XVIII ст. до падіння Республіки в 1795). Назва **Ukraine** (Україна) відсутня. Південна Україна – ***Neu Serbien 1754*** (Нова Сербія) та **Zaporogiche Kosaken** (Запорозькі Козаки).

Мапа **1880 р. "**Russland seit Peters des Grossen Zeit" (Росія з часів Петра Великого). Центральна Україна (Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна), Південна Україна – ***Neu Serbien*** (Нова Сербія) та **Zaporogiche Kosaken** (Запорозькі Козаки).

Карл фон Шпрунер був автором численних карт, більшість яких були опубліковані в німецьких історичних атласах. Першим плодом його наукових досліджень були статті в "Mitheilungen des historischen Vereins f ü r Oberfranken", потім праці "Bayerns Gaue" (Бамберг, 1831), "Gaukarte des Herzogtums Ostfranken" (Бамберг, 1835). Першими його картографічними творами були: «Historisch-geographischer Hand-Atlas» (1837-1852 рр.; перше видання); «Historischer Atlas von Bayern» (Історичний атлас Баварії), опублікований в 1838 р. Головні праці Карла Шпрунера: I-а — «Dr. K. von Spruner's Historisch-Geographischer Schul-Atlas» (1-е видання – 1856 р., 2-е – 1860 р., 3-є – 1865 р., 4-е – 1866 р., 5-е – 1869 р., 1870 р., 6-е – 1871 р., 7-е – 1873 р., 1874 р., 8-е – 1875 р., 9-е – 1877 р., 10-е – 1880 р., 1890 р.); II-а — посібник для вивчення давньої історії – «Atlas antiquus» (1-е видання 1850 р. (27 карт), 2-е видання 1855 р., 1860 р., 3-є видання, опрацьовано Генріхом Теодором Менке (Гота, 1865 р.), 4-е видання «v. Spruner-Sieglin, Hand-Atlas zur Geschichte des Altertums, des Mittelalters und der Neuzeit. I. Abteilung: Atlas Antiquus Atlas zur Geschichte des Altertums. 34 kolorierte Karten in Kupferstich

enthaltend 19 Übersichtsblätter, 94 historische Karten und 73 Nebenkarten. Entworfen und bearbeitet von Dr. Wilhelm Sieglin. Erscheint in 8 Lieferungen (6 Lieferungen mit 4 Karten u. 2 Lieferungen mit 5 Karten) zum Preise von je 2 Mark 50 Pf. Nach Erscheinen der letzten Lieferung wird den Abonnenten ein vollständiges Namenverzeichnis zum Atlas Antiquus für einen mäßigen Preis zur Verfügung gestellt. Zur Abnahme desselben ist kein Abonnent verpflichtet. 2 Lieferung. Inhalt: Gotha: Justus Perthes» (1893-1909 рр.); ІІІ-а — «Atlas zur Geschichte Asiens, Afrikas, Amerikas und Australiens» (Гота; 1853 р. (12 сторінок, 18 карт), 1855 р., 1868 р.); IV-а — «Dr. Theodor Menke. Bible Atlas in eight map sheets. 1868. Gotha: Justus Perthes».

Середньовічна та нова історія висвітлена в атласі — «K von Spruner′s Historisch-geographischer Schul-Atlas des Gesamtstaats Österreich von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten. (1860)». Більшість його атласів були опубліковані фірмою «Justus Perthes».

Історична довідка.

Українська лінія — військово-інженерна система земляних укріплень у ***1731–1764*** рр. на південному заході Російської імперії, на теренах сучасної Південної України (Запоріжжя, Слобожанщина й Донбас). Споруджена для захисту південних степових рубежів імперії від нападів кримських і ногайських татар. Одна з російських порубіжних оборонних ліній XVI — XIX ст. Довжина лінії — близько 285 км. Проходила від Дніпра по річці Орелі та її притоці Берестовій до річки Береки й злиття її із Дінцем. Будувалася за проектом генерала-німця Йоганна Вейсбаха. Будівництво почалось 1731 р., але тривало навіть у 1740-ві роки. На будівництві щороку працювало 20 тисяч гетьманських і 2 тисяч слобідських козаків, та близько 10 тисяч посполитих. Наказом від 11 червня 1764 р. лінія увійшла до Новоросійської губернії. Згодом Українська лінія разом зі Слов'яносербією були перейменовані на Катерининську провінцію.

Нова Сербія — історична територія України, що займала простір із заходу на схід від Синюхи до Дніпра, а з півночі на південь від Великої Висі до верхів'їв Інгулу та Інгульця (сучасна Кіровоградська область). Нову Сербію було створено як військово-поселенську територію у ***1752 р.*** за розпорядженням російського уряду (указ 29 грудня 1751 р.). До Нової Сербії переселялися серби з південного кордону володінь Габсбургів (з 1804 р. — Австрійської Імперії), за річками Дунаєм, Тисою і Моришем. Серби мали на тому кордоні з Османською імперією щось на зразок козацьких кордонів. У 1764 р. Нова Сербія і Новослобідський козацький полк були скасовані, а їх території під назвою Єлисаветинської провінції ввійшли до складу утвореної указом 22 березня ***1764 р.*** Новоросійської губернії, губернська канцелярія якої до 26 березня 1765 р. знаходилася у фортеці Св. Єлисавети, після — в Кременчуці.

1852 р. Йоганн Баптист Роост (Johann Baptist Roost), німецький картограф опублікував карту “Das Russische Reich in Europa” в атласі “Roost, Allgemeiner Hand – und Schulatlas” (друге видання атласу 1854 р.). Видавець –

Тобіас Даннхеймер (Tobias Dannheimer; 1769-1861). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine**, Південна Україна – **Süd Russland** (Південна Росія). В легенді карти позначено межі **Klein Russland** (**Малої Росії**). Окремо виділено Поділля, Волинь та Галичину.

1855 р. Генріх Берггаус (Heinrich Berghaus; 1797—1884), німецький географ, картограф, етнограф, автор "Атласу фізичного" (І т. 1845 р., ІІ т. 1848 р., ІІІ т. 1886—1892 рр.) та "Атласу Азії" видав карту "Wandkarte von Europa von H.Berghaus...". Видавництво – м. Гота (Німеччина). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна), Південна Україна – **Süd Russland** (Південна Росія). Серед українських історико-географічних земель виділено: Поділля, Волинь, Галичину, Бессарабію, Таврію, Крим. Напис **Ukraine** накладається на напис **Klien Russland** (Мала Росія).

1856 р. Луї-Етьєн Дюсьє (Louis Dussieux; 1815-1894), французький історик та географ видав у Парижі "Carte Ethnographique de L'Europe..." (Етнографічну карту Європи). Формат мапи 31 × 40 см. Мапа була складена 1848 р., але видана лише у 1856 р. Опублікував її Луї-Етьєн Дюсьє у своєму атласі "Atlas General De Geographie Physique, Politique Et Historique". На карті виділено мовні сім'ї та групи. Слов'яни об'єднані в одну мовну групу. Ареал проживання слов'ян позначений лінією синього кольору. Серед слов'ян автор виділяє як окремі етноси – Grands Ruses ou Moscovites (великороси або московити); **Petit Ruses ou Russniaque, ou Ruthenes** (**малороси або русняки, або рутени**) та ін. Серед українців (малоросів) Луї-Етьєн Дюсьє розрізняє: **Запорозьких Козаків** (**Cozaques Zaporoguues,** нижня течія р. Дніпро), **білих хорватів** (на північ від Львова), **древлян** (на південь від р. Прип'ять, між написами Волинь та Полісся), **бужан** (середня течія р. Зх. Буг), **дулібів** (на Поділлі, у верхів'ї Пд. Бугу), **сіверян** (на північ від р. Десна), **тиверців** (Одещина, між ріками Дністер та Пд. Буг) та ін.

На Кубані та Донщині – Козаки (***Cozaques)***, Південна Кубань – Tcerkesses (Черкесія) та Cauease (Кавказ).

На Заході України автор виділив *Galicie* (Галичину) та на захід від Львова – ***Russie Rouge*** (Червону Русь); Південна Україна – ***Oukraine.***

1856 р. Луї-Етьєн Дюсьє. Фрагмент карти

1856 р. Генріх Кіперт (Heinrich Kiepert; 1818-1899), німецький географ і картограф, член Прусської та Австрійської академій наук протягом 1860-1865 рр. видав атлас "Hand-Atlas"; друге видання "Hand-Atlas" – 1871-1891 рр.; третє видання – "Kiepert's Grosser Hand-Atlas" – 1892-1900 рр. В атласах поміщена карта "Russland" (Росія) яка була створена ще в 1856 р. Масштаб мапи 1:8 000 000. Центральна Наддніпрянщина, Чернігово-Сіверщина та Слобожанщина позначені як **Ukraine** (Україна). **1856 р.** Мапа – "Das Europaeische Russland, entworfen und gezeichnet von C.F. Weiland. Berichtigt von H. Kiepert" (Карта Європейської Росії). Автори – **Г. Кіперт** та **Карл Фердінанд Вайланд** (Carl Ferdinand Weiland; 1782–1847). На карті показано українські етнічні землі в межах тодішньої Російської імперії. Укладено карту **1847 р.** й публіковано в атласі "Hand Atlaas 70 Karten. Weimar Geographischen Institut" Географічним інститутом (Geographisches Institut) у м. Веймар (Німеччина). Масштаб – 1:6 588 000. У легенді карти автори перелічили деякі етноси (серед них українці (**Kleinrussische (малоруси)** та **Südrussische (південноруси),** козаки, великоруси, білоруси, поляки, фіни та ін.) та мовні групи й сім'ї. Центральна Наддніпрянщина, Чернігово-Сіверщина та Слобожанщина позначені як **Ukraine** (Україна).

1871 р. Мапа – "Europa" (Європа) в атласі "Hand-Atlas" (карта складена в 1866 р.). Центральна Наддніпрянщина, Чернігово-Сіверщина та Слобожанщина позначені як **Ukraine** (Україна).

1871 р. Мапа – "Monarchie Österreich-Ungern" (Австро-Угорська монархія) в атласі "Hand-Atlas" (карта складена в 1870 р.). Правобережна Наддніпрянщина позначена як **Ukraine** (Україна).

1863 р. видавництво «F. A. Brockhaus» (Ф. А. Брокгауз), згодом — «Bibliographisches Institut & FA Brockhaus AG», засновником якого був **Фрідріх Арнольд Брокгауз** (Friedrich Arnold Brockhaus; 1772—1823) німецький видавець та видавець енциклопедії «Брокгауз», видало атлас «Illustrirter Handatlas fur Freunde der Erdkunde und Zum Gebrauch Beim Unterricht im verein mit Heinrich Leutemann Herausgegeben von Ehrenfried Leeder und Theodor Schade. Zweiundzwanzig Blatter in Stahlstich mit erlauterndem Terte. Leipzig: F.A. Brockhaus. 1863». ***Автори карт* – Еренфрід Ледер** (Ehrenfried Leeder; 1820-1884) та **Генріх Лютеманн** (Heinrich Leutemann; 1824-1905), масштаб – 1:19 000 000.

Атлас складався з 22 карт. 32 сторінки супроводжувального тексту були підготовлені під керівництвом Теодора Шаде (Theodor Schade; 1820-1882). Генріх Лютеманн видав понад 200 гравійованих на сталі ілюстрацій, більшість з яких використовувалися як малюнки навколо карт. Таким чином, кожен аркуш мав кольорову карту у центрі, оточену відповідними сценами, що ілюструють землю, людей, тварин та рослин, що їх можна зустріти на даній території, а також будівлі та ландшафти.

Гравюра з карти «Дівчина з України. Тверські селяни»

В атласі міститься карта **«**Russland**».** В легенді карти під №11 – напис **Ukraine** (Україна), що охоплює територію Лівобережжя. Під №№ 8 та 9 –

Волинь (Volhynien) та Поділля (Podolien). На карті представлені 12 чудових гравюр, що описують природу, побут і типи народів які населяли Європейську Росію.

Історична довідка. 1811 р. Фрідріх Арнольд Брокгауз відновив у Альтенбурзі свою видавничу діяльність, спочатку під вивіскою «Kunst-und Industrie Comptoir von Amsterdam», яку 15 січня 1814 р. замінив на «Ф. А. Брокгауз». Ще у 1808 р. Брокгауз придбав видавниче право на розпочатий у 1796 р. «Conversations Lexikon» і закінчив перше його видання у 1809-1811, з приєднанням двох додаткових томів. Він зрозумів всю важливість цього підприємства і у 1812 р. приступив до другого видання його, з відповідними духу того часу змінами, узявши на себе і його редакцію. Через це Брокгауза інколи вважають справжнім засновником «Conversations Lexikon'a».

1869 р. Август Генріх Петерманн (August Heinrich Petermann; 1822-1878), німецький географ та картограф, учень Генріха Берґгауса. Редактор п'ятого (1866—1868 рр. (84 карти) та шостого (1871–1875 рр. (90 карт) видання “Атласу Штілера”.

Карта **–** «Die Ausdehnung der Slaven in der Türkei und den angrenzenden Gebieten» (Експансія слов'янського населення в Туреччині та на суміжних територіях). Масштаб мапи 1:3 700 000. Українці, що проживали в межах Австро-Угорської імперії позначені як Рутени (*Ruthenen*), а українці Російської імперії – Руси (*Russen*). В межах української етнічної території, що її охоплює карта, автор виділив наступні історико-географічні області: Київ, Поділля, Галичина, Бессарабія та Херсон. На рамці карти напис **Ukraine** (Україна). На карті виразно показано орографічні та гідрологічні об’єкти, державні та деякі адміністративні кордони, населені пункти і т. д.

1891 р. в “Атласі Штілера” (Stielers Hand-Atlas 1891) опублікована карта “East Europe, no. 5: South-west Russia, Rumania and Bulgaria” Августа Петерманна**.** На рамці карти напис **Ukraine** (Україна). Карта створена на основі карти 1869 р. “Die Ausdehnung der Slaven in der Türkei und den angrenzenden Gebieten” (Експансія слов'янського населення в Туреччині та на суміжних територіях.

1875 р. Карл Вольфс (Carl Wolffs; 1838-1908**), «Historischer Atlas»**. Перше видання 1875 р. (18 карт), друге – 1877 р. (19 карт та текст) та ін. Видавець Дітріх Реймер (Dietrich Reimer), видавництво – Берлін.

Карта «Europa im Jahre 1519» (Європа в 1519 р.). Масштаб 1:12 000 000. Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна), Південна Україна – **Zaporogische Kosaken** (Запорозькі Козаки). В складі Литви виділено ще такі історико-географічні українські землі як *Podlesien* (Підлісся), Волинь та Поділля, Галичина (Червона Русь; *Roth Russland*) в складі Польського королівства.

Карта «Europa im Jahre 1721» (Європа в 1721 р.) поміщена в цьому ж атласі. Масштаб 1:12 000 000. Напис **Ukraine** (Україна) відсутній, Південна Україна – **Zaporogische Kosaken** (Запорозькі Козаки) та ***Neu Serbien*** (Нова Сербія).

Карта «Das Königreich Polen nebst dem westlichen Russland im Jahre 1772. Mit Angabe der Theilungslinien der Jahre 1772, 1793 und 1795» (Королівство Польща та Західна Русь в 1772 р. З поділами 1772, 1793 і 1795 років) з цього ж атласу. Масштаб 1:4 500 000. Слобожанщина позначена як **Slobodische Ukraine** (Слобідська Україна) (Слобідсько-Українська губернія була створена на місці ліквідованих 1765 р. московським урядом слобідських козацьких полків та існувала у 1765–1780 та 1796–1835 роках), Південна Україна – **Zaporogische Kosaken** (Запорозькі Козаки). На мапі, на схід від Південного Бугу, напис – «**Ukrainishes** ...».

1877 р. Фрідріх Вільгельм Путцгер (Friedrich Wilhelm Putzger; 1849-1913), німецький історик видав атлас «F. W. Putzger. Historischer Schul-Atlas». Він з'явився в квітні 1877 р. як історичний шкільний атлас і складався з 27 основних та 48 додаткових карт. З 1877 р. по 1922 р. відбулося 43 видання атласу під назвою «F.W. Putzgers Historischer Schul-Atlas»; 44-62 видання з 1923 р. по 1942 р. під назвою «F.W. Putzgers Historischer Schul-Atlas. Große Ausgabe»; 63-79 видання з 1954 р. по 1960 р. під назвою «F.W. Putzger Historischer Schul-Atlas»; 80-104 видання з 1961 р. по 2011 р. під назвою «Putzger Historischer Weltatlas». Карти подано за виданнями 1877, 1881, 1887, 1888, 1900 рр.

В атласі **1877 р.** видання на карті «Europa am Ende des 15. Jahrhunderts» (Європа наприкінці 15 ст.) Південна Україна позначена як **Zaporogische Kosak** (Запорозькі Козаки).

1877 р. мапа «Europa in der Mitte des 16. Jahrhunderts» (Європа в середині 16 ст.), Південна Україна позначена як **Zaporogische Kosak** (Запорозькі Козаки). В атласі **1887 р**. видання на цій карті («Europa in der Mitte des 16.

Jahrhunderts») вже міститься напис **Ukraine** (Україна), що охоплює центральноукраїнські землі (Правобережжя та Лівобережжя). Південна Україна – територія Дніпровських Козаків (**Dniepri Kosak**). В атласах **1888 р.** та **1900 р.** ця карта вийшла під назвою «Europa im 16. Jahrhundert (1559)» (Європа у 16 ст. (1559 р.). Написи на карті такі ж як і в попередній: Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна), Південна Україна – **Dniepri Kosak** (Дніпровські Козаки).

1877 р., 1881 р. (видання) **–** мапа **«**Europa im 18. Jahrhundert» (Європа в 18 ст.). Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна), Південна Україна – **Zaporog Kosak** (Запорозькі Козаки). В атласі **1887 р**. напис **Zaporog Kosak** (Запорозькі Козаки) відсутній.

1877 р., 1881 р., 1887 р. (видання) **–** мапа **«**Europa zur Zeit der grössten Machtentfaltung Napoleons I» (Європа під час Наполеона I), Центральна Правобережна Україна позначена як **Ukraine** (Україна).

В атласах **1888 р.** та **1900 р.** видання на карті «Europa im 17. und 18. Jahrhundert (1740)» (Європа у XVII і XVIII століттях (1740 р.) Центральна Україна (Правобережна та Лівобережна) позначена як **Ukraine** (Україна), Південна Україна – **Zaporogische Kosaken** (Запорозькі Козаки).

В атласах **1888 р.** та **1900 р.** видання на карті «Schweden. Russland. Polen. Orientalische Frage» (Швеція. Росія. Польща. Східне питання) Центральна Правобережна Україна позначена як **Ukraine** (Україна), Південна Україна – **Kosaken** (Козаки).

1888 р. Карта «Europa im 17. und 18. Jahrhundert (1740)»

1879 р. Олександр Джонстон (Alexander Keith Johnston; 1804—1871), шотландський географ, картограф, гравер, лексикограф і видавець, який працював в Единбурзі. Карта – "SOUTH-WEST RUSSIA [also] Showing the extent of THE KINGDOM OF POLAND previous to its partition in 1772" (Південно-західна Росія...). Назва **UKRAINE** поширена на Правобережжя та Лівобережжя.

1880 р. Шведський історичний атлас (Historisk Atlas). В атласі поміщено три карти поділів Речі Посполитої: "POLEN, 1772", "POLEN, 1793", "POLEN, 1795". На картах назва **UKRAINE** поширена на Правобережжя та Лівобережжя.

1892-1895 рр. Ріхарда Андре (Richard Andree; 1835-1912), німецький географ та етнограф. У 14 виданні (1892-1895) «Енциклопедії Брокгауз» публікується його німецькомовна мапа «Етнографічна карта Європи» (Ethnographische karte von Europa). Місце видання – Лейпциг (Leipzig). Масштаб мапи 1:21 000 000. Ареал українців, росіян та білорусів на карті позначений одним світло-зеленим кольором. Але межі між цими етносами чітко проведені ізолінією. На карті назва **UKRAINE** поширена на Правобережжя та Лівобережжя. Українці названі – *Ruthenen* та *Klein-Russen.* Берестейшина, Підляшшя, Надсяння, Перемищина, Пряшівщина, Пінщина, Стародубщина, Подоння та Кубань – заселені українцями.

ЛІТЕРАТУРА

*Античная география. Составитель проф. М. С. Боднарский. Москва, 1953.

*Атласи картографічної фірми Блау – найвище досягнення голландського атласного картографування XVII ст. // Картографія та історія України : [збірник наукових праць]. – Львів ; Київ ; Нью-Йорк, 2000. – С. 40–45.

*Байцар А. Видатні винниківчани: Науково-краєзнавче видання. Львів-Винники, 2012. — 88 с.

*Байцар А. Винники: Науково-популярне краєзнавче видання. Львів-Винники: ТзОВ ВТФ «Друксервіс», 2015. — 100 с.

*Байцар А. Винники туристичні: Науково-краєзнавче видання. Винники : ТзОВ ВТФ «Друксервіс», 2016. — 312 с.

* Байцар А. Історія Винник в особах: Науково-краєзнавче видання. Винники; Львів: ЗУКЦ, 2017. — 180 с.

* Байцар А. Географія Криму: навч.-метод. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. — с. 301.

*Білас Н. Дописемна історія Винник // Наукові студії. Збірник наукових праць. Історико-краєзнавчий музей м. Винники. – Львів-Винники, 2008. – С. 3—24.

*Вавричин М. Комплекс карт України Ґ. Боплана та їх збереження в бібліотеках Європи // Картографія та історія України : Зб. наук. праць. — Львів; Київ; Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 2000. — С. 20.

*Вавричин М. Матеріали до історії картографії України у XVI ст. у фондах ЛНБ АН УРСР / М. Г. Вавричин // Бібліотека і науково-технічний прогрес. – Львів, 1975. – С. 101–109.

*Вавричин М. Україна на стародавніх картах (кінець XV – перша половина XVII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович // К.: ДНВП "Картографія", 2004. – 208 с.

*Вавричин М. Україна на стародавніх картах (середина XVII – друга половина XVIII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович // К.: ДНВП "Картографія", 2009. – 224 с.

Винники. В-во Історико-краєзнавчого музею.— 36 с.

*Винниківський альбом: Авт. ідеї – Г. Козловський; упорядник Н. Білас, І. Тимець; літ. редактор – І. Лемко; Львів: АПРІОРІ, 2015. – 252 с.

*Винничук Ю. Легенди Винників. Л.: ЛА «Піраміда», 2010. — 42 с.

*Влох М. Винники, Звенигород, Унів та довкільні села: Історико-краєзнавчий збірник. — Чикаго, 1970.— 526 с.

*Галицька брама // Винники — Львів, 2008.— №5—6, травень-червень. — Львів.— 32 с.

*Галич Г., Наконечний Д. Львівська тютюнова фабрика. — Львів, 1968. — 76 с.

*Галушко К. Україна на карті Європи: Україна та українці у картографії від Античності до XX століття: науково-популярне видання / К. Галушко. – К., 2013. – 143 с.

*Геренчук К. Природа Львівської області. — Львів: ЛДУ ім. І. Франка, 1972. — 149 с.

*Гнесь Л. Німецькі колонії Галичини в різних соціально-економічних формаціях // Архітектура: (збірник наукових праць). — Львів: «Львівська політехніка», 2004. — С. 174—178.

*Грабовецький В. Мої незабутні Винники в літописі та ілюстраціях: За спогадами минулих літ. — Івано-Франківськь, 2011. — 286 с.
*Грабовецький В. Історія встановлення першого скульптурного пам’ятника Тарасові Шевченкові у Винниках в Україні і у світі 1913 р. та вшанування Кобзаря. До 100-річчя воздвиження першого скульптурного монумента Кобзаря. – Івано-Франківсьь, 2012. — 250 с.
*Громяк О., Гриник Г., Громяк Ю. Структурно-типологічна характеристика соснових лісів Давидівського пасма // Науковий вісник НЛТУ України, 2012. — Вип. 22.10. — С. 35—40.
*Дашкевич Я. Р. Територія України на картах XIII-XVII ст. / Я. Р. Дашкевич // Історичні дослідження : Вітчизняна історія. – К., 1981. – Вип. 7. – С. 88–93.
*Дашкевич Я.Р. Середньовічні карти України в дослідженнях кінця XVIII – початку XX ст. / Я.Р. Дашкевич // Історичні дослідження. Вітчизняна історія : республ. міжвідомчий зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1985. – Вип. 11. – С. 85–90.
*Дашкевич Я. Р. Україна на картах XIV–XVI ст.: Стан і проблема дослідження / Я. Р. Шашкевич // Історико-географічне вивчення природних та соціально-економічних процесів на Україні. – К., 1988. - С. 94–100.
*Дашкевич Я.Д. Східне Поділля на картах XVI ст. // Географічний фактор в історичному процесі. – 1990. – С. 155-169.
*Дашкевич Я. Р. Поділля: виникнення і значення назви // VIII Подільська історико-краєзнавча конференція (секція історії дожовтневого періоду): Тези доповідей. – Кам’янець-Подільський, 1990. – С. 58 – 60.
*Дашкевич Я. Р. Східне Поділля на картах XVI ст. Флора, анотації та іконографія (джерелознавче значення) // Історико-географічні дослідження в Україні. - 1992. – 2. – С. 13–21
*Драк М. Німецьке населення Східної Галичини: розселення та зміни кількісного складу(1772–1857) // Німецькі колонії в Галичині. Історія. Архітектура. Культура. – Львів, 1996. – С. 57—67.
*Енциклопеція українознавства. Т 10. Львів, 1993. — 2000 рр.
*Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ / Ред. кол. тому: Маланчук В. Ю. (гол. редкол.), Гнидюк М. Я., Дудикевич Б. К., Івасюта М. К., Крип'якевич І. П., Огоновський В. П., Олексюк М. М., Пастер П. І. (відп. секр. редкол.), Сісецький А. Г., Смішко М. Ю., Челак П. П., Чугайов В. П. АН УРСР. Інститут історії. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – 998 с.
*Історичне картознавство України: [збірник наукових праць]. – Львів-Київ-Нью-Йорк, 2004. – 518 с.
*Капраль М. Демографія Львова XV – першої половини XVI ст. // Львів. Історичні нариси / Упор. Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип’якевича НАН України, 1996. – С. 67–81.
*Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, Львівське відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2003. – 440 с.
*Кипріян М. Чому чомусь забуті... – Львів: ЗУКЦ, 2012. — 248 с.

*Клавдий Птолемей. Руководство по географии. («Античная география», составитель проф. М. С. Боднарский, Государственное издательство географической литературы, Москва — 1953) [http://hbar.phys.msu.ru/gorm/almagest/geogr.htm]
*Комаринська З. Економічні чинники в еволюції зайнятості населення м. Винники у другій половині XX ст. // Промислово-фінансові групи в Україні // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». – Львів, 1998. – № 328. – С. 175—177.
*Комаринська З. Зміни в етнічному складі населення Львівщини в результаті угоди про обмін населенням у 1944 р. (на прикладі м. Винники) // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 1999. – Вип. 1. – С. 112—115.
*Кордт В.А. Материалы по истории русской картографии / В.А. Кордт. – К., 1899. – Вып. 1: Карты всей России и южных ее областей до половины XVII в. – 15 с.; XXXII на 42 л. карт.
*Кордт В.А. Материалы по истории русской картографии / В.А. Кордт. – К., 1910. – Вып. II: Карты всей России и Западных ее областей до конца XVII в. – 31 с.; XLV на 56 л. карт.
*Кордт В.О. Матеріали до історії картографії України / В.О. Кордт. – К., 1931. – Ч. 1. – 198 с.
*Крип'якевич І.П. Історична картографія у Західній Україні (до 1939 р.) / І.П. Крип'якевич // Історичні джерела та їх використання. – К. : Наук. думка, 1964. – Вип. 1. – С. 263-267.
*Кубійович В. Етнічні групи Південно-Західної України (Галичини) на 1.1. 1939. Національна статистика Галичини. – Весбаден, 1983.
*Лабінська Г. Топоніміка [Книга] : навч. Посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 271, [5] с. : іл., табл. – ISBN 978-617-10-0273-9.
*Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова. – Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 344 с.
*Луців Р. Матеріали до історії шкільництва у Винниках кін. XVIII ст. – 1939 р.) // Науковий збірник Історико-краєзнавчого музею Винник. – 2009. – Вип. 2. – С. 178—207.
*Люта Т. Україна на старожитніх мапах / Т. Люта // Пам'ятки України : історія та культура. – К., 1996. – № 2. – С. 51–56.
*Ляскоронский В. Иностранные карты и атласы XVI и XVII вв., относящиеся к Южной России / В. Ляскоронський // Чтения Исторического общества Нестора Летописца. – К., 1898. – Кн. 12. – С. 97–137.
*Митин, М. Белая Русь. Хроника употребления термина / Михаил Митин. - Рига : ИБИК, 2017. - 416 с. : илл.
*Назаренко А. В. Глава I. Имя «Русь» в древнейшей западноевропейской языковой традиции (IX—XII века) // Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX—XII вв. — М.: Языки русской культуры, 2001. — 784 с.
*Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. / Д. С. Наливайко . – Київ : Основи, 1998 . – 578 с.

*Оксенич М. Загальна карта Європейської частини Російської імперії 1788 р. із зібрання Національного музею історії України як зразок компілятивної історіографії / М. Оксенич // Історико-географічні дослідження в Україні : Зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 10. — С. 108-122.
*Осталецька О. Видання провідних європейських картографічних закладів XVI–XVIII ст. у фондах сектора картографічних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського /О. Осталецька // Вісник Львівського університету. Серія книгозн. бібліот. інф. технол. – 2010. Вип. 5. – С. 130 – 136.
*Пасіцька О. Етнічний склад населення Львівського повіту у 20-х роках XX століття // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2012. Вип. 21,– С. 595—601.
*Пелещишин М. Неолітичне поселення біля м. Винники // Археологічні дослідження Винниківського історико-краєзнавчого музею за 1991 рік. – Винники, 1992. – С. 15—23.
*Подосинов А. В. Восточная Европа в римской картографической традиции: тексты, перевод, комментарий / А. В. Подосинов. – М.: Индрик, 2002. – 488 с.; 16 илл. – (Серия «Древнейшие источники по истории Восточной Европы»).
*Сиряміна Н. Замок у Винниках – давній форпост на підступах до Львова // Записки Львівського історичного музею, 1996 р., т. 5, № 1, с. 118—129.
*Скремета Г. Околицями Винниківського озера. – Л.: ТзоВ «Галицька Видавнича Спілка», 2004. – 15 с.
*Сосса Р.І. Дослідження з історії картографії України / Р.І. Сосса // Укр. іст. журн. – 2008. – № 3. – С. 176-202.
*Сосса Р.І. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. // Р.І. Сосса. – К. : Наук. думка, 2000. – 248 с.
*Сосса Р.І. Історія картографування території України: підручник / Р.І. Сосса. – К. : Либідь, 2007. – 336 с.
*Сосса Р.І. Картографування території України: історія, перспективи, наукові основи / Ростислав Сосса. – К. : Наук. думка, 2005. – 292 с., 56 іл.
*Сосса Р. І. Каталог австрійських топографічних карт українських земель (1870–1918 рр) / Р. Сосса, Н. Падюка, Т. Огородник // Історико-географічні дослідження в Україні : Зб. наук. пр. / Упоряд. С.Б. Хведченя; відп. ред. Г.В. Боряк. - К. : Ін-т історії України НАНУ, 2012. - Число 12. - С. 155-162.
*Сосса Р.І. Основні етапи картографування терену України до 1920 р. / Р.І. Сосса // Вісник геодезії та картографії. – 1999. – № 2. – С. 38-49.
*Сосса Р.І. Становлення української національної картографії / Р.І. Сосса // Пам’ятки України: історія та культура. – 1996. – № 2. – С. 93-96.
*Стеблій. Ф. Армія Крайова *в* збройних акціях *у* підльвівських українських селах *(*березень - липень 1944 р.*)*. – Львів, 2009. – 68 с.
*Терський С. Звіт про роботу Винниківської археологічної експедиції по дослідженню території Львівської тютюнової фабрики та її околиць, в зонах новобудов м. Винники. – Львів, 1991. – С. 13–14.
*Тимець І. Таємниці тютюнової фабрики. — Л.: Мульти АРТ, 2005. — 183 с.
*Тимчишин Я., Савка М., Тимошенко П. Подорожі по Львівщині: краєзнавчо-туристський нарис. – Львів, 1967. – 382 с.

*Тутківський П. Матеріали для бібліографії мапознавства України (Мапи, плани, атласи, альбоми, мапознавча література). – К., 1924. – 63 с.
*Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII-XVIII ст. У 2 кн. – Кн. 1 / Ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.), О. Бачинська, В. Горобець (заст. відп. ред.), О. Гуржій, В. Матях (відп. секр.), Ю. Мицик, В. Степанков, Я. Федорук, Т. Чухліб (заст. відп. ред.). НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2018. – 610 с.
*Український Гетьманат: нариси історії національного державотворення XVII-XVIII ст. У 2 кн. – Кн. 2 / Ред. кол.: В. Смолій (відп. ред.), О. Бачинська, В. Горобець (заст. відп. ред.), О. Гуржій, В. Матях (відп. секр.), Ю. Мицик, В. Степанков, Я. Федорук, Т. Чухліб (заст. відп. ред.). НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2018. – 580 с.
*Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687) / Упорядк. Іван Бутич, В'ячеслав Ринсевич, Ігор Тесленко. – Київ-Львів: НТШ у Львові, 2004. – 1085 с.
*Шелухин С. Назва України: з картами / С. Шелухин – Відень: тов. «Франко син і спілка», 1921. – 30 с.
*Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів [Текст] / Сергій Шелухин. – Репр. вид. кн. 1936/7 р. – Дрогобич: Бескид, 1992. – 249 с.
*Яковенко Наталя. Вибір імені VERSUS вибір шляху (Назви української території між кінцем XVI — кінцем XVII ст.). [Міжкультірний діалог. Т. 1: Ідентичність. — К.: Дух і літера, 2009. — С. 57-95.
*Anonymi Belae regis notarii. Gestis Hungarorum / Ed. S. L. Endlicher // Rerum Hungaricarum. Monumenta Arpadiana. — Sangalli: Scheitlin & Zollikofer, 1849.
*Krasny Piotr. Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii w Winnikach // Kościoły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego. Praca zbiorowa. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, Drukarnia narodowa, 1996, tom. 4. 211 s., 402 il. seria: Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. ISBN 83-85739-34-3.
*Łoziński W. Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi w pierwszej połowie XVII wieku. — Lwów : nakładem księgarni H. Altenberga, 1904. — T. 2.
*Marek Bartosiewicz. Czyszki koło Lwowa: historia w dokumentach i wspomnieniach 1350—2008. – F.P.U.H. «Offset», 2009. – 448 s.
*Niesiecki Kasper. Korona Polska przy Złotey Wolności Starożytnemi Wszystkich Kathedr, Prowincyi y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami a naypierwey Cnotą, Pobożnością y Swiątobliwością Ozdobiona… — Lwów: w drukarni Collegium Lwowskiego Societatis Jesu, 1728—1743. — T. 1—4.
*Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. Województwo Lwowskie. Warszawa, 1924. T. XIII. S. 24–27.
*Winniki // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. — Warszawa : Filip Sulimierski i Władysław Walewski, 1893. — T. XIII : Warmbrun — Worowo..— S. 561.

Народився Андрій Байцар 1 вересня 1966 р. у Винниках. 1973—1983 рр. —

навчався у Львівській СШ № 47, після закінчення вступив у ЛДУ ім. І. Франка на географічний факультет. Закінчив навчання з відзнакою (1988 р.). Протягом 1987—1991 рр. брав участь у щорічних міжвузівських студентських наукових зимових експедиціях: 1987 р. — Малий Кавказ (Туапсе); 1988 р. — Грузія (Оні); 1989 р. — Таджикистан (Гісарський хребет), 1990 р. — Грузія (Марткопі); 1991 р. — Карпати. Працював старшим лаборантом кафедри фізичної географії (з 1988 р.). 1991—1996 рр. асистент кафедри фізичної географії. 1994 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Верхня межа лісу в ландшафтних комплексах Українських Карпат». З 1996 р. — доцент кафедри географії України.

Напрямки наукової діяльності: фізична географія, ландшафтознавство, географічна термінологія, географія та історія Криму, природа та історія Винник.

Автор понад 450 наукових і науково-популярних праць, а також – понад 200 статтей до української Вікіпедії.

Андрієм Байцаром написано біля десяти навчальних і навчально-методичних посібників.

Наприкінці 1980-их рр. Андрій Байцар активно включився у громадське і культурно-просвітницьке життя рідного університету. Був одним з організаторів і керівників Товариства української мови ім. Т. Шевченка та Народного Руху України (географічний факультет). Після багаторічного забуття, у березні 1990 р. разом зі своїми товаришами (викладачами й працівниками географічного факультету) організував вечір пам’яті Т. Шевченка.

У часи національно-культурного піднесення, бере активну участь у перших мітингах і демонстраціях, що відбувалися у Львові та Винниках наприкінці 1980-их та на початку 1990-их рр.

2010 р. (листопад) — 2015 р. (жовтень) — депутат ВМР і голова постійної депутатської комісії з питань освіти, культури, спорту, молодіжної політики, охорони здоров’я, екології та соціального захисту населення.

24 серпня 2013 р., за активну участь у громадському житті м. Винники й з нагоди святкування 22-ї річниці Незалежності України, нагороджено дипломом Винниківської міської ради.

24 серпня 2016 р., за вагомий внесок у культурно-просвітницьке життя м. Винники та активну громадську діяльність і з нагоди святкування 25-ї річниці Незалежності України та Дня міста, нагороджено грамотою Винниківської міської ради.

Публікації Андрія Байцара про Винники:

***Видатні винниківчани: Науково-краєзнавче видання. Львів-Винники, 2012. — 88 с.**

***Винники: Науково-популярне краєзнавче видання. Львів-Винники: ТзОВ ВТФ «Друксервіс», 2015. — 100 с.**

***Винники туристичні: Науково-краєзнавче видання. Винники : ТзОВ ВТФ «Друксервіс», 2016. — 312 с.**

***Історія Винник в особах: Науково-краєзнавче видання. Винники; Львів: ЗУКЦ, 2017. — 180 с.**

ЗМІСТ

Байцар Андрій

ГЕОГРАФІЯ ТА КАРТОГРАФІЯ ВИННИКІВЩИНИ

Наукове видання

Формат 60×90⁄16.
Папір офс. Друк офс.
Зам. № 140896. Ум. друк. арк. 37,43.
Наклад – 750 прим.

Друк ТзОВ «ЗУКЦ»,
79011, м. Львів, вул. Вітовського, 25/10
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 408 від 09.04.2001
Тел.: (032) 297-06-76